

Jn'oon ntyja 'naan nn'an Israel na chu Antiguo Testamento

Un resumen de la historia de los israelitas del Antiguo Testamento en amuzgo de San Pedro Amuzgos

INTRODUCCIÓN

Tsonvahin chuhan' jn'oon na vaahan' Biblia, tan' na jndyuhan' Antiguo Testamento. Jndë tuihan' yo nonndaa amuzgo na conan'nein nanngue Tsjoon Nuan, San Pedro Amuzgos, Oaxaca.

Iy'oonhan' jn'oon ntyja 'naan' na tui tsonnangue yo tson'en n'oon ndo' quioo' ndo' nn'an na m'an jo'. Ndo' mantyi iy'oonhan' jn'oon ntyja 'naan' 'nan na si jnda' Tyo'ts'on yo nn'an Israel.

Ntyja 'naan' na tquen Tyo'ts'on tsonnangue yo tsjö'ndue (Génesis 1.1—2.4)

Tiviontyichen ta'nan tyuua. Juu xjen'ñeen ta'nan min ntyo' min ntjö' t'man ndo' min ndaantjo' t'man, min ndaandue, min n'oon na ngue' 'nan na ya ntquii ts'an, ndo' min quioo' min nn'an. Ndo' min tsjö'ndue ta'nan, min ndo'cüjioon', min chi', min ncjuu. Xia'ntyi nquii Tyo'ts'on m'aan.

Ndo' sitiujon na chi ntquen jon tsonnangue yo tsjö'ndue. Jo' tquen jon joohan'. Navejndyee ve' tom'antohan', jaan tsue' na ninvaañ'en. M'aan ndaa nnon tyuua, ndo' xia'ntyi nquii Espíritu na condui nquii Tyo'ts'on, juu ro jon na m'aan juu xjen'ñeen. Yajo' tquen Tyo'ts'on naxuee, ndo' jo' tye' tsixueehan' nnon tsonnangue. Ndö' vaa s'aa jon na m'an naxuee ndo' mantyi natsjon.

Ndë jo' s'aa Tyo'ts'on na jnan ndaa nnon tyuua, tavahan' tsjö'ndue. Jo' xee na jndë ve na tquen jon 'nan na min.

Ndo' xee vja ndye s'aa jon na tityencyo tyuua tyquii' ndaa, ndo' juu ndaañeen s'aa jon vi ntyjahan'. Ndo' ndë jo' tquen jon tsoñ'en n'oon tsjan yo nin'n'oon min'cya na ngüentyjee'han' nnon tyuua. Xi'ncüii cüii nnon ts'oónñeen na min ntqueen'han' na chi nc'onhan', ndo' majo'ntyi nnguen ntqueen'han'. Ndo' jndyiaa' Tyo'ts'on na taquinjon' jndyi ts'ian s'aa jon.

Ndo' xee vja nenque, yajo' tquen Tyo'ts'on juu ndo'cüjioon' ndo' mantyi chi' yo nin'ncjuu. Tquen jon joohan' tsjö'ndue. Ndö' vaa na

s'aa jon cha quitsi'manhan' yuu xjen naxuee ndo' yo natsjon ndo' ngueesua' yo ngueejmin' yo nin'ndyu. Ndo' jndyiaa' jon na mayuu' ya jndyi taquinjon' joo ts'ian na s'aa jon.

Ndo' xee vja 'on, yajo' tquen jon tsoñ'en nnon quioo' na m'an quityquii' ndaa, yo xi'jndui' nnon quintsa. Jndyiaa' jon na ya jndyi juu ts'ian'ñeen. Jo' t'ua jon ts'ian ndëë joo cho'ñeen na jndye nda o' quinan'nan' o' cha' ndëë nc'on o' na ninvaañ'en nnon tyuua.

Ndo' xee vja yon, yajo' tquen Tyo'ts'on tsoñ'en quioo' na comandyi' nnon tyuua. Tquen jon quindu yo quioo' na m'an quii'jndëë ndo' yo nin'quioo' tsjan na coninjnt'ue nn'an. Ndo' maninjuuntyi xee'ñeen sia jon ts'an. Ndo' tyincyaajon na vaa najndei na condui tsan'ñeen na co'xen jon ninvaa tsonnangue ndo' mantyi yo tsoñ'en quioo'. Majo'ntyi siajon tsans'a ndo' yo nin'tsanscu. Majo' ta'nan quioo' tquen Tyo'ts'on na itsijonhan' o' yo nquii jon. Mantyi tquen jon jñ'oon na nnonco nan'ñeen yo ntyjehan ndo' na nnc'on ndahin na nndui' joo na ntycyahan ninvaa nnon tsonnangue. Ndo' mantyi siquindyii jon joohin na ndijnt'uehin tsoñ'en n'oon tsjan na tquen jon. Ndo' jndyiaa' jon na ncha'ñ'en nnon 'nan na tquen jon, ya jndyihan'.

Vi na jndë vja ntycüii xee na jndë yon, siquindë Tyo'ts'on juu ts'ian na tquen jon tsonnangue yo tsjö'ndue yo nin'tsoñ'en nnon 'nan na min nnonhan'. Ndo' ng'e ta'nan ncüichen ts'ian na tcanhan' na quits'aa jon, jo' tajndyee jon. Ndo' tquen jon na quinan'tmaan' nn'an jon juu xee na vja ntyque'.

Nn'an na tquen Tyo'ts'on na vejndyee

(Génesis 2.5-25)

Tijnt'ue Tyo'ts'on ts'o na sia jon tsans'a na vejndyee. Jndë jo' tju' jon jndye ndyu' tsan'ñeen na tyincyaahan' na vando' juu. Tquen jon ncüii teon nancoo' jndyi. Juu teon'ñeen jndyuhan' Eden, jo' tyincyaah jon naijon na nc'oon juu tsan'ñeen. Ndo' t'ua jon ts'ian nnon juu na chi ngüantyjee' ya juuhan'. Tso Tyo'ts'on nnon juu na vanaan na ntquii juu tsoñ'en nnon té 'naan n'oon na min quityquii' juu teon'ñeen. Majo' m'aan ncüii ts'oona na itso jon na tyi'ntquiito tsan'ñeen tée'han'. Juu ts'oona'ñeen jndyuhan' ts'oona na ninnccyaa na ncüaa' n'on nn'an 'nan na cont'ahan, aa 'nan yahan', ndo' aa 'nan tyi'yahan'. Siquindyii Tyo'ts'on tsan'ñeen xe na aa ntquii juu tée'han', ngue' juu.

Majo' Tyo'ts'on, taa' ts'on jon na icanhan' ncüii ts'an na ninx'iaa' yo juu tsans'a'ñeen, tsan na chi nc'oon yohin. Yajo' s'aa jon na tsoñ'en quioo' squenon o' nnon juu tsans'a'ñeen, ndo' tquen tsan'ñeen xuee' ncüii cüii cho'ñeen. Majo' joo quioo'ñeen, min'ncüii o' tyi'itsijonhan' o' cha'nan nquii tsan'ñeen na ninx'iaa' o' yohin. Ng'e na nnda', s'aa Tyo'ts'on na tso tsan'ñeen. Ya jndë jo', tji' jon ncüii ts'i'ntsquee' juu, ndo' yo juuhan' sia jon tsanscu. Ndo' juu tsan'ñeen, xjen na ntcüii ntcüe' juu, yajo' jndyoy'o'on jon juu tsanscu'ñeen nnon juu. Neiin' jndyi tsan'ñeen na jnty'iahán ntyjehan. Itso tsans'a'ñeen:

—U' tui 'u' si'ts'o njan, jo' chi ntsiquijndyu 'u' tsanscu ng'e jndui' ts'i'ntsc'ë na conduihán' si'ts'o njan. Nnda' tso tsan'ñeen. Ndo' juu xjen'ñeen xi' xeevahin, co'ndye nannon tyehan ndyeehan ya na cotoncohan yo ntcuhan, ndo' jo' juu tsans'a je', ninnccüii conduihin yo scuu' jon.

Ndo' juu Adán yo Eva, tsan na condui scuu' jon, tom'anhan na ninquintseihan ndo' min tyi'quindiohan na ndijn'aahan.

Tata'nguee' nn'an jñ'o'on na tso Tyo'ts'on ndëéhin (Génesis 3)

Nancoo' jndyi juu teon naijon na tquen Tyo'ts'on juu tsans'a yo tsanscu na sia jndyee jon. Majo' juu quitsuhu' jnda' jndyi xquen o' na ntsivi'nn'an o' nn'an. Tyjee'non o' nnon juu tsanscu'ñeen. Ndo' jo' itso o' nnon juu:

—Tyi'quichuhan' na itso Tyo'ts'on ndëého' na ve' jnda' ro n'o'on na ya ntquiiho' téé'han'.

Yajo' t'a juu tsanscu'ñeen, itso jon:

—Tsoñ'en n'o'on, ya ntqué téé'han', majo' xia'ntyi nin'ncüii ts'o'on itso jon na tyi'ntquéto téé'han'. Ee itso jon xe na aa ntquéhan' ndo' min ve' na nt'uehan', ncüjé.

Sivi'nn'an quitsuhu' juu tsanscu'ñeen. Sintcüe' o' jñ'o'on nnon juu, itso o':

—O' tyi'xe'cüjeho', ee nchjii ya Tyo'ts'on xe na aa ntquiiho' juu té'ñeen, yajo' nndëé ntji'ho' cüenta nin 'nan ya na nt'aho' ndo' yo yu va 'nan na tyi'ya. Ee xe na aa ntquii 'o'han', yajo' chi ntsijnda'han' nquen'ho' na ya ntji'ho' cüenta 'nan na vanaan na nt'aho' ndo' yo 'nan na tyi'cüanaan na nt'aho'.

Ndö' vaa jñ'o'on na t'a quitsu'ñeen 'ndyo tsanscu'ñeen. Ndo' jo' ta'nguee' juu jñ'o'on na tso quitsu'ñeen. Jo' jndondë juu, ndo' jndyiaa' juu nancoo' jndyi té na chuu' nt'ö juu ts'o'on'ñeen, ndo' sitiu juu na

ya ntquii juuhan'. Mantyi tyioo na scu jndyihin nchjii juu na ndëë ncüua' ts'on juu yu va 'nan ya yo 'nan tyi'ya na cha'xjen nchjii nquii Tyo'ts'on. Ndo' jo' ty'oон juu tē, tquii juuhan'. Ndo' majo'ntyi tay'oон juuhan' na m'aan saa' juu, mantyi tquii jonhan'. Ndo' juu xjen'ñeen taa' n'onhan na ninquintseihan, ndo' tsojnaan' na nnda', tē'han ntjanhan yo tscoo' ts'oон higo.

Ndo' vi na mavaa xjen na ngua ndo'cüjioon', jndyehin na itsinin Tyo'ts'on na ivenon jon quityquii' juu teon'ñeen. Jo' jndyo ncüii na sity'uehan'hin ng'e jndyehan jndyee' jon, jo' tanty'iuhin jon. Ndo' jo' t'man jon juu tsans'añeen. Itso jon:

—¿Yuu m'an? Ndo' jo' t'a tsans'añeen, itso juu:

—Jndyi na maman' ja, jo' jndyo ncüii na sity'uehan' ja, ng'e ninquisei ja, ng'e jo' tanty'iuhin 'u'.

T'a Tyo'ts'on, itso jon:

—Xe'cüaa' tson' na ninquisei 'u' xe na aa chi tqui' tē juu ts'oон na tsjö nnon' na tyi'ntqui'.

Jo' t'a nnda' tsans'añeen, itso jon:

—Juu tsanscu na tyincya' cüenta nt'ö, juu juu tyincya' tē, tquë.

Yajo' taxee' Tyo'ts'on nnon juu tsanscu'ñeen nin 'nan na s'aa juu. Ndo' jo' t'a juu, itso juu:

—Juu quitsuhu' jndyotsivi'nn'an o' ja, ndo' tsojnaan' jo' tquë tē na itso o' na quë.

Ndo' tyio Tyo'ts'on navi' cjoo' juu quitsu'ñeen, ndo' mantyi cjo nan'ñeen. Itso jon nnon quitsu'ñeen na ninvaa xuee na vando' o', ve' ngavaa tsiaa' o', ndo' mantyi ndivjee ntsinda o' yo ntsinda tsanscu'ñeen. Majo' tso Tyo'ts'on na je'quindëë nt'a ntsinda o' yo tsjan 'naan' juu tsanscu'ñeen. Ndo' nnon tsanscu'ñeen tso jon na ntquiihan'hin ya na ntsingui juu, ndo' saa' juu, chi ntco'xen jonhin jnaan' na tquii juu tē'ñeen. Ndo' nnon tsans'añeen tso Tyo'ts'on na tyi'ya ndu jndyii juu jñ'oon 'ndyo scuu' juu na tquii juu tē'ñeen. Itso jon na quen yantyihin na quits'aa juu ts'ian na ninjnda' 'nan na chi ntcüa' joo, ng'e jndye jndyi nnon tsconda' yo n'oон neon nc'oon nnon tyuua. Ndo' mantyi siquindyii Tyo'ts'onhin na chi ntquehin, ndo' ya na ngue' juu, juu si'ts'o 'naan' juu, chi ngüequen ntcüe' ts'ohan'.

Juu tsans'añeen, Adán jndyu jon. Xuee' tsan'ñeen itsiquindyiihan' ts'o. Ndo' siqujndyu jon scuu' jon Eva. Juu xuee' Eva itsiquindyiihan' ts'an na incyaa na vando' ncüiichen ts'an ng'e conduihin ndyee tsoñ'en nn'an na ndëcyaa na chi nndui. Ndo' iscüje

Tyo'ts'on quioo', ndo' ntjan quioo'ñeen scüe jonhan' joohan. Jndë jo' tji' jon joohan tyquii' juu teon Edén'ñeen ng'e tyi'quint'ue ts'on jon na ntquiihan tée' juu ts'oon na incyaahan' na tyi'quintycüii na vando'han. Jo' jñon Tyo'ts'on ncüii ángel querubín na quindyo cüantyjee' jon 'ndyo juu téon'ñeen, cha' tavi ntsaque' ntcüe' nan'ñeen na chi ntquiihan joo tée'ñeen.

Ntsinda Adán yo Eva (Génesis 4—5)

Adán yo Eva tom'anhan yo ntyjehan, ndo' taquiñjon jnda jon ndo' tuee' xjen na singui juu ncüii yus'a. Ndo' juu jnda Eva, jnan'quijndyuhanhin Caín. Tëca xuee ndo' t'oon ncüiichen ndahin, juu yu'ñeen siquijndyu jonhin Abel. Ndo' vi na jndë tuee' ndyu joo, yajo' juu Caín tots'aa juu ts'ian jndëë, ndo' tyje juu Abel, tovantlyjee' juu quinman. Ndo' tentija xjen na jnan'jnda'han na nnan'tmaan'han Tyo'ts'on na nt'ahan naya jon. Ndo' juu Caín jndyoy'oon juu ncüii cüii nnon 'nan na tue' ts'ian na s'aa juu na tyincyaaa juuhan' nnon Tyo'ts'on. Majo' nquii Abel, iscüje juu quinman na tyincyaaa juu cho'ñeen nnon jon. Ndo' tvee' ts'on jon 'nan na tyincyaaa Abel'ñeen, majo' juu 'nan na tyincyaaa Caín, tatavee' ts'on jonhan'. Ndo' ng'e na nnda' tuaa, sincü'aa' jndyihan' ts'on Caín. Majo' tso Tyo'ts'on nnon juu matavi nc'oон juu na quindya' nchjii juu, quits'aa juu 'nan na chuhan', yajo' mantyi ngioo ntcüe' ts'on jon na ncy'oon jon cüentahin. Tso jon xe na aa tyi'ndyoy'oon juu 'nan na chuhan', ndo' nts'aahan' quii' ts'on juu na nin'quits'aa juu ncüii nnon 'nan na tyi'ya na nndëë nts'aahan' na ntyii'han' ng'eehan'hin. Ndo' tuee' vi xuee tacju'han' tso juu nnon Abel:

—Cja ntsaconty'i nquéhë jndëë.

Ndo' viochen xjen na m'anhan jndëë, yajo' iscuee' Caín tyje juu Abel. Majo' nquii Tyo'ts'on, tyi'cavée' ts'on jon na nnda' vaa 'nan s'aa Caín. Tso jon nnon juu:

—¿Yuu vaa m'aan ty'iu'o'?

Sivi'nn'an Caín, tso juu:

—Tyi'quintji, itso juu, chito ja tsixuan cüenta na ngüantyjé'hin.

T'a Tyo'ts'on, itso jon:

—Ji vaa 'nan na sa'. Ja jndë mantyji na iscue' ty'iu', ndo' tsojnaan' jo', t'man jndyi navi' ngenoon'. Ndo' min na quinon' ntjon, majo' taje'cue'yahan', ndo' chi njñön 'u' tycya na ncja' ncüiichen ndyuuaa.

Yajo' sintcüe' Caín jñ'oon nnon Tyo'ts'on na je'quinaan juu navi'ñeen. Mantyi ncyaa' jndyi juu na ntjonhin ncüii ts'an ndo' na ntscuee' tsan'ñeenhin. Ng'e na nnnda', nquii Tyo'ts'on s'aa jon ncüii jn'aan Caín cha' ntsiquindiyiihan' ts'an na tyi'ntscuee' juuhin.

Vi jndë jndui' Caín naijon na tom'aan jndyee juu, tja juu ncüiichen ndyuua tycya, ntjohin jo' ndo' toco juu. Tui ncüii yus'a jnda juu, yu'ñeen tēquijndyu juu Enoc. Juu Caín'ñeen tquen juu ncüii tsjoon naijon na tom'aan juu. Ndo' mantyi juu Enoc'ñeen, toco juu, tui yus'a jnda juu. Tja xuee jndye jndyi ntsindantyjo Caín t'on. Vendye nan'ñeen tota'ntyjee'han quinman ndo' vendyehan tonduihan nn'an na totja'han ndu ndo' ñ'enhan totja'han ncjo'.

Ndo' Adán yo Eva, sichjoo' jndyihan' ngiohan na iscuee' Caín juu Abel. Vi jndë jo', tui ncüiichen ndahan yus'a, juu yu'ñeen jnan'quijndyuhanhin Set. Ya na tuee' ndyuu' juu, mantyi toco juu. Tui ndahan yus'a, jnan'quijndyuhanhin Enós. Nquii juu yo nn'an 'naan' juu, joohan nn'an navejndyee na ta'hin na tonan'tmaan'han Tyo'ts'on. Ncüii jndantyjo ntsinda Enós'ñeen jndyu juu Enoc. Juu jon ninnquii'chen tovanguee' jon jñ'oon na tco'xen Tyo'ts'on. Jo' na tatyincxaa Tyo'ts'on na ngue' juu, ve' ndö' ro na tay'oon jonhin. Ndo' vi jndë jo' tavijnty'iantyichen nn'anhin. Juu yus'a jnda Enoc'ñeen na tui jndyee, jndyu juu Matusalén. Juu jon tuee' jon ñjen ciento vantjo' ndyenn'an vantjo' ñjen chu xjen na tue' jon. Ncüii jndantyjo tsan'ñeen jndyu Noé.

Siquitsu Tyo'ts'on tsonnangue yo ndaa (Génesis 6—9)

Jndyiaa' Tyo'ts'on na ji vaa jndyi 'nan na cont'a nn'an tsonnangue. Ninnqui' 'nan tyia nin'quint'ahan. Jo' sivee' jndyihan' ts'on jon na tquen jon nn'an, ng'e jo' tso jon na ntsiquitsu ntcüe' jon nan'ñeen, joohan ndo' mantyi yo nin'quoo'.

Majuu ndyu'ñeen tom'aan ncüii ts'an toquijndyu Noé, ya ts'anhin. Xia'ntyi nquii jon tovanguee' jon cha'xjen jñ'oon na itso Tyo'ts'on. Tom'an ndye nannon ntsinda jon. Joo nan'ñeen jndyuhan Sem, Cam, yo nin'Jafet. Ndo' nquii Tyo'ts'on tso jon nnon Noé'ñeen:

—Maquën ya cüenta na ji vaa jndyi 'nan cont'a nn'an tsonnangue, jo' ntsiquitsu joohan. Mang'e jo', quitsia' ncüii v'aandaa yo ntcaa'. Cyu' ncüii cha'vijon ndaatsan' naxeen'han'. Juu v'aandaa'ñeen, t'manhan' quitsa' na vaa xquenhan' yo 'ndyohan'. Ee nts'a na ngitë' tsonnangue yo ndaa na ntsiquitsuhan' tsoñ'en nn'an

ndo' yo nin'quoo'. Majo' ja ntsijnt'a jñ'oon yo 'u' ndo' tyi'je'quitscüejndyöhan'. Ncu' ngaque' quityquii' v'aa'ñeen yo nn'an 'nan', ndo' mantyi chi ntsachoho' ncüii cüii nnon quoo' na nenque ng'e yo ncüii cüii nnon quoo' na ma'ntyja nandye, yo ncüii cüii nnon quoo' na vavaa tsiaa'. Ndo' joo quoo' na ya ndijnt'ue 'u' na ntsiquinda' ja na matsit'man' ja, quitsachoho' ntyque' ntjo o', ndo' mañoon quoo' na tyi'xe'cüijnt'ue o' na nnan'quindaa'ho' ja, ninnccüii ntjo o' na ntsachoho' quityquii'juu v'aa'ñeen. Mantyi jndye 'nan na quityionho' quityquii'han' na ntcüia'ho' ndo' yo nin'nan na ntquii joo quoo'ñeen. Ya na ngaque' yo nn'an 'nan' quityquii' v'aa'ñeen, yajo' je'cüjeho' yo ndaa. Jo' siquindë Noé tsoñ'en jñ'oon na sinin Tyo'ts'on nnon jon.

Ndö' jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on Noé, ndo' vi na jndë siquindë jon na sia jon juu v'aandaa'ñeen, yajo' itso Tyo'ts'on na caquee' jon quityquii'han' yo nn'an 'naan' jon, ndo' mantyi yo tsoñ'en quoo'. Ndo' juu Noé'ñeen, tua jon quityquii'han' yo scuu' jon ndo' yo nin'ndye ntsinda jon nannon yo nin'ntcuhan, ndo' mantyi yo tsoñ'en quoo'ñeen na tso Tyo'ts'on na quitsachohan. Ndo' vi na jndë na tyeque'han quityquii'juu v'aandaa'ñeen, yajo' nquii Tyo'ts'on isc'u' jon 'ndyohan'. Ndo' xjen'ñeen, juu Noé jndë tuee' jon yon ciento chu. Jndë jo' isquoo Tyo'ts'on ndaatsua'. Je mayuu' t'man tova', venn'an xuee tova' ra, naxuee ndo' natsjon. Mantyi t'man xtyo' ndaa na tondui' quii' tyuua. Ndo' juu tyuua tatë'han' yo ndaa. Ndo' jo' suehan' juu v'aandaa'ñeen nnon ndaatoo'ñeen. Ndo' majo'ntyi tsoñ'en ntyo' na jndë të'han' yo ndaa'ñeen.

Joo nn'an na tom'an juu xjen'ñeen, tjën' enhan ndo' mantyi tsoñ'en quoo', ndo' tsoñ'en quintsaa ndo' mantyi tsoñ'en quoo' na vavaa tsiaa'. Xiaa'ntyi nquii Noé jn'man yo nn'an 'naan' jon, ndo' yo nin'quoo' na saque' quii' v'aandaa'ñeen yo jon.

Tëca 'on yon chi' ndo' s'aa Tyo'ts'on na tacüeva ntcüie' juu ndaa t'man'ñeen. Jo' juu v'aandaa'ñeen tantjohan' xquen ncüii tyo' ndye, ndo' juu ndaa'ñeen tacüeva ntcüie'ntyichenhan'. Jndë cya siquinaan Noé juu ventana v'aandaa'ñeen. Siquindyaas jon ncüii quijndyaas cha' ncüaa' ts'on jon na aa jndë tcan ndaa'ñeen. Majo' juu cho'ñeen tavityjee' ntcüie' o'. Tëcachen nen xuee ndo' tji' jon ncüii quitu' cha' ninjnda' na aa jndë tcan nnon tyuua. Majo' juu cho'ñeen tyjee' ntcüie' o' ee ninvaa m'aan ndaa nnon tyuua. Ncüiichen cüii nen xuee, jñon nnda' jon juu quitu'ñeen, ndo' cho'ñeen tyjee' nnda' o', ndyii' ncüii

tsco ts'oon olivo 'ndyo o'. Jndë ncüiichen nen xuee, jñon nnnda' jon o' na vja ndye, majo' tavi tuee' nnda' o'. Ndo' ng'e na nnnda', jo' taa' ts'on Noé na jndë m'aan ntcüe' tyuua tcan. Ndo' siquinaan jon 'ndyo v'aandaal'ñeen na ndyiaa' jon nchu vaa. Majo' ntjontyichenhin ncüiichen nen xuee quityquii'han'. Jndë tijndye chi' na m'aan ndaa, yajo' tacüeva ntcüe' ndaa nnon tyuua. Yajo' juu v'aandaa'ñeen na taquintjohan' xquen ncüii tyo' ndye. Ndo' ya jndë, yajo' chen ro chen na tacüeva ndaa nnon tyuua.

Vi jndë na tenon ncüii chu na m'aan Noé quityquii' juu v'aandaal'ñeen, yajo' tso Tyo'ts'on nnon jon na quindui' jon yo nn'an 'naan' jon yo nin'joo quioo'ñeen. Itso jon na jndye ndahan c'oон cha' nndëe nc'on ntcüe'han na ninvaa nnon tsonnangue. Yajo' jndui'han quii' juu v'aandaal'ñeen, ndo' juu Noé sia jon ncüii nnontyiu yo ntjö'. Ndo' jo' iscucee' jon quioo' yo quintsaa na jndë si'man Tyo'ts'on na ndijnt'uehin na nnan'tuaan'hin jon, ndo' isco jon juu quioo'ñeen mnontyiu na sia juu. Ndo' nquii Tyo'ts'on, tavee' ts'on yo 'nan na tyincyaa juu. Ndo' tco' jon 'ndyo jon na viochen xjen na m'aan tsonnangue, tajon jnda quitsiquitsu nnnda' jon nn'an yo ndaa, min quioo', tanin min na ji vaa jndyi na conan'tja nn'an nnon jon.

Ndo' siquindyii Tyo'ts'on Noé'ñeen nanein na tonnonchen na tsoñ'en quioo' nc'on o' na ncyma o' nn'an. Ndo' mantyi itso jon na ya ntquii nn'an sii' quioo', majo' ve' tyi'ntquiihan n'eon o'. Mantyi itso jon xe na aa ts'an ntscuee' juu ncüiichen tyje juu, oo xe na aa quioo' nts'aa na nnnda', yajo' quinan'cuee' nn'an nquii tsan'ñeen oo juu quioo'ñeen. Mantyi Tyo'ts'on tco' jon 'ndyo jon nnon Noé ncüii jñ'oon na tyi'je'quitscüejndyo jon na joo ntsinda tsan'ñeen, nn'an na m'an yo nin'quioo' njnuen'han, taje'quits'aa jon na ve' yo ndaa ngitsu nda'han. Ndo' cha' quitsi'manhan' na mayuu' jñ'oon tso jon, jo' sintyja jon quitsujn'an tsjö'ndue.

Tyo'ts'on s'aa jon na tejndyo jñ'oon conan'nein nn'an (Génesis 11.1-9)

Ndyu na toxen'chen, tsoñ'en nn'an ninncüii jñ'oon tonan'neinhan. Joo nan'ñeen ntjohin ndyuua na jndyu Sinar. Jnan'tiuhan na nnan'yahan ncüii v'aa ndye jndyi, xjen nguee'han' tsjö'ndue. Ndö' vaa na jnan'jnda'han ng'e nin'quinan'quinjon nquehan, ndo' mantyi ng'e na tyi'nin'quit'onhan ntyjehan na ninvaa tsonnangue. Majo' tatëcavee' ts'on Tyo'ts'on 'nan na jnt'ahan. Jo' iscüejndyo jon jñ'oon na conan'neinhan na xi'ncüii cüiihan. Ndo' ng'e

na ndicüaa' n'onhan jñ'oon na conan'nein ntyjehin, jo' na tycyahan ninvaa tsonnangue. Naijon na ta'han na jnan'yahin juu v'aa ndye jndy'iñeen na jndyuhan' Babel.

Iqueen' Tyo'ts'on Abram na quitsit'maan' juu jon
(Génesis 11.10)

Ncüii jndantyjo Sem jndyu juu Taré. Taré'ñeen m'an ndye ntsinda jon nannon. Jndyu joohan Abram, Nacor yo nin'Harán. Xjen na tom'anhan tsjoon na jndyu Ur, tui jnda Harán'ñeen ndo' juu yu'ñeen taquijndyu juu Lot. Ndo' juu Harán'ñeen, vi jndë na tuee' jon tsjoon Ur, jo' sitiu Taré na nin'cja jon Canaán, ndo' tay'oon jon jnda jon Abram yo tyje juu, tsan na jndyu Lot. Ndo' xjen na squehan juu tsjoon Harán'ñeen, jnan'tiuhan na ntjohan tsjoon'ñeen. Ndo' majo' tue' Taré tsjoon'ñeen. Juu scuu' Abram jndyu jon Sarai, majo' juu tsanscu'ñeen, tsanntue'hin.

Ndo' viochen xjen na tom'anhan juu tsjoon'ñeen, t'man Tyo'ts'on Abram, tso jon nnon juu:

—Qui'ndyi' nn'an 'nan', cja' mañoon ndyuua na chi ntsi'man nnon'. Ndo' ya na jndë m'an' juu ndyuua'ñeen, nts'a na jndye ntsinda' nc'on yo ntsinda'ntyjo'. Jndye nnon naya nts'a 'u' na nc'on' jo'. Ndo' joo nn'an na ya nn'anhin yo 'u', majo'ntyi nts'a nayahin. Ndo' mantyi joo nn'an na tyi'ya 'nan na nt'ahan yo 'u', mantyi ja nts'a v'i nan'ñeen. Ndo' ntyja 'naan joo ntsinda'ntyjo', tsoñ'en nn'an na ninvaa tsonnangue, chi ndyiö jn'aanhin.

Ndo' ta'nguee' Abram jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnon jon ndo' jndui' jon tsjoon Harán. M'aan Abram ndyenn'an ncho'nqui vantjo' 'on chu juu xjen'ñeen. Tay'oon jon scuu' jon Sarai yo Lot, jnda tsoxio jon yo tsoñ'en quioo' njnuen'han yo nin'mosohin.

Ndo' joo nan'ñeen, jndui'han tsjoon Harán na chi nc'ohan ndyuua Canaán.

Ndo' vi na jndë squehin juu ndyuua'ñeen, jnty'iahan na jo' m'an nn'an cananita. Joo nan'ñeen conduihin tsjan 'naan' juu Cam, ncüii jnda tsoNoé. Tucee' Abram ncüii tsjoon na jndyu Siquem naijon vaa ncüii joo na tonan't'maan' nn'an Tyo'ts'on. Na m'aan Abram jo', tso Tyo'ts'on nnon juu:

—Juu tyuaavahin nninncyahan' ndëë nn'an tsjan 'nan' ya na nninjndyehin.

Ndo' juu Abram, s'aahan' na njon jndyi nchjii jon na nnda' vaa na tso Tyo'ts'on nnon jon, jo' sia jon nnontyiua na sit'maan' jon

Tyo'ts'on. Ndo' vi jndë jo', tjantyichen jon na tonnon naijon na m'aan tsjoon Betel. Ndo' vi na jndë na m'aan jon jo', sia jon ncüiichen nnontiyu cüentaa' Tyo'ts'on. Nde' jo', juu Abram'ñeen tjantyichen jon. Tja jon na tonnonntyi na tuee' jon ndyuua na jndyu Negev. Joo ndyu'ñeen tyooo vi jndo t'man juu xjen'ñeen, jo' tja jon tsonnangue na jndyu Egipto. Ndo' vi na jndë tenon juu jndo' t'man'ñeen, yajo' tja ntcüe' jon juu tyuaa na tuee' jndyee jon na jndyu Negev.

Abram yo Lot t'onhan ntyjehan

(Génesis 13)

Juu Abram yo tyje jon Lot, nn'an tya jndyihin. Jndye s'onhan min, s'on xuee yo s'on ijan. Ndo' mantyi jndye jndyi quioo' njnuen'han m'an. Joo nan'ñeen ty'e ntcüe'han naijon ndyo m'aan tsjoon Betel naijon sia Abram nnontiyu xee'ñeen. Ndo' viochen xjen na tom'anhin jo', joo moso 'naanhin, ta' nan'ñeen na jnan'ntja'hin yo ntyjehan tsojnaan' na ndicüinon tyuaa na ngondyi' quioo' ntsjnuen' Abram yo nin'Lot na ntcüa' o'.

Ndo' itso Abram nnon tyje jon, tsan na jndyu Lot:

—Tyi'quichuhan' na nan'ntja' jaa ng'e nquëchën. Juu tyuaavahin t'manhan', jo' naneinhin, nt'on jaa. 'U' cüji' yuu vaa tontyja nin'cja'.

Ndo' jo' juu Lot'ñeen, jndyiaa' jon na ya jndyi ncüii su na ndyo na m'aan jndaa Jordán, majndyechen ndaa m'aahanhan' ndo' mantyi jndyechen 'han min na ya ntcüa' quioo' ntsjuel' juu. Yajo' juu tsan'ñeen, sijnda' juu na nnc'oon juu juu ndyuua'ñeen. Ndo' jo' tco' juu v'aa ndiaa 'naan' juu to'ndyo tsjoon Sodoma. Majo' nque nn'an tsjoon'ñeen, ji min tyia jndyi 'nan na cont'ahan yo ntyjehan, min tyi'quinan't'maan'han nquii Tyo'ts'on. Ndo' juu Abram'ñeen, tom'aan jon ndyuua Canaán.

Ndo' vi na jndë jndui' ndya' Lot na tom'aan juu yo xio juu Abram, itso Tyo'ts'on nnon jon:

—Quindya' xi'jndio ndyuua naijon m'an'. Juuhan' nninnycya na joo ntsinda'ntyjo' nnan'xuanhan cüentahan'. 'U' jndye ntsinda'ntyjo' nnc'on, min xe'quindëe nts'aa ts'an cüenta joohan. Juu tyuaavahin, tyi'nty'ue' na ngondyi'han', ng'e jndë tincya na cüi'nan'han'. Ndo' jndui' Abram jo', tja jon tsjoon na jndyu Hebrón, jo' sia jon ncüiichen nnontiyu na sit'maan' jon Tyo'ts'on.

Tañoon' Abram Lot

(Génesis 14)

Tom'an 'on ca' nn'an na tonduihan nanm'ann'ian t'man. Quii' nt'an joo nan'ñeen tom'an nque nn'an na totoxenhan nn'an tsjoon Sodoma yo nin'nn'an tsjoon Gomorra. Mantyi ñ'en ncüiichen ts'an na ico'xen nn'an ndyuua Elam. Tsan'ñeen jndyu jon Quedorlaomer. Juu jon ndo' mantyi tom'an ndye ca' nn'an na mantyi tonditquehin ndëë nn'an mañoon njoon. Joo nan'ñeen tonan'jonhan yo joohin. Joo 'on nan'ñeen ta'hан jnt'ahan tyia' yo Quedorlaomer'ñeen, ve' tyi'quindëë nt'ahin yo jon. Juu jon yo nn'an 'naan' jon tantjonhan juu tyia'ñeen. Tyechohan tsoñ'en quioo' njnuen' nn'an Sodoma yo Gomorra, mantyi sachohin nque nan'ñeen manin' yo 'haanhan. Ndo' mantyi tyey'onhan juu Lot tyje Abram, ng'e majo' m'aan Lot juu xjen'ñeen. Ndo' mantyi say'on nan'ñeen jon yo nin'quioo' ntsjuen' jon. Majo' jnannon ncüii ts'an, tatsiquindyii juu Abram na ndö' vaa 'nan tui. Yajo' Abram'ñeen, sincüi jon nn'an 'naan' jon, ndë jo' yo nn'an na conan'jon yohin, tantlya jon xen' Quedorlaomer'ñeen yo nn'an na conan'jon yohin. Ndo' jndiohan nan'ñeen, jnt'ahan tyia' yo joo nan'ñeen. Juu Abram tantjon nan'ñeen. Jo' siquindyaa ntcüe' jon nn'an na sacho nan'ñeen, yo nin'quioo' na sachohan. Ndo' mantyi yo nin'nquiai Lot, juu jon yo nn'an 'naan' jon yo nin'quioo' njnuen'hin. Ndo' mantyi ñ'en joo 'naan' Quedorlaomer'ñeen, jndyocho ntcüe'hinhan' yo nin'nn'an na tejndeí tyia' yo jon. Vi jndë jo', ty'onhan, toty'e ntcüe'hin ndyuua naijon na jnanhan.

Mantyi juu xjen'ñeen tom'aan ncüii ts'an na jndyu Melquisedec. Xuee' tsan'ñeen itsiquindyiihan' na conduihin ts'an na coxen jon nn'an tsjoon' jon cha'xjen na chuhan'. Juu tsan'ñeen co'xen nn'an tsjoon na jndyu Salén. Xuee' tsjoon Salén itsiquindyiihan' na joo nn'an tsjoon'ñeen ya m'anhan, ta'nan tyia' quichohan. Ndo' mantyi nquiai Melquisedec'ñeen, conduihin tyee na itye'ntjon nnon nquiai Tyo'ts'on.

Juu tsan'ñeen, taquitsitjonhin juu Abram xjen na jndyo ntcüe' jon na taquits'aa jon tyia' yo nan'ñeen. Y'oон Melquisedec 'nan na ntcüa' nn'an na jnan'jonhan yo Abram yo nin'nan ncüiehan. Tso tsan'ñeen nnon Abram:

—Nquiai Tyo'ts'on na tquen tsonnangue yo tsjö'ndue, jndye naya nts'aa jon 'u'. Mancya na yahin ng'e tejndeí jon 'u' na sa' tyia' yo nn'an na tiquijndoo'han 'u'.

Ndo' joo 'nan yo nin'quioo' na tji' Abram'ñeen nduee nn'an na yo na s'aa jon tyia', quii' nt'an tsoñ'en nnon na tji' jon, ncüii cüii nnon na condë nquihan' tyincxaa jonhan' nnon juu Melquisedec'ñeen.

Ndo' juu tsan na tocoxen tsjoon Sodoma, neiin' jndyi jon na tajnan'cuee' nan'ñeen jon. Jo' tso jon nnon Abram:

—Ve' xia'ntyi joo nn'an tsjön rö na ncy'a' ntcüe' cüenta, ndo' tsoñ'en 'nan njan na tji' nt'ö juu Qedorlaomer'ñeen yo ntyje jon, mats'a nayahan' 'u'.

Majo' juu Abram, tatëvee' ntyjii jon na nnda' tso tsan'ñeen, jo' t'a jon 'ndyo juu tsan'ñeen:

—Joo nan'nan', min'ncüiihan' xe'cy'ön cüenta, cüa tyi'nts' na 'u' sa' na titya ja. Xia'ntyi 'nan na tcüa' joo nn'an na cetylentjonhan nnön, xia'ntyi joohan' na tyi'quitsintcü'ëhan' nt'ö'. Majuu ngue rohan' na chi ncy'ön cüenta. Mantyi joo nn'an na tejndeihan ja na chito ja tsixuan cüentahan, ndëë ntsa' chjo nayahin.

Itso Tyo'ts'on na nnc'oон yus'a jnda Abram (Génesis 15)

Vi jndë na tja xuee, ndo' sinin nnda' Tyo'ts'on nnon Abram. Itso jon:

—Ja nts'a ncüii 'nan na taxjen vaa ya jndyihan' yo 'u'.

Ndo' jo' t'a Abram, itso jon:

—Ndicüaa' ts'ön nchu vaa na ntsa' na nnda', ng'e ja ta'nan ntsinda. Ndo' xjen na ncü'iö, joo 'nan njan, ntjohan' nt'ö juu moso tque njan.

Majo' Tyo'ts'on sintcüe' jon jñ'oon, itso jon:

—'U' nc'oон jnda'. 'U' jndye ntsinda'ntyjo' nc'on cha'xjen na jndye ncjuu na m'an tsjö'ndue.

Ndo' nquii tsan'ñeen je', tantyja ts'on juu juu jñ'oon na tso jon nnon juu. Ndo' na nnda' vaa na s'aa tsan'ñeen, Tyo'ts'on tavee' ts'on jon. Itso jon na iquen jonhin na conduihin ts'an na tajnan tsixuan juu na tonnon jon ng'e na tantyja ts'on juu jñ'oon na sinin jon.

Ndo' mantyi itsontyichen Tyo'ts'on nnon Abram'ñeen:

—Cañjoon' tson' na condui ja Tyo'ts'on. Ja tji' 'u' tsjoon Ur. Mancö jndyoy'ön 'u' juu tyuaavahin, na chi ntsiquinda jahan' 'u'.

Ndo' juu tsan'ñeen, taxee' jon nnon Tyo'ts'on nchu vaa 'nan ndui cha' ncüaa' ts'on juu na aa mayuu' nninnccyaa jon tyuaa'ñeen na ntsixuanhan' cüentaa' nqui juu.

Jo' tso Tyo'ts'on nnon tsan'ñeen na quindyoy'oон juu quioo' na ntscuee' juu na ntyja 'naan'han' ndit'maan' jon.

Ndo' s'aa Abram cha'xjen na tso Tyo'ts'on. Vi jndë jo', s'aa jon na tsoo' tsan'ñeen ndaa. Ndo' quityqui' na tsoo' juu ndaa, siquindiyi jonhin na joo ntsindantyjo juu nnc'onhan ncüiichen ndyuua. Ndo' nque nn'an ndyuua'ñeen nnt'avi'han joo nan'ñeen nienque ciento chu. Mantyi itso jon na joo nn'an ndyuua'ñeen, chi nts'aa jon na nnan'quindyaa ntcüe'han joo nn'an tsjan 'naan' Abram. Ndo' juu xje'ñeen nque nn'an na mancüii xjen m'an juu ndyuua'ñeen, nninncyahin 'nan ndëe joo nn'an na conduihan tsjan 'naan' jon, na ntsityahan'hin. Ndo' tsontyichen Tyo'ts'on nnon tsan'ñeen na tson'en joo jñ'oonmin' chi ntsiquindéhan' joohan' xjen na jndë tijndye ndyu na jndë tue' jon. Ndo' siquindyiintyichen Tyo'ts'onhin na nque ntsindantyjo jon nc'ojndyeehan ndyuua Egipto, ndo' joo nn'an tsjan 'naan joohan, jndye nnon naya na ntsityahan'hin na nt'a nan'ñeenhan xjen na nndui' ntcüe'han jo', ntsque ntcüe'han juu ndyuua Canaán. Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on na juu xjen'ñeen ntco'xen joo nn'an tsjan amorreos na tom'an ya nan'ñeen ndyuua Canaán, ndo' na nninncyaa jon juu ndyuua'ñeen ndëe nque nn'an tsjan na nnduihan ntsinda ndantyjo nquii Abram'ñeen.

Tui jnda Abram, tsan na jndyu Ismael
(Génesis 16)

Nquii Sarai, scuu' Abram, tsanndue'hin, jo' tso juu nnon Abram na quitso jon yo juu tsanscu na itye'ntjon nnon juu cha' nc'oон jnda jon yohin. Juu tsanscu'ñeen jndyu juu Agar. S'aa Abram na nnda', ndo' juu tsan'ñeen taquiñjon jnda juu. Ndo' vi jndë jo', juu Agar'ñeen totsiscuhin nnon Sarai. Ndo' na nnda', tots'aa vi' Sarai juu Agar'ñeen, ata xjen tyi'quinaan juu, jnannon juu. Majo' nquii Tyo'ts'on, jñon jon ncüii ángel na quitejndeí jonhin. Ndo' juu ángel'ñeen ntjii jonhin naijon na vaa ncüii tsui'. Juu tsan'ñeen tso jon nnon juu na cja ntcüe' juu na m'aan Sarai. Ndo' mantyi siquindiyi ángel'ñeenhin na mantsingui juu ncüii yus'a, ndo' juu yu'ñeen quitsiquijndyu jonhin Ismael. Yajo' tja ntcüe' Agar vaa' Sarai. Ndo' majo' tui Ismael. Nquii Abram'ñeen jndë m'aan jon ninquenn'an vantjo' yon chu juu xjen'ñeen.

Itsijnda' Tyo'ts'on jñ'oon yo Abram
(Génesis 17.1—18.15)

Ndo' juu Abram, xjen na tuee' jon ninquenn'an ncho'nqui vantjo' ñjen chu, yajo' sinin nnnda' Tyo'ts'on yohin. Tso jon:

—Ninnquii'chen cüangue' ja, min tyi'ntsa' 'nan na tyi'ya, yajo' juu jñ'oon na matsjö nnon', ntsiquindëéhan'. Ndö vaa na matsjö ntyja njan. Ncö nts'a na jndye jndyi nn'an tsjan 'nan' nnc'on.

Ndö' jñ'oon na itso Tyo'ts'on. Juu xuee' Abram nin'quitsiquindiyihhan' ts'an na t'man conduihin cha'xjen ncüii tye ts'an na t'man conduihin ndëë ntsinda nquii jon. Ndo' jo' itsontyichen Tyo'ts'on:

—Naneinhin chi ntscüejndyö xue', chi' ntsiquijndyu 'u' Abraham.

Ndö' tso Tyo'ts'on. Juu xuee' Abram nin'quitsiquindiyihhan' tye ncüii cüii tmaan' nn'an na jndye jndyi. Tsontyichen Tyo'ts'on:

—Ja na condui Tyo'ts'on, ncö chi ntejndeí nn'an tsjan 'nan', nn'an na xejnda na nnc'on. Juu ndyuua Canaán, ja chi nninncya cüentahan' ndueehan. Ndo' 'u' yo nque nn'an tsjan 'nan' na xejnda nnc'on, mantyi jndeih'an' na quinan'quindëho' juu jñ'oon na ico'xenhan' 'o'. Quinan tjan ntyja na tsans'a 'u' ndo' mantyi tsoñ'en yonnon ntsinda', manincüajon quitsa' yo yo'ñeen yo tsoñ'en nn'an 'nan' nannon, mantyi yo nannon na conduihan moso 'nan'. Ndo' majo'ntyi yo'ndaa, vi na jndë nen xuee na tuihan, quinan ntjan joo ntyja na yonnonhin. Ndo' ntyja 'naan' juu scu' Sarai, mantyi ntscüejndyö xuee' juu. Ee xuee' juu tsi'manhan' ts'an na itscüejnaan' juu ntyje juu. Naneinhin ntsiquijndyuhin Sara, xuee' jon nin'quitsiquindiyihhan' na conduihin tsanscu jnda ts'an na taquintyja juu jon na t'man condui. T'man jndyi naya na chi nts'a yohin na chi ntsingui jon jnda' yus'a. Juu Sara nnduihin ndyee cüenta jndye ntmaan' nn'an ndo' mantyi ntyja 'naan' jndye nn'an na cotoxen.

Ndö' jñ'oon na itso Tyo'ts'on. Ndo' juu Abraham, xjen na jndyi jon na ndö' vaa na itso Tyo'ts'on, ve' tonco jon ng'e sitiujon na tajon jnda c'oon jnda jon yus'a ng'e jndë jndë ncüii ciento chuu' jon. Ndo' mantyi min tyi'quitsitiu jon na ncüii tsanscu na jndë tuee' nenquenn'an ncho'nqui chu, nndëë ntsingui jon. Ndo' ng'e na nnnda' ndyii' ts'on jon, jo' tso jon nnon Tyo'ts'on:

—Quintjo ya nchji' na juu jnda Ismael ndinonhin na ntsiquindëhan' juu jñ'oon na jndë tco' 'ndyo' nnön.

Mannda' jñ'oон tso Abraham nnon Tyo'ts'on. Majo' sintcüe' jon jñ'oон nnon tsan'ñeen, tso jon:

—Min tyi'quichuhan' na nts'a na nnda'. Ja mantyi chi ngüiantyjë' Ismael, ndo' jndye ntsindantyjo jon nc'on. Majo' jñ'oон na mayuu' na nts'a na nnc'oon jnda' yus'a yo scu' ncu' Sara. Chu na tonnon, yajo' chi nduihin, ndo' quitsiquijndyu'hin Isaac. Juu jñ'oон na tsjö na quinan tjan ntyja na tsans'a 'u' yo tsoñ'en nannon na m'an va', majo'ntyi quitsa'han' yo juu jnda' Isaac, ndo' mantyi joo nda ntsinda juu na ya na nndui joo.

Ndo' vi na jndë sinin Tyo'ts'on jñ'oонva' nnon Abraham, yajo' jnty'ii jonhin. Ndo' nquii Abraham s'aa jon cha'xjen jñ'oон na its Tyo'ts'on nnon jon. Tyjee jon tjan ntyja na tsans'ahin ndo' majo'ntyi s'aa jon yo tsoñ'en nannon na conduihin mosoo' jon yo nin'jnda jon Ismael.

Tyi'covivio na tui na nnda', ndo' tityincyoo' nnda' Tyo'ts'on nnon Abraham. Vaquityen jon 'ndyo v'aandiaa 'naan' jon. Ndo' jndyiaa' jon concyo ndye ca' nannon na m'aan jon. Ndo' xjen na jndyiaa' jon joo nan'ñeen, taquitjonhin joohan. Its Jon ndëëhan na cüenonhan na chi ntcüa'han. Ndo' joo nan'ñeen jnan'yuu'han. Ndo' tso Jon nnon Sara na quitsijnda' juu 'nan na ntcüa' nan'ñeen. Mantyi t'ua Jon ts'ian nnon ncüii moso na quitscue' juu quioo' na ndijnda' chjo si' na ntquii nan'ñeen. Ndo' viochen xjen na tciüa' nan'ñeen, yajo' taxee'han nnon Jon yuu Jon m'aan Sara. Jo' tso Jon ndëëhin na juu Sara m'aan Jon quityquii' v'aa. Ncüii tsan'ñeen conduihin Tyo'ts'on, majo' ve' itsijonhan'hin cha'vijon ts'an. Tso tsan'ñeen na juu chu ncy'önöh', yajo' ncüjee' nnda' Jon na m'aan Abraham ndo' juu xjen'ñeen na ntsingui Sara ncüii yus'a jnda nquii Abraham. Ndo' Sara jndyii Jon na nnda' vaa jñ'oон itso tsan'ñeen, yajo' ve' tonco Jon, ng'e sitiu Jon na jndë tenon xjen na chi nc'oон jnda Jon. Ndo' jo' tso Tyo'ts'on nnon Abraham tyi'quichuhan' na ve' tonco Sara ng'e nquii Jon tsoñ'en nnon 'nan na jndyaa', nndëë nts'aa jonhan'. Jndë jo' tso nnda' Jon na ncüjee' nnda' Jon chu ncy'önöh', yajo' chi ntsingui Sara yus'a. Juu Sara je', ty'ue jndyi Jon xjen na jndyii Jon na nnda' vaa, ndo' jo' itso Jon na tyi'yuu' na tonco Jon. Majo' t'a Tyo'ts'on, itso Jon:

—'U' mayuu' tonco'.

Siquitsu Tyo'ts'on tsjoon Sodoma yo Gomorra
(Génesis 18.16—19.38)

Joo ndye nan'ñeen na ty'equijnty'ian Abraham, jndui'han. Ty'ehan nato na tjahan' totsjoon Sodoma, ndo' nquii Abraham, tja jon chjo yohan na ty'ehan juu nato'ñeen. Ncüii nan'ñeen conduihin Tyo'ts'on min na sijonhan' jon na ts'anhin. Sitiu ya jon ncüii, tso jon:

—Juu 'nan na nts'a, tyi'quichuhan' na nty'iuhana nnon Abraham ng'e conduihin x'ee jñ'oona ntyja 'naan tsoñ'en nn'an na nan'xuanhan ntyja njan. Ja tjihin ndo' mavantyjë'ha cha' ntsi'man jon ndëë nn'an 'naan' jon nchu vaa na icanhan' na quint'ahan na nnan't'maan' ja, ndo' cha' nnt'ahan 'nan ya yo 'nan na chuhan'.

Ndö' jñ'oona sitiu Tyo'ts'on. Yajo' tso jon nnon Abraham na jndë jndyii jon jñ'oona joo nn'an tsjoon Sodoma yo nin'Gomorra na ji vaa jndyi 'nan cont'ahan yo ntyjehan ndo' vaquindyiaa' jon na aa mayuu'han'.

Joo vechen nan'ñeen na jnan'jonhan yo Tyo'ts'on, maángeles conduihan, ty'entyichenhan tonnon nato Sodoma'ñeen. Ndo' ntjo Abraham yo nquii Tyo'ts'on chjochen xjen. Ndo' taxee' Abraham nnon jon, itso jon:

—Quityquii' nt'an joo nn'an tsjoon Sodoma, ndëë nts'aahan' na m'aan vi venn'an ncho'nqui ts'an na its'aa cha'xjen na chuhan'. Ndo' xe na aa ntsijonhan' na nnda' vaa, min tyi'quichuhan' na mancha' joo nn'an na jndyoyu conduihin ncüjehan yo joo nn'an na cont'a 'nan tyia. Ninnca' tsixuan' na ntcoxen' nn'an tsonnangue ntyja na conan'tjahan. Ja nchji na ninnquii'chen matsa' 'nan cha'xjen chuhan'.

Ndo' jo' t'a Tyo'ts'on 'ndyo Abraham na xe'quitsiquitsu jon nn'an tsjoon Sodoma xe na aa m'aan venn'an ncho'nqui ts'an na its'aa 'nan na chuhan'. Ndo' t'oon Abraham na tsixuan jon ñuaan' jon, taxee' nnda' juu nnon Tyo'ts'on na aa ntsiquitsu jon nn'an tsjoon Sodoma'ñeen xe na aa ninvenn'an vantjo' 'on ts'an na m'an jo' na its'aa 'nan na chuhan'. Ndo' mantyi t'a Tyo'ts'on xe na aa nnda', je'quitsiquitsu jon nn'an juu tsjoon'ñeen. Ndo' ninvito taxee' Abraham nnon Tyo'ts'on na aa ntsiquitsu jon nn'an Sodoma'ñeen xe na aa ninvenn'an ts'an na m'an jo' na its'aa 'nan na chuhan', ndo' xe na aa ninntcyu ncho'nquihin, ndo' aa ninntcyu ts'an ndo' xe na aa ninnqui ts'an. Ndo' majo'ntyi jñ'oona sintcië' Tyo'ts'on na tyi'xe'quitsiquitsu jon joo nn'an Sodoma'ñeen xe na aa m'aan min na nincüanntyihan na cont'ahan cha'xjen na chuhan'. Yajo' ty'onhan,

ncüii cüii nato ty'ehin. Nquii Tyo'ts'on tja jon tsjoon Sodoma, ndo' juu Abraham tja ntcüe' jon vaa' jon.

Tinton ngue ndo' joo ve ángel'ñeen squehan Sodoma. Ndo' jnty'iahin juu Lot na vequityen jon 'ndyo teon ntjö' na cova nn'an na co'ohan quityquii' tsjoon. Ndo' taquitjonhin joo ángeles'ñeen. Tso jon ndëéhan nc'ohin vaa' jon na ntjo ya chjohin jo' juu tsjon'ñeen. Ndo' jo' ta'nguee'hán jñ'oón na tso jon.

Jndë na tcüa'hán ndo' vi na mandyo nnndahan, ndo' juu xjen'ñeen tsoñ'en nannon na m'an juu tsjoon'ñeen, tencülihin ch'en vaa' Lot. Jnduehan nnon jon na cüji' jon ve nan'ñeen na sque ya vaa' jon, jo' na chi nt'ahan nanntcu nan'ñeen. Ndo' juu Lot'ñeen, sichon juu na tyi'int'a nan'ñeen na nnnda'. Ata xjen tso jon na nninncyaa jon yontcu ndyua ntsinda jon ndëé joo nan'ñeen na nnt'ahan yo yontcu'ñeen 'nan na nt'ue n'onhan. Majo' joo nannon'ñeen min tyi'quityi'han nquenhan jñ'oón na tso Lot. Mayantyichen jnan'vjehan jon. Tojñon nan'ñeen ndueehan tscaa' 'ndyo vaa' Lot, mandyo na nnan'tiuuhinhan'. Yajo' joo ángel'ñeen ntyjahan nt'ö Lot, na tyi'han jon quityquii' v'aa. Jndë jo' tê'han 'ndyo v'aa'ñeen, ndo' jnan'nchjanhan tsoñ'en joo nan'ñeen, yajo' min tandiquindiohan juu 'ndyo v'aa'ñeen.

Ndo' jo' joo ángeles'ñeen, jnduehan nnon Lot na quindui' jon juu tsjoon'ñeen yo nin'tsoñ'en nn'an 'naan' jon vixjen vitjachen na chi nnan'quitsuñ'enhin nn'an tsjoon'ñeen. Ndo' manin' juuntyi tsjon'ñeen tja Lot, tjaquits'aa jon ty'oo joo ve nannon, nn'an na min jñ'oón na chi ntonco yo yontcu ntsinda jon. Majo' joo nan'ñeen tatëntyja n'onhan na chi ntsiquitsu Tyo'ts'on juu tsjoonhan, jo' ty'c'ohan yo juu jon.

Tonco ncüiichen xuee, yajo' jndue ángeles'ñeen nnon jon na quitsicjehin na quindui' jon yo scuu' jon yo nin'ndahin juu tsjoon'ñeen. Majo' tana sityuaa' juu, sichju juu. Ndo' ng'e na nnnda', jo' manin' t'ue ángeles'ñeen nt'ö jon na say'onhin jon yo nn'an 'naan' jon 'ndyo juu tsjoon'ñeen. Jnduehan nnon Lot na quinan'tyuua'ntyihan na quitsavahan tyo' min tyi'ngüequenhan tonquen'han ng'e tichjo vitja ndo' ntsiquitsu Tyo'ts'on tsoñ'en njoon na m'aan juu su'ñeen. Ndo' juu Lot'ñeen, ty'ue jndyi jon, jo' s'aa jon ty'oo joo ángeles'ñeen na ncyahan jñ'oón na chi ngaquee' jon juu tsjoon chjo na jndyu Zoar. Jo' tanguee' ángeles'ñeen jñ'oón na tcan jon, majo' quinan'tyuua'hin. Ndo' jo' ty'onhan, toty'ehan juu

tsjoon'ñeen. Nato na co'ohan ndo' juu scuu' Lot tequen jon na toxen' nato na jnanhan, ndo' majuuto xjen na tequen jon jo', sciüéquenhan' tsjö' tsjaan'hin.

Ndo' majuuntyi xjen na xejnda jndui' ndo'cüjioon' na tuee' Lot juu tsjoon Zoar yo ve yontcu ntsinda jon. Ndo' juu xjen na squehan, majuuto xjen'ñeen isquioo Tyo'ts'on chon yo sufre ejoo' juu Sodoma yo Gomorra yo nin'tsoñ'en njoon quijndë na m'an juu su'ñeen, xia'ntyti tsjoon chjo Zoar, juu rohan' na tatco. Majo' joo nn'an na m'an njoon'ñeen, tsoñ'enhan tjëñ'enhan, joohan ndo' mantyi ntjon 'naanhan, tsuñ'enhan'. Majo' ng'e juu Lot conduihin tyje Abraham, jo' na sin'man Tyo'ts'onhin ee vi'nchjii jndyi jon juu Abraham.

Xjen na tonco ncüiichen xuee, jndui' Abraham, taquindiyaa' jon tontyja na vaa su'ñeen. Jndyiaa' jon ninjo' conan tseonhan'.

Tui Isaac jnda Abraham
(Génesis 21)

Juu jñ'oон na tco' Tyo'ts'on 'ndyo jon nnon Sara, siquindë jonhan'. Taquiñjon jnda jon ndo' tuee' xjen na singui jon, manin' yus'a jnda jon na tui. Jnan'quijndyuhanhin Isaac. Jndë na nen xuee na tuihin ndo' juu Abraham siquindë jon cha'xjen juu jñ'oон na tso Tyo'ts'on nnon jon, tyjee jon tjan na yus'a Isaac'ñeen. Juu xjen'ñeen juu Abraham, jndë jndë ncüii ciento chuu' jon. Neiin' jndyi jon yo scuu' jon ng'e na jndë tui ndahan. Xjen na jnan ndatsu 'ndyo Isaac, yajo' s'aa Abraham ncüii nguee t'man. Tixoncüe na m'aan juu nguee'ñeen, jndyiaa' Sara na juu Ismael itscüejnaan' juu tyje juu Isaac. Siv'ii jndyi Sara na jndyiaa' jon na nnnda', ndo' yajo' itso juu nnon saa' juu na quinty'e jon juu Ismael yo ndyee juu Agar na c'otohan. Ndö' vaa na s'aa jon ng'e nt'ue ts'on jon na xia'ntyti nquii Isaac ncy'oон juu cuenta 'naan' tye juu xjen na ngue' jon, ndo' juu Ismael, min'chjohan' je'cacüija'hán'hin. Ndo' juu Abraham, sichjoo' jndyihan' ts'on jon na jndyii jon na nnnda' vaa nt'ue ts'on scuu' jon ee mantyi vi'ntyjii jon juu Ismael'ñeen. Majo' tso Tyo'ts'on nnon jon ya na quinty'e jon juu Agar yo Ismael na c'ohan. Itsô jon nnon Abraham, juu Ismael yo Isaac, jndye jndyi nn'an tsjan 'naan na nnndui. Jo' jñon Abram'ñeen juu Agar yo Ismael na ty'ehin. Majo' tantyjee' Tyo'ts'on joo nan'ñeen tontyja na ty'ehan.

Nin'quindyiaa' Tyo'ts'on na aa ngüanguee' Abraham
(Génesis 22)

Ndo' ndëcyaa xjen na s'aahan' yus'andyua Isaac, yajo' vaa ncuii nnon na s'aa Tyo'ts'on yo juu Abraham, ee nin'quindyiaa' jon na aa mayuu' na vantyja ts'on tsan'ñeen jon, ndo' aa ngüanguee' juu jñ'oon na iquen jon nnon juu. Tso jon na cjay'oon Abraham jnda jon Isaac na chi nc'ohan ncüii tyo' na jndyu Moriah, ndo' jo' quitscuee' jon juu Isaac na chi nts'aa jon naya Tyo'ts'on cha'xjen na conan'cüje nn'an quioo' na conan'tmaan'han jon. Ndo' tjoo' ts'on Abraham na chi ngüanguee' jon 'nan na tso Tyo'ts'on. Juu Abraham'ñeen yo jnda jon Isaac, ndye xuee na ty'eca'han nato ndo' squehan juu tyo'ñeen. Mandyo na ntsquehan jo', ndo' itso Isaac nnon tye juu na tsoñ'en 'nan na ninjnt'uehan na nnan'tmaan'han Tyo'ts'on minhan', xia'ntyi quioo' na nnan'cüjehan na itsitjahan'. Ndo' t'a Abraham 'ndyo jnda jon, tso jon na nquii Tyo'ts'on chi nninncyaa jon quioo' na icahanhan'hin.

Ndo' xjen na squehin juu tyo'ñeen, yajo' sia Abraham ncüii nnontyiu yo ntjö', ndo' tyio jon ndu nacjoo'han' cha'xjen na cont'a nn'an xjen na conan'cüjehan quioo' na conan'tmaan'han Tyo'ts'on. Jndë jo' sityen jon juu Isaac na ndyio jonhin nacjoo' juu tyiu'ñeen, ndo' jo' ty'oон jon quichilo na ntscuee' jonhin. Ndo' majuuto xjen'ñeen, sixuaa Tyo'ts'on Abraham, itso jon:

—Abraham.

T'a tsan'ñeen, itso jon:

—Ndö m'an.

Ndo' jo' tso Tyo'ts'on:

—Tyi'ntsue'to' juu jnda' ng'e jndë si'man' nnön na mayuu' mavangue' 'nan na matsjö. Ee manty'ia jndë m'an'cje' na chi mninncya' cüenta juu jnda' min na ninncüii ts'onhin na m'aan juu. Yajo' jndondë Abraham, jndyiaa' jon ncüii quinch'io jndyo na tycüii o' quityquii' nonneon. Juu cho'ñeen na iscuee' jon na tyincyaa jon o' nnon Tyo'ts'on. Yajo' t'man nnnda' Tyo'ts'on tsan'ñeen. Itso jon nnon juu:

—Ng'e 'u' jndë tom'an'cje' na chi ntsue' jnda' na ntsit'man' ja, ng'e jo' t'man naya na chi nts'a 'u'. Cha'xjen na jndye ncjuu m'an tsjö'ndue, ndo' aa cha'xjen jndye tei' na vendyuaa 'ndyo ndaandue, nnnda' ro xjen jndye nda ntsinda' nc'on. Joo nan'ñeen ntantjonhan yo joo nn'an na nin'quijnt'ue ndyia' yo joohan. Ndo' joo nn'an tsjan 'nan'

na nc'on, ntyja 'naanhin jndye nnon naya nts'a nn'an na ninvaa tsonnangue. Tsoñ'en joo jñ'oonmin' ntsiquindëéhan' ng'e 'u' jndë ta'ngue' cha'xjen jñ'oon na tsjö nnon'.

Vi jndë tenoon' na tui na nnda', yajo' tja Abraham tsjoon Beerseba na jo' chi nc'onhan.

Tue' scuu' Abraham
(*Génesis 23—24*)

Tja xuee, ndë jo' tja Abraham yo nn'an 'naan' jon tsjoon Hebrón, ndo' jo' tue' Sara. Juu tsan'ñeen jndë tuee' jon ncüii ciento vantyjo' ntcyu ncho' ntyque' chuu' jon xjen na tue' jon. Nquii Abraham, sichjoo' jndyihan' ts'on jon na tue' scuu' jon. Ndo' ta'nan yuu ya na chi nty'iu jon juu ts'oo'ñeen. Yajo' tjaquits'aa jon ty'oo nn'an na m'an juu ndyuua'ñeen na nninnccyahan naijon ya na chi nganty'iu scuu' jon. Ndo' mancüii nque joo nan'ñeen, tsan na jndyu Efrón, jndëë jon ncüii tsë'tsjö' nnon Abraham, juu tsë'tsjö'ñeen tyion jonhan' ninque ciento s'on xuee. Juu tsë'tsjö'ñeen, conan'quijndyu nn'anhan' Macpela.

Vi na jndë tue' Sara, ndo' sitiu Abraham na chi nt'ue jon scuu' jnda jon Isaac. Ee tyi'quint'ue ts'on jon na ngoco jnda jon yo ncüii yuscu tsjan nn'an ndyuua Canaán. Ndo' m'aan ncüii mosoo' jon, taquintyja juu tsan'ñeen ivanguee'ñ'en juu 'nan na nt'ue ts'on Abraham.

T'ua jon ts'ian nnon tsan'ñeen na chi ncja ntcüe' jon juu tsjoon Harán naijon m'an nn'an 'naan' nquii Abraham, na juu tsjoon'ñeen, jo' quint'ue yuscu na nduihin scuu' Isaac. S'aa Abraham na tco' tsan'ñeen 'ndyo juu na quindoy'o'on juu yuscu na ndiscuu' Isaac. Majo' tyi'ciúanaan na ngaqui'ndyii tsan'ñeen juu Isaac na ntjohin yo nqueen' juu. Yajo' juu moso'ñeen tay'o'on juu nqui camello na t'man xu too' o', na nts'aa tsan'ñeen naya tsoñ'en nn'an 'naan' yuscu'ñeen. Ty'o'on juu, totja juu, tuee' juu tsjoon Harán naijon na m'aan tyje nquii Abraham, tsan na jndyu Nacor. Mavaa xjen na ngua ndo'cijioon' ndo' tuee' moso'ñeen na vaa tsui' ndyo juu tsjoon'ñeen. Ndo' joo camello na chu tsan'ñeen, nin'cüe jndyi o' ndaa, ndo' jo' tonquitye o' s'aa mosoo' Abraham. Juu xjen'neen, joo yontcu ndyuua na m'an tsjoon'ñeen, sque joo na condyocy'on joo ndaa. Ndo' juu moso'ñeen, t'man jon Tyo'ts'on. Tso jon:

—'U' na condui nquii Tyo'ts'on na itsit'maan' ty'ö Abraham, mac'an nnon' na quityio' jn'aan juu ts'ian na jndyö. Tyjë na m'aan

tsui'va' ndo' ndö cotsque yontcu ndyua na condyoc'y'on joo ndaa. Quitsa' vi naya'ñeen xe na aa juu yuscu na ntc'an ndaa nc'ua nnon, ndo' quitso juu na mantyi nninncyaa juu ndaa na ncüe quioo' na chö, ncy'a' na juu yu'ñeen na nndiscuu' Isaac, yajo' ncüaa' ts'ön na mayuu' na matejnde'i' nquii ty'ö.

Ninvaas na itsinin juu nnon Tyo'ts'on, jndyiaa' juu na ndyo jndyi cüii yuscu ndyua na nancloo' jndyi. Juu yu'ñeen vi na jndë na siquitoo' juu tsjöö' juu, yajo' ténoncyaa moso'ñeen nnon juu, na ntcan jon ndaa na chi nc'u jon nnon juu. Ndo' tyincyaa juu ndaa na t'u jon ndo' mantyi itso juu na chi ncüji' juu ndaa na ncüe camello'ñeen. Vi na jndë tē cho'ñeen ndaa, yajo' tji' moso'ñeen ndi'ng'ee s'on ijan na tyincyaa jonhan' nnon juu. Ndo' taxee' jon nnon juu nin ts'an tye juu, ndo' aa chi ndëë nguee' jon v'aahan. T'a yuscu'ñeen, tso juu nnon jon na tachii' juu jndyu Nacor, ndo' tye juu Betuel. Mantyi itso juu jndye 'nan min na chi ntcüa' camello'ñeen ndo' mantyi vanaan na ngitsoson v'aahan.

Yajo' tyion jon joo ncjo ndei s'onijan nt'ö juu, ndo' tyii' jon tsii'x'ee ndyu' juu ndo' tyincyaa jon na ya Tyo'ts'on na tejnde'i jon ty'oo juu Abraham na quintyjachen na tijnda' nque nan'ñeen na conduihan nn'an 'naan' Abraham'ñeen. Ndo' juu yuscu'ñeen jndyu juu Rebeca. Jo' sityuaa'ntyi juu, tatsiquindiyii juu nn'an 'naan' juu ng'e nnda' vaa. Ndo' xio juu, tsan na jndyu Labán, taquitjonhin juu moso'ñeen. Tay'oonyaa jon juu tsan'ñeen vaa' jon. Ndo' mantyi tejnde'i jon na tycyaa xu na cho joo quioo'ñeen.

Tyincyaa Labán 'nan na tcüa' juu moso'ñeen, ndo' ts'iaan' tyi'nin'cüa' jonhan' na nin'noon'. Ng'e chi ntsiquindiyii jndyee jonhan nin ts'ian na tuee' jon na m'anhan. Ndo' tso juu ndëë joo nan'ñeen xe ng'e mosoo' Abrahamhin. Mantyi tso jon na nquii tsan'ñeen t'ua jon ts'ian nnon juu na jndyo juu tsjoonhan na quint'ue jon ts'an na nndiscuu' jnda ty'oo jon. Mantyi tso jon ndëëhan nchu vaa na tcan juu vi naya nnon Tyo'ts'on, yo nchu vaa na tyjee' Rebeca na tyincyaa juu ndaa na t'u jon, ndo' mantyi quioo' na chu jon tē o'han'. Ndo' taxee' jon ndëëhin na aa ntjo ngiohan na chi ncja Rebeca yo jon na ngoco juu yo Isaac. Juu Betuel'ñeen, tye juu Rebeca, yo nin'xio juu, tsan na jndyu Labán, taa' n'onhan xe ng'e nquii Tyo'ts'on na itsinchu' jon na juu Rebeca na chi nndiscuu' Isaac. Ndo' jo' jnduehin ya na chi ncja yuscu'ñeen. Ndo' juu mosoo' Abraham, vi jndë na jndyii jon na nnda', siquinan' jon xu na chu jon, tyincyaa juu 'nan na jndantyi

ndëë nn'an 'naan' Rebeca. Ndo' vi na jndë, yajo' tcüa' jon yo joohan, ndë jndahan.

Ndo' vi na jndë tonco, yajo' tso moso'ñeen ndëë nn'an 'naan' Rebeca na jndë mavja ntcüe' jon, ndo' joo nan'ñeen jnduehan ndu na jen cje jndyi na m'aanhant'. Jo' taxee'han nnon Rebeca na aa ncja juu, ndo' jo' itso juu chi ncja juu. Jo' jnan'jnda'han ndo' majuuntyi xueel'ñeen jndui' Rebeca yo mosoo' Abraham na chi nc'o ntcüe'han na m'aan Isaac. Ndo' vi na jndë sque ntcüe'han na m'aan Abraham, yajo' ty'oón Isaac cüenta Rebeca na ndiscuu' juuhin. Ndo' tavee' jndyi ts'on juu yu'ñeen.

Tue' Abraham
(*Génesis 25.1 - 18*)

Vi na jndë tue' Sara, yajo' toco nnnda' Abraham, ndo' ts'an vja ve singui juu yon yonnon ntsinda jon. Majo' ya na tue' Abraham'ñeen, ninnquii Isaac chu cüenta jñ'oon na jndë sijnda' Tyo'ts'on yo nqui tsan'ñeen. Ndo' mantyi juu jon majndyentyi 'naan' tye juu na chu juu cüenta. Juu Abraham'ñeen jndë tuee' jon ncüii ciento vantjo' ndyenn'an ncho'nqui vantjo' on chuu' juu xjen na tue' juu. Juu Isaac yo Ismael, juu tsë'tsjö' Macpela, jo' ty'iü joo Abraham naijon na tanty'iu scuu' juu Sara. Xjen'ñeen jndye ntsinda Ismael nannon m'an. Tont'a nan'ñeen ts'ian na tonyja iquindui' ndo'cijioon' juu ndyuuaa Canaán. Ndo' Tyo'ts'on ninvito totyio juu jn'aan Isaac.

Sivi'nn'an Jacob tyje juu Esaú tsanñ'ein
(*Génesis 25.19—28.22*)

Vi na jndë tuee' ntcyu chu na toco Isaac yo Rebeca ndo' ninjo' na ninnque joo. Ndo' jo' juu Isaac, tcan juu nnon Tyo'ts'on na quits'aa juu vi naya'ñeen na nc'oon ndahan. Ndo' tyincya juon jñ'oon na tcan Isaac, ndo' taquñjon jnda Rebeca. Ndo' juu yuchjo'ñeen, mancha' ve ntyja tsiaa' ndyee juu na nnioon'hin. Jo' taxee' Rebeca nnon Tyo'ts'on ndu na nnnda' iquenon juu. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon juu ng'e chi ntsingui juu yoñ'ein. Siquindyii Tyo'ts'on hin na joo yo'ñeen chi nintquehin ndëë ncüii cüii tmaan' nn'an, ndo' juu yu na vja ve na ntsingui juu, mat'manntyichen na chi nnduihin, chichen yu na vejndyee.

Ndo' mayuu' singui juu Rebeca ve yonon yoñ'ein cha'xjen na tso juu nnon juu. Juu yu na tui jndyee, ve jndyi tjaan' juu, ndo' so jndyi ninvaañ'en hin. Jnan'quijndyuhana juu Esaú. Ninvito na tuihin na

mancha' vehin, majo' yu na jndë ve, t'uii juu xuua' ng'ee yu na vandui najndyee. Juu yu'ñeen jnan'quijndyuhanhin Jacob. Ndo' ya na jndë s'aahan' nannon ndyuahan, juu Esaú ya jndyi ivja juu quioo', majo' juu Jacob tyi'neiin' juu na ngonon juu, v'aa ro contjohnin. Ndo' nquii Isaac, neiin'chen jon Esaú, ng'e qui'nan jndyi s'i quioo' na ivja juu nchjii jon, majo' juu Rebeca, venchjiichen jon Jacob.

Ncüii xuee'ñeen ntjo Jacob v'aa, na sity'iuu juu ndaanan. Jndë ngue na ty'iuuhan' ndo' tyjee'non Esaú na tacüja juu quioo'. Tejndyaa' jndyi juu. Ndo' jo' tcan juu ndaanan nnon Jacob na chi ntcüa' juu. Majo' Jacob tyi'nin'ncyaa juuhan' na ve' yu. Itso juu xe na aa ncüji ntcüe' Esaú ntyja 'naan' juu naya na tsixuan juu na majndyentyi 'naan' tye joohan na ncy'oон juu cüenta ya na ngue' jon, yajo' chi nninnccyaa juu ndaanan na ntcüa' juu Esaú. Ndo' juu Esaú'ñeen, juu naya na tsixuan juu, min tyi'quinjonhan' nchjii juu, jo' tanguee' juu jñ'oon na tso Jacob. Ndë jo' tyincyaa Jacob ndaanan'ñeen na tcüa' Esaú.

Ndo' joo xuee'ñeen tyioo vi jndo' t'man tyuua naijon na m'anhan. Ndo' tityincyoo' Tyo'ts'on nnon Isaac, ndo' jo' tso jon nnon juu na tyi'ncjato juu ndyuua Egipto. Itso jon:

—Ja m'an yo 'u', ndo' jndye nnon naya na nts'a 'u'. Ja ntsiquindëe jñ'oon na tc'ö 'ndyö nnon Abraham na ninncya na juu ndyuua Canaán ntsixuanhan' cüenta ntsinda'ntyjo' na nc'on. 'U' jndye jndyi ntsinda'ntyjo' na nc'on cha'xjen jndye ncjuu na m'an nandye. Ndö' vaa nts'a ng'e tovanguee' Abraham jñ'oon na tsjö nnon jon.

Ndo' mayuu' Tyo'ts'on jndye naya na tots'aa jon yo Isaac. T'oон juu na tyahin, jndye quioo' ntsjuen' juu tom'an, ndo' majo'ntyi jndye moso.

Ndo' juu Esaú, xjen na tuee' juu venn'an chu, yajo' toco juu yo ve nanntcu. Majo' na s'aa jon nnda', totsichjoo' jndyihan' ts'on juu Isaac yo Rebeca, ng'e joo nanntcu'ñeen conduihan tsjan 'naan nn'an Heteo.

Ndo' vi na jndë tque Isaac, matavi tyincyoo' ya jon. Sitiu jon na mandyo na ngue' jon, jo' chi ntcan jon na quityio Tyo'ts'on jn'aan jnda jon yujndyee ng'e nnda' vaa na tont'a nn'an xjen'ñeen. Ndo' jo' t'man jon Esaú, ndo' itso jon cjaciüja juu quioo' na chi ndyoy'oon juu na chi ntsity'iuu juuhan' na ntcüa' jon, ndë chi ntcan jon na quityio Tyo'ts'on jn'aanhin. Majo' juu Rebeca, jndyii juu na nnda' itso Isaac. Ndo' vi na jndë na jndui' Esaú na tacüja juu quioo', yajo' itso Rebeca

nnon Jacob na cjaquitscuee' juu ve quinch'io chjo. Juu tsan'ñeen siquindë juu jñ'oon na tso ndyee juu, ndo' ndë sjnda' jon na ty'iuhun' cha'xjen 'han na qui'nan ntyjii Isaac. Ndë jo' juu ndiaa' Esaú tyincya Rebecahan' na tcüe Jacob. Ndo' mantyi scüetyjo jon tjaan' quinch'io'ñeen nt'ö Jacob'ñeen yo quitya' juu. Yajo' nts'aahan' na sohin cha'xjen juu Esaú.

Vi jndë jo' tyincya jon 'nan na sjnda' jon nnon Jacob na chi ngay'oon juuhan' na ntcüa' Isaac. Ndo' na nnnda', yajo' ntcan tsan'ñeen na quityio Tyo'ts'on jn'aanhin, tachito Esaú. Ndo' taquee' Jacob na m'aan tye juu ndo' s'aa juu cha'vijon na Esaúhin. S'aahan' ts'on Isaac na majuu Esaúhin ng'e juu tjaan' quinch'io'ñeen yo ndiaa' Esaú, joohan' na sivi'nn'anhan'hin, min na jndyii jon jndyee' Jacobhan'. Ndo' vi na jndë tcüa' jon, tyio jon jn'aan Jacob'ñeen. Tcan jon na ncyaa Tyo'ts'on na jndye 'nan nguee' yo ts'ian na nts'aa juu, ndo' mantyi na ntco'xen juu nn'an, ndo' yo na chi ntco'xen juu ntyje juu. Ndo' mantyi tcan jon na quits'aa Tyo'ts'on naya nque nn'an na ya 'nan cont'ahan yo Jacob. Ndo' mantyi na ncyaa Tyo'ts'on na joo nn'an na nin'quint'a vi'hin, mantyi vi' quitjon nan'ñeen.

Vi jndë ngue na tcan Isaac na quityio Tyo'ts'on jn'aan Jacob, ndo' matyjee' ro Esaú yo 'nan na ntcüa' Isaac. Ndo' mantyi tcan juu na quityio jon jn'aanhin. Ndo' juu Esaú, xjen na taa' ts'on juu na juu Jacob na jndë tyio tyehan jn'aanhin, yajo' si'ndaa'han' ntyjii Esaú'ñeen, majo' tyi'je'quindëe na ntscüejndyo Isaac juu jñ'oon'ñeen. Majo' juu Esaú tots'aa juu ty'oo tye juu na mantyi quityio jon jn'aanhin, yajo' itso Isaac nnon juu na chi nc'oon juu ncüii tyuaa na tycya, ndo' min xe'quindui' ya ntjon juu tyuaa'ñeen. Majo'nty itso jon na nnduihin ts'an navi' ts'anhhin. Mantyi itso jon na ngotyentjon juu nnon tyje juu Jacob, ndo' na ntsuehin nacjoo' tyje juu.

Quindya' jndyi nchjii juu na ndyiaa' juu nnon Jacob ng'e na x'uee tsan'ñeen juu naya na vacüja'han'hin. Sitiu ya juu vi na jndë tue' tyehan juu Isaac, yajo' ntscuee' juu Jacob'ñeen. Majo' juu Rebeca tyincya jon cüenta na nnnda' vaa na indiyii' ts'on Esaú, jo' sjnda' jon na yantyichen na chi ncja Jacob'ñeen na m'aan xio jon, tsan na jndyu Labán, jo' nc'oon juu ata xjen na jndë tsuu' ts'on Esaú 'nan na nchjii juu, yajo' ndyo ntcüe' juu Jacob. Mang'e na nnnda', jo' itso Rebeca nnon Isaac na tyi'quint'ue ts'on juu na chi ngoco Jacob yo ncüii yuscu tsjan nn'an heteo. Ng'e na nnnda', jo' tso Isaac nnon Jacob

na cja juu na m'an nn'an 'naan' ndyee juu, jo' quint'ue juu scuu' juu.
Ndo' juu Jacob'ñeen, ta'nguee' juu jñ'oona na jnduehan.

Ndo' nato na ñjon Jacob na vja juu, tsso' juu ndaa ncüii tijaan. Quityquii' tsantsjon jndyiaa' juu ncüii scalera, ventyjee'hán' tyuua, ndo' taquiñoonhan' xi' quiñoon'nduechen. Juu scalera'ñeen, cova, cotsacue ángel juuhan'. Ndo' tityencyoo' Tyo'ts'on' nnon juu jo'. Itso' jon:

—Maja na condui Tyo'ts'on na totsit'maan' Abraham yo tye'
Isaac. Ja nninncya tyuua Canaán na ntsixuanhan' cüenta joo
ntsinda'ntyjo' ya na nnduihin. Ja ngüantyjé' 'u' ndo' ndyoy'ön ntcü'ë
'u' yo naya juu ndyuaa naijon na mancüii xjen na m'an'.

Ndo' juu tsan'ñeen xjen na ticee' juu, yajo' taa' ts'on juu xe ng'e
mayuu' m'aan Tyo'ts'on jo'. Ndo' jo' siquijndyu juu ndyuaa'ñeen
Betel. Juu jñ'on'ñeen itsiquindyiihan' naijon na m'aan nquii
Tyo'ts'on. Tco' Jacob 'ndyo jon nnon Tyo'ts'on xe na aa mayuu' na
ngüantyjee' ya jonhin, ndo' ndyoy'oon ntcü'ë' jonhin yo naya, yajo'
mayuu' ngotsit'maan' juuhin, ndo' qui' nt'an na condë nqui 'nan na
ngüantjon juu, ncüji' juu ncüiihan' na ninncya juu joohan' nnon
Tyo'ts'on.

Tuee' Jacob na m'aan Labán

(Génesis 29—33; 35—36)

Tuee' Jacob tsjoon Harán na m'aan xio ndyee juu, tsan na jndyu
Labán. Jo' tom'aan juu yo joo nan'ñeen ncüii chi', ndo' tejnde
juuhan ts'ian na cont'ahan. Juu Labán'ñeen, m'an ve ntsinda' jon
yontcu, jndyu joo Lea yo Raquel. Juu Lea na maya chjochenhin,
majo' tyi'cüentyja na nancoo'hin, ndo' tyje juu Raquel,
nancoo'chenhin, chichen xjo juu. Vi jndë na ncüii chi' na m'aan
Jacob vaa' Labán'ñeen, yajo' tso' jon na chi ndyion jonhin.

Yajo' vaxee' jon nnon Jacob nchu xjen na nancoo' ts'on juu na
chi ndyion jonhin. Ndo' t'a juu, itso' juu chi nts'aa juu ts'ian ntyque'
chu, xe na aa nninncyaa jon Raquel na ndiscuu' juu. Ndo' juu Labán,
tso' jon, ya na nnda'. Yajo' juu Jacob'ñeen, ntjohin na tots'aa juu
ts'ian nnon Labán ntyque' chu.

Ndo' vi na jndë tenon joo na ntyque' chu'ñeen, jo' s'aa Labán
ncüii nguee jndyo tque na chi ngoco Jacob yo jnda' jon, majo' ve'
sivi'nn'an jon. Ee majuu tijaan na nninncyaa jon Raquel nt'ö Jacob,
ve' juu Lea na jndyoy'oon jon. Ndo' ya na tonco, yajo' taa' ts'on Jacob
na jndë sivi'nn'an Labáhhin, ndo' jndë tso' juu yo Lea juu tsjon'ñeen.

Yajo' sjndye Jacob 'ndyo juu yo Labán ng'e na nnda' vaa 'nan na s'aa jon. Ndo' juu Labán tso jon nnon juu na tyi'cüji'yahan' na juu Raquel na chi ngoco jndyee, ng'e chito juu tui navejndyee. Ndo' itso jon mantyi contjo nchjii jon na chi ngoco juu yo Raquel, majo' quits'aantyi juu ts'ian ncüiichen ntyque' chu. Ndo' tanguee' Jacob na nnda'. Yajo' mantyi toco juu yo Raquel. Ndo' juu xjen na toco juu yo joo yo'ñeen, yajo' tyincya Labán ncüii cüii yontcu na ngotyentjon joo ndëe ntsinda jon. Yuscu na totyentjon nnon Lea, juu jndyu Zilpa, ndo' juu na totyentjon nnon Raquel jndyu Bilha.

Juu Jacob vi'nchjiintyichen jon juu Raquel, chichen juu Lea. Majo' nquii Tyo'ts'on, ty'oон jon na ndyia' ro Lea nchjii jon, tyincyaaa jon na singui juu nenque nannon ntsinda Jacob. Ts'an na vejndyee jndyu Rubén, yu na jndë ve Simeón, yu na jndë ndye Leví, ndo' yu na jndë nenque Judá. Ndo' juu Raquel, ve' ng'e na ta'nan ntsinda juu, jo' sixuehin Lea yo ntyja 'naan' saa' juu. Ng'e na nnda', tso Raquel nnon Jacob na caquitso jon yo Bilha, yu na tyentjon juu. Ndo' siu' Jacob cha'xjen jñ'oон na tso scuu' jon. Yajo' taquiñjon jnda Bilha, ndo' singui juu ncüii yus'a, ndo' siquijndyu Raquel yujnt'a'ñeen Dan. Tja xuee yajo' t'oон ncüiichen jnda Bilha na siquijndyu Raquel juu Neftalí.

Ndo' ya na jndyiaa' Lea na ndic'oon ncüiichen jnda juu, yajo' mantyi tso juu nnon Jacob na quitso jon yo juu yu na ityentjon jon, juu Zilpa. Ndo' na nnda', mantyi taquiñjon jnda juu. Singui juu ncüii yus'a, juu yu'ñeen taquijndyu juu Gad. Ndo' vi jndëcy, singui juu ncüiichen yus'a na taquijndyu juu Aser. Vi na jnde tui na nnda', ndo' singui Lea ncüiichen ve yonon, na siquijndyu juu yo'ñeen Isacar yo Zabulón, mantyi tui ncüii yuscu na taquijndyu juu Dina. Vi jndë tenoon' na tui na nnda', ndo' itso Tyo'ts'on nnon Raquel na jndë indyii jon jñ'oон na tocan juu na mantyi nc'on ntsinda juu. Ndo' singui juu ncüii yus'a na siquijndyu juu yu'ñeen José.

Jndë na tui José, yajo' sitiu Jacob na nin'cja ntcüe' jon ndyuuaa na jnan jon na m'an nn'an 'naan' jon. Yajo' itso jon nnon Labán nchu ndyion tsan'ñeenhin yo ts'ian na its'aa jon, min'ncüiinhin na tasquehin jñ'oон nchu vaa na ntjo, ng'e juu Labán ninnquii'chen totsivi'nn'an jonhin. Majo' nquii Tyo'ts'on, totejndei jon Jacob, tuee'ntyja xjen na tyantyichenhin, chichen juu Labán'ñeen. Ndo' tentyja xjen na tso Tyo'ts'on nnon Jacob na quindui' juu na cja ntcüe'ntcüe' juu ndyuuaa yuu jon na jnan juu. Ndo' jñon juu jñ'oон na m'an joo nanntcu na

conduihan scuu' jon na c'ohan naijon na vantyjee' jon quoo' ntsjuen' jon. Ndo' vi na jndë squehin, jndë mam'an cje camellos na chi ntsachohan. Jndui'han, ty'ehan, min tat'manhan juu Labán.

Ndo' juu Raquel jndë x'uee juu joo 'nan na itsit'maan' tye juu Labán, min tasiquindyyii juu saa' juu Jacob na nnnda'. Ndo' juu Labán, vi na jndë taa' ts'on jon na tacuen joo nan'ñeen na itsit'maan' jon, ndo' min tat'man Jacobhin xjen na ty'ehin, ndo' na nnnda', tyionhan' chonhin ndo' tantyja jon nanquen'han. Ya na tentyja jonhin, min jo' tantjii jon joo nan'ñeen ng'e juu Raquel tacjo juu nacjohan'. Jndë jo' juu Jacob yo Labán jnan'jon ntcüe'han jñ'oon na taxe'quint'ahan tyia' yo ntyjehan. Ndo' jndë jo' ntcue'ntcüe' Labán vaa' jon, ndo' juu Jacob, tja jon na tonnon nato Canaán naijon na ncüii xjen na vjantcüe' jon.

Ndo' juu Jacob, ninjo' ndyii'chen ts'on jon yo 'nan na toquindyyii' ts'on xio jon Esaú. Mang'e jo' t'on jon joo moso 'naan' jon yo nin'quoo' na xen'nch'a ngüentyjee'han nchu' yo joo o'. Mantyi tcan jon na cüantyjee' Tyo'ts'onhin. Tyi'nts'aa Esaú natë'hin. Ndë jo' tji jon vendye quinch'io, yo quinman, camellos, quitsondye yo quinon, s'aa jon ntmaan' joo cho'ñeen na nts'aa jon naya juu Esaú. Jñon jon o' na tonnonnityichen, na mantyja ts'on jon na ngioo ntcüe' na ya jndyi nchjii Esaú yohin, ng'e na its'aa juu naya joo quoo'ñeenhin.

Ndo' joo nanntcu scuu' jon yo ntsinda jon, jñonnnyi jon nan'ñeen na tonnonchen, viochen xjen na juu tijaan'ñeen ntjohin toxen'. Ndo' juu tsjon'ñeen tyjee'non ncüii tsans'a na m'aan juu, ndo' juu tsan'ñeen t'ui jonhin, majo' tajndëë s'aa jon yohin. Ndo' vi na jndë vanco, yajo' itso tsan'ñeen nnon juu na qui'ndyii juuhin na ncja jon. Majo' itso Jacob nnon jon, je'ncyaa juu na ncja jon xe na aa tyi'ndyio jndyee jon jn'aanhin. Ndo' t'a tsan'ñeen 'ndyo juu, itso jon chi ngüejndyo xuee' juu, tachi Jacob njndyuntyichen juu, ndiquijndyu juu Israel, ng'e t'ui juu yo Tyo'ts'on ndo' yo nn'an, ndo' jndëë s'aa juu. Ndo' taxee' Jacob nnon tsan'ñeen nchu jndyu jon, majo' ta'nan tyincyaa tsan'ñeen xuee' jon. Majo' min na nnnda', tyio ya jon jn'aanhin. Ndo' ng'e jo' taa' ts'on juu na yo Tyo'ts'on t'ui juu min na jndyiaa' juu na ts'anhin.

Ndo' ya na jndë tixuee, jnanquintyja Jacob, ty'oон juu nato, tja juu. Jndyiaa' juu ndyo Esaú na tonnon juu yo ninque ciento nn'an. Yajo' sityuaa'ntyi juu na taquitjonhin tsan'ñeen. Nein jndyihan ng'e tjon ntcüe'hin. Ta'han tondyots'aahan ntyjehin. Ndo' tajnaan' Esaú

nanntcu scuu' Jacob yo ndahin. Ndo' tyincya juu cüenta quoo' na jndë sijnda' juu na nts'aa juu naya Esaú, ndo' juu tsan'ñeen chu jon cüenta joo o'. Ndo' t'on ntcüe'hin na ya jñ'oonhin yo ntyjehin. Yajo' juu Jacob'ñeen, ndyuua tsjoon Sucot, jo' tja jon na nc'oon jon. Mantyi sijnda jon ncüii tan' tyuua tsjoon Siquem, juu tyuua'ñeen tyion jonhan' ncüii ciento s'on xuee.

Ndo' vi na jndëcya, ndo' tso Tyo'ts'on nnon Jacob na cja nnda' jon tsjoon Betel na c'oon jon jo'. Jo' quitsia jon nnontiyu na chi ntst'maan' jon nquii Tyo'ts'on. Ndo' tso Jacob ndëë nn'an 'naan' jon na quinan'tyui'hin tsoñ'en 'nan na chohan na conan't'maan'hin. Tyincyahana joo nan'ñeen nnon jon ndo' ty'iü jonhan' quii' tyuua. Ndë jo' ty'ehin tsjoon Betel naijon na sinin Tyo'ts'on yo Jacob xjen na tsoo' juu ndaa. Jo' sia jon ncüii nnontiyu cüentaa' Tyo'ts'on. Ndo' juu Raquel, mancüiixjen jndë machu juu ts'an xjen na jndui'hin tsjoon'ñeen. Nato na co'ohan jo', tye' na tquiihan'hin na ntsingui juu. Xjen na tui yujnt'a'ñeen ndo' tue' jon. Ndo' juu Jacob siquijndyu jon yujnt'a'ñeen Benjamín, ndo' ve' 'ndyo nato'ñeen, jo' ty'iü Jacob Raquel. Vi na jndë jo', tja ntcüie' Jacob tsjoon Hebrón naijon na m'aan tye jon Isaac. Min tylcovivioto na tuee' jon jo', ndo' tue' Isaac. Ndo' juu Jacob yo Esaú, tjon'hin na ty'iuhin tyehan.

Ndo' juu Esaú tja jon ndyuua Seir na nc'oon jon. Juu ndyuua'ñeen jndye ntyo' m'aahan'. Nnda' vaa na s'aa tsan'ñeen ng'e joo quoo' ntsjuen' juu yo nin'quoo ntsjuen' Jacob, ndicüinon ndyuua Canaán na ngondyi' o' na ntcüa' o'. Ndo' juu Esaú'ñeen, jndye jndyi tav'ahan' nn'an tsjan 'naan' juu.

Joo ngio José ndëéhanhin, tyey'on nn'anhin ndyuua Egipto (Génesis 37; 39—41)

Ndo' tom'aanntyichen Jacob ndyuua Canaán. Venchjiintyichen jon José na tsoñ'en ntsinda jon, ndo' ng'e jo', joo nan'ñeen jndohan ntyjehan José. Juu José'ñeen tsoo' juu ndaa na si'manhan' na juu chidit'manntyichenhin, ndo' nan'ñeen je', vi na taa' n'onhan na nnda', tijndontyichenhan juu.

Ncüii xuee'ñeen tso Jacob nnon José na cja juu, caquindyaia' juu aa ya ro na m'an ngio juu naijon na cota'ntyjee'hantquinman yo quinch'io. Ndo' vi na jndë mandyo na nguee' juu naijon na m'anhan, yajo' jnty'ia nan'ñeen na ndyo juu. Jo' conduehin ndëë ntyjehin:

—Ndö' jndë ndyo yu na itsoo' ndaaha'. Cüa, chi nnan'cuëë'hin, ndë ntjuëë'hin quityquii' tsue'. Ndo' nduë nnon tyëhö' xe ng'e ncüii quioo' jndëë na iscuee' o'hin.

Majo' Rubén, tsan na tquentyichen ndëë nan'ñeen, tyi'quintjo nchjii juu na nnan'cuee'hin ntyjehan juu yu'ñeen. Jo' ve' ndiaatco na cüe juu, juuhan' na tji'hin, ndë tjue'hanhin ncüii quii' tsue'. Ndo' tyi'covivioto na ñjon juu jo', ndo' tenon vendye nn'an na conan'jndahin 'nan na condëë ntcüe'hin na co'ohin Egipto. Majo' juu Judá, vi na jndë jndyiaa' juu na concyo nan'ñeen, yajo' sitiu juu na chi ndëëhan José ndëë joo nan'ñeen na nduihin mosohin. Ndo' tso jon ndëë ntyje jon:

—Tyi'ya na nnan'cuëë'hin. Cüa, njndëë juu ndëë nan'min', nn'an na concyo ndö'.

Ndo' jo' jnan'jonhan jñ'oон yo ntyjehan na ndëëhan juu José'ñeen. Joo nan'ñeen tyionhanhin ntcyu s'on xuee. Majo' juu Rubén tac'oonhin yo xjen na jnt'a ntyje juu na nnda'. Ndo' ya na tyjee' ntcüe' jon, yajo' taquindyaiaa' jon quityquii' juu tsue'ñeen, majo' taviquiñjon juu. Yajo' sityia jndyihan' nchjii juu na nnda' vaa 'nan na jnt'a ntyje juu.

Vi jndë jo', joo ngio José'ñeen, jnan'cuee'han ncüii quinch'io, ndo' neoon' o' tyi'han juu ndiaatco 'naan' juu. Ndë sanan'manhan juuhan' nnon tyehin. Ndo' juu jon, maninñoon' na iscjaa' ts'on jon xe ve' ncüii quioo' jndëë na iscuee' o' juu José. Ndo' sitiu jon na majndë mats'oohin. Ndo' t'oон jon na sityia jndyihan' nchjii jon ng'e na nnda' vaa 'nan na tui. Majo' ntsinda jon, jndye mañoon jñ'oон na jnduehan nnon jon na ninnuyaahan' na t'man ts'on jon, majo' min na nnda', tatsuu' ts'on jon jnda jon José.

Ndo' joo nan'ñeen na jnan'jndahan José, xjen na squehan Egipto, yajo' ndëëhin juu nnon ncüii ts'an na jndyu Potifar. Juu tsan'ñeen conduihin sondaro. Juu jon vantyjee' nquii ts'an na conintque ndyuaa'ñeen. Min na t'oон José nt'ö tsan'ñeen, majo' nquii Tyo'ts'on tajnty'ií jonhin, totejndeí jonhin yo ts'ian na tondui' nnon juu. Ndo' juu Potifar'ñeen, taa' ts'on jon na itejndeí Tyo'ts'on juu José, jo' s'aa jon na titquehin ndëë tsoñ'en moso 'naan' jon. Majo' nquii Tyo'ts'on tacachen na totejndeí jonhin cüan na quindui' ya tsoñ'en ts'ian na i'ua juu ndëë ntyje moso juu.

Ndo' ncüii xee'ñeen nquii scuu' Potifar'neen, tquen jon cüenta nancoo' jndyi juu José'ñeen. Jo' itso jon nnon juu na quitso juu

yohin. Majo' juu min tyi'quintjo nchjii juu na nnnda'. Itso José nnon tsanscu'ñeen tyi'cüji' yahan' na nnnda' ee nts'aahan' na juuhhan' tsixuanhan' jnan na tonnon Tyo'ts'on. Majo' min na nnnda' tso juu, ninja' na totsintjaan' jonhin. Ndo' ncüii jon na chjovi' na tyincyaahan' xjen na ninvehin na m'anhin quii' v'aa, yajo' t'uii jon ndiaa' juu na vjay'oon jonhin cjoo' jndu. Ndo' juu tsans'andyua'ñeen, sichon yantyi juu na tjihi quityquii' ndiaatco na cüe juu, jnannon juu, jndui' juu quii v'aa.

Ndo' ng'e na nnnda' s'aa juu, jo' juu tsanscu'ñeen tantjo nchjii jon, siv'ii jndyi jon José. Ndë' jo' sinin jon quintu ndëë moso nn'an na cotyentjonhin juu v'aa'ñeen. Tso jon na juu José jndyotscaa' juuhin na vay'oon juuhin nacjoo' jndu. Ndo' maninjuuntyi jñ'oon na tso jon nnon saa' jon Potifar xjen na tyjee' ntcüe' tsan'ñeen v'aa. Ndo' juu jñ'oon'ñeen tyionhan' chonhin yo ntyja 'naan' José, jo' s'aa jon ts'ian na tyii' nn'anhin vancjo. Majo' nquii Tyo'ts'on, mantyi tom'aan jon yo juu quityquii' juu vancjo'ñeen. Ndo' juu ts'an na conintque ndëë nn'an na m'an navi' jo', tavee' jndyi ts'on jon yo José. Jo' t'ua jon ts'ian nnon juu na nintquehin ndëë tsoñ'en nn'an na m'an navi' jo'.

Nqui Faraón conduihin tsam'maants'ian t'man juu ndyuuaa Egipto. Ndo' ncüii xuee'ñeen, siv'ii jon ve nn'an na ityentjon jon. Tyii' jon nan'ñeen juu vancjo naijon na tsixuan José cüenta. Ncüii tsan'ñeen na itsia tyoo' na icüa' Faraón, ndo' ncüiichenhin na incyaa juu 'nan na 'u jon vinon. Ndo' ncüii tsjon'ñeen na m'anhan vancjo'ñeen, tsohan ndaa, majo' tataa' n'onhin nin 'nan na nin'quitsiquindiyiihan'. Majo' nquii Tyo'ts'on tejndei jon José na taa' ts'on juu nin 'nan na nin'quitsiquindiyiihan' juu ndaa na tso nan'ñeen. Ndo' jo' siquindiyii juu joo nan'ñeen. Nnon ts'an na toninnycyaa vaso na i'u Faraón vinon, tso jon na chi nndui' ntcüe' jon vancjo, ndo' ngaquee' ntcüe' jon juu ts'ian na tots'aa jon. Majo' mantyi nnon juu tsan na totsia tyoo', itso José nnon juu xe ng'e chi nc'ua tsanm'aants'ian'ñeen ts'ian na cue' juu. Ndo' jo' tui cha'xjen na tso juu ndëë nan'ñeen.

Ndo' José, tcan juu vi naya'ñeen'hin nnon juu ts'an na toninnycyaa vaso na to'u Faraón vinon, na juu xjen na chi ncy'oon ntcüe' juu cüenta ts'ian na totsixuan juu, yajo' quitso juu nnon Faraón xe ng'e ve' yo quintu na tja juu vancjo. Majo' juu tsan'ñeen, tsuu' tycya ts'on juu na ngitso juu jñ'oon'ñeen. Xi' vi na jndë ve chu, yajo' tañjoon' ts'on jon.

Ee tuee'ntyja xjen na nquii Faraón'ñeen tsoo' jon ndaa. Tsoo' jon ndaa ntyque' quitsondye t'ënde'. Ndo' quityquii' na tsoo' jon ndaa, jo' jndyiaa' jon na joo cho'ñeen tcüa' o' ntyque' quitsondye t'uein. Ndo' mantyi tsoo'ntyichen jon ndaa ntyque' xu' ntquen ndue', ndo' joo ntquen ndue'ñeen tcüa'han' joo ntquen na too' 'nan. Ndo' matonco juu xee'ñeen, yajo' tqueen' jon tsoñ'en nanquindua' na m'an juu tyuaal'ñeen. Taxee' jon ndëë nan'ñeen nin 'nan na tsiquindiyihan' 'nan na tsoo' jon ndaa. Majo' joo nan'ñeen, min'ncüiihan tyi'cüaa' n'on nin 'nan nin'quitsiquindiyihan'. Yajo' juu tsan'ñeen, tsan'ñeen na ityentjon nnon Faraón, tañjoon' ts'on juu xe ng'e juu José na tso ndëëhan nin 'nan na itsiquindiyihan' joo ndaa na tsohan xjen na tom'anhan vançjo. Ndo' nquii Faraón, vi na jndë jndyii jon jñ'oon'ñeen, jo' t'ua jon ts'ian na quindyo José, na quindyo ts'i'man juu nin 'nan na nnda' vaa na tsoo' jon ndaa. Ndo' juu José, itso juu nnon jon na juu 'nan na jndyiaa' jon quityquii' ndaa na tsoo' jon na ninnccüii nnon na ts'i'manhan'. Tso José:

—Nnda' ta, nquii Tyo'ts'on itsiquindyii jon 'u' nchu vaa 'nan na chi nnguaa. Joo ntyque' quitsondye t'uein'ñeen yo ntyque' xu' ntquen na too' 'nan, ts'i'manhan' ntyque' chu na ya jndyi na chi ngue' ntjon 'naan nn'an. Ndo' mantyi joo ntyque' quitsondye t'ënde'ñeen itsijonhan' joo o' yo joo ntyque' xu' ntquen ndue'ñeen, itsiquindiyihan' na vi ntyque' chu na je'quindui' 'naan nn'an yo na nin'nc'oon jndo' t'man. Ve' ng'e na ve nnon 'nan na tso' ndaa, its'i'manhan' 'nan na mayuu' jñ'oon na nnguaahan'. Mang'e na nnda', icanhan' na quint'ue' ncüii ts'an na ntsinchu' juu jñ'oonvahin na ntsia jon ndëë t'man na xi' tsoñ'en njoon na macoxen'. Ndo' joo ntyque' chu na ya ngue' ntjon, ncüii cüii 'on xu 'nan na ngue', ncüiihan' ngave quityquii' joo ndë'ñeen. Joo nan'ñeen, tsoñ'en nn'an na macoxen', ninjnt'uehinhán' vi na tuee' joo ntyque' chu ya na nc'oon juu jndo' t'man.

Ndo' jo' taa' ts'on juu Faraón ng'e taquinjon' jñ'oon na tso José, jo' t'ua jon ts'ian na nquii José chi ntsijnda' jon juu jñ'oon'ñeen. Ndo' na nnda', ndö vaa na tëntyja José na conduihin ts'an na jndë ve na co'xen jon nn'an ndyuua Egipto. Ndo' yajo' mantyi tyincaya Faraón ncüii yuscu ndyuua'ñeen na chi ndiscuu' José. Juu José'ñeen m'aan juu vi ntcyu ncho'nqui chu xjen na tui na nnda'. Ndo' sincüii juu 'nan na vantjo' na jndui' ntjon 'naan nn'an na ncüii cüii chu'ñeen. Tenon ntyja xjen jndye 'nan tue', min tandiquindëë na ntquen juu cüenta

joohan'. Ndo' joo ntyque' ndyu'ñeen na vantjo'chen 'nan na jndui', juu xjen'ñeen singui scuu' José ve yonon ntsinda jon. Yu jndyee taquijndyu juu Manasés, ndo' yu vja ve taquijndyu juu Efraín. Yajo' tyioo jndo' juu ndyuua Egípto ndo' majo'ntyi tsoñ'en njoon na m'an xi'jndiohan'. Majo' xia'ntyi juu ndyuua'ñeen, jo' na tomin 'nan na ntcüa'han. Mang'e na nnnda', nn'an na m'an njoon xi'jndio juu ndyuua'ñeen, jo' totsanan'jndahan 'nan na tcanhan'hin.

José jndyiaa' nnnda' jon nn'an 'naan' jon
(Génesis 42—45)

Nquii Jacob, tye José, ninvaa m'aan jon ndyuua Canaán yo ngio nquii José'ñeen. Xjen na tyioo juu jndo' t'man'ñeen, yajo' juu Jacob'ñeen, joo ntsinda jon nn'an tquentyichen, t'ua jon ts'ian ndéehan na c'ohan ndyuua Egípto na ntsanan'jndahan 'nan na ntcüa'han yo ndahan. Xjen na squehin naijon na nan'jndahin 'nan, tata'jn'aanhān juu ntyjehin José. Majo' juu jon tajnaan' jon joohan, jo' jndeい' jñ'oón na sinin juu ndéehan. Scüejnaan' jonhan na tso jon ndéehin na ve' nin'quitquen hin cüenta juu na vi' t'man na coquenon nn'an Egípto ng'e juu jndo' t'man na m'aan. Ndo' t'a nan'ñeen, jnan'ntcüe'han jñ'oón na chito juu ts'ian na squehan jo'. Ndo' tso jon ndéehan na tyl'cantya ts'on jon jñ'oón na conduehan. Taxee' jon nn'an 'naan joohin. Ndo' itso jon ndéehin chi ngantya ts'on jon juu jñ'oón na conduehin xe na aa ndyoy'onhan ntyjehin Benjamín xjen na ninncyohan Egípto ncüiichen jon. Ndé jo' juu Simeón, t'ua José ts'ian na tyl' nn'anhin vancjo. Vi jndé jo', jndéëe jon ntquen trigo ndéehan, majo' juu xoquitu' na tyionhin na jnan'jndahin juu ntquen'ñeen, majo'ntyi tju' ntcüe' jon juuhan' quityquii' xu 'naanhan. Ndé jnty'ii jon na tye' ntcüe'han v'aahin ndyuua Canaán.

Ndo' juu xjen ya na ntycüii ntquen trigo'ñeen na tyey'onhan, yajo' tso Jacob ndéehin na chi ntsanan'jnda nnnda'han ntquen trigo ndyuua Egípto. Majo' tyl'quint'ue ts'on jon na ncja Benjamín yohan ee majuuñ'en juu na vi m'aan jnda scuu' jon tsoRaquel. Ndo' ve' jndeichen jnan'jndyehan jndyuehan yo juu jon ndu tyl'nin'ncyaa jon na ncja Benjamín yohan.

Yajo' nquii Judá, tso jon na juu jon m'aan na tonnon xe na aa nin 'nan ntjon Benjamín. Ndo' jo' juu Jacob, vi na jndyii jon juu jñ'oón'ñeen, ta'nguee' jon na cja tsan'ñeen yohan. Ndo' sintcüe'ntcüe' jon joo xoquitu' na fñjon quityquii quinchu'ñeen, ndo' tyincyaa ndya' jon xoquitu' na chi nnan'jndantyichenhan ntquen trigo. Ndo' scüenon

jon 'nan na nts'aa jon naya nquii tsan'ñeen na sityia' juu ntsinda jon, xjen na ty'e jndyeehan. Jo' jndui' ntsinda jon ty'e nnda'han ndyuua Egipto.

Ndo' juu José'ñeen, xjen na jndyiaa' jon na sque ntcüe'han, yajo' tji' jon ts'ian ndëë nn'an na tyentjon jon jo', na quinan'jnda'han 'nan na chi ntcüa' nan'ñeen. Ndë jo' s'aa jon ts'ian na jndui' Simeón vancjo. Ndo' ya na tuee' xjen na ntcüa'han cüenta yajmin', yajo' joo ntyje jon jndyehan jñ'oon na ntcüa'han vaa' nquii jon. Sijnda' José na nquii xio jon, tsan na tui jndyee, juu tsan'ñeen tacjo jon xquen mesa. Ndë jo' tacjo tyje jon na vantyja xen' tsan'ñeen, ndo' ninnquii' nnda' xi' tuee'han' tyje jon tsanche. Joo nan'ñeen, tavee' jndyi n'onhan ng'e nnda' vaa na s'aa jon, majo' ndicüaa' n'onhan nchu s'aa José na taa' ts'on jon na ntyja 'naanhan.

Ndo' vi na jndë tcüa'han, yajo' itso jon nnon juu ts'an na ityentjon jon, na quitsiquito' nnda' juu joo chetsja' 'naanhan yo ntquen trigo ndo' mantyi cju' ntcüe' juu joo xoquitu' na xi' ncüii cüii chetsja' xu 'naanhan. Ndo' mantyi juu vaso na i'u jon vinon, quityion tsan'ñeen juuhan' nnon chetsja' 'naan' Benjamín. Ndo' mannda' ro na s'aa tsan'ñeen. Yajo' jndui' ntyje jon, ty'ehan. Min tyi'covijndyeto na co'ohan ndo' jñon José moso na cantyja tsan'ñeen na nquen'han na quitsintcüe' juuhan ee ndu na jnty'uehhin vaso 'naan' José. Majo' joohan mangio yahan na chito joohan na say'onhinhan'. Ng'e jo' jnan'jonhin jñ'oon xe na nin ncüii joohin na y'on juuhan', yajo' juu tsan'ñeen na ntyjotyehin na nduihin mosoo' José. Yajo' jnan'cüii han xu 'naanhan, ndo' juu vaso'ñeen quityquii' xu 'naan' juu Benjamín, jo' tijnda'han'. Ndo' ng'e na nnda' 'nan na tuaa, jo' sichjoo' jndyihan' n'onhan, ng'e tañjoon' n'onhan xe ng'e tyi'quint'ue ts'on tyehan Jacob na ncja Benjamín yohan. Yajo' mancha'ñ'enhan ntcüe'ntcüe'han na m'aan José. Xjen na squehan na m'aan jon, yajo' sityia' jndyi jonhan, ndo' tso jon ndëëhan na quintjo Benjamín na chi ntyentjon jonhin, majo' joohan c'o ntcüe'han naijon na jnanhan.

Yajo' nquii Judá, ta' jon s'aa juu ty'oo José na qui'ndyii jon na ncja ntcüe' Benjamín v'aahan ndyuuaahan. Tso juu nnon José chuhan' na cja ntcüe' tsan'ñeen cha' tyi'ntscee'han' nquii tyehan. Taxjen itso jon na nquii jon ntjohin na ntyja 'naan' tyje jon tsan'ñeen, cüan na tyi'ntsijaa'han' 'nan ntjon tyehan.

Ndo' José, xjen na jndyii jon juu jñ'oon'ñeen, yajo' t'man jndyi vaa na si'ndaa'han' ntyjii jon. T'ua jon ts'ian na joo nn'an Egipto na

too'han juu cuarto'ñeen, quindui'ñ'enhan. Ndë jo' itso jon ndëë nan'ñeen na manquiintyi jon na conduihin José ntyjehan. Ndo' itso jon ndëë nan'ñeen min na jndëëhan jon, na quintjotyehin na quinduihin moso, majo' nquii Tyo'ts'on sinchu' jon na juu juu ntsue 'nan na cove' na cont'a nn'an ts'ian na chi ntejndeihan' nn'an viochen xjen na m'aan juu jndo' t'man. Ndo' mantyi itso jon ndëëhan nchu vaa na tejndeih Tyo'ts'onhin na jndë condit'manhin juu ndyuua'ñeen. Mantyi itso jon ndëëhan na c'o ntcüe'han na m'aan tyehan na quinduehan nnon jon na quindyo jon yo tsoñ'en nn'an 'naan' jon yo nin'quioo' njnuen'hán. Itsó jon vi na jndë squehan ndyuua Egipto, nquii jon chi ngovantyjee' jon joohan viochen xjen na ngavenon ncüiichen 'on chu na m'aan juu jndo'ñeen.

Nquii Faraón conduihin na ico'xen jon ninvaa ndyuua Egipto. Ndo' vi na jndë jndyii jon na nque ntyje José jndë squehan, t'oon jon na neiin' jndyi jon ng'e jndë sque nn'an 'naan' José. Ndo' mantyi sijonhin yo jñ'oon'ñeen na ninncyo nn'an 'naan' José na nc'onhan jo'. Ata tyincyaa jon carro na condyotscaa' quioo' na nninncyo nan'ñeen. Ndë jo' ty'entcüe' ntyje José ndyuua Canaán. Ndo' vi na jndë squehan jo', jnan'quindiyiihan tyehan Jacob na ninvando' José ndo' conduihin ts'an na co'xen juu ndyuua Egipto.

Vja Jacob ndyuua Egipto yo nn'an 'naan' jon (Génesis 46—50)

Jndui' Jacob ndyuua Canaán, tja jon ndyuua Egipto yo nn'an 'naan' jon na jo' chi nc'onhan. Nato na ñjonhan na co'ohan, jo' jnan'cüjehin quioo' na chi nt'ahan naya Tyo'ts'on na conan't'maan'han jon. Ndo' juu xjen'ñeen na sinin Tyo'ts'on nnon Jacob. Itsó jon:

—Tyi'nty'ue' na ncja' Egipto ng'e ja chi nc'ön yo' 'u'. Na nc'onho' jo', jndye ntsinda'ntyjo' nc'on, majo' nguentyja xjen na ntsque ntcüe'hin ntjoohin.

Mannda' ro jñ'oon na siquindiyii Tyo'ts'on juu Jacob. Ndë jo' ty'ety'entyihan na ntsquehan Egipto. Na nts'aa ts'an cüenta Jacob yo xia'ntyi ntsinda jon nannon, yo nda joo nan'ñeen ndo' mantyi yo nin'ndantyjohan, quindë ndyenn'an vantyjo' yonhan na ty'ehan Egipto, min ta'nan ty'onhan cüenta nanntcu. Ndo' ng'e nquii José yo ve ntsinda jon mancüiixjen m'anhin Egipto, yo joohan siquindëhan' na ndyenn'an ncho'nquiham na tsoñ'enhan.

Xjen na squehan jo', yajo' taquindyiaa' Jacob juu Faraón, nqui tsan na conintque juu ndyuua'ñeen. Ndo' jo' nqui Faraón'ñeen itso jon nnon tsan'ñeen ya na chi nc'oon jon ncüii ntyjaa' ndyuua Egípto na jndyuhan' Gosén. Juu ndyuua'ñeen' yahan' na ngüantyjee' ts'an quioo'. Ndo' mannda' ro s'aa jon, ndo' totixee' José joohan. Viochen xjen na tom'anhan juu ndyuua Gosén, jndye jndyi nda ntsinda Jacob na tui jo'.

Xjen na tja Jacob Egípto, jndë m'aan jon ncüii ciento vantjo' ntcyu ncho'nqui chu. Ndo' ngin'on ncho've chu na tom'aan jon jo'. Ya na taa' ts'on jon na mavavi' xjen na ngue' jon, yajo' tqueen' jon José, na s'aa jon na co' juu 'ndyo juu nnon jon na tyi'xequity'i juuhin jo'. Jndeihán' na ngaty'i juuhin tsé'tsjo' Macpela naijon na tantly'i tsotye nquiijon yo tsochii' jon. Ndo' tco' José 'ndyo juu na ncüanguee' juu cha'xjen jñ'oon na tso jon.

Ndo' mantyi tay'oón José jnda jon Manasés yo Efraín na m'aan tye jon Jacob. Itsó Jacob nnon José na nqui Tyo'ts'on jndë tco' jon 'ndyo juu na jndye nn'an 'naan' Jacob na chi nc'on, ndo' na nninnycyaa juu ndyuua Canaán na ntsixuanhan' cüentahan. Mantyi tso juu nnon José na ngichu juu ntsinda juu cha'vijon na condui joo ntsinda nquiijon. Yajo' cüajon tyuua na ngacüja'han' joo cha'xjen ntsinda nquiijon. Ndo' tyio Jacob nt'ö juu nquen ntsinda José na ndyio juu jn'aan yo'ñeen. Ndo' juu José jndë tquen juu Manasés yujindyee tontyja nt'ö tye juu na tontyjaya, ndo' juu Efraín yuche, juu tquen juu tontyja nt'ö tsan'ñieen tontyja ntymaan'. Majo' juu Jacob, scüejndyo ya juu nt'ö juu. Nt'ö juu tontyja ya tyio juu xquen Efraín min juu yuche, ng'e nqui Tyo'ts'on jndë si'man juu nnon Jacob na t'manchen nndui Efraín, chichen xio juu yujindyee. Ndo' tcan Jacob na quityio Tyo'ts'on jn'aan ve ntsinda José, majo' juu Efraín na tju' jndyee juu na tonnon, ndë jo' juu Manasés. Ndö' vaa na s'aa Jacob ng'e nt'ue ts'on juu na nque nn'an na ngondui tsjan 'naan ntsinda José, majndyentyichen ndyuua Canaán ncy'onhan cüenta. Nnda' vaa na s'aa juu ng'e na vi'nchjii jonhin.

Jndë jo' tqueen' Jacob tsoñ'en ntsinda juu na ncyohan naijon na vaa juu cjoo' jndu. Yajo' ncüii cüiihan tso juu ndëéhan nchu vaa na ngenonhan xjen na jndë tue' juu. Ng'e na juu Rubén, tsan na tui jndyee ndëë tsoñ'en ntsinda juu, jo' vaa naya na tsixuan juu na ve vee' jnda na ncy'oón juu cüenta 'naan' tye juu, chito nque ntyje juu. Majo' itsó Jacob nnon juu na tyi'xe'cacüja'han'hin na nnda' tsojnaan'

na tso juu yo tsanscu 'naan' nquii jon. Ndë jo' tso jon nnon Simeón yo Leví min na tyi'xe'quindui t'manhin jnaan' na jnan'cijjehan nn'an ncüii tsjoon min na tajnan'tja nan'ñeen ndééhan. Ndë jo' sinin jon ntyja 'naan' Judá. Tso jon chi ntconxen juu ntyje juu. Jndë jo' tso jon nnon Zabulón na nc'on ndantyjo juu 'ndyo ndaandue. Ndo' mantyi tso jon na xe'cavee' ts'on Isacar na ve' ngomanon jon, mang'e jo' nninnycyaatohin na nts'aa juu ts'ian na majaa'. Ndo' tso jon na tyi'xe'cüijndye nn'an tsjan 'naan' Dan. Ndo' ntyja 'naan' Gad itso Jacob ncüii tmaan' nn'an nt'ahan tyia' yo nque nn'an tsjan 'naan' juu, na ntji' nan'ñeen 'naanhin. Majo' ndécyaa nquehan ntsantyja nanquen' nan'ñeen na ntyje ntcüe'hinhan' nduee nan'ñeen. Ndo' ntyja 'naan' Aser, tso jon je'cüitja 'nan na ntcüa' juu. Ndo' ntyja 'naan' Neftalí chi ntsijonhan' ntsindantyjo juu cha'vijon ncüii quisojndëë na ya vantyjee' o'. Ndo' ya na tue'han' ntyja 'naan' José, yajo' tso jon na itsijonhan'hin cha' ncüii ts'oон na chuu' të na ya ntquii nn'an. Tso jon min na jnt'a nn'an na tyi'quinjonhin, majo' nquii Tyo'ts'on tejndeihin, jnan juu yo 'nan na tont'a nan'ñeenhin. Ndo' majo'ntyi tso jon na chi ntejndeichen Tyo'ts'on ntsinda ntyjo juu na tonnonchen. Ndë itso jon ntyja 'naan' Benjamín na tsixuan juu ts'an na vi' jndyi 'nan na its'aa juu yo nn'an.

Ndo' vi jndë na sinin Jacob ntyja 'naan joo ncho've ntsinda jon na quityio Tyo'ts'on jn'aahan, yajo' s'a jon na cañjoon' n'onhan na chi nty'iuhán jon juu tsé'tsjö' Macpela ndyuua Canaán. Jndë ngue na sinin jon jñ'oonmin', ndo' tue' jon. Jnde jo' t'ua José ts'ian ndéë nn'an na ityentjon jon jo', na quijnt'uehin nasi na chi ngaquee' tye jon na tyi'ninc'eehin.

Ndo' tsoñ'en nn'an Egipto, jnan'jonhan yo ntsinda Jacob na sichjoo' jndyihan' n'onhan na tue' tsotye nan'ñeen. Vi jndë jo' tcan José jñ'oon nnon nquii Faraón na chi ncjaquityiu jon tsotye jon. Ndo' Faraón, tyincxaa jon jñ'oon xe ng'e ya. Ndo' jndui' José yo ngio jon na saquityiuhan tsotyehan juu tsé'tsjö' Macpela. Ndo' vi na jndë, yajo' tyentcüe'han Egipto.

Ndo' vi na jndë ty'iuhán Jacob, yajo' jndyo na sity'uehan' joo ntyje José ng'e toquindiyii' n'onhan na chi ntscüje jon joohan jnaan' na jndééhan jon ndéë nn'an. Majo' tso José ndééhan na tyi'ndyuehan, ee tyi'tsitiu jon na nnnda', ng'e taa' ts'on jon na nquii Tyo'ts'on na sijnda' na jndééhan jon cüan na tyi'ncüje nn'an yo jndo'.

Ndo' vi na jndë jndyehan na nnnda', yajo' taa' n'onhan na mayuu' jndë sit'man ts'on José joohan, yajo' matavi t'onntyichenhin jñ'oontiu.

Juu José jndë tuee' jon ncüii ciento vantjo' nqui chu xjen na tue' jon. Xjen na vandui' na vando' jon, yajo' tso jon ndëë ntyje jon na cjañjoon' n'onhan na chi ntejnde Tyo'ts'onhan na chi nc'o ntcüe'han ndyuua Canaán. Ndo' s'aa jon na quita'han jndyuehan na juu xjen na nc'o ntcüe'han juu ndyuua'ñeen, chi ntsachohan ndii' jon na nty'iuhinhan' jo'. s Jin vaa jndyi na tont'a nn'an Egípto nn'an Israel

(Exodo 1)

Vi na jndë tue' José ndo' mantyi nque ntyje jon, majo' nque ntyje jon, majo' nque nn'an tsjan 'naanhan na tacachen na t'onhan Egípto, jndye jndyi ndahan tui jo'. Ndo' vi na jndë tandyochen chu, yajo' jndë vi tmaan' t'man joohan. Xjen'ñeen tom'aan ncüiichen Faraón na ico'xen jon ndyuua Egípto. Juu tsan'ñeen tyi'quintjii jon ntyja 'naan' José, min tyi'cavee' ntyjii jon na ndyiaa' jon nn'an Israel ng'e na jndye jndyihan. Ee sitiu jon na joo nan'ñeen tyi'nan ro na ngitoxenhan nquehan, ng'e jo' na sity'uehan'hin. Yajo' t'ua jon ts'ian na joo Israel quint'ahan ts'ian na majaa'ntyichen. S'aa jon na quindui nan'ñeen nn'an na coteye'ntjonhin nnon jon, ng'e jo' t'ua jon ts'ian na jndyaa'ntyichen ndëëhan. Yajo' t'on jon joohin, ndë jo' tquen jon ncüii cüii ts'an Egípto na joo nan'ñeen quitoxenhan nn'an Israel. Ndo' mantyi t'ua jon ts'ian ndëë nn'an Israel na quinan'yahan njoon naijon na chi ngave 'nan na ngove' na nt'a nn'an ts'ian.

Majo' min na nnnda', totejnde Tyo'ts'on joo nn'an Israel na jndyechen ndahan t'on, min na tont'a vi' nan'ñeen joohan. Ve' ng'e na nnnda', jo' na quindya'ntyichen ngio nn'an Egípto yo joo nn'an Israel'ñeen, ndo' na nnnda', mavi'ntyichen tont'ahan yo joo nan'ñeen. Ata xjen nquii Faraón'ñeen t'ua jon ts'ian ndëë nanntcu na cojnty'ia na condui yo'ndaa nda nn'an Israel, na quinan'cüjehan yonon na condui. Majo' joo nanntcu'ñeen, tanguee'han cha'xjen na tso Tyo'ts'on, tajnan'cüjehan yonon yo'ndaa na tondui. Ndo' ng'e na nnnda', tavee' jndyi ts'on Tyo'ts'on yo joo nanntcu'ñeen, ndo' tyio jon jn'aahan ng'e na nnnda' tont'ahan. Ndo' jo' t'ua Faraón ts'ian ndëë tsoñ'en nn'an Israel na xjen ndui ngue yo'ndaa yonon ndahin, quitjue'han joo quityquii' ndaa jndaa Nilo cha' cüjeto joo.

Nin'quitejnde Moisés nn'an Israel, majo' tatijnt'ue
(Exodo 2.1-22)

Ncüii jnda Jacob jndyu Leví. Ncüii tsjan 'naan' tsan'ñeen toco juu, ndo' singui scuu' jon ncüii yus'a. Taxjen vaa nancoo' jndyihin na nchjii ndyee juu, min na tyi'quits'aahan' nchjii jon na ncju' jonhin quityquii' jndaa Nilo. Ve' ng'e jo', ndye chi' tonay'on nty'iu jonhin quityquii' v'aahan. Ndo' ya na jndë ntycüii joo ndye chi'ñeen, sitiu jon na tavije'quindëe' na nty'iuntyichen jonhin ng'e chi nndio nn'an Egipthoin. Jo' ty'oон jon ncüii tsque, siquindëe' jon cha'vijon ndaatsan'hан' cha' tyi'ncü'aan ndaahan', ndë jo' tju' jon juu yujnt'a'ñeen quityquii'han. Ndë taqui'ndyii jonhan' nnon jndaa Nilo yuu jon na jndye nduaa na mintyjee'. Ndo' t'ua jon ts'ian nnon xjo yujnt'a'ñeen na chi ntquen juu cüenta nin 'nan na nduihin.

Ndo' tja ngue chjo xjen ndo' tyjee' juu yuscu jnda Faraón'ñeen, nquii tsan na icoxen ndyuua Egipio. Yajo' tacue yuscu'ñeen na ndëe' juu, ndo' yajo' jndyiaa' juu juu tsque'ñeen. Jo' jñon juu ncüii tsanscu na ityentjontyen nnon juu na cacy'oon tsan'ñeenhan'. Ndo' vi na jndë siquinaan juuhan', jndyiaa' juu na ñjon vi yujnt'a quityquii'han' na vaa it'oo yu'ñeen, ndo' juu yuscu'ñeen ty'oон juu na ndyia' ro juu yujnt'a'ñeen nchjii juu.

Ndo' juu xjo yujnt'a'ñeen, itso juu nnon jon na aa nt'ue ts'on jon na chi nqaquint'ue juu ncüii tsanscu na ntsiquitei' jon juu yujnt'a'ñeen. Ndo' juu yuscu'ñeen tanguee' jon na nnda'. Yajo' tja xjo yujnt'a'ñeen, tacy'oon juu nquii ndyee yujnt'a'ñeen, chito aa min'cya ro ts'an. Ndo' juu yuscu jnda Faraón, tyion jon juu ndyee yus'a'ñeen na ntixee' jonhin. Ndo' vi jndë timaya chjohin, tëqui'ndyii ndyee juuhin na m'aan yuscu jnda Faraón'ñeen. Ndo' juu jnda Faraón'ñeen, ty'oон juu cüenta juu yuchjo'ñeen na mayuu' conduihin jnda nquii juu ndo' siqujndyu juuhin Moisés.

Taque Moisés, ndo' tentyja na xoncüe ts'anhin. Ncüii xuee'ñeen, tomandyi' jon, ndo' jo' jndyiaa' jon nn'an 'naan' jon, nn'an Israel, na jen vaa jaa jndyi ts'ian na cot'ua nn'an Egipio ndëe'han. Sityia jndyihan' nchjii jon ng'e vi' jndyi na cont'a nn'an Egipio joohan. Jndyiaa' jon na ncüii ts'an Egipio tja' juu ncüii tsan na maninnçüii tsjan yo nquii jon. Ndo' jo' tyionhan' chonhin yo juu ts'an Egipio'ñeen. Ndo' ng'e ninnquiintyi jon na m'aan juu xjen'ñeen, yajo' iscuee' jon juu tsan'ñeen. Ndë jo' ty'iu jon juu tsan'ñeen quityquii' tei' cha' na tanin ts'an na ninnçyaa cüenta nin 'nan na tui.

Ndo' ncüiichen xuee, jo' jndui' nnda' Moisés na tacondyi' nnda' jon. Ndo' jo' ntjii jon ve nn'an Israel na concyahan ntyjehan. Ndo' na nnda', yajo' sityia' jon juu ts'an na ityio 'nan ncüiichen tsan'ñeen.

Majo' juu ts'an na sityia' Moisés, majndeichen ve' siv'ii juu nnon jon. Ndo' itso juu na tysi'itsixuan jon na ntcoxen jon joohan. Mantyi itso juu:

—¿Aa majo'ntyi nin'quitscue' ja na cha'xjen iscue' juu ts'an Egipto vja?

Ndo' juu Moisés, vi na jndë jndyii jon na nnda', yajo' jndyo ncüii na sity'ue jndyihan'hin, ng'e sitiu jon na tyi'nan ro na tsoñ'en nn'an na jndë mangiohan na nnda' vaa 'nan na s'aa jon. Ndo' jndyii Faraón na nnda' vaa 'nan na tui, yajo' t'ua jon ts'ian na quijnt'ue nn'an Moisés na quinan'cuae'hanhin. Mang'e na nnda', jo' na s'aa Moisés ncüii ntyja, jndui' jon Egipto. Tuee' jon ndyuua na jndyu Madián. Jo' ntjohin vaa' ncüii ts'an na conduihin ts'an na itejndeji jon ntyje jon na m'an juu ndyuua'ñeen yo 'nan na conan'tmaan'han. Ndo' juu tsan'ñeen tyincyaa jon jnda jon tsan na jndyu Séfora, na chi ngoco Moisés yohin, ndo' juu singui juu ncüii ndahan yus'a, jnan'quijndyuhan juu Gersón.

**T'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Moisés na
cjaquitejndeji jon nn'an Israel**
(Exodo 2.23—4.31)

Vi jndë s'aahan' ndyu, ndo' juu tsan'ñeen na tocoxen ndyuua Egipto, tue' jon. Ndo' ncüiichen ts'an tacjo ts'ian. Ndo' juu xjen'ñeen na sjinda' Tyo'ts'on na chi ntejndeji jon nn'an cüentaa' jon, nque nn'an Israel. Ee tquen ya jon cüenta na joo nn'an Egipto, ji vaa vi' na cont'ahan joo nn'an'ñeen, ndo' jndyii jon na contcüii'han jon ntyja 'naan' juu navi'ñeen. Jo' sjinda' jon na caquichu Moisés joohin Egipto na chi nc'o ntcüe'han ndyuua Canaán.

Ncüii xuee'ñeen na vantyjee' Moisés quioo' ntsjuen' xeen' jon tojndëë, ndo' tuee' jon ncüii tyo' na jndyu Horeb. Ndo' jo' jndyiaa' jon ventyjee' ncüii ts'oonneon chjo na cov'a xen' its'oon, ndo' min tyi'quintycüiihan' na coco. Yajo' juu Moisés, sindyoo'hin nnonhan' na ndyiaa' jon nchu na nnda' vaa 'nan na condui.

Ndo' jo't'man Tyo'ts'onjon, ndo't'ajon. Yajo' itso Tyo'ts'on nnon Moisés na cüji' jon ntcoon' jon, ng'e naijon na ventyjee' jon, conduihan' na ji'uahan'. Ndo' maquintyjachen tji' Moisés ntcoon' jon. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon jon:

—Ja condui Tyo'ts'on na tonan't'maan' tsochi' Abraham, tsoIssac yo nin'tsoJacob. Manty'ia jnt'a 'nan na cont'a vi' nn'an Egipro joo nn'an 'nan' nn'an Israel, ndo' jndë sjnt'aja na chi ntsin'man nan'ñeen. Ja ncüji' joohin Egipro ndo' ncjöchö ntcü'ëhan ndyuua Canaán. Juu ndyuua'ñeen ya jndyihan', jo' nc'onhan na nein n'onhan. Ndo' nanein, ja majñön 'u' na m'aan nquii Faraón, tsan na icoxen ndyuua Egipro, na chi' ntsinin' jñ'oovahin nnon jon. Ja ma'ua ts'ian nnon' na ngaquichu' nn'an Israel na chi nndui'han Egipro. Nnda' ro jñ'oon na siqui'maan' Tyo'ts'on Moisés.

Ndo' t'a Moisés, itso jon:

—¿Nin ts'an condui ja na ndö' vaa ts'ian na mat'ion' ja? Tyi'je'quindëe nts'ahan'.

Majo' sintcüe' Tyo'ts'on jñ'oon, itso jon:

—Majo' ja m'an yo 'u', ndo' ng'e na nnda', nndëe ntsiquindë'han'. Majo' juu Moisés, t'a nnda' jon, itso jon:

—Nque ntyjë nn'an Israel, xe na aa nta'xee'han, nin nquii ts'an na t'ua ts'ian nnön na cjö ndëëhan, yajo' ¿nchu vaa ya ntsjö ndëëhan?

Ndo' jo' sintcüe' Tyo'ts'on jñ'oon, itso jon:

—Quitsu' ndëëhan na manquii Tyo'ts'on na totsit'maan' nquii tsoAbraham, tsolsaac yo nin'tsoJacob, nquii jon na i'ua jon ts'ian nnon' na cja' na m'anhin. Quitsu' ndëëhan na xuë, mancöntyë ndo' mantyi na jndyu ja Jehová. Ndö ro jñ'oon na quitsintcüe' ndëë nn'an na conintque quii' nt'an nty'i'u' nn'an Israel. Ndo' joo nan'ñieen, vi jndë jndyehan juu jñ'oon'ñeen, tsoñ'enso' c'oho' na m'aan Faraón na quindueho' nnon jon na ncö ma'ua ts'ian ndëëho' na quitsaca'ho' ndye xuee quii' jndëë, na ntsanan'cüjeho' quioo' na nnan't'maan'ho' ja na nt'aho' naya ja. Majo' ntyji jnt'a na juu Faraón, je'ncyaa jon na nc'oho' na vejndyee, majo' ja nts'a na joo nn'an Egipro, vi' jndyi 'nan na ntquenorhan, yajo'ñeen chi nc'ua jon ts'ian na cjechen quindui'ho' quii' nt'anhan na c'oho'.

Ndo' sintcüe' Moisés jñ'oon nnon Tyo'ts'on, itso jon:

—Min na nnda' ntsjö ndëë ntyjë nn'an na conintque ndëë nn'an Israel, majo' tyi'je'cantya n'onhinhan'.

Ndo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na juu tsonjnt'ei na covijnt'uehin na vantyjee' jon quioo' ntsjuen' xeen' jon, cju' jonhan' nnon tyuua.

Ndo' xjen na s'aa jon nnda', tequen quitsuhan'. Jndë jo' tsontyichen Tyo'ts'on nnon jon na quit'uii jon na tots'aan juu cho'ñeen, ndo'

tequen ntcüe' tsonjnt'eihan'. Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on nnon jon na quityii' jon nt'ö jon quityquii' ndiaa' jon. Ndo' s'a Moisés na nnda', majo' ya na tji' ntcüe' jon nt'ö jon, jndye jndyi ndö' cotö' jnan'han'. Ndo' na tyii' nnda' jonhan', ndo' tji' ntcüe' jonhan', yajo' ntjo ya ntcüe'han' cha' na ncüii xjen vaahan'. Ndo' tsontyichen Tyo'ts'on nnon Moisés:

—Joo ve nnon ts'ianmin' na quitsi'man'han' ndëë joo nn'an na conintque qui' nt'an nque nty'iü' nn'an Israel, yajo' ngantyja n'onhan na ncö ma'ua ts'ian nnon' na chi ncüji' joohan juu ndyuavahin. Majo' vi na jndë sa' na matsjö, xe na aa je'cantyja n'onhan, yajo' cja' jndaa Nilo. Jo' cocje' chjo ndaa, ndo' quitscue'han' tyuua tcan, ndo' ngüequen neon'han'. Majo' min na ndö' vaa na itso Tyo'ts'on nnon Moisés, ninjo' ncyaal' jon na nts'aa jon cha'xjen jñ'oona na tso Tyo'ts'on nnon jon. Itso jon:

—Ja vacüaa' jndyi matsinën, ee nchee' ja.

Ndo' t'a Tyo'ts'on, itso jon:

—Cañjoon' tson' ja condui Tyo'ts'on na sijnt'a na 'u' vaa 'ndyo', cüa je', cja'quitsa' ts'ian na ma'ua nnon', ja chi ntejnde 'u' cüan na nnđëë ntsinin' ndëë nn'an.

Majo' ninjo' tyi'nin'cja jon min na nnda' vaa na tso Tyo'ts'on. Tcan jon na quijñon Tyo'ts'on ncüiichen ts'an ntyja 'naan' jon. Ndo' ng'e na nnda' vaa na tso Moisés, yajo' siv'ii Tyo'ts'onhin. Jo' tsontyichen Tyo'ts'on:

—Juu xioo' Aarón ya ntejndejuu 'u'. Ja ntsjö nnon' nchu vaa 'nan na nt'ue ts'ön, ndo' juu jñ'oona sinën nnon', 'u' ntscüenon'han' nnon juu, ndo' ndëcyä ntscüenon juu joo jñ'oonañneen ndëë tson'en nn'an Israel. Juu ndyotsitjonhin 'u' nato na vantcüe' ntcüe' Egipto.

Ndo' juu Moisés'ñneen, tacan juu jñ'oona nnon xeen' juu, tsan na jndyu Jetro, na vaquindyaia' juu nn'an 'naan' juu na m'anhan Egipto. Ndo' tyincyaas tsan'ñneen jñ'oona xe ng'e ya. Ndo' sijnda' Moisés yo scuu' jon yo ndahan, ty'onhan nato na vjahan' Egipto, mana ty'ehan.

Ndo' juu nato'ñneen na ty'ehan, tjon Tyo'ts'on joohin, ndo' ng'e na tacots'aa Moisés na nnan juu tjan ntyja na yus'a yuchjo'ñneen, jo' na machjontyi na nnda' quitscuee' Tyo'ts'onhin. Majo' juu scuu' Moisés sityuua'ntyj jon na s'aa jon ts'ian'ñneen yo ndahan yu'ñneen. Jo' siquindyaas ntcüe' Tyo'ts'on juu Moisés'ñneen.

Ndo' nquii Tyo'ts'on, jndë siquindyaas jon Aarón na caquitjonhin Moisés, yajo' tjon ntyjehin yo Moisés juu nato'ñneen. Ndo' jo' tsoñ'en

jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnon Moisés, tyincyaan jon cüentahan' nnon Aarón. Vi jndëe jo', jnan'ncüihan tsoñ'en nn'an na conditque ndëe nn'an Israel. Ndo' sinin Aarón ndëe nan'ñeen tsoñ'en jñ'oon na siquindiyii Tyo'ts'on juu Moisés. Ndo' juu tsan'ñeen s'aa jon na tequen quitsu juu tsonjnt'ei 'naan' jon, ndo' ndëcya tequen ntcüe' tsonjnt'eihan'. Ndo' mantyi si'man jon na ninvaa nt'ö jon jndui' ndö' cotö' ndo' majuuntyi xjen na tsu ntcüe'han'. Yajo' joo nan'ñeen na conintquehin ndëe nn'an Israel, tantyja n'onhan na conintquehin ndëe nn'an Israel, tantyja n'onhan na ntejnde Tyo'ts'onhan, ndo' maninjuuntyi xjen'ñeen tye' to'quityenhan na jnan't'maan'han jon.

Tyi'nin'ncyaan Faraón na ndui' nn'an Israel
(Exodo 5—10)

Tja Moisés yo Aarón na m'aan Faraón, nquii tsan na co'xen ndyuuaa Egipto. Jnan'quindiyiihan jon na nquii Tyo'ts'on na conan't'maan' nn'an Israel jndëe tso jon ndëehin na chi nc'ohan jndëe na nt'ahan ncüii nguee na ntyja 'naan' juuhan' na nnan't'maan'han nquii jon. Majo' sintcüe' Faraón jñ'oon ndëehan, itso jon:

—Ja ndö, min'chjo ta'nan its'aahan' ja yo juu Tyo'ts'on na conan't'maanho'. Min tyi'xe'ncya jñ'oon na nc'oho'. 'O' ve conan'nda'ho' n'on ntyjeho' nn'an Israel na tavint'ahan ts'ian.

Ndo' na nnda' tom'aan' ts'on Faraón, t'ua jon ts'ian ndëe nn'an 'naan' jon, nn'an na cot'ua ts'ian ndëe nn'an Israel, na majaa'ntyichen ts'ian na quit'uhan ndëe nan'ñeen. Ndo' mantyi tso jon ndëe nn'an na cotji' ts'ian ndëe nan'ñeen na taninncyahen jndëe na nnan'ñeen nan'ñeen quityquii' ndoo' na cotji'han ntein'. Quijnt'ue nquehinhán', majo' min na nnda', tyi'ntsitsjahan' ntein' na cotji'hin na ncüii cüii xuee. Ndo' mantyi tso jon ng'e na ntyquen jndyi nn'an Israel, jo' na nin'c'ohan jndëe na nnan't'maan'han juu Tyo'ts'on 'naanhan. Ndo' joo nan'ñeen, ng'e na cotsaquichohan jndëe na cotji'han ntein', ng'e jo' na ndiquindë xjenhan' ya na coman. Ndo' na totsitjahan', joo nn'an Egipto na cotoxenhan jo', totja'han joo nan'ñeen ng'e tsitjahan' ntein'. Ndo' na nnda', majndeichen jnan'vje nn'an Israel juu Moisés yo Aarón, jnaan' juu jñ'oon'ñeen na jnduehan nnon Faraón. Ndo' jo', chito na jndyaahin, majndeichen majaa'ntyichen ts'ian na cot'ua nn'an Egipto ndëehan, chito cha' na jndyocahan' na toxen'. Ndo' juu jñ'oon'ñeen, tyincyaan Moisés cüentahan' nnon Tyo'ts'on. Itso jon:

—'U' Ta na coteye'ntjön nnon', ¿ndu na mat'manntyichen na vi' na mancy'a' na coquenón nanein? Ee mavi'ntyichen na coquenón nanein, tachi cha'xjen na toxen'.

Ndo' t'a Tyo'ts'on, itso jon:

—Ve' ciendoo' yaho', ndëcya yajo' nndyia' yo 'nan na tsjö nnon'. Manchañ'en 'nan na jndë tsjö nnon', chi nnguaahan'. Ndo' yajo' ncüji' Faraón 'o' na c'oho', ndo' ja ncjöchöho' ndyuua Canaán, ndo' juu ndyuuañeen ninnycya na ntsixuanhan' ciéntahao'.

Yajo' tja Moisés, taquitso jon jñ'oonva' ndëë nn'an na conintque ndëë nn'an Israel, majo' joo nan'ñeen tavityi'hin nquenhin yo jñ'oon na tso jon.

Vi jndë jo', juu Moisés yo Aarón ntcüe' nnda'han na m'aan Faraón. Ndo' vi na squehan jo', yajo' tju' Aarón tsonjnt'ei 'naan' jon tyuua, ndo' tequen quitsuhan'. Majo' tatyii' Faraón xquen jon yo 'nan na jnt'ahan. Jndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na quimin' jon tsonjnt'ei'ñeen nnon ndaa jndaa Nilo, ndo' jo' scüequenhan' neon'han'. Ndo' na nnda' vaa na s'aa Moisés, joo quintcaa na m'an quityquii' jndaañeen, tsoñ'en o' tjë o'. Ndo' na nnda', tayuu ya na ncy'on nn'an ndaa na ncüehan. Majo' min na nnda' 'nan na tui, ninjo' tyi'nin'quitsiquindya Faraón joo nn'an Israel. Ve' ng'e jo', mat'manntyichen navi' na isquioo Tyo'ts'on nacjo nn'an Egipto. S'aa jon na jndye jndyi quinda jnan' ndyuua Egipto, ndëcya s'aa jon jnan' quityi na cocho quioo', jndë jo' t'man stjö quinjan jnan' na coma'ntyja o', jndë jo' jnan' quintco quityquii' ts'o jndë. Ncüiichen jon jnan' quiñon, majo' ndyuua Gosén naijon na m'an nn'an Israel, ta'nan quioo'ñeen jnan'.

Jndë jo' s'aa Tyo'ts'on na jndyo ncüii tycu na iscüjeñ' enhan' quioo' njnuen' nn'an Egipto, majo' quioo' njnuen' nn'an Israel, tatjë o'. Ndë jo' s'aa Tyo'ts'on na jndyo ncüii tycu na tondui' nc'on joo nn'an Egipto, ndo' ndëcya tua' tsan, jndye jndyi ntjon 'naan nn'an Egipto si'ndaa'han', majo' juu tonyja naijon na m'an nn'an Israel, ta'nan tua' tsan. Ndo' ndë jo' jñon Tyo'ts'on ncüii nnon quintcaa ndye na ntcüa' o' joo ntjon 'naan nn'an Egipto na jnty'iihan' na tua' juu tsan'ñeen. Ndo' mantyi s'aa Tyo'ts'on na tijaan naijon na m'an nn'an Egipto. Ndye xuee ndo' ndye tsjon na tijaan tsue'. Majo' na m'an nn'an Israel ndyuua Gosén, ta'nan tijaanhan'.

Juu na ñjen nnon ntycumín' na tyincymaa Tyo'ts'on na tcoxenhan' joo nn'an Egipto.

Ndo' ncüii cüii nnon joo navi'ñeen na t'uihan' nn'an Egipto, jo' tso Faraón na chi ntsiquindya jon nn'an Israel na nc'ohin, majo' vi na jndë tcan Moisés na cacüentyjee' juu navi' na cotjon nn'an Egipto, yajo' totsique' nnda' ts'on Faraón na tavinin'ncyaa jon na nc'ohan. Neüii jon tso Tyo'ts'on nnon Moisés na quitso jon nnon tsan'ñeen xe ng'e na que' ts'on juu na tonnon jon, jo' chuhan' na ntscuee' jonhin, majo' tacots'aa jon na nnda' cha' ntyja 'naan' 'nan na its'aa jonhin, nn'an na ninvaa tsonnangue ncüia' n'onhan na vaa t'man najndeí na condui nquii jon.

Jñon Faraón nn'an Israel na quindui'han

(Exodo 11.1—13.16)

Ng'e na tyi'cüanguee' Faraón na ndui' nn'an Israel ndyuua naijon na toco'xen jon, jo' sijnda' Tyo'ts'on na ntsquoo jon ncüii navi' na t'manntyichen nacio nn'an Egipto. Nts'aa jon na cüje ncüii cüii nda nan'ñeen nannon, yo na tui jndyee. Ndo' mantyi nt'uihan' tsoñ'en quioo'ndyo, quioo' na tui jndyee na m'an ninvaa ndyuua Egipto. Majo' xia'ntyi nque nn'an Egipto na nnda' vaa 'nan na ngenonhan, ndo' joo nn'an Israel, ta'nan. Nquii Tyo'ts'on siquindiyii jon Moisés yo Aarón nchu vaa na quint'a nn'an Israel cha' tyi'ncüje ndahan, nannon na tui jndyee, ndo' yo quioo' njnuen'han.

Tso jon juu xuee na jndë nqui na m'aan chi'hin, nn'an na ncüii cüii v'aa quitë'hin ncüii quitsman chjo ndo' aa ncüii quinch'io chjo, cho' na jndë m'an na ncüii chu, xia'ntyi quioo' yaa'. Chi nta'ntyjee'han joo o' ata xjen xee nqui ncho'nенque m'aan juu chi'ñeen. Tso Moisés ndéehan xe na aa tyi'jndye nn'an na m'an na ncüii v'aa, vanaan na nnan'jon nan'ñeen na nt'ahan ts'ianva' yo nn'an ncüiichen v'aa na mantyi tyi'jndye ca'han. Ndo' juu xee na nqui ncho'nенque, juu xee'ñeen chi nnan'cüjehan o' juu xjen na tua ndo'cüjioon'. Chjo chjo n'eon o' quinan'ndéehinhan' to'ndyo v'aa tondye, ndo' majo'ntyi ncüii cüii ntyjaa' 'ndyohan'. Ndë jo', joo nn'an na m'an xi' ncüii cüii v'aa'ñeen, tsoñ'enhan quitsaque'han quityquih'an', xi' nonco, yajo' ndui'han. Ndo' quinan'quineinhan s'i o' na ntquuihan joohan' yo tsco ja yo nin'tyoo' na tatëquee' ndaatë. Majo' min'ncüii nt'i o' tyi'nan'tiuuhinhan'. Ndo' ya na nnonco, xe na aa 'ndyuihan' s'i o', yajo' quinan'cohan juuhan' yo chon. Ndo' viochen xjen na cocüa'hinhan', jo' c'on cjehan na jndë ñjon ntconhan ng'ehan, ng'e cje ro chi nndui'han Egipto. Juu jñ'oonda' na siquindiyii Tyo'ts'on Moisés yo Aarón.

Tsoñ'en jñ'oonmin' sinin Moisés joohan' ndëë nn'an na conintque ndëë ntyjehin nn'an Israel. Joo nan'ñeen jnan'quindëñ'enhan juu jñ'oon'ñeen. Ndë jo' s'aa Tyo'ts'on na nda nn'an Egipto nannon na tui jndyee, tjë tsoñ'enhan, ndo' majo'ntyi quioo' njnuen'hán, quioo'ndaa quioo'ndyo na tui jndyee. Majo' xjen na tenon Tyo'ts'on nt'aa joo nn'an Israel, ndo' na jndyiaa' jon min neon' jndyue nt'aahan, yajo' tatëquee' jon quityquii' joo nt'aa'ñeen na ntscüje jon ndahan, ve' vi tenon jon nacjohan'. Juu tijaan'ñeen, joo nn'an Israel tye' na tonan't'maan'hán nguee Pascua.

Ndo' min tyi'covée' xoncüe tsjon, yajo' tye' tjë ncüii cüii nda nn'an Egipto nannon na tui jndyee, ndo' majo'ntyi jnda nquii Faraón ts'an na tui jndyee, ndo' mantyi ncüii cüii nnon quioo'ndyo na tui jndyee.

Ndo' majuuntyi juu tsjon'ñeen na vitjachen na ninxuee, tji' Faraón joo nn'an Israel na quindui'tohan na majuuntyi xjen. Min na vitjachen na nnan'tjon' nn'an Israel ndaatë quityquii' tsquen tyoo' 'naanhan, ndo' ninñoon' na jnt'ahan xuhan' yo nin'tsoñ'en 'naanhan, mana jndui'han Egipto. Tyey'onhan 'naanhan, ndo' mantyi tanhan s'on xuee yo s'on ijan yo nin'ndiaa yantyichen ndëë nn'an Egipto, ndo' tsoñ'en 'nan na tanhan, tyincya nan'ñeenhan' ndëëhan. Majuuntyi tsjon'ñeen jndui' nn'an Israel Egipto, ty'ehan nato na tjahan' tsjoon Sucot. Tuee' cha'na yon ciento minhan na xia'ntyi nannon, sachoñ'enhan nn'an 'naanhan yo nin'quioo' njnuen'hán. Joohan yo ndondyihan nn'an na jndë tjë, quindë ninnque ciento vantjo' ntcyu ncho'nqui chu na tom'anhin ndyuaa Egipto.

Tso Tyo'ts'on ndëëhin na tyi'ncüii cüii chu, quint'ahan juu nguee t'man'ñeen na jndyuhan' pascua, cha' na ngañjoon' n'onhan na siquindyaä jonhan. Na ncüii jon na nt'ahan nguee'ñeen, majo'ntyi quinan'cijehan ncüii cüii quitsman chjo ndo' aa quinch'io chjo, ndo' manin' nquii'chen nnda' quint'ahan tsochen na ngovee' nguee'ñeen. Nenchen xuee na vitja na ngitye' juu nguee'ñeen, yajo' quitji'han tsoñ'en ndaatë na min quii' nt'aahan, ndo' majuu soanan'ñeen xia'ntyi na ntcüa'han tyoo' na tandaatë taquee'. Ninnqui'chen quint'ahan na nnnda' cha' ncjañjoon' n'onhin nchu vaa na jnan'tyuua' jndyihan xjen na jndui'han Egipto. Itso Tyo'ts'on na tsoñ'en nn'an Israel yo nin'ndahin na quint'ahan juu nguee'ñeen. Ndo' mantyi quinan'quindyiíhan ndahan nin 'nan na itsiquindyiíhan'.

Ndo' tso Tyo'ts'on ndëë nn'an Israel na quitjihin ncüii cüii ndahan yonon ndo' nannon na tui jndyee ndo' majo'ntyi quioo'ndyo na tui jndyee, na quitquenhan joo quioo'ñeen yo joo yo'ñeen na nan'xuanhan cüentaa' nquii jon, ndaa' vaa ng'e sin'man jon joohan juu tsjon pascua'ñeen. Chojnanhan na quinan'cijehan quioo'ndyo na tui jndyee na nnan't'maan'han Tyo'ts'on yo ntyja 'naan' o'. Quioo' na tyi'cüijnt'ue o' na nts'aa ts'an naya Tyo'ts'on, cuaa nquii na ntscue' ts'an juu cho'ñeen. Ndo' mantyi ico'xenhan' na ntsinon ts'an ncüiichen quioo' na ntyja 'naan' quioo' na 'ndyii ts'an na vando' o'. Quitsman ndo' aa quinch'io na chi ndinon o' ntyja 'naan' quioo' na tyi'nin'quitscuee' ts'an. Mantyi nan'xuanhan na quinan'cijehan ncüii quitsman chjo ndo' aa ncüii quinch'io chjo na juu cho'ñeen ndinon o' ntyja 'naan' ndahin ncüii cüii yus'a yo tsans'a na tui jndyee. Ndo' majo'ntyi tso Tyo'ts'on ndëë nan'ñeen na quinan'nchu'han ndëë ndahan nin 'nan itsiquindiyi juu ts'ianva' na nnnda' vaa na cont'ahan, cha' cüaa' n'on joo nan'ñeen juu 'nan na t'man na s'aa Tyo'ts'on yo nquehan.

Sin'man Tyo'ts'on nn'an Israel na tet'iohan Ndaandue Ve (Exodo 13.17—15.21)

Nato na jndyoyuntyichen na ndui' ts'an juu ndyuua Egipto na nguee' juu ndyuua Canaán, ngüienon ts'an ndyuua na m'an nn'an filisteos. Majo' tyí'cachu Tyo'ts'on nn'an Israel juu nato jndyoyu'ñeen, cüan na tyi'ntsity'uehan' joohan na nt'a nn'an filisteos tyia' yo joohan. Ndo' ng'e na nnnda', tachu jonhin nato ntyee' naijon na ngüet'iohan Ndaandue Ve. Xjen na jndui'han tsjoon Sucot, yajo' s'aa Tyo'ts'on na tityincyoo' ncüii chencyu tondëéhan na sincüan'han' cjohan na ninvaa xuee. Juu chencyu'ñeen minntyjee'han' cha' vaa tsonjnt'eii' v'aa.

Ndo' xjen na coninjaan, yajo' juu chencyu'ñeen covixueehan' cha'vijon chon, cha' ndëë njnty'ianhan nato na ñjonhan. Joo ndii' tsoJosé, tyechohinhan' ng'e juu jñ'oón na tso jon ndëë ndochihan na vitjachen na ngue' jon, na quity'iuhinhan' ndyuua Canaán ya na ntsquehin jo'. Jo' sque nn'an Israel ncüii joo na jndyu Etam. Jo' tso Tyo'ts'on ndëéhan cüentyjee' yahan ts'otei' 'ndyo Ndaandue Ve. Nnnda' vaa na tso jon ndëéhan ee nt'ue ts'on jon na quitsitu Faraón vi' na coquenonhan, jo' na ventyjee'han juu ts'otei'ñeen. Yajo' nts'aahan' ts'on jon na ncjantyja jon na nquen'hin. Ndo' joo nn'an

Israel'ñeen jnan'yuu'han na ntsacüentyjee' yahan cjoo' juu ts'otei'ñeen. Ndo' sitiu Faraón yo nanm'ann'ian 'naan' jon, jnduehan:

—Nan' nquën na jnan'quindya nn'an Israel na ty'ehin. Jo' sincüi jon sondaro, ndë ty'ehin yo carro n'oon na contyja quitso. Nquii Faraón na tajndyee jon ndëë joo sondaro'ñeen na santyjahin na nquen' nn'an Israel. Ndo' tye'ntyjahan joo nan'ñeen 'ndyo Ndaandue Ve. Ndo' joo nn'an Israel je', xjen na jnty'iahan na squenon nn'an Egipto, jndyo ncüii na sity'ue jndyihan'hin, yajo' ntcüii'han Tyo'ts'on na quitejndeí jon joohin. Ndo' jnan'tyia'han Moisés, conduehan yantyichen xe na aa tajndui'han Egipto. Yajo', juu Moisés, tso jon:

—Tyi'ntyue'ho'. Ve' quitquen yayaho' cüenta nchu vaa na ntsin'man Tyo'ts'on jaa xeevahin. Chjovi' jndyi xjen ndo' matavije'quijnty'ia nnnda'ho' joo sondaro Egipto.

Ndö' vaa jñ'oон na tso Moisés.

Ndo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na c'ua jon ts'ian ndëë nn'an Israel na quinan'jnda'han na nndui'han. Mantyi itsó jon nnon Moisés na quitsintyja juu tsonjnt'e'i 'naan' juu nnon juu ndaandue'ñeen, cha' quitan'han' juu ndaandue'ñeen na ntjo tyuaa tcüii xoncüeya. Ndo' na nnnda' s'aa jon. Ndo' juu chincyu'ñeen, tejndyo ntyja na m'aanhán', tjahan' na tonanquen' nn'an Israel. Ndo' ng'e na nnnda', joo nn'an Egipto, iscu'hán' na jnty'iahan nn'an Israel. Ndo' xe ng'e juu chincyu'ñeen, s'aahan' na matyuaa'ntyichen na tijaan juu tman'ñeen. Ninvaa juu tsjon'ñeen na t'man jndye na tom'aan, ndo' juu jndye'ñeen t'onhan' juu ndaandue'ñeen, s'aahan' tyuaa tcüii. Ndo' mantyi s'aahan' na tacüentyjee' yu juu ndaa'ñeen xjen na tenon nn'an Israel ncüiichen xndya.

Ndo' joo nn'an Egipto'ñeen, xjen na jnty'iahan na vaa nato tcan quityquii' juu ndaa'ñeen, yajo' ta'han na mantyi ngüiet'iohan na ntsantyjahan tonquen' nn'an Israel'ñeen. Majo' nquii Tyo'ts'on s'aa vi' jon joo nn'an Egipto'ñeen. S'aa jon na carro na ñjon nan'ñeen, tacüaa'han'. Ji vaa jndyi 'nan na tqunonhan.

Ndo' joo nn'an Israel, vi na jndë tejndyañ'enhan ncüiichen xndya Ndaandue Ve'ñeen, yajo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na quitsintyja nnda' jon tsonjnt'e'i 'naan' jon nnon ndaandue'ñeen. Ndo' ya na s'aa jon na nnnda', yajo' tjon'ntcüe' ndaa'ñeen cha'na ncüii xjen na vaahan. Ndo' joo nn'an Egipto na xejnda concyohan quityquii' juu ndaa'ñeen, tjéhan yo nin'quioo' na contyja joo carro'ñeen. Majo' joo

nn'an Israel'ñeen, tsoñ'enhan ya ro jndui' ncüiichen xndya. Ndö' vaa na sin'man Tyo'ts'on joohan juu xjen'ñeen.

Ndo' joo nn'an Israel, vi na tquenhan cüenta na nnda' vaa na tejndeí Tyo'ts'onhan, yajo' vacue tom'aan' n'onhan ntyja 'naan' najndeí na conduihin. Ndo' tantyja n'onhan jon ndo' mantyi juu Moisés, na conduihin tsan na ityentjon nnon jon. Ng'e na nnda' vaa na sin'man Tyo'ts'on joohan, jo' jnan'jnda'han ncüii alabanza na tonan't'maan'hán jon. Ndö vaa na itsohan':

—Ja matsit'man' Tyo'ts'on ng'e na sin'man jon jaa. Joo nn'an na jndohan jaa, nque nn'an Egipto, iscüje jonhan na sava ndaa nquenhan quityquii' juu Ndaandue Ve'ñeen. Xia'ntyi nquii jon conduihin Tyo'ts'on. Nquii jon vantyjee' jon jaa na vachu jon jaa na ntsquë ndyuuaa Canaán.

**Jndui' nn'an Israel 'ndyo Ndaandue Ve na nc'oohan Tyo' Sinaí
(Exodo 15.22—17.16)**

Xjen na jnan nn'an Israel 'ndyo Ndaandue Ve, yajo' tachu Moisés joohan ndyuuaa na ve' vaa xjen na cova'. Ndye xuee saca'han ndo' min ndiquindiohan ndaa na ncüehan. Vi jndé jo' squehin ncüii joo na jndyu Mara. Ndo' jo' m'aan ncüii tsui', ve' juu ndaa'ñeen ja jndyihan'. Ndo' jo' ta'han jnan'vjehan ndëë ntyjehin ve' tsojnaan' na ja jndyi juu ndaa'ñeen. Yajo' taxee' Moisés nnon Tyo'ts'on nchu ya nts'aa jon na ja juu ndaa'ñeen. Ndo' nquii jon si'man jon ncüii nnon ts'oon na yahan' na cju' juu juuhan' quityquii' ndaa'ñeen cha' na ntjo yahan'. S'a juu na nnda', ndo' tsoñ'en nan'ñeen tēhinhán' ng'e jndé ntjo yahan'.

Ndo' xjen na tom'anhan juu Mara'ñeen, itso Tyo'ts'on ndëëhan na ninnqui'chen quita'nguee'han jñ'oon na itso jon. Xe na aa nt'ahan na nnda', yajo' tyi'jon ncyaa jon na ntquenonhan navi' cha'na na s'aa jon yo nn'an Egipto. Vi jndé jo' jndui'hin Mara'ñeen, ty'ehin Elim, juu ndyuuaa Elim'ñeen m'an nchove tēnnon ndaa. Jo' ntjohin ndo' tajndyeehin jo'.

Ndo' vi na jndé jndui'hán Elim, ty'ehan tonnonchen. Jo' tye' nnda' na jnan'vjehan Moisés. Jnduehin yantyichen xe na aa ntjohin Egipto, ng'e jo' jndye jndyi nnon 'nan min na ya ntcüa'han, tachi cha'xjen naijon na m'anhan na min tyi'cova' jo'. Mantyi conduehan na ncüjetohan ng'e ndicüijnda' 'nan na ntcüa'han. Yajo' itso Moisés ndëëhan na yo nquii Tyo'ts'on cont'ahan na tyi'cuua ya ngiohan, chito yo juu juu. Tso jon na nquii Tyo'ts'on nninncyaa jon 'nan na

ntcüa'han. Ndo' majuu tman'ñeen na s'aa jon na jnan'va vi tmaan' quindu, na sque o' naijon na m'an nan'ñeen. Joo nan'ñeen mancha'n'enhan tjahan joo quioo'ñeen na tcüa'han.

Ndo' tonco ncüiichen xuee vi na jndë na tcüii ndaatein, yajo' jnty'iahan na minndyuua 'nan quichi'tyen. Jo' tso Moisés ndëéhan na juuhan' 'nan na incyaa Tyo'ts'on na ntcüa'han. Si'man jon ndëéhin na tyi'ncüii nonco na ntsaquijñin'han joohan'. Ntyja 'naan' ncüii xuee, ncüii cüii ts'an quiñin' juu ve litrohan'. Mantyi itso jon na tyi'ngüenonchen na njñin'han juuhan' na nninjnt'uehinhán' ncüiichen xuee, ng'e nnan' quintyihan'. Ndo' majo'ntyi si'man jon ndëéhan na tyi'ntsaquijñin'han juuhan' juu xee na cota'jndyeehan. Xee na vitjachen na nguee' xuee na ntajndyeehan, ve jnda ntsaquijñin'han joo nan'ñeen, ndo' min je'quinan' quintyihan'.

Yajo' ta'han, tojñin'han joohan'. Ndo' xjen na toxenhinhan', xjen jndui', cüajon na t'ohninhan', tanin min na ts'an na chjohan' na sitjon ndo' min na jndyentyichenhan' jñin'. Majo' joo nan'ñeen, too'han na tata'nguee'han cha'xjen na itso Moisés. Jnan'vehin chjohan' na ninjnt'uehin ya na nnonco, ndo' joohan', jnan' quityihan', ndo' c'ee quixehan' jndë. Ndo' mantyi too' nan'ñeen tajñin'han joohan' na ve jnda juu xee na mats'iañ'en na cont'ahan ts'ian. Ndo' sanan'tjonhan joohan' juu xee na cota'jndyeehan, ndo' tavi 'nan cuen, ng'e nquii Tyo'ts'on tyi'quint'ue ts'on jon na nt'ahan ts'ian juu xee'ñeen, nt'ue ts'on jon na nta'jndyeehan juu xee'ñeen. Mats'iañ'en yajo' tantyja ya n'onhan na tso Tyo'ts'on nnon Moisés ntyja 'naan' joo 'nan quichi'ñeen na cocüa'han. Jnan'quijndyu nn'an Israel joo nan'ñeen maná. Juuhan' chihan' cha'xjen tyoo' quijndë na sia ts'anhan' yo tsion' quinty'i. Mantyi ya ntjo chcyahan' ndo' majo'ntyi ya ntsia ts'an ntjohan'. Itso Tyo'ts'on nnon Moisés na quitsue tsan'ñeen ve litro chjohan' quii' xuaa na ndinon ve litros. Quinan'vehan juuhan' naijon na conan'cüjehan quioo' na concyahin nnon jon, cha' ntsi'manhan' ndëë ndantyjohan nchu vaa na totixee' jon joohan. Ndo' juu Moisés'ñeen, ta'nguee' jon cha'xjen juu ts'ian na tso Tyo'ts'on. Tojñin' nn'an Israel juu maná'ñeen yon xuee na ncüii ncüii soanan, xia'ntyi juu xuee na tota'jndyeehan, jo' tatotsaquijñin'han juuhan'. Mannda' tont'ahan ata xjen na squehin tyonco Canaán, yajo' tavitoncyantañichen Tyo'ts'on joohan'.

Ndo' teca xuee na jnan'vehan maná'ñeen, yajo' jndui'hin, squehin ncüii joo na jndyu Refidim, jo' sacüentyjee'han. Majo'

min'chjo ndaa ta'nan c'oon jo'. Ng'e na nnnda', jnan'tyia' nnnda'han nquii Moisés. Jnduehan nnon jon tanin ncüjehan tsojnaan' na ta'nan ndaa na ncüehan. Ndo' itso Moisés ndëéhan tyi'quichuhan' na jon conan'tyia'han ng'e juu jñ'oon'ñeen vjahan' nacjoo' nquii Tyo'ts'on. Yajo' taxee' jon nnon Tyo'ts'on nchu vaa nquii nts'aa jon. Ndo' sintcüe' Tyo'ts'on jñ'oon na cy'oon juu tsonjnt'ei 'naan' juu, cja quimin' juuhana' ncüii tsjö' na vaquityen ndyo jo'. Viochen xjen na cojnty'ia nn'an na conintque ndëé Israel, tuein' jon tsonjnt'ei juu tsjö'ñeen, majuuntyi xjen jnan' ndaahan' na tē nan'ñeen.

Ndo' nato na co'ohan, jo' m'an tmaan' nn'an Amalec, joo nan'ñeen conduihin nn'an tsjan 'naan' Esaú na jndyocahan', xio tsoJacob. Ndo' nan'ñeen je', jndui'han, tyincyahan na nt'ahan tyia' yo nn'an Israel. Ndo' Moisés, t'ua jon ts'ian nnon Josué na cjaquichu jon sondaro na nt'ahan tyia' yo nn'an Amalec'ñeen. Ndo' joo nn'an Israel, tantjonhan juu tyia'ñeen. Nquii Tyo'ts'on tyi'quindo' jon joo nn'an Amalec'ñeen, mang'e jo' na siquindiyi jon Moisés na quitso juu nnon Josué na quinan'cüjeñ'enhan joo nan'ñeen.

**Tyo' Sinaí, jo' tyincyaa Tyo'ts'on jñ'oon ico'xenhan' nn'an Israel
(Exodo 19.1—20.20)**

Sque nn'an Israel ncüii joo na jndyuhan' Sinaí, jo' sacüentyjee' nan'ñeen na ndyo na m'aan juu Tyo' Sinaí'ñeen. Ndë jo' tava Moisés juu tyo'ñeen ndo' jo' sinin Tyo'ts'on nnon juu. Itso jon:

—Quitsu' ndëé nn'an Israel na cañjoon' n'onhan 'nan na jndë jnty'ia ndëéhan na vi' tots'ajoo nn'an Egipto. Tots'a na nnnda' cha' ndëé ntejndeihan' nqueho' nn'an Israel. Majo' quitsa' na cañjoon' n'onhan ntyja 'naan' na tantyjé' joohan nato na squehan ntjoohin. Ja mantsijnt'a ncüii nnon jñ'oon yo joohan ndöhin. Xe na aa nta'nguee'han jñ'oon na vacüja'han'hin, yajo' nts'a na nduihan nn'an njan ncö. Min na ja tsixuan ciuenta tsoñ'en nn'an tsonnangue, ja nts'a na xia'ntyi nquehan na nnduihan nn'an njan.

Ndö' jñ'oon na sinin Tyo'ts'on nnon Moisés. Yajo' juu Moisés'ñeen, tatsiquindiyi jon joo ntyjehin nn'an Israel joo jñ'oonmin' na sinin Tyo'ts'on nnon jon. Ndo' joo nan'ñeen, jnduehan na contjo ngiohan na nc'onhan nacie 'naan' juu jñ'oon'ñeen. Vi jndë tava nnnda' Moisés juu tyo'ñeen, tyincyaa jon ciuenta nnon Tyo'ts'on jñ'oon na jnduehin. T'a Tyo'ts'on, itso jon:

—C'ua' ts'ian ndëé nanmin' na quityi'han teon xi'jndio juu tyo'vahin. Ndo' min'ncüii ts'an tyi'ntsindyoo'hin juu tyo'va, min na

tyi'ndyuii ts'anhan'. Ndo' xe na aa ncüii ts'an ndyuii juuhan', yajo' tsoñ'enho' nan'xuanho' na quitu'en'ho' ntjö' tsan'ñeen ata xjen na nnan'cuee'ho'hin. Ndo' mantyi quitsu' ndëéhan na quitmanhan ndiaahan ndo' tyi'nt'ue ntcuhan, ng'e ndye xuee je' chi ncüjë nnt'a tyo'vahin.

Ndo' tatsiquindyii Moisés joohan juu jñ'oon'ñeen na tso Tyo'ts'on nnon jon. Ndo' juu xee na jndë ndye'ñeen, sintyjahan' chincyu nton nnon juu tyo'ñeen, chen co'man ntsuee ndo' ico' tsuce choon' jon, ndo' condinon tseon nnon juu tyo'ñeen. Yajo' tic'uaa ndu, ndo' juu nan'ñeen s'aahan' na tyue jndyi nan'ñeen na nnnda' vaa na jndyehan. Ndo' juu Moisés'ñeen, tachu jonhan x'ee juu tyo'ñeen. Jndë jo' tso Tyo'ts'on na cjava nnnda' jon tyo'ñeen. Ndo' vi na jndë tuee' jon jo', tso Tyo'ts'on na cjantcüe' jon na m'an nan'ñeen na catsity'ue jonhan na tyi'nan'ndyoo'han nnon juu tyo'ñeen. Yajo' tatsiquindyii jonhan na nnnda'. Ndo' vi na jndë jo', sinin nquii Tyo'ts'on yo joohan na m'aan jon juu tyo'ñeen. Itso jon:

—Ncö condui Tyo'ts'on ntyja 'naanho'. Ja sin'manho' quityquii' juu navi' na totye'ntjontyeho' ndëé nn'an Egipto.

'Tyi'nan't'maan' 'o' ve' ncüii 'nan na conan'ya nque nn'an na conan't'maan'hinhan' na cha'vijon conduihan' ncö.

'Min tyi'nan'yaho' ncüii 'nan na nnan't'maan'ho'han' ng'e ja xue jndyi ja xe na aa nt'aho' na nnnda'.

'Tyi'ntji'toho' xuë na ve' min'cyantyi, ee nt'uiivi'han' 'o' xe na aa nt'aho' na nnnda'.

'Ndo' mantyi min tyi'ngitsuu' n'onho' juu xuee na nta'jndyeho'. Tsoñ'en na yon xuee, ya nt'aho' ts'ian. Majo' tyi'nt'aho' ts'ian juu xee na jndë ntyque', min ncüii nqueho' ndo' min quioo' na xi' ncüii cüii v'aa. Cañjoon' n'onho' yon xuee na tquën tsonnangue yo tsjö'ndue, ndo' xee na jndë ntyque' tajndyëë. Mang'e jo' juu xuee na jndë ntyque', t'man conduihan'.

'Quitsa' na njon tye' yo 'ndyo', xe na aa matsa' na nnnda', yajo' ninncya na nnintco xechu' 'nan' na nc'on' ndyuaa na mancyaa nnon'.

'Ndo' min' tyi'ntsue' ts'an.

'Ndo' tyi'ngitsu' yo ts'an na tachi scu' ndo' aa chito sa'hin.

'Ndo' min tyi'inch'ue'.

'Min tyi'ntsinin' quintu nacjoo' min'ncüii ts'an cha' quit'uiivi'han'hin.

'Yo ntyja 'naan' ncüiichen ts'an, min tyi'ntscjaa' tson' vaa' jon, min tyi'ntscjaa' tson' scuu' ts'an na nc'on' yohin, min tyi'ntscjaa' tson' joo nn'an na coteye'ntjontyen nnon ts'an na ntjohan nt'ö', min tyi'ntscjaa' tson' quioo' tsjuen' ts'an cha' ntjo cho'ñeen nt'ö' oo mincyar o nnon 'naan nn'an, tyi'ntscjaa' tson'han'.

Joo jñ'oонmin' na sinin Tyo'ts'on ndëë nn'an Israel.

Ndo' joo nan'ñeen, tyue jndyihan xjen najndyehan jndyee' nquii Tyo'ts'on. Jo' tan vi naya'ñeen nnon Moisés, na tonnonchen xia'ntyi nquii jon quitsinin jon ndëëhan jñ'oон na nt'ue ts'on Tyo'ts'on na quindyehan. Ee ncyaa jndyihan na ntscüjehan'hin xe na aa nndye nnda'han jñ'oон 'ndyo jon. Majo' juu Moisés tso jon ndëëhin na tysi'ndyuehan. Tso jon na ninnquii'chen nt'ue ts'on Tyo'ts'on na c'onhan na ncyahaan na nt'ahan 'nan na tysi'ya.

**Ncyaa Tyo'ts'on jñ'oон nnon Moisés ntyja nchu na
quinan't'maan'han jon**

(Exodo 20.21—23.33)

Tjantcüe' Moisés xquen Tyo' Sinaí naijon na m'aan Tyo'ts'on quityquii' chincyu. Sinin nnda' jon nnon juu. Itso jon:

—Tsoñ'en jñ'oон na matsjö nnon', quitsinin' joohan' ndëë nn'an Israel. Quitsa' na cañjoon' n'onhan na jndë jnty'ia ndëëhin 'nan na mats'a yo na jndë jndyehan jñ'oон na sinën ndëëhan xi' quiñoon'nduechen. Tyi'quint'ue ts'ön na nnan'yahan 'nan yo s'on ijan ndo' aa yo s'on xuee na ntji'han cüenta na ja conduihan' na nnan't'maan'han joohan'. Xjen na conan'tiuhan na nnan't'maan'han ja, quinan'yahan nnontiyu yo ts'onta ndo' aa yo ntjö', joo ntjö'ñeen tysi'nan'jnty'uinhinan'. Min tysi'nt'ahan naijon na ngava ts'anhan'.

Ndo' ndö vaa ncüiichen jñ'oон na tso Tyo'ts'on nnon Moisés na quitsiquindiyi juu joo nn'an Israel. Itso jon:

—Xia'ntyi ncö quinan't'maan'ho'. Xe na aa ngüentyja xjen na ncüii ntyjeho' nn'an Israel ntscuee' juu quioo' na ntsit'maan' juu ncüii 'nan na chito ja conduihan', chuhan' na quinan'cuee'ho' juu tsan'ñeen. Ndo' majo'ntyi na quinan'cijeho' nn'an na cont'a ntycu quindua'. Ja tquén xuee na quitajndyeho', jo' tant'atoho' ts'ian juu xuee'ñeen. Majo'ntyi juu chu na maquén na ngüajndyee tyuua, tant'atoho' ts'ian nnonhan' juu chu'ñeen. Tsoñ'en nn'an 'naanho' na nannon, chuhan' na ngancüihin yo ntyjehin ndye jnda na ncüii chu naijon vaa juu V'aa Ndia Ncüan' njan na ji'ua tsixuanhan' na nan't'maan'han ja jo'. Mantyi joo nn'an na ve' cotsque yahin quii'

nt'anho', quint'aho' na ya nn'anho' yo nan'ñeen. Ee cañjoon' n'onho' na mantyi 'o' ve' tom'an yaho' ndyuua Egípto. S'on na cotejndeihó' ntyjehó' nn'an Israel, tavingitanho' jndahan' ndééhan. Mantyi tyi'nt'a vi'ho' nanntcu ninnque, min yoquijndé na jndé ntjo. Ndo' min tyi'nt'aho' na tyi'cuee' n'onho' ja ndo' aa nque nn'an na conintque ndéého'. Ndo' min tyi'ntquiiho' si' quoo' na tue' nquii. Ninnccuii xjen quint'aho' yo nantya ndo' yo nanninñen'. Taninnccyaho' s'on ndéé nanm'ann'ian cha' na tavingitoxenhan 'o'.

Vi jndejo', tsontyichen Tyo'ts'on ndééhan:

—Ja majñön ncüii ángel tondéého' na ntquen jon cüentaho'. Juu jon ngachu jonho' Canaán, juu tyuua na tcö' 'ndyö na nninncyahan' ndéého'. Xe na aa nta'nguee'ho' 'nan na ngits tsan'ñeen, yajo' ja ntejndeihó' na ntantjonho' tyia' yo joo nn'an na m'an juu ndyuua Canaán naneinhin. Chen ro chen ro na ncüji'hin juu ndyuua'ñeen ng'e ntejndeihó' o' na nnan'cüjeho' joo nan'ñeen, cha' ninvañañ'en juu ndyuua'ñeen ntjohan' cüentaho'. Majo' min'chjo tyi'nan'jonho' yo jñ'oon na nnduehan ndéého', ndo' min tyi'nan't'maan'ho' 'nan na conan'yahan na cotji'han cüenta na ja conduihan'. Xia'ntyi ja na quinan't'maan'ho'. Quinan'tyui'ñ'enso' ndééntiyu naijon na conan't'maan'han 'nan na conan'yahan, ndo' mantyi quinan'cüjeho' tso'ñ'en nan'ñeen. Ee xe na aa ntsqueho' jñ'oon na nndue nan'ñeen ndéého', yajo' juu jñ'oon'ñeen ntsivi'nn'anhan' 'o' na ngita'ho' na nnan't'maan'ho' 'nan na conan'yahan na cotji'han cüenta na ja conduihan'.

Ndö' vaa jñ'oon na sinin Tyo'ts'on nnon Moisés xjen na tom'aan jon juu Tyo' Sinaí. Ndo' min'chjo

**Sindë Moisés neon' nn'an Israel cha' quitsi'manhan' na
conan'jonhan yo jñ'oon na sjnda' Tyo'ts'on yohan.**

(Exodo 24)

Ndo' sinin Moisés ndéé nn'an Israel tsoñ'en jñ'oon'ñeen na coxenhan' na tyincyaa Tyo'ts'on nnon jon xjen na tom'aan jon juu Tyo' Sinaí. Ndo' joo nan'ñeen, jnduehan na nta'nguee'hinhan'. Ndo' tsoñ'en jñ'oon'ñeen, tji Moisés joohan'.

Tonco ncüiichen xuee ndo' sia Moisés ncüii nnontiyu ng'ee juu Tyo' Sinaí'ñeen. T'ua jon ts'ian ndéé vendye nannon na quinan'cüjehan ntoro na quinan'cohan vendye s'i o' nacjoo' juu nnontiyu'ñeen na conduihan' cüentaa' Tyo'ts'on. Xoncië n'eon quoo'ñeen, sindë Moisés juuhan' nnontiyu na sia jon, ndo'

xoncüechen juu neon'ñeen tacuehan' quityquii' nguaa. Vi jndë jo', jndeí c'uaa 'ndyo jon na sijnaan' jon juu jñ'oon'ñeen na jndë jnan'jonhan yo 'nan na tso Tyo'ts'on. Ndo' joo nan'ñeen je', t'ahan, jnduehan na nta'nguee'ñ'enhan juu jñ'oon'ñeen. Ndë jo', joo neon' na ñjon quityquii' nguaa'ñeen, tsoñ'enhan' sindë Moiséshan' joohan. Itso jon ndëéhan:

—Juu neon'vahin itsi'manhan' na juu jñ'oon na jndë jnt'ahan yo Tyo'ts'on, contjotyehan'.

Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on nnon Moisés na cja nnnda' jon xoncüe Tyo' Sinaí. Cay'oon jon tyje jon Aarón, yo Nadab yo nin'Abihu, ntsinda Aarón, yo joo ndyenn'an ncho'nqui nn'an na conintque ndëë nn'an Israel. Itso Tyo'ts'on na quint'ahan na nnnda', ve' tyi'ntsavañ'en nn'an Israel. Ndo' tavantyi Moisés yo vendye nan'ñeen xoncüe juu tyo'ñeen, ndo' jo' s'aahan' cha'vijon na jnty'ia ndëéhan nquii Tyo'ts'on. Ndo' vi na jndë na m'an nquehan, yajo' tcüa'han si' joo cho'ñeen na tyincya nn'an na tijnt'uehan' na tonan't'maan'han jon. Jndë jo' sacuentcüe' nan'ñeen, ndo' ndë jo' t'man nnnda' Tyo'ts'on Moisés na cjavantyichen jon juu tyo'ñeen. Jo' nninnccyaa jon ve ntjö' su ndëéhan' na chuu' ntji na coxenhan' na nquii jon tjihan'. Ndo' tavantyichen Moisés juu tyo'ñeen, ndo' t'man Tyo'ts'on jon quityquii' chincyu. Taquee' jon jo', ndo' ntjohin juu tyo'ñeen venn'an xuee. Ndo' t'ua jon ts'ian nnon Aarón yo Hur na quitquenhan cüenta nque nn'an Israel viochen xjen na tja jon jo'.

**Quinan'ya nn'an Israel ncüii V'aa Ndiaa naijon na nc'oон
Tyo'ts'on quii' nt'anhan**

(Exodo 25.1—31.11; Levítico 24.1-9)

Juu xjen na tom'aan Moisés juu tyo' Sinaí'ñeen, siquindiyii Tyo'ts'on jon nchu xjen t'man juu V'aa Ndiaa Ncüan' na quinan'ya nn'an Israel naijon na nnan't'maan'han jon. Itso jon:

—Quitsu' ndëë nn'an Israel na quinan'xoncüihan 'nan na nnan'yahan juu V'aa Ndiaa Ncüan' njan na ji'uahan', naijon na nnan't'maan'han ja. Juuhan' yo nin'tsoñ'en nt'ó ts'ian na icanhán' juu v'aa'ñeen, chuhan' na quinan'yaho'han' cha' min'cya ro xjen na icanhán' na nc'oho' na tonnonchen, nndëë ntsay'onho' ncüii cüii tan'han'. Quint'aho' tsoñ'en nan'ñeen cha'xjen na mandyia' na matsi'man nnon'. Ndö vaa na nt'ue ts'ön na ndëhan'. Juu ch'en naijon na ngüentyjee' v'aa'ñeen, ntcyu ncho'on metros na tuenhan' tontyja na condui' ncjuu tsonjn'aan yo na tontyja na m'an ncjuu ntyque'.

Ndo' xjen na tcohan', venn'an ncho'nqui metros na tontyja na quindui' ndo'cüjjioon' yo tontyja na iva jon. Naijon na ntjo 'ndyohan' na ntsque nn'an, jo' ntyja na quindui' ndo'cüjjioon'. Juu xi'jndio ch'en'ñeen, ngitë'ho' ndiaa quichi' na jndë yo tsan lino, ndiaa'ñeen nñoonhan' n'oón ncyu' na ya ntsachoho'han'.

'Ndo' nquii juu V'aa Ndiaa'ñeen, quint'aho' na quin'on metros xjen na tcohan', ndo' tontyja na tuenhan', nin'on metros. Juu 'nan na ndui ta v'aa, jo' ngüentyjee' n'oón ntcaa' yu, quityquii' nguaa cha' min tatsa, quityquii'han', jo' ngüentyjee' ng'e ntcaa'ñeen. Ndo' ncüii cüii joo ntcaa'ñeen, ngichuu' ncjondeihan', quityquii'han' jo' ngüienon cha' vaa ts'oón jnon cha' nt'uiiyenhan' ntcaa'ñeen. Ndo' nennque quito', 'nan na quítë'ho' xquenhan'. 'Nan na vejndyee na ntyjo xquenhan', quint'aho' yo ndiaa tsan lino, quityquii'han' nndë ángeles na jndyu querubines na ndëhan yo tsan colo. 'Nan vja ve na ngitë' xquen juu v'aa'ñeen, ndiaa na ndëhan' yo soo' quinch'io. Ndo' 'nan vja ndye ngitë' xquenhan', cüijnt'ueho' ntjan quinman, joo ntjan'ñeen ntcoo'han' yo colo ve. Ndo' vi na mats'iañ'en nacjohan' na ngitë'han' yo ntjan quioo' na jndë jnan'quitö' ya nn'an.

'Xoncüe quii' juu v'aa ndiaa'ñeen, quinan'ntyjaho' ncüii ndiaa na cha' nts'aahan' ve cuartohan'. Cüejon vaa na quindë juu ndiaa'ñeen cha'na juu ndiaa na chuu' querubines cha' nts'aahan' ve t'ioo'han'. Juu cuarto na mats'iañ'en, ji'uantityichen conduihan'. Quityquii'han', jo' quityi'ho' juu iston ji'ua njan na jndëhan' yo ntcaa' na cüe s'on ijan naxen'han'. Quityquii' juu iston'ñeen, jo' quityionho' joo ntjö' su ndëë na chuu' jñ'oón na tji na ico'xenhan' o'. Quitë'ho' juu iston'ñeen yo tscaa' na cüe s'on ijan naxen'han'. Ncüii cüii ntyja'a' sta juu iston'ñeen, jo' quita'ho' ncüii cüii querubín. Quint'aho' na quijnty'ia joo querubines'ñeen ndëë ntyjehin, ndo' mantyi quitsa' na quintjon ntsquiihan xoncüe ya nacjoo' juu iston'ñeen. Xoncüe cjoo' juu iston'ñeen, jo' ntsinën ndëë nn'an Israel, nninnycya jñ'oón nchu vaa 'nan na quint'ahan.

'Ndo' juu ciuarto navejndyee, quitquenho' ndye nnon 'nan. Navejndyee ncüii mesa na ndëhan' yo ntcaa' na quinan'cüeho' s'onijan naxen'han', jo' ijon na ndyioho' tyoo' cüenta ja. Ndë jo' quinan'yaho' ncüii xjo na nin'quii'chen s'on ijan na vaa ntyque' n't'ohan' na ntyjo chon na ntsixueehan' chon quityquii' V'a. Ndo' na vja ndye, quinan'yaho' ncüii nnontyiu chjo naijon na nnan'coho' su.

Mantyi juuhan' quinan'yaho'han' yo tscaa' na cüe s'on ijan naxen'han' ndo' joo nquiham' na quint'aho' na ve' na taviquineonhan'.

'Tyi'ncüii xuee na cota'jndyeho', nque ntyee na contye'ntjon nnön, quityiohan ncho've tyoo' nacjoo' juu mesa na tsjö na quintyjo tyoo'. Ve nchu' quint'ahan joo tyoo'ñeen, ndë jo' quinan'ndéhan jndë 'naan' su nacjohan'. Joo tyoo'ñeen, tyi'ncüii na nen xuee na ngovejndyohan', tyoo' na jndë tijnt'ue, joohan' vanaan na ntcüia' joo nn'an na condui ntyee njan, ta'nan ncüiichen ts'an na vanaan na ntcüia' juu joo tyoo'ñeen. Majointyi quitquen ntyee'ñeen cüenta juu xjo na condixuee ntyque' chon na ncu'ahan' cüa' tsjon.

'Quityquii' juu teon na ventyjee' v'aa ndiaa'ñeen, jo' quinan'yaho' ve 'nan t'man. Quinan'yaho' ncüii nnontiyu t'man na ve' taviquineon nquiham' naijon na nnan'cüjeho' quioo' na covijnt'ueho' na nnan'tmaan'ho' ja. Quinan'yaho' juu nan'ñeen yo ntcaa' na ntcüe s'on bronce nanquen'han'. Mantyi cüijnt'ueho' s'on bronce na nnan'yaho' ncüii 'nan na ñjon ndaa na ntmanho' 'nan.

'Ncüii cüii nnon joo nan'ñeen quinan'tuiho' ncjondeihan' na ncjaquee' ts'oон na ngichoho'han' xjen ya na ndui'ho' na nc'oho' ncüiichen joo. Mantyi quinan'yaho' tsoñ'en nt'ö ts'ian na ninjnt'ueho' na nan'tmaan'ho' ja.

Ndo' si'man Tyo'ts'on nnon Moisés nchu vaa na quitsia juu su na manin' ts'iaan' na ntcohan' quityquii' juu V'aa Ndiaa'ñeen. Joo su'ñeen, chito min'cya ro ts'an na vanaan na nninjnt'uehinhan'.

Ndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na juu Aarón yo ntsinda juu yo ntsindantyjo juu na chi ndui, joohan nnan'xuanhan cüenta tsoñ'en ts'ian na ndui tyquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen.

Ndo' mantyi siquindyii Tyo'ts'on Moisés ntyja 'naan ndiaa na manin' ts'iaan' na ntcüe ntyee'ñeen xjen na ntsaque'hin quii' V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen na ntye'ntjonhan nnon jon. Nque ntyee'ñeen, tocüehan ndiaa na jndë yo tsan lino. Ndo' juu Aarón, nquii jon na conintquehin ndëë tsoñ'en ntyee'ñeen, ñjon ndiaa xquen jon cha' quitsi'manhan' na jon conditque ndëë nan'ñeen. Mantyi cüe jon ncüii ndiaa tco colo tsjan'chi. Ndiaa na condui cotoon' jon, ncüii cüii ntyja' ntscu'han', jo' chuu' ncüii cüii tsjö'. Ncüii ro ncüii tsjö'ñeen, jo' chuu' yon nguee ntsinda Israel. Ndo' xoncüe ts'i'jndya ndiaa'ñeen, jo' chuu' ncho've ntjö' na njon jndyihan', ncüii cüii tsjö'ñeen ts'i'manhan' na ncüii cüii tmaan' nn'an Israel.

Mantyi siquindyii Tyo'ts'on Moisés nchu vaa na nt'ahan ncüii nnon nchen' quichi na ninjnt'uehan xjen na ncy'oon tyee xco ciuenta ts'ian 'naan' jon. Juu nchen'ñeen, ta'nan jñ'oon na ve' mincyä ro ts'an na ndijnt'uehinhan'. Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on nnon Moisés na Aarón yo ntsinda jon, nint'maan' xjen na ncy'onhan ciuenta juu ts'ian ntyee.

Mantyi itso Tyo'ts'on nnon Moisés na juu Bezaleel na nintquehin na nnan'yahan tsoñ'en nt'ö ts'ian ciuenta' juu vats'on ndiaa'ñeen na jndë tso jon, ndo' juu Aholiab na ngantyja na toxen' Bezaleel na nt'ahan juu ts'ian'ñeen.

Jnan'tja nn'an Israel nnon Tyo'ts'on na jnan'yahan 'nan na tonan't'maan'han cha'vijon nquii jon
(Exodo 31.18—34.35)

Venn'an xuee na tom'aan Moisés juu Tyo' Sinaí. Ndo' viochen xjen na tom'aan jon jo', totsinin Tyo'ts'on nnon jon nchu vaa na nt'ue ts'on jon na quint'a nn'an Israel. Ndo' joo nan'ñeen tovendoo'han Moisés x'ee juu tyo'ñeen, tat'onhan na t'man n'onhan na ngüendoo'han na ncüjee' ntcüe' jon na m'anhan. Ng'e jo', jnduehan nnon Aarón na quitsia jon 'nan na nnan't'maan'han na joohan' ntsachohan'hin na nc'ohan ndyuua Canaán. Ndo' jo' t'a Aarón, itso jon na joo nanntcu quitji'ñ'enhan ntyjanqui 'naanhan na jndëhan' yo s'on ijan na ninncyahinhan' nnon jon. Ndo' tyincya nan'ñeen ntyjanqui 'naanhan nnon Aarón. Ndo siquindiyi' jon joohan' na sia jon ncüii ty'ö na condui toro chjo na nnan't'maan'han. Tso jon ndëe nan'ñeen ng'e majuu toro'ñeen tyincyaahan' na jndui'han ndyuua Egipto, ndo' mantyi itso jon: —Ya na nonnco 'io, yajo' chi nt'ahan ncüii nguee.

Ndo' ya na tonco, yajo' t'man nguee na jnt'ahan. Jndye quioo' jnan'cüjehan na jnt'ahan naya juu ty'ö toro'ñeen na tonan't'maan'hinhan'.

Majo' nquii Tyo'ts'on, jndyiaa' jon na nnda' vaa na jnt'ahan. Ndo' tso jon nnon Moisés na quitsityuaa'ntyi jon, nacje ro cjacue juu ng'e nque ntyjehin nn'an tsjan Israel, tata'nguee'han juu jñ'oon na tso jon na quinan'quindëhan, ve' ncüii 'nan na jnan'ya nquehan na ta'han na conan't'maan'hin. Tyion jndyihan' na quindya' nchjii Tyo'ts'on yo joo nan'ñeen. Tso jon nnon Moisés na ntscüjeñ'en jon joo nan'ñeen ndo' ndë jo', joo nn'an 'naan' Moisés na chi ninjndye nts'aa jon na nninndonhan ntyja 'naan joo nan'ñeen. Majo' tatevee' ntyjii Moisés na nnda' na nguua, s'aa jon ty'oo Tyo'ts'on. Tso jon

nnon Tyo'ts'on na cjañjoon' ts'on jon juu jñ'oon na jndë tco' jon 'ndyo jon nnon Abraham, Isaac, yo nin' Jacob na nninncyaa jon na ndijndye nn'an tsjan 'naan nan'neen. Mantyi tso Moisés xe na aa ntscüje Tyo'ts'on nn'an Israel, yajo' joo nn'an Egípto nnduehan tachu jon joo nan'neen ve' ng'e na nin'quits'aa vi' jonhan. Ndo' ty'oón Tyo'ts'on cüenta juu jñ'oon'neen na tso Moisés, na tyi'ntscüjeto jon joo nan'neen.

Vi jndë jo', jnan Moisés na m'aan Tyo'ts'on, tacuentcüe' jon juu tyo'neen na nguee' jon naijon na m'an nan'neen. Nt'ö jon too' ve ntjö' su ndéehan' na jndë tji Tyo'ts'on juu jñ'oon na ico'xenhan'. Majo' xjen na tyjee' jon ndo' jndyiaa' jon juu ty'ö toro'neen ndo' na conan'jnon nn'an na conan't'maan'hinhan', yajo' tyionhan' na quindya' jndyi nchjii jon na jndyiaa' jon na nnda' vaa. Yajo' joo ntjö' na chuu' jñ'oon na ico'xenhan', ve' tju'to jonhan' tyuua, tiuu jndéhan'. Jndë jo' ty'oón jon juu toro'neen, sitiua jndë jonhan', ndo' siv'ii jndyi jon nnon Aarón. Majo' sintcüe' Aarón jñ'oon nnon Moisés. Itso jon:

—Nque nn'an ta'nan tendoo'han na ncüje'ntcüe'. Jo' na tanhan na nc'oón ty'ö na chi ngachuhan'hin ndyuua Canaán. Ve' ng'e jo' chö ntyjanqui 'naanhan, tju'han' quii' chon, ndo' jo' jndui' juu torova'. Majo' ta'nan tso jon jñ'oon na mayuu' nnon juu Moisés.

Ndo' Moisés taa' ts'on jon ng'e tajnt'ahan cha'xjen jñ'oon na sijnda' Tyo'ts'on yo joohan. Jo' itso tsan'neen ndéehan, nin ts'an na nin'cüanguee' jñ'oon na tso Tyo'ts'on, quitsindyoo'hin naijon na ventyjee' nquii jon. Ndo' joo nn'an tsjan 'naan' Leví na jnan'ndyoo'hin naijon na ventyjee' jon. Ndë jo' tenonhan quii' nt'an ntyjehan nn'an Israel, jnan'cüjehan mandyo ndye min nan'neen na tonan't'maan'han juu ty'ö'neen.

Vi jndë jo' sinin Moisés nnon Tyo'ts'on na tcan jon na quitsit'man ts'on jon joo nn'an Israel'neen. Ntjo nchjii jon jñ'oon na tso Moisés, majo' tso jon tavije'cjantyichen jon chjochen yo joohan. Ndo' juu Moisés, s'aa nnda' jon ty'oo Tyo'ts'on na chi ncja jon yo joohan. Ndo' tanguee' jon na chi ncjantyichen jon yo joohan. Ndë tso jon na quitsijnda' nnda' Moisés ve tsjö' jnty'ui na ngay'oón juu joohan' nnon juu tyo'neen na ncüji nnda' jon joo jñ'oon na ico'xenhan' ndëe joo ntjö'neen cha'xjen juu jñ'oon na tji jndyee jon. Xjen na tuee' Moisés na m'aan Tyo'ts'on nnon juu tyo'neen, jo' tso jon nnon tsan'neen na tyi'quint'ue ts'on jon na nnan'jon' nn'an Israel yo nn'an na m'an Canaán, min na nnan't'maan'han nty'ö na

conan't'maan' nan'ñeen. Mantyi sinin jon nnon Moisés mañoonchen vendye jñ'oon na coto'xenhan'. Jndë venn'an xuee na tom'aan nnda' Moisés juu tyo'ñeen, ndo' tji nnda' Tyo'ts'on joo nqui ntji'ñeen na ico'xenhan' ndëë joo ntjö'ñeen, ndë jo' tacuentcüe' Moisés juu tyo'ñeen. Manin' coviquixuee nnon jon ng'e na jndë totsinin jon yo Tyo'ts'on, majo' tyi'quintjii jon aa nnda' vaa nnon jon. Ndo' juu Aarón yo nin'nn'an Israel, xjen na jnty'iahan nnon jon, matavinin'quinan'ndyoo'hin nnon jon ng'e ncyahaan na cojnty'iahan na nnda' vaa. Ndo' vi na jndë, ya tyentyjaa'han nnon jon. Ndo' sinin jon tsoñ'en jñ'oon na ico'xenhan' na tquen Tyo'ts'on na quint'ahan. Ndë jo' iscu' Moisés nnon jon yo ncüii ndiaa. Ve' xjen na vatsinin jon yo Tyo'ts'on, yajo' tquenaan' jon ndiaa'ñeen, ndo' ya na tsinin nnda' jon yo joohan, jo' totsityen ntcüe' jonhan' nnon jon.

Conan'ya nn'an Israel V'aa Ndiaa 'naan' Tyo'ts'on
(Exodo 35—40)

Sincüi Moisés tsoñ'en nn'an Israel, itso jon ndëéhan nchu vaa na nt'ahan na nnan'yahan juu V'aa Ndiaa cüentaa' Tyo'ts'on na ji'ua tsixuanhan'. Tcan jon ndëéhan na minninchén ts'an na nin'quindoy'oon 'naan' na ninjnt'uehan' na nnan'yahan juu V'aa Ndiaa'ñeen, ya jndyi na nts'aa ts'an na nnda'. Sinin jon ndëë nan'ñeen ng'e nquii Tyo'ts'on jndë t'ion jon ts'ian juu Bezaleel yo Aholiab na joohan na nintque na nndë juu V'aa Ndiaa na ji'ua tsixuanhan'. Ndo' nn'an Israel, vi na jndë jndyehan na nnda', tyioo na nancoo' jndyi ngiohan. Yajo' ta'han, tondyochohan 'nan na ndui juu ts'ian'ñeen. Mantyi jndye nan'ñeen tyioo na neinhan na ntejndeihan na nndéhan'. Ata xjen tenonchen 'nan tyechohan, ndo' jo' tso Moisés mavaa ya, matavindyochontyihan joohan' ee nque nn'an na cont'a ts'ian'ñeen conduehan na ninnon joo 'naan na jndë min.

Ndo' tsoñ'en 'nan na si'man Tyo'ts'on nnon Moisés xjen na tom'aan juu Tyo' Sinaí, tsoñ'en nan'ñeen jnan'ya nn'anhan'. Jnan'yahan ntcaa' na toquitë' xi'jndio juu V'aa Ndiaa. Mantyi jnan'yahan ndiaa ta cüentaa' juu v'aa'ñeen, ndo' mantyi jnan'yahan ndëëndiyu yo nchen' quichi yo nin'su na manin'ts'iaan' na ninjnt'uehan. Joo 'nan na tondyocho nn'an, tsoñ'enhan' tijnt'ueñ'han' na jndë joo nan'ñeen. Mantyi xoquitu' s'on xuee na jnan'tjon nn'an, tijnt'uehan'. Mantyi jnan'yahan ndiaa na manin'ts'iaan' na ntcüe' ntyee na cotyentjonhan nnon Tyo'ts'on. Ya na

jndë jnan'yahan joo nan'ñeen, yajo' taquindiyaa' Moisés aa majo' ro 'nan na jnt'ahan cha'xjen na si'man Tyo'ts'on nnon jon.

Ndo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Moisés na quita' nn'an juu V'aa Ndiaa ji'ua 'naan' jon. Quitsindë jon juu nchen'quichi cjohan' cha' quitsi'manhan' na xia'tyi conduitah' cüentaa' nquii jon. Ndo' ta' nan'ñeen na joo ntyee ncy'onhan cüenta ts'ian na nan'xuanhan. Mannda' ro s'aa Moisés. Mandyo ndë ncüii chu ya xjen na jndui' nn'an Israel Egípto juu xjen na tuaa juu ts'ianva'.

Ya na jndë na jnan'yahan tsö'enhan', yajo' juu chincyu na tovejndyee na tondëéhan xjen na jndui'han Egípto, taquintyahan' nacjoo' juu V'aa Ndiaa na ta'han, taquioohan' xoncüe ya nacjoo' juu v'aa'ñeen, jo' si'manhan' ng'e nquii Tyo'ts'on na jndë mam'aan jon jo'. Juu xjen na itsuehan' chincyu'ñeen xquen juu V'aa Ndiaa'ñeen, itsiquindiyahan' nn'an Israel na nt'ue ts'on Tyo'ts'on na juu xjen'ñeen quindui'hin na chi nc'ohan ncüiichen joo.

Its'i'man Tyo'tson nnon Moisés nchu min 'nan na ninnycya nn'an tsjan Israel nnon jon

(Levítico 1—7; 17; Números 5; 15.1-31; 28.1-15)

Siquindiyii Tyo'ts'on Moisés na min 'on nnon 'nan na joo nn'an tsjan Israel nninnycahan nnon jon. Ncüii nnonhan' itsiquijndyuhán' 'nan na quindë na nninnycaya ts'an nnon Tyo'ts'on. Ndëë nts'aahan' ncüii toro, ncüii quitsman jndyo, oo ncüii quinch'io, oo ncüii quixco oo ncüii quitu'. Majo' min'cya ro nin ncüii nnon o' na nninnycaya ts'an icanhan' na quioo' na quindë na min'ncüii tyi'quitsitjahan' na tyi'yaa' o'. Juu ts'an na ndoyoy'oon ncüii toro na nninnycaya juu o' na ntsit'maan' juu Tyo'ts'on, ndyio juu nt'ö juu xquen o' ndo' ntscue' juu o'. Ndo' nquii tyee tque, ntsindë jon neoon' juu cho'ñeen nnon nontiyu t'man ndo' na ntsco jon ninvaa o'. Ntyja 'naan' na tue' juu quioo' na tyincaya tsan'ñeen, ty'oón Tyo'ts'on cüentahin na taviquichujnan juu ntyja 'naan' na sitjahn nnon jon, ndo' tëvee' nchjii jon ntyja 'naan' juu.

Ncüiichen nnon na nninnycaya ts'an iv'aahan' ntyja 'naan' ntquen trigo. Tcanhan' na quitua jndyeehan juuhan' na ndui jndë tyo'han'. Ñ'en 'nan na toninnycaya nn'an na tjon' jndë tyoo'ñeen yo aceite n'oon olivo. Ndo' mañoon na toninnycahan, tonan'quinein jndyeehan ntquen'ñeen ndo' tonan'tjon'hinhan' yo aceite'ñeen. Yo nan'min' na toninnycahan, tonan'tjon'han ntan' su cha' ndiquichihan'. Mañoon nnon na toninnycahan, tonan'quineinhinhan' quityquii' nton',

jndui'han' cha'vijon galletas oo tonan'yahinhan' nnon xöchi' oo quityquii' ncüii xuaatyion'. Tsoñ'en nanmin' na toninncyahan nnon Tyo'ts'on, jndëhan' yo aceite yo tsjaan' chjen'. Majo' jnde' jñ'oon tso Tyo'ts'on ndëéhan na tyi'ndijnt'uehan ndaatë oo tseon' quinty'i yo 'nan na toninncyahan nnon jon. Ya na ncüii ts'an Israel tay'oон juu ncüii nnon nan'min' na nninncyaa juuhan' nnon Tyo'ts'on, juu tyee tque iy'oon jon cüenta chjovi'han', ndo' isco jonhan' nontyiу na juu ts'an na jndyoy'oonhan' na its'aa juu naya Tyo'ts'on, ndo' mantyi tcoñ'en tsoñ'en su na tijnt'ue yohan'. Ndo' 'nan na jndë jnty'iihan', vanaan na ntcüa' juu tyee'ñeenhan'. Majo' xjen ncüii tyee vay'oон jon ncüii nnon 'nan na ninncyaa jonhan' nnon Tyo'ts'on na jndëhan' yo ntquen trigo, ninvañ'enhan' tcohan' na its'aa juu naya Tyo'ts'on.

Ncüiichen nnon 'nan na toninncyaa nn'an tsjan Israel, 'nan na tijnt'ue juu ts'an na incyaahan', juu juu ndo' mantyi nquii tyee cüenta nn'an Israel'ñeen. Juu nan'ñeen ndëé ninjnt'ue ts'an ncüii toro, oo quisondye, oo quitsman oo quinch'io. Juu ts'an na tay'oон quioo'ñeen, tyooo juu nt'ö juu xquen o', jndë jo' iscuee' juu o'. Yajo' juu tyee'ñeen sindëé jon neoon' o' nontyi'ñeen. Tji'han ndëë' o', chjo ts'on o' yo ninvaa ncheen' o', jnan'coñ'ehhin joohan' nontyiу na cont'ahan naya Tyo'ts'on. Juu ts'an na tay'oон juu cho'ñeen na sit'maan' juu Tyo'ts'on ntyja 'naan'han', chuhun' na ncyaa juu ts'jndya o' yo tcüi' o' nnon juu tyee'ñeen ndo' si' na jnty'iihan', vanaan na ntquii juuhan'.

Tomin ndye nnon na toninncyahan nnon Tyo'ts'on na nquii tyee nninjnt'uehinhan' ndo' mantyi juu ts'an na tyinccyahan'. Ncüii nnon ts'ian'ñeen, na nninncyaa ts'an na ncyaa ya Tyo'ts'on. Juu ts'an na tay'oон juu cho'ñeen, min ncüii cüii nnon tyoo' na mantyi vay'oон juu. Ñ'en tyoo'ñeen na jndëhan' yo ndaatë, ndo' ñ'en mañoonhan' na ta'nan ndaatë tëquee'. Yo ntyja 'naan' juuhan' chuhun' na ntquiihan sii' cho'ñeen maninjuu xuee na jnan'cuee'han o'. Ncüiichen nnon nan'ñeen na toninncyaa nn'an tsjan Israel, ts'iaan' juuhan' na ntsiquindë ts'an jñ'oon na jndë tco' juu 'ndyo juu nnon Tyo'ts'on. Ndo' ncüiichen nnonhan' jndyuhun' 'nan na ninncyaa ts'an ng'e na neiin' juu na its'aa juuhan'. Ve nnon nan'min' na mats'ia juu listavahin, sii' quioo' na iscuee' ts'an tyinccyaa juu nnon Tyo'ts'on, ndëé ntquiihinhan' maninjuu xuee na tyinccyaa juuhan' nnon jon, ndo' mantyi ata xee na jndë ve. Majo' xe tyi'ntycüiihan', min tyi'cüanaan na ndëcya na ntquiihin 'nan na jndë jnty'iihan'. Ncüii

cüii ts'an na toquii si'va', chuhan' na conduihin na ji'uhin na tonnon Tyo'ts'on.

Tatyincyaa Tyo'ts'on na joo nn'an tsjan Israel ntquihan nchen' quisondye oo neoon' o'. Ndo' joo quioo' na toninncyahan nnon jon, tata'nguee' jon na nnan'cüehan joo cho'ñeen min'cya ro joo. Tcan jon na joo quioo' na conincyahan nnon jon, joo o' quitsay'onhan joo o' na m'aan tyee tque, ndo' juu jon ntscuee' jon o' na mantyi nninjnt'uehin si'ñeen yo juu ts'an na incyaa o' nnon Tyo'ts'on. Ndo' xjen na conan'cüehan cha'ha quitu' yo quixco, quinan'cue'han neoon' o' tyuaa, ndo' quitë'han juuhan' yo ts'o.

Ncüiiichen nnon na toninncyahan nnon Tyo'ts'on, 'nan na toninncyahan ntyja 'naan' jnanhan. Toninncyahan juuhan' xjen na jndë s'aa ts'an 'nan na tyi'quint'ue ts'on Tyo'ts'on. Cüii tyee 'naanhin, xe na aa ntsitjahn, tcanhan' na ngay'oон jon ncüii toro naijon na vaa Vats'on Ndiaa, quityoo jon nt'ö jon xquen juu toro'ñeen, ndo' quitscuee' jon juu o'. Ya ndë jo', ngay'oон jon chjo neoon' o' quityquii' juu vats'on'ñeen, cyu jonhan' ncüii nquii nnontyiu naijon na coco su. Ncüiiichen t'an juu neon'ñeen ntsindë jonhan' tonnon juu ndiaa na ntyja xoncüe na itscu'han' naijon m'aan juu iston na ji'ua conduihin'. Ndo juu neon' na jnty'iihan', iscongio jonhan' x'ee nnontyiu t'man. Jndë jo' tcanhan' na nnon juu nnontyiu'ñeen quitsco jon ntëë' o', yo chjo ts'on o' yo nchen' juu o', ndo' ntan' na jnty'iihan, tcanhan' na cachu jonhan 'ndyo tsjoon ndo' jo' quitsco jonhan'.

Xe tsoñ'en nn'an tsjan Israel jnan'tjahan, yajo' tcanhan' na nque nn'an na conditque ndëéhan, ngoy'onhan ncüii toro. Ndyiohan ndueehan xquen juu o', ndo' ndë jo' nnan'cue'han juu o'. Ndë jo' juu tyee 'naanhin cüejon nts'aa jon yo cho'ñeen cha'xjen ts'ian na tui yo quioo' na jndyoy'oон tyee na sitjahn.

Ncüii ts'an na t'man conduihin, xjen na aa sitjahn, tcanhan' na ngay'oон jon ncüii quinch'io jndyo. Mantyi min'ncya ro ts'an, xe na aa sitjahn, tcanhan' na cay'oон juu ncüii quinch'io cu oo ncüii quitsman cu. Xe na aa ts'an na jñen' jndyihin, ndo' min je'quindëë ngay'oон juu min quitsman cu oo quinch'io cu, yajo' vanaan na ngay'oон juu ve quitu' oo ve quinchco. Ncüii ntjo joo cho'ñeen nninncyaa tsan'ñeen ntyja 'naan' jnaan' juu ndo' ncüiiichen ntjo o' nninncyaañ'en juu joo o' ncüii na quindë na tyencyaa juu nnon Tyo'ts'on. Ndo' xe na aa ta'nan s'onhin na ya ntsijnda juuhan', vanaan na nninncyaa juu ntquen trigo na jndë tua na tui jndë tyoo'.

Majo' min ta'nan aceite tjon'han' min su na ndiquichihan'. Vi na jndë tyincyaas tsan'ñeen quioo' na tonnon Tyo'ts'on, ntsit'man ts'on jon jnaan' juu. Xe na aa jndë sindë juu neoon' cho'ñeen quityquii' juu Vats'on Ndiaa, chuhan' na nnan'cohan sii' o'. Majo' xe ta'nan na sindë juu neon'ñeen, yajo' tyincyaahan' na vanaan na ntquii joo ntyee'ñeen sii' juu cho'ñeen.

Mantyi vaa ncüii nnon 'nan na toninncyahen nnon Tyo'ts'on ya na jndë jnan'tjahir nnon jon ntyja 'naan' ncüii jñ'oon' jon na ico'xenhan' joohan. Tcanhan' na nninncyahen ncüii quitsman jndyo ntyja 'naan' jnanhin. Ncüii ts'an na tji' jon xuee' Tyo'ts'on ya na sivi'nn'an juu cha' nndëe ncüji' juu 'naan' ncüiichen ts'an, mantyi tcanhan' na nninncyaas juu ncüii quitsman jndyo, ng'e tji' juu xuee' Tyo'ts'on cha' cantyja ts'on ts'an jñ'oon quintu na sinin juu. Vi jndë tachu ts'an quioo' na nninncyaas juu o' nnon Tyo'ts'on, ndo' na jndë iscuee' juu cho'ñeen, tcanhan' na juu tyee cüentahan, quitsindë jon neoon' o' nnontyi'u t'man, ndo' jo' ntasco jon ntëë' o' yo chjo ts'on o' yo ncheen' o'. Ndë jo' nque ntyee'ñeen vanaan na ntquihhan sii' o' na jnty'iihan'. Ndo' juu ts'an na tji' juu 'naan' ncüiichen ts'an na ve' quintu sinin juu, juu xuee na ngay'o'on juu quioo' na incyaa juu o' nnon Tyo'ts'on, tcanhan' na juu xuee'ñeen quitsintcüe' juu 'nan na tji' juu nt'ö tsan'ñeen ndo' xe na aa 'on 'nan na tji' juu, quitscüantjo' juu ncüiichen cüiihan'.

Ndo' mantyi sijnda' Tyo'ts'on mañoon nnon 'nan na toninncya nn'an tsjan Israel nnon jon. Ncüii cüii xuee tcanhan' na quinan'cüjehan ve quinman quijndë, quioo' na jndë ncüii chu. Ncüii quioo'ñeen toninncyahin juu o' nnon jon na cüitsjon ndo' ncüiichen o' xjen na tatë' ndo'cüjioon'. Ndo' yo joo cho'ñeen, mantyi tcanhan' na nninncyahen ndaa vinon yo ntquen trigo oo jndë tyoo'. Juu xuee na ta'jndyeehan, vitsjoon toninncyahen ve quinmannyo, ndo' ncüiichen ve o' na tman, quioo' na ncüii chu. Juu xuee navejndyee na ncüii cüii chi', toninncyahen ncüii quinch'io nnon Tyo'ts'on ntyja 'naan jnanhan, yo ve toro quijndë, ncüii quitsman jndyo t'man, yo ntyque' quinman quijndë, quioo' na ncüii chu. Joo cho'ñeen ninvaa o' toninncyahen joo o' nnon Tyo'ts'on. Ta'nan na tquihhan si' joo o'.

Ty'on ntyee cüenta ts'ian na nt'ahan (Levítico 8—9)

Viochen xjen na tom'aan Moisés juu Tyo' Sinaí'ñeen, jnda' jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'onhin nchu vaa na joo ntyee 'naan' jon

ntye'ntjonhan nnon jon. Yajo' s'aa Moisés ts'ian na tsoñ'en nn'an Israel tancüiñ' enhan na tonnon juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen. Jndë jo' squindëe' jon Aarón yo nin'ntsinda tsan'ñeen. Ndë iscüe jon ndiaa Aarón na manin'ts'iaan' na ntyja 'naan ntyee na conditque. Jndë jo' mantyi ty'oon jon ntsinda Aarón, iscüe jon ndiaa nan'ñeen na ntyja 'naan ntyee na cotsantyja. Vi jndë jo', na sindë jon nchen' quichi juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen, majo'ntyi s'aa jon tsoñ'en nt'ö ts'ian na coninjnt'ue na ntyja 'naan'han' yo nin'joo ntyee'ñeen.

Yajo' nquii Aarón yo ntsinda jon, tyiohan ndueehan xquen ncüii toro. Iscuee' Moisés cho'ñeen na coninncyahahan juu o' nnon Tyo'ts'on ntyja 'naan' jnanhan. Nquii Moisés isco jon ncheen' juu cho'ñeen nnontiyu, ndo' sii' o' isco jonhan' to'ndyo naijon na tëntycüii na m'an nn'an Israel.

Ndë jo' iscuee' Moisés ncüii quitsman jndyo na iscoñ'en jon o' nacjoo' juu nnontiyu'ñeen, ndo' ndë jo' iscuee' jon ncüiichen cho'ñeen na manin'ts'iaan' ntyja 'naan joo ntyee xco'ñeen na xe jnda na ty'onhan cüenta ts'ian. Ndo' chjo neoon' juu quioo' na vja ve, tyu Moisés juuhan' ndyo tsö'nqui Aarón na tonyjaya ndo' majo'ntyi nnon ng'ee t'man jon na tonyjaya. Mamincüajon s'aa jon yo joo nan'ñeen na cotsantyja naxen' Aarón. Ndë jo', juu neon' na jnty'iihan', iscongio jonhan' x'ee juu nnontiyu'ñeen. Ndë jo' ty'o'on jon cüenta ndëe' cho'ñeen, yo chjo ts'on o' yo ncheen' o' yo tcüi' o' na tonyjaya, yo nin'chjo tan' tyoo' na tandaatë taquee'. S'aa jon na juu Aarón yo ntsinda jon na cy'onhinhán' yo ndueehan na ninnccyahinhan' nnon Tyo'ts'on na manin'ts'iaan' na nt'ahan naya jon. Ndë jo' tsoñ'en joohan' tcohan' nacjoo' juu nnontiyu cüentaa' Tyo'ts'on. Ndo' mantyi tyincyaa jon tsil'jndya juu quitsman na vja ve na manin'ts'iaan' na nt'a nan'ñeen naya Tyo'ts'on. Ndo' vi jndë jo', nquii Aarón yo ntsinda jon jnan'tyiuuhán si' na jnty'iihan' juu quioo' na vja ve na ntcüa'hinhan' yo tyoo'. Juu nguee'ñeen nen xuee na t'oonhan'.

Vi na jndë nen xuee'neen, yajo' iscuee' Aarón ncüiichen quioo' na ninnccyaa jon nnon Tyo'ts'on ntyja 'naan' jnaan' nquii jon. Mantyi iscuee' jon quioo' cüenta tsoñ'en nn'an tsjan Israel na s'aa jon naya Tyo'ts'on na ninvaancha' o' na jnan'cohan o' nacjoo' juu nnontiyu. Ndë jo' iscuee' jon quioo' ntyja 'naan jnan nn'an yo minndyechen 'nan na s'aa jon na ntyja 'naanhan. Joo nn'an Israel, jnan'quindëhan tsoñ'en ts'ian na t'ua Tyo'ts'on ndëëhin. Mang'e jo', s'aa jon na jnan

chon quiñoon'ndue, tyioohan' nacjo joo quioo' na ntyjo nnon juu nnontyiu'ñeen, isco'ñ'enhan' joo quioo'ñeen. Tsoñ'en nan'ñeen jnty'iahan na nnnda' vaa 'nan na tui, ndo' yajo' taa' n'onhan na nquii Tyo'ts'on tsoñ'en najndei na conduihin.

Tajnan'quindë ve ntsinda Aarón ts'ian na t'ua Tyo'ts'on, ve' jnaan' jo' na iscüje jonhin
(Levítico 10.1-7)

Ve ntsinda Aarón na tqentyichen, jndyuhiin Nadab yo Abihú. Quityquii' ts'ian na conduihin ntyee, ncüii jon tajnt'ahin juu ts'ian'ñeen cha'xjen na jndë tso Tyo'ts'on ndëéhan. Ty'onhan ncjo na ñjon su, jnan'quichiihan tonnon Tyo'ts'on. Majo' tatavee' nchjii jon juuhan', ee chito jnt'ahan cha'xjen na t'ua jon ts'ian na quinduihan'. Ng'e jo' isquioo jon chon nacjohan na iscüjehan'juu xjen na ninvaa m'anhan quityquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen. Ndo' na nnnda', yajo' itsó Moisés:

—Ya na nc'ua Tyo'ts'on ncüii nnon ts'ian ndëéhë, nt'ue ts'on jon na xia'ntyi 'nan na itsó jon, juu rohan' na quint'aha.

Yajo' scüenon Moisés jñ'oон na m'an ntyje jon nn'an 'naan' Aarón, tso jon ndëéhan:

—Quitji'ho' nt'oo na min'ndyuua ndö'. Quitsachoho' joo yuu na tantycüii na m'an nn'an. Jo' quityiuho'han.

Nnda' jñ'oон tso jon ndëé nan'ñeen. Jndë jo' siquimaañ jon Aarón yo ve ntsinda jon nn'an na jnty'iihan', tsan na jndyu Eleazar yo nin'tyje juu Itamar. Tso Moisés ndëéhan min tyi'cüanaan na ndui'han V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen na nnan'jonhin na itsichjoo'han' n'onhan na jndë tjë nn'an 'naanhin, ng'e jndë jnt'ëhan juu nchen' quichi. Ee juu nchen'ñeen tji' ndya'han' joohan cha' na ndëé ntye'ntjon Tyo'ts'onhan quityquii' juu V'aa Ndiaa'ñeen. Ndo' jnan'quindëhan jñ'oон na tso Moisés ndëéhan.

Tyi'cüanaan na ntcüa' nn'an Israel min'cya ro nnon 'nan
(Levítico 11)

Nquii Tyo'ts'on si'man jon nnon Moisés yo Aarón na quinan'quindyiihan nn'an Israel na majnda' ro quioo' na vanaan na ntquiihan. Quioo' na comanon tyuua tcüii na tan' ntsiuu' o' ndo' itsintcyucya o'nan na icüa' o', joo quioo'ñeen na vanaan na ntquiihan, cha'na quitsondye, quinman, quinch'io yo quitsojndëë. Tyi'cüanaan na ntquiihan mañoon nnon quioo' cha'na quintcu,

ndyontsu yo camello. Min tyi'cüanaan na nt'uehan quoo' na jndë tjë nque. Ee quoo' na tyi'cüanaan na ntquiihan itsiquijndyuhan' quoo'ñeen quoo' na tyi'ntju'. Ndo' quintcaa na min ntsquii yo tsja'a' o', joo o' mantyi vanaan na ntquiihan o', majo' mañoon quoo' na ta'nan ntsquii yo tsja'a' o' na m'an quityquii' ndaa, tyi'cüanaan na ntquiihan cho'ñeen. Mantyi yo nin'tsoñ'en nnon quoo' na vanaan na ntquiihan s'i o', ve' tsoñ'en quintsa na cotja quoo' na ntquii o' yo ng'e o', yo quintsa na cotquii si' na jndë tic'ee, joo quintsa'ñeen tyi'cüanaan na ntquiihan o'. Mantyi ñ'en quintca ntyue' na ya ntquihin o', majo' chito tsoñ'en quoo' quijndë vanaan na ntquiihan. Min tyi'quichuhan' na ntcüa'han quintcüan min quoo' na cotsama' tsia. Ndo' xe ncüii quoo' na tyi'ntju' tsixuan, ngoo o' na ngüequityen o' nacjoo' min'cya ro 'naanhan, mantyi juuhan' nts'aahan' na tyi'ntju' tsixuanhan'. Cha'na yo nguua ncjo, xe na aa tyioo quoo' cjoo'han' na tyi'ntju' tsixuan o', majnda' nchu vaa na ntmanhan' cha' nndëë na nninjnt'ue nnda'hinhan'. Majo' joo nguua na jndë yo ts'oquinchu, ndo' xe quoo' na tyi'ntju' tsixuan tyioo o' nacjoo'han', yajo' jndeih'an' na quinan'tiuuhan juuhan'.

**Mañoon jñ'oon na tyincaya Tyo'ts'on nnon Moisés na nt'ue ts'on
jon na quita'nguee' nn'an Israel joohan'**

(Levítico 18—20)

Jndye mañoon jñ'oon tyincaya Tyo'ts'on nnon Moisés na ico'xenhan' na nt'ue ts'on jon na quita'nguee' nn'an Israel joohan'. Itso jon ndëéhan xe na aa nta'nguee'hin joo jñ'oon'ñeen, ninnquii'chen nc'onhan yo jon. Ncüii jñ'oon'ñeen co'xenhan' na tyi'nc'oon ts'an yo ncüii ts'an 'naan' ts'an na ve' ndö' ro. Ndo' ncüiichen jñ'oon'ñeen co'xenhan' na tyi'nc'oon tsans'a yo tyje s'a juu cha'xjen na cont'ahan yo tsanscu, min ncüii tsanscu tyi'nc'oon juu yo tyje scu juu. Ndo' mantyi Tyo'ts'on iscu' jon na nts'aa ts'an juu nan'ñeen yo quoo'. Mantyi tso jon na min tyi'nt'uii tsans'a scuu' juu xjen na cotan' neoon' juu. Tso jon ndëë nn'an Israel na joo nn'an ndyuua Canaán tsoñ'en nan'tyiamin' cont'ahan, ndo' tsojnaan' jo' icüji' jonhin ndyuua'ñeen ndo' na itsiquindaa' jonhan' joo nn'an Israel. Nt'ue ts'on Tyo'ts'on na quinan'quindëhan tsoñ'en jñ'oonmin' na ico'xenhan', cha' min tyi'xe'canhan' na quit'uiivi' jonhan.

Tso Tyo'ts'on ndëë nn'an Israel na icanhan' na joohin quinduihan nn'an na xia'ntyi conduihan ntyja 'naan' nquii jon. Na vandya' nnan'xuanhan yo mañoon nn'an, na joo jñ'oon na

ico'xenhan' na incyaa jonhan' ndëéhan, quita'nguee'hinhan', ng'e nquii jon ñuaan nqui' conduihin. S'aa jon na cañjoon' n'onhan na chuhan' na quint'ahan na njon nquii tyehan yo ndyeehan. Na quita'jndyeehan juu xuee jndë ntyque', tant'ahan ts'ian juu xuee'ñeen. Min tyi'nt'ahan 'nan na nnan't'maan'hinhan' na cha'vijon nquii jon conduihan'. Min tyi'nty'ueehan 'naan' ncüiichen ts'an, min tanan'neinhan quintu ndëë nn'an. Min tantji'hán xuee' jon na ntsi'manhan' na nnan'quindéhan ncüii jñ'oon na conan'jnda'han yo ncüiichen ts'an ya na ngio jnda'han na tyi'xe'quinan'quindéhinhán'. Mantyi tso jon na tyi'ncüii tman quityionhan moso 'naanhan juu xuee ts'ian na jnt'a nan'ñeen. Ndo' joo nn'an quita, yo nannchjan, yo nanninñen' yo nn'an na cotsque ya quii' nt'ahan, c'onhan na ya nn'anhan yo tsoñ'en nan'ñeen. Tso jon ndëéhan na tyi'nt'ahan na tyi'cuee' n'onhan ntyje nquehan nn'an Israel, min tyi'nt'ahan na juu navi' na s'aa ncüii ts'anhan na njonhan'. Chuhan' na quint'ahan na ya nn'anhan yo tsoñ'en cha'xjen na vja na m'anhin na ya nn'anhan yo ntyje nquehan. Tso jon ndëéhan na tyi'jnt'uehan nn'an na cotji' jn'aan nchu vaa 'nan na ngenon ts'an, min tyi'quichuhan' na ntqueen'han ñuaan nt'oo na nta'xee'han ndëë nan'ñeen nin 'nan na ntquenorhan. Juu 'nan na ninjnt'uehin na ndoxenhan 'nan na condéhan, quint'ahan na cüejon jahan' cha'xjen juu 'nan na coninjnt'uehan na conan'jndahan 'nan. Mantyi itso jon ndëéhan xe ncüii nquehan ntscuee' juu jnda juu na itsit'maan' juu ncüii 'nan na cotji' nn'an ciuenta na nquii Tyo'ts'on conduihan', juu tsan'ñeen quinan'cuee'hanhin. S'aa jon na cañjoontyen n'onhan tsoñ'en jñ'oonmin' na ico'xenhan' na incyaa jonhan' ndëéhan, cha' ya nc'onhan juu ndyuuaa Canaán.

Sinin ncüii ts'an jñ'oon tsan' cjoo' Tyo'ts'on
(Levitico 24.10-23)

Tom'aan ncüii ts'an, tye juu ts'an Egipto majo' ndyee juu ts'an Israel. T'uehin ntyjehin yo ncüii ts'an Israel ndo' juu jnda ts'an Egipto'ñeen, sinin juu jñ'oon tsan' nacjoo' Tyo'ts'on. Yajo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés:

—Juu tsanva', quitsay'onho'hin na tëntycüi naijon na m'an nn'an. Cachu' tsoñ'en nn'an na jndë jndye jñ'oon na tso juu. Ndo' quityiohan ndueehan xquen juu, ndo' ndë quituen'han ntjö'hin na nnan'cuee'hanhin. Tsoñ'en nn'an na conan'nein jñ'oon tsan' nacjö, nnanda' vaa na quint'aho' joohan.

Ndo' mannda' vaa na jnt'ahan.

Tsiquindiyii Tyo'ts'on Moisés na cüji jon nguee nn'an
(Números 1—2)

Vi na jndë ncüiii chu na jndui' nn'an Israel ndyuua Egipto, ndo' jo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés yo tyje jon Aarón na quit'uhan ts'ian na joo ncho've tmaan' nn'an tsjan Israel na quindui ngueehan. Quitjihan ncüiii cüii nn'an na conditque ncüii cüii tmaan'ñeen na nt'uhan ts'ian ndëe nan'ñeen. Ndo' tjihan nguee tsoñ'en nannon na ntcyu chu na tonnon ntyja 'naan' tmaan' nn'an 'naan' Rubén, yo Simeón, Judá, Isacar, Zabulón, Efraín, Manasés, Benjamín, Dan, Aser, Gad yo nin'Neftalí. Majo' juu tmaan' nn'an tsjan Leví, ty'ntjihan nguee nan'ñeen. Ndo' vi na jndë jndui nguee nan'ñeen, tijnda' na jndë yon ciento vantjo' ndye min vantjo' 'on ciento vantjo' venn'an ncho'nquiha.

Ndo' nquii Tyo'ts'on si'man jon nnon Moisés nchu vaa na ntsinchu' jon na ngüentyjee' nt'aa ndiaa 'naan nn'an Israel. Jo' xoncüe quii' nt'anhan, quita'han juu V'aa Ndiaa Ji'ua 'naan' nquii jon. Quita'han juuhan' na ndyiaa'han' tontyja na ndyova ndo'cüjioon'. Na tonnon juu v'aa'ñeen, jo' nc'on nn'an tmaan' cüentaa' Judá, yo Isacar yo Zabulón. Juu xjen ya na nndui' nn'an Israel na nc'ohan ncüiichen joo, joo nn'an na m'an na tonnon v'aa'ñeen na chi nndui' jndyee. Ndo' na tongiaa' juu V'aa Ndiaa'ñeen tontyja na m'an ncjuu tsonjn'aan, jo' nc'on nn'an tmaan' cüentaa' Rubén, Simeón yo Gad, joo ntmaan' nan'ñeen, joohan nndui' na vja ve. Na toxen' juu V'aa Ndiaa'ñeen tontyja na vacue ndo'cüjioon', nc'on tmaan' nn'an cüentaa' Efraín, Manasés yo Benjamín, joohan nndui' na vja ndye. Ndo' na tongiaa' juu v'aa'ñeen tontyja na m'an ncjuu ntyque', jo' nc'oон tmaan' nn'an cüentaa' Dan, Aser yo nin'Neftalí, joohan ntsantyja na mats'iañ'en.

**Icüji Tyo'ts'on nn'an tmaan' Leví na chi ntejndeihan ntyee
 cüentaa' tmaan' Israel**
(Números 3—4; 7—8)

Xjen na jndui' nn'an Israel Egipto, siquindiyii Tyo'ts'on joohan na ncui ro cüii ndaahan nannon na tui navejndyee, joo nannon'ñeen nan'xuanhan cüentaa' nquii jon, ng'e tana iscüje jon joohan juu xjen na iscüje jon nannon nda nn'an Egipto na tui navejndyee. Majo' viochen xjen na tom'an nn'an Israel juu Tyo' Sinaí, tso Tyo'ts'on ndëéhan na juu tmaan' nn'an cüentaa' Leví, ninjnt'ue jonhan, tachito

nque nan'ñeen nn'an na tui navejndyee. Nque nn'an juu tmaan'ñeen itsiquijndyuhan'hin levitas. Juu Moisés yo Aarón conduihan ntyja 'naan' juu tmaan'ñeen. Itso Tyo'ts'on na nque nn'an levitas'ñeen, quitejndeihan Aarón yo vendyechen ntyee. Ndo' mantyi tquen Tyo'ts'on jñ'oon na joo nn'an levitas'ñeen tyi'cüanaan na nnan'cüjehan quioo' na joo ntyjehin nn'an Israel nninncyahahna conan't'maan'han jon. Xia'ntyi nque nn'an na condui ntyee, joohan na vanaan na nt'ahan juu ts'ian'ñeen. Ts'ian na sijnda' jon yo nn'an levitas na ngichohan juu V'aa Ndiaa Ji'ua 'naan' jon, yo tsoñ'en nt'ö ts'ian na coninjnt'ue quityquii'han'. Ndo' mantyi min vendye nnon ts'ian na tont'ahan na totijndeihan ntyee'ñeen.

Juu Levi'ñeen tom'an ndye ntsenda jon nannon, toquijndyuhan Gersón, Coat yo nin'Merari. Ndo' juu Moisés yo Aarón yo tsoñ'en nn'an na condui ntyee ndëë nn'an Israel, nan'xuanhan tsjan cüentaa' juu Coat'ñeen. Ndo' vendyechen ntsendantyo juu Coat'ñeen, ts'ian na tonan'xuanhan na toquichohan nt'ö ts'ian na toninjnt'ue quityquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen ya na nnan'cüejndyohan juuhan' ncüiichen joo yo nn'an Israel. Majo' nque nn'an tmaan' cüentaa' Gersón, tonan'xuanhan na toquichohan joo ndiaa ta na toquintyja yo nonncyu' yo mañoon ndiaa ta na toquitë' juu V'aa Ndiaal'ñeen, ndo' vendyechen nn'an tmaan' cüentaa' Merari tonan'xuanhan na toquichohan joo n'oona ntcaa' na vaquee' teon juu V'aa Ndiaa'ñeen yo tsochen n'oon na toninjnt'ue na coñoon ngiaa' ntcaa'ñeen.

Ndo' nque nn'an na conintque ndëë vendyechen nn'an na ncho've ntmaan' nn'an Israel, tyincyahahna yon caretas yo yon ntjo ndoro na ntyja o' joo caretas'ñeen. Joo nan'ñeen tyincyahahna joo nt'ö ts'ianmin' ndëë nn'an levitas'ñeen cha' ntejndeihan' joohan ntyja 'naan' juu ts'ian'ñeen. Ndo' nn'an tsjan 'naan' Merari, tijnt'uehin ninque joo caretas'ñeen ng'e ntcaa' na ngichohan cüentaa' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen, ja jndyihan'. Ndo' joo nn'an tsjan 'naan' Gersón, tijnt'uehan vechen joo caretas'ñeen. Majo' nque nn'an tsjan 'naan' Coat, min'ncüii joo caretas'ñeen tyi'quindahin ng'e joo 'nan na coninjnt'ue quityquii' V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen, ji'ua jndyi nan'xuanhan', ng'e jo' tso Tyo'ts'on chuhan' na ntjaahan' n'oon na ngichohinhan' yo ntscu'han.

Ndo' vaa ncüii nnon ts'ian na sijnda' Tyo'ts'on na ntyja 'naan'han' tquenhan' nn'an levitas'ñeen na ji'ua tonan'xuanhan. Xjen na cont'ahin juu ts'ian'ñeen, ve toro jnan'cüjehan, ncüii cho'ñeen

jnan'coñ'enhan o' na jnan't'maanhan Tyo'ts'on. Ndo' ncüiichen cho'ñeen tyincyahān o' nnon jon ntyja 'naan' jnan na conan'xuan nquehan.

Nque nn'an levitas ta'hin nt'aa ndiaa 'naanhan xi'jndio xen' V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Joohan tom'an ngiaa' juu v'aa'ñeen, ndo' tsoñ'en nn'an Israel tom'an tonquen'han. Juu tonyja V'aa Ndiaa'ñeen, tonyja na ndui' ndo'cüjjoon', juu Moisés yo Aarón yo vendyechen ntyjehān na conduihān ntyee, jo' ta'hān nt'aa ndiaa 'naan nquehan, ndyo juu 'ndyo v'aa'ñeen. Ndo' vendyechen nn'an tsjan 'naan' Coat, ta'hān nt'aahan tonyja'a' juu V'aa Ndiaa'ñeen tonyja na vacue ndo'cüjjoon'. Majo' nque nn'an tsjan 'naan' Gersón, ta'hān nt'aahan tonyja na m'an ncjuu tsonjn'aan. Ndo' nn'an tsjan 'naan' Merari, ta'hān nt'aahan tonyja na m'an ncjuu ntque'.

Jndui' nn'an Israel Tyo' Sinaí na nc'ohan ndyuua Canáan (Números 9.15—10.36)

Ntyjantyi xjen na tco' Moisés juu V'aa Ndiaa Ji'ua 'naan' Tyo'ts'on, toquintyja ncüii chincyu cjoo'han' naxuee, ndo' juu chincyu'ñeen ya natsjon, yajo' xuee chonhan'. Ee nque nn'an Israel, taa' ya n'onhan na viochen xjen na juu chincyu'ñeen m'aanchenhan' nacjoo' juu V'aa Ndiaa'ñeen, tyi'icanhan' na nnan'cüejndyohan na nc'ohan ncüiichen joo. Majo' juu chincyu'ñeen, xjen na ntsuehan', chuhān' na ngotsantyjahin tonyja na vjahan'. Jndē jndē ncüii chu na jndui'han Egipio, ndo' chi' na jndē ve, xee na ntcyu juu chu vja ve, xee'ñeen sits'ii juu chincyu'ñeen na tenaan'han' nacjoo' juu V'aa Ndiaa'ñeen na vjahan'. Jo' jnan'jnda' nn'an Israel'ñeen na nndui'han. Na vejndyee jndui' tmaan' nn'an cüentaa' Judá, Isacar, yo Zabulón. Ndē jo' jndui' nn'an tmaan' levitas, chohān ntcaa' cüentaa' juu V'aa Ndiaa yo ndiaa ta 'naan'han'. Ndo' tonquen'han, jo' santyja joo nn'an tmaan' cüentaa' Rubén, Simeón, yo Gad yo vendyee ntmaan' nn'an levitas na jnt'iihan'. Joohan chohān nnontyiu na coco quioo' na coninnuya nn'an nnon Tyo'ts'on yo juu nnontyiu na coco su yo xjo na coninxuee ntyque' chon. Ndō' vaa jnt'ahān cha' na jndē mam'aan cje juu V'aa Ndiaa'ñeen xjen na ntsuehan naijon na nc'onhan. Na tonquen' nan'ñeen santyja tmaan' nn'an cüentaa' Efraín, Manasés yo Benjamín. Ndo' na mats'iañ'en tyentyja nn'an tmaan' cüentaa' Dan, Aser yo nin'Neftalí.

**Ve jnda jnt'a nn'an Israel na tyi'jo' ngiohan yo Tyo'ts'on
(Números 11)**

Tyi'covijndye xuee ndo' nn'an Israel jnt'ahan na tyi'jo' ngiohan ng'e vi' jndyi na coquenonhan. Ndo' na nnda', siv'ii Tyo'ts'on joohan ng'e na nnda' vaa na jnduehan. Yajo' s'aa jon na jnancjo chon quint'anhan. Ndo' ñ'en vendyee nan'ñeen na iscüjehan'hin. Jo' tyentyjaah'han nnon Moisés na can jon nnon Tyo'ts'on na quitsinduu' jon juu chon'ñeen. Ndo' jo' tcan Moisés nnon jon na quitsinduu' jon juuhani'. Ndo' ntjo nchjii jon na jnduu'han'.

Ndëcya s'aahan' na tyaa' n'onhan na ve' ninjuu ninjuu maná'ñeen cocüa'han. S'aahan' n'onhan na nin'cüa' jndyihan 'nan na tocüa'han juu xjen ya na tom'anhan Egipto. To'manhan ndëë ntyjehan ng'e na nin'quitquii jndyihan joo nan'ñeen. Ndo' na nnda', siv'ii nnda' Tyo'ts'on joohan. Ndo' mantyi juu Moisés, siv'ii jonhan. Itso jon nnon Tyo'ts'on tandiquinaan jon yo nan'ñeen ee t'man xu na m'aan nacjoo' jon na cont'ahan. Jo' tcan juu na ninnycyaa jon nn'an na quitejndeihin. Ndo' sintcüe' Tyo'ts'on jñ'oон na quitsincüi jon ndyenn'an ncho'nqui nn'an na conintque qui' nt'an nn'an Israel. Ndo' tco' jon 'ndyo jon nnon Moisés na ntsijnda' jon nquen nan'ñeen cha' na nndëë ntejndeihan juu. Ndo' majo'ntyi tso jon na ninvaa ncüii chi' na nninncyaa jon si' na ntquii nn'an Israel, ata xjen nnintyaa' n'onthinhan'. Majo' juu Moisés tatëntyja ts'on jon na ninvaa ncüii chi' na nndëë nninncyaa Tyo'ts'on si' na ntquii na yon ciento min nannon. Majo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés:

—Ja ndëë nts'a min'cyä ro nnon 'nan na matsitiu. Ndëcya, yajo' ndyia'.

Ndë jo' sincüi Moisés joo ndye nn'an ncho'nqui nan'ñeen na conintquehan tondëë nn'an Israel. Ndo' Tyo'ts'on, tyencyaa jon na taa'ya jndyi n'onhan nchu vaa nt'ahan, tont'ahan ts'ian yo Moisés. S'aa Tyo'ts'on na tenon ncüii tmaan' jndyo tque quindu, ntyque' tenon o' qui' nt'ahan. Tsoñ'enhan tjahan cho'ñeen, jnan'cüjehan joo o', ndo' jnan'canhan s'i o'. Majo' siv'ii Tyo'ts'onhan ng'e jnan'neinhan jñ'oон tyi'ya nacjoo' jon. Ng'e na nnda', tyencyaa jon na tyooo ncüii tycu qui' nt'ahan, jndye jndyi nn'an tiv'i ndo' tjéhan.

**María yo Aarón nin'cüt'manhan cha'xjen t'man
condui nquii Moisés**
(Números 12)

Tyi'covivioto na tyincyaas Tyo'ts'on joo quindu'ñeen na tcüa'! nn'an Israel, ndo' juu María yo Aarón, ta'han na vi' jñ'oon to'manhin cjoo' ntyjehin Moisés. Ee tyi'neinhan juu tsanscu na toco Moisés ng'e juu tsjan nn'an ndyuua Cus. Ndo' mantyi tom'aan' n'onhin na nquii Moisés na ve' its'aa nquii jon na t'manntyichen conduihin ndëë tsoñ'en nn'an Israel. Ndo' juu jñ'oon'ñeen, min'chjo tyi'yuu'han', ng'e juu Moisés conduihin ts'an na ndyia' jndyi ts'onhin. Ndo' nquii Tyo'ts'on jndë manchjii jon na nnda' vaa jñ'oon na conan'nein nan'ñeen, jo' itso jon na joo ndye nan'ñeen quitsaque'han quityquii' V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' jon. Jo' sityia' jon María yo Aarón ng'e jnan'neinhan jñ'oon na tyi'ya nacjoo' ntyjehan Moisés. Itsa jon ndëëhan ng'e nquii Moisés conduihin manin'ts'iaan' na ityentjon jonhin ndo' na ntsinin jndyoyu jon yo juu. Ndë jo' s'aa vi' Tyo'ts'on María'ñeen na isquioo jon vi tycu v'ii nacjoo' juu. Ndo' na nnda' tjon tsan'ñeen, tcan Moisés na quitsin'man Tyo'ts'on xjo juu, ndo' siu' jon na nts'aa jon juu nan'ñeen. Ndo' itso jon ng'e nnda' vaa na ty'oon tycu'ñeen tsan'ñeen, jndeih'an' na ncüii soana quintjohn naijon tentycüii na m'an nn'an Israel. Nnda' vaa na tcoxen Tyo'ts'on juu María'ñeen.

**Jñon nn'an Israel ncho've ntyjehan na tsaquitquenhan cüenta
nchu vaa ndyuua Canaán**
(Números 13—14)

Juu María'ñeen, vi jndë tyjee' ntcüe' juu quityquii' nt'an nn'an Israel, yajo' jndui'han, toty'ehan ncüiichen joo na jndyu Parán. Ndo' vi na jndë squehan jo', nquii Tyo'ts'on tso jon nnon Moisés na c'ua juu ts'ian ndëë ncho've ts'an na ntsaquitquenhan cüenta nchu vaa vaa ndyuua Canaán, na ninvaa ncho've ntmaan' nn'an Israel, ncüii cüii ts'an ndui' na ncüii cüii tmaan'ñeen. Ndo' yajo' siquindë Moisés, jñon jon nan'ñeen. T'ua jon ts'ian ndëëhan na ngoquitquenhan cüenta nchu min nn'an na m'an juu ndyuua'ñeen, nchu xjen vaa juuhan', ndo' aa ya nt'ahan ts'ianhan'. Yajo' jndui' nan'ñeen, ty'ehan. Téca venn'an xuee na to'ntconhan juu ndyuua'ñeen, ndë jo' squentcüe'han na m'an ntyjehan nn'an Israel. Ndo' tyincyahen jñ'oon ndëë nan'ñeen nchu vaa 'nan na jnty'iahán. Jnduehan juu

ndyuua'ñeen mayuu' ya jndyihan', majo' joo nn'an na m'an jo', ndye jndyihan ndo' jndéhan. Ndo' mantyi jnduehan na joo njoon na m'aan juu ndyuua'ñeen, ta jndyi teonntjö' na ndyii' xi'jndio joohan', ndo' jndye sondaro m'an. Xia'ntyi nquii Josué, ts'an cüentaa' tmaan' Efraín, yo nin'juu Caleb, tsan cüentaa' tmaan' Judá, ve joohan na tonduihan nn'an na tequitquenhan cüenta nchu vaa juu ndyuua'ñeen, joohan jnduehan na chuhan' na c'o nn'an Israel ndyuua'ñeen na nt'ahan tyia' yo nn'an na m'an jo'. Nnda' jnduehan ng'e tovantlyja n'onhan na nquii Tyo'ts'on, manciuiixjen ntejndeí jonhan. Majo' ncüiichen nqui ntyjehan na tyequitquen cüenta nchu vaa juu ndyuua'ñeen, jnduehan ndëe ntyjehan nn'an Israel na nque nn'an Canaán, manciuiixjen ntantjon nan'ñeen joohan. Ndo' tsoñ'en nan'ñeen jnt'ahan na njon juu jñ'oon na jndue joo nqui nan'ñeen. Ve' tonan'quita' nquenhan jñ'oon sinin Josué yo Caleb. Ndo' ng'e na nnnda', ta' nnnda' nn'an Israel na jnduehan nquii Moisés yo Aarón, ndicüijnt'uehan. Jnduehan yantyichen xe tajndui'han Egípto, ata ta'han jnan'neinhan na ntjihan ncüiichen ts'an na nnintquehin ndëéhan na ncjachuntcüe' juuhan Egípto.

Ndo' juu xjen'ñeen sinin Tyo'ts'on nnon Moisés. Itso jon ntscüijeñ'en jon nn'an Israel. Ndo' yo ntsendantyo nquii Moisés na xejnda nc'oon, jo' nts'aa jon ncüii tmaan' nn'an na jndyentyichen. Ee t'man jndyi na quindya' nchjii jon yo nn'an Israel, min na vaa jndye jndyi nnon naya na its'aa jonhan, 'nan na tovavee' n'onhan 'nan na tots'aa jon quii' nt'anhan, min na nnnda', tyi'nin'cantyja n'onhan najuu ndyuua Canaán ntsiquindaa' jonhan'hin. Ndo' t'a Moisés, tso juu nnon Tyo'ts'on, xe na aa nts'aajon na nnnda', nque nn'an Egípto nndyehan, ndo' nnduehan nquii jon na conan't'maan'hin, tyi'cuee'chen najndeí conduihin, mang'ejo' ndi'quindëe nninncyaa jon ndyuua Canaán na ntsixuanhan' cüentahan, vejo' iscüjee jon joohan. Nnda' vaajñ'oon na sintciue' Moisés nnon Tyo'ts'on. Ndo' tcan nnnda' juu na quitsit'man ts'on jon nn'an Israel. Yajo' itso jon:

—Ya. Ve' nts'a na ngoma'ntcontohan venn'an chu juu ndyuuaavahin naijon tann'an c'on min tyi'cova'yahan'. Ndo' viochen xjen joo venn'an chu'ñeen, nts'a na cüii ro cüii nan'ñeen na tyi'cantyja n'on yo ja, ngovjehan. Xia'ntyi nquii Josué yo Caleb'ñeen nc'onhan na vando'han ata nguee' xjen na ngoque' nn'an Israel Canaán.

Ndo' siquindiyii Moisés nan'ñeen na nnnda' vaa na tso Tyo'ts'on ntyja 'naanhan. Ndo' ya na jndyehan na nnnda', tyoo na tyia jndyi ngiohan. Yajo' jnan'jnda'han na nc'otohan na nt'ahan tyia' yo nn'an Canaán. Majo' tatejndeí Tyo'ts'onhan, ndo' ng'e jo', tsuhan tyia'ñeen. Jo' ts'i'manhan' na mayuu' nquii jon sijnda' jon na quintjohan venn'an chu juu tyuaa'ñeen na tyi'covaa' ya.

Sue Coré, Datán yo nin'Abiram nacjoo' Tyo'ts'on
(Números 16—17)

Tom'aan ncüii ts'an na jndyu Coré, tuihin tsjan 'naan' Coat, juu tsan'ñeen jnda Levíhin, juu Coré'ñeen ninnçüii tsjan jndyoca na tuihin yo Moisés. Ncüii xuee'ñeen tso juu taje'cüanguee'ntyichen juu jñ'oon na ngitsó Moisés. Ndo' mantyi tom'an ve tsans'a, joo nan'ñeen tsjan 'naan' Rubén, jndyuhan Datán yo Abiram. Jnan'jon nan'ñeen yo juu jñ'oon na tso Coré. Ndo' mantyi tom'an ncüiichen ve ciento vantjo' venn'an ncho'nqui ts'an na t'man conduihin quii' nt'an ca' nan'ñeen. Tsoñ'enhan ty'ehin na m'aan Moisés yo Aarón. Saquint'ahan jnaan' Moisés, jnduehan nnon jon yo Aarón na nquehan jnan'jnda'han na comint'manhan ndëë ntyjehan nn'an Israel. Ndo' t'a Moisés, itso jon ndëë nan'ñeen ya na nnonco ncüiichen xuee, yajo' nquii Tyo'ts'on ntsi'man jon nin nn'an na icüji jon na i'ua jon ts'ian ndëëhan na ninncyahan quioo' nnon jon na concya nn'an na conan't'maan'han jon. Jndë tso Tyo'ts'on nin ts'ian na nts'aa Coré yo vendyechen ntyje jon nn'an levitas na ngichohan joo 'nan na coninjnt'ue quityquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen. Majo' juu Coré tyi'cuaaya ntyjii juu na juu ts'ian'ñeen na its'aa juu. Juu nin'quits'aa juu tyee. Ndo' jo' sityia' Moisés juu. Ndë jo' tqueen' jon Datán yo Abiram na ncyohan na m'aan jon, majo' joohan tyí'c'ohan. Ndë jo' jñonhin jñ'oon na m'aan Moisés, ng'e jon jndë sivi'nn'an jonhan conduehan, ng'e jndë tco' jon 'ndyo jon ndëë nn'an Israel na ninncyaa jon tyuaa ya naijon na nc'onhan, ndo' juu tyuaa naijon m'anhan jo', tyi'yahan', ve' ndyuua na tyi'cova' yahan', jo' cota'ntconhan. Mantyi jnduehan na its'aa nquii Moisés na conintquehin ndëë nn'an Israel, min tyi'quitsixuan jon na nts'aa jon na nnda'.

Ndo' tso Moisés nnon Coré na quitsincüiñ'en juu joo nannon'ñeen na conan'jonhan jñ'oon'ñeen yohin na conan'vehin nacjoo' jon. Ndo' ya na nonnco ncüiichen xuee, yajo' ncyohan 'ndyo V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen, cy'onhan ncüii ncüii xio na chi nnan'cohan

su. Majo' ro jnt'ahan cha'xjen na tso jon. M'an nn'an Israel na ndyo minntyjee' nt'aa ndiaa 'naanhin yo nt'aa ndiaa 'naan' juu Coré, Datán yo nin'Abiram'ñeen. Tso Tyo'ts'on ndëë nn'an Israel'ñeen na quinan'tcyaal'hin tondëë nan'ñeen na tonan'vehan cjoo' Moisés. Ndë jo' s'aa Tyo'ts'on na sinuein'han' juu tyuua naijon na m'an ndye nan'ñeen. Juu tyuua'ñeen tiohan'hin yo nin'nn'an 'naanhin yo nin'tsoñ'en 'naanhin na min. Ndo' nquii Tyo'ts'on, s'aa jon na juu chincyu na m'aanhin' xquen juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen, jnan chonhan', tyioohan' nacjo joo nn'an na ve ciento vantjo' venn'an ncho'nqui na conan'quichihin jo' yo su. Jo' 'nan na si'man jon ndëë nn'an Israel ng'e nquii Aarón tji jon na nduihin tyee tque.

Ndo' vi na tonco ncüiichen xuee, yajo' nque nn'an Israel jnan'vjehan Moisés yo Aarón. Jnduehan na tsojnan nquehin na tjë joo nan'ñeen. Ndo' ng'e na nnda' vaa na jnt'a nan'ñeen, tyooo na quindya' ntyjii Tyo'ts'on yo joo nn'an Israel'ñeen. Itso jon chi ntscüjeñ'en jonhan. Ndo' jo' itso Moisés nnon Aarón na cjatsiquichi jon chjo tseoon su quii' nt'anhan, yajo' tyi'nan ro na ngacüentyjee' Tyo'ts'on na itsüje jon joohan. Ndo' juu Aarón s'aa jon 'nan na tso Moisés, majo' min na nnda' jndë tenon nqui ncho'ninque min nan'ñeen na jndë tjë.

Ndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na ncüii cüii na ncho've joo ntmaan' nn'an Israel na quindoyoy'onhan ncüii cüii tsonjnt'ei cüentahan. Ndo' ndëë joo n'oон'ñeen cüji jon nguee ncüii cüii nn'an na t'man conduihin quii' nt'an ntyjehin nn'an Israel. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés nnon juu tsonjnt'ei cüentaa' tmaan' Leví, jo' cüji jon xuee' Aarón. Ndë jo' tso Tyo'ts'on na quinan'vehan joo nonjnt'ei'ñeen quityquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen. Ndo' juu ts'an na chuu' xuee' juu tsonjnt'ei na nndui' tsco jnt'a, juu tsan'ñeen na nt'ue ts'on Tyo'ts'on na nduihin tyee tque. Ndo' siquindiyii Moisés nn'an Israel juu jñ'oон'ñeen na tso Tyo'ts'on, ndo' jo' jndyoy'onhan ncüii cüii tsonjnt'ei cüenta ncüii cüii ntmaan'han. Ndo' tyii' Moisés joo nonjnt'ei'ñeen quityquii' juu Vats'on Ndiaa'ñeen. Ndo' ya na tonco ncüiichen xuee, yajo' tityi'ncyoo' juu tsonjnt'ei na chuu' xuee' Aarón, juuhan' jndui' tsco jnt'ahan' yo ntjaal' yo nin'të. Ndo' jo' tji' Moisés joo ncho've nonjnt'ei'ñeen, si'man jonhan' ndëë nn'an Israel. Yajo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na juu tsonjnt'ei cüentaa' Aarón, quitsue ntcüe' jonhan' quityquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen, cha' xe na aa 'io cha m'aan nin juu ts'an na nin'c'oon juu ts'ian tyee,

ntsity'uehan'hin na ngañjoon' ts'on juu 'nan na tjon joo ndye nan'ñeen.

Moisés yo Aarón tyíquinan'quindéhan nnon Tyo'ts'on
(Números 20.1-13, 22-29)

Nque nn'an Israel squehan ncüii joo na jndyu Cades. Min ndaa ta'nan na ya ncüehan jo'. Ndo' na nnda', jnan'vje nnda'han Moisés. Jnduehan:

—Yantyichen xe na aa iscüje Tyo'ts'on jaa xjen na iscuee' jon Coré, Datán, yo nin'Abiram. Ve' jn'aan na tji' jaa ndyuua Egipto. Ee ntjoohin ndyuua na tyi'cova'ya, min ndicue' ntjon, min ndaa ta'nan na ya ncüie jaa.

Ndo' Moisés, vi na jndë jndyii jon na nnda', tja jon yo Aarón 'ndyo V'aa Ndiaa Ji'ua'ñeen. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés:

—Cayon' juu tsonjnt'eí 'nan' ndo' quitsincüi tsoñ'en nn'an Israel. Ndë quitsinin' nnon tsjö' t'man na ventyjee' jo' na quindui' ndaahan', ndo' nndui'han'. Nnda' jñ'oon tso Tyo'ts'on nnon Moisés.

Ndo' tja Moisés yo Aarón, jnan'ncüihan tsoñ'en nn'an Israel. Majo' Moisés v'ii jndyi jonhan, v'ii jñ'oon sinin jon ndëéhan. Itso jon:

—Tyi'quichuhan' na ncüji' ja ndaa juu tsjö'vahin na ninjnt'ueho' ng'e que' jndyi n'onho'. Nnda' vaa jñ'oon na tso jon ndëéhan.

Ndë jo', ve jnda tuen' jon tsonjnt'eí'ñeen juu tsjö'ñeen. Majuuntyi xjen'ñeen t'man xtyo' ndaa jndui'han', juu ndaatioo'ñeen tinonhan' na têhan yo nin'quioo' njnuen'han. Majo' siv'ii Tyo'ts'on Moisés yo Aarón ng'e tysi'cantyja n'onhan jon. Ee xia'ntyi tso jon nnon Moisés na ve' quitsinin juu nnon tsjö'ñeen, majo' juu jon chito juuhan' s'aa jon. Sinin na quindya nchjii jon yo joo nan'ñeen, ndo' ndë jo' tuen' jon ts'oon juu tsjö'ñeen. Mang'e ve' tsojnaan' juu nan'ñeen na jnt'ahan, jo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés yo Aarón na je'ncyaa jon na ntsachohan nn'an Israel juu ndyuua Canaán, ndo' joohan mancüii xjen ncüjehan juu ndyuua'ñeen na tyi'cova'ya. Min tysi'covivioto na tui na nnda' ndo' tue' Aarón, ndo' juu Eleazar jnda jon na tui jndyee, tinonhin ntyja 'naan' jon na conduihin tyee na tonintquehin.

**Jnan'vje nnnda' nn'an Israel, jo' jñon Tyo'ts'on
quindu na tquii o' joohan**
(*Números 20.14-21; 21.4-9*)

Mandyo ndëë venn'an chu na toma'ntcon nn'an Israel juu ndyuua naijon na tyi'cova'yá. Yajo' jnan'nc'uaa' nnnda' n'onhan yo Tyo'ts'on yo Moisés. Ndo' ndö vaa 'nan na tui, na toquifñjonhan nato na co'ohan ndyuua Canaán, majo' xoncüe juu nato'ñeen m'an nn'an Edom, joo nan'ñeen tatyincýahan jñ'oon na chi ngüenon nn'an Israel ndyuua 'naan'han. Ndo' ng'e jo' yo na jndeih'an' na sacontcon nn'an Israel nato ntyee'. Joo nn'an Edom'ñeen conduihan nn'an tsjan 'naan' Esau xio Jacob. Nnnda' vaa na jnt'a nn'an Israel ng'e ninnquii' nnnda' na coma'ntconhan juu ndyuua'ñeen na tyi'cova'yá. Mantyi jnduehan juu maná'ñeen na cocüa'han, ve' 'nan ndyia' jndyihan'. Mang'e jnaan' na jnan'nc'uaa' n'onhan, jo' scüenon Tyo'ts'on quindu vje quii' nt'anhan na totquii cho'ñeenhan, ndo' tsojnaan' jo', jndyehan tjë. Taa' n'onhan ng'e nquii jon na jñon joo quioo'ñeen na nt'a vi' o'han jnaan' na cont'ahan 'nan tyia. Ng'e jo' ty'lehan na m'aan Moisés na can jon vi naya'ñeen nnon Tyo'ts'on na cüji' ntcüe' jon quindu'ñeen. Ndo' s'aa Moisés nan'ñeen. Jo' tso Tyo'ts'on nnon juu, quitsia juu ncüii 'nan yo xjo bronce na cha'vijon quitsuhan', quitscüanjoon' juuhan' nt'ö ncüii ts'oon. Ndo' xjen na aa ntquii quitsu ts'an, jo' quindo'ndë jon nnon juu quitsu xjo'ñeen, ee na nts'aa tsan'ñeen na nnnda', n'manntcüe' juu, tyl'je'cue' juu. Nnnda' vaa na siquindyii Tyo'ts'on Moisés. Ndo' sia Moisés juu quitsu xjo'ñeen, ndo' joo nn'an, jndyehan na tquii quindu'ñeen, jn'manhan xjen na tondo'ndëhan nnon juu quitsu xjo'ñeen.

Nn'an Israel tantjonhan ve tyia'
(*Números 21.21-35*)

Vi ntyjaa' jndaa Jordán na tontyja ndui' ndo'cüjioon', jo' m'an nn'an amorreos. Jnan'cüenon nn'an Israel jñ'oon na m'aan juu ts'an conintque ndëë nn'an amorreos'ñeen, na nin'cüe'nonhan ndyuuaa na m'an nan'ñeen, majo' ve' ngüe'nonhinhán', ta'nan na nt'ahan joo nan'ñeen. Majo' nquii ts'an na conintque ndëë nn'an amorreos'ñeen, sintcüe' jon jñ'oon na je'ncyaa jon na ngüe'non nn'an Israel jo'. Ndo' jndë jo' sincüi tsan'ñeen sondaro 'naan' jon na s'aa jon tyia' yo nn'an Israel'ñeen. Ndo' vi na jndyiaa' Moisés na nnnda', mantyi sincüi jon sondaro 'naan nn'an Israel na jnt'ahan tyia' yo nn'an amorreos'ñeen.

Jo' jnan'cüjeeñ'en nn'an Israel joo nan'ñeen. Tyjeehan tyuaa 'naan nan'ñeen ndo' tom'anhan juuhan'. Jndë jo' ty'ehan tonnonntyichen na m'an tyuaa 'naan nn'an ndyuua Basán. Majo'ntyi juu ts'an na conintque ndëe nn'an ndyuuañeen, sincüi jon sondaro na s'aa jon tyia' yo joo nn'an Israel: —Tyl'ntyueho' na nt'aho' tyia', ee ja chi ntejndeihoh' na chi ntantjonho' na nt'aho' tyia' yo joo nn'an ndyuua Basán'ñeen.

Ndo' jo' mantyi jnan'cüjeeñ'en nn'an Israel joo nn'an Basán. Tyjeehan tyuaa 'naan nan'ñeen na tom'anhinhan'.

**Juu ts'an na ico'xen nn'an ndyuua Moab, ican jon na cju'
Balaam jñ'oonvi' cjo' nn'an Israel
(Números 22—25; 31)**

Nque nn'an tsjan Israel, vi jndë na jnan'tyuii'han nn'an amorreos yo nn'an ndyuua Basán, ty'ehan tonnonchen, squehan ndyuua Moab, na tonnon ndyuuañeen, jo' m'aan ndyuua Canaán, toxndya jndaa Jordán. Ndo' joo nn'an ndyuua Moab, vi na jndë tquenhan cüenta na jndë sque nn'an tsjan Israel, tyoo ncüii na sity'ue jndyihan' nan'ñeen, ng'e jndye jndyi nn'an Israel'ñeen ndo' mantyi ng'e na jndë tantjonhan ve ndyia'.

Ng'e na nnnda', jo' nquii tsan na ico'xen nn'an ndyuua Moab, tqueen' jon ncüii tsan na ya ictüji' jon cüenta 'nan na nguua, cha'vijon tsanquindya'hin, Balaam jndyu juu. Tcan rey'ñeen na cju' Balaam jñ'oonvi' cjo nn'an tsjan Israel. Ndo' joo nn'an ndyuua Madián'ñeen, mantyi jnan'jonhan ts'ian'ñeen yo nn'an Moab. Xjen na jndyii Balaam na nnnda' vaa ts'ian na nt'ue n'on nan'ñeen, tso jon ndëéhan na cüendo'han, na ngüaxee' jndyee jon nnon Tyo'ts'on xe na aa nt'ue ts'on jon na quits'aa juu juu ts'ian'ñeen. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon juu na tyi'ncja juu na ncjacju'hin jñ'oonvi' nacjo nn'an tsjan Israel, xe ng'e nquii jon nt'ue ts'on jon na ya jndyi ngom'anhan. Ndo' ng'e na nnnda', t'a Balaam jndyue nan'ñeen na tyi'je'quindëe ncja jon yohan.

Ndo' juu tsan na co'xen nn'an ndyuua Moab, vi na jndë jndyii jon na nnnda' jñ'oon tso Balaam, jñon nnda' jon mañoon nn'an na cotsantyja xeen' jon ts'ian na conduihin. Joohan t'manntyi conduihan, chichen joo nan'ñeen na ty'ejndyeehan na m'aan Balaam. Manin'juu jñ'oon jnduehan nnon Balaam cha'xjen jñ'oon na jndue nan'ñeen na ty'ejndyeehan. Jnduehan nnon jon na nquii tsan na ico'xen jon nn'an ndyuuaahan, jndye jndyi naya nninncyaa jon

nnon Balaam xe na aa ncja cju' juu jñ'oонvi' nacjo nn'an tsjan Israel. Jo' tja tsinin nnnda' Balaam nnon Tyo'ts'on, nchu vaa na nt'ue ts'on jon na quits'aa juu. Ndo' tyincyaa Tyo'ts'on jñ'oon na vanaan na ncja juu, ve' xia'ntyi jñ'oon na ntsi'man jon nnon juu na ntsinin juu.

Ndo' ng'e na mayuu' tyi'quint'ue ts'on Tyo'ts'on na ncja Balaam juu ts'ian'ñeen, jo' jñon jon ncüii ángel na ntscu' jon nnon Balaam nato na vja juu. Ntjo juu ncüii snon xque, ndo' juu o' jndyiaa' o' juu ángel'ñeen na minntyjee' jon xoncüe nato, majo' nquii Balaam tajndyiaa' jon juu ángel'ñeen. Ndo' ng'e minntyjee' ángel xoncüe nato, jo' jndui' o' nato ndo' ng'e jo' tja' Balaam juu o'. Jndë jo' nquii ángel'ñeen tacüentyjee' jon quii' nt'an ve teonntjö' 'ndyo juu nato'ñeen. Ndo' na jndyiaa' snon'ñeen na nnnda', s'aa o' ncüii ntyja 'ndyo nato'ñeen, ndo' jo' nchje o' x'ee Balaam na quiñoon' juu teonntjö'ñeen, ndo' jo' mantyi tyincyaa nnnda' juu snon tsjuen' juu. Jndë jo' tja ángel'ñeen na tonnon chjochen ncüii joo naijon quintuvi' nato'ñeen. Ndo' na jndyiaa' snon'ñeen juu ángel'ñeen, ve' tuen'to o' tyuua. Tyion jndyihan' chon juu Balaam'ñeen na nnnda' s'aa o', ndo' jo' tja'ntyichen jon juu cho'ñeen. Ndo' jo' s'aa Tyo'ts'on na ya sinin juu snon'ñeen. Taxee' o' nnon Balaam, ndu na jen vaa jndyi icüja' juu o'. Ndo' t'a juu 'ndyo o' na tja'ya jon o' ng'e its'aa o' na tsan'hin. Ndo' jo' taxee'ntyichen isnon'ñeen nnon jon na aa vaa ncüii jon na tacotsiquindë o' 'nan na nt'ue ts'on jon yo o', ndo' t'a Balaam na ta'nan. Yajo' tyincyaa Tyo'ts'on na jndyiaa' Balaam juu ángel'ñeen na minntyjee' jon xoncüe nato'ñeen. Ndyii' xjo espada nt'ö jon. Sityia' ángel'ñeen Balaam na tja' ya jon snon tsjuen' jon. Ndo' tso jon nnon juu na jndë jndyo jon na m'aan juu na ntscu' jon ts'ian na vja juu. T'a Balaam na cuaa nquii, ya ncjantcüe' juu vaa' juu. Majo' tso ángel'ñeen na vanaan na ncja juu yo nan'ñeen na tyecy'onhanhin, majo' ntyja 'naan nn'an Israel, xia'ntyi na quitsinin juu jñ'oon na ntsi'man Tyo'ts'on nnon juu.

Mannda' vaa na tui na tuee' Balaam na m'aan nquii tsan na ico'xen nn'an ndyuua Moab'ñeen. Tonco ncüiichen xuee ty'evahan ncüii tyo' naijon jo' na ndëe ndyiaa' ts'an tsoñ'en nn'an tsjan Israel na m'anhan nt'aa ndiaa 'naanhan. Jo' tso Balaam nnon juu rey'ñeen na quitsia jon ntyque' nnontiyu ndo' nacjo ncüii cüiihan' quitscuee' jon ncüii toro yo ncüii quitsman. Ndo' juu tsan'ñeen na ico'xen nn'an ndyuua Moab, tanguee' jon na nnnda' tso Balaam. Jndë jo' tso jon nnon rey'ñeen na cüendo' tsan'ñeen na ndyiaa' jon na aa vaa

'nan na ntsiquindyii Tyo'ts'onhin jñ'oon na ngitsos juu nnon rey'ñeen. Tja chjochen Balaam ndo' siquindyii Tyo'ts'on juu jñ'oon na quitsinin juu ntyja 'naan nn'an Israel. Jndyontcüe' juu na m'aan rey'ñeen, ndo' tso juu nnon jon:

—Tquen' ja na quindyo na cju' ja jñ'oonvi' nacjo nn'an tsjan Israel. Majo' ndiquindëe nts'ahan' ng'e nquii Tyo'ts'on nin'quityio jon jn'aahan. Jndë s'aa jon na jndye jndyihan ata ta'nan ts'an na ndëe ncüji' cüenta tsa'nnda'han. Ya jndyi xe na aa juuhan' condui ja ncüii joohan.

Ndo' juu rey'ñeen, vi na jndë jndyii jon jñ'oonva', t'man siv'ii jon, majo' tso Balaam nnon jon na cañjoon' ts'on jon na jndë tso juu na xia'ntyi jñ'oon na ntsiquindyii Tyo'ts'onhin, jo' na ndëe ntsinini juu.

Ndë jo' tay'oon rey'ñeen Balaam ncüiichen tyo' ndye. Sia nnda' jon mañoon ntyque' nnontiyu na nnon ncüii cüihian' iscuee' jon ndoro yo quinman. Yajo' tso nnda' Balaam nnon jon:

—Quen' cüenta, nquii Tyo'ts'on tyi'tscüejndyo jon ntyja na m'aan' ts'on jon cha'xjen cont'a nn'an. Jndë tso jon na ya jndyi nts'aa jon yo nn'an tsjan Israel, ndo' mancüiixjen ntsiquindëe jon juu jñ'oon'ñeen. Ndö' va jñ'oon na jndë tso jon nnön, ndo' ndiquindëe ntscüejndyo jñ'oon na siquindyii jon ja. Nquii jon ta'nan natyia na jndyiaa' jon ntyja 'naan' nn'an Israel, ndo' m'aan jon yohan. Ta'nan jñ'oonvi' na ncju' ts'an cjoohan na nts'aahan' natë'han.

Majo' nquii rey'ñeen, min'chjo tatëevee' ntyjii jon na jndyii jon na nnda'. Ndo' tso jon nnon Balaam, xe na aa mayuu' ndiquindëe ncju' jon jñ'oonvi' cjo joohan, majo' tyi'ntsinin juu jñ'oon na itsiquinjonhan' nan'ñeen.

Jndëcyaa juu tsan na ico'xen'ñeen, tay'oon nnda' jon juu Balaam ncüiichen tyo' na jndë ndye. Ndo' sia nnda' jon mañoon ntyque' nnontiyu na iscuee' jon ndoro yo quinman ndëe joohan'. Juu xjen'ñeen ta'nan na s'aa Balaam ts'ian na ncüji' juu cüenta cha'xjen na tots'aa juu ng'e taa'ya ts'on juu na mancüiixjen ndyio Tyo'ts'on jn'aan nn'an tsjan Israel. Jndyiaa' juu tontyja na m'aan nn'an Israel, ndo' nquii Espíritu na conduihin Tyo'ts'on, si'man jon nnon juu jñ'oon na quitsinin juu. Itsou juu:

—Incyaa Tyo'ts'on na mantya'ia ya ja 'nan ntyja 'naan' nn'an tsjan Israel. Joohan ngue'ntyja na jndë jndyihan ng'e mayuu' nquii Tyo'ts'on m'aan jon yohan. Incyaa jon na jndëhan na nta'ntjonhan

tsoñ'en nn'an na jndohanhin. Ndëë nque nn'an na cojnt'uehan na c'on vi' nn'an Israel, nninncyaa Tyo'ts'on na juu navi'ñeen nt'uiivi'han' nquehan. Ndo' joo nn'an na cojnt'uehan na ya nc'on nn'an tsjan Israel, mantyi nts'aa Tyo'ts'on na ya nc'onhan.

Ndo' juu tsan'ñeen na ico'xen jon nn'an Moab, vi na jndë jndyii jon jñ'oonva', tyion jndyihan' chonhin, ndo' tso jon nnon Balaam na cja ntcüe'to juu vaa' juu ndyuua' juu. Tso jon na jndë sitiu jon na nts'aa jon naya Balaam na ntsityahan'hin ndo' na t'man nnduihin, majo' nanein xe'quits'aa jonhan'. Ncüiichen jon tso Balaam nnon jon na tyi'quitsuu' ts'on jon na jndë tso juu nnon jon na xia'ntyj iñ'oon na ntsi'man Tyo'ts'on nnon juu, jo' na ndëë ntsintcüe' juu nnon jon. Tso juu na ya ncjantcüe' juu vaa' juu ndyuua naijon jnan juu, majo' vitjachen na nndui' juu, vaa ncüiichen jñ'oon na ngitso jndyee juu nnon jon. Ndö jñ'oon sinin jon nnon juu rey'ñeen.

—Nquii Tyo'ts'on jndë tyincyaa jon ncüii na tityincyoo'han' nnön ntyja 'naan nn'an tsjan Israel. Manty'ia ndyu na tonnonchen, nc'oon ncüii ts'an tsjan joohan na ngüantjon jon tsoñ'en nn'an tsjan Moab, Edom, Amalec ndo' mantyi yo nn'an tsjan Ceneo.

Jndëcyta tjantcüe' Balaam ndyuua' jon naijon m'aan vaa' jon.

Majo' joo nanntcu ndyuua Moab yo Madián, siqui'maan' Balaam joohan na quijnt'uehan ncüiichen nnon na nnt'avil'han nn'an tsjan Israel. Ndo' ng'e na tëntyja n'onhan juu jñ'oon'ñeen, tyequijnty'ian nn'an tsjan Israel ndo' jnduehan ndëë nan'ñeen na cyonan'jonhan nguee na cont'ahan. Juu xjen'ñeen tonan'cüjehan quioo' na tijnt'ue nn'an ndyuuaahan joo o' na tonan't'maan'han 'nan na nquehan cotji'han cüenta na conduihin' Tyo'ts'on. Ndo' na jnan'jon nn'an Israel'ñeen nguee'ñeen, mantyi tye' na tonan't'maan'han joohan' ndo' na tom'anyahan yo nanntcu ndyuua Moab yo Madián.

Tsojnaan' jo', t'man siv'i Tyo'ts'on nn'an Israel, ndo' t'ua jon ts'ian nnon Moisés yo ntyjehin na conduihin n'ian yo jon ndëë nn'an tsjan Israel, na quinan'cüjehan ntyjehan na jndë jnan't'maan'han joo nan'ñeen. Ndo' mantyi t'ua jon ts'ian ndëëhan na quint'ahan tyia' yo nn'an Madián'ñeen cha' nt'uiivi'han'hin na jndë jnan'vi'nn'anhan joo nn'an tsjan Israel. Jnan'ncüii nn'an Israel sondaro 'naanhan ndo' jnt'ahan tyia' yo nn'an Madián'ñeen ndo' ta'ntjonhinhinhan.

Jnan'cuee'han juu Balaam yo nannon tsjan Madián. Na m'aan Moisés yo Eleazar, tsan na conditquehin ndëë tsoñ'en ntyee cüenta

nn'an Israel, jo' sacho sondaro'ñeen joo nanntcu yo yotsca nda nn'an Madián'ñeen, yo quioo' njnuen' nan'ñeen yo mañoon 'nan na tonan'xuan nan'ñeen. Majo' siv'ii Moisés joo sondaro'ñeen ng'e tajnan'cüjehan nanntcu'ñeen, ee joohan jnan'vi'nn'anhan nn'an Israel na jnan't'maan'han joo nan'ñeen na tji' nan'ñeen cuenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Jo' jnan'cüje sondaro Israel tsoñ'en nanntcu'ñeen yo yotsca'ñeen. Xia'ntyi yontcundyua tajnan'cüjehan joo.

Jndë jo' s'aa Moisés na cañjoon' n'on sondaro'ñeen na ng'e na jndë tom'anhan quii'nt'an nt'oo, jo' tity'ahin. Chuhan' na quint'ahan ts'ian na t'ua Tyo'ts'on ndëe nn'an Israel cha' ntjontcüe'han na ji'uahan tonnon jon. Ndo' vandy'a' na nnda', mantyi tsoñ'en 'nan na ta'ntjonhan juu tyia'ñeen, tcanhan' na quint'ahan ts'ian na quen ntju'han' joohan'. Ñ'en 'nan na ntquen ntju'hinhan' na ngüenonhan' quityquii' chon, ndo' ñ'en 'naanhan na tcanhan' na ntmanhinhinan' cha' ciúanaan na na ndijnt'uehinhan'. Yajo' 'nan na tji' sondaro'ñeen nduee nn'an tsjan Madián, Moisés yo Eleazar, t'ohinhan' ndëe joo sondaro'ñeen yo nn'an tmaan' levitas yo ntyjehan nn'an tsjan Israel.

Tji xco Moisés nguee nn'an Israel

(Números 26)

Viochen xjen na tom'an nn'an Israel ndyuua Moab na ndyo m'aan jndaa Jordán, t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Moisés yo Eleazar na quitji xcohan nguee nn'an Israel, ng'e jndë vja venn'an chu na tji jndyeehan nguee nan'ñeen. Ndo' vi na jndë tui ts'ian'ñeen, tijnda' na joo nannon na jndë ntcyu chu na tonnon, tuee' yon ciento vantjo' ncüii min nan'ñeen, vantjo' ntyque' ciento vantjo' ntcyu ncho'nqui ts'an. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon Moisés na juu lista'ñeen ntsi'manhan' nchu nt'ahan na ntsijnda'han' tsa'nnda' tyuua na ngacüja'han' na ncüii ciuii tmaan' nn'an Israel juu xjen ya na ntsquehan Canaán. Ncüii ciuii tmaan' na jndyentyichen ts'an tsixuanhan', mat'manntyichen ndyuua ngacüja'han'hin, ndo' joo ntmaan' na tyi'jndyechen nn'an, mantyi chjochen tyuua ngacüja'han'hin. Majo' tavitjihan nguee nn'an levitas, ng'e ta'nan tyuua na ncy'onhan cuenta. Tjicyahan nguee nan'ñeen, ndo' tuee' ntcyu ncho'ndye minhan, nannon na tenon ncüii chi' na tuihan.

Ndo' Moisés yo Eleazar, vi na jndë tjihan nguee nn'an Israel, tquenhan cuenta na joo nn'an na tjihan nguee xjen na tom'anhan Tyo' Sinaí, jndë tjëñ'en nan'ñeen. Ndo' xia'ntyi juu Moisés, Josué yo

nin'Caleb na vi vando'. Naijon m'aan juu tyuua yuu na tyi'cova'ya, jo' tovje nan'ñeen cha'xjen tso Tyo'ts'on na ntjonhan. Nnda' vaa na tjon nan'ñeen ng'e tatantyja n'onhan na nts'aa jon naya joohan na nndahan juu ndyuua Canaán.

**Tyincyaa Moisés na joo nn'an na ve tmaan' xoncüe jndahan
tyuua vi ntyjaal' jndaa Jordán**

(Números 32)

Nque nn'an Israel cüentaa' tmaan' tsjan 'naan' Rubén yo Gad, t'man jndyi ntmaan' quioo' njnuen'han. Ndo' totquenhan cüenta na juu ndyuua tontyjaal' jndaa Jordán na tontyja na quindui' ndo'cüjioon', ya jndyi juu ndyuua'ñeen na nta'ntyjee'han quioo' na chohan. Yajo' jndue nan'ñeen nnon Moisés na yantyi ngiohan na ntjohan juu ndyuua'ñeen, chito na nc'ohan yo ntyjehan nn'an Israel ndyuua Canaán ncüiichen ixndya jndaa'ñeen. Ndo' juu jñ'oon'ñeen na jnduehan, sichjoo' jndyihan' ts'on Moisés, ee sitiu jon na nts'aahan' na ntsinchqueen'han' ntyjehan na taje'c'ohan Canaán. Ndo' na nnda' ntsijonhan' cha'vijon juu jñ'oon na jnan'nein joo nn'an na vja venn'an chu na saquitquenhan cüenta juu ndyuua'ñeen. Ndo' juu jñ'oon na jnan'nein nan'ñeen, si'ndaa'han ngio nn'an Israel na taty'ehan Canaán juu chu'ñeen. Majo' joo nannon na tonduihan ntmaan' cüentaa' Rubén yo Gad, jnduehan na n'ndyeyahan ntcuhan yo ndahan na ncüii cüii njoonhan, na nc'ohan yo ntyjehan nn'an Israel. Ntejndeihan nan'ñeen na nt'ahan tyia' cha' nque ntyjehan nn'an Israel ntjohan juu ndyuua Canaán. Ndo' tanguee' Moisés jñ'oon'ñeen na jnduehan, ve' quinan'quindéhan jñ'oon na jndë ta'han jndyuehan. Yajo' tyincyaa jon na nque nn'an tmaan' cüentaa' Rubén, Gad yo nin'xoncüe tmaan' na tsixuan Manasés, jndahan ndyuua na tontyjaal' jndaa Jordán tontyja na quinduii' ndo'cüjioon'.

**Ncyaa Moisés jñ'oon ndëe nn'an na têquehan
ndyuua na tyi'cova'ya**

(Deuteronomio 1—11)

Jndë têca venn'an chu na jndui' nn'an Israel ndyuua Egipto ndo' majndë tindyo na ntsaque'han ndyuua Canaán. Juu ndyuua'ñeen nquii Tyo'ts'on jndë tco' jon 'ndyo jon ndëe ndochihan na nninncyaa jonhan' na ndi'naanhinhan'. Nquii jon jndë siquindiyii jon Moisés na je'ncyaa jon na ncjaquee' tsan'ñeen juu ndyuua'ñeen, majo' ntyjii jon na mavaa xjen na ngue' jon. Nquii jon, vitjachen na

ngue' jon, nin'quits'aa jon na nque nn'an Israel na tuihan viochen xjen na tovantconhan venn'an ndyuu'ñeen juu ndyuua'ñeen naijon na tyi'cova'ya, na cañjoon' n'on nan'ñeen joo jñ'oon na co'xenhan' na nquii Tyo'ts'on tyincxaa jonhan' ndëéhan xjen na tom'anhin juu Tyo' Sinaí.

Sinin jon ndëë nan'ñeen ntyja 'naan' na sijnda! Tyo'ts'on na nque ndotyehan cy'onhan cüenta juu ndyuua Canaán. Joo nan'ñeen na tuihan ndyuua na tyi'cova'ya, ndëë joohan na sinchu' Moisés jñ'oon ntyja 'naan ncho've nan'ñeen na tyequitquenhan cüenta nchu vaa ndyuua'ñeen. Tso Moisés na juu jñ'oon na jndyoy'on nan'ñeen, sity'uehan' ndotyehan na tyi'hin'quitsaque'han juu ndyuua Canaán. Si'man jon ndëë nn'an Israel na tsojnaan' na nnnda' jnt'a ndotyehan, jo' na iscu'han' na ntsaque'hin juu ndyuua'ñeen, ndo' ng'e na nnnda', venn'an chu ntjohin na tovantconhan ndyuua na tyi'cova' ya. Tovaa na nnnda' ata xjen tsoñ'en nan'ñeen na tom'anhan na ncyahaan na ntsaque'han Canaán tjéhan. Quii' nt'an nan'ñieen, xia'ntyi juu Josué yo Caleb, ninvaa vando'han. Ee quiil' nt'an joo ncho've nan'ñeen na tyequitquenhan cüenta nchu vaa juu ndyuua Canaán, xia'ntyi ve joo nan'ñeen jnan'chonhan na cantyja n'on ntyjehan nn'an Israel na ntsaque'hinhan'. Ndo' mantyi s'aa Moisés na nque nn'an na tuihan juu ndyuua na tyi'cova'ya, cañjoon' n'onhan na nque nn'an Israel ve tyia' jndë tantjonhan, ncüii jon yo joo nn'an amorreos, ndo' ncüiichen jon yo nn'an ndyuua Basán. Mantyi cañjoon' n'onhan na juu ndyuua na tom'an nan'ñeen, na m'aanhan' toxndya jndaa Jordán tontyja na quindui' ndo'cüjioon', nein nque ntyjehan nn'an tmaan' cüentaa' Rubén, joohan m'anhan jo' yo nn'an tmaan' cüentaa' Gad yo nin'xoncüe tmaan' nn'an cüentaa' Manasés. Mantyi siquindyii Moisés joo nn'an na tuihan juu ndyuua na tyi'cova'ya, na nquii jon jndë tē' na ngaquee' jon Canaán yo joohan. Ndo' mantyi tso jon vi na jndë tue' jon, yajo' nquii Josué nditquehin ndëéhan.

Itso Moisés ndëéhan ya na vi jndë m'anhin ndyuua Canaán, chuhan' na ninvito quita'nguee'han joo jñ'oon na ico'xenhan', na nquii Tyo'ts'on jndë tyincxaa jonhan' ndëéhan. Mantyi tso jon ndëë nan'ñeen na chuhan' na quinan'manhan juu jñ'oon' Tyo'ts'on ndëë ndahan yo nin'ndantyjohan. Ndo' sijaa' jon jñ'oon ndëéhan na cañjoon'tyen n'onhan na tyi'nan'tmaan'han ncüii 'nan na conan'ya nn'an na cotji'han cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on, ncüii 'nan na itsivi'nn'anhan'. Tso jon juu xjen na sinin Tyo'ts'on joo nqui

jñ'oon na co'xenhan'hin, min ncüii nnon 'nan na jnty'iahan na ndëë ntjihinhan' na nnan't'maan'han. Mang'e na nnnda', itscu'han' na nnan't'maan'han ncüii nnon 'nan na jnan'ya nn'an, oo min ndo'cüjooon', chi' yo nin'ncjuu. Mantyi tso Moisés ndëë nn'an Israel'ñeen na nque nn'an ndyuua Canaán conan't'maan'hin 'nan na conan'ya nquehan, ndo' joohan' conan'vi'nn'anhan'hin na cotji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihan'. Tso Moisés ndëë nn'an Israel, xe na aa mantyi ngita'han na nnan't'maan'hinhan', yajo' ncju'vi' Tyo'ts'onhan na ncüji' ntcüe' jonhin juu ndyuua Canaán'ñeen. Nnda' vaa na nts'aa jon yohan cha' quioo' nnda' n'onhan na nquii jon nin'quinan't'maan' nnda'han.

Mantyi tso jon ndëéhan na cañjoon' n'onhan joo ts'ian t'man na jndë tots'aa Tyo'ts'on yohan, 'nan na tots'aahan' na vacue tom'aan' n'onhan ntyja 'naanhan'. Cañjoon' n'onhan na ninvaan'en nnon tsonnangue, ta'nan ncüii tmaan' nn'an na jndë jndyehan na nquii Tyo'ts'on sinin jon ndëéhan cha'xjen na itsinin jon yo nquehan. Min ta'nan jñ'oon conan'nein nn'an na ncüii tmaan' nn'an na tom'anhan navi' nacje 'naan mañoon nn'an, ndo' tji' ntcüe' Tyo'ts'on nan'ñeen quityquii' juu navi'ñeen. Majo' nquehan jndë tji' jonhan quityquii' juu navi' na tom'anhin Egipto. Ndë jo' tso Moisés ndëë nan'ñeen na juu jñ'oontyen na s'aa Tyo'ts'on yo ndotyehan, vando'han', ng'e juu jñ'oon'ñeen na sijnda' jonhan' yo tsoñ'en nn'an Israel, contjo tyenhan'.

Ndë jo' sinin nnda' Moisés joo nqui jñ'oon'ñeen na co'xenhan' na nquii Tyo'ts'on sinin jonhan' ndëë nn'an Israel xjen na tom'anhan juu Tyo' Sinaí. Ndo' tsoñ'enchen mañoon nnon jñ'oon na ico'xenhan', sinin xco Moisés joohan' ndëë nan'ñeen. Ndo' mantyi s'aa jon na cañjoon' n'onhan, juu xjen na tji' Tyo'ts'on ndochihan ndyuua Egipto, jndye jndy jndë tonan'que' n'on nan'ñeen tonnon jon. Ndo' siqui'maan' jon ntyjehin nn'an Israel'ñeen na tant'ahan na conan'que' n'onhan nnon Tyo'ts'on 'nan na ican jon na quint'ahan. Min tant'ahan min'ncüii nnon 'nan na ve' nt'atohinhan' na njnty'iahan nin 'nan na nts'aa jonhan ng'e ndyion jonhan ntyja 'naan'han'. Tso jon na ninvaa venn'an chu'ñeen, nquii Tyo'ts'on jndye nnon 'nan toninccyaa jon na toquenonhan cha' ntsi'manhan' na aa nta'nguee'han joo jñ'oon na tquen jon. Ndo' tsontyichen Moisés nquii Tyo'ts'on tyincyaa jon na tovejndo'han, majo' ndë jo' tyincyaa jon juu maná na tocüa'han cha' cüaa'ya n'onhan na chito

ve' xia'ntyi yo 'nan na icüa' ts'an, jo' ngüando' juu, majo' ngüando'
ts'an na ngüanguee' juu jñ'oon na itsinin Tyo'ts'on ndéé.

Ndo' ndéjo' tso Moisés ndééhan:

—Nnda' 'o' ntyjë Israel. Xia'ntyi Jehová, nquii jon conduihin Tyo'ts'on na conan't'maan' jaa. Chuhan' na yo ninvaa najndééhë quinan've'ngiöhin. Chu'han' na mancha'chen xjen cañjoon' nn'ön juu jñ'oon 'naan' jon na ico'xenhan'. Juu jñ'oon' jon, chuhan' na quinan'néhan' ndéé yotsca nda, ndo' minyuuchen na m'an jaa, quinan'nén joo jñ'oon'ñeen yo ntyjéehë. Nan'xuan na quitji joohan' ndéé tson ndo' nan'tyéhan' nduë yo quitaha, ndo' mantyi quitjihan' ndéé joo n'oon na ventyjee' 'ndyo v'aa yo nin'juu tscaa' 'ndyo v'aa tondye.

Ndo' tsontyichen Moisés ndééhan juu xjen na ntsquehan Canaán, quinan'cüjeñ'enhan joo nn'an ndyuua'ñeen ng'e 'nan na cont'a nan'ñeen, ji vaa jndyihan' ntyjii Tyo'ts'on. Min tyi'cüanaan na nnan'jonhan jñ'oon yo nan'fieen, min na ntoco ndahan yo nda nan'ñeen. Ee xe na aa nt'ahan ve nnon nan'va', yajo' nnan'yuu'han ya na nndue nn'an ndyuua'ñeen ndééhan na mantyi quinan't'maan'han joo 'nan na conduihin' Tyo'ts'on. Ndo' jndeí' jñ'oon sinin Moisés ndééhan na quinan'tyuii'han tsoñ'en ndééndyiu 'naan nan'ñeen, yo 'nan na conan'ya nquehan na conan't'maan'hinhan'. Mantyi yo nin'tsoñ'en nnon 'nan na nque nn'an Canaán coninjnt'uehinhán' ntyja 'naan joo jñ'oon na conan't'maan'han, quinan'tyuii'ñ'en nn'an Israel joohan', cha' nque ntyjehan tyi'ntyii'han' ng'eehan'hin na ncü'ahin na mantyi nnt'ahan joo 'nan na cont'a nan'ñeen. Itsó Moisés xia'ntyi nquii Jehová na quinan't'maan'han, taquintyja nquii jon conduihin Tyo'ts'on na mayuu'.

Nquii Moisés sjndal' jon nquen nn'an Israel na cañjoon' n'onhan na chito ve' ng'e joohan na yantyichen nn'anhan, jo' na tji Tyo'ts'onhan na nnduihan cüentaa' nquii jon. Xia'ntyi tji jon joohan ng'e na vi'ntyjii jonhan, ndo' mantyi xe ng'e itsiquindë jon juu jñ'oon na tco' jon 'ndyo jon ndéé nque nn'an tsjan na tuihan, nquii Abraham, Isaac yo nin'Jacob. Ndo' siqui'maan' Moisés joohan na vi na jndë na m'anhan juu ndyuua Canaán, ndo' vanditya chjohan, juu xjen'ñeen tyi'ngitsuu' n'onhan Tyo'ts'on. Mantyi tso jon nquii Tyo'ts'on itsiquindaa' jon ndyuua Canaán joohan ng'e joo nn'an na m'an juu ndyuua'ñeen, tyia jndyj 'nan na cont'ahan, chito

itsiquindaa' jon ndyuua'ñen nn'an Israel ng'e nan'xuanhan na ncy'onhan cüentahan'. Mantyi s'aa Moisés na cañjoon' n'onhan na majndye jnda tonan'que' n'onhan nnon Tyo'ts'on xjen na tom'anhan juu ndyuua' naijon tyi'cova'ya. Yajo' itso jon ndééhan:

—Nquii Jehová na conan't'maan' jaa nn'an Israel, tyi'jndye nnon 'nan na ican jon na quint'a. Ican jon na quint'a na quitsiquinjonhan'hin, joo 'nan na jndë tquen jon na quint'a, nt'ue ts'on jon na quita'nc'uéhan'. Ndo' nt'ue ts'on jon na quinan'vengiohin yo na xoncüee' nn'ön. Ican jon na quint'aha tsoñ'en 'nan na nt'ue ts'on jon ndo' quita'nguëë' joo jñ'oon na ico'xen jon jaa. Cañjoon'tyen n'onho' na joo jñ'oon na iquen jon ndéého' na coto'xenhan', joohan' ts'ian na minhan' na ntejndeihan' 'o' na nt'aho' 'nan na cavee' nchjii jon, manquii jon na sia tsonnangue yo tsjö'ndue, tji jon 'o' yo ndochiho' na nduiho' nn'an 'naan' nquii jon.

Mantyi tsontyichen Moisés na cañjoon' n'onhan xe na aa nta'nguee'han joo jñ'oon na co'xenhan' na tquen Tyo'ts'on, yajo' joo nn'an ndyuua' Canaán ntsiquitsu jonhan, ndo' juu ndyuua'ñeen mantyi nninnycyaa jonhan' ndééhan, ndo' mantyi ntsquioo jon ndaatsua' cha' joo ntjon 'naanhan ya nguee'han. Nnda' vaa jñ'oon na sinin Moisés ndéé nn'an Israel.

Jñ'oon na mats'ia na siqui'maan' Moisés nn'an Israel (Deuteronomio 27—30)

Ndö jñ'oon na mats'ia na siqui'maan' Moisés nn'an Israel. Itso jon ndééhan:

—Tsoñ'en jñ'oon na tquen Tyo'ts'on na ico'xenhan', cjoo' yaya n'onho' na quita'nguee'ho'han'. Min'ninchen ts'an na tyi'nin'quitsiquindë juu tsoñ'en jñ'oon'ñeen, jaa' nt'uii jon juu tsan'ñeen. Juu xuee xjen na ngüet'iohan jndaa Jordán na ntsaque'han juu ndyuua' Canaán, majuu xuee'ñeen nnon Tyo' Ebal quita'han vendye ntjö' t'man. Quinan'jnty'uihin ndééhan' yo tei'xca. Ndéé joo ntjö'ñeen quitjihan jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Ndë jo' quinan'yahan ncüii nnontiyu nnon juu tyo'ñeen. Ndo' tso Moisés ndééhan na quinan'cüjehan quioo' na nt'ahan naya Tyo'ts'on na conan't'maan'han jon. Juu nguee'ñeen c'onhan na cüineiin' n'onhan.

Sinchu' xco jon jñ'oon ndééhan ntyja 'naan tsoñ'en naya na nts'aa Tyo'ts'on yohan xe na aa nta'nguee'han joo jñ'oon' jon na ico'xenhan'. Ndo' mantyi siqui'maan' jonhan xe na aa

tyi'quita'nguee'hан joo jñ'oon'ñeen, jndye nnon navi' na ntquenonhan nts'aa jon. Majo' xe na aa conan'vehan joohan', yajo' nquii Tyo'ts'on nts'aa jon na ya ngue' ntjon 'naanhan. Manquii jon nts'aa na ndijndye quioo' njnuen'han. Ndo' mantyi nts'aa jon na ndijndye ndahan. Ndo' vandya' nan'min', mantyi nts'aa jon na ntantjonhan tsoñ'en ndyia' na nt'ahan yo tsoñ'en nn'an na jndo nan'ñeenhan. Tsoñ'en nayamin' nts'aa jon yohan xe na aa cota'nguee'hан joo jñ'oon' jon na ico'xenhan'. Majo' xe na aa tyi'nan'quindéhinhан', ninncyaa Tyo'ts'on na ndiv'ihan yo jndye nnon ntycu. Ntjon na nnonhan, taje'cue'hан' tsojnaan' na taje'cua'. Nts'aa jon na ngioo tycu na jndye quioo' quiждé nnan' na nnan'ndaal' o' ntjon 'naanhan. Tsojnaan' jo' nc'oon jndo' t'man. Ndo' vandya' nan'min', nque nn'an na jndohan joo nn'an Israel, joo ndyia' na nt'a nan'ñeen yohan, nta'ntjonhinhан'. Joo nan'ñeen nninncyaa Tyo'ts'on na vanaan na ntsachohan nn'an Israel ndyuuaa na tcyahan' yo ndyuuaa Canaán. Ndo' vi na jndé tcyahan joo ndyuua'ñeen, t'man jndyi jñuaan' ts'on nc'onhan jo'. Nan'min' ntquenonhan xe na aa tyi'nta'nguee'hан joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'.

Nqui Moisés sinin jon ndëë nan'ñeen ntyja 'naan' juu jñ'oon na sjinda' Tyo'ts'on yo ndotyehan. S'aa jon na cañjoon' n'onhan na nque nan'ñeen tont'ahan na njonhan'. Ndo' tcan jon jñ'oon ndëë ntyje jon nn'an Israel'ñeen na aa mantyi nquehin nt'ahan na njon juu jñ'oon'ñeen cha'xjen na tont'a ndotyehan. S'aa jon na taa' n'onhan na joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', tyi'cuee'chen na jndyaa' na ngüanguee' ts'anhan', ndo' mantyi vaahan' ndueehan. Joohan cota'jn'aahan jñ'oon' Tyo'ts'on, ndo' covaa' n'onhan na tyi'jndyaa'chen na ntsiquindé ts'anhan'. Itso Moisés ve nnon 'nan min na ndëë ntjihan nin ncüii nnonhan' na cavee' n'onhan. Ndëë ntjihan na nt'ahan 'nan na nt'ue ts'on Tyo'ts'on, 'nan ya. Xe na aa juuhan' ntjihan na nt'ahan, yajo' ya jndyi nc'onhan. Ndo' mantyi nquehin ndëë ntjihan na nt'ahan 'nan na tyi'ya na tyi'quint'ue ts'on jon. Xe na aa juuhan' ntjihan, vi' ngats'aahan' ntyja 'naanhan. Majo' tso Moisés ndëëhan na nquii jon itsiqui'maan' jonhin na quitjihan na nt'ahan 'nan na cavee' ts'on Tyo'ts'on cha' ya nc'onhan na tonnon jon. Juu nan'ñeen na cüive'ngiohan nquii Ta Tyo'ts'on, ndo' na quita'nguee'hан joo jñ'oon na ico'xen jonhan. Ndo' mantyi sinin nnanda' jon ndëëhan xe na aa tyi'nta'nguee'hан juu jñ'oon na ico'xen Tyo'ts'onhan, ndo' ngita'hан na nnan't'maan'han 'nan na conan'ya

nn'an na cotji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihan', ntsquioo jon navi' cjohan. Ndo' na nnda' nque nn'an na ninvaa tsonnangue ncüaa' n'onhan na joo nn'an Israel its'aa vi' Tyo'ts'onhan ng'e tyí'quita'nguee'han juu jñ'oon na ntjotyehan yo nquii jon. Ndo' chito xia'ntyi nquehan na ntquenonhan navi', mantyi taje'cue' ntjon 'naanhan na nts'aa jon. Majo' xe na aa ntcüe' n'onhan jnanhan ndo' xia'ntyi nquii jon nnan't'maan' nnda'han, ndo' xe na aa nta'nguee'han joo jñ'oon' jon na ico'xenhan', yajo' nc'oon nnda' jon na ya ñuan tsixuan jon yohan. Ndo' ndyochu ntcüe' jonhan juu ndyuua Canaán, ndo' mantyi ndyio nnda' jon jn'aahanan.

**Ntyja na tue' Moisés. Josué, jon ts'an na ntcō'xen
xco nn'an Israel**

(Números 27.12-23; Deuteronomio 31—34)

Vi' na jndë tyincya Moisés joo jñ'oonmin' ndëë nn'an Israel, tso jon na jndë jndë ncüii ciento vantjo' ntcyu chuu' jon, matavivio ndo' ngue' jon. Ndo' yajo' tso jon ndëéhan na nquii Josué ncy'oon jon cüenta juu ts'ian na totsixuan nquii jon. Juu Josué'ñeen nc'oon na tonnon na ngachu jonhan ndyuua Canaán. Mantyi tso jon nnon Josué yo tsoñ'en nn'an Israel c'onhan na quinan'xuanhan ñuaanhan na nt'ahan tyia' yo nn'an Canaán'ñeen.

Tsoñ'en jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', tji Moisés joohan' nnon ncüii tson. Juu tson'ñeen, tyincya jonhan' ndëë tmaan' nn'an na conduihan levitas, yo nque nn'an na conintque na conan'qui'maan'hin ntyjehin nn'an Israel. Tyi'ncüii na ntyque' chu ya na concyahan na ngüajndyee tyuua 'naanhin, tsoñ'enhan ngatjonhan na nt'ahan nguee. Juu xjen'ñeen quinan'yahan xque'ncüan' na nc'on yahan. Juu xjen na m'aan nguee'ñeen, nque levitas'ñeen yo nin'nque nan'lñeen na conditquehan, quinan'jñ'aahanhan juu jñ'oon' Tyo'ts'on na tji Moisés. Tsoñ'en nn'an quindyeinhinan', nque nannon, ndo' mantyi nanntcu yo nin'ndahan.

Tyincya Tyo'ts'on na taa' ts'on Moisés na jndë mandyo ngue' jon. Jo' tso Tyo'ts'on nnon jon na queen' jon Josué, ndë quitsaque'han quityquii' V'aa Ndiao Ji'ua'ñeen. Ndo' majo' ro na s'aa Moisés. Ndo' yajo' jndyocue Tyo'ts'on quityquii' chincyu xquen juu V'aa Ndiao Ji'ua'ñeen. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon Josué na c'oon jon na quitsixuan jon ñuaan' jon, ndo' min tyi'nc'oon jon na ncyaa' jon, ng'e nquii Tyo'ts'on na nc'oon jon yohin, ndo' ntejndeí jonhin na ncja chu juu joo nn'an Israel na nc'ohan Canaán. Siqui'maan'

Tyo'ts'on Moisés na tondëë tsoñ'en nn'an Israel, quityio juu nt'ö juu cjoo' Josué. Na nts'aa jonhan', yajo' ntsi'manhan' ndéëhan na juu Josué conintque cha'xjen tom'aan nquii Moisés. Ndo' s'aa Moisés na nnnda'.

Ndë jo' juu jon yo Josué, jnan'neinhan ncüii 'ndyo jñ'oon ndëë nn'an Israel na jnan't'maan'han Tyo'ts'on ng'e t'man conduuihin. Ndo' juu jñ'oon'ñeen siquindyiihan' nn'an Israel na tyi'nan'tjahan nnon jon.

Ndë jo' tcan Moisés na quityio Tyo'ts'on jn'aan tsoñ'en nn'an Israel.

Vi jndë jo', tëva Moisés Tyo' Nebo. Na tëva jon juu tyo'ñeen, jo' jndyiaa' jon ninvaa ndyuua Canaán. Ndo' majuu xjen'ñeen tue' jon. Majo' min'ncüii ts'an tyi'quintji yuujon na t'iü Tyo'ts'on Moisés. Na tsoñ'en joo nn'an na tonan'neinhan jñ'oon' Tyo'ts'on ndëë Israel, mataquintyja nquii Moisés na ivaa'ntyichen ts'on jon juu ts'ian'ñeen. Majo' nquii Tyo'ts'on na tyincaya na ivaa' ts'on jon joohan'. Nque nn'an Israel, tonan'chjoo' jndyi n'onhan na tue' Moisés, ndo' vi na jndë tenoon' na tom'anhan na chjoo' n'onhan, nquii Josué ntjohin na tonditque jon ndéëhan. T'man vaa na tyincaya Tyo'ts'on na jnda' xquen jon na tsixuan jon juu ts'ian'ñeen.

Tet'io Josué yo nn'an Israel jndaa Jordán (Josué 1—5)

Vi na jndë tue' Moisés, yajo' nquii Tyo'ts'on tso jon nnon Josué na cüet'io tsan'ñeen jndaa Jordán na cachu juu nn'an Israel na ntsquehan ndyuua Canaán, ee juu ndyuua'ñeen jndë tco' jon 'ndyo jon na nninncaya jaonhan' ndéëhan. Ndo' manciüii xjen na jndë tso jon na nquii jon ntejndeji jonhan tsoñ'en ndyia' na nt'ahan yo nn'an Canaán'ñeen, cüan na ntjo juu ndyuua'ñeen cüentahan. Ng'e na nnnda', juu Josué s'aa jon na cañjoon'tyen n'onhan juu jñ'oon' Tyo'ts'on na coxenhan', quita'nguee'ñ'enhan juuhan', ee xe na aa nt'ahan na nnnda', yajo' mayuu' ntejndeji Tyo'ts'onhan. Yajo' t'ua Josué ts'ian ndëë ntyjehan nn'an Israel na quinan'jnda'han ng'e ngüet'iohan jndaa Jordán. Sijaa' jon jñ'oon ndëë nque ntyjehan nn'an na ve tmaan' xoncüe'ñeen na jndë jndahan ndyuua naijon na nc'onhan tonyjaa' jndaa Jordán tonyja na quindui' ndo'cüjioon', cañjoon' n'onhan na jndë ta'han jndyuehan na m'an ejehan na ntejndeihan ntyjehan nn'an Israel tyia' na nt'ahan yo nn'an ndyuua Canaán.

Jndë jo', tqueen' Josué ve nn'an na quitsaquitquenhan cüenta nchu vaa vaa Canaán. Ndo' jndui' nan'ñeen, ty'ehan tsjoon Jericó na m'aanhān' juu ndyuaa'ñeen. Juu tsjoon'ñeen, jo' squehan vaa' ncüii tsanscuntjaa' na jndyu Rahab, jo' tanty'iuhan vaa' juu. Majo' nquii tsanm'aants'ian Jericó, jndyii jon jñ'oon na squeya ve nannon vaa' juu Rahab'ñeen na jndyoquitquenhan cüenta nchu vaa vaa juu tsjoon'ñeen. Ndo' jo' jñon tsanm'aants'ian'ñeen comision vaa' tsanscu'ñeen na ninncyaa juu cüenta joo ve nan'ñeen na squeyahān vaa' juu, na ntscuje jon joohan. Majo' juu tsanscu'ñeen taa' ts'on juu na jndë concyo joo comision'ñeen, ndo' jo' joo nan'ñeen na jñon Josué, ty'iü juuhan naijon su toxquen vaa' juu. Ndo' jndë sitja' juu cha' min n'oón téjolen nacjohan. Ndo' ya na taxee' comision'ñeen nnon tsanscu'ñeen ntyja 'naan ve nan'ñeen na jndyoquitquenhan cüenta, t'a juu, tso juu na joo nan'ñeen jndë jndui' ntcüe'han Jericó, ty'ehan. Ndo' ya na squentcüe' joo comision'ñeen na m'aan nquii ts'an na co'xen jo', taxee' jon ndéehin ntyja 'naan joo nn'an na jndyoquitquen cüenta jo'. Jnduehan: —Itso juu tsanscu'ñeen xe ng'e jndë jndui'ntcüe'han. Yajo' juu ts'an na m'aan ts'ian, t'ua jon ts'ian ndëe comision'ñeen na quitsantyjahan nanquen' nan'ñeen.

Ndo' vi na jndë jndui' comision'ñeen vaa' Rahab, yajo' téva juu xquen v'aa, na téqui'man juu joo ve nannon na ty'iü juu jo'. Tso juu ndéehan ng'e majndë nchjiiya juu na nquii Tyo'ts'on ninncyaa jon ninvaa ndyuaa Canaán ndëe joo nn'an Israel. Ndë jo' tcan juu vi naya'ñeen'hin ndëe ve nan'ñeen na quitejndeihan juu cha'xjen na tejndeihān juu joohan.

S'aa juu na cañjoon' n'onhan juu xjen na vaa na toncūu' na nt'uii vi'han'hin, jo' tañnoon' juu joohan. Ng'e na nnda', quita'han jndyuehan na juu xjen na ntsque sondaro 'naan nn'an Israel na nnt'ahan tyia' yo joo nn'an tsjoon' juu Jericó, mantyi nta'ñoon' nan'ñeenhin yo nin'nn'an 'naan' juu. Ndo' joo ve nan'ñeen ntjo ngiohan cha'xjen jñ'oon na tcan juu. Xil'jndio juu tsjoon Jericó na toquindyii' teonntjö' ndye, ndo' tuenhan!. Ndo' vaa' juu Rahab'ñeen mintyjee'han' xonctüe nacjoo' juu teonntjö'ñeen. Juu vaa' tsanscu'ñeen tovaa ncüii ventana na ndyiaa'han' toxen' juu teonntjö' na ndyii' juu tsjoon'ñeen. Xe na aa nndui'ntcüe' nan'ñeen vaa' Rahab, nque sondaro tsjoon Jericó ntjahan nan'ñeen. Ng'e na nnda', nquii Rahab sintyja juu ncüii ts'ua juu ventana'ñeen cha' joo ve nan'ñeen ndëe ntsacuehan toxen' juu teonntjö'ñeen. Tso

tsanscu'ñeen ndééhan na vitjachen na nc'ontcüe'han na m'an ntyjehan nn'an Israel, ndye xuee quitanty'iuhan quii' jndéë. Ndo' nque nan'ñeen jnduehan nnon juu na quitsityen juu ncüii ts'ua colo ve juu ventana'ñeen naijon sacuehin. Quits'aa juu na nnnda' cha' juu xjen na ntsquentcüe'hin yo sondaro ntyjehan nn'an Israel na nt'ahan tyia' juu tsjoon'ñeen, juu ts'ua'ñeen ntsiquindiyiihan' ng'e jo' vaa' juu. Juu xjen'ñeen tsoñ'en nn'an 'naan!' juu quitsincüi juuhan juu v'aa'ñeen, yajo' min ncüii joohan tyi'xe'quinan'cüje sondaro'ñeenhan. Ndo' juu Rahab'ñeen, tanguee' juu 'nan na jnduehan.

Ndë jo' ty'onhan, toty'ehan. Ndo' joo nan'ñeen ndye xuee tota'nty'iuhan quityquii' jndéë ng'e na contyja nn'an tsjoon'ñeenhan. Tenoon' na totanty'iuhan, ndë ntcüe'ntcüe'han naijon m'aan Josué yo nn'an Israel. Ndo' jnan'quindiyiihan nan'ñeen na nquii Tyo'ts'on s'aa jon na joo nn'an Canaán ncyaa jndyihan joo nn'an Israel.

Yajo' nquii Tyo'ts'on t'ua jon ts'ian nnon Josué na quijñon jon ntyee 'naanhan na nc'ohan 'ndyo jndaa Jordán, ngoy'onhan iston ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Majo' ro 'nan na s'aa Josué. Ndo' majuunty xjen na tua ntyee'ñeen quityquii' ndaa jndaa, yajo' juu ndaatooo na m'aan na tondye, técüentyjee' na ndocuehan' min na juu xjen'ñeen xoncüe ngueesua'han!. Ndo' viochen xjen na toventyjee' ntyee'ñeen yo juu iston ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on, ta' nn'an Israel, tet'iohan naijon na jnty'iihan' tyuua tcan na tocje. Ndo' mantyi tqueen' Josué ncüii ts'an na ncüii cüii tmaan' na ncho've ntmaan' nn'an Israel na t'ion jon ts'ianhan na quijí'han tsjö' juu xjen na ngüenonhan xoncüe naijon ventyjee' ntyee'ñeen quityquii' ndaa jndaa'ñeen. Joo ntjö'ñeen quitsachohinhan' ndo' naijon na nninjaanhan, jo' nin'ncüii tojnaan' quinan'cüihan joo ntjö'ñeen. Tso Josué na chuhan' na quint'ahan na nnnda' cha' ñjontyen n'onhan juu 'nan na t'man jndyi na tejndeí Tyo'ts'onhan juu xee'ñeen. Ndë jo' tso Josué ndéë ntyee'ñeen na quindui'han quityquii' juu jndaa'ñeen ixndyaa'han' tontyja na vacue ndo'cüjioon'. Ndo' majuuntyi xjen na jndui' joo ntyee'ñeen jo', juu xjen'ñeen jndyontcüe' ndaa na cha' ncüii xjen na vjahan'.

Viochen xjen na tom'an nn'an Israel venn'an chu juu ndyuua naijon na tyi'cova'ya, tondui ndahan. Majo' juu jñ'oон na sijnda' Tyo'ts'on yo tsoAbraham na vi na jndé teca nen xuee na tui

yonon'ndaa ndahan na quinan juu tjan ntyja na yus'a juu, majo' juu ts'ian'ñeen tajnan'quindë nn'an Israelhan' joo venn'an chu na tom'anhan juu ndyuaa'ñeen. Yajo' vi na jndë tet'iohan juu jndaa Jordán, tso Tyo'ts'on nnon Josué na quits'aa jon juu ts'ian'ñeen yo nannon tque ndo' mantyi yo ndahan yoquijndë. Nnda' vaa na tui chi' navejndyee chu xco xjen na tonan't'maan'han Tyo'ts'on juu nguee Pascua, xee na qui ncho'ninque m'aan juu chi'ñeen. Ndo' vi na jndë tenon nguee Pascua'ñeen, juu xee'ñeen ta'han tcüa'han tyoo' na tatsquentë téquee' ninvaa na nen xuee. Juu tyoo'ñeen jnan'yahinhan' yo trigo na tijnda'han' Canaán. Ndo' majuuntyi xjen'ñeen, tēcüentyjee' na toninncyaa Tyo'ts'on maná ng'e tavicanhan' joohan' ng'e tijnda' ntquen'ñeen na coninjnt'uehan.

Ncüii xuee'ñeen, tom'aan Josué ndyo tsjoon Jericó. Juu xjen'ñeen jndyiaa' jon na jndyovindyoo' ncüii ts'an na m'aan jon. Juu tsan'ñeen ndyii' cje xjo nt'ö jon. Yajo' tatsindyoo' Josué nnon tsan'ñeen. Taxee' jon nn'on tsan'ñeen:

—¿Nin nn'an na m'an' ntyja 'naan? ¿Aa nqué ndo' aa joo nn'an na jndohan já?

Ndo' t'a tsan'ñeen, tso jon:

—Min chito m'an ntyja 'naanho', min chito ntyja 'naan joo nn'an na jndohan 'o'. Condui ja nquii jon na ico'xen sondaro 'naan' ta Tyo'ts'on.

Ndo' Josué je', vi na jndë jndyii jon juu jñ'oon'ñeen, tco' xtye jon, tque' sta jon tyuaa na si'man jon na tju'cjehin nnon tsan'ñeen. Tso juu nnon jon:

—Condui ja na matye'ntjön nnon!. Quitsu' nin 'nan nt'ue tson' na quits'a.

Juu tsan'ñeen na conduihin na ico'xen jon sondaro 'naan' Tyo'ts'on, t'a jon, tso jon:

—Cüji ntcon', ee najon na minntyje', ji'ua conduihan', ng'e na m'an ja ndöhin.

Ndo' Josué tanguee' jon 'nan na tso tsan'ñeen.

Conan'tyuii' nn'an Israel nn'an tsjoon Jericó

(Josué 6)

Joo nn'an tsjoon Jericó, ncyaa jndyihan nn'an Israel. Juu tsjoon'ñeen xejndiohan' na toquindyyii' teonntjö' ndye, ndo' jo' tomin jndyuent'aa t'man yuujon ya cotsaque' nn'an quityquii' tsjoon'ñeen ndo' na ndui'han. Ng'e na ncyaaahn nn'an Israel, tyen tē'han tsoñ'en

joo jndyuent'aa'ñeen. Ndo' yajo' s'aa Tyo'ts'on na taa' ts'on Josué nin 'nan quint'a nn'an Israel cha' na nnan'tyuii'han juu tsjoon'ñeen. Tso'jon:

—Cüijnt'ue 'u' tsoñ'en sondaro na matsixuan' cüenta, yo vendye ntyee njan, quitsa' na ngichohan juu Iston Ji'ua njan. Ndo' ninvaa na yon xuee, ncüii ncüii jon quitsacontconho' xi'jndio xen' juu tsjoon Jericó. Ve' min'ncüii ts'an na tyi'cüanaan na ninc'uaa 'ndyo juu viochen xjen na ngontconho' jo'. Majo' juu xuee na jndë ntyque', yajo' ntyque' jnda na ngontconho' xen' juu tsjoon'ñeen. Nque ntyee'ñeen, quitsachohan ndi'ndye quinman xjen na ngontconhan xi'jndio juu tsjoon'ñeen. Joo ntyee'ñeen, vi na jndë ntyque' jnda na contconhan na xen'han', yajo' quinan'c'uaahan joo ndi'ndye'ñeen. Ndo' nque sondaro 'nan', ya na nndyehan na c'uaa ndi'ndye'ñeen, yajo' jndei quinan'xuaahan, ndo' na nnt'ahan na nnda', juu teonntjö' na ndyuii' tsjoon'ñeen, ndyuii' nquiihan'. Ndö' vaa 'nan na nndui ng'e ncö nnts'a na joo nn'an tsjoonvahin, ndyuii'ñ'en ntyja 'naanhan. Quinan'cüjeho' tsoñ'en nn'an yo quioo' njnuen'han. Majo' min'cyo ro 'nan na ndioho' na jndëhan' yo xjo, tsoñ'en nan'ñeen quinan'veho'han' quityquii' V'aa Ndiaa Ji'ua cüenta ja. Majo' juu tsjoon'ñeen quijñonho' chonhan', min'ncüii 'nan na min juu tsjoon'ñeen, tyi'cüanaan na nnan'tjon'ho'han' yo 'naanho'.

Ndo' tsonñ'en jñ'oon'ñeen na siquindyii Tyo'ts'on Josué na quits'aa jon, sinin jonhan' ndëe ntyje jon nn'an Israel. Mantyi itsō'jon mave' xia'ntyi nquii Rahab yo nn'an 'naan' juu na tyi'nan'cüjehan, ndo' tsoñ'en nn'an na m'an jo', quinan'cüjehan nan'ñeen. Ng'e juu Rahab'ñeen tejndei juu joohan, jo' tyi'nan'cuee' sondaro'ñeenhin yo nin'nn'an 'naan' juu. Ndo' tsoñ'en jñ'oon na siquindyii Josué joohan, ta'nguee'hinhan'. Toma'ntconhan juu Jericó, ncüii ncüii jnda na ncüii xuee, ndo' ninquii' nnda' na tont'ahan na ninvaa na yon xuee. Majo' xee na jndë ntyque', juu xee'ñeen ntyque' jnda na toma'ntconhan naxen' juu tsjoon'ñeen. Ndo' jo' joo ntyee'ñeen, jnan'c'uaahin joo ndi'ndye'ñeen, ndo' jndë jo' jnan'xuaa sondaro, yajo' juu teonntjö' na toquindyii' xi'jndio juu tsjoon'ñeen, tinque nquiihan' tyuua. Yajo' majuuntyi xjen'ñeen na tua joo sondaro quityquii' juu tsjoon'ñeen, tsoñ'en nn'an na m'an jo', jnan'cüjehan nan'ñeen, xia'ntyi juu Rahab yo nin'nn'an 'naan' juu na tajnan'cüjehan. Ee joo ve nan'ñeen na saquitquenhan cüenta

jo', ty'ecy'onhan juu yo nn'an 'naan' juu ndo' tyey'onhan nan'ñeen yo joohan naijon tantycüii na m'an nt'aa ndiaa 'naanhan. Ndo' ndë jo' jnan'coñ'en nn'an Israel juu tsjoon Jericó.

**Navejndyee na ty'e sondaro Israel nacjoo' tsjoon Hai,
tsuhan ng'e sitja ncüii ntyjehan**

(Josué 7—8)

Juu jñ'oon na tquen Tyo'ts'on ndëë nn'an Israel na min'ncüiihan tyl'int'ahin na ndi'naanhin 'nan nn'an tsjoon Jericó, majo' ncüii ntyjehan tata'nguee' juu jñ'oon'ñeen. Juu tsan'ñeen na jndyu juu Acán. Xoncüe xjen na cont'a nn'an Israel tyia', jndyiaa' juu ncüii tan' xjo s'on ijan, s'on xuee yo ncüii tan' ndiaa na taxjen nancoo' jndyi. Scjaa' jndyi ts'on juu joohan'. Yajo' s'aa tsan'ñeen vi ntyjahan' cha' na ntjohan' nt'ö juu. Ndë jo' tëchu juuhan', ty'iu juuhan' quityquii' tyuua quii' v'aa ndiaa 'naan' juu, maninnquii juu nchjii na nnda' vaa na s'aa juu.

Ndëcya jndui' sondaro nn'an Israel, na nt'ahan tyia' yo nn'an tsjoon Hai. Juu tsjoon'ñeen ve' tsjoon chjohan', ng'e jo' na ty'i'c'o tsoñ'en sondaro 'naanhin. Majo' juu xjen na jnt'a nn'an Israel tyia' yo nn'an tsjoon Hai'ñeen, joo nan'ñeen tyii'yantyihan, ve' ng'e jo' na ty'i'quindëë nt'a sondaro Israel yo joohan, jnan'nonhan, tsuhan. Ndo' na nnda' vaa 'nan na tui, jo' isquiocjehan'hin ngiohan, ng'e jo' tatsinin Josué mnon Tyo'ts'on. Siquindyii jonhin na nque nn'an Israel tajndëë jnt'ahin yo tyia'ñeen ng'e ncüii ntyjehan jndë sitjahn ntyja 'naan juu jñ'oon na tquen jon ee jndë tso jon na min'ncüii nnon 'nan 'naan nn'an Jericó'ñeen na tyi'nan'tjon'han joohan' yo 'naanhan. Ndo' na nnda' siquindyii jon Josué, jo' ya na tonco ncüiichen xuee, ty'ehan x'iaa', ndo' tanhan na quitsiquindyii Tyo'ts'on joohan nin ts'an na sitjahn. Juu x'iaa' na ty'ejndyeehan, si'manhan' juu tmaan' nn'an Judá, ndo' juu x'iaa' na jndë ve na ty'ehan, t'uihan' nn'an 'naan' tye Acán, ndo' ndë jo' ty'oonhan' nquii Acán. Yajo' nquii Josué taxee' jon nnon juu nin 'nan s'aa juu, ndo' jo' tso jndyoyu juu 'nan na s'aa juu. Yajo' nque nn'an Israel jnan'ncüiihan 'naan' Acán yo nin'nan na ty'iu juu, yo nn'an 'naan' juu yo nin'quioo' ntsjuen' juu, tyey'onhan juu naijon tëntycüii na m'an nn'an ndo' totuen'han ntjö'hin na jnan'cuee'han juu.

Jndë jo', tso Tyo'ts'on ndëëhan na nc'o nnda'han na quint'a xcohan tyia' nacjo nn'an tsjoon Hai. Ve' ñooncyaa vaa na quint'ahan, ve' vi xi'nch'a na nc'on sondaro, ve tmaan' joohan. Ncüii tmaan'

joohan jnt'a yahan na ndiquindëë nt'ahan yo sondaro Hai, ta'hin na jnan'non ntcüe'hin. Yajo' nque sondaro Hai'ñeen tyentyjahan na tonquen' nan'ñeen. Ndo' ncüiichen tmaan' sondaro Israel tantly'iuhan ndyo tsjoon'ñeen. Yajo' jndui'han jo', ndë teque'han juu tsjoon'ñeen, jñonhan chonhan'. Ndë jo' nque sondaro Israel na jnt'a yahan na ndiquindëë nt'ahan yo sondaro Hai, sacüentyjee'han na conan'nonhan, ta'hin jnt'a nnnda'han tyia' yo nan'ñeen, jnan'cüjeñ'enhan nn'an na m'an juu tsjoon'ñeen. Ndo' nquii Tyo'ts'on tso jon na ya ntsachohan quioo' njnuer' nn'an tsjoon'ñeen yo 'naan nan'ñeen na ndi'naanhinhan'.

Ndë jo' nquii Josué sia jon ncüii nnontiyu yo ntjö' juu Tyo' Ebal, ndo' jo' jndye quioo' jnan'cüje nn'an Israel na jnan'cohan joo o' na tonan't'maan'han Tyo'ts'on. Ndo' jo' ijon tji Josué juu jñ'oon' Tyo'ts'on na co'xenhan' na tyincyaa Moisés, ndë jo' jndeい sijnaan' jonhan' cha na quindye tsoñ'en nn'an Israel. Sijnaan' jon ntyja 'naan joo naya na nts'aa Tyo'ts'on yohan xe na aa cota'nguee'han nchu vaa ico'xen juu jñ'oon na iquen jon ndëehan, ndo' mantyi yo joo navi' na nts'aa jonhan xe na aa nnan'que' n'onhan ndëë joo ntji'ñeen. Ndö' vaa 'nan na s'aa Josué ng'e nquii Moisés, nnda' vaa jñ'oon na jnty'ii jon xjen na tom'aan jon.

Jnan'vi'nn'an nn'an tsjoon Gabaón nn'an Israel (Josué 9)

Ndyuaa Canaán tom'aan ncüii tsjoon na jndyu Gabaón. Nque nn'an tsjoon'ñeen ncyaa jndyihan nn'an Israel, ng'e jndë macondyehan na itejndeí Tyo'ts'on nn'an Israel na jndye njoon na conan'tyui'han, ndo' conan'cüjehan nn'an njoon'ñeen. Ndo' nque nn'an tsjoon Gabaón'ñeen, ng'e na tyi'quint'ue n'onhan na majo'ntyi ntjonhan, jo' jnan'vi'nn'anhan nn'an Israel. Jnt'ayahan na tcy a jndyi na m'anhan yo nan'ñeen. Vendye joohan tcüehan ndiaa ntsa, ndo' tyey'onhan tyoo' na jndë t'on tsë, ndo' ndë ty'ehan na m'an ntmaan' nn'an Israel. Jnduehan ndëë nan'ñeen na tcy a jndyi ndyuaa na jnanhan. Ndo' tanhan nnon Josué na quitsijon jon jñ'oon yo joohan na tyi'nts'aa jon tyia' yo nn'an na m'an ndyuaa 'naanhan. Jnduehan ndiaa tsan cüehan xjen na jndui'han tsjoonhan, ndo' nanein jndë s'aahan' ndiaa ntsahan'. Ndo' tyoo' xco na chohan xjen na jndui'han ndo' nanein jndë t'on tsëhan'. Ndo' nn'an Israel min tatanhan jñ'oon nnon Tyo'ts'on na aa ya na nt'ahan juu jñ'oon'ñeen yo joo nan'ñeen, ve' tondö' ta'hin jndyuehan na tyi'je'quinan'cüjehan nan'ñeen. Ndo'

vjantyi na ninndye xuee na ty'entcüe' nan'ñeen tsjoonhan, ndo' taa' n'on nn'an Israel na joo nan'ñeen nn'an ndyuua Canaáhin. Majo' jndë ta'han jndyuehan ndëë nan'ñeen na taje'quinan'cüjehan joohan. Majo' jnt'a nn'an Israel na ninnquii'chen totyentjon nan'ñeen ndëéhan na totsaquichohan ndu, ndo' tonan'jndahan ndaa na tondijnt'ue nn'an Israel joohan' juu Vats'on Ndiaa yo nin'nquehan. Juu ts'ian'ñeen t'ionhan joo nan'ñeen, ve' ng'e na jnan'vi'nn'an nan'ñeen joohan.

**Ic'on Josué ndyuua Canaán ndëë ncho've ntmaan' nn'an Israel
(Josué 13—22)**

Jndye chu na tēca na s'aa Josué tyia' yo joo nn'an na m'an Canaán, ndo' taquehin quityquii' juu ts'ian'ñeen. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon jon min na tyi'conan'tyuii'ñ'enhan joo nan'ñeen, min na nnda', c'on jon tyuua'ñeen ndëë joo nn'an Israel na njen ntmaan' xoncüe na xi'nch'a na nc'onhan tontyja' jndaa Jordán na tontyja vacue ndo'cüjioon'. Nquii tyee na conintque ndëë nn'an Israel, tsan na jndyu Eleazar, yo nque nn'an na conintque ndëë nn'an Israel, tejndeihan jon na tui juu ts'ian'ñeen. To'ohan x'iaa' na tonan'jnda'hан na ndui juu ts'ian'ñeen.

Ncüii nque na ncho've nn'an na ty'e jndyee juu xee'ñeenchen, na saquitquenhan cüenta nchu vaa ndyuua Canaán, jndyu jon Caleb. Juu tsan'ñeen niinva vando' jon juu xjen'ñeen. Juu xjen'ñeen nquii jon sijnde'i' jon jñ'oon ndëë ntyje jon nn'an Israel na maninjon ro na quitsaque'han Canaán. Ndo' ng'e na nnda', jo' itso Moisés na juu Caleb'ñeen, ncy'on jon cüenta juu ndyuua na taquen jon cüenta juu xjen'ñeen. Ng'e jo' tcan jon juu naya'ñeen nnon Josué. Ndo' tanguee' jon. Juu tsjoon na jndyu Hebrón, tyincyaas Josuéhan' nnon Caleb. Ndo' juu jon taquits'aa jon tyia' yo nn'an juu tsjoon'ñeen, ndo' jndëë tantjon jon yohan. Juu Caleb conduihin ts'an tsjan tmaan' Judá, ndo' tyuua na tacüja'han'hin tovaahan' quii' nt'an ndyuua cüentaa' juu tmaan' Judá'ñeen. Juu tyuua na tacüja'han' nn'an tmaan' Judá, m'aaranhan' ntyjaas' Canaán tontyja na m'aan ncjuu tsonjn'aan, ndo' majuu ndyuua'ñeen, jo' m'aan tsjoon Jerusalén. Majo' nque nn'an Judá, juu tyia' na jnt'ahan yo nn'an Jerusalén, tyí'quindëë nta'ntjonhan nan'ñeen. Mang'e jo', tjon' na m'an nn'an Israel yo nque nn'an tsjoon Jerusalén.

Ndyuua Canaán tontyja na m'an ncjuu ntyque', juuhan' tyincyaas Josué na joo nn'an tmaan' Efraín yo xoncüe tmaan' nn'an

Manasés, ndi'naanhinhan', ee ncüiichen xoncüe tmaan' nan'ñeen ty'onhan cüenta ndyuuaa tontyjaa' jndaa Jordán tontyja quindui' ndo'cüjioon'. Majo' joo nan'ñeen na conduihan tmaan' nn'an Efraín yo Manasés, jnduehan na juu tyuua na tacüja'han'hin, xe'cüinonhan' na nc'onhan. Ndo' jo' t'a Josué jndyuehan, tso jon xe na aa ndëe nt'ahan na ntji'han nn'an na m'an quityquii' joo ntyo' na ndyo na m'anhan, yajo' juu ndyuua'ñeen ntjohan' ndueehan.

Yajo' nque nn'an Israel ta'hin juu V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on tsjoon na jndyu Silo. Joo ntyque'chen ntmaan' ntyjehan na tacovacüja'han' ndyuuaahan, jnan'jonhan jñ'oon na nt'ohninhan' ndëe nan'ñeen. Yajo' t'uahan ts'ian ndëe vendye ntyjehan na juu ndyuuaa na jnty'iichenhan', na quitji'han ntyque' ntan'han'. Ty'ehan x'iaa' cha' ndi'jnda' yuu vaa ndyuuaa na ngacüja'han' ncüii ncüii na ntyque' ntmaan'ñeen. Ndyuuaa na tacüja'han' nn'an tmaan' cüentaa' Benjamín yo nin'Simeón, ndyo vaahan' yo ndyuuaa na tacüja'han' nque nn'an tmaan' Judá. Majo' nque nn'an tmaan' cüentaa' Zabulón, yo Isacar, yo Aser, yo Neftalí yo nin'Dan, joo ndyuua na tacüja'han'hin m'aahan' ndyuuaa Canaán tontyja na m'an ncjuu ntyque'. Quii' nt'an na ncho've ntmaan' nn'an Israel, joo ntyee 'naanhın yo nin'Levítas, joohan ta'nan tyuua tacüja'han'hin. Mang'e na nnđa', venn'an vantjo' nen njoon, jndahin na jnt'a ntyjehan nn'an Israel nayahin. Quii' nt'an joo njoon'ñeen, nque nn'an Israel tjihan yon njoon na nduihan' njoon na nta'ñoon'han' ts'an. Joo njoon'ñeen manin'ts'iaan'han', xe na aa iscuee' ts'an ncüiichen tyje juu na chito sitiuya juu na nin'quits'aa juuhan', joo njoon'ñeen ya ncja juu na nnannon juu. Ndo' vi na jndëe m'aan juu jo', nque nn'an 'naan' ts'oo, je'quindëe nt'ahan na njonntciie' juu 'nan na s'aa juu.

Xjen vi na jndëe t'onhan ninvaa ndyuuaa Canaán, yajo' itso Josué ndëe joo nn'an cüentaa' tmaan' Rubén, Gad yo nin'xonciie tmaan' Manasés, ya xe na aa nin'c'ontciue'han ndyuuaa cüentahan. Ncya ya joohan na jndëe jnan'quindëhan juu jñ'oon na ta'han jndyuehan na ntejndeihan ntyjehin nn'an Israel na nnan'tyuii'han nn'an na m'an ndyuuaa Canaán. Nein ya nc'ontciue'han tontyja ixndya jndaa Jordán tontyja na quindui' ndo'cüjioon'. Ndo' siqui'maan' jonhin na quita'nguee'han tsoñ'en jñ'oon' Tyo'ts'on na co'xenhan', c'onhan na cüivi'ngiohan jon, ndo' tsoñ'en 'nan na nt'ue ts'on jon, quint'ahinhan' yo ninvaa na ijndëhan.

**Jñ'oon na mats'iañ'en na siqui'maan' Josué nn'an Israel
(Josué 23—24)**

Vi na jndë tque jndyi Josué, yajo' nque nn'an na conintque ndëë nn'an Israel, tqueen' jonhan. Ndö jñ'oon na mats'ia na siqui'maan' jonhan. Tso jon:

—Nquii Tyo'ts'on jndë tejndeí jon 'o' cha' condëë m'anho' juu ndyuavahin. Nqueho' jndë jnty'ia ndëëho' tsoñ'en 'nan na its'aa jon yoho', cha' jndë ty'ono' cüentahan!. Juuhan' ya jndyihan!. Mang'e jo', ejoo' n'onho' na nta'nguee'ho' tsoñ'en jñ'oon na coxen'han' na tyincaya Moisés ndëëhë. Tyi'nan'jonho' yo nn'an Canaán na ninm'anhan juu tyuaavahin. Min'ncüiihan tyi'noncoho' yo joohan, ndo' 'nan na itsivi'nn'anhan' joohan na cotji'han cüenta na conduihan' Tyo'ts'on, min tyi'nan't'maan'ho'han'. Majo' xe na aa tyi'nan'veho' jñ'oonmin na matsjö, tyi'xe'quitejndeintyichen Tyo'ts'on 'o' na ntji' 'o' joo nan'ñeen. Ndo' na nnnda', n'ndyii jon na nnan'xuan nan'ñeen ncüii nnon na nts'aahan' na ngacüaa'ho!. Jndye jndyi naya jndë s'aa Tyo'ts'on yo tsoñ'en jaa, majo' xe na aa n'ndyëë juu jñ'oon na conan'jön yo juu jon ndo' ngit'aha na nnan't'maan' 'nan na itsivi'nn'anhan' nn'an na conduehan na nquii Tyo'ts'on conduihan', yajo' nc'oónon jon na v'ii jon jaa, ndo' ncüji'ntcüie' jon 'o' juu tyuaavahin.

Mannda' jñ'oon na tso Josué ndëë nn'an Israel. Ndo' sininntyichen jon ndëëhan na nquii Tyo'ts'on ta' jon na jndye nnon naya na tots'aa jon yo nquii ta tsochiihan Abraham. Mantyi s'aa Josué na cañjoon' n'onhan tsoñ'en nnon naya na jndë tots'aa Tyo'ts'on yo nquehan. Ndë jo' sinin tque Josué ndëëhan na tyi'nan't'maan'han ncüii 'nan na itsivi'nn'anhan' na cotji nn'an cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Ndo' mantyi tcan jon ndëëhan na xia'ntyi nquii Tyo'ts'on na conduihin na mayuu', juu jon quinan't'maan'han. Yajo' ta' nan'ñeen jndyuehan na x'ia'ntyi nquii jon nnan't'maan'han, na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Ndë jo' jñon Josué joohan na nc'ontcüie'han na ncüii cüii tyuaa na jndë t'on jon ndëëhan. Juu ndyuua Canaán'ñeen, ng'e nquii Tyo'ts'on jndë siquindaa' jonhan' joo nn'an Israel, tacüentyjee' na tonan'quijndyuhinhan' Canaán. Naneinhin ndiquijndyuhuan' ndyuua 'naan' nn'an Israel.

Tacovivio na tui na nnda' ndo' tue' Josué. Juu tsan'ñeen totsixuan jon ntyja 'naan' tmaan' Efraín, ndo' ncüii tsjoon na

m'aanhan' juu tyuaa'ñeen, jo' tantly'iuhin. Viochen xjen na tovando' Josué, tonan't'maan' nn'an Israel nquii Tyo'ts'on, ndo' mantyi ninvaa xuee na totando' nque nn'an na conintque ndëëhin na totejndeí nan'ñeen na t'on ndyuua na tacüja'han' ncüii cüii ntmaan'han. Nn'an tsjan 'naan' tsoJosé, ty'onhan cüenta tyuaa na nc'onhan. Jo' ty'iuhan ndeii' jon na jndyocho ntyjehan nn'an Israel xjen na jndui'han Egipto.

Tye' na conan'tja nn'an Israel nnon Tyo'ts'on
(Jueces 1.1—3.6)

Tue' Josué, ndo' mantyi tjë ntyje jon nn'an Israel na totsantyjahan naxen' jon na tonditquehan ndëë nan'ñeen. Joohan tojnty'ia ndëëhan na nquii Tyo'ts'on totejndeí jonhan na tantjonhan tyia' yo nn'an ndyuua Canaán. Majo' nquii Josué yo nin'ntyje jon nn'an Israel'ñeen vi na jndë tjëhan, joo ndahan ta' nan'ñeen na tyi'quita'nguee'han juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' na tquen Moisés. Juu xjen'ñeen ninvaa m'aan njoon nn'an ndyuua Canaán na nque nn'an Israel tyi'cotjue'cjehan joo nan'ñeen, min taconan'cüjehanhin. Min tavijnan'chonhan na nnan'tyüui'chenhan nn'an joo njoon'ñeen. Ata ta'han na tonan'jonhan jñ'oon yo nan'ñeen. Mantyi totyehan s'onndi' ndëë nan'ñeen cha' cuaanquii min na quintjo nan'ñeen quii' nt'anhan. Ndo' ng'e na nnnda', jo' ñ'en nn'an cananitas na taca na tom'anhan juu ndyuua na jndyuhan' ndyuua 'naan nn'an Israel. Ndë jo' nque nn'an Israel ta'hin na tonan't'maan'han joo 'nan na tonan'ya nn'an cananitas'ñeen na tonduehan na conduihan' Tyo'ts'on. Ndo' mantyi ta'han na totoncohan yo nda nan'ñeen.

Ndo' ng'e na nnnda', totsiv'ii Tyo'ts'on nn'an Israel'ñeen ng'e na tyi'quita'nguee'hin jñ'oon' jon na tquen jon na co'xenhan'. Ee jndë tquen jon jñ'oon na quinan'cüjehan nn'an cananitas'ñeen, min tyi'noncohan yo nan'ñeen, min tyi'nan'jonhan jñ'oon yo nan'ñeen, min tyi'nan't'maan'han joo 'nan na tonan'ya nan'ñeen na tonan't'maan'hinhan'. Yajo' jñon Tyo'ts'on ncüii ángel na jndyoquitso jon ndëë nn'an Israel na nein na tonnon, nquii Tyo'ts'on taje'quitejndeintyichen jonhan na nnan'tyüui'ntyichenhan nn'an cananitas'ñeen. Ndo' itsochen juu ángel'ñeen ndëëhan nanein nque nn'an cananitas'ñeen, nninjnt'ue Tyo'ts'onhan na ntyja 'naanhan nque nn'an Israel ngenonhan navi' cha' ntsi'manhan' na aa nnan'quindëhan na tonnon jon ndo' aa ta'nan. Ndo' mantyi

siquindyii Tyo'ts'on joohan xee na vjahan' na tonnon, nc'on nan'ñeen na jndohan nn'an Israel. Ndo' nn'an Israel je', vi na jndë jndyehan jñ'oonva', sichjoo' jndyihan' n'onhan. Jo' tonan'cüjehan quoo' na tyincahan nnon Tyo'ts'on cha' c'oон jon na nty'ia rohan nchjii jon.

Nque nn'an Israel, tojnaan' tom'anhan ndyuua'ñeen yo nn'an cananitas, joo nan'ñeen nn'an na tom'an jndyee jo'. Ndo' ng'e jo', vaa xjen tonan'jonhan na tonan't'maan'han 'nan na tonan'ya nan'ñeen na sivi'nn'anhan'hin na totji'han ciuenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on, ndo' mantyi taca na totoncohan yo nan'ñeen. Yajo' joo jñ'oon na jndë siquindyii jonhan, siquindë jonhan'. Tyincaya jon na nque nn'an cananitas'ñeen tantjonhan tyia' na jnt'ahan yo nn'an Israel. Ndo' nan'ñeen, vi' jndyi 'nan tont'ahan nn'an Israel. Ndo' xjen na totsijaa' jndyihan' navi' na toquenonhan, yajo' ta'hin na totanhin na quitejnde Tyo'ts'onhan. Ndo' t'a jon jñ'oon na tanhan, na tyincaya jon nn'an na toxen nan'ñeen joohan na ngotejnde nan'ñeenhan. Ndo' viochen xjen na tovando' nquii tsan na toco'xenhan, tonan't'maan'han nquii Tyo'ts'on, majo' vi na jndë tue' tsan'ñeen, yajo' ta' xcohan na tonan't'maan'han 'nan na tonan'ya nan'ñeen na tyi'yuu' na conduihan' Tyo'ts'on. Majndye chu na nnda' vaa na totsam'anhan.

Tyincaya Tyo'ts'on nn'an na toxenhan nn'an Israel (Jueces 3.7—5.31)

Nque nn'an na vejndyee na tantjonhan tyia' yo nn'an Israel, nn'an ndyuua Mesopotamia joohan. Tyincaya Tyo'ts'on na jnan'tyui' nan'ñeen nn'an Israel, tsojnaan' na tonan't'maan'han 'nan na tonan'ya nn'an na sivi'nn'anhan'hin na tji'han ciuenta na conduihan' Tyo'ts'on. Nquii tsanm'aants'ian t'man ndyuua Mesopotamia'ñeen, vi na jndë sityui' jon joo nn'an Israel, nen chu toco'xen jon nan'ñeen. Juu xjen'ñeen, nque nn'an Israel'ñeen, tanhan nnon Tyo'ts'on na quitejnde jonhan, nquii jon na conduihin na mayuu'. Ndo' juu jñ'oon na tanhin nnon jon, t'a jonhan'. Tyincaya jon Otoniel na ntsinquindya ntcüe' tsan'ñeen joohan quityquii' juu navi' na toquenonhan. Juu tsan'ñeen, jnda ncüii tyje Calebhin. Nquii Tyo'ts'on totejnde jon Otoniel'ñeen na sichon yantyi juu na s'aa juu tyia' yo nquii tsanm'aants'ian t'man na co'xen jon nn'an ndyuua Mesopotamia. Nquii juu yo sondaro 'naan' juu

tantjonhan tsan'ñeen. Ndo' ng'e na nnnda', nque ntyjehin nn'an Israel, t'uahan ts'ian nnon jon na toco'xen jon joohan venn'an chu.

Ndo' nque nn'an Israel, vi na jndë tue' Otoniel, yajo' ta' nnnda'han na tavita'nguee'han jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Juu xjen'ñeen, nquii jon tyincyaajon na nquii tsanm'aants'ian t'man ndyuua Moab, tantjon jon tyia' na s'aa jon yo nn'an Israel. Ngin'on ncho'ndye chu toco'xen jon nan'ñeen. Ndë jo' nque nn'an Israel'ñeen, ta' xcohan na totanhan na quitejndeinnda' Tyo'ts'onhan. Ndo' na nnnda', t'ua jon ts'ian nnon tsan na jndyu Aod na quitscuee' tsan'ñeen nquii tsanm'aants'ian t'man ndyuua Moab. S'aa jon na nnnda', ndo' tejndeijon nn'an Israel na quindyaantcüe'han na tom'anhan nacje 'naan nn'an ndyuua Moab. Jndë tenon na tui na nnnda', nque nn'an Israel, tëca nequenn'an chu na ya tom'anhan, tavi'nan nn'an na jnt'ue tyia' yo joohan.

Joo ndyu'ñeen, tom'aan ncüiichen ts'an na toquijndyu Samgar. Mantyi tejndeijon tsan'ñeen ntyjejon nn'an Israel. I scuee'jon yon ciento nn'an filisteo yo xjo të nnonhan' na covijnt'uehinhan' na itsityuaa'jon ndoro.

Ndo' juu Aod, vi jndë tue'jon, ta' nnnda' nn'an Israel na tavinin'quita'nguee'han jñ'oon na tquen Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Ndo' na nnnda', yajo' nquiijon tyincyaajon na juu tsanm'aants'ian t'man 'naan nn'an cananitas, isquioocje tsan'ñeen joohan, ndo' mantyi toco'xen jonhan. Juu ts'an na tondit'man ndëësondaro cananita, jndyu jon Sísara. Tëca ntcyu chu na tots'aa vi' jndyi jon nn'an Israel. Ndo' ng'e na nnnda', ta' nn'an Israel na totan nnnda'han na quitejndeijon tsan'ñeen. Juu xjen'ñeen, tom'aan ncüii tsanscu na toquijndyu jon Débora, juu tsan'ñeen na toco'xenjon nn'an Israel. Nquii Tyo'ts'on tquenjon jñ'oon nnon tsanscu'ñeen na c'uajon ts'ian nnon ncüii ts'an na jndyu Barac na quitsitjon tsan'ñeen sondaro Israel na quint'ahan tyia' yo juu Sísara'ñeen. Ndo' tso Débora'ñeen nnon Barac na mayuu' nquii Tyo'ts'on ntejndeijon hin na ngüantjon juu tyia' na nts'aa juu yo Sísara. Majo' juu Barac'ñeen, ng'e na ncyaa'jon na ntsiquindëjon 'nan na tso tsan'ñeen, jo' tsojon na tyi'xe'cjajon na ngaquits'aa jon tyia' xe na aa tyi'ncja nquii Débora yohin. Ndo' sijon Débora'ñeen yo jñ'oon na tso tsan'ñeen. Majo' tsontyichenjon xe ng'e na ncyaa' Barac'ñeen, nquii Tyo'ts'on ninnncyaa'jon na ncüii tsanscu' ntscuee' tsan'ñeen juu Sísara, chito nquii Barac na nts'aahan'. Yajo' tjajon yo Débora, jnan'ncüihan

sondaro Israel, jnt'ahan tyia' yo sondaro 'naan' Sísara'ñeen, ndo' jnan'quioocjehan nan'ñeen. Majo' juu Sísara, jnannon jon.

Tuee' jon vaa v'aa ndiaa 'naan' ncüii ts'an tsjan nn'an ceneo. Jo' tantly'iu jon. Ee nquii ts'an na vaa' juu v'aa'ñeen, totsay'onhan jñ'oon yo nn'an tsjan 'naan' Sísara. Xjen na tuee' juu v'aa'ñeen, nquii tsans'a ts'an vaa', tac'oonhin. Ninnquii' scuu' jon m'aan, Jael jndyu tsan'ñeen. Tso juu nnon Sísara'ñeen na cüenon juu quii' v'aa. Tyincya juu chjo ndaatsu na t'u tsan'ñeen. Ndë jo' ty'iu jonhin. Ndo' juu Sísara'ñeen, its'aahan' nchjii jon na nquii jon tejndei Jael'ñeen, majo' jñ'oon na mayuu' nque nn'an Israel itejndei tsan'ñeen. Ee juu xjen na jndë tso Sísara'ñeen, yajo' tco' jon tsontë tsö'xquen tsan'ñeen, mannda' vaa na iscuee' jonhin. Chjo ro xjen na tui na nnda', ndo' tyjee'non nquii Barac'ñeen na nt'ue juu Sísara. Ndo' juu Jael si'man jon si'ts'o 'naan' tsan'ñeen nnon Barac. Juu xuee'ñeen, nque nn'an Israel, tsoñ'en nn'an cananeo, jnan'quioocjehan nan'ñeen. Ndo' ng'e na nnda', nquii Débora yo Barac, jnan'jnda'han ncüii alabanza na tahin na ntyja 'naan'han' jnan't'maan'han nquii Tyo'ts'on na tejndei jon nn'an Israel. Vi na jndë tenon na tui na nnda', yajo' nque nn'an Israel, venn'an chu ya tom'anhan, ta'nan tyia'.

Itsin'man Gedeón nn'an Israel nduee nn'an ndyuuaa Madián (Jueces 6.1—8.29)

Juu Débora, vi na jndë tue' jon, nque nn'an Israel ta' nnda'han na tavita'nguee'han juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Ndo' na nnda', tejndei jon nn'an ndyuuaa Madián na tantjonhan juu tyia' na jnt'ahan yo nn'an Israel. Ndo' tsojnaan' jo', ntyque' chu totoxen nan'ñeen joohan. Nque nn'an tsjan Madián, yo joo nn'an tsjan Amalec, yo nin'nn'an mañoon tsjan conduihan, tyeque'han ndyuuaa na m'an nn'an tsjan Israel. Tonan'ndaa'han ntjon 'naan nan'ñeen, tsojnaan' jo' ntjohan ta'nan 'nan ya ntcüa'han.

Ng'e na nnda' tquenon nn'an Israel, totanhan nnon Tyo'ts'on na quitejndei nnda' jonhan. Ndo' sintcüe' jon jñ'oon ndëéhan na coquenonhan na nnda' tsojnaan' na tavinin'quita'nguee'han jñ'oon' jon na ico'xenhan'. Ndo' mantyi xe ng'e tonan't'maan'han joo 'nan na conan'ya nn'an na itsivi'nn'anhan'hin na cotji'han cüenta na conduihan' nquii jon. Majo' min na nnda' nchjii jon yohan, jñon jon ncüii ángel na m'aan ts'an na jndyu Gedeón. Siquindyii jonhin na caquits'aa juu tyia' yo sondaro 'naan nn'an ndyuuaa Madián'ñeen.

Ndo' mantyi tso ángel'ñeen na quitsityui' jon juu nnontyiu na sia tye jon. Juu nnontyiu'ñeen conduihan' cüentaa' juu ty'ö Baal. Juuhan' itsivi'nn'anhan' nn'an na conan'tiuhan na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Nnonhan' tonan'cohan quioo' na tonan'cüjehan na tonan't'maan'han juu nan'ñieen. Juu ángel'ñeen siqui'maan' jon Gedeón na vi na jndë sityui' juu nnontyiu'ñeen, yajo' quitsia jon ncüiichen nnontyiu xco na manin'ts'iaan' na nnan't'maan'han nquii jon na conduihin Tyo'ts'on na mayuu!. Ndo' ya ndë na nts'aa juu ts'ianmin', mantyi ntcanganhan' na quitscuee' jon ncüii toro na mninnycayañ'en jon juu o' na ntsit'maan' jon nquii Tyo'ts'on. Ndo' juu Gedeón'ñeen, nin'cüanguee' jon ts'ian na t'ua Tyo'ts'on nnon jon. Majo' ncyaa' jon nn'an vaa! tye jon yo nque nn'an na ninnccüii ndyuua m'aan jon yohan. Ndo' ng'e na nnda', jo' sitiu jon natsjon nts'aa juu ts'ian'ñeen. Ya na tonco ncüiichen xuee, nque nn'an tsjoon' jon jnty'iahin na nnda' vaa 'nan na s'aa jon. Ndo' tsojnaan' jo', nin'quinan'cuee'hanhin. Majo' nquii tye Gedeón'ñeen, t'a jon jndyue nan'ñeen, xe na aa mayuu' juu Baal conduihin Tyo'ts'on, yajo' ndëë ngüañoon' nquiihin. Nnda' vaa na jn'man Gedeón nduee nan'ñeen na tajnan'cuee'hanhin.

Yajo' joo nn'an tsjan ndyuua Madián yo joo nn'an tsjan Amalec yo nin'nn'an mañoon tsjan conduihan, tancüihan yo ntyjehan, taxjen jndye jndyi sondaro 'naanhan. Sque nnda'han ndyuua 'naan nn'an Israel. Nquii Tyo'ts'on tejndeí jon juu Gedeón'ñeen, ndo' mantyi jndye jndyi sondaro sincüii tsan'ñeen. Majo' nquii Tyo'ts'on siquindyii jonhin na joo sondaro na nachu juu, tenon ntyja xjen jndye jndyihan. Ndo' xe ng'e na nnda' na siquindyii jonhin, jo' joo nn'an na ncyaaahan na nc'ohan tyia!, siquindya ntcüe' Gedeónhan na c'ontcüe'hin nt'aahin. Majo' min na nnda' s'aa jon, ninja' jndye jndyi sondaro'ñeen m'an. Ng'e na nnda', techu Gedeón jooohan na m'aan ncüii tñon ndaa, ndo' t'ua jon ts'ian ndëëhan na cüehan ndaa. Ndye ciento joo nan'ñeen na têhan ndaa yo ndueehan. Majo' mañoonchen ntyjehan tquenhan jndyuehan têhan ndaa. Ndo' na nnda', nquii Tyo'ts'on tso jon nnon Gedeón na joo nn'an na tquenhan jndyuehan têhan ndaa, quijñon ntcüe' jonhan nt'aahan. Tso jon na xia'ntyi joo ndye ciento sondaro'ñeen na têhan ndaa yo ndueehan, joo nar'ñeen na mninjnt'uehin na nts'aa juu tyia!. Ndo' s'aa Gedeón na nnda'.

Majuu tsjon'ñeen, sijnda' Gedeón ndu na ntja' nan'ñeen yo nguua na jndéhan' yo ts'oquichu. Ncüii cüii sondaro'ñeen tyincaya jon ncüii ndu ndéehan yo ncüii cüii nguua'ñeen. Joo nguua'ñeen tyquii'han', jo' ñjon ntca na cov'a. Tsoñ'en sondaro'ñeen tyechohinhan'. Jndui'han, squehan 'ndyo naijon na m'an nque nn'an na jndo nan'ñeenhan. Yajo' nquii Gedeón tja' jon ndu na y'oon jon, ndo' joo ndye ciento sondaro'ñeen mantyi tja'hin ndu na chohan. Ndo' jnan'tiuuhan joo nguua'ñeen cha' ndixuee chon ntca'ñeen. Ndo' mantyi tsoñ'enhan ninvi xjen jnan'xuaahan. Jnduehan:

—Ntyja 'naan' nquii Tyo'ts'on, ndo' mantyi ntyja 'naan' juu Gedeón, jo' na ntantjön 'o'.

Ndo' joo ndye ciento sondaro 'naan' Gedeón, tominnntyjee'chenhan xi'jndio na m'an sondaro nn'an Madián'ñeen. Majo' nque sondaro'ñeen, taxjen vaa tyue jndyihan, jo' ta'han na jnan'cüjehan ntyje nquehan. Ndo' jnan'cjehan, jndui'han, jnannonhan. Ñ'en vendye sondaro Israel na tyi'quinan'xuanhan juu tmaan' sondaro na chu Gedeón, tyentyjahan nanquen' nn'an Madián'ñeen. Viochen xjen na nnda', vendyechen sondaro Israel totquenhan ciuenta ncüii cüii joo naijon na ngüet'io nn'an Madián'ñeen jndaa Jordán. Ng'e na nnda' jnt'ahan, jndye jndyi sondaro'ñeen jnan'cüjehan, ndo' mantyi jnan'cüjehan ve nn'an na conintque na cotoxenhan nn'an Madián. Ndë jo', nquii Gedeón yo ndye ciento sondaro'ñeen, tet'iohan jndaa Jordán, tjahin mañoon ve nn'an na conintque ndëë nn'an Madián ndo' mantyi jnan'cüjehan nan'ñeen.

Ndo' nquii Gedeón yo nin'sondaro 'naan' jon, vi na jndë tantjonhan yo joo nn'an ndyuua Madián'ñeen, nque ntyje jon nn'an Israel, nin'quit'ionhan ts'ianhin na nditque jon ndéehan. Jo' t'a jon jndyuehan, itso jon xia'ntyi nquii Tyo'ts'on chuhan' na ntco'xen jonhan, chito nquii juu. Majo' min na nnda' jñ'oon na sintcüe' jon ndëë nan'ñeen, tcan jon ndéehan na nt'ahan nayahin joo ndi'ng'ee s'on ijan na tyjehan nduee nn'an Madián'ñeen na tantjonhan tyia' na jnt'ahan. Ndo' tyincya nan'ñeen ndi'ng'ee'ñeen nnon jon. Yo joohan' sia jon ncüii ndiaa chjo na itsijonhan' juuhan' cha'vijon juu ndiaa cüe ntyee 'naan nn'an Israel. Vi jndë tenon juu tyia'ñeen, nque nn'an Israel ya tom'anhan, tavi'nan t'onhan tyia' yo nn'an, ata xjen vi na jndë tue' nquii Gedeón. Ndëcyta jo', joo nn'an Israel tonan'tja

nnda'han nnon Tyo'ts'on, juu ndiaa chjo'ñeen na sia Gedeón, ta'han na tonan't'maan'han, tachito nquii Tyo'ts'on.

Tjichen Tyo'ts'on nn'an Israel na toxenhan ntyjehan
(Jueces 8.30—12.15)

Nquii Gedeón'ñeen tom'an ndyenn'an ncho'nquii ntsinda jon nannon na jnan'ngui nanntcu scuu' jon, vandya' Abimelec jnda jon yo tsanscu 'naan' jon. Vi jndë na tue' Gedeón, yajo' nque nn'an Israel, ta' nnda'han na tonan't'maan'han joo 'nan na jnan'ya nn'an na tonan'vi'nn'anhan'hin na cotji'han cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Yajo' juu Abimelec'ñeen, tja juu tsjoon Siquem, tsjoon' ndyee juu. Ndo' s'aa juu na joo nn'an tsjoon'ñeen ta'nguee'han na ntco'xen jon joohan. Jndë jo' sincüii jon vi tmaan' nn'an na ntjo ngiohan juu jñ'oон na tso jon ndëéhan. Ndo' yo joohan tja juu, taquitsciuje jon joo ndyenn'an ncho'nqui ntsinda tye jon, xia'ntyi ninnccüii tsan'ñeen na jnannon, tsan na jndyu Jotam. Juu tsan'ñeen tanty'iu jon, jo' na tajndëe iscucee' Abimalechin. Ndë jo' tja juu Jotam'ñeen, tacüentyjee' jon ndyo chjo na m'aan juu tsjoon Siquem'ñeen. Jndei sixuaa juu joo nn'an tsjoon'ñeen. Tso juu ndëéhan na min'chjo tyi'quichuhan' 'nan na jnt'ahan yo ntsinda tsotye juu. Ndo' tsontyichen juu na ntyja ts'on juu na nquii Abimalec'ñeen yo joo nan'ñeen na jnan'jonhan yohin, quityionhan yo 'nan na jnt'ahan. Ndo' ng'e na nnda', nquii Tyo'ts'on tyincyaas jon na juu Abimelec yo joo nn'an tsjoon Siquem, jnan'ntja'han yo ntyje nquehan. Juu Abimelec'ñeen yo nin'nn'an na jnan'jon jñ'oон yohin, tantjonhan joo nn'an tsjoon Siquem'ñeen. Ncüii v'aa ndye na too' nn'an juu tsjoon'ñeen quityquii'han' na tanty'iuhan, isco jon juu v'aa'ñeen min na ninvaa vando'han na too'han tyquii'han'. Ndëcyaa juu Abimalec'ñeen, taquits'aa jon tyia' yo nn'an ncüiichen tsjoon, ndo' jo' ncüii tsanscu isquioo juu ncüii tsjö' tosu, ty'oonhan' xquen jon, iscucee'han'hin.

Vi jndë na tue' tsan'ñeen, yajo' nquii tsan na jndyu Tola, toco'xen jon nn'an Israel vi ntcyu ncho'ndye chu. Ndo' vi na jndë jnty'iihan' juu Tola'ñeen, ncüii tsan na jndyu Jair, juu jon toco'xen jon nn'an Israel ntcyu ncho've chu.

Vi jndë na tenon nan'min', nque nn'an filisteos yo nn'an amonitas, jnan'quioocjehan nn'an Israel. Vi ngin'on ncho'ndye chu na toxenhan nan'ñeen, ndo' mantyi jaa' jndyi 'nan na tont'ahan na toquenon nan'ñeen. Nquii Tyo'ts'on tyincyaas jon na joo nan'ñeen na

quitantjonhin tyia'ñeen, tsojnaan' na ncüiichen jon ntcüe' nnada'hán tonan't'maan'hán 'nan jnan'ya nn'an na itsivi'nn'anhan'hin na cotji'hán cüenta na conduihán' nquii Tyo'ts'on. Yajo' ta'hán, tan nnada'hán na quitsin'man jonhan quii' juu navi'ñeen. Sintcüe' jon jñ'oon ndéehan na quitanhán juu naya'ñeen ndéë joo nan'ñeen na jnan'ya nn'an na tonant'maan'hinhan' na itsivi'nn'anhan'hin, cha' njnty'iahán na aa vaa najndeí na nan'xuan nan'ñeen na ngüañoon'hán hin quityquii' 'nan na coquenonhan. Ndo' na nnada', nque nn'an Israel jnty'ehan na conan't'maan'hinhan' ndo' nquii jon na conduihán Tyo'ts'on na mayuu', tye' xco na totejndeí jonhan.

Juu xjen'ñeen, tom'aan ncüii tsans'a na jndyu Jefté. Juu tsan'ñeen tom'aan jon ts'ian sondaro, ya jndyi tovaquinjon' ts'ian na tots'aa jon. Majo' ng'e na jnda tsanscu ntjaahin, jo' joo ntsinda tsotye juu tyi'nein nan'ñeenhin. Majo' juu xjen na jnan'quita' nn'an amonitas tyia' yo nn'an Israel, nque nan'ñeen na conduihán ntyje jon, tyequitanhan nnon jon na nquii jon nditquehin ndéë tmaan' sondaro nn'an Israel. Ta'hin jndyuehan nnon jon xe na aa ngüantjon jon tyia' na nts'aa jon yo joo nn'an amonitas'ñeen, chi ntjohin na nditquehin ndéë ntyje nquehan nn'an Israel. Ndo siu' Jefté jñ'oon na jndue nan'ñeen nnon jon, ndo' jñon jon vendye ts'an na m'aan tsanm'aants'ian t'man 'naan nn'an amonitas. Taxee'hán nnon tsan'ñeen ndu na its'aa jon tyia' yo ntyjehan nn'an Israel. T'a tsan'ñeen jndyuehan na its'aa jonhan' xe ng'e nque nn'an Israel ndyu na toxen'chen tyjehan ndyuua 'naan' jon. Ndo' vi na jndë jndyii Jefté juu jñ'oon'ñeen, t'a jon 'ndyo tsanm'aants'ian amonitas'ñeen na tyi'yuu' na nque nn'an Israel tyjehan ndyuua 'naan nan'ñeen. Majo' nquii tsan'ñeen na ico'xen jon nan'ñeen, tasijñ'oon' jon jñ'oon na tso Jefté. Yajo' nquii Tyo'ts'on tejndeí jon Jefté'ñeen na tju'cje jon joo nan'ñeen.

Majo' nque nn'an tmaan' tsjan 'naan' Efraín, tonan'vjehan Jefté tsojnaan' na ta'nán tcan jon ndéehan na quitejndeihan jon xjen na s'aa jon tyia' yo joo nn'an amonitas'ñeen. Juu Jefté conduihán tmaan' nn'an tsjan cüentaa' Manasés. Tsojnaan' na nnada' vaa ngiohan yo nn'an tsjan Efraín, tye' jnt'ahan tyia' yo ntyjehan. Ndo' jndye nn'an tmaan' Efraín jnan'cüe nn'an tsjan Manasés joohan. Yon chu toco'xen Jefté jñ'oon na tonan'y'oonhan' nn'an Israel.

Vi jndë na tue' jon, tsan na jndyu Ibzan toco'xen jon jñ'oon na tonan'y'oonhan' nn'an Israel. Ntyque' chu toco'xen jon joohan. Ndo'

vi na jndë tue' jon, juu tsan na jndyu Elón, ncüii nqui chu toco'xen jon nn'an Israel, ndo' ndë jo' ncüii nen chu tom'aan tsan na jndyu Abdón na toco'xen jonhan.

Itsin'man Sansón nn'an Israel nduee nn'an filisteos

(Jueces 13—16)

Jndë na tue' Abdón, jnan'tja nnda' nn'an Israel ntyja 'naan' jñ'oon na tquen Tyo'ts'on na ico'xenhan'hin. Ndo' na nnda', tyincaya jon na tantjon nn'an filisteoshan ndo' na totoxen nan'ñeenhan.

Juu xjen'ñeen jñon Tyo'ts'on ncüii ángel na m'aan ncüii tsanscu ts'an Israel, tsan na ta'nan ntsinda juu. Ndo' tso ángel'ñeen nnon juu na nniencyaa Tyo'ts'on na nc'oон jnda juu ncüii yus'a. Ndo' mantyi tso jon nnon tsanscu'ñeen na tso Tyo'ts'on na tanc'u juu ndaa vinon, ng'e nquii yujnt'a na ntsingui juu, ntquen Tyo'ts'onhin na ntsixuan juu cüentaa' nquii jon ninvaa xueechuu' juu. Jaa' jñ'oon na tso ángel'ñeen nnon juu tsanscu'ñeen na tyi'nninqui' soxquen jnda jon yu na nc'oон. Mantyi na tso jon na ngüentyja na nts'aa jnda juu tyia' yo nn'an filisteos. Ndo' vi na jndë jndui'ntcüe' ángel'ñeen na tonnon juu tsanscu'ñeen, taquitso juu nnon saa' juu na nnda' vaa. Ndo' jo' jñon nnda' Tyo'ts'on juu ángel'ñeen cha' ngantyja ts'on saa' tsanscu'ñeen na mayuu' na nndui na nnda'. Ndo' siquindéhan' juu jñ'oon'ñeen, singui tsanscu'ñeen ncüii yujnt'a yus'a. Ndo' tēquijndyu juu Sansón. Nquii Tyo'ts'on t'man totejndei jonhin, ndo' t'oон juu na m'aan jndyi najndei juu. Ng'e jo' jndye jndyi nn'an filisteos iscüjee juu ndo' jndye ntjon 'naanhan jñoon juu chon. Jndë jndë ntcyu chu na toco'xen jon jñ'oon na tonan'y'oonhan' nn'an Israel.

Joo nn'an filisteos nin'quinan'cuee'han Sansón. Ndo' juu jon, ve'nchjii jon ncüii tsanscu na jndyu Dalila. Ng'e na nnda' vaa, jo' na jndue nn'an filisteos'ñeen nnon juu Dalila na quint'ue juu nchu vaa na juu Sansón m'aan jndyi najndei tsan'ñeen. Ta'han jndyuehan na jndye xoquitu' na nt'ahan nayahin xe na aa nts'aa juu ts'ian'ñeen. Jo' tots'aa juu ty'oo Sansón na quitsi'man jon nnon juu ndu na m'aan jndyi najndei jon. Majo' juu jñ'oon na sintcüe' jon nnon juu, ve' quintuhan'. Tso jon:

—Xe nnan'tyen nn'an ja yo ntyque' ts'ua tjan tsei, yajo' cüejon na jndö cha'xjen minnycya ro ts'an.

Ndo' juu Dalila siquindyii juu nn'an filisteos'ñeen na nnda' vaa, jo' tyincahan ts'ua tjan tsei'ñeen na sityen juu Sansón. Ndo' joo

filisteos'ñeen m'anhan na tantly'iuhan vaa' tsanscu'ñeen xjen na its'aa juu na nnnda'. Jndë jo' sixuaa juu nnon Sansón na jndë cotsque nn'an filisteos na ncy'onhanhin. Majo' min na nnnda', ty'ioo' jon joo nt'ua ntjan'ñeen. Ta'nan jndëe ty'on nan'ñeenhin. Yajo' tots'aantyichen Dalila ty'oohin.

Tso juu:

—Ve' quintu tsu' nnön. Xe na aa mayuu' vi'nchji' ja, quitsinin' jñ'oon na mayuu' ndu na m'aan jndyi najndu'.

Majo' ncüiichen jñ'oon quintu sinin Sansón nnon juu. Itso jon:

—Xe na aa ntsityen' ja yo ts'ua tsja' xcon'on, yajo' cüejon na jndö cha'xjen min'cya ro ts'an. Mannda' tso jon nnon juu.

Ndo' xjen na tso Sansón, yajo' sityen Dalila jon yo ts'ua tsja' xcon'on, ndo' xjen'ñeen nn'an filisteos'ñeen mantyi m'an nty'iuhan vaa' juu. Ndë jo' sixuaa nnda' juu na jndë cotsque nn'an filisteos'ñeen na ncy'onhanhin. Ndo' na jndyii jon na nnda', ncüiichen jon min'chjo tajndyaa' t'ioo' nnda' jon joo nt'ua'ñeen. Jndë jo' tots'aa nnda' Dalila ty'oohin ndo' mañoon jñ'oon quintu sintcüe' jon. Tso jon:

—Xe na aa yo soxquén ntsa' na ngava jnon ndo' tyen ncüja'han', yajo' cüejon na jndö cha'xjen min'cya ro ts'an.

Mannda' jñ'oon tso jon nnon juu Dalila'ñeen.

Ndo' mannda' ro 'nan s'aa juu, majo' ya na sixuaa juu nnon jon na jndë cotsque nnda' nn'an filisteos na ncy'onhanhin, jndyii jon na nnda', yajo' tay'oonto jon ninvaaf'en juu jnon'ñeen na sijndei jon. Ndo' ng'e jo', tots'aa nnda' juu ty'oohin. Itso juu:

—U' min'chjo tyi'yuu' na vi'nchji' ja. Xe na aa mayuu' na ve'nchji' ja, quitsu' jñ'oon na mayuu' nnön.

Mannda' vaa na totsintjaan' juu jon ata tso jndyoyu jon jñ'oon na mayuu' nnon juu. Mats'iañ'en tso jon:

—Jñ'oon na mayuu' na m'aan jndyi najndö ng'e condui ja cüentaa' nquii Tyo'ts'on xjen na ñjön ja tsiaa' ndyö, ndo' min min'jon tyí'conqui' soxquén. Ee xe na aa nninnqui' soxquén, yajo' ntsicüejonhan' najndö cha'xjen min'cya ro ts'an.

Mannda' jñ'oon tji' jndyoyu jon ntyja 'naan' nquii jon nnon Dalila'ñeen.

Yajo' jñon nnda' juu jñ'oon ndëe nn'an filisteos'ñeen na nninnocy o nnda'han na m'aan juu. Ndo' jo' s'aa juu na ngitso Sansón cjoo' ntcüi' juu. Ndo' sijnda' juu ncüii ts'an na nninnqui' tsan'ñeen

soxquen jon. Ndë jo' ncüiichen jon sixuaa juu na cotsque nnnda' nn'an filisteos'ñeen na ncy'onhanhin. Ticjee' jon, majo' min tyi'covaa' ts'on jon na tavije'quiteijndeintyichen Tyo'ts'onhin. Ve' jo' t'ueto nan'ñeenhin. Ndo' tji'tohan tëndëë jon, ndo' jnan'tyehan vi carenahin. Ndëë tyey'onhanhin ndyuaahan, jo' tyi'hanhin vancjo, jnt'ahan na quitscontcon jon ncüii tosu t'man na cotua nn'an ntquen trigo, na cha'vijon quioo'hin yo juu ts'ian'neen.

Majo' viochen xjen na toquindiyi' Sansón tyquii' vancjo'ñeen, tye' na tévitonco nnnda' soxquen jon. Ncüii xuee'ñeen tovaa nguee 'naan nn'an filisteos na tonan't'maan'han ncüii ty'ö na conan'y'onhan na tyi'yuu' na Tyo'ts'on conduihan'. Ndo' viochen xjen na m'aan juu nguee'ñeen, jnan'cüanonhan jñ'oon vancjo naijon m'aan Sansón na quindyo jon na nin'nacy'ohan chjo na nnoncohan jon. Ndo' ncüii yus'achjo jndyoy'oon juuhin v'aa t'man yuu jon na too' joo filisteos'ñeen. Ndo' tso jon nnon yu'ñeen na cay'oon juu chjohin naijon minntyjee' ve nonnt'eí ntjö' na chuhan' ninvaa juu v'aa'ñeen. Yajo' sinin nnnda' jon nnon Tyo'ts'on. Ndo' tcan jon vi naya'ñeen na ninjon quitejndei jonhin. Yajo' scüanjoon' jon nt'ö jon ncüii cüii nonnt'eí ntjö' juu v'aa'ñeen, ndo' yo ninvaa najndei jon, jñoon jon nt'ö jonhan'. Na nnnda' s'aa jon, ton nonnt'eí ntjö' juu v'aa'ñeen, tyioohan' cjo tsoñ'en nn'an na too' jo'. Tjëhan ndo' mantyi nquii jon. Ndo' na s'aa jon na nnnda', jndyentyichen nn'an iscüje jon juu xjen'ñeen, chito na ninvaa xeechuu' jon.

Tye' na vantyja ts'on Rut Tyo'ts'on (Rut 1—4)

Nque nn'an na tonduihin jüe ndëë nn'an Israel, viochen xjen na totoxenhan nan'ñeen, tom'aan jndo' t'man. Juu xjen'ñeen tom'aan ncüii ts'an na jndyu Elimelec, juu jon tsjan tmaan' nn'an Judá. Jnaan' juu jndo' t'man'ñeen, jo' jndui' jon, tja jon ndyuaa Moab. Tay'oon jon scuu' jon Noemí yo ve ntsenda jon yonnon na jndyuhan Mahlón yo Quelión. Ndo' viochen xjen na tom'aan Elimelec'ñeen ndyuaa Moab, jo' tue' jon. Ndo' joo ve ntsenda jon toncohan yo yontcu juu ndyuaa'ñeen. Mahlón toco juu yo Rut, ndo' tyje juu Quelión, toco juu yo Orfa. Ndo' ndë jo', mantyi ve joo nannon'ñeen ntsinda Noemí, tjëhin juu ndyuaa'ñeen. Ndo' ng'e na nnnda', tom'aan Noemí na chjoo' jndyi ts'on jon. Majo' ya na tic'uaa jñ'oon na jndë tenoon' juu jndo' t'man'ñeen, na cüiichen jon min 'nan na ya ntcüa' nn'an ndyuaa Judea, sitiu jon na chi neja ntcüe' jon tsjoon' jon.

Yajo' tso jon ndëë nanntsaal' jon na contcüe'han nt'aa ndyeehan na nnonco nnda'han jo'. Ndo' juu Orfa, siu' juu, tantcüe' juu vaa' tye juu. Majo' juu Rut tso juu na tyl'xecjantcüe' juu, ntjotyehin yo nquii xeen' juu Noemí. Tso juu ndëë nn'an na m'an ndyuua tsjoon' juu na nque nn'an 'naan' xeen' juu nduihan nn'an 'naan' nquii juu, ndo' manquiintyi Tyo'ts'on na tsit'maan' Noemí, manquii jon na ntsit'maan' juu. Ng'e na nnda', jo' tay'oon Noemí Rut tsjoon' juu Belén.

Ndo' xjen na squehan Belén, xoncüe na coteje nn'an ntquen cebada. Ndo' na nnda', jo' taxee' Rut nnon xeen' juu na aa vanaan na ncja juu jndëë 'naan' ncüii ts'an na nnin' juu ntquen cebada na cocya tyuua xjen na coteje nn'anhan', ee tiempo'ñeen nnda' vaa na tont'a nanninñen'. Tso Noemí ya xe na aa nts'aa juu na nnda'. Ndo' jo' tja Rut, tèquinin' juu ntquen cebada. Ndo' sijonhan' juu tyuua naijon na tèquits'aa juu ts'ian, ndyuua 'naan' ncüii tsantya na jndyu Booz. Juu jon mann'an 'naan' jon yo tsosaa' Rut. Ndo' jndyiaa' Booz juu Rut na its'aa juu ts'ian. Ndo' vi na jndë taa' ts'on jon nin ts'anhin, jo' t'oon jon na ya ts'anhin yo juu ndo' itso jon nnon juu na tyl'nty'ue juu na nnin' juu ntquen cebada tyuua 'naan' jon. Ndo' taxee' juu nnon jon ndu na its'aa jon na ya ts'anhin yo juu, ndo' juu juu chito ts'an tsjoonhin, mañoon nn'an tsjanhin. Jo' sintcüe' jon jñ'oon, tso jon na jndë jndyii jon ntyja 'naan' na ya ts'anhin na ivantyjee' juu xeen' juu Noemí, ndyee tyl'ts'oo saa' juu. Ndo' mantyi tso jon nquii Tyo'ts'on na ndyio jon jn'aanhin ng'e na nnda' vaa na its'aa juu, na vantyja ts'on juu yo nquii jon. Ndo' ndë jo' tyincaya Booz 'nan na tcüa' juu. Mantyi tso jon ndëë moso 'naan' jon na quinan'cyaayahan chjo chjo ntquen cebada na chi nnin' juu xjen na ngüenor juu. Mang'e na nnda', ya tman xjen na tantcüe' juu vaa' xeen' juu, maya chjo xu na tèy'oon juu.

Ndo' nquii Noemí, neiin' jndyi jon na tèquits'aa Rut ts'ian tyuua 'naan' Booz, ndo' jo' tso jon nnon juu na ninnquii' jo' cja juu. Nt'ue ts'on Noemí na ngoco Booz yo Rut ee tiempo'ñeen tovaa costumbre ndyuua Israel xe na aa ngue' nquii saa' tsanscu ndo' ta'nan jnda jon yo scuu' jon, nquii tyje juu ts'oo'ñeen, ngoco juu yo tsanscu'ñeen. Mang'e na nnda' tovaa, jñon Noemí Rut na caquitso juu nnon Booz na coco jon yohin. Na vi na jndë jndë jndyii Booz na nnda', tèvee' nchjii jon na ngoco jon yo Rut, majo' tso jon m'aan ncüiichen tsans'a na ndyontyichen nn'anchuu' juu yo juu tsosaa' tsan na tue',

chito nquii jon. Mang'e jo' chuhan' na nninnnya jndyeehan na vanaan xe na aa juu tsan'ñeen ngoco jon yo juu. Ndëë jo' tyincaya jon cebada na ngay'oon juu na m'aan xeen' juu Noemí. Majuuto xuee'ñeen tja Booz tsjoon, taquint'ue jon juu tsan'ñeen, tsan na mandyontyi nn'anchuu'hin yo ts'oo Mahlón'ñeen. Ndo' vi na jndë ntjii jon juu tsan'ñeen, taxee' jon nnon juu na aa nin'quitsijnda juu ncüii tan' tyuaa na ninsixuanhan' cüentaa' juu ts'oo Mahlón'ñeen, ndo' mantyi ngoco juu yo Rut. Ndo' t'a tsan'ñeen mayuu' ya xe na ntsijnda juu tyuaa'ñeen, majo' tyl'je'quindëë na ngoco juu yo Rut ee jndë na m'aan scuu' nquii juu yo nin'ntsinda juu. Mang'e na nnda', nquii Booz sjnda jon juu tyuaa'ñeen ndo' toco jon yo Rut. Tëca xuee ndo' tui ncüii yus'a jnda Booz yo Rut na jnan'quijdyuhan juu Obed, majo' tëquehin na cha'vijon jnda nquii Mahlón. Neiin' jndyi Noemí na tui jndantyo jon ndo' tantyje' ya jon juu. Ndo' mantyi nque nanntcu tque ntyjehin t'onhan na nein jndyihan na jndë tyincaya Tyo'ts'on yujnt'avahin ee vi na jndë tque jndyi Noemí, jnduehan na juu juu ngüiantyjee' ya juu jon. Ndo' ya na tuee' ndyuu' juu Obed'ñeen, tui jnda jon na jndyu Isaí, ndo' juu jon, vi na jndë tuee' ndyuu' juu, yajo' mantyi tui jnda jon na jndyu David, ndo' ndëcyachen t'oone David rey ndëë nn'an Israel.

**T'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Samuel na quitsinin juu jñ'oon' jon
(1 Samuel 1–3)**

Tom'aan ncüii ts'an na jndyu Elcana. Tom'aan jon ndyuaa cüenta tmaan' nn'an tsjan Efraín na jndyocahan'. Juu Elcana'ñeen m'an ve scuu' jon, majo' ncüii na vehan tsanntue'hin, majuu tsan na jndyu Ana. Ndo' ve' tsojnaan' jo', ncüiichen scuu' jon, totscüejnaan' juuhin, ndo' ng'e na nnda', t'man jndyi totsichjoo'han' ts'on juu Ana'ñeen. Ndo' chu ro chu ro tovay'oon Elcana'ñeen nanntcu'ñeen scuu' jon tsjoon Silo, naijon tovaa V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Ndo' vi na jndë squehan jo', totscüje jon quioo' na toninnuya jaon na totsit'maan' jo' Tyo'ts'on. Majo' ncüii chu'ñeen viochen xjen na tom'anhan jo', tja Ana 'ndyo juu V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Tacan juu nnon jaon na nninnuya jaon na nc'oon jnda juu. Ndo' tco' juu 'ndyo juu xe na aa nts'aa Tyo'ts'on juu naya'ñeen yohin, yajo' juu yujnt'a na nndui, nninnquii'chen ntsixuan juu cüentaa' nquii Tyo'ts'on, tyl'jon nninnqui' soxquen juu ninvaa xuee na vando' juu.

Jndë jo', tonco ncüiichen xuee tantcüe' Elcana yo joo nanntcu scuu' jon v'aahan. Ndo' tyi'covivio ndo' taquiñjon jnda Ana. Ndo' ya tuee' xjen na ntsingui jon, tui ncüii yujnt'a yus'a. Ndo' siquijndyu jonhin Samuel.

Vi na jndë tuee' xjen na jnty'ii juu na itei' juu, tay'oon jonhin V'aa Ndiaa cüentaa' Tyo'ts'on. Tyincyaa jon cüentahin nnon tyee tque, tsan na jndyu Elí. Tso juu nnon jon na majuu yus'a chjo'ñeen na tcan juu nnon Tyo'ts'on, ndo' naneinhin itsixuan juu cüentaa' nquii jon. Yajo' juu xjen'ñeen sinin Ana nnon Tyo'ts'on. Tyincyaa juu naya jon na tyincyaa jon jñ'oon na tcan juu nnon jon. Xjen na tantcüe' Elcana yo nn'an 'naan' jon tsjoonhan, juu Samuel chjo'ñeen ntjohin V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on yo nquii tyee tque Elí'ñeen. Ndo' chu ro chu ro xjen na tovatsit'maan' Elcana Tyo'ts'on yo nn'an 'naan' jon yo ntsinda jon, tovay'oon Ana ndiaa xco na ntcüe jnda jon Samuel.

Nquii Elí tom'an ve ntsinda jon nannon, jndyuhan Ofni yo Finees. Majo' joohan tonan'tjahan nnon Tyo'ts'on. Ee xjen na tondoyoy'on nn'an Israel quioo' na tonan'cüjehan na tonan't'maan'han Tyo'ts'on, juu Ofni yo Finees'ñeen tyi'nin'cüendoo'han na ntsco jndyee nquii tyee ncheen' cho'ñeen na ngoy'onhan chjo si' na ntquiihan. Yo na quii jndyuehan totanhan na nin'ñoon' nncya nn'an si' na ntquiihan, joo quioo' na jnan'cüje nn'an na conan't'maan'han Tyo'ts'on. Ndo' mantyi tonan'tjantyichenhan na tom'anhan yo joo nanntcu na totejndei na totantyjee'han juu V'aa Ndiaa cüentaa' Tyo'ts'on. Nquii Elí totsityia' jon joohan na tont'ahan nan'min', majo' tyi'quinan'jñ'oon'han jñ'oon na tso jon ndéehan. Ndo' juu Samuel tyi'tsijonhan'hin cha'xjen joohan. Juu jon nin'quitsiquindë jon na tonnon Tyo'ts'on yo na xoncüii' ts'on jon.

Ncüii xee'ñeen ncüii ts'an na ncyaa jñ'oon' Tyo'ts'on, tyjee'non jon na m'aan Elí. Tso tsan'ñeen na nninnycyaa Tyo'ts'on na ncüje ntsinda Elí jnaan' na tyi'co'xen jonhan na conan'tjahan na tonnon Tyo'ts'on. Tso tsan'ñeen na nin'ncüii xuee na ncüje ve ntsinda Elí'ñeen, ndo' ya na jndë tui na nnnda', yajo' ncüaa' ts'on juu na jñ'oon na mayuu' sinin jon nnon juu.

Ndo' vi na jndë tque Elí, ncüii tijaan jndyii Samuel na itsixuaa ts'an hin viochen xjen na itso juu qui' V'aa Ndiaa cüentaa' Tyo'ts'on. Sitiu juu na nquii Elí i'man jonhin. Yajo' jnanquintyja juu, jnannon juu na tja juu na m'aan tsan'ñeen. Tso juu nnon jon:

—Ndö ja. ¿Nin 'nan ntsa' ja?

Majo' sintciie' Elí jñ'oон na tacotsixuaа jonhin. Na jndë ve ndo' juuntyihan' 'nan na tui. Na jndë ndye jnda na tui na nnда', yajo' taa' ts'on Elí na nquii Tyo'ts'on na i'man jon Samuel. Ng'e jo' tso jon nnon Samuel na cja cuaa ntcüe' juu jndu 'naan' juu, quindiyii juu xe na aa ntsixuaа nnда' Tyo'ts'onhin. Xe na aa nndui na nnда', yajo' quitso juu:

—Quitsinin' Ta ng'e maquen ya ciuenta.

Yajo' tècuuaа nnда' Samuel, ndo' ncüiichen jon sixuaа Tyo'ts'onhin. T'a juu cha'xjen jñ'oон na jndë si'man Elí nnon juu. Ndo' jo' tso Tyo'ts'on nnon Samuel na tsoñ'en natyia na jndë siquindiyii jon Elí na ngenon nn'an 'naan' jon, mancüiixjen nduihan'. Mantyi tso Tyo'ts'on nnon Samuel na quitsiquindiyii juu jñ'oонmin' juu Elí, ndo' na quitsino juu nnon jon na nnда' vaa na ngenon jon ng'e ntyjii jnda' jon 'nan natyia na cont'a ntsinda jon, min tyi'co'xen jonhan.

Tonco ncüiichen xuee, ncyaa' Samuel na ngitsino juu nnon Elí jñ'oон na tso Tyo'ts'on nnon juu. Majo' quii 'ndyo Elí na quitso juu jñ'oон na jndë siquindiyii Tyo'ts'onhin, yajo' tso jndyoyu juu nnon jon. Ndo' tso Elí cuaanquii, quindui ntyja na nchjii Tyo'ts'on na itsohan'.

Tëque Samuel ndo' totsinin Tyo'ts'on yohin ndo' nin'quii'chen tondui cha'xjen jñ'oон na jndë tso jon nnon juu. Mang'e na nnда' tsoñ'en nn'an Israel taa' n'onhan na jndë t'ua jon ts'ian nnon juu na quitsixuan juu ts'an na incyaa jñ'oон' jon ndëéhan ntyja nchu vaa 'nan na nguaа.

Tantjon nn'an filisteos nn'an Israel

(1 Samuel 4—7)

Ncüii xuee'ñeen jnan'tjon nn'an filisteos jndye sondaro na nt'ahan tyia' yo nn'an Israel. Ndo' mantyi nn'an Israel jnan'tjonhan sondaro 'naanhan. Xee najndyee na jnt'ahan tyia', tantjon nn'an filisteos. Ng'e na nnда' tui, jnan'jnda' nn'an Israel na ntji'hан juu iston ji'ua na vaahan' tyquii' juu V'aa Ndiaa ciuentaа' Tyo'ts'on, na ngoy'ohninhan' naijon vaa tyia'. Ee jnan'tiuhan na mancüiixjen ntejndeи Tyo'ts'onhan xe na aa nt'ahan na nnда'. Jo' t'uahan ts'ian ndëé vendye ntyjehan na c'ohan tsjoon Silo na quitsacy'onhan juu iston'ñeen ndo' na quindiyoy'ohninhan' naijon na m'anhan. Ndo' ve ntsinda Elí na conduuhan ntyee, mantyi ty'ehan yo nn'an na

tyey'onhan juu iston'ñeen. Ndo' saqui'tjon joo sondaro filisteos'ñeen yo sondaro nn'an Israel na nt'ahan ncüiichen tyia', majo' t'man jndyi tju'cjehan' nn'an Israel, tsuhan. Nn'an filisteos'ñeen jnan'cüjehan ntcyu ncho'nqui min sondaro cüenta nn'an Israel, ndo' mantyi jnan'cüjehan joo ve nan'ñeen ntsinda Elí. Ndo' mantyi nn'an filisteos'ñeen tyey'onhan juu iston ji'ua cüentaa' ta Tyo'ts'on. Ndo' juu Elí, vi na jndë jndyii jon tsoñ'en jñ'o'on tyia 'nan na tui, tandë' jon yo sillajon vaquityen jon, ton xtyo' jon, mana tue' jon. Quindë venn'an chu na toco'xen jon nn'an Israel.

Ndo' joo nn'an filisteos'ñeen, tyey'onhan juu iston ji'ua'ñeen tsjoonhan, ndo' tyi'han juuhan' vats'on cüentaa' juu ty'ö 'naanhan, 'nan na jndëhan' yo tsjö'. Majo' tonco ncüiichen xuee, jndiohan juu ty'ö'ñeen jndë tyioohan' tyuaachen. Ta'ya nnda'hinhan', majo' tonco xee na jndë ve, jndiohan na jndë tyooo nnda'han', ndo' jndë ton xtyo'han' yo nt'ohan'. Tye' na jnan' jndye quindyi' na tont'a vi' o' nn'an filisteos'ñeen, ndo' mantyi jndye jndyi nan'ñieen ty'o'on tycuhan na tondui' nc'onhan, vi' jndyi tquenonhan. Nnda' vaa na toquenonhan ng'e na toco'vi' Tyo'ts'onhan tsojnaan' na tyey'onhan juu iston ji'ua cüentaa' nquii jon. Mang'e na nnda' tjonhan, jnan'cüenonhinhan' ndëë nn'an ncüii tsjoon naijon na cotoxenhan, majo' minyuuchen na tuee'han', jndui' nc'on nan'ñeen, mantyi vi' jndyi tquenonhan. Ndo' na nnda', taxe' nn'an filisteos ndëë ntyee cüenta nty'ö na conan't'maan'han yo ndëë nanquindua', nin 'nan chuhar' na quint'ahan juu iston'ñeen. Ndo' joo ntyee'ñeen yo nanquindua'ñeen jnduehan na quinan'tyen nan'ñeen ve quitsondye nnon ncüii caretä, quioo' na xejnda xco na jndë jnan'ngui, ndo' quityiohan juu iston'ñeen nacjoo'han', ndo' mantyi yo juuhan' na quinan'cüanonhan ncüii 'nan na njon jndyi na nt'ahan naya juu Tyo'ts'on na conan't'maan' nque nn'an Israel, cha' ngacüentyjee' na itsiv'ii jonhan. Ndo' jnt'a nn'an filisteos'ñeen na nnda', jnty'ehan na quitsay'on quitsondye'ñeen caretä yuu na nin'c'oto o' yohan'. Ndo' joo quitsondye'ñeen ty'e jndyoyu o' tsjoon na ndyontyi cüenta nn'an Israel, mang'e na nnda', taa' ya n'on joo filisteos'ñeen na juu navi'ñeen na toquenonhan, chito ve' sijon nquihhan' na tjonhinhhan'. Tenonhinhan' ng'e na tey'onhan juu iston'ñeen.

Ndo' juu tsjoon naijon na ty'e quitsondye'ñeen, tsixuanhan' ncüii tsjoon naijon m'an nn'an na conduihan levitas cüenta nque nn'an Israel. Joo nn'an tsjoon'ñeen xjen na jnty'iahana squenor

joo quitsondye'ñeen yo juu caretä'ñeen na ñjon iston cüentaa' Tyo'ts'on quityquii'han', tyincyaahan' na nein jndyihan. Jo' jnan'cüjehan quitsondye'ñeen na nt'ahan naya Tyo'ts'on na tonan't'maan'han jon, ndo' juu caretä'ñeen tijnt'uehinhan' na tui nduhan' na tonan'cohan s'i quitsondye'ñeen. Ndo' 'nan na njon jndyi na jnan'cüenon nn'an filisteos'ñeen yo iston'ñeen, tyiohinhán' nnon ncüii tsjö' na ndyo vaahan' jo'. Majo' ñ'en vendye nn'an juu tsjoon'ñeen na jnan'quinaanhan juu iston'ñeen na nin'quijnty'iahan nin 'han ñjonhan'. Majo' nquii Tyo'ts'on, tatëevee' ntyiji jon na jnt'a nan'ñeen na nnnda', ng'e jo', s'aa jon na jndyehan tjé. Ndo' na tui na nnnda', sichjoo' jndyihan' n'on nn'an tsjoon'ñeen, ve' ng'e jo', jnan'tiuhan yantyi na quindui' juu iston'ñeen na chi ncjahan' ncüiichen tsjoon. Jo' jnduehan ndëë nn'an tsjoon Quiriat-jearim aa xe'c'oy'onhinhan' tsjoonhan, ndo' ntjohan' juu tsjoon'ñeen ntcyu chu.

Jndë na tue' Elí, juu Samuel tonduihin na toco'xen jon nn'an Israel. Tom'aan jon tsjoon na jndyu Ramá, majo' chu ro chu ro tomandyi' jon mañoon ndye tsjoon ndyuua Israel na ntsijnda' jon tyia' 'naan nn'an Israel. Tëca cha'na ntcyu chu na tyjee' ntcüe' juu iston ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on, ndo' jnan'tiu nn'an Israel na ngocüentyjee'han na conan't'maan'han joo 'nan na jnan'ya nn'an na tji'han cüenta na nquii Tyo'ts'onhan', majo' conan'vi'nn'anhan'hin, ndo' na ngita' xco nnnda'han na nan't'maan'han nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Ndo' na nnnda' jnan'jnda'han, jo' tso Samuel ndëéhan na cancüiian tsjoon Mizpa. Vi na jndë squehan juu tsjoon'ñeen, tji'jndyoyuhann non Tyo'ts'on jnan na nan'xuanhan. Ndo' viochen xjen na jnt'a nn'an Israel na nnnda', jnan'jnda' nn'an filisteos na nnan'quita' xcohan tyia' yo nan'ñeen. Ndo' joo nn'an Israel, vi na jndë tic'uua juu jñ'oon'ñeen, sity'ue jndyihan'han. Jo' tanhan nonn Samuel na can jon nonn Tyo'ts'on na quitejndeí jonhan. Ndo' tanguee' Samuel'ñeen jñ'oon na jnduehan nonn jon. Mantyi iscuae' jon ncüii quitsman chjo na isco jon o' na tonnon Tyo'ts'on. Ndo' jñ'oon na tcan jon, jndyi Tyo'ts'onhan'. S'aa jon na jndeí jndyi to'man ntsuee. Ndo' nque nn'an filisteos'ñeen, xjen na jndyehan juuhan', tyue jndyihan, ta'han jnannonhan. Yajo' nque sondaro Israel'ñeen, tyentyjahan nanquen' sondaro filisteos, jndye jndyi nan'ñeen jnan'cüjehan. Ndo' vi jndë tñon na tui na nnnda',

tavisque nnnda' nn'an filisteos'ñeen na nt'antyichenhan tyia' yo nn'an Israel. Tontjo nan'ñeen njoon na m'an ndyuuaahan.

**Icüji Tyo'ts'on Saul na nduihin na ntconxen jon nn'an Israel
(1 Samuel 8.1—13.2)**

Nquii Samuel, vi na jndë tquehin, t'ua jon ts'ian ndëë ve ntsinda jon nannon na ntoxenhan nn'an Israel. Majo' ts'ian na tont'ahan, cje jndyihan' yo juu ts'ian na tots'aa nquii tyehan. Ee toy'onhan xoquitu' nduee nn'an, ndo' tyí'quinan'jnda'han jñ'oon 'naan nn'an cha'xjen na chuhan'. Ve' jnaan' jo', nque nn'an na conintque ndëë nn'an Israel, squehan na m'aan Samuel, tanhan na quinon' jon ncüii ts'an na nduihin rey na ntconxen tsan'ñeenhan. Majo' nquii Samuel, tyí'nin'quitsijonhin yo juu jñ'oon'fieen. Jo' tcan jon nnon Tyo'ts'on na quitsi'man jon nchu vaa na quits'aa juu. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon juu na cüanguee' juu cha'xjen juu jñ'oon na cotan nan'ñeen. Ee tso jon nnon Samuel na juu nan'ñeen na cotan nn'an Israel, tsiquindyyihan' na nquehan tyi'quint'ue n'onhan na nquii jon nduihin na co'xen jonhan. Tso jon na juu rey na cotanhan, 'io cha nc'ua tsan'ñeen ts'ian na jnda quityionhan s'on ndyi!. Ndo' na nnnda', vi' jndyi ntquenorhan. Ndo' ncju jonhan na quint'ahan ts'ian 'naan' jon. Tso Tyo'ts'on ya na ngitye' na nndui na nnnda', yajo' ntsichjoo'hant' n'on nn'an Israel na tanhan juu rey'fieen na ntconxen jonhan, majo' juu xjen'ñeen tanasi, jndë tuihan'. Ndo' juu jñ'oon'fieen na siquindyyii Tyo'ts'on Samuel, tëquitso jonhan' ndëë ntyje jon nan'ñeen, majo' tajnan'jñ'oon'han jñ'oon na tso jon ndëëhan. Jnduehan naijndeih' han' na nc'on rey na ntconxen jonhan cha'xjen mañoon nn'an na m'an xi'ljndio ndyuuaahan.

Ndo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Samuel na quitsiquindë jon jñ'oon na tan nan'ñeen nnon jon, ndo' si'man jon nnon juu nin ts'an na ntjohin juu ts'ian'ñeen. Tso Tyo'ts'on nnon juu:

—Io xjenvahin ntscüenön ncüii ts'an na conduihin tmaan' tsjan nn'an Benjamín na m'an!. Quitscngio' nchen' olivo xquen tsan'ñeen cha' ntsi'manhan' na juu jon maquéen na nduihin rey ndëë nn'an Israel. Juu jon ntsin'man jon nque ntyje jon nn'an Israel navi' na cont'a nn'an filisteos joohan.

Nnda' jñ'oon siquindyyii Tyo'ts'on Samuel. Ndo' mayuu' nnnda' vaa 'nan tui, ee tonco ncüiichen xuee, tyjee'non ncüii ts'an na m'aan Samuel. Vaxee' tsan'ñeen quinon ntsjuen' tye juu na tsu o'. Ndo' jo' tso Tyo'ts'on nnon Samuel na majuu tsan'ñeen nduihin rey

navejndyee na ntco'xen jon nn'an Israel. Saúl jndyu jon. Juu xuee'ñeen na tuee' Saúl na m'aan Samuel, tso jon nnon juu na joo cho'ñeen jndë tijnda' ntcüe' o', ndo' mantyi tso jon nnon Saúl na quitsijonhin na ncja juu yo jon nguee na vaa na nnan't'maan'han Tyo'ts'on.

Jo' sijon Saúl yo Samuel na ty'ehan ncüii joo naijon vaa ncüii nnontiyu na conan't'maan' nn'an Israel Tyo'ts'on. Ndo' juu tan' si' na tave ndya'hан' cíentaa' nquii ts'an na conintque, tyincaya Samuel juuhan' nnon Saúl. Ndo' juu tijaan'ñeen, tso jon na quitso juu vaa' jon. Tonco ncüiichen xuee, jnanquintyja Saúl na vja ntcüie' juu, nquii Samuel mantyi tja jon yohin. Ndo' vi na jndë squehan 'ndyo tsjoon, yajo' sco'ngio jon nchen' olivo xquen juu, ndo' tso jon na nquii Tyo'ts'on jndë tji jonhin na nditquehin ndëë ntyjehin nn'an Israel. Mantyi siquindyii jonhin na vaa mañoon 'nan na ngenon juu nato na vja ntcüe' juu. Ndo' tui tsoñ'en cha'xjen juu 'nan na siquindyii Samuelhin. M'an nn'an na itsijnda' Tyo'ts'on n'onhan na conan'neinhan ntyja 'naan' 'nan na ya ngüentyja xjen na nduihan'. Juu xjen'ñeen tyincaya Tyo'ts'on na mantyi juu Saúl tyincaya jon jñ'oon cha'xjen joo nan'ñeen. Ndo' nquii Tyo'ts'on, scüejndyo jon ñuan na tsixuan Saúl'ñeen. Juu xjen na tuee' ntcüe' jon vaa' tye jon, ve' xia'nty i siquindyii jon joohan juu jñ'oon na sinin Samuel ntyja 'naan quinon'ñeen na tsu o', majo' tana siquindyii jonhan juu jñ'oon ntyja 'naan' na nc'oon jon rey.

Ndëcy a nquii Samuel tso jon ndëë nn'an Israel na c'oñ' enhan yohin tsjoon Mizpa. Ndo' vi na jndë têncüiihan jo', to'ohan x'iaa' na ndijnda' nin ts'an na nduihin rey tondëéhan. Juu x'iaa' navejndyee na ty'ehan, t'uiihan' tmaan' nn'an na tuihan tsjan Benjamín na jndyocahan'. Ndo' juu na jndë ve, t'uiihan' nn'an tsjan na tui Saúl, ndo' juu 'nan na jndë ndye, t'uiihan' nquii jon. Majo' ya na ta'han na cojnt'uehanhin, jndiohan jon na vanty'iü jon quityquii' quichu. Ndë jo', nquii Samuel si'man jon ndëë nn'an Israel, joo jñ'oon na ico'xenhan'hin ntyja 'naan' na nc'oon Saúl rey tondëéhan. Joo jñ'oon'ñeen tji jonhan' nnon ncüii tson. Jndë jo' sue jonhan' quii' V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Jndë jo' t'ua jon ts'ian na c'ontcüe' nan'ñeen nt'aahan. Mantyi juu Saúl têntcüe' jon vaa' jon, ndo' ñ'en vendye nn'an na nan'xuan ñuaan ty'ehan yo jon.

Tëca cha'na ncüii chi' na jndë tui na nnda', ndo' sondaro 'naan nn'an amonitas jnan'quita'han tyia' yo nn'an ncüii tsjoon cüenta

nn'an Israel. Ndo' nquii Saúl, vi na jndë jndyii jon na nnnda', sitjon jon sondaro 'naan' jon, ndo' tejndeí Tyo'ts'onhin, sin'man jon nan'ñeen na m'anhan juu tsjoon'ñeen. Majo' ñ'en nn'an na tyi'cuee' n'onhan na juu Saúl nduihin rey 'naanhan. Vi na jndë tju'cje jon joo sondaro 'naan nn'an amonitas'ñeen, yajo' nque nn'an Israel, ñ'en ntyjehan na jnduehan na joo nan'ñeen na tyi'cuee' n'onhan jon, cüjehan. Majo' nquii Saúl tatyincyaajon na nnan'cüjehan nan'ñeen ng'e t'man tejndeí Tyo'ts'onhan juu xee'ñeen. Jndë jo' ty'e nn'an Israel juu tsjoon na jndyu Gilgal. Jo' jnan'cüjehan jndye quioo' na nt'ahan naya Tyo'ts'on, ndo' tont'ahan nguee na nquii Saúl ncy'oón jon ciuenta ts'ian na nduihin rey na ntconxen jonhan. T'onhan na nein jndyihan juu xuee'ñeen.

Viochen xjen na t'on nn'an juu tsjoon Gilgal, siqui'maan' Samuel joohan. Navejndyee tso jon ndééhan na vanaan na ndue jndyoyuhan aa vaa ncüii nnon na sitjahn ndééhan, cha'na aa x'uee jon 'naanhan, ndo' aa sivi'nn'an jon ncüii joohan. Majo' tsoñ'enhant'ahan, jnduehan na tondëé joohan ta'nan jnaan' jon. Ndë jo' s'aa Samuel na cañjoon' n'onhan ncüii cüii nnon naya na jndë tots'aa Tyo'ts'on yo ndochihian. Tso jon na cañjoon' n'onhan nchu vaa na tji' Tyo'ts'on nan'ñeen ndyuua Egipto ndo' na tyincyaajon ndyuua Canaán na ndi'naanhinhan'. Mantyi si'man jon ndééhan na majndye jnda jnan't'maan'han 'nan na tonan'ya nn'an na itsivi'nn'anhan'hin na cotji'han ciuenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on, ndo' na mantyi cañjoon' n'onhan na jnaan' jo', jndë tijndye jnda incyaajon na tyi'quindëé nt'ahan yo nn'an na tont'a tyia' yohan, tsuhan. Mantyi s'aa jon na cañjoon' n'onhan na tincüii cüii jnda na totsaciencyjee'han na conan't'maan'han joo nan'ñeen na tyi'yuu' na Tyo'ts'on conduihan', ndo' tanhan na quitejndeí nnnda' jonhan, jo' jndë sin'man jonhan nduee nn'an na cont'a tyia' yohan. Ndo' tsontyichen Samuel na chue n'onhan na tanhan ncüii rey na ntconxenhan, chito nquii Tyo'ts'on, majo' nanein nquehan ndo' mantyi juu rey'ñeen, quinan'chonhan na nta'nguee'han tsoñ'en jñ'oon' Tyo'ts'on na co'xenhan'. Ndo' vi na mats'iañ'en, tco' Samuel 'ndyo jon ndééhan na xe'cacüentyjee' na ntcan jon na quitejndeichen Tyo'ts'onhan.

Jndë jo' nquii rey Saúl, tji jon ndye min sondaro na nc'on nan'ñeen yohin yo juu jnda jon Jonatán. Ndo' tsochen nn'an na 'ndyichenhan', ty'e ntcüe'han nt'aahan.

**Tasiquindë rey Saúl nnon Tyo'ts'on, jo' tso jon n'ndyiihan'hin
na co'xen jon nn'an Israel**

1 Samuel 13.3—15.35

Taca xuee ndo' nque nn'an filisteos, vaa jndye jndyi sondaro jnan'tjon nnda'han na nt'ahan tyia' yo nn'an Israel. Nquii rey Saúl tom'aan jon tsjoon Gilgal yo sondaro 'naan' jon. Tominndoo'han na nguee' Samuel na m'anhan, ndo' na ntscuee' jon quoo' na nninnccyaa jon nnon Tyo'ts'on ntyja 'naan nan'ñeen. Tso Samuel nnon Saúl na ciendoo' juu jon vi ntyque' xuee, majo' xee na jndë ntyque' na covendoo'han, ndo' min tacovee' Samuel, ndo' ncüii ro ncüii ro sondaro Israel, tye' tjihan yo juu tyia'ñeen. Tsojnaan' na nnda' vaa, s'aa Saúl ntyja na jnda' xquen nquii jon, iscuee' jon quoo' na ninnccyaa jon nnon Tyo'ts'on na ntcan juu na quitejndei johin na nt'ahan tyia'. Xejnda jndë ngue s'aa Saúl na nnda', ndo' tyjee'non Samuel jo'. Sinc'uaa' jndyihan' ts'on jon na jndë s'aa Saúl na nnda'. Tso jon nnon juu na jnaan' na tyí'quitsiquindë juu jñ'oon na tquen Tyo'ts'on, jo' nt'ue jon ncüiichen ts'an na ndui rey tondëë nn'an Israel. Ndë jo' tñentcüe' Samuel tsjoon' jon.

Ndo' jndui' Saúl tsjoon Gilgal, totsijnda' jon yuu jon nc'on sondaro 'naan' jon na nc'on cjehan na nguaa tyia'. Juu xjen'ñeen na s'aa jon na nnda', tyil'jnda jon na jndyu Jonatán, tey'oon juu ncüii tsans'andyua, tsan na vachu nt'ö ts'ian tyia' 'naan' jon. Tyevahan ncüii nato quintu na m'aanhan' quii' nt'an ntyo'. Joo sondaro filisteos jo' vijon m'anhan, cotquenhan cüenta juu nato'ñeen. Nquii Jonatán, ntyja jndyi ts'on juu na nquii Tyo'ts'on nts'aa jon ncüii 'nan na ntsi'manhan' na ntejndei johin na ngüantjon juu nan'ñeen. Juu 'nan na ntsi'manhan' na nnda', na joo nn'an filisteos'ñeen nnduehan nnon juu na cava juu na m'anhan. Ndo' mayuu' jndue filisteos'ñeen na quitsavahan naijon na m'anhan. Yajo' tyevahan na m'an nan'ñeen. Ndo' nquii Tyo'ts'on tejndei jonhan na jnan'cüjehan sondaro'ñeen. Ndo' ng'e na nnda', tsoñ'en sondaro filisteos'ñeen, t'onhan na ncyaa jndyihan, tye' na jnannontohan na totsiquijñ'eenhan'hin. Jndyiaa' rey Saúl na condui na nnda', yajo' têchu jon sondaro 'naan' jon na jnt'ahan tyia' yo joo filisteos'ñeen. T'man jndyi vaa na tejndei Tyo'ts'on joohan juu xee'ñeen, jndye jndyi sondaro'ñeen jnan'cüje sondaro 'naan' Saúl.

Juu xee'ñeen cjechen jndë tso Saúl na min ncüii sondaro 'naan' jon tantcüa'han ata xjen na jndë sityuii'ñ'en jon nn'an na tiquijndoo'

nan'ñeenhan. Tso jon na minninchen ts'an na tyi'quitsiquindë juu jñ'oon'ñeen, ntscuee' jonhin. Ndo' viochen na m'aan juu tyia'ñeen, nque sondaro'ñeen jnty'ian han na vendyuua chanda quinty'i cüenta jndye, majo' tsojnaan' juu jñ'oon'ñeen na siqui'maan' Saúl joohan, jo' ta'nan tquiihinhan'. Xia'ntyi juu Jonatán tquii jon chjovihan'. Majo' juu jon ta'nan jndyii jon juu jñ'oon'ñeen na tso tye jon, ty'oon jon chjohan' ndo' tei jonhan'.

Juu tijaan xee'ñeen, nquii Saúl sitiu jon na ncja nnnda' jon na nts'aantyichen jon tyia' yo joo filisteos'ñeen. Ng'e na nnnda', juu tyee cüenta nn'an Israel, tcan jon nnon Tyo'ts'on na aa ncja Saúl ndo' aa tyi'cja jon. Majo' tat'a Tyo'ts'on jñ'oon na tanhan nnon jon, ee jndë t'u Jonatán chjo tseon' quinty'i'ñeen. Ndo' na tat'a jon, ty'ehan x'iaa' na ninjnda' nin ncüii joohan sitjahn, ndo' ty'oonhan' juu Jonatán. Vi na jndë tijnda' na nnnda' vaa na s'aa juu, m'aan cje Saúl na ntscuee' jonhin. Majo' tsoñ'en sondaro Israel jnduehan tyi'quichuhan' na ngue' juu ee t'man tejndei juuhan tyia'ñeen. Juu juu tye' na iscüje juu sondaro filisteos. Ng'e jo', ta'nan iscuee' Saúlin.

Nquii rey Saúl, ninvaa xechuu' jon, jaa' tyia' tots'aa jon yo nn'an filisteos. Jo' ncüii cüii ts'an na ntjii jon na saa' ts'on juu, ndo' m'aan jndyi najndei juu, tyii' jon tsan'ñeen quityquii' nt'an sondaro 'naan' jon.

Teca xuee ndo' tso Samuel na nquii Tyo'ts'on nt'ue ts'on jon na caquits'aa Saúl tyia' yo nn'an Amalec, ndo' quitsiquitsuñ'en jonhan. Tso jon na i'ua Tyo'ts'on ts'ian na quinan'cüjehan tsoñ'en nan'ñeen yo nin'quioo' njnuen'han.

Nnda' tso Tyo'ts'on ng'e juu ndyu'ñeen, xjen na jndui' nn'an Israel ndyuua Egipto na toquifjonhan nato na ntsquehan ndyuua Canaán, joo nn'an Amalec'ñeen jndui'han, jnt'ahan tyia' yo nn'an Israel'ñeen. Yajo' nquii Saúl, sincüii jon sondaro cüenta jndye, ndo' s'aa jon tyia' yo joo nn'an Amalec'ñeen. Siquitsu jon joohan ndo' iscüje jon tsoñ'enhan, ve' xia'ntyi nquii tsan na ico'xen nn'an Amalec'ñeen, juu tsan'ñeen ta'nan iscuee' jon. Ya na tja ntcüe' jon tsjoon' jon, ve' tey'oon jon tsan'ñeen cha'vijon ts'an na m'aan navi'. Quioo' na cje jndyi min, jo' jnan'cüje sondaro Israel'ñeen, majo' joo quioo' ya, tajnan'cüjehan o'.

Ndo' na jnt'ahan na nnnda', siquindyii Tyo'ts'on Samuel na juu Saúl tata'nguee' juu ts'ian'ñeen na t'ua jon nnon juu, ndo' na

itsivee'han' ts'on jon na tquen jonhin na nduihin rey ndëë nn'an Israel. Ndo' na nnda', yajo' tēquint'ue Samuel Saúl. Xjen na ntjii jonhin tsjoon Gilgal, sicje Saúl na sinin jon, tso jon:

—Juu ts'ian na nquii Tyo'ts'on t'ua jon nnön, jndë siquindëehan'.

Ndo' t'a Samuel, taxee' jon:

¿Aa yu', 'u'? Yajo', ¿ndu na c'uaa na mandyi na conan'xuaa cho'min?

T'a Saúl, itso jon:

—Ve' tji nty'a cho' na yantyi ee nnan'cüjë o' na ninncya o' nnon Tyo'ts'on na nnan't'maan' jon.

Yajo' t'a Samuel, tso jon nnon juu:

—Tsjonchen nquii Tyo'ts'on siquindëe' jon ja na tavije'ncayaa jon na ntjontyichen 'u' rey ndëë ntyjëehë nn'an Israel jnaan' na ty'i'quitsiquindë' juu jñ'oon na tquen jon na quitsa'. Nquii jon jndë tso jon nnon' na quinan'cüjëen'ho' tsoñ'en nn'anndo' yo nin'quioo', majo' ñ'en o' na jndë jndyoy'ontho'.

Ndo' nquii Saúl sintcüe' jon jñ'oon, itso juu:

—Juu jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnön, jndë tanç'uëehan'. Jnt'ui ja ndo' s'a tyia' yo nn'an Amalec'ñeen. Iscüjëñ'ënhan ndo' xia'nty i nquii tsan na conintque ndëëhan jndyoy'onthin. Ndo' ve' ninvendye quioo' na jndyocho ntyjëehë cha' na nnan't'maan'han nquii Tyo'ts'on yo ntyja 'naan joo o'.

Majo' t'a Samuel, tso jon:

—Juu ts'an na itsiquindë 'nan na nt'ue ts'on Tyo'ts'on, neiiin'ntyichen jon yo tsan'ñeen, chichen juu ts'an na itscuee' quioo' na incyaa juu o' na itsit'maan' juuhin. Juu ts'an na itsiquindë juu jñ'oon na ico'xen jon, juuhan' njonntyichenhan'. Na aa ty'i'quitsiquindë ts'an juu jñ'oon na ico'xen Tyo'ts'on na quits'aa juu, juu jnaan' tsan'ñeen cüejonhan' cha'xjen jnaan' ts'an na its'aa juu ts'ian quindua', ndo' min xe na aa itsit'maan' juu 'nan na jnan'ya nn'an na itsivi'nn'anhan'hin na cotji'han cüenta na Tyo'ts'on conduihan'. Nquii jon taje'ncayaa jon na ntjontyichen 'u' na nditque 'u' ndëë nn'an Israel ng'e tata'ngue' juu jñ'oon na tso jon nnon'.

Ndo' rey Saúl, vi na jndë jndyii jon juu jñ'oon'ñeen, ty'ue jndy jon. Sichon jon na nquii Samuel na quioo' ts'on jon na ntsit'man ts'onthin, ndo' quintjo nchjii jon na ntjochenhin rey. Majo' tso Samuel nnon juu na nquii Tyo'ts'on tyi'tscüejndyo jon 'nan na itsitu

jon cha'xjen cont'a nn'an. Tso jon jndë sjnda' Tyo'ts'on ncüiichen ts'an na nditquehin ndëë nn'an Israel.

Jndë jo' nquii tsan'ñeen na conintque ndëë nn'an Amalec'ñeen, iscuee' Samuelhin. Vi jndë jo', tëntcüe' Samuel tsjoon' jon, ndo' mantyi Saúl tja jon tsjoon' jon, tavitëncüi nnda'hан yo ntyjehan. Majo' juu Samuel, tom'aan jon na chjoo' jndyi ts'on jon na 'ndyii ntcüe'hан' Saúl na conditquehin ndëë nn'an Israel.

Icüji Tyo'ts'on David na nduihin rey xco ndëë nn'an Israel
(*1 Samuel 16.1—13*)

Tëca xuee, jndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Samuel na ejacüentyjee' jon na itsichjoo'hан' ts'on jon ntyja 'naan' na jnty'iihan' Saúl. Tso jon nnon Samuel na cja jon na quitscongio jon nchen' olivo xquen ncüiichen ts'an cha' ntsi'manhan' na juu tsan'ñeen nduixcohin rey na ntconxen jon nn'an Israel. T'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Samuel na cja jon tsjoon Belén, na quitscongio jon nchen' olivo xquen jnda ncüii ts'an na jndyu Isaí, juu jon conduihin tsjan nn'an tmaan' Judá. Ndo' jo' tja Samuel juu tsjoon'ñeen. Xjen na jndyiaa' jon juu tsans'a jnda tsan'ñeen, tsan navejndyee, nancoo' jndyihin ndo' ndyehin, sitiujon na juu tsan'ñeen ncüji Tyo'ts'onhin na nditquehin ndëë nn'an Israel. Majo' tso Tyo'ts'on nnon jon:

—Chito juu tsan'ñeen macüji ja, min na nancoo'hin mandyia' ndo' ndyehin. 'O' ve' nchu vaa na vaa ts'an na cojnty'iaho', majo' ja mantyl'ia nchu vaa nan'xuanhan quityquii' n'onhan, ntyja 'naan' jo' macüji' ja cüenta.

Mannda' jñ'oon tso Tyo'ts'on nnon Samuel. Yajo' nquii Isaí'ñeen, ncüii ro ncüii ntsinda jon nannon, tqueen' jonhan na cüenonhan na tonnon Samuel. Majo' nquii Tyo'ts'on siqui'maan' jonhin na min'ncüii nan'ñeen tyi'cüji jon na nditquehin ndëë nn'an Israel. Na mats'iañ'en taxee' Samuel nnon Isaí aa ta'nan ncüiichen jnda jon tsans'a. Sintcüe' Isaí jñ'oon na m'aan ncüiichen, tsanche na jndyu David, ve' quinman ivantyjee' juu. Ndo' t'ua Samuel ts'ian na caquindyohin. Xjen na tje' David, tso Tyo'ts'on nnon Samuel:

—Majuu ndö!. Cüa, quitscongio' nchen' olivo xquen juu.

Ndo' jo' iscongio Samuel nchen'ñeen xquen David na tondëë tsoñ'en ngio juu. Juu David, tsans'a ndyuuhin, ndo' nancoo' jndyihin, maninve ntsmaan' juu ndo' saa' ts'on juu. Ndo' vi na jndë tui na nnda', juu xjen'ñeen nquii Espíritu na condui Tyo'ts'on, t'oón jon yo David, ntjo jon yohin. Jndë jo' tja ntcüe' Samuel tsjoon' jon.

Iscuee' David ncüii sondaro filisteo na taxjen ndye jndyihin
(1 Samuel 17.1—18.5)

Ncüii jon jnt'a sondaro Israel tyia' yo sondaro filisteos. Nque nn'an Israel ta'han joo nt'aa ndiaa 'naanhan ncüii tyo', ndo' joo filisteos'ñeen m'anhan ncüiichen tyo'. Quii' nt'an joo ntyo'ñeen vaa ncüii su t'man. Ndo' jo' jndui' ncüii sondaro filisteo na scüejnaan' juu sondaro Israel. Juu filisteo'ñeen cha'na ndye metro xjen ndyehin, ndo' juu ndiaa na cüe juu na jndéhan' yo xjo, ja jndyihan'. Goliat jndyu juu. Sixuaa juu na quitji nn'an Israel ncüii ntyjehan na nts'aa tsan'ñeen tyia' yohin. Xe na aa juu Goliat'ñeen ngüantjon juu yo tsan'ñeen, yajo' ngotoxen nn'an filisteos nn'an Israel. Majo' xe na aa juu sondaro Israel ngüantjon juu yo Goliat, yajo' nque nn'an Israel ngotoxenhan joo nn'an filisteos'ñeen. Majo' nque nn'an Israel, tsoñ'enhan ncyaa jndyihan na nt'ahan tyia' yo juu Goliat'ñeen.

Quii' nt'an sondaro 'naan' Saúl, jo' m'an ndye joo ngio juu David. Viochen xjen na tom'anhan ts'ian sondaro, nquii David ivantyjee' juu quinman ntsjuen' tyehin Isaí. Jndé tenon ncüii chi' na juu Goliat'ñeen na itsküejnaan' jon nn'an Israel, ndo' nquii tye David tso jon na cjaquindyaia' juu nchu vaa m'an ngio juu na m'anhan ts'ian sondaro. Iscüenon jon chjo 'nan na ntcüa' ntsinda jon yo nt'ö David. Xjen na tuee! David naijon m'an sondaro'ñeen, jndyii juu jñ'oon ntya 'naan' juu Goliat'ñeen. Tso David na juu tsan'ñeen tyi'quichuhan' na itsküejnaan' juu nque nn'an na conduihan cüentaa' nquii Tyo'ts'on. Ndé jo' tso juu na nquii juu ncja na nts'aa juu tyia' yo juu Goliat'ñeen. Yajo' nquii Saúl jndyii jon na nnda' tso David, jo' tqueen' jonhin na m'aan jon. Itso jon nnon juu:

—Tyi'je'quinan! 'u' yohin. 'U' ve' tsans'andyua 'u'. Majo' juu jon jndye chu its'aa jon tyia', ndo' 'u' ve' ts'an xco 'u'.

Majo' sintcüe' David jñ'oon, itso juu:

—Ja mavantyjë' quinman ntsjuen' työhö!. Ndo' na mats'a ts'ian'ñeen, jndé scü'ë lión yo oso ya na nin'quinan'cüje o' quioo' ntsjuen' jon. Nquii Tyo'ts'on tantyjee' jon ja na iscüjë joo cho'ñeen ndo' mantyi ngüantyjee' jon ja xjen na nts'a tyia' yo juu filisteova'.

Ndo' jo' ta'nguee' rey Saúl. Tso jon ya xe na aa nndëë nts'aa David. Juu ndiaa na cüe nquii jon na jndéhan' yo xjo, ninnccyaa jonhan' na cüe David juuhan'. Majo' ja jndyihan' nchjii David, jo' jnty'ii juuhan'. Ndé jo' tja juu tsjo', tji juu 'on tsjö' jnty'ui, tyion

juuhan' chetsja' 'naan' juu, xia'ntyi ntyju' 'naan' juu iy'oon juu ya na tēquitjonhin juu Goliat'neen.

Ndo' juu Goliat, xjen na jndyiaa' jon na ndyo tsitjon Davidhin, scüejnaan' jonhin. Ndo' ve' tonco jonhin. Majo' tso David nnon jon:
—Nquii jon na conduihin Tyo'ts'on na mayuu' na conan't'mán'
já nn'an Israel, nquii jon ntejndeji jon ja. Xeevahin tsoñ'en nn'an
njnty'ia ndëéhan na mayuu' itejndeji jon já.

Yajo' sindyoo' Goliat na m'aan David, ndo' mantyi David
sindyoo'hin. Jo' tji' David ncüii tsjö' quityquii' chetsja 'naan' juu,
tyii' juuhan' quii' ntyju' 'naan' juu, scüentcon jonhan', ndë
siquindya juuhan' na tjahan'. Xoncüe sta Goliat ty'oon'han', jo'
tyiootohin tyuua. Sityuaa' David, jnannon juu na tja juu na m'aan
Goliat, ndo' yo xjoo' nquii tsan'neen tjee juu xquen jon. Ndo' na s'aa
David na nnnda', joo sondaro filisteos'neen jnannonhan, ndo' sondaro
Israel tyentyjahan tonquen' nan'neen nato na ty'entcüe'han ncüii
cüii tsjoonhan. Ndo' nque nn'an Israel, jndye jndy i sondaro
filisteos'neen jnan'cüjehan.

Ndo' nquii rey Saúl, vi jndë na tquen jon cüenta na nnnda' va
'nan tui, tso jon nnon nquii general, tsan na co'xen sondaro 'naan'
jon, na quindoy'oон tsan'neen David na m'aan jon. Abner jndyu
tsan'neen. Ndo' jndyoy'oон jon David na m'aan rey Saúl. Ntyja
xquen Goliat'neen nt'ö David. Tso Saúl quintjo David yo jon. Ndo'
juu tyil'jnda Saúl, tsan na jndyu Jonatán, ya jndyi jñ'oonhin yo juu
David. Juu xjoo' juu s'aa juu nayahan' David. T'ua nnnda' Saúl ts'ian
nnon David na caquits'aa juu tyia' yo nn'an na jndohan nn'an Israel.
Ndo' nquii David, ninnquii'chen tovaquinjon' ts'ian na tots'aa juu,
jo' na têvee' jndyi nchjii Saúl ntyja 'naan' juu, ata t'ion jon ts'ianhin
na co'xen juu sondaro 'naan' jon. Ndo' tsoñ'en nn'an nein jndyihan
juu, mantyi nque nn'an na conintque ntyja na ico'xen Saúl.

**Sixuehan' rey Saúl juu David ng'e ivantjon
juu tyia' na its'aa juu
(1 Samuel 18.6—20.42)**

Ncüii jon tuee' nnnda' David na m'aan rey Saúl na jndë scüje jon
jndye jndyi sondaro filisteos, ndo' joo nanntcu Israel jndui'han na
jnan't'maan'hanhin, totahan ndo' tonan'jnonhan. Jñ'oon na tahan,
jnduehan na nquii rey Saúl jndë iscüje jon minchen nn'an na
tont'ahan tyia' yo nn'an Israel, majo' nquii David nqui vee' jnda
sondaro'neen na iscüje jon. Nnda' vaa jñ'oon na ta nanntcu'neen.

Majo' nquii rey Saúl, vi na jndë jndyii jon juu jñ'oon'ñeen, tyioo na quindya' jndyi nchjii jon, ee tji' jon cüenta ntyja 'naan'han', cje nnan'tiu nn'an na nquii David ntquenhan na ntsixuan juu rey ndëéhan. Ndo' na nnda' vaa toquindyii' ts'on Saúl, tavic'oon na quii ts'on jonhin.

Tonco ncüiichen xuee, ncüii jndyetyia taquee'han' Saúl, si'ndaa'han'hin, jo' na tja' David arpa 'naan' juu nnon jon cha' ntjoyantcüe'hin. Ndo' viochen xjen na icüja' David arpa, ve jnda tju' Saúl lantsa ejoo' David, majo' juu David ejehin, jo' na tyf'cy'oonhan'hin. Ndo' juu Saúl'ñeen, vi na jndë tquen jon cüenta na nquii Tyo'ts'on tejndeji jon David, ndo' nquii juu na tavitejndeji jonhin, tyioo na ncyaa' jndyi jon juu tsan'ñeen. Ve' ng'e jo', t'ua jon ts'ian nnon David'ñeen na nduihin capitán ndëé ncüii tmaan' sondaro, ng'e ntyja tcüii' ts'on jon na juu ts'ian'ñeen ntscuee'han' David. Majo' nquii Tyo'ts'on totejndeji jon David tsoñ'en tyia' na toca juu. Ndo' na jndyiaa' Saúl na nnda', t'mannityichen sity'uehan'hin. Majo' tsoñ'en nn'an Israel nein jndyihan David.

Yajo' nquii rey Saúl sitiu jon ncüii nnon na ntyja 'naan'han' na ntscuee'han' David. Tom'aan ncüii yuscu jnda jon, yuchehin, yu'ñeen jndyu juu Mical. Juu yu'ñeen nin'coco juu yo juu David. Jo' tso Saúl nninncyaa jon na ngoco juu yo David. T'ua jon ts'ian ndëé joo nn'an na cotsantyja naxen' jon na ico'xen jon, na quinduehan nnon David'ñeen na quitsiu' juu na ndui na nnda'. Juu David ve vaa tom'aan' ts'on jon ntyja 'naan' juu jñ'oon'ñeen. Majo' joo nan'ñeen jnduehan nnon juu na nquii rey Saúl ta'nan ncüiichen nnon 'nan na ican jon na ndyion juu ntyja 'naan' jnda jon, xia'ntyi na nt'ue ts'on jon na quitscüje juu ncüii ciento sondaro filisteos. Tom'aan' ts'on jon na joo sondaro filisteos'ñeen nan'cuee'han David, ndo' nnda' ntycüii ntyja 'naan' juu, ee tocüji' jon cüenta na juu David jndoo' juuhin. Ndo' tanguee' David jñ'oon na tso rey Saúl ndo' taquitscüje juu ve ciento filisteos. Mannda' vaa na toco David yo Mical. Ndo' ts'iaan', juu na iscüje David filisteo'ñeen sity'uentyichenhan' nquii Saúl ntyja 'naan' David, ng'e jndyiaa' jon na juu jnda jon mayuu' vi'ntyjii juu David, ndo' mantyi tquen jon cüenta na t'man vaa na vantyjee' Tyo'ts'onhin.

Ndo' ng'e na nnda', sijnda' rey Saúl na nquii jon ntscuee' jon David, ndo' juu jñ'oon'ñeen sinin jonhan' ndëé nn'an 'naan' jon yo nn'an na cotsantyja naxen' jon na ico'xen jon. Majo' juu jnda jon

Jonatán, ya jndyi jñ'oonhin yo David, jo' siquindyii juuhin na nnnda' vaa na itsijnda' tye juu. Juu Jonatán'ñeen, tyii' juu 'ndyo juu ntyja 'naan' David na nquii tye juu tyi'ntscuee' jonhin. Ndo' nquii rey Saúl tanguee' jon jñ'oon na tso Jonatán na je'quitscuee' jon David. Mang'e na nnnda', tyi'cavintyjee' David na m'aan jon yo sondaro 'naan' Saúl. Téquits'aa jon ncüiichen tyia' yo nn'an filisteos ndo' tantjon jon juu tyia'ñeen.

Ndë jo' ncüiichen jon totsi'ndaa' nnnda' jndyetyia'ñeen rey Saúl. Ng'e jo' tja' nnnda' David arpa nnon jon. Majo' ncüiichen jon tju' Saúl lantsa cjoo' David. Jnannon David, jndui' jon na m'aan rey Saúl'ñeen. Tjantcüe' jon vaa' jon. Majo' juu Mical, scuu' jon, siqui'maan' juuhin xe na aa tyi'nts'aa jon vi ntyja juu tijaan'ñeen, nquii tye juu manciüiixjen ntscuee' jonhin. Nnda' nchjii juu ng'e nquii Saúl jndë jñon jon nn'an na c'oquindahan David vaa' jon. M'aan David v'aa ve quito', ndo' tejndeí Mical jon na jndui' jon ncüii ventana, yajo' tyioo'hin tyuua. Ndë jo' tyio juu ncüii ty'ö cjoo' jnduu' David, ndo' sitjon juu jndye ndiaa yo ndiaaso cha' ya na ndyiaa' ts'an, ntsitiu juu na nquii David vaa' jon cjoo' jndu'ñeen. Xjen na sque nn'an na cote'ntjon nnon rey Saúl, tso Mical ndëéhan na mioon vii' saa' juu. Majo' juu rey Saúl, ya na taa' ts'on jon na jndë sivi'nn'an juuhin, t'oon na quindya' jndyi nchjii jon yohin, ndo' sityia' jonhin. Majo' ve' quintu sinin juu nnon tye juu, itso juu nnon jon:

—Tso David na ntscuee' jon ja xe na aa tyi'quitejndeihin na ndui' jon.

Ndo' David, jnannon jon, tja jon na m'aan Samuel. Siquindyii juu jon 'nan na jndë tui. Téntyja Saúl toxen' David, majo' ta'nán ntjii jonhin. Téquint'ue David Jonatán, juu tsan'ñeen ya jñ'oonhin yo jon, ndo' taxee' jon nnon juu:

—Nquii tye'ho', ¿ndu na quindya' jndyi nchjii jon yo ja?

Majo' tso Jonatán nnon David tyi'quindya' nchjii tye juu yohin. Ndo' t'a David, itso jon:

—Macüji' ja cüenta na nquii tye' mayuu' quindya' jndyi ntyjii jon yo ja, ve' na tyi'nin'quitso jndyoyu' juu nnon' ng'e nchjii jon na ya jñ'oon 'u' yo ja.

Yajo' tcan David ncüii naya nnon Jonatán na cüaxee' jndaa' juu nchu vaa ntyja 'naan' jon, ndo' quindyo tsiquindyii juuhin jñ'oon na mayuu'. Tco' Jonatán 'ndyo juu na ngüaxee' juu jñ'oon'ñeen, ndo'

ntsiquindyii juuhin. Ndo' jñ'oon na mayuu' ntjii Jonatán jñ'oon na jndë sijnda' tye juu na ntscuee' jon David. Yajo' juu Jonatán ve' nty'iu siquindyii jon David. Ndo' Jonatán yo David, ta'han jndyuehan ndëë ntyjehan na tanin min na nin 'nan ngenonhan, ninnquii'chen nc'onhan na vengiohan nn'an 'naan ntyjehan. Na jndyii David jñ'oon na siquindyii Jonatán jon, taa' ts'on jon naijndeih han na quinannon jon cha' tyi'ntscuee' rey Saúlin. Ndo' manin'ñoon' jndui' jon.

Inannon David rey Saúl

(1 Samuel 21—23)

Xjen na jnannon David rey Saúl, tuee' jon na m'aan tyee tque, tsan na jndyu Ahimelec. Tcan juu 'nan na ntcüa' juu nnon jon. Nquii Ahimelec vacue t'oон ts'on jon ndu na ninnquii David na jndyo juu. Ndo' sinin David quintu nnon jon na itso juu jndyo juu ncüii nnon ts'ian 'naan' nquii rey Saúl na xia'ntyi nquii juu ntyjiihan!. Tso Ahimelec na xia'ntyi tyoo' na cotquen nn'an tonnon Tyo'ts'on quityquii' juu V'aa Ndiaa Ji'ua, joo rohan' na min. Juu tyoo'ñeen ninnque ntyee vanaan na ntcüa'hinhan!. Majo' tyincaya Ahimelec tyoo'ñeen na mantyi tay'oон Davidhan' ndëë nn'an na conan'jon yohin na mantyi tcüa'hinhan!. Ndë jo' taxee' David nnon Ahimelec aa ta'nan ncüii xjo espada jo' oo ncüii lantsa. Ndo' tyincaya Ahimalec juu espada na tonan'y'oон Goliat. Ty'oон David cüentahan!, ndë jo' jndui' jon ndyuua Israel.

Navejndyee tja jon ncüii tsjoon 'naan nn'an filisteos na jndyuhan' Gat. Joo nn'an tsjoon'ñeen ta'jn'aanhin jon, jo' ty'ue juu na nquii ts'an na ico'xen tsjoon'ñeen ntscuee' jonhin, ng'e jo' s'aaya jon na ts'an tsan' xquenhan. Ndë jo' jndui'ntcüe' jon juu tsjoon'ñeen, tja jon ncüii tsë'tsjö' na jndyuhan' Adulam. Tic'uaa jñ'oon na m'aan jon jo', xjen'ñeen nquii tye jon yo nin'ndyee jon squehan na m'aan jon. Mantyi jndye jndyi nn'an na tyi'ya jñ'oonhan yo rey Saúl, squenonhan na m'aan jon na jnan'jonhan yo jon. Ñ'en nn'an na t'man chojnanhan na ndiquindëë nnionhinhinan!. Joo nan'ñeen tuee' cha'na ninque siantohan. Tëqui'ndyii David tye jon yo ndyee jon na m'aan nquii tsan na conintque ndëë nn'an ndyuua Moab ee ta'nan navi' ngenonhan jo'. Ndë jo' tso Gad, tsan na incaya jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja 'nan na xejnda nguua, na quindui' David juu tsë'tsjö'ñeen, na cja jon jndëë tque na m'aan cüenta' tmaan' nn'an tsjan Judá.

Ninvaas juu xjen'ñeen nquii rey Saúl totsichonyantyi jon na ncy'oон jon David, majo' tana jndëe s'aa jon. Nque nn'an na cotsantyja naxen' jon na ico'xen jon, siv'ii jndyi jon nan'ñeen, ee ta'nan ncüii joohan na jnduehan nnon jon na juu jnda jon Jonatán ya jñ'oonhin yo nquii David. Majo' m'aan ncüii ts'an tsjan nn'an edomitas. Juu xjen na tja David V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on, na tcan jon nnon tyee tque 'nan na ntcüia' jon yo nin'xjo espada'ñeen, juu ts'an edomita'ñeen m'aan juu jo!. Tëquitso juu nnon rey Saúl na tui na nnda!. Ndo' vi na jndë jndyi Saúl na nnda!, t'ua jon ts'ian na tēquindyo tyee tque Ahimelec ndo' sityia' jonhin ndu tejndeji jon David. Min na sjndye Ahimelec 'ndyo jon nnon Saúl na juu David xoncüee' ts'on juu na itye'ntjon juu nnon Saúl, majo' t'ua Saúl ts'ian na cue'to Ahimelec yo tsochen ntyjehin na conduihan ntyee 'naan nn'an Israel. Ata mantyi s'aa jon na tjë yo'ndaa nda ntyee'ñeen yo quioo' njnuen'han. Nin'ncüii ts'an jndë s'aa juu na jnannon juu, juu tsan na jndyu Abiatar, jnda nquii Ahimelec. Tja juu na m'aan David, ndo' tso David nnon juu xe ng'e cha'vehan nin'quitscüje Saúl, jo' quintjohin yo jon.

Majuu xjen'ñeen sque nn'an filisteos ncüii tsjoon 'naan nn'an Israel na jndyuhan' Keila. Jnt'ahan tyia' yo nn'an tsjoon'ñeen. Tejndeji Tyo'ts'on David na jndëe s'aa jon yo filisteos, sityuii' jonhan. Ndo' jndyi rey Saúl na m'aan David juu tsjoon Keila'ñeen, ndo' sjndya' jon na ncja jon jo', na ncy'oон jonhin. Yajo' taxee' David nnon Tyo'ts'on nchu vaa nquii nts'aa juu. Ndo' si'man jon nnon juu na juu Saúl nndyo jon tsjoon Keila, ndo' mantyi joo nn'an tsjoon'ñeen nninncyahen cüenta David nt'ö juu rey Saúl. Mang'e na nnda!, jndui' ntcüie' David yo nn'an na conan'jon jñ'oon yohin, ndo' ty'ehan ncüiichen joo. Majo' nquii Saúl, vi jndë taa' ts'on jon na jndë jndui' juu tsjoon Keila, jnty'iito jon. Juu xjen'ñeen jndë tuee' yon sianto nn'an na conan'jonhan jñ'oon yo David.

Majo' nquii Saúl, tyí'qui'ndyi jon na nt'ue jon David, ve' tatyincaya Tyo'ts'on na ntjii jonhin. Ncüii xee'ñeen, ve' nty'iu tēquindya' Jonatán David. Itso juu nnon jon:

—'U' ntyjë David, tyi'nty'ue' ee tyi'je'ncyaa Tyo'ts'on na nts'aa tyëhö' natë' 'u!. Ngüentyja xjen na 'u' ndui 'u' rey tondëe nn'an Israel ndo' yajo' ja ntejndeji 'u' yo juu ts'ian na ntsixuan!. Ndo' mantyi nquii tyëhö' ivaa' ts'on jon na nndui na nnda!.

Yajo' jnan'xco nnnda'han juu jñ'oon na jndë jnan'jonhan na nc'onhan na ya jñ'oonhan yo ntyjehan. Ndë jo' tja ntcüe! Jonatán vaa' juu. Ndo' David tantz'iu jon quii' jndëë, majo' nn'an na ndyo m'an jo', tic'uaa jñ'oon na m'aan jon jo', ndo' jnan'quindiyihhan Saúl. Jnduehan na ntejndeihan jon na ncy'oon jon David. Ndo' juu David, vi na jndë jndyii jon na nnnda', jndui' jon jo', tja jon ncüiichen joo. Tëntyja Saúl ndo' ndyovi' squehan naijon na vanty'iu David yo nn'an na conan'jon yohin. Juu xjen'ñeen tyjee' ncüii ts'an na jndyo tsiquindiyii juu rey Saúl na jndë cotsque nn'an filisteos na nt'ahan tyia' yo nn'an Israel. Ng'e na nnnda', jo' jnty'ii Saúl na vantyja juu toxen' David. Téquits'aa jon tyia' yo nn'an filisteos'ñeen.

**Ve jnda tyincyaahan' xjen na ntscuee' David juu rey Saúl
(1 Samuel 24—27)**

Vi jndë na s'aa rey Saúl tyia' yo filisteos'ñeen, tentyja nnnda' jon toxen' David. Jndyii jon jñ'oon naijon na vanty'iu David, yajo' têy'oon jon ndye min sondaro na ncy'onhin David. Juu tyuaa'ñeen, tovaa ncüii tsë'tsjö', ndo' xjen quiñoon'chen na mats'iañ'en tyquii'han', jo' m'aan David yo nn'an na conan'jon yohin. Ndo' juu xjen'ñeen téquee' Saúl juuhar' ng'e na nin'cja jon 'ndyo jndëë. Ndo' joo nan'ñeen na conan'jonhan yo David, jnduehan nnon jon na manin'ñoon' quitscuee' jon Saúl. Majo' tyi'xe'quits'aa jonhan', ng'e ninvaa condwi Saúl na ico'xen jonhin, ndo' mantyi condwihin rey ndëë nn'an Israel. Nquii David, vi na jndë tso Saúl, ninmaan'chen tentyjaaj' juu nnon jon ndo' tyjee jon vi tan' ndiaa' tsan'ñeen yo xjoo' jon. Ndo' vi na jndë jndui' Saúl juu tsë'tsjö'ñeen, tatsixuaa David jon. Tcon xtye jon tontyja na vja Saúl, ndo' si'man jon ndiaa tan' na jndë tyjee jon. Tso jon na jndë tyincyaahan' xjen na ntscuee' jonhin, majo' tana s'aa jonhan!. Tso jon nnon Saúl na nquii Tyo'ts'on ncüji' jon cüenta nin ncüii na ve joohan conan'tjahan ndëë ntyjehan. Ndo' Saúl, vi na jndë jndyii jon jñ'oon na sinin David, tyioo na tyia ntyiji jon. Tso jon nnon juu:

—'U' ntcö David, ya jndyi tji'han' 'nan na sa' yo ja. Ncö machue' n'lön yo 'nan tyia na jndë s'a 'u'. Ncüii ts'an na m'aan ncüiichen ts'an na v'ii tsan'ñeentin, xe na aa tyio tsan'ñeen nt'ö juu, tyi'je'quitsiquindiyaa juuhin. Nquii Tyo'ts'on ndyion 'u' naya na matsa' ja. Mantyji na 'u' ntjo na ntco'xen' ntyjëëhë nn'an Israel, ndo' viochen xjen na maco'xen' joohan, jndye 'naanhan nguen ndo' nnan'xuanhan najndéhan tondëë nn'an mañoon ndyuua. Majo' co'

'ndyo' nnön na mancha' xjen nc'on' na ya ñuan tsixuan' yo nn'an njan.

Ndö' vaa jñ'oon na tso Saúl nnon David. Ndo' tco' jon 'ndyo jon juu jñ'oon'ñeen. Jndë jo' tantcüe' rey Saúl vaa' jon. Majo' juu David yo nn'an na conan'jon yohin ntjohin quii' jndëë tque yuujon na m'anhan.

Tyi'covivio na tui na nnnda', ndo' tue' Samuel, tsan na totso ndëë nn'an Israel nchu vaa 'nan tsiquindyii Tyo'ts'on na nguaa. Nque nn'an Israel, sichjoo' jndyihan' n'onhan na tue' jon, ndo' tom'anhan na tyi'xoncüii' n'onhan.

Majuu xjen'ñeen t'ua David ts'ian ndëë vendye nn'an na conan'jon yohin na c'ohan na m'aan ncüii ts'an na jndyu Nabal na quits'aa jon vi nayahan na nninncyaa jon chjovi' 'nan na ntcüa'han. Juu Nabal'ñeen tyahin. So quinman ntsjuen' juu ityjee juu xjen na sque nan'ñeen na m'aan jon. Tso David ndëë nn'an na t'ua jon ts'ian na c'ohan na m'aan Nabal na quinduehan nnon juu na min'ncüii natë' tacont'ahan joo nn'an na cota'ntyjee' quioo' ntsjuen' juu viochen xjen na ndyo ndyo m'anhan jndëë tque yo nan'ñeen. Majo' juu Nabal'ñeen, s'a jñ'oon sintcüe' jon ndëë nan'ñeen, min min'ncüii 'nan tatyincyaa jon na nninjnt'uehan. Tyion jndyihan' chon David na nnnda' s'aa tsan'ñeen, jnaan' jo' tso jon ndëë nn'an na conan'jon yohin na quinan'jnda'han na nc'ohan na ngioohan vaa' tsan'ñeen. Juu scuu' Nabal'ñeen jndyu juu Abigail, nancoo' jndyihin, ndo' jnda' ts'on juu. Ncüii moso 'naan' Nabal, têquitso juu nnon Abigail na nnnda' vaa jñ'oon sintcüe' saa' juu ndëë nn'an na jñon David. Ng'e jo' taa' ts'on juu na yantyichen na ntscüenon juu 'nan na nts'aa juu naya David. Jo' s'aa juu xu, siquichu juuhan' quinon, ndo' têntyja juu tonquen' o' na ncja juu na m'aan David'ñeen. Xjen na tjon ntyjehan nato, tyincyaa Abigail 'nan na jndyochu juu nnon jon. Tso juu nnon jon yantyichen na ncy'oon jon cüenta joo 'nan na ntcüia' jon yo nn'an na conan'jon yohin, chito na nman'cuee'han Nabal yo nn'an 'naan' jon. Taa' ts'on David na juu tsanscu'ñeen vajnaan' ya juu 'nan na s'aa juu ndo' ty'oон jon cüenta 'nan na jndyoquits'aa juu nayahin.

Téca cha'na ngin'on xuee ndo' tue' Nabal'ñeen na toquiihan' ñuaan' juu. Na tui na nnnda', taa' ts'on David na nquii Tyo'ts'on tyion jon Nabal na nnnda' vaa 'nan s'aa juu yohin. Jndë jo' juu David tcan jon nnon Abigail na coco juu yohin, ndo' toco juu yohin. Abigail juu

juu tsanscu na jndë ndye na toco David xjen na jndui' jon na tontyja Saúlin. Vi jndë na toco jon yo Mical, tyincya Saúl juu Mical'ñeen nt'ö ncüiichen ts'an.

Ndë jo' scüejndyohan' 'nan na sitiu Saúl na tso jon na 'ndyii jon, je'quitscree' jon David, ndo' sichon nnda' jon na ntscuee' jonhin. Sincüii jon ndye min sondaro ndo' tentyja jon toxen' David. Jñon David vendye nn'an 'naan' jon na c'oquitquenhan cüenta yuujon tecüentyjee' sondaro 'naan' Saúl. Ndo' vi na jndë taa' ts'on jon yuujon sque nan'ñeen, tja jndyoyu jon yo ncüii ts'an na itsijon yohin na m'an nan'ñeen. Nquii Tyo'ts'on s'aa jon na tsoñ'en nn'an cüentaa' Saúl, jaa' jndyi ty'o'on tsantsjonhan ata min'ncüiihan tatyincyahin cüenta xjen na tuee' David yo ts'an 'naan' jon naijon na m'an sondaro'ñeen. Juu tsan'ñeen nt'ue ts'on juu na ninñoon' ntscuee' juu Saúl, majo' tyí'ncya David na ndui na nnda'. Tso jon na nquii Tyo'ts'on ndyion jon rey Saúl 'nan na tyi'ya its'aa jon. Yajo' juu lantsa 'naan' Saúl yo to'ts'a na coñjon ndaa na i'u jon, xia'ntyi joohan' tey'ohan. Ndë jo' tylehan ncüii xquen tyo' na tycya chjo. Juu xquen tyo'ñeen, jo' ntyjo David, sixuaa jon nquii general Abner, tsan na comintque ndëe sondaro 'naan' Saúl. Sityia' jonhin na tyi'ya its'aa jon na tyi'cüantyjee'ya jon rey Saúl. Tso David na quindyiaa' Abner, ndo' jndyiaa' jon na juu lantsa 'naan' Saúl yo to'ts'a'ñeen, tacuaahan'. Ndo' nquii Saúl, vi na jndë jndyii jon na itsinin David, tajnaan' jon jndyee' juu, ndo' sixuaa jonhin na aa majuu juu. T'a David, itso juu nnon jon na majuu juu, ve' tyi'quitsohan' na vantyja nnda' jonhin, na nin'quitscree' jonhin, ee nquii David tyi'cotsichon jon na nts'aa vi' jon nquii rey Saúl. Yajo' nquii rey Saúl tcan jon jñ'oon t'man ts'on nnon David na ntyja 'naan' na totsichon jon na nin'quitscree' jonhin. Yajo' tso David na quitscüenon rey Saúl ncüii sondaro 'naan' jon na ncjacy'oon tsan'ñeen lantsa 'naan' jon. Itso David nquii Tyo'ts'on ngüañoon' jonhin cha'xjen na tañoon' juu nquii Saúl juu xjen'ñeen. Jndë jo', tantcüe' Saúl vaa' jon, ndo' mantyi juu David tantcüe' jon naijon m'an nn'an na conan'jon yohin.

Majo' min na nnda' tso Saúl, ninjo' ndiquindëe cantyja ts'on David jñ'oon na tso jon. Ve' ng'e jo' tja nnda' jon tsjoon Gat na m'an ndyuuaa cüentaa' filisteos. Tëchu jon ve nanntcu scuu' jon yo tsoñ'en nn'an na conan'jon yohin. Xjen na jndyii rey Saúl na nnda', jnty'iito jon na nt'ue jon David. Ndo' tcan David nnon tsan na co'xen nn'an

tsjoon Gat na nninncyaa jon ncüii tsjoon chjo tojndëe naijon ya nc'oon jon yo nn'an na chu jon. Ndo' tyincyaa tsan'ñeen tsjoon chjo na jndyu Siclag nnon David na jo' nc'oon jon. Tenon ncüii chu na tom'aan David juu tsjoon'ñeen. Tomandyi' jon jo' yo sondaro 'naan' jon na tyequint'ahan ndyia' yo nn'an na jndohan nn'an Israel. Jnan'cüen'han nan'ñeen ndo' tyechohan ndiaa 'naan nan'ñeen yo quioo' njnuen'han na ndi'naan' Davidhan' yo nn'an na conan'jon yohin. Ve' quintu sinin David nnon tsan na ico'xen nn'an tsjoon Gat, ee itso jon nnon tsan'ñeen na ve' yo nque ntjehin nn'an Israel vaquits'aa jon tyia. Ndo' ng'e na nnda', jo' sitiu tsan'ñeen na nts'aahan' na joo nn'an Israel jndo jndyihan juu David na its'aa juu na nnda'.

Saúl yo ntsinda jon tjéhan na tuaa tyia'

(I Samuel 28—31; I Crónicas 10)

Juu xjen'ñeen joo nn'an filisteos jnan'ncüihan sondaro 'naanhan na nc'oquint'ahan tyia' yo nn'an Israel. Nquii tsan na ico'xen nn'an tsjoon Gat tso jon na mantyi nt'ue ts'on jon na cja David tyia'ñeen yohin, ndo' ntjo nchjii juu.

Ndo' viochen xjen na tétjon nn'an filisteos na nt'ahan tyia' yo nn'an Israel, mantyi nquii rey Saúl sincüi jon sondaro 'naan' jon. Majo' xjen na jndyiaa' jon sondaro filisteos'ñeen na tenonntyja xjen vaa jndye jndyihin, sity'ue jndyihan'hin. Tcan jon na quitsi'man Tyo'ts'on nnon jon nchu nts'aa jon, majo' min'ncüii jñ'oon tasintcüe' Tyo'ts'on. Min na quii' tsantsjon tasiquindyyi jonhin, min yo joo ntjö' na ji'ua nan'xuanhan' na coninjnt'ue nn'an Israel na co'ohan x'iaa', ndo' min ntyja 'naan' jñ'oon 'ndyo tsan na itsinin nchu vaa 'nan na ndui. Ndo' ng'e min'ncüii na ndye nnon nan'ñeen tajnan'manhan' nchu vaa na nts'aa Saúl, yajo' jnt'ue jon ncüii ts'an na ya iqueen'ntcüe' juu nn'an na jndë tjé, cha' ncüaa' ts'on jon nchu nts'aa jon. Joo nan'ñeen na cotqueen'ntcüe'hin nn'an na jndë tjé, nquii jon jndë tji' jon tsoñ'enhan ninvaa ndyuaa na ico'xen jon. Majo' joo nn'an na cotoyentjon nnon jon, jnan'quindyyi hanhin na ninjo' m'l'an ncüii tsanscu tsjoon Endor na ya its'aa juu ts'ian'ñeen. Yajo' tcüe Saúl ndiaa na ntsi'manhan' na min'cya ts'an conduihin, ndo' taquint'ue jon juu tsanscu'ñeen. Ndo' juu tsan'ñeen, min tyí'nin'quits'aa juu ts'ian'ñeen ng'e nchjii juu xe na aa nndyii rey Saúl na nnda', jo' nc'ua jon ts'ian na cue' juu tsojnaan'han'. Majo' tco' Saúl 'ndyo jon nnon juu tsanscu'ñeen ta'nan ngenon juu. Ndë jo'

tcan jon na queen'ntcüe' juu ñuaan' Samuel. Ndo' ya na jndyiaa' tsanscu'ñeen Samuel, taa' ts'on juu na nquii rey Saúl jndë tyjee' na m'aan juu. Yajo' tso Samuel nnon Saúl:

—¿Ndu na matsichju' ja?

Ndo' sintcüe' Saúl jñ'oon, itso jon:

—T'man navi' maquenön. Jndë macont'a nn'an filisteos tyia' yo ja, ndo' min tyi'cü'a Tyo'ts'on na mac'an nnon jon nchu va 'nan nts'a. Ng'e na nnnda', jo' tc'an ja na quindyo'ntcüe' na ntsu' nnön nin 'nan na nts'a.

Majo' tso Samuel nnon jon:

—Ta'nán ntejndeihan' 'u' na ja ntsjö nchu vaa 'nan quitsa', ng'e nquii Tyo'ts'on vja jon nacio', nein chito conduihin ts'an na ya jñ'oonhin yo 'u'. Tso jon na quitscüje' tsoñ'en nn'an Amalec, min jo' tasiquindë' juu jñ'oon'ñeen, ve' ng'e jo' taje'ncyaajon na ntjontyichen 'u' na condui 'u' rey ndëë nn'an Israel cha'xjen juu jñ'oon na jndë tsjö nnon'. 'Io juu tyia' na ntsa' yo nn'an filisteos, ntantjonhin 'o', ndo' ncu' yo ntsinda', nnan'cüjehinho'.

Ndo' vi na jndë jndyii Saúl juu jñ'oon'ñeen, ty'ue jndyi jon.

Xjen na jndë tñencüii tsoñ'en sondaro filisteos na jnanhan ncüii cüii tsjoonhan, nn'an na cotoxen ncüii cüii tsjoon jnduehan nnon juu tsan'ñeen na co'xen jon nn'an tsjoon Gat na tyi'ya na vanguee' jon na vja David tyia' yohan. Coquityuehan na xoncüe tyia' ndo' ntscüequen David na nts'aa jon tyia' yo joohan. Ndo' ng'e na nnnda', jo' na jnduehan nnon ntyjehan tsan na co'xen tsjoon Gat, na ijndeih'an' na quijñonntcüe' jon David tsjoon Siclag. Majo' nquii David, vi na jndë tuee'ntcüe' jon juu tsjoon Siclag yo nn'an na conan'jon yohin, jnty'iahan na joo nn'an amalecitas jndë tyioohan juu tsjoon'ñeen, ndo' sacho nan'ñeen ntcuhan yo yotsca ndahan, ndo' mantyi jndë jnan'co joo amalecitas'ñeen tsjoonhan. Yajo' tcan David nnon Tyo'ts'on na aa mninnycyaa jon jñ'oon na ngantyja juu tonquen' nan'ñeen. Ndo' tso Tyo'ts'on cja juu. Yajo' tyentyja jon na tonquen' nan'ñeen ndo' jndiohan nan'ñeen. Joo nn'an amalecitas'ñeen, jndyechen nan'ñeen jnan'cüje nn'an na conan'jon yo David. Ndo' joo nanntcu yo yotsca ndahan, ndo' mantyi yo tsoñ'en quioo' njnuen'hantna tyecho nan'ñeen, nquii David yo nn'an na tonan'jonhan yohin, jnan'quindyaan ntcüe'hantna nan'ñeen. Ndo' na nnnda', joo quioo' na tji'hin nduee nan'ñeen, scüenon David vendye

o' ndëë nn'an na conintque ndëë ntyjehan nn'an tmaan' Judá, na its'aa jon naya joohan, ee maninncüii tsjan conduihin yo nan'ñeen.

Ndo' joo nn'an filisteos, vi na jndë jñonntcüe'han David yo nn'an na conan'jon yohin, yajo' jnan'quita'han tyia' yo nn'an Israel. Tantjonhan juu tyia'ñeen, ndo' jndye jndyi sondaro Israel jnan'cüjehan. Tyentyjahan toxen' Saúl yo ntsinda jon, ndo' mantyi jnan'cüjehan nan'ñeen. Nnda' vaa' na tue' Saúl ng'e na tyi'quitsiquindë jon tonnon Tyo'ts'on, ndo' na tijnt'uehin ts'an na ya iqueen' nn'an na jndë tjé.

Condui David rey na jndë ve ndëë nn'an Israel

(*2 Samuel 1—6; 8—10; 1 Crónicas 11—16; 18—20; 26.29—27.34*)

Joo sondaro filisteos, vi na jndë jnan'cuee'han Saúl yo ntsinda jon, tyjee'non ncüii ts'an na m'aan David tsjoon Siclag. Jndyotsiquindiyi tsan'ñeenhin 'nan na jndë tui. Sichjoo' jndyihan' ts'on David na jndë tue' Saúl yo Jonatán. Sijnda' jon ncüii alabanza na ta jon cha' joo nn'an Israel tyi'ngitsu' n'onhan Saúl, nquii jon tonduihin ts'an navejndyee na toco'xen jon nn'an Israel, yo nin'nquii jnda jon Jonatán, na njon jndyihin nchjii David ee ya jndyi jñ'oonhin yo jon. Jndë jo' tso Tyo'ts'on nnon David na cja jon tsjoon Hebrón tyuaa 'naan tmaan' nn'an tsjan Judá. Tja David jo', ndo' joo nn'an tsjoon'ñeen tyiohin nchen' olivo xquen jon, ndo' t'uahan ts'ian nnon jon na conduihin rey ndëë nquehan nn'an tmaan' Judá.

Juu tsan na condui general ndëë sondaro 'naan' tsoSaúl, Abner jndyu jon. Juu xjen na jnan'cuee' filisteos'ñeen Saúl yo Jonatán, juu tsan'ñeen ta'nan tjon jon. Ty'oон jon Is-boset, ncüiichen jnda tsoSaúl, ndo' t'ua jon ts'ian na ndui Is-boset'ñeen rey ndëë nqui ncho'ncüii ntmaan' nn'an Israel. Ncüii xuee'ñeen, têchu Abner sondaro 'naan' Is-boset, ndo' Joab, tsan na conduihin general ndëë sondaro 'naan' David, tancüihan na jnt'ahan tyia' yo ntyjehan. Ndo' sondaro 'naan' David tantjonhan juu tyia'ñeen, ndo' tyentyjahan tonquen' sondaro 'naan' Is-boset ata xjen tuatë' ndo'cüjioon'. Viochen xjen na tui na nnda', juu Abner iscuee' jon tyjee Joab, tsan na jndyu Asael. Nquii David yo Is-boset'ñeen, majndye xuee tovaa tyia' qui' nt'anhan. Majo' ncüii cüii jon na tonan'ntja'han, nquii David yo sondaro 'naan' jon, totsay'onntyichenhan najndëhan, chintyi nquii Is-boset.

Ncüii xuee'ñeen, siv'ii Is-boset Abner tsojnaan' t'oон juu yo ncüii tsanscu 'naan' tsotye jon. Tso jon nnon juu:

—¿Ndu na t'on! yo tsanscu 'naan' tsotyë?

Ndo' juu Abner siv'ii jndyi jon na nnda' tso Is-boset nnon jon. Ndo' na nnda' tui, sitiuya Abner na ntejndeji jon David. Jo' jñon jon nn'an na m'aan David na taxee'han nnon juu na aa ntsiu' jon na ngatjonhan na nnan'nein nquehan. Ndo' juu David, ya jñ'oon sintcüe' jon. Ve' 'nan na tso jon na juu Abner yo Is-boset, ncyaa ntcüe'han scuu' jon Mical. Yajo' jñon ntcüe' Abner yo Is-boset juu Mical na m'aan David. Vi jndë jo' tuee'non Abner na m'aan David, ndo' tso jon nque nn'an na conintque ndëe nn'an Israel nts'aa jon na nta'nquee'han na nnan'jonhan yo David. Tëvee' nchjii David juu jñ'oon'ñeen, ndo' jñon ntcüe' jon Abner yo jñ'oon ya.

Ndo' juu xjen'ñeen juu Joab s'aa jon tyia! yo nn'an ncüii tsjoon ndo' jndë jo' tuee'ntcüe' jon na m'aan David. Jo' jndyi jon jñ'oon na xejnda jndui'vi' jndyi Abner jo'. Majo' ya na taa' ts'on juu na ya jñ'oon sinin David yo juu Abner'ñeen, tyion jndyihan' na quindya' ntyjii jon. Min tajñ'oon siquindyii jon David, t'ua jon ts'ian ndëe nn'an na tyentyjahan toxen' Abner na quinduehan nnon jon na quindyoncüe' jon. Ndo' vi na jndë tyjee'ntcüe' tsan'ñeen, tso jon nnon juu na nin'quitsinin jon yohin na ninnquii juu. Ndo' viochen xjen na conan'neinhan, iscuee' jonhin tsojnaan' na tyi'quintjoya nchjii jon na iscuee' Abner tyje juu Asael juu xjen'ñeen na tovaa tyia'.

Ya na jndyi David na jndë iscuee' Joab Abner, t'man vaa na si'ndaa'han' nchjii jon. T'ua jon ts'ian na tsoñ'en nn'an quitsichjoo'han' n'onhan na jndë tue' Abner, mantyi juu Joab. Ndo' na nnda' s'aa David, tsoñ'en nn'an taa' n'onhan na chito nquii jon sijnda' na cue' juu Abner'ñeen.

Ndo' juu Is-boset, vi na jndë jndyi jon na jndë tue' Abner, ty'ue jndyi jon. Juu xjen'ñeen m'aan ve ts'an na totye'ntjonhan nnon Is-boset. Joohan tonditquehan ndëe nannny'uee. Ncüii yajmin'ñeen, jnan'cuee'han jon viochen xjen na tso jon ndo' tyey'onhan xquen jon na m'aan David. Ee jnan'tiuhan na nquii David ndineiin' jndyi jon na jndë tue' juu ts'an na jndoo' jndyihin. Majo' juu jon tas'aahan' ts'on jon na nnda', ndo' ng'e na jnt'a nan'ñeen na nnda', t'ua jon ts'ian ndëe nn'an na cotejndeihin na quinan'cüjehan ve nan'ñeen tsojnaan' na jnan'cuee'han Is-boset.

Vi na jndë tenoon' na tue' Is-boset, joo nn'an Israel, tsoñ'enhan ty'ehan tsjoon naijon na m'aan David. T'uhan ts'ian nnon jon na

conduihin rey xco ndëéhan. Juu xjen na tui na nnnda', jndë jndë ntyque' chu xoncüe na tom'aan jon rey juu tsjoon Hebrón. Ndo' taquindë ntcyu ncho'nqui vantyjo ndye chu na tonduintyichenhin rey ndëé tsoñ'en nn'an Israel.

Nt'ue ts'on rey David yo nn'an na cotsay'on jñ'oon yohin na juu tsjoon Jerusalén ntsixuanhan' tsjoon na ngitoxen tsoñ'en nn'an Israel. Ve' ijndeil'hant' na nnan'cüje jndyeehan nn'an na mancüiiixjen m'an jo!. Ndo' vi na jndë jnan'cüjehan nan'ñeen, yajo' jnan'quijndyuhan juu tsjoon'ñeen tsjoon' David. Tëvit'man juu tsjoon'ñeen ndo' mantyi juu David toy'oonntyichen jon najndei jon na condui t'manhin ng'e totejndei Tyo'ts'onhin. Tsan na jndyu Hiram tom'aan juu rey tsjoon Tiro. Jñon jon nn'an m'aan David na nt'ahan ts'ian, tyey'onhan n'oone yo mañoon nnon 'nan na jnan'yahan v'aa t'man cüentaa' David, ts'ian'ñeen s'aa Hiram naya David. Yajo' taa! ya ncüii ts'on David na mayuu' itejndei Tyo'ts'onhin. Ndo' Jerusalén, jo' toco jon yo jndyentyichen nanntcu ndo' tonan'chuya jon mañoon nanntcu, ndo' jndye nannon ntsinda jon na tui.

Vi jndë na tondye nn'an filisteos na condui David rey ndëé nn'an Israel, ve jnda tincyohan na jnt'ahan tyia' yohin. Majo' tyi'ncüii cüii jnda na squehan, juu David yo sondaro 'naan' jon tantjonhan tyia'ñeen, ng'e nquii Tyo'ts'on tejndei jon nn'an Israel.

Jndë jo' sitiú David na jndë tentyja xjen na majuu tsjoon Jerusalén, jo' nnndyoy'oon jon juu istön ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Jo' tachu jon sondaro 'naan' jon tsjoon Quiriat-jearim yuu naijon ntjo juu istön'ñeen. Vendye nn'an tyiohinhan' nacjoo' ncüii caretá, ndo' tye' na nc'ontcüe'han Jerusalén. Tsoñ'en nan'ñieen totahan na tonan't'maan'han Tyo'ts'on ndo' tonan'jnonhan. Squehan ncüii joo ndo' joo ndoro na contyja juu caretá'ñeen, tacüaa' ng'ee o! 'nan. Mavaavi' xjen na ntacyaa o' tyuua. Ndo' na nnnda', juu ts'an na vantyja toxen' juu caretá'ñeen, tyii' juu nt'ö juu cha' juu istön cüentaa' Tyo'ts'on, tyi'ngioohan' tyuua. Ndo' na s'aa tsan'ñeen na nnnda', maninñoon' scuee' Tyo'ts'onhin tsojnaan' na t'uii juu istön ji'ua'ñeen. Ndo' na tui na nnnda', sichjoo' jndyihan' n'on tsoñ'en nan'ñeen, ng'e jo' jnty'ehan na co'oy'ohnhinhan' Jerusalén, tyequi'ndyehinhan' vaa! ncüii ts'an na ndyo jo!. Ndo' na nnnda', t'man tyo Tyo'ts'on jn'aan juu tsan'ñeen.

Vi jndëcya, tja nnda' David jo' na nndyoy'oon jon juu iston ji'ua'ñeen tsjoon Jerusalén. Ndo' juu xjen'ñeen juu ts'ian'ñeen, s'aa jonhan' cha'xjen na jndë si'man Tyo'ts'on ndëe nn'an Israel na ngichohan juuhan'. Nque nn'an levitas, joohan chohan juuhan' yo ntscu'hán. Ndo' na nnda', ya ro sque nn'an Israel Jerusalén yo juu istön'ñeen. Ninvaa nato na ntsquehin Jerusalén, joo nn'an totahan ndo' tonan't'maan'han Tyo'ts'on. Ndo' tonan'jnonhan tonnon jon. Ndo' vi na jndë squehan Jerusalén, tyi'han juu iston'ñeen quii' V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Ndo' jnan'cijehan quioo' na ninvaañ'en ncüii cüii cho'ñeen tont'ahan naya joo o' jon na tonan't'maan'han jon. Ndo' ncüii cüii ts'an na tyjee' juu xuee'ñeen, tyincyaa rey David 'nan na tcüa' juu. Jndë jo' tyentcüe' nan'ñeen njoon na jnanhan. Majo' ya na tuee'ntcüe' rey David vaa' nquii jon, scuu' jon Mical, ta' juu na itscüejnaan' juuhin, ng'e jndyiaa' juu na sijnon jon yo ninvaa najndeí jon, jo' na nchjii juu na s'aa jon na ts'an tsan' xquenhin tondëe nn'an. Sintcüe' David jñ'oon nnon juu na mayuu' na nnda' s'aa jon ng'e na neein' jndyi jon tsoñ'en naya na its'aa Tyo'ts'on yo nn'an Israel. Majo' nquii Tyo'ts'on s'aa vii' jon Mical na nnda' tso juu nnon saa' juu. Tatyincyaa jon na nc'oón jnda juu.

T'ua rey David ts'ian na xen' ntmaan' tom'an nn'an levitas na tota'ntyjee'han juu V'aa Ndiaa naijon na tyi'han juu iston ji'ua 'naan' Tyo'ts'on. Ndëe vendyehan t'ua jon ts'ian na quitja'han ndu, ndo' vendyechen ntyjehan na quitahan na nnan't'maan'han Tyo'ts'on, ndo' vendyehan nta'ntyjee'han 'ndyo juu v'aa'ñeen. Xjen na tom'aan Saúl, na toco'xen jon nn'an Israel, juu Vats'on Ndiaa na jndéhan' xjen na tom'aan Moisés, tco' Saúl juuhan' tsjoon Gabaón. Jo' nque ntyee 'naan nn'an Israel yo levitas, tota'ntyjee'hinhan'. T'ua David ts'ian na nque ntyee yo tyi'ndyo levitas'ñeen quintjohnin juu tsjoon'ñeen na nt'ahan ts'ian na chohan.

Tots'aa rey David jndye ndyia' ndo' totejndeí Tyo'ts'onhin na tovantjon jonhan'. Tsoñ'en nnon na toco'xen jon nn'an Israel, tots'aa jonhan' cha'xjen na chuhan', min'ncüii ta'nán na quijñ'een ntyja 'naan'han'. Mantyi tañjoon' ts'on jon juu jñ'oon na tco' jon 'ndyo jon yo nquii Jonatán, tsan na ya jndyi jñ'oonhin, ndo' si'man jon na venchjii jon yo nn'an 'naan' tsan'ñeen. Ta'xee' jon na aa ninvando' ncüii ts'an tsjan 'naan' rey Saúl, ndo' jo' tijnda' na ninm'aan ncüii tsan na ntjein ng'ee juu na jndyu Mefi-boset, tsan'ñeen jnda nquii

Jonatán. Jo' sijnda' David na nc'oon Mefi-boset'ñeen vaa' jon, ndo' joo nn'an na totye'ntjon nnon Saúl, joo nan'ñeen ngont'ahan ts'ian tyuua 'naan' Mefi-boset.

Ico' Tyo'ts'on 'ndyo jon nnon David

2 Samuel 7; 1 Crónicas 17

Tyi'covivio xjen na tye' na ico'xen David nn'an Israel, t'ua jon ts'ian na ngaquindëñ'en vats'ian 'naan' jon. Joo nn'an na m'an njoon na m'aan xi'jndio na tyl'cuee' n'onhan jon, nquii Tyo'ts'on tejndei jon David na sityuii' jon joo nan'ñeen. Jndë jo' tqueen' jon tsan na jndyu Natán, tsan na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on nchu vaa 'nan na ndui. Tso David na nt'ue ts'on jon na ntsia jon vats'on cüentaa' nquii Tyo'ts'on. Tso jon its'aahan' nchjii jon na juu istön cüentaa' Tyo'ts'on, tyl'quichuhan' na ve' V'aa Ndiaa na ndyii'han', ndo' juu jon m'aan jon ncüii vats'ian na nanncoo' chjohan!. Ndo' sintcüe' Natán jñ'oon nnon David na mayuu! ya jñ'oon sitiujon ndo' nquii Tyo'ts'on ntejndei jonhin na ntsia juuhan!.

Majo' juu tijaan'ñeen, sinin Tyo'ts'on nnon Natán. Itso jon:

—Cja' quitsu' nnon David xjen na tji' ja nn'an Israel ndyuua Egipto ata xjen nein, ninnquii'chen mam'an ja V'aa Ndiaa, tacotsjö ndëéhan na quinan'yahan ncüii v'aa na nancoo' naijon na nc'ön. Ndo' mantyi quitsu' nnon jon na tji jahin na tovantlyjee' jon quinman, ndo' t'ua ja ts'ian nnon jon na co'xen jon nn'an njan, nn'an Israel. Ninnquii'chen m'an yohin ndo' jndë tejndeihin na tantjon jon tyia' na s'aa jon yo nn'an na jndohan jon. Ndo' nein mac'lö 'ndyö nnon jon, mants'a na t'man conduihin, ndo' tsoñ'en nn'an ncüaa' n'onhan na nnda!. Juu ndyuaaminhin ninncyahan' na nc'ontyen nn'an Israel juuhan', ndo' joo nn'an navi' ñuan nan'xuan, min je'ncya na juu 'nan nt'ahan na nchjehan' nn'an Israel'ñeen. Mantyi nninnycya na nque nn'an na ndui tsjan 'naan' jon, xe'cacüentyjee' na nc'onhan rey ndëe nn'an Israel. Ndo' juu jñ'oon'ñeen na ndyii' ts'ön ntyja 'naanhan na tyl'xe'cacüentyjee' na nto'xenhan nn'an Israel, juu jñ'oon'ñeen tyl'je'quitscüejndyohan' cha'xjen na s'a ntyja 'naan' juu Saúl. Xe na aa nnan'tjahan nnön, yajo' nts'av'ihan cha'xjen icüja' ts'an jnda jon xjen na itsitjahin nnon jon. Ndo' juu David, xjen na ngue' jon, ncüii jnda jon nc'oon juu rey tondëe nn'an Israel. Ndo' nts'a na nc'oon jndyi najndeia na conduihin. Nquii tsan'ñeen nc'ua ts'ian nnon juu na ntsia juu vats'on naijon na nnan't'maan' nn'an ja.

Ndö' jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnon Natán na quitsi'man jonhan' nnon David. Ndo' ya na tonco ncüiichen xuee, tsoñ'en jñ'oonmin' tatsiquindyii Natán David. Ndo' vi jndë jndyii David juu jñ'oon'ñeen, yajo' tja jon V'aa Ndiaa naijon ndyi'i iston ji'ua'ñeen na ntsinin jon nnon Tyo'ts'on. Itso juu nnon jon:

—"U' ta, ndicüaa! ts'ön nin jñ'oon na ntsjö na ncyaya 'U'. Ja yo tyëhö', tyi'quinjon condui já na tonnon' ndo' nein jndë tyincya' na condui ja rey ndëë nn'an 'nan' nn'an Israel. Ninncu' matsa' na nnda'. Jñ'oon na mayuu' t'man jndyi condui 'U'. Xia'ntyi ncu' condui 'U' Tyo'ts'on, ta'nan ncüiichen. Jndye jndyi nnon naya matsa' yo já nn'an Israel na vacue m'aan' n'ón ntyja 'naahan', manqué na condui já nn'an 'nan'. 'U' sin'man' já xjen na tom'lán navi' ndyuua Egipto, ndo' tji' nn'an cananita ndyuaminhin cha' nts'aahan' na vanaahan' na ndëë nc'ónhan'. Jo' mac'an vi naya'ñeen nnon' na quitsiquindë' juu jñ'oon na jndë tco' 'ndyo' nnön, ee na ntsa' na nnda', ntji' nn'an cüenta na ncu' condui 'U' nquii Tyo'ts'on na já nn'an Israel conan't'mán' 'U'.

T'man sitja rey David nnon Tyo'ts'on

2 Samuel 11—12

Ncüii chu'ñeen jñon rey David general 'naan' jon, tsan na jndyu Joab, na caquits'aa jon tyia' yo nn'an amonitas, majo' nquii David ntjohin vaa' jon Jerusalén, tyí'cja jon tyia'ñeen. Ncüii tman, mandyi' jon xquen juu v'aa su vaa' jon, ndo' jndyiaa' jon ncüiichen ch'en ndëë' ncüii tsanscu. Nancoo' jndyihin. Ndo' taxee' jon nin ts'anhin, jndue nn'an nnon jon scuu' Urías tsan'ñeen, ndo' juu Urías jndë tja juu tyia' yo sondaro na tachu Joab. Betsabé jndyu tsanscu'ñeen. Nin'c'oon jndyi David yo juu juu. Ndo' scüenon jon jñ'oon na m'aan juu ndo' tyjee'non juu. T'oон David yohin, ndo' jndëcya juu tsanscu'ñeen taa' ts'on juu na jndë ñjon jnda juu. Ndo' scüenon juu jñ'oon na m'aan David na nnda' vaa iquenon juu.

Majo' nquii David tyi'quint'ue ts'on jon na ninc'uaa jñ'oon na t'oon jon yo scuu' Urías'ñeen, yajo' sitiu jon nchu vaa nts'aa jon. Scüenon jon jñ'oon na m'aan Joab na icanhán' na quindyo juu Urías'ñeen Jerusalén, nin'quindyyii jon nchu vaa ntyja 'naan' tyia' na ty'ehan. Ndo' jo' jñon Joab juu Urías'ñeen Jerusalén. Ndo' vi na jndë taxee' David nnon juu nchu vaa na vja tyia', tso jon nnon juu na chi ncjaquitso juu vaa' juu. Sitiu David na manciüiixjen ngitso Urías yo scuu' juu, yajo' ntji' nn'an cüenta na jnda nquii Urías na ntsingui

Betsabé, min je'cüaa' n'on nn'an 'nan na jndë s'aa David. Majo' juu Urías tatja juu vaa' juu. Ntjohin na tso juu 'ndyo vats'ian yo nn'an na cota'ntyjee'han David. Tonco ncüiichen xuee, taxee' David nnon juu ndu tatja juu vaa' juu na ngitso juu. T'a juu na ndo' nchjii juu na tyi'quichuhan' na ngitso juu yo scuu' juu ndo' tsoñ'en sondaro nn'an Israel ve' tojndëe condahan na vaa tyia', ndo' mantyi juu istön cüentaa' Tyo'ts'on, quityquii' V'aa Ndiaa vaahan!. Ndo' vi na jndë jndyii David jñ'oon'ñeen, tso jon nnon Urías na quintjontyichenhin na m'aan jon juu xee'ñeen. Ndo' juu tman'ñeen s'aa jon na cüa' Urías mesa yo jon, ndo' tyincyaajon na t'u tsan'ñeen, jndyi juu. Majo' min na nnnda', tatja juu vaa' juu.

Tonco ncüiichen xuee, vacue m'aan ts'on David nchu vaa nquii nts'aa jon. Jndë jo' sitiuya jon ncüii. Tji jon tson na cay'oon Urías juuhana' na m'aan Joab na tsiquindyii jon na co' tsan'ñeen juu Urías ncüii joo yuu na jaa'chen m'aan tyia', cha' quitscuee'han'hin. Ndo' s'aa Joab na nnnda', ndo' mayuu' tue' Urías. Ya na jndë tenon xuee na t'oon Betsabé na chjoo' ts'on juu na tue' saa' juu tsoUrías, jndë jo' scüenon David jñ'oon na m'aan Betsabé ndo' vi na jndë tyjee' juu, toco jon yohin. Majo' tsoñ'en 'nan na sitja David, jndyiaa'chen Tyo'ts'onhan', ndo' siv'ii jonhin na nnnda' jndë s'aa juu.

Yajo' juu Natán, tsan na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja nchu vaa 'nan na ndui, jñon jonhin na m'aan David. Sinin Natán ncüii jñ'oon na tyi'quitsiquindyii nquii'han!. Tso jon:

—Ncüii xee'ñeen tom'aan ncüii tsantya yo ncüii tsanjñen!. Juu tsantya'ñeen jndye jndyi quioo' ntsjuen' jon m'an, majo' juu tsanjñen' ninncüii quitsman jnt'a tsjuen' juu. Vi' nchjii jndyi juu o', ndo' tovantlyjee' juu o' cha'vijon ncüii jnda juu. Ndo' ncüii xee'ñeen tcanhan' na juu tsantya'ñeen ntsijnda' jon 'nan na ntcüa' ncüii ts'an na ya jñ'oon yohin. Ndo' ng'e na ntycüii' jndyi juu, jo' chito quioo' tsjuen' juu na iscuee' juu, chito jo', ty'oон juu quitsman jnt'a tsjuen' tsanjñen'ñeen, juu o' iscuee' juu cha' nguaa 'nan na ntcüa' juu tsan'ñeen na ya jñ'oon yohin.

Nnda' vaa jñ'oon nquii' sinin Natán nnon David.

Ndo' David, vi jndë na jndyii jon juu jñ'oon'ñeen, tua chonhin ntyja 'naan' juu tsantya'ñeen. Tso jon:

—Chuhan' na nnan'cuëë' juu tsan'ñeen. Ndo' tsojnaan' na x'uee juu quioo' tsjuen' tsan'ñeen, mantyi ntsinon juu ninque quitsman jnt'a nnon juu tsanjñen!. Yajo' t'a Natán 'ndyo David, tso jon:

—Ncu' condui 'u' ts'an na s'aa juu ts'ian'ñeen na ji vaahan!. Jndë jñon Tyo'ts'on ja na m'an' na quitsjö nnon' na nquii jon t'ua jon ts'ian na condui 'u' rey tondëe nn'an Israel, nquii jon vantyjee' jon 'u'. Jndye nanntcu jndë tyincxaa jon nt'ö' na conduihan scu!. Majo' min na nnnda', iscue' juu Urías ndo' x'ue' scuu' juu. Manchji na nque sondaro amonitas jnan'cuee'hан' juu, majo' nchjii Tyo'ts'on na 'u' sijnda' na tui na nnnda'. Tyi'jnaan' nnon' na sue 'u' nacjoo' jñ'oon' jon na jndui na ico'xenhan', sa' na tyi'quitsiquindë' joohan'. Ndo' tsojnaan' jo', je' nninncyaa jon na ntco'vi'hан' 'u'. Nts'aa jon na nque nn'an 'nan' nnan'quinanhan tyia' yo ntyjehan ndo' jo' t'man jñ'oon nts'aahan' yo 'u' na ndui na nnnda'. Ndo' nninncyaa jon na tondëe nn'an na nc'oonya ts'an yo nanntcu na conduihan scu!. 'U' tyi'quint'ue tson' na ncüaa' n'on nn'an juu 'nan na sa' yo Betsabé, majo' nninncyaa Tyo'ts'on na tsoñ'en nn'an Israel njnty'iahan na vi ngenoon'.

Ndö' vaa jñ'oon na siquindyii Natán David juu 'nan tyia'ñeen na s'aa jon. Yajo' juu David ntcüe' ts'on jon. Itso jon:

—Jñ'oon na mayuu' tsu!. T'man sitja ja ntyja 'naan' jñ'oon na tquen Tyo'ts'on, ji vaa 'nan na s'a. Ndo' t'a Natán, tso jon:

—Min na nnnda' sa', je'quits'aa Tyo'ts'on na ncü'io' nanein.

Majo' ng'e na sa'han', jo' juu yujnt'a na tsingui Betsabé, ngue' juu.

Jndë jo' tëntcüe' Natán vaa' jon.

Tyi'covivio xjen na tui na nnnda', ndo' tye' na mioon vii' yus'a jnt'avi' na singui Betsabé. Ninva na nen xuee totyjee rey David 'nan 'ndyo jon, ndo' tocan jon nnon Tyo'ts'on na quitsin'man jon ndahin. Majo' min na nnnda', tue' yujnt'a'ñeen.

Ndo' ng'e na nnnda', taa' ts'on rey David na juu jñ'oon na tso Natán nnon jon, siquindë Tyo'ts'on juuhan'.

Jndë jo' jndui' David, tja jon na m'aan Joab yo sondaro 'naan' jon, xjen'ñeen ninva na cont'ahan tyia' yo nn'an amonitas na jnan'qioocjehan nan'ñeen.

Ndëcya singui nnnda' Betsabé ncüiichen yujnt'a yus'a.

Siquijndyu jonhin Salomón. Ndo' jñon nnnda' Tyo'ts'on Natán na m'anhan na ngitso juu ndëéhan na nquii jon venchjii jon ndahan yujnt'a'ñeen. Ndo' xjen na jndyii David juu jñ'oon'ñeen, taa' ts'on jon na jndë sit'man ts'on Tyo'ts'onhin.

Absalón, jnda rey David, suehin ejoo' jon

2 Samuel 11.3; 13—15, 23.34

Ncüii jnda rey David jndyu juu Absalón. M'aan ncüii yuscundyua tyje juu na jndyu Tamar. Juu Tamar'ñeen, nancoo' jndyihin. Ndo' ncüiichen jnda rey David, tsan na jndyu Amnón, nin'c'oon jndyi juu yo juu Tamar'ñeen. Ve joohan ninnküüi tyehán, nquii David, majo' ndyeehan tiñoon. Ncüii xuee'ñeen s'aaya Amnón na vii' juu. Ndo' ng'e na nnnda', tcan juu jñ'oon nnon tye juu David na quijñon jon Tamar'ñeen na m'aan juu, majo' cja yuscundyua'ñeen na ninnquii juu. Ndo' vi na jndë na m'aan juu cuarto 'naan' Amnón'ñeen, yajo' sajndoo' juu Tamar'ñeen. Ndo' vi na jndë s'aa juu na nnnda', yajo' tyioo na jndoo' jndyi juu yuscu'ndyua'ñeen. Jnty'e juu yu'ñeen. Ndo' yu'ñeen tja juu, it'ioo juu na jnaan' jndyi juu. Jndyii rey David na nnnda' tui, majo' ta'nan tco'xen jon Amnón, ng'e juu juu jnda jon tsan na tui jndyee. Majo' ng'e na nnnda' s'aa Amnón, nin'quits'aa vi' Absalón juu.

Téca ve chu ndo' juu Absalón s'aa juu nguee, tqueen' juu ntyje nquii juu, ntyje juu nda joo nanntcu scuu' rey David. T'ua Absalón'ñeen ts'ian ndëë nn'an na cote'e'ntjon nnon juu, xjen na njnty'iahan na ngue ro quindyi Amnón, quinan'cuee'hanhin. Yajo' jnan'cuee' nan'ñeen Amnón'ñeen. Ndo' na tui na nnnda', nque nannon ntsinda David na jnan'jonhan nguee na s'aa Absalón, ta'ntjohan quitsu njnuen'hán, jnan'cjehan, ty'entcüe'hán v'aahan. Ntyjii ya Absalón na nc'oon rey David na quindya' ntyjii jon na iscuee' juu tyjee juu Amnón, ve' jo' jndui' juu ndyuaa Israel, tja juu na m'aan tachii' juu, tye ndyee juu. Ntjohin jo' vi ndye chu, viochen xjen na ntjoyantcüe' ntyjii rey David na jndë tue' jnda jon Amnón. Nt'ue ts'on jon na ndyontcüe' juu Absalón'ñeen, majo' sichju jon na tasijnda' tyuua' jon juu jñ'oon'ñeen. Ndo' juu Joab, ya jñ'oonhin yo juu Absalón'ñeen. Sichon jon na cüanguee' David na ngacy'oon jon juu tsan'ñeen. Ndo' tentyja xjen na siu' David. Majo' min na tyincxaa' jon jñ'oon na tue'ntcüe' Absalón, téca ve chu ndo' min tatyincxaa' jon na ntsinin juu yohin. Tentyja xjen na ntjo nchjii David na tuee' Absalón nnon jon, ndo' tyincxaa' jon ts'on jnda jon yo na ya nchjii jon yohin.

Juu Absalón'ñeen, nancoo' jndyihin ndo' tsoñ'en nn'an Israel njon jndyihin ngiohan. Nin'c'oon jndyi juu na nquii juu nnduihin na ntco'xen juu nn'an Israel. Ndo' na nnnda', jo' toquindyii' ts'on juu na

ncju'cje juu tye juu cha' nquii juu ntjotyehin juu ts'ian'ñeen. Jo' sincüii juu ncüii tmaan' nn'an na jnan'jonhan jñ'oon yohin, ndo' tacüentyjee' juu 'ndyoteon 'ndyo tsjoon Jerusalén, tsjoon na ico'xenhan' tsoñ'en nn'an Israel. Ndo' joo nn'an na tovenon jo', na tyequijnty'iahan rey David na quitsijnda' jon joo jñ'oon na it'uiihan'hin, totsixuaa Absalón joohan. Totsi'ndaa' juu n'on nan 'ñeen na totso juu ndëéhan na nquii tye juu tyi'je'quitsijnda' jon jñ'oon 'naanhan, majo' xe na aa nquii juu conduihin rey, cje ro ntsijnda' juu joohan'. Na ya jñ'oon totsinin juu ndëéhan, s'aahan' na neiiin jndyihan juu.

Tëca vi ninque chu ndo' m'aan cje Absalón na ncüji' juu tye juu na nquii juu ntjohin ts'ian na m'aan jon. Tso juu nnon tye juu rey David na vaa jñ'oon na jndë tco' juu 'ndyo juu nnon Tyo'ts'on. Jo' tcan juu jñ'oon nnon jon na nnincyaajon na chi ncja juu tsjoon Hebrón na ntsiquindë juu jñ'oon'ñeen. Ndo' tyincyaajon rey David jñ'oon. Majo' juu jñ'oon'ñeen na sinin juu nnon tye juu rey David, ve' quintuhan'. Ee jndë sjinda' juu vi na jndë m'aan juu tsjoon Hebrón'ñeen, yajo' ntquen nquiihin na nquii juu conduihin rey ndëë nn'an Israel. Ndo' jndye nn'an Israel jnan'jonhan yo juu jñ'oon'ñeen. Ncüii ts'an na sijonhin yo Absalón jndyu juu Ahitofel, juu jon ncüii ts'an na totsiqui'maan' jon rey David. Jnda' jndyi xquen jon, tachii' Betsabéhin.

Xjen na jndyii David na juu Absalón nin'cju'cje juuhin, sjinda' jon na maninñoon' ndui' jon Jerusalén yo nn'an na conan'jon yohin, vitjachen na ncüjee' ntcüe' Absalón na ntscüje juu joohan. Yajo' jndui' rey David Jerusalén, manin' yo nn'an 'naan' jon yo ntsinda' jon, yo nn'an na tyentjon jon, yo sondaro na cota'ntyjee'hin jon. Majo' jnty'ii jon nqui nanntcu 'naan' jon na nta'ntyjee'han v'aa. Ve ntyee na conintque, tsan na jndyu Sadoc yo Abiatar, yo vendye levitas, tencüiihan yo David xjen na vandui' jon Jerusalén, chohan juu Istön Ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on, ng'e nt'ue n'onhan na ncjahan' yo David. Majo' itso jon ndëéhan na quitsay'onntcüe'hin juuhan' naijon na covaahan', ng'e xe na aa mayuu' itejndeji Tyo'ts'onhin, manciüixjen ndyoy'oonntcüe' jonhin Jerusalén. Ndo' mantyi tso jon ndëéhan xe na aa ntjohan Jerusalén, ndëë ntejndeihan jon na ntquenhan cüenta 'nan na its'aa juu Absalón. Ndo' na nnan'quindiyahan nquii jon, yajo' ncüaa' ts'on jon nin 'nan na condui jo'. Ndo' na nnda' jñ'oon siqui'maan' jonhan, joo ntyee'ñeen yo

levitas say'on ntcüe'han juu istön'ñeen naijon na mancüii xjen covaahan'.

Xjen na vandui' rey David Jerusalén, chjoo' jndyi ts'on jon. Jndë jndyi' jon na itejnde Ahitofel juu Absalón, ndo' ng'e jo' tcan jon vi naya nnon Tyo'ts'on na tyi'ntsijñ'oon' Absalón juu jñ'oon na ntsiqui'maan' Ahitofel'ñeenhin. Xjen'ñeen tjon Husai rey David, juu tsan'ñeen conduuhin ncüiichen ts'an na totsiqui'maan' juuhin. Jndyoquitjonhin rey David, mantyi chjoo' jndyi ts'on tsan'ñeen na itsue Absalón nacjoo' nquii tye juu. Majo' tso rey David nnon Husai na cjantcüe' jon Jerusalén na quits'aa ya jon na ntejnde jon juu Absalón. Nt'ue ts'on rey David na ntejnde Husai jon na ntquen jon cüenta na nin 'nan its'aa Absalón. Siqui'maan' David Husai na nin jñ'oon na ntjii jon jo', quitsiquindyii jon ntdee tque ndo' joo nan'ñeen nnan'cüenonhan jñ'oon na m'aan jon. Jndë jo', tja David, jndui' jon Jerusalén.

S'aa Tyo'ts'on na tsu Absalón

2 Samuel 16—20

Tyjee' Absalón Jerusalén yo nn'an na tonan'jon yohin na suehin nacjoo' tye juu rey David, manin' yo Ahitofel. Ndo' juu Husai, sicjehin, taquitjonhin Absalón, ndo' tso jon na ntejnde jonhin. Ndo' jo' taxee' Absalón nnon Ahitofel na nin 'nan chuhan' na nts'aa jon. Ndo' jo' tso tsan'ñeen nnon jon na quit'uii juu yo joo nanntcu'ñeen na jnty'ii tye juu, ng'e na nts'aa Absalón na nnnda', ncüaa' n'on nn'an na itsüejeñaan' juu tye juu.

Juu vats'ian 'naan' rey David, v'aa su xquenhan'. Joo sondaro na tonan'jonhan yo jñ'oon na tso Absalón, xquen juu v'aa'ñeen ta'han ncüii v'aa ndiaa. Jo' tachu juu joo nanntcu'ñeen na t'uii juuhan tondëe nn'an Israel.

Juu Ahitofel siqui'maan' juu Absalón na cja nquii juu yo sondaro 'naan' juu na ngantyja juu xen' tye juu. Ee na nts'aa juuhin na nnnda', vi na jndë tuee' juu na m'aan jon, tyi'jndyaa' na ntscuee' juuhin ng'e na tejndyaa' jon na inannon jonhin. Ndo' na nnnda', tsoñ'en nn'an na conan'jon jñ'oon yo rey David, ngita'han na nnan'jonhan yo juu Absalón. Tsoñ'en nn'an jnduehan na ya jñ'oon'ñeen na siqui'maan' Ahitofel Absalón. Majo' vitjachen na nta'nguee'han juu jñ'oon'ñeen, taxee' Absalón nnon Husai nchu vaa ivaa' ts'on jon juu jñ'oon'ñeen. Ndo' t'a Husai, itso jon:

—C'oon' n'onho' jñ'oon na ntsjö. Its'aahan' nchji na chue n'on Ahitofel juu jñ'oon na itsiquimaañ' jon 'u'. Ee manchji' jnda' na nquii tye' tijndye ndyu conduihin sondaro. Jo' tijaan nein tyi'je'quitso jon quii' nt'an nn'an na conan'jon yohin. Ndo' xjen na vaquint'ue'hin, ndo' xe na aa nnan'cüje nan'ñeen ve ndye sondaro 'nan', yajo' nninc'uaa jñ'oon na jndë tsu 'u' ntyja na matsue 'u' nacjoo' jon. Ndö vaa matsitu ja na chuhan' na quitsa'. Quen' tsoñ'en nannon nn'an Israel na ngatjonhan na m'an', na majndye sondaro 'nan' na nc'on, cha' ndëe ntscüje' nque nn'an na conan'jonhan yo nquii tye' rey David.

Ndö' vaa jñ'oon na siqui'maan' Husai Absalón. Ndo' juu Absalón, s'aahan' nchjii jon na yantyichen juu jñ'oon'ñeen, chichen jñ'oon na siqui'maan' Ahitofelhin. Ndo' mantyi nque nn'an na jnan'jon yohin na nin'cju'cje juu tye juu, majuuntyi jñ'oon jnduehan. Majo' tatyincyaa Tyo'ts'on na ncüaa' n'onhan nin ncüii na ve jñ'oon'ñeen conduihan' na mayuu', ng'e jndë sjnda' jon na nts'aavi' jon juu Absalón'ñeen, jnaan' na nin'cju'cje juu tye juu rey David. Ng'e na nnnda', juu Absalón yo nque nan'ñeen na jnan'jonhan yohin, tévee' jndyi n'onhan juu jñ'oon'ñeen na tso Husai.

Ndo' siquindyii Husai ve ntyee'ñeen juu 'nan'ñeen na tui, ndo' jnan'cuonhan jñ'oon na m'aan rey David na quitsityua' jon na ngüet'io jon jndaa Jordán, cha' nts'aa jon vintyja cha' joo sondaro cüenta jndye na nc'ontyjahan toxen' jon na ncy'onhin jon ndo' na nnan'cuee'hан jon.

Ndo' vi na tquen Ahitofel cüenta na juu Absalón yo nn'an na conan'jon yohin, tyi'quitsijñ'oon' tsan'ñeen jñ'oon na siqui'maan' jonhan, yajo' tantcüe' jon vaa' jon, iscuee' nquiihin.

Xjen na jndë sitjon Absalón sondaro 'naan' jon, nquii rey David jndë titycya jndë tja jon, tuee' jon ncüii tsjoon na jndyu Mahanaim. Tyincyahan' xjen na nquii jon sjnda' jon na nt'a sondaro 'naan' jon tyia'. Majo' nquen nn'an na conintque ndëe sondaro 'naan' jon, tatyincyahan na ncja rey David yohan na co'ohan juu tyia'ñeen, ng'e jo' ntjohn quii' tsjoon'ñeen. Majo' tso jon ndëe nan'ñeen na c'onhan na ndyia' ro juu jnda jon Absalón ngiohan, ng'e t'man itsivi'ntyjii jonhin.

Xjen na tjon sondaro 'naan' Absalón yo sondaro 'naan' rey David, tonan'chonhan yo ntyjehan na jnt'ahan juu tyia'ñeen, ndo' joo sondaro 'naan' rey David, tantjonhan. Jnan'cüjehan ntcyu min

sondaro 'naan' Absalón. Jnty'ia vendye nn'an cüentaa' rey David na inannon Absalón na ntjo juu quisu. Ndo' juu quisu'ñeen, tenon o' nacjee' ncüii ts'oon, ndo' jo' tēquitycüi xquen jon quityquii' ntaan' nt'ö ts'oon'ñeen, ndo' ntjohin jo' na tjantyichen juu quisu'ñeen. Ndo' jnannon ncüii ts'an, tatsiquindyii juu Joab na nnda' vaa 'nan na jndyiaa' juu na tui. Sityia' Joab juu tsan'ñeen na ndu tyi'quitscuee' juu Absalón na ninñoon'. Majo' tso tsan'ñeen tyi'quitscuee' juu Absalón ng'e jndyii juu jñ'oon na tso rey David na tyi'quinan'cuee'tohan juu tsan'ñeen. Majo' tja Joab yo tsan na itejndeihin, jnan'cuee'han Absalón, na ninvaa ndyii' xquen juu quintaan' nt'ö ts'oon'ñeen. Jndë jo' sixuaa Joab ndëë sondaro na chu jon na matiya, quitsacüentyje'hān na cont'ahan tyia'.

Ndo' juu rey David, vi na jndë jndyii jon na jndë tantjon sondaro 'naan' jon, majo' jndë tue' tyi'jnda jon Absalón, t'oon jon na chjoo' jndyi ts'on jon. Tot'ioo jon na jndë tue' jnda jon, ndo' na s'aa jon na nnda', sityia' Joabhin. Tso jon:

—'U' matsa' na tyi'cuee' tson' já na jnt'á tyia' cha' ntjoyantcüe' 'u'. Já tejndeí 'u', majo' matsa' na condui já cha'vijon nn'an na jndohan 'u'. Its'aahan' nchji na 'u' ya ntyji' xe tsoñ'en já tjé ndo' juu Absalón, ninvaa vando' juu. Jndei'han' na ncja' ts'i'man' ndëë nn'an na conan'jon jñ'oon yo 'u' na ya jndyi nchji' na totejndeihan 'u'. Ndo' xe na aa tyi'ntsahān', n'ndyethan 'u'.

Ndö' vaa jñ'oon na siqui'maan' Joab rey David. Ndo' nquii rey David, vi na jndë jndyii jon na nnda', tacüequityen jon 'ndyo teonntjö' 'ndyo tsjoon'ñeen na toninccyaa jon na t'man n'on sondaro 'naan' jon.

Ndë jo' nque nannon tmaan' nn'an cüentaa' Judá jnan'cüenonhan jñ'oon na m'aan David na quindyo ntcüe' jon Jerusalén. Jnan'jon nan'ñeen yohin xjen na tjantcüe' jon juu tsjoon'ñeen. Majo' joo nn'an na nqui ncho'ncüii tmaan' Israel, tom'anhan na xue n'onhan ntyjehan nn'an tmaan' tsjan Judá. Vi jndëcya, ncüii ts'an na jndyu Seba, siquita' jon ncüiichen tyia' nacjoo' rey David. Ve'xia'ntyi nn'an Judá ntjotyehan ntyja 'naan' David, ndo' tsochen nn'an jnan'jonhan yo juu Seba na ncju'cje jon nquii rey David. Ndo' juu jon, vi na jndë tyjee'ntcüe' jon Jerusalén, jñon jon sondaro 'naan' jon na cy'onhan juu Seba'ñeen. Majo' juu Seba tantlyiu juu quityquii' ncüii tsjoon, jo' ta' Joab na nts'aa jon tyia' yo nn'an tsjoon'ñeen. Juu tsjoon'ñeen tom'aan ncüii tsanscu na jnda'

xquen. Taxee' jon nnon Joab ndu na nin'quitscüje jon nn'an na joohan mancha' xjen na m'anhan na xoncüee' n'onhan yo ntyjehan nn'an Israel. Sintcüe' Joab jñ'oon nnon tsanscu'ñeen na ve' xia'ntyi nin'cy'oon jon juu Seba, tsan na nin'cju 'cje juu rey David. Ndo' tsanscu'ñeen siqui'maan' juu nn'an tsjoon' juu na quinan'cuee'han Seba, ndo' quitjue'han xquen juu toxen' teonntjö' 'ndyo tsjoonhan naijon m'aan Joab. Ndo' vi na jndë na tui na nnda', t'ua Joab ts'ian na quitsaciüentyjee' sondaro 'naan' jon na cont'ahan tyia' yo nn'an juu tsjoon'ñeen. Mana ty'entcüe'han Jerusalén.

Itsijnda' rey David 'nan na ninjnt'ue na nndë vaa' Tyo'ts'on
2 Samuel 24; 1 Crónicas 21.1—26.28; 28.1—29.22a

Jndë tijndye ndyu na ico'xen David nn'an Israel, ndo' t'ua jon ts'ian na quitjihan nguee nn'an cha' ncüaa' 'ts'on jon tsa'nnda' joohan. Ndo' na nnda' s'aa jon, siv'ii Tyo'ts'onhin, itsi'mhanhan' na mayuu' na nnda', ee isquioo jon ncüii tycu v'ii cjo nn'an Israel na cov'ahan'. Ndo' chito xia'ntyi jo', mantyi jñon jon ncüii ángel na ntscüje jon nn'an Jerusalén, tsjoon na ico'xenhan' nn'an Israel. Juu xjen na itsiquindë ángel ts'ian'ñeen ndo' sintcüe'han' ts'on Tyo'ts'on, jo' tso jon nnon juu ángel'ñeen na cacüentyjee' jon na iscüje jon nn'an tsjoon'ñeen. Ndo' juu ángel'ñeen, minntyjee' jon naijon icüja' ncüii ts'an ntquen trigo. Jndyiaa' rey David na minntyjee' ángel'ñeen jo'. Yajo' tso Tyo'ts'on nnon David na jo' quitsia jon ncüii mnontiyu. Jo' sijnda' rey David na ntsijnda jon juu tyuaa'ñeen nnon ts'an na 'naan'han'. Itso tsan'ñeen na ve' nts'aa juu nayahan' jon. Majo' tso rey David na ncüii 'nan na chito siquitsu jon ntyja 'naan'han', je'ncyaa jonhan' nnon Tyo'ts'on. Jo' vijon sia rey David nnontiyu cumentaa' Tyo'ts'on, ndo' iscuee' jon jndye quioo' na ninvaañ'en o' tyincyaa jon nnon Tyo'ts'on na itsit'maan' juu jon. Ndo' isquioo Tyo'ts'on chon nacjoo' juu nnontiyu'ñeen na iscoñ'enhan' tsoñ'en quioo' na tyincyaa rey David na itsit'maan' jon Tyo'ts'on. Ndo' tso Tyo'ts'on nnon ángel'ñeen na quityion ntcüe' jon espada 'naan' jon quityquii' tjanvaa'han', cjaminntyjee' jon na itscüje jon nn'an.

Ndo' juu V'aa Ndiaa na ji'ua na sia Moisés, tom'aanhan' tsjoon na jndyu Gabaón xjen na tye' covje nn'an na s'aa ángel'ñeen. Tyi'xe'cüityuaa' ts'an na ncja juu jo' ntscuee' juu quioo' na nninnccyaa juu o' nnon Tyo'ts'on. Mang'e na nnda', jo' sia rey David nnontiyu tsjoon Jerusalén. Ndo' jo' tso jon:

—Ndö yuu na sia ja nnontyiu na matsit'man' ja Tyo'ts'on, jo' juu tyi'jnda ntsia juu vats'on t'man cüentaa' Tyo'ts'on.

Min na tatyencyaa Tyo'ts'on na nquii David ntsia jon juu vats'on'ñeen, majo' sitiu jon na ntsincüii jon 'nan na ntcangan' na nndéhan'. Yajo' ta' jon na ntsitjon jon 'nan na ntcangan' na nndé juu v'aa'ñeen. Ndëë nn'an na mañoon tsjan conduihin na m'anhan Jerusalén, t'ua jon ts'ian ndëéhan na nt'uhanan ntjö' na nndé juu vats'on'ñeen. Mantyi sitjon jon ncjo fierro yo ncjo bronce yo n'oon cedro na nninjnt'uehan' na nndé juu v'aa'ñeen. Sitjon jon ntyee yo nn'an tsjan levitas ndo' s'aa jon xen'tmaan' xen'tmaan' joo nn'an levitas'ñeen, ncüii cüii tmaan'han tejndyo ts'ian na nt'ahan. Ncüii tmaan' nan'ñeen t'ua jon ts'ian ndëéhan na quinan'ntju'han vaa' Tyo'ts'on ndo' mantyi quita'yahinhan'. Ncüiichen tmaan' nan'ñeen, t'ua jon ts'ian ndëéhan na quinan'jnda'han tsoñ'en nnon ntquen na coninjnt'ue na conan't'maan' nn'an Tyo'ts'on. Ndo' ncüiichen tmaan'han quinan'jnda'han ts'ian na ndui, ndo' ncüiichen tmaan'han na nta'ntyjee'han 'ndyo juu vats'on'ñeen, ndo' ncüiichen tmaan'hin na ntja'han ndu na nnan't'maan'han Tyo'ts'on yo joohan'. Taa' ts'on rey David na taxe'canhan' na joo nn'an levitas'ñeen na ngichohan juu V'aa Ndiaa na ji'ua tsixuanhan' cha'xjen na jndë tont'ahan ndyu na toxen'chen. Majo' min na nnnda', ts'ian xco t'ua jon ndëë nan'ñeen, na quitejndeintyichenhan nque ntyee. Juu xjen'ñeen jndye jndyi nn'an tsjan 'naan' Aarón na jndyocahan' tom'an. Joo ntyee 'naan nn'an Israel, quindë ntcyu ncho'ninque tmaan' nan'ñeen. Ng'e na jndye jndyihan, jo' to'ohan x'iaa', cha' ndijnda' yuu xjen na ngacüja'han' ncüii cüiihan na ntyentjonhan nnon Tyo'ts'on quityquii' juu vats'on'ñeen.

Ndo' nquii rey David tqueen' jon tyi'jnda jon Salomón. Tso jon nnon juu xjen na ngue' jon, juu juu nc'oон rey ndëë nn'an Israel, ndo' nquii juu chu xquen juu na ntsia juu v'aa naijon na nnan't'maan' nn'an nquii Tyo'ts'on. Si'man rey David'ñeen nnon Salomón ng'e juu jon conduihin sondaro ndo' jndye nn'an jndë iscüje jon, jo' na tatyencyaa Tyo'ts'on na nquii jon ntsia jon juu vats'on'ñeen. Ndo' jndë tso Tyo'ts'on nnon jon na nquii jnda jon, juu juu nc'oон juu na ta'nan tyia', ng'e jo' juu jon vanaan na ntsia juu v'aa'ñeen. Yajo' nquii rey David t'ua jon ts'ian nnon Salomón na quitsia juu v'aa cüentaa' Tyo'ts'on, ndo' quitsiquindë juu tsoñ'en jn'oon' jon na co'xenhan'. Mantyi siquindyii jonhin ntyja 'naan ncüii cüii nnon 'nan na jndë

sitjon jon cha' ndë juu v'aa'ñeen, cha'na s'on ijan yo s'on xuee yo ncjo bronce, ncjo fierro, n'oон ndo' yo nin'ntjö'. Mantyi tyincyaan jon plano nt'ö Salomón na juuhan' na ntsi'manhan' nchu vaa na nndë juu v'aa'ñeen yo ch'een'han' xi'jndio, ndo' mantyi ntyja 'naan' na jndë sjinda' jon ts'ian 'naan ntyee yo levitas. Tso jon nnon Salomón na nquii Tyo'ts'on jndë si'man jon nnon juu tsoñ'en juu ts'ian'ñeen.

Vi jndë cya, t'ua rey David ts'ian ndëë nn'an na conintque yo jon na quitejndeihan juu Salomón na ntsia juu v'aa cüentaa' Tyo'ts'on. Sitjon jon tsoñ'en nn'an na conintque quiil' tsjoon Jerusalén, ndo' ndö ro jñ'oon na tyincyaan jon ndëëhan. Tso jon:

—Ja totsitiu na ntsia v'aa cüentaa' nquii Tyo'ts'on, ndo' jndë sitjön jndye nnon 'nan na ninjnt'ue na nndëhan'. Majo' jndë tso Tyo'ts'on nnön na tyi'je'cüijnt'ue na ntsia jahan' ng'e condui ja sondaro. T'ua jon ts'ian nnön na condui ja rey 'naanho', ndo' jndë tji jon tyi'jnda Salomón, cha' vi na jndë t'iö, nquii juu nnduihin rey ndëëho', ndo' juu ntsia juu v'aa cüentaa' Tyo'ts'on. Ndo' mantyi jndë tso jon na joo ntsinda Salomón na mancha' xjen ntjohn rey ndëëho' nn'an Israel, xe na aa nnan'quindëhan jñ'oon na ico'xen jon. Mang'e jo' 'u' Salomón, quitsit'man' Tyo'ts'on yo na xoncüee' tson' yo ninvaañ'en najndu'. Cañjoon' tson' xe na aa ntsit'man' Tyo'ts'on yo na ninvaa na matsixuan', ndo' na ngüangue' juu jñ'oon' jon na ico'xenhan', nquii jon chu jon na nninncyaan jon na ncüaa' tson' 'nan na quitsa'. Tyi'ngitsuu' tson' na nquii jon tji jon 'u' na ntsia' vaa' jon, ng'e jo' quitsichon' na ntsia'han'. Ndo' mantyi 'o' ntyjë nn'an Israel, tsoñ'eho' quinan'jn'aanho' jñ'oon na ico'xen jon, ndo' quita'nguee'ho'han', ng'e xe na aa nt'aho' na nnda', nninncyaan jon na mancha' xjen nc'onho' ndyuamin.

Tso rey David ndëë tsoñ'en nn'an na cotsantyja naxen' jon na ico'xen jon nn'an Israel, na quitejndeihan Salomón, ng'e vitjachen na nc'oon juu na jnda' xquen juu, ndo' juu v'aa cüentaa' Tyo'ts'on icanhan' na nancoo' ndëhan'. Mantyi siquindiyii David joohan ntyja 'naan' 'nan na jndë sitjon jon na ndui juu ts'ian'ñeen, majndyechen 'nan'ñeen 'naan' nquii jonhan', ndo' tcan jon na mantyi nninncyahen 'nan na ntcannyaichenhan' na ndë juu v'aa'ñeen. Ndo' jndye nan'ñeen jnt'ahan na nnda', ng'e jo' tyincyaahan' na neiin' jndyi rey David. Ndë jo' sinin jon nnon Tyo'ts'on na tondëë nan'ñeen. Tso jon:

—Nnda' ta, va t'man jndyi condui 'u' ndo' cavee' jndyi ngiö 'nan na matsa'. Tsoñ'en 'nan na min tsonnangue, ma'nan'han' 'ndo' ninncu'

mancya' 'nan ndé na coninjnt'ue já. Ncüii cüii nnon 'nan na mancy'a', chjovi'han' na concyántcü'éhan' ntyja 'naan' juu ts'ian 'nan'. Tsoñ'en ntyja na cotsam'án, nt'ue tson' na c'ón na jndyoyu já na tonnon'. 'U' mantyji' jnda' na tsoñ'en nan'min' na mancy'a na ndijnt'uehan' na ndé juu vats'on 'nan', yo na mancha'chen ts'ön mancyahan', ja ndo' mantyi nn'an na m'an ntjo nanein. Quitejnde'í já na nnan't'mán' 'u' yo na njon jndyi 'u' ngiö. Mac'an vi naya'ñeen nnon' na quitejnde'í juu Salomón na ntsiquindëe jon juu jñ'oon na macoxen' já ndo' na ntsia jon juu v'aa ciuenta'.

Ndö' ro jñ'oon na sinin David nnon Tyo'ts'on. Ndé jo' tso David ndëë tsoñ'en nan'ñeen na ncyahan na ya Tyo'ts'on, ndo' tsoñ'enhan tongityehan na tyincyahana na ya jon. Ndo' tonco ncüiichen xuee, jndye quioo' jnan'cüjehan na tyincyahana joo o' nnon Tyo'ts'on na tonan't'maan'han jon. T'man nguee jnt'ahan.

Tji rey David jndye alabanzas yo na itsit'maan' jon Tyo'ts'on
2 Samuel 22—23; I Crónicas 16; Salmo 18; 96; 105.1-15

Nquii rey David, ya jndyi icüja' jon arpa, ndo' neiin' jon na icüja' jonhan' ndo' ita jon alabanzas na itsit'maan' jon Tyo'ts'on. Neiin' jon na ntco'ya nquii jon jñ'oon na ita jon. Mañ'en jñ'oon na tco'ya jon na itsiquinjon jon ncüii ntyjehin na jndë tue' na t'man tondui tsan'ñeen. Ndo' mañoon jñ'oon na tco'ya jon na itsit'maan' jon Tyo'ts'on.

Ndö vaa jñ'oon na tji jon na totsit'maan' jon Tyo'ts'on na sin'man jonhin xjen na nin'quitscuee' rey Saülhin. Ndö vaa na tso alabanza'ñeen:

—Nquii Tyo'ts'on conduihin na vantyjee' jon ja ndo' icüji' jon ja tyquii' navi' na nin'quitsquioocjehan' ja. Tsoñ'en nn'an chuhan' na quinan't'maan'han jon. Xjen na maquenön ncüii nnon navi', ninnquii'chen nte'an nnon jon na quitejnde'í jon ja, ndo' nts'aa jonhan'. Ya na taa'yá ncüii ts'ön na joo nn'an na jndohan ja, nin'quinan'cuee'han ja, yajo' tc'an nnon jon na quitejnde'í jon ja. Ndo' jndyi' jon jñ'oon 'ndyö ndo' siv'ii jon nan'ñeen na nin'quinan'cuee'han ja. Ndo' joo nan'ñeen na jndohan ja, min na m'aan jndyi na jndéhan, majo' sin'man jon ja ndueehan. Nchjii Tyo'ts'on na tyi'quitsohan' na ngenön 'nan na tont'ahan ja, ng'e nin'quii'chen ntsiquindëe jñ'oon' jon na ico'xenhan'. Mang'e na nnda', tejnde'í jon ja ng'e ya nchjii jon na quits'aa ts'an na nnda'. Ya jndyi its'aa jon yo nn'an na cont'a 'nan na chuhan', ndo' ityion jon

nn'an na cont'a 'nan na tyi'quichuhan'. Vaa ya jndyi tejndeい jon ja. Min'ninchen 'nan na ntsitiu jon na nts'aa jon, joohan' taquintyja yahan'. Ivantyjee' jon nn'an na contyja n'onhan jon. Joo nn'an na jndohan ja, tejndeい jon ja na tantjönhin. Mang'e jo!, ninnquii'chen ninnnya na yahin, ndo' ninvaa xuee na vant'ö, ngita alabanzas nnon jon.

Ncüiichen alabanza na tji rey David na itsit'maan' jon Tyo'ts'on, jo' juu alabanza ntyja 'naan' na jnan't'maan'han xjen na juu istön ji'ua cüentaa! Tyo'ts'on tyjee'han' Jerusalén, tsjoon na ico'xenhan' ndyuua 'naan nn'an Israel. Ndö vaa jñ'oon itso juu albanza'ñeen:

—Tsoñ'en jaa nan'xuan na ninnnya na ya Tyo'ts'on ndo' na nduë ndëë tsoñ'en nn'an joo naya na jndë its'aa jon. Ng'e na nnnda', tsoñ'en jaa quita alabanzas na nnan't'maan' jon. Ncüii cüii nnon 'nan na njon jndyi na jndë tots'aa jon yo jaa, 'nan na ndicüaa' nn'ön ntyja 'naan'han', cañjoon'tyen nn'öhan'. Tco' Tyo'ts'on 'ndyo jon nnon Abraham yo Isaac yo nin'Jacob, na juu ndyuua Canaánva, ntsiquindaa' jonhan' jaa na condui jaa tsjan 'naan nan'ñeen, jndë siquindë jon juu jñ'oon'ñeen. Ndëë nn'an na ninvaa tsonnangue, quinduë na xia'ntyi nquii Tyo'ts'on tquen jonhan'. Ndo' mantyi joo 'nan na conan't'maan'han, ve! 'nan na jnduihan' yo 'nan na tquen jon. Tsoñ'en nnon 'nan na tquen jon yo tsoñ'en nn'an na m'an, quinan't'maan'han nquii Tyo'ts'on na tquen jon tsonnangue. Nquii Jehová na conan't'maan' jaa nn'an Israel, nquë yo tsoñ'en na tquen jon, cüit'maan'hin ntyja 'naan'han'.

Juu rey David, vi na jndë mandyo ngue' jon, tji jon ncüiichen alabanza. Ndö vaa na itsohan':

—Maja David tsan na t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnön na condui ja rey ndëë nn'an Israel. Ja matsit'man'hin na mata alabanzas nnon jon. Nquii Espíritu na conduihin, jndë tyincya ja jñ'oon na covijnt'ue ja na ntsit'man' ja jon. Juu ts'an na conduihin na co'xen jon nn'an, ya na juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' njonhan' nchjii jon, yajo' joo nn'an na m'an nacie 'naan' jon, co'xen jonhan cha'xjen na chuhan'. Ndo' na its'aa jon na nnnda', joo nan'ñeen ya cotsam'anhan. Vi na jndë tenon na tua' natsjon, ndo' ya na nonnco ncüiichen xuee, ntyjo ndaatein cjo jndëë quijndë, ndo' ya na ndyiaa! ndo'cüjioon'han', nancoo' condui' ndui'han'. Juu na ya cotsam'an nan'ñeen, mannda' vaa na itsijonhan' juuhan'. Nn'an v'a xoncüee'

n'onhan tonnon Tyo'ts'on, ndo' jndë tco' jon 'ndyo jon nnön ncüii jñ'oon na tyi'jon quintycüiihan'. Majo' joo nn'an na tyi'quita'nguee'hant na nt'ahan 'nan na nt'ue ts'on Tyo'ts'on, tayuu jnt'ue nan'ñeen. Itsijonhan'hin cha'vijon nonneon. Ndo' ta'nan ncüii ts'an na ntsitiu juu na nt'uii juuhun'. Xia'ntyi na nninjnt'uehan' na ntyion ts'anhan' quii' chon.

Salomón, jnda rey David, tye' na nduihin rey ndëe nn'an Israel
1 Reyes 1.1—2.12; 1 Crónicas 29.22b-30

Ndo' vi na jndë tque jndyi rey David, taxjen ndicüivihin, ndo' na tjon jon na nnda', yajo' nque nn'an na totye'ntjon nnon jon, jnan'jnda'hant na jnt'uehan ncüii yuscundyua na nancoo' jndyihin na ngüiantyjee' juu jon ndo' na ngitso juu ngiaal' jon cha' ntsiviñan'hin. Yajo' jnt'uehan ncüii yuscundyua na nts'aa juu na nnda', ndo' tijnda' tsan na jndyu Abisag.

Quii' nt'an ntsinda David na ninvaa vando', jo' m'aan ncüii ts'an na tqentyichen, tsan'ñeen jndyu jon Adonías. Nancoo' jndyi tsan'ñeen, majo' tacocüji' ya tye juuhin. Ntyjii ya juu na jndë tque tye juu ndo' ve' vi yo nc'ua m'aan jon. Jo' sitiu juu na nquii juu chi nduihin rey xco. Ndo' jo' sincüii juu ncüii tmaan' nn'an na chi nnan'jonhan yo Adonías'ñeen, ndë jo' sinin juu yo Joab, tsan na condwi general na itye'ntjon jon sondaro 'naan' rey David. Ndo' mantyi sinin juu yo nquii tyee tque na jndyu Abiatar, ndo' ve joo nan'ñeen jnan'jonhin jñ'oon'ñeen yo Adonías'ñeen. Majo' nquii tyee Sadoc yo Natán, tsan na toninccyaa jñ'oon Tyo'ts'on ntyja 'nan na nguaa, ta'nan jnan'jonhan yohin. Min juu capitán Benanía ta'nan sijonhin, min nque sondaro 'naan' rey David na t'manntyi conduihan quii' nt'an tsoñ'en sondaro 'naan' jon. Ndo' juu Adonías'ñeen, s'aa juu ncüii nguee ncüii joo na jndyuhan' Rogel. T'man juu tsoñ'en ntyjehin ntsinda tye juu na quinan'jonhan yohin juu nguee na s'aa juu. Majo' ta'nan tqueen' juu nquii tyee juu Salomón, min tana t'man juu joo sondaro na cotye'ntjonhan nnon tye juu, min nquii Natán'ñeen.

Majo' juu Natán jndyii jon nchu vaa 'nan na itsijnda' Adonías, yajo' téquitsiquindiyii jon Betsabé, ndyee juu Salomón. Sinin Natán nnon Betsabé 'nan na its'aa Adonías. Sijnda' jon xquen juu na caquee' juu na m'aan rey David ndo' na quits'aa juu na cañjoon' ts'on rey'ñeen na jndë tco' jon 'ndyo jon na nquii Salomón, jnda Betsabé, ncy'on juu cüenta ts'ian na ntjohnin rey xjen na ngue' rey

David. Ndo' jo' tētsiquindyii Betsabé rey David tsoñ'en jñ'oonmin' na siquindyii Natán juu. Ndo' viochen xjen na itsinin juu yo rey David, mantyi tēquee' nquii Natán, ndo' jo' tso jon xe ng'e na mayuu' joo jñ'oon na tso Betsabé. Ndo' rey David, vi na jndë jndyii jon na nnnda', tqueen' jon juu Benanía, capitán 'naan' jon na ico'xen sondaro na cotquenhan cüenta nquii rey David, ndo' tso jon nnon juu:

—Ncya' na quintjo Salomón juu quisu tsjuën' ö', nndë jo' cayon'hin naijon na jndyu Gihón. Ndo' vi na jndë squeho' jo', yajo nquii Sadoc, tyee na taquintyja conditque yo Natán'ñeen, quityiohan nchen' olivo xquen juu Salomón, cha' quitsi'manhan' na juu jon nduihin rey xco ndëe nn'an Israel.

Ndo' Sadoc, Natán yo nin'Benanía'ñeen, jnan'quindëhan juu ts'ian na t'ua rey David ndëehan, ndo' joo nn'an na tyenan'jonhan na tui na nnnda', jnan'xuaahan, jnduehan:

—Cüit'maan' nquii rey Salomón.

Xejnda jndëvi' na tcüa' Adonías yo nn'an na jndë jnan'jon yo juu juu ndo' jndyehan na conan'xuaa nn'an na conan't'maan'han rey xco Salomón. Majuu xjen'ñeen tyjee'non jnda juu Abiatar, na jndyoquitso juu ndëe nan'ñeen na nquii David jndë tyincyaajon cüenta juu Salomón na nduihin rey xco. Ndo' vi na jndë jndyehan na nnnda', sity'ue jndyihan'hin, ninñoon' ty'e jndyihan nt'aahan. Majo' nquii Adonías, sityuaa' jon, tēquee' jon tyquii' V'aa Ndiaa na ji'ua tsixuanhan', t'uii jon ninvaa ve ndi'ndye na ntyjo nqui nnontyiu t'man na vaa jo'. Ee nnnda' tovaa costumbre na tont'a nn'an Israel, na totanhan na tyi'ntscee' ts'an joohan xjen na tot'uehan ndi'ndye na ntyjo nqui nnontyiu'ñeen. Ndo' ya na jndyii Salomón na nnnda' s'aa tyje jon Adonías, yajo' tco' jon 'ndyo jon nnon juu na tyi'xe'quitscree' jonhin xe na aa tyi'ntyii' nnnda'hin ncüiichen nnon ts'ian na tsan'han'. Jndë jo' jñon jonhin na cja juu vaa' juu.

Ndo' rey David jndë nchjii jon na mavaa xjen na ngue' jon, ng'e jo' siqui'maan'ntyichen jon rey Salomón. Itso jon:

—Ja jndë manchji na mavaavi' xjen na ncü'iö. 'U' ntyja na maco'xen', vi na jndë taa' tson' nin 'nan icanhan' na quitsa', tyi'ntscüejndyo'han'. Juu ts'ian na chu', quitsiquindë'han' yo na saa' tson'. Ninnquii'chen quitsiquindë' jñ'oon na iquen Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Xe na aa ntsa' na nnnda', yajo' ya ngam'an'. Ndo' mantyi nquii Tyo'ts'on ntsiquindë jon tsoñ'en jñ'oon na jndë tco' jon 'ndyo

jon nnön na ninnquii'chen nc'oon ncüii ts'an tsjan njan na vacahan' ngonduihan rey ndëë nn'an Israel.

Mannda' ro jñ'oon na siqui'maan' jon Salomón. Ndo' mantyi siquichu David jñ'oon Salomón na quit'uii vi' jon Joab jnaan' na iscuee' tsan'ñeen ve general na totye'ntjonhan nnon rey David, juu Abner yo Amasa.

Xjen na tue' David, jndë tuee' venn'an chu na conduihin rey ndëë nn'an Israel. Ndo' juu jnda jon Salomón ntjohnin rey, majo' sit'maan'han'hin na m'aan jon rey ng'e nquii Tyo'ts'on t'man vaa na totejndeí jonhin. Ng'e na nnda', t'man tonduihin na tom'aan jon rey.

Tye' na co'xen rey Salomón nn'an Israel

1 Reyes 2.13—4.34; 2 Crónicas 1

Min na tyí'coviviotu na tue' David, tja Adonías, jnda nquii tsoDavid na m'aan Betsabé, ndyee nquii rey Salomón. Técan juu na quits'aa jon vi naya'ñeen na can jon nnon Salomón na ncyaa jon jñ'oon na ngoco juu yo Abisag, yuscu na tovantlyjee' juu nquii rey David xjen na vantycüii xeechuu' jon. Jo' técan Betsabé juu jñ'oon'ñieen nnon jnda jon Salomón. Majo' vi na jndë jndyii jon na nnda', sinc'uaa' jndyihan' ts'on jon. Ng'e jo' t'ua jon ts'ian nnon ncüii sondaro na quitscuee' tsan'ñeen Adonías. S'aa jon na nnda' ng'e taa' ya ts'on jon xe na aa ngoco Adonías yo Abisag'ñeen. Yajo' ntejndeihan'hin na ntsquioo cje juu Salomón cha' ntjohnin rey.

Jndë jo' jnty'e jon juu tyee Abiatar na quindui' jon Jerusalén na cja ntcüe' jon tsjoon' jon. S'aa Salomón na nnda' ng'e juu xjen na sichon Adonías na nin'cüji' juu tye juu rey David. sijon Abiatar yohin. Juu Abiatar'neen tonduihin tsjan na jndyocahan' ntyja 'naan' tyee Elí. Ndo' na tji' Salomónhin quityquii' ts'ian tyee, jo' siquindëéhan' juu jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on xuee'ñeenchen, na min ncüii ts'an tsjan 'naan' Elí'ñeen taje'quintjohnin tyee tondëë nn'an Israel.

Ndo' juu Joab, vi na jndë jndyii jon na nnda' vaa 'nan s'aa Salomón yo Abiatar'ñeen, sity'ue jndyihan'hin. Ng'e jo' tja jon quityquii' V'aa Ndiao Ji'ua, ndo' mantyi t'uii jon joo ve ndi'ndye na ntyjo nqui nnontiyu t'man. S'aa jon na nnda' na ican jon na tyi'nan'cuee'han jon. Ee ntyjii jon na vaa na toncuu' na sijonhin yo Adonías xjen na sichon juu na nin'cüji' juu tye juu cha' ntjo nquiihin rey. Majo' tyi'quitsijñ'oon' Salomón jñ'oon na tcan tsan'ñeen. T'ua jon ts'iaan nnon capitán Benanía na manin' jo' ro quitscuee'

tsan'ñeen juu Joab tsojnaan' na iscüje jon nn'an na tonintque ndëë sondaro 'naan' tye jon rey David, juu Abner yo Amasa. Mannda' vaa na siquindë Salomón jñ'oon na jnty'ii nquii tye jon rey David nnon jon. Ndo' vi na jndë na tui na nnnda', tavi'nan ncüiichen ts'an na nin'cüji' juu rey Salomón cha' nquii juu ntjohin rey. Ntjotyehin rey ndëë nn'an Israel.

Tyí'covijndye xuee na tui na nnnda', tsoñ'en nn'an na conintque ndëë nn'an Israel, sincüii rey Salomón joohan na nnan'jonhan yo jon na nc'ohan tsjoon Gabaón naijon vaa juu V'aa Ndiaa Ji'ua cüentaa' nquii Tyo'ts'on. Ndo' vi na jndë squehan jo', iscuee' Salomón ncüii min quioo' na itsit'maan' jon Tyo'ts'on. Ndo' majuuntyi tsjon'ñeen, ndö vaa jñ'oon na taxee' Tyo'ts'on nnon jon:

—¿Nin 'nan nt'ue tson' na ntsiquinda Ja 'u'?

Ndo' t'a Salomón, tso jon nnon Tyo'ts'on:

—'U' jndë t'ua' ts'ian nnön na condui ja rey tondëë jndye jndyi nn'an. Majo' itsijonhan' ntyja njan cha'vijon ncüii tsans'andyua, ndo' min tyi'covaa' ya ts'ön nchu vaa nts'a na ntsiquindëë ja ts'ianmin'. Ncya' na nc'ön na jnda' xquén cha' ncüaa' ts'ön joo jñ'oon na cotquen nn'an nnön ntyja 'naan 'naan 'nan na coquenonhan, na nndëë nncüji' cüenta 'nan na chuhan' na quits'a yo 'nan na tyi'quichuhan'. Nnda' vaa na mac'an nnon' cha' nque nn'an na conduihan cüenta', ntco'xéhan cha'xjen na chuhan'.

Mannda' ro jñ'oon na tcan Salomón nnon Tyo'ts'on. Ndo' nquii Tyo'ts'on, tëvee' nchjii jon jñ'oon'ñeen na tcan Salomón na nc'oon juu na jnda' xquen juu. Jo' sintcüe' jon jñ'oon nnon juu, tso jon:

—Jndyentyichen nn'an cotanhan na quitejndeи jahin cha' ndëë nnan'cüjehan nn'an na jndo nan'ñeenhan, oo na cotanhan na ncya ja na tco xechuhan, oo na ninnycya ja na nnintyahin oo na ndit'manhin ndëë ntyjehan. Majo' 'u' ng'e na tcan' nnön na ninnycya na jnda' xquen, juuhan' ntsiquindahan' 'u'. Ndo' mantyi joo nan'min' na jndë tsjö ntyja 'naanhan', ninnycahan' min na ta'nán tcan'han'. Mants'a na tyantyichen 'u', chito mañoon nantya. Ndo' t'manntyichen na condui 'u' quii' nt'an tsoñ'en nn'an na conduihan rey ndëë nn'an na m'aan ncüii cüii tsonnangue.

Tyi'covivio xjen na tui na nnnda', ndo' sque ve nanntcu na m'aan rey Salomón, na siquitanhin na quitsijnda' jon jñ'oon 'naanhin. Ve joohan ninnycüii v'aa m'anhan, Ndo' mantyi sijonhan' na vehan jnan'nguihan, majo' ncüii tijaaan tue' jnda ncüii

tsanscu'ñeen. Ndo' ts'iaan' je', ncüii joohan tso juu na jnda ncüiichen tsanscu'ñeen yujnt'a na tue'. Juu tsanscu navejndyee, ty'oon juu jnda ncüiichen tsanscu'ñeen, ndo' juu jnda juu, yu na tue', tquen juuhin tsi'ntsquee' ntyjehin tsanscu'ñeen. Ndo' nquii rey Salomón, vi na jndë jndyii jon juu tyia'ñeen na m'anhan yo ntytjehan, t'ua jon ts'ian nnon ts'an na ityentjon jon, na quindoy'oон tsan'ñeen ncüii espada, ndo' quitan xoncüe tsan'ñeen juu yujnt'a na vando' na chi ncy'on joo nanntcu'ñeen xoncüe yujnt'a'ñeen. Ndo' juu tsanscu na mayuu' conduihin ndyee yujnt'a'ñeen, ya na jndyiaa' jon na nnnda', sixuaa jon na vi'ntyjii jon jnda jon. Itso jon:

—Ta, chito na nnnda' ntsa!. Tyi'ntsa'to' na nnnda' vaa. Qui'ndyi! na juu tsanscuva cy'oon nquii juuhin.

Nnda' tso juu ng'e yantyi nchjii jon na cay'oon ncüiichen tsanscu'ñeen yujnt'a'ñeen, chito na nnan'cuee'han juu. Majo' ncüiichen tsan'ñeen na mayuu' jndë tue' jnda juu, tso juu na quitan' xoncüe yujnt'a'ñeen, ee m'aan' ts'on juu na je'quintjo yujnt'a'ñeen nt'ö juu, min tyi'quint'ue ts'on juu na ntjo juu yujnt'a'ñeen nt'ö ncüiichen tsanscu'ñeen. Ndo' na jndyiaa' rey Salomón na nnnda', tso jon ndëë nn'an na coteye'n tjon nnon jon:

—Ncyaho' yujnt'avahin nt'ö tsanscu na si'man juu na vi'nchjii juuhin. Ee itsi'manhan' na juu juu conduihin ndyee juu yujnt'a na ninvando'.

Ndo' tui cha'xjen na sijnda' rey Salomón. Ndo' vi na jndë tycya jñ'oon na nnnda' vaa 'nan s'aa jon, tsoñ'en nn'an Israel, taa' n'onhan na mayuu' incyaa Tyo'ts'on na jnda' xquen jon.

Joo ndyu'ñeen na toco'xen rey Salomón nn'an Israel, ya tom'anhan ta'nan tyia'. Jndye nanm'ann'ian mañoon ndyuuaa, totyionhan s'on nnon Salomón, min'ncüii ts'an ta'nan siquita'hin tyia' yo jon. Taxjen quichuchenhan' vaa tya jndyi rey Salomón. Jndye jndyi quitso ntsjuen' jon t'on, ndo' mantyi yo jndyechen caretta. Mantyi 'nan na ya ntcüa' nn'an, jndye nnonhan' tomin. Viochen xjen na tom'aan Salomón rey tondëë nn'an Israel, tsoñ'enhan jndye 'naanhan tomin. Jnda'ntyichen xquen jon na tsoñ'en nn'an. Jndye jñ'oon tocüji' jon na conan'manhan' na jnda' jndyi xquen jon, ndo' mantyi jndye jñ'oon na condit'maan' Tyo'ts'on ntyja 'naan'han'. Ndo' mantyi tji jon jñ'oon ntyja 'naan jndye nnon quioo' yo jndye nnon n'oон quii' jndëë. Ndo' nn'an mañoon ndyuuaa

na tycya, jnanhin ndyuua'ñeen na tincyohan Jerusalén cha' ndëë
ndyehan jñ'oon na totsinin jon. Tsoñ'en nan'ñeen jndyochohan 'nan
na njon jndyi na tont'ahin nayahan' jon.

Itsia rey Salomón vats'on t'man cüentaa' Tyo'ts'on

1 Reyes 5—7; 2 Crónicas 2.1—5.1

Xjen na tovando' rey David, nquii Hiram tonduihin na toco'xen
jon tsjoon Tiro. Juu tsan'ñeen ya jñ'oonhin yo rey David. Ng'e na
nnnda', nquii rey David, xjen na tue' jon, jñon rey Hiram'ñeen nn'an
na totye'ntjonhan nnon jon na ty'encyahan ts'on 'naan' jon nnon
Salomón na nquii jon conduihin rey xco. Ya na tyentcüe' nan'ñeen
tsjoonhan, scüanon rey Salomón jñ'oon nnon Hiram'ñeen. Tcan jon
na nninncyaa rey'ñeen jñ'oon na joo nn'an ndyuua tsjoon Tiro yo
nn'an Israel, nt'uhan n'oон cedro na ventyjee'hán' ndyuua cüentaa'
tsjoon Tiro, na nninjnt'ue rey Salomón joohan' na ntsia jon vats'on
cüentaa' Tyo'ts'on. Jñon ntcüe' rey Hiram jñ'oon na ya na nndui na
nnnda'. Yajo' nquii rey Salomón jñon jon nanntjon 'naan' jon na
nnt'ahan ts'ian yo nanntjon 'naan' juu rey Hiram, ndo' mantyi
scüenon jon 'nan na ntcüa' tsoñ'en nan'ñeen. Ndo' na nnnda',
sijnda'ntyichen rey Salomón 'nan na ntcangan' na nndë vats'on,
vandya' joo 'nan na sijnda' nquii rey David xjen na tovando' jon.

Chu na jndë ninque na m'aan Salomón rey, siquita' jon ts'ian na
nndë juu vats'on t'man. Juu xjen'ñeen siquindéhan' ninque sianto
vantjo' ninquenn'an ndyu na jndui' nn'an Israel ndyuua Egipo.

Ndyu na toxen'chen ty'oон ncüii tycu v'ii nn'an Israel. Juu
xjen'ñeen m'aan rey David ncüii joo, ndo' jo' jndyiaa' jon ncüii
ángel na ndyii' cje xjo nt'ö jon na ntscüe jon nn'an Jerusalén. Nquii
jo' vijon sia rey David ncüii mnontiyu, ndo' nquii Salomón, jo' vijon
sia jon vats'on t'man. Juu vats'on'ñeen xjen na jndéhan', nqui
metros xjen na tuenhan' ndo' cha'nan ntcyu ncho'nqui metros na
tcohan', ndo' ngin'on metros xjen na ndyehan'. Tovaa ncüii corredor
'ndyo juu vats'on'ñeen. Juu nan'ñeen cüejon tcohan' cha'xjen na
tuen vats'on'ñeen, ndo' juu corredor'ñeen 'on metro xjen na
tuenhan'. Juu vats'on'ñeen ve cuarto tsixuanhan'. Juu cuarto
navejndyee, nqui metros na tuenhan' ndo' ntcyu metros na tcohan'.
Ndo' ncüiichen cuarto na jndë ve, nqui metros xjen tcohan' ndo'
cüejon xjen na tuenhan'. Juu cuarto'ñeen conan'quijndyuhinhan' na
ji'uantyichenhan' ng'e quityquii' cuarto'ñeen tyi'han juu istön ji'ua.
Quii' cuarto'ñeen tom'an ve nnon ángeles na conduehan querubines,

mantyi tovaa ncüii ndiaa tco na ntyja t'iohan' quii' vats'on'ñeen, juuhan' s'aahan' na ve' t'ioo'han'. Ndo' xi'jndio vats'on'ñeen mantyi tomin cuarto quijndë. Jndë v'aa'ñeen yo ntjö' t'man, ndo' quityquii'han' jndëhan' yo nonntcaa' cedro na tonan'jnty'ui nn'anhan' na jnan'cüehan s'on ijanhan'. Mantyi tovaa ncüii nnontyiu yuu na tonan'cohan su ndo' nquii mesa yuu na toquintyjo tyoo' ji'ua, ndo' nquii xjo na ntyjo chon na covixuee, ndo' mantyi ncüii sianto nguaancjo, tsoñ'enhan' jndëhan' yo s'on ijan.

Ncüii ts'an na jndyu Hiram, na jnda' jndyi xquen jon, itsiquindyi' jon ncjo bronce, sia jon ncüii pila yo ncjo'ñeen na ñjon ndaahan', yo nqui cha'vijon mesa na min ndei ng'eehan' cha' ya ngacahan' naijon na ntman ntyee ndueehan, ndo' mantyi yo ncüii nnontyiu t'man yuu jon na nndyio nn'an quioo' na coninncyahen nnon Tyo'ts'on na conan't'maan'han nquii jon, yo mañoon nt'ö ts'ian na coninjnt'uehan' yo juu ts'ian'ñeen, yo ve nonnt'eii'han' na jndëhan' yo ntjö' toventyjee'han' ncüii cüii ntyja! 'ndyo juu vats'on'ñeen.

Chu na jndë nqui ncho'ncüii na m'aan Salomón rey na co'xen jon nn'an Israel ndo' tēquindë juu vats'on'ñeen. Tēca ntyque' chu jndëhan'. Ya na jndë juu vats'on t'man'ñeen, joo s'on ijan yo s'on xuee na nquii tsotye jon David tquen jonhan' na manin' ts'iaan'han' ntyja 'naan' nquii Tyo'ts'on, joohan' sue jon quityquii' cuarto naijon na covave 'nan. Ndë jo' mantyi sia Salomón vaa' nquii jon quii' Jerusalén.

**S'aa Salomón nguee na ntquen jon vats'on
t'man'ñeen cüentaa' Tyo'ts'on**
1 Reyes 8.1—9.9; 2 Crónicas 5.2—7.22

Na jndë siquindë Salomón juu vats'on t'man cüentaa' Tyo'ts'on, tqueen' jon tsoñ'en nn'an na t'man conduihin ndëe nn'an Israel na quitsquehan na m'aan jon Jerusalén. Sque nan'ñeen xjen na tuee' nguee na jnan'yahan xque'ncüan' cüenta jndye. Nt'ue ts'on jon na nguaa nguee na nnan't'maan'han na jndë jndë juu vats'on xco. Ndo' mantyi nt'ahan ts'ian na juu istön ji'ua ntji'hinhan' quityquii' juu V'aa Ndiaa na sia tsotye jon, ndo' na ntyi'hinhan' quityquii' juu vats'on xco. Vi na jndë tēncüii tsoñ'en nn'an, yajo' joo nn'an levitas tyecy'onhan juu istön'ñeen, tyey'onhinhán' quityquii' cuarto na ji'uantityichen, ta'hinhan' jo'. Tscaa' na ntyjo querubines tē'hinhan' juu istön'ñeen. Quityquii' istön'ñeen xia'ntyi ñjon ve ntjö' su

ndëéhan' na chuu' nqui ntji na tquen Moisés na ico'xenhan'. Juu xuee'ñeen jnan'cüje nn'an Israel min minchen quinman yo ndoro na toninncyahin joo o'nnon Tyo'ts'on na tonan't'maan'han jon. Tont'a ntyee ts'ian'ñeen ndo' joo levitas totja'hin ndu ndo' totahin na tonan't'maan'hin Jeová, nquii jon na conduihin Tyo'ts'on cüentahan. Ee juu jon ya jndyi m'aan jon yohan ndo' ninvito m'aan na vi'nchjii jonhin. Viochen xjen na totahin, nquii Tyo'ts'on jndyoquioohin quityquii' ncüii chincyu na quixuee jndyihan' naijon vaa juu vats'on'ñeen. Ndo' ng'e na nnnda', nque ntyee'ñeen ndiquindëë ntjohan quityquii' juu v'aa'ñeen ng'e na xuee jndyi s'aahan'.

Yajo' sinin rey Salomón. Itso jon:

—Nquii Tyo'ts'on, tēquintyja na ya conduihin. Tji jon tsjoon Jerusalén na juuhan' ndui tsjoon' jon, ndo' mantyi tji jon tsotyë na nc'oон jon rey. Nquii tsotyë, ya na sitiu jon na nin'quitsia jon ncüii vats'on t'man cüentaa! Tyo'ts'on, siquindyii jonhin na nnc'oон jnda jon na juu ntsiahan', chito nquii jon. Ndo' nanein nquii Tyo'ts'on jndë siquindë jon juu jñ'oon na tco' jon 'ndyo jon nnon tsotyë ee ja condui rey ndëë 'o' nn'an Israel, ndo' jndë sia vats'on t'man cüentaa! Tyo'ts'on, ndo' juu istön ji'ua, jndë ty'i jahan' quityquii' juu vats'onva.

Jndë jo' sinin rey Salomón nnon Tyo'ts'on. Itso jon:

—'U' Jeová, ncu' condui 'U' Tyo'ts'on na mayuu!. Joo 'nan na conan't'maan' nn'an na itsivi'nn'anhan'hin na cotji'han cüenta na joo nan'ñeen conduihan' 'U', min'ncüiihan' tyi'tsijonhan' joohan' yo ncu'. 'U' matsijnda' jñ'oon yo nn'an na conduihan cüenta', ndo' matsiquindë'han'. Xeevahin covityencyoo' jndyoyu ndë na siquindë' juu jñ'oon na tco' 'ndyo' nnon nquii tsotyë rey David. 'U' tco' 'ndyo' nnon jon na joo nn'an na nnduihan tsjan 'naan' jon na vacahan', xe na aa nta'nguee'han juu jñ'oon na maco'xen', yajo' ninnquii'chen ntjohin na ntoxenhan nn'an Israel, jo' na mac'an na juu jñ'oon'ñeen na tsu', quitsiquindë' juuhan'.

'Ja jndë sia ncüii v'aa cüenta', majo' tsoñ'en já ngiō na ncüii v'aa na conan'ya nn'an, je'cüinonhan' na nc'on!. 'U' ninvaañ'en quiñoon'ndue m'an', min juuhan' je'cüinonhan' na nc'on!. Majo' ncu' tsu' na nc'on quii' v'aavahin na jndë siahán!. Jo' mac'an nnon' na tyi'jon xuee n'ndyi'han!. Nque nn'an 'han!', xjen na cotsquehan juu v'aavahin ndo' na conan'neinhan nnon', oo aa itsijonhan' na tycya m'anhan yo juuhan', majo' xjen na njnty'ianhan tonyja na

m'aanhān', ndo' na nnan'neinhan nnon', jo' ncya' jñ'oon na cotanhan. Nque nn'an na conduihan cüenta', xe na aa conan'tjahan nnon', oo joo nn'an na jndo nan'ñeenhan, ntjue'cje nan'ñeenhan yo tyia' na nt'ahan, mac'an na quindyi' jñ'oon na cotanhan nnon', ndo' na ntsit'man tson'han. Majo'ntyi juu xjen na ntscu' tsjö'ndue na tangua', oo na nc'oon jndo' t'man, oo na ngioo tycu cjohan na cov'ahan'hin, oo na ntsquio' ncüii tycu na ntsi'ndaa'hān' ntjon 'naanhan na taje'cue' yahan', juu xjen na ndyi' na conan'neinhan na cotji' jndyoyuhan na jndë jnan'tjahan nnon', na cotji ntcüe'hān ntyja 'naan'hān', yajo' mac'an na quindyi' jñ'oon na cotanhan ndo' quitsit'man tson'han. Ndo' mantyi joo nn'an na mañoon tsjan nn'an conduihan, xe na aa ndyehan jñ'oon ntyja 'naan' 'nan na matsa' na incyaahan' na vacue m'aan' n'on nn'an ntyja 'naan'hān', juu xjen na ncüjee' ncüii joo nan'ñeen ntjoohin na ntsinin juu nnon', mantyi mac'an na quindyi' jñ'oon na ican juu. Ee na ndui na nnda', tsoñ'en nn'an na ninvaa tsonnangue nndyehan ntyja 'nan' ndo' nt'ahan na njon jndyi 'U' ngiohan. Ndo' nque nn'an na conduihan cüenta', xe na aa t'man vaa na conan'tjahan nnon', ndo' nninnycya' na nque nn'an ncüiichen tsonnangue ntsacho nan'ñeenhan ndyuua na tycya, ndo' vi na jndë m'anhan jo', ndo' na cotji' jndyoyuhan nnon' na tata'nguee'hān jo', ndo' na cotji' jndyoyuhan nnon' na tata'nguee'hān joo jñ'on' na ico'xenhan', ndo' na nnda', cojnty'ia tontyja na minntyjee' juu v'aavahin na conan'neinhan nnon', mantyi mac'an na quindyi' jñ'oon na cotanhan.

Mannda' ro jñ'oon sinin rey Salomón nnon Tyo'ts'on. Ndo' vi na jndë sinin jon nnon Tyo'ts'on, nquii Tyo'ts'on isquioo jon chon na jnanhan' quiñoon'ndue na iscohan' ninvaaf'en quioo' na ntyjo nnontyiu na tyincya nn'an na tonan't'maan'hān jon. Ndo' tsoñ'en nan'ñeen tyincyahān na ya Tyo'ts'on ndo' toquityehān tonnon jon. Jndë jo' nquii rey Salomón yo nque nan'ñeen, min minchen quinman yo ndoro jnan'cüjehān na toninncyahān cho'ñeen nnon Tyo'ts'on na tonan't'maan'hān jon. Juu nguee'ñeen nen xuee t'oonhan', ndo' ndë jo' tsoñ'enhan tycyahān, ty'onhan, toty'e ntcüe'hān ncüii cüii tsjoonhan. Nein jndyihān ntyja 'naan' tsoñ'en na ya na jndë s'aa Tyo'ts'on yo nquii tsorey David, yo juu rey Salomón ndo' mantyi yo tsoñ'enhan na conduihan nn'an Israel.

Ndo' tyi'covijndye xuee na tui na nnda', ncüii tijaan xjen na tso Salomón, tityincyoo' Tyo'ts'on nnon jon na tsoo' jon ndaa. Tso jon

nnon juu na jndë jndyii jon jñ'oon na tcan juu nnon jon. Tso jon na nquii jon jndë tji jon juu vats'on t'man'fieen na jo' ivijon quindyoy'on nn'an 'nan na nt'ahan naya jon na conan't'maan'han jon. Ndo' tco' jon 'ndyo jon na juu jñ'oon na conan'nein nn'an Israel nnon jon, nndyii jonhan'. Mantyi tso jon na ntsit'man ts'on jonhin xjen na nnan'tiuhan na ntjue'cjehan nnon jon ndo' na nntji' jndyoyuhan 'nan na conan'tjahan nnon jon. Ndo' s'aa Tyo'ts'on na juu Salomón cañjoon' ts'on juu xe na aa nngüanguee' juu tsoñ'en jñ'oon na ico'xen jon, yajo' nninnycyaa jon na ninnquii'chen nc'oon ncüii jnda juu na ntco'xen tsan'ñeen nn'an Israel. Majo' xe na aa tyi'cüanguee' tsan'ñeen jñ'oon' jon, ndo' na ngitye' na ntsit'maan' juu 'nan na conan'ya nn'an, nquii jon nninnycyaa jon na joo nn'an mañoon ndyuua ntsacho nan'fieen nn'an Israel ncüii ndyuua na tcyahan' yo ndyuua 'naanhan. Ndo' mantyi juu vats'on na iquen jon na ji'ua conduihan', nts'aa jon na tyi'cuee' ts'on jonhan', ndo' nninnycyaa jon na ntsque nn'an mañoon ndyuuaa, nnan'tyui'hinhan'. Joo 'nan na jndë ntjo na tyuii' juu vats'on t'man'ñeen, xjen na njnty'ia nn'anhan' ncüaa' n'onhan na nnda' vaa xe ng'e nque nn'an Israel tata'nguee'han joo jñ'oon' jon na ico'xenhan'. Joohan jndë tonan't'maan'han mañoon 'nan, chito nquii jon.

T'man tondui rey Salomón

1 Reyes 9.10—10.29; 2 Crónicas 8.1—9.29

Tëca ntcyu chu na sia Salomón juu vats'on t'man yo vats'ian cuentaa' nquii jon. Nque nn'an na mañoon tsjan na tonduihan yo nn'an Israel, nquii Salomón tju jonhan na tonan'yahan ve v'aa'ñeen ndo' mantyi yo mañoon nnon ts'ian na t'ua jon ndëéhan. Mantyi tju jon nan'ñeen na quinan'yahan teonntjö' xi'jndio tsjoon Jerusalén yo juu v'aa t'man na tovañoon'han'hin yo minndye tsjoon ndyuuaa Israel. Jñ'oon na sjnda' jon yo rey Hiram tsjoon Tiro, jnt'ahan ts'ian na tondë nt'aandaa cüenta jndye ndo' t'uahan ts'ian ndëë nn'an na ya cont'a ts'ian yo nt'aandaa na ngüet'iohan ndaandue na nnc'ohan ndyuuaa na matycya. Ndo' xjen na ntcüe' ntcüe' nan'ñeen, jndyochohan s'on ijan, yo ntjö' na njon jndyihan' yo n'oon na ya jndyi ndo' njonhan', yo ts'i' ndyo elefante na jndyuhan' marfil, ndo' yo mono cüenta jndye.

Nquii tsanscu na ico'xen ndyuua Sabá, tondyii jon jñ'oon ntyja 'naan' Salomón, na juu tsan'ñeen jnda' jndyi xquen jon, ndo' mantyi nchu vaa na t'man condui jon. Ndo' jo' tëquindiyaa' juu jon. Jndye

jñ'oon na jaa' jndyi taxee' juu nnon jon. Majo' tejnde Tyo'ts'on jon na ya sintcüe' jon jñ'oon tsoñ'en jñ'oon na taxee' juu nnon jon. Ndo' vi na jndë jndyiaa' juu na nancoo' jndyi vatsian t'man 'naan' jon na sia jon, tso juu nnon jon:

—Jndye jndyi jñ'oon na jndë tondyi jndyue nn'an ntyja 'nan'. Majo' nein na jndë jnty'ia nnön ntyja 'naan' na taquintyja t'man condui 'u', mavaa' ts'ön na juu jñ'oon na tondue nan'ñeen nnön ntyja 'nan', min xoncüe tyi'cuee'han'. Ntyja na maco'xen' nn'an, nque nn'an 'nan' yo nin'joo nn'an na cotsantyja toxen', nein jndyihan. Nquii Tyo'ts'on na conan't'maan' nn'an Israel, na ya jndyi 'nan na its'aa jon na incyaa jon na condui 'u' ts'an na ya ts'an hin na maco'xen' joohan.

Ndö' jñ'oon na tso juu tsanscu'ñeen. Ndo' s'aa juu nayahin s'on ijan yo ntjö' na njon jndyi, ndo' yo 'nan na quichi jndyi na jndyu especias. Ndo' quityquii' nt'an tsoñ'en 'nan na tonachu Salomón, min'cya ro nnon 'nan na têvee' ts'on nquii tsanscu'ñeen, tyincyaa jonhan' nnon juu.

Ndo' nquii rey Salomón, chu ro chu ro jndye s'on toy'oон jon cuuenta na joo nn'an mañoon ndyuuaa totyionhan nnon jon, ndo' mantyi yo s'onndyuuaa na totyion nque nn'an Israel. T'ua jon ts'ian na jndë ncüii sillä manin' ts'iaan' naijon na tovaquityen jon na toco'xen jon nn'an Israel. Juuhan' jndéhan' yo ts'i' 'ndyo elefante na jndyu marfil. Ninvaañ'enhan' tcüe s'on ijan, ndo' tomin yon 'nan na ngatyio ts'an ng'ee ts'an na ngava ts'an na nguee'cya ts'an naijon na vaquityen jon. Ncüii cüii ntyjaa' nt'óhan' minntyjee' ncüii quitsian na jndyu lión na sia ya ts'anhan', ndo' mantyi minntyjee' ncüii cüii lión'ñeen ncüii cüii ntyjaa' ncüii cüii nan'ñeen na ngatyio ts'an ng'ee ts'an na nguee'cya ts'an na m'aan jon. Juu vaso na tovijnt'ue rey Salomón na toquiñjon 'nan na to'u jon, jndéhan' yo s'on ijan. Tonay'oон jon ninque min quitso na contyja careta ndyia' yo ncüiichen ncho've min quitso na totantjo sondaro 'naan' jon. Ng'e jndye jndyi quitso ntsjuen' jon, jo' tquen jon vendye njoon na tom'an nn'an na nin'nquii'chen totantyjee'han joo cho'ñeen. Tsoñ'en rey na ninvaa tsonnangue, ta'nan ncüii joohan na tyahin cha'xjen nquii Salomón, ndo' min ta'nan ncüiihan na jnda' xquen juu cha'xjen nquii jon.

Tavita'nguee' rey Salomón jñ'oон' Tyo'ts'on na ico'xenhan'
I Reyes 11; 2 Crónicas 9.30-31

Juu rey Salomón, neiin' jndyi jon nanntcu. Jo' jndye jndyi scuu' jon tom'an. Toco jon yo nanntcu na jnan mañoon ndyuua min na jndë tso Tyo'ts'on ndëe nn'an Israel na tyi'ntoncohan yo nanntcu mañoon ndyuua. Toco jon yo yuscu jnda tsan na toco'xen ndyuua Egipto, ndo' mantyi yo jndye mañoon nanntcu. Tsoñ'en nanntcu'ñeen, ninnquii'chen 'nan na jnt'a ya nn'an na totjihinhan' yo mañoon 'nan, majoohan' tonan't'maan' nan'ñeen. Vi' nchjii jndyi rey Salomón nanntcu scuu' jon, ndo' ndyo tsjoon Jerusalén totsia jon nnontiyu naijon jo' tonan't'maan' nanntcu'ñeen joo nan'ñeen na tonan'vi'nn'anhan'hin na totji'han cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Ndo' mantyi nquii Salomón totsit'maan' jonhan', joohan' ndo' mantyi nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Ndo' nquii Salomón, vi na jndë tquehin, joo nanntcu'ñeen, jndëe jnt'ahan squehan ñuaan' jon na mantyi totsit'maan' jon joo nan'min' na conan't'maan' nquehan. Ndo' na nnda', siv'ii Tyo'ts'onhin, ndo' itso jon:

—Tsojnaan' na nnda' matsa', joo nn'an tsjan 'nan' na vacahan', tavije'ncya na nnduihan rey ndëe nn'an njan, nn'an Israel. Joo nan'ñeen na nduihan tsjan 'nan', xia'ntyi ninnnya na ntioxenhan nn'an na m'an ncüii tan' chjo ndyuua na ma'an nn'an Israel. Nts'a na nnda' ng'e ncö tc'ö 'ndyö nnon nquii tsotye' David na ncüii ts'an tsjan 'naan' nquii jon na nninnquii'chen na nc'oon ncüiihin na nnduihan rey. Ndo' mantyi nts'a na nnda' ng'e juu v'aa naijon na conan't'maan'han ja, jo' vijon vaahan'. Majo' joo nn'an Israel na n'dyihan', juu ncüii ts'an na vantyja naxen' na maco'xen', nnon tsan'ñeen nc'ua ts'ian na ntco'xen jon joo nan'ñeen na n'dyihan'hin.

Juu xjen'ñeen na tjahan' na tonnonchen, nque nanm'ann'ian na m'an xi'jndio na m'an xi'jndio na m'an nn'an Israel, tye' na tonan'vehan nacjoo' juu rey Salomón.

Ncüii ts'an tsjan tmaan' nn'an Israel na jndyuhan' Efraín, tsan'ñeen jndyu jon Jeroboam, juu jon ncüii ts'an na tonduihin na tovantlyja xen' rey Salomón. Ncüii xuee'ñeen xjen na jndui' Jeroboam'ñeen tsjoon Jerusalén, tjonhin ncüii ts'an na incyaa jñ'oон na si'man Tyo'ts'on na ndëcyaa nnduihan', tsan'ñeen jndyu jon Ahías. Min'ncüii ts'an ta'nan c'oон ndyo na ndyiaa!. Jo' juu Ahías'ñeen,

t'ioo' jon ndiaaso coton xco 'naan' jon, tji' jon ncho've tan'han!. Ndo' tso jon nnon juu Jeroboam:

—Cyon' nqui tan' ndiaava, ee nquii Tyo'ts'on jndë sijnda' jon na joo ncho've ntmaan' nn'an Israel, 'u' ntco'xen' nqui tmaan'han. Joo nn'an tsjan 'naan' David na vacahan', taje'ncyaa Tyo'ts'on na nc'onntyihan rey ndëë nn'an Israel tsojnaan' nquii Salomón totsit'maan' jon 'nan na tonan'ya nn'an na tonan't'maan'hinhan' na totsivi'nn'anhan'hin. Nt'uiivi' Tyo'ts'onhin yo ntsinda jon tsjan 'naan' jon na vacahan', majo' chito mancha' xjen na nts'aa jon na nnda'. Nque nn'an tsjan 'naan' David, xia'ntyi chjo ro tmaan' nn'an Israel na ninnencyaa Tyo'ts'on na ntoxenhan. Xe'quitscu' jon na ncüii ts'an tsjan 'naan' David na ntco'xen tsan'ñeen nn'an Israel, ng'e nquii jon tco' jon 'ndyo jon nnon juu na ncüii joo nan'ñeen ntco'xen juu nn'an Israel. Nnda' vaa tso jon nnon David'ñeen xe ng'e tovanguée! juu tsoñ'en jñ'oон na tso jon. Nt'ue ts'on Tyo'ts'on na cüaa' tson' xe na aa ngüangue' juu jñ'oон' jon na ico'xenhan', yajo' joo nn'an tsjan 'nan' na vacahan', nnninncyaa jon na nc'onhan ts'ian na ntoxenhan nn'an Israel vi na jndë t'io'.

Juu ts'ian na t'ua rey Salomón nnon Jeroboam, tojoo' ts'on juu na tovanguée! juuhan'. Ng'e jo' t'uantitychen jon ts'ian nnon juu na cüitquehin ndëë nn'an tmaan' Efraín yo nin'Manasés. Joo nan'ñeen tju Salomónhan na quint'ahan ts'ian na nt'ue ts'on na quindui. Joo nan'ñeen na ninnçüii tsjan na tui Jeroboam yohin. Quindya' jndyi ntyjii jon na jaa' jndyi ts'ian na tyio Salomón cjohan na quint'ahan. Ng'e na nnda', tquen yantyihin na suehin nacjoo' juu rey Salomón. Majo' tsuhin yohan'. Ndo' nquii Salomón, sichon jon na ntscuee' jonhin. Jo' na jnannon Jeroboam, tja juu ndyuua Egípto. Jo' t'oon jon ata tue' xjen na tue' nquii rey Salomón.

Juu rey Salomón toco'xen jon nn'an ndyuua Israel venn'an chu. Ndo' vi na jndë tue' jon, tëquee' jnda jon Roboam rey xco ndëë nn'an Israel.

Cot'on nn'an Israel ve tmaan'han

I Reyes 12.1-24; 2 Crónicas 10.1—11.4

Vi na jndë tue' rey Salomón, juu jnda jon, tsan na jndyu Roboam, tja tsan'ñeen tsjoon Siquem. Tsjoon'ñeen, jo' tancüii tsoñ'en nn'an Israel na nnt'uaahan ts'ian nnon jon na nnduihin rey xco ndëëhan. Juu xjen'ñeen tom'aan Jeroboam ndyuua Egípto. Joo ntyje juu, nn'an Israel na m'anhan ndyuua Israel tontyja na m'an ncjuu

ntyque', jnan'cüenonhan jñ'oon na m'aan juu na ya nndyontcüe' juu, ee nquii rey Salomón jndë tue' jon. Ndo' ya na tyjee' ntcüe' Jeroboam, yajo' sinin juu nnon Roboam ntyja 'naan nn'an Israel. Tso jon nnon tsan'ñeen:

—Juu xjen na tondui tye' rey ndé, jnda jndyi tots'aa jon na totyiõn s'onndyuuaa nnon jon. Xe ntsitiu' na ntsa' na jndë chjochen na nndyioñ, yajo' ntjo ngiõ na 'u' nc'on' rey xco ndé.

Sintcüe' Roboam jñ'oon, tso jon na ndye xuee ndo' ntsiquindyii johinh nchu vaa nts'aa jon. Yajo' nque nantque na tonan'qui'maan'han tsotye juu, taxee' jon ndëéhan nchu vaa na cotji'han cüenta na quits'aa jon. Jndue nan'ñeen nnon jon na quitsiu' jon na ndui 'nan na jndë jndue nan'ñeen nnon jon. Majo' juu jon tatavee' ntyjii jon juu jñ'oon'ñeen, jo' taxee' jon ndëë ntyje na cüajon jon yohan. Joohan jnduehan nnon jon na quitsintcüe' jon jñ'oon nnon Jeroboam na jndantyichen nnts'aa jon na nndyionhan s'onndyuuaa. Ndo' vi na jndë tuee' joo ndye xuee'ñeen na ntjo jñ'oonhan, yajo' juu Jeroboam tyjee' nnda' juu yo nn'an na conan'jon yohin na nndyehan nchu vaa jñ'oon na ngitso Roboam'ñeen. Ndo' juu tsan'ñeen, sintcüe' jon jñ'oon ndëéhan na nts'aa jon na jndantyichen ndyionhan s'onndyuuaa.

Tsoñ'en nan'min' tuihan' cha' quitsi'manhán' na mayuu' jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnon Ahías na siquindyii jon Jeroboam. Ndo' joo nn'an na conan'jon yo jon, vi na jndë jndyehan juu jñ'oon'ñeen na sintcüe' Roboam ndëéhan, jnduehan:

—Ninch'eehan' jaa na taxe'quinan'jón yo nn'an tsjan 'naan' rey David na jndyocahan'. Cüa, n'ndyé tsanvahin, nnc'ön na ninnquë.

Yajo' ty'entcüe'han ndyuuaa njoon na jnanhan. Ndo' ng'e na nnda', yajo' nquii Roboam, xia'ntyi ve tmaan' nn'an Israel ntjohn rey ndëë nan'ñeen, juu tmaan' Judá na tuihin ndo' yo juu tmaan' chjo na jndyuhan' Benjamín. Joo nguee na tonnon, juu ndyuuaa chjo na toco'xen Roboam, siquijndyuhan' juuhan' Judá. Ndo' majndyentyichen ntmaan' nn'an Israel, tatyincylan na ntco'xen juu Roboam'ñeenhin. Xjen na t'ua jon ts'ian na cja tsan na caque juu s'onndyuuaa cüentaa' jon quii' nt'anhan, totuen'han ntjö' tsan'ñeen, jnan'cuee'hanhin. Ndë jo' t'uhin ts'ian nnon Jeroboam na c'oon jon rey tondëéhan. Ndo' na tui na nnda', juu rey Roboam sincüii jon sondaro nn'an tmaan' Judá yo nin'Benjamín, na ngaquits'aa jon tyia' yo nan'ñeen cha' ntcüe' ntcüe'han na ninnquii jon ntco'xen jonhan.

Majo' nquii Tyo'ts'on siquindyii jon tsan na jndyu Semaías, tsan na incyaa jñ'oon' jon ntyja 'naan' 'nan na nguua, na caquitso tsan'ñeen nnon Roboam na joo ntyje jon nn'an Israel, tyi'ngaquits'aa jon tyia' yohan. Tui na nnda' ng'e nquii Tyo'ts'on t'on jon nan'ñeen. Ndo' juu Semaías taquitso jon juu jñ'oon'ñeen nnon Roboam. Ndë jo' tsoñ'en sondaro 'naan' jon, ncüii cüiihan ty'entcüe'han nt'aahan.

**Joo nqui tmaan' nn'an Israel, quii Jeroboam
tonduihin rey ndëéhan**
I Reyes 12.25—14.20

**Joo nn'an Israel, vi na jndë t'onhan yo ntyjehan na s'aahan' ve
tmaan'han, juu tyuua cüenta nqui tmaan' na toco'xen
Jeroboam, tom'aanhán' tontyja na m'an ncuju
ndyuua'ñeen ndyuua Efraín.**

Nquii Jeroboam'ñeen tuihin tsjan 'naan nn'an na jndyocahan' juu tmaan' cüentaa' Efraín. Juu tsjoon Siquem tom'aanhán' ndyuua naijon m'an nan'ñeen. Sitiu jon na juu tsjoon'ñeen ntquen jonhan' na conduihan' tsjoon tque naijon na ntco'xen jon. Majo' tyi'covijndye xuee na sijnda' jon na nnda', nque nn'an Israel na co'xen jon, tom'aan' jndyi ts'on jon ntyja 'naanhan. Joohan to'ohan tsjoon Jerusalén naijon na vaa Vats'on T'man na nnan't'maan'han Tyo'ts'on, na coninncyahan quoo' na conan'cüjehan na conan't'maan'han jon. Ee sitiu Jeroboam xe na aa nninnquii'chen nnda' na ngo'ohan, nts'aahan' na nin'quinan'jon nnda'han yo juu Roboam. Ndo' tsojnan' jo', sitiu Jeroboam ncüii na ntsijnda' xco jon nchu vaa na ngita'han na nnan't'maan'han mañoon nnon 'nan. Jo' sia jon ve toro chjo yo s'on ijaan. Ndo' si'man jon ndëé nn'an na ico'xen jon na joo nan'ñeen conduihan' nquii Tyo'ts'on cüentahan. Tso jon na nein tyi'icanhan' na nnan'chjuhan na tycya nc'ohan na ntsachohan quoo' Jerusalén na nnan't'maan'han Tyo'ts'on. Ncüii toro'ñeen tquen jonhan tsjoon Dan, ndo' ncüiichenhan' tquen jonhan' tsjoon Betel. Ndo' na s'aa jon na nnda', nque nn'an Efraín'ñeen tonan't'maan'han 'nan na totsivi'nn'anhan'hin, ndo' na s'aa jon na nnda', tata'nguee' jon jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Majo' chito xia'ntyi na nnda' vaa 'nan na s'aa jon. Mantyi joo tmaan' ntyjehin nn'an Israel, min'cya ro joo nan'ñeen t'ua jon ts'ian ndëéhan na nduihin ntyee. Ndo' mantyi sijnda' jon na juu chi' na jndë nen, jo' ngancüii nn'an na nnan't'maan'han joo ndoro'ñeen na

tso jon na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Xee na tye' juu nguee'ñeen.isciüje Jeroboam'ñeen vendye quioo' na its'aa jon naya joo ndoro'ñeen na sia jon. Majo' viochen xjen na sciüje jon cho'ñeen, juu xjen'ñeen tyjee'non ncüii ts'an na toninccyaa jñ'oon' Tyo'ts'on.

Ndyuaa Judá jnan tsan'ñeen. Tso jon nnon Jeroboam:

Quindyi' jñ'oon na matsjö nnon'. Manguentyja xjen na nndui ncüiichen ts'an tsjan 'naan' David na vacahan'. Ya ntyiji Tyo'ts'on jndë tentya xjen na ncüjee' tsan'ñeen, juu tsan'ñeen ntsciüje jon tsoñ'en ntyee na conan'cohan quioo' juu nnontyiuvahin na conan't'maan'han juu quisondye chjovahin. Juu tsan'ñeen ntsco jon nt'i joo ntyee'ñeen nnon juu nnontyiuvahin. Ndo' na nts'aa jon na nnnda', juu na ji'ua tsixuanhan', ndi'ndaa'han'. Ndo' vi na jndë tui na nnnda', juu nnontyiuvahin, min'ncüii ts'an taje'quindëe na ndijnt'uehinhan' na nntsco nnnda' juu ncüiichen quioo' cjoo' juuhan'.

Mannda' ro jñ'oon jaa' na sinin tsan'ñeen cjoo' juu nnontyiuvahin. Ndo' juu Jeroboam'ñeen, vi na jndë jndyii jonhan', tyion jndyihan' chonhin, ndo' sixuaa jon ndëe nn'an na cotsantya xen' jon na cy'onhan juu tsan'ñeen na incyaa jon jñ'oon' Tyo'ts'on. Majo' juu xjen na sue Jeroboam nt'ö jon na quint'a nan'ñeen na nnnda', nin'ñoon' ti'ndaa' nt'ö jon. Ndo' mantyi juu nnontyiuvahin tiuu jndëhan'. Yajo' juu tsan'ñeen na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on, s'aa Jeroboam ty'oohin. Itso jon:

—Vi naya'ñeen'hin, can' nnon Tyo'ts'on na quintjo ya ntcüe' nt'ö cha'xjen na tovaa jndyeehan'.

Mannda' ro jñ'oon na tcan Jeroboam. Ndo' s'aa tsan'ñeen na nnnda'. Ndo' mayuu' ntjo ya ntcüe' nt'ö jon. Majo' min na nnnda' 'nan tui, tajnty'ii jon 'nan tyia'ñeen na jndë siquita' jon quii'nt'an nn'an tsjan tmaan' Efraín. Ndo' mantyi min tatëcüentyjee' jon na min'cya ro nn'an na totyii' jonhan na tonduihan ntyee, tanin min na chito condui ts'an tsjan tmaan' Leví.

Tyi'covivio na tui na nnnda', ndo' juu jnda Jeroboam, yu na jndyu Abías, tivii' juu. Ndo' t'ua jon ts'ian nnon scuu' jon na caquindyiaa' juu tsan na toninccyaa jñ'oon' Tyo'ts'on, tsan na jndyu Ahías. Juu Ahías'ñeen tonduihin nquii ts'an na t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon jon na tjatsiquindyii juu Jeroboam na nnduihin rey. Juu xjen na jñon jon scuu' jon na m'aan Ahías'ñeen, juu tsan'ñeen jndë tque jndyihin ndo' jndë tinchjaan' jon. Juu xjen na taquindyiaa' scuu' tsan'ñeen juu jon, s'aa ya juu na mañoon ts'anhhin, majo' nquii

Tyo'ts'on si'man jon nnon Ahías'ñeen na mayuu' scuu' Jeroboamhin. Ndo' juu xjen na tuee' juu vaa' jon, tso jon nnon juu:

—Ve' jn'aan na matsa' na mañoon ts'an 'u'. Ja mantyji na ma'u' scuu' nquii Jeroboam. Vaa jñ'oon vi' na icanhan' na quitsiquindyi ja 'u'. Cja' ntcüe' va' ndö vaa jñ'oon quitsu' nnon sa'. Nquii Tyo'ts'on tso jon: "Mancö t'ua ts'ian na 'u' condui rey ndëë nn'an tmaan! Efraín, majo' joo jñ'oon njan na ico'xenhan', tyi'nin'cüangue'han!. 'U' tatotsijñ'on' ja, ndo' na nnda', jndë totsit'man' 'nan na itsivi'nn'anhan' na chito ja conduihan!. Ndo' tsojnaan' jo', tsoñ'en nn'an va', tsoñ'en nannon ntscüjéhan." Ndo' tsontyichen Ahías'ñeen nnon scuu' Jeroboam: Ndö' ro jñ'oon na tso nquii Tyo'ts'on na quitsu' nnon sa!. Nein cja' ntcüe' va', majo' juu xjen na ngue ntcüe'han', ngue' juu yuchjo jnda'. Juu juu ngue' jndyee, cha' quitsi'manhan' ndëëho' na itsiquindë Tyo'ts'on juu jñ'oon na jndë tso jon. Vi ndëcyä ntquen jon ncüiichen ts'an na nduihin rey xco ndëë nn'an tmaan! Efraín. Nquii reyfieen xjen na nc'oon jon, ntscüje jon nn'an tsjan 'naan' Jeroboam na ninvaa vando'han. Jndëcyä nquii Tyo'ts'on n'ndyii vi' jon nn'an tmaan! Efraín, ee nts'aa jon na joo nn'an na nnan ndyuua na matycya, ntsquehan ndo' nt'ahan tyia' yohan, ndo' ntantjon nan'ñeenhan, ndo' ntsacho nan'ñeen joohan ndyuua tycya naijon na jnanhan. Nts'aa jon na ntquenon nn'an tmaan! Efraín na nnda' ng'e tyia jndyi 'nan na cont'ahan na conan'jonhan yo nquii Jeroboam'ñeen na siquita' jon na conan't'maan'han ndoro'fieen na jndëhan' yo s'on ijan.

Ndo' juu scuu' Jeroboam, tja ntcüe' juu vaa' juu. Ndo' juu xjen na tuee'cya juuhan', juu yuchjo jnda juu, tue' yu'ñeen. Nquii Jeroboam ntcyu chu na toco'xen jon nn'an Israel. Ndo' vi na jndë tue' jon, ncüiichen jnda jon, tsan na jndyu Nadab, juu jon tonduihin rey xco.

**Acab, tsan na tonduihin rey ndëë nn'an tsjan Efraín,
itsityia' Elíashin**

(1 Reyes 16.29—19.21)

Nquii rey Asa, re 'naan nn'an tsjan Judá, vendye chu vitja na ngue' jon, tom'aan Omri rey ndëë nn'an na conduihan tmaan! Efraín. Jndë na tue' Omri'ñeen, jnda jon tsan na jndyu Acab tëquee' jon rey. Tyia jndyi totsixuan jon quityquii' juu ts'ian'ñeen. Ndyu na toxen'chen, tanin juu na tonduihin na toco'xen juu na tyia totsixuan

juu cha'xjen nquii jon. Ndo' quii'nt'an tsoñ'en 'nan natyia na tots'aa jon, 'nan vantjo'chenhan' na toco jon yo ncüii tsanscu ts'an mañoon ndyuua, Jezabel jndyu tsanscu'ñeen. Juu conduihin jnda nquii tsan na ico'xen nn'an tsjoon na jndyu Sidón. Nn'an juu tsjoon'ñeen tonan't'maan'han ncüii ty'lö na jndyu Baal. Siu' rey Acab na tso scuu' jon na ntsit'maan' jon juu Baal'ñeen, ndo' sia jon ncüii vats'on t'man cüentaa'han' quii' tsjoon Samaria, juu tsjoon'ñeen tsjoon tque yuu jon na ico'xen jon. T'ua Jezabel ts'ian na jnan'cüije nn'an nque nn'an na tonincyahān jñ'oon' Tyo'ts'on. Majo' juu Abdías, tsan na conintque ndëe tsoñ'en nn'an na cotejndeí rey Acab, xoncüee' ts'on jon na itsit'maan' jon nquii Tyo'ts'on, chito Baal, ncüii sianto nan'ñeen na coninnencyahan jñ'oon' Tyo'ts'on, ty'iu jonhan quii' ndë'ntjö' ndo' toxicee' jonhan.

Tom'aan ncüii ts'an ndyuua Efraín na toninncyaa jon jñ'oon' Tyo'ts'on, Elías jndyu jon. Tja jon na m'aan rey Acab, tso jon nnon juu:

—Matye'ntjön ja nnon Jeová, nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Jñ'oon na mayuu' na matsiquindyi ja 'u' na tyi'je'cua' ndyuua 'naan nn'an tmaan' Efraín ata xjen ncö ntsjö na ngua' jo'.

Ndö' jñ'oon na siquindyii Elías juu rey Acab. Jndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Elías na cacüanty'iou jon 'ndyo tsjo' Querit. Ndo' s'aa Elías na nnda', ndo' joo quindya tondoyoy'on o' 'nan na tocüa' jon xjen na tom'aan jon jo'. Ndo' ng'e na të' tsjö'ndue na tatua' juu xjen'ñeen, jo' juu rey Acab, jndye xuee tont'ue jon Elías, majo' tana ntjii jonhin. Jo' ntjo Elías juu tsjo'ñeen ata na tēcanhan' jnaan' na ty'cua'. Ya jo' tso Tyo'ts'on nnon jon na cja jon cüii tsjoon chjo na mandyo tsjoon Sidón. Jo' vijon m'aan ncüii tsanscu ninnquii, quintjo ya jon vaa' juu tsanscu'ñeen.

Xjen na tue' Elías juu tsjoon chjo'ñeen, jndyiaa' jon ncüii tsanscu ninnquii na iñin' juu nonjnein. Tcan jon nnon tsan'ñeen na nninncyaa juu chjo 'nan na ntcüa' jon. Majo' tso juu na xia'ntyi ve' chjo jndëtyoo' yo nchen aceite olivo, juu rohan' vaa chjo, na ndinonhan' na ndyio juu ncüii cheya chjo yo jndëtyoo'ñeen na ntcüa' nquii juu yo jnda juu. Majo' tso Elías nnon juu na quityio jndye juu ncüiihan' na ntcüa' nquii jon, ndë jo' ndyio juu 'nan na ntcüa' juu yo jnda juu. Tso jon nnon juu xe na aa nts'aa juu na nnda', nquii Tyo'ts'on nts'aa jon na juu jndëtyoo'ñeen yo nchen' aceite'ñeen na nndinonhan' jndye xuee, ata xjen na nngua' nnda'.

Ndo' jo' juu tsanscu'ñeen, siu' juu na nnda'. Sia jndyee jon ncüii chcyo yo jndëtyoo'ñeen na tcüa' nquii Elías, ndo' juu jndëtyoo' 'naan' jon yo nchen'ñeen, tinonhan' na majndye xuee.

Ncüii jon juu yuchjo jnda tsanscu'ñeen, tivii' juu, ndo' tēventyjee' na vja juu jndye. Sinin Elías nnon Tyo'ts'on. Tcan juu nnon jon na quitejndeí jon juu tsanscu'ñeen na jen xoncüee' ts'on juu na tixee' juuhin. Yajo' tcan jon nnon Tyo'ts'on na ncyaa jon na ngüando' nnda' juu yu'ñeen. Jndë jo' tju' Elías jndye 'ndyo nquii jon quii' 'ndyo yuchjo'ñeen, ndo' ta' juu na ivja nnda' juu jndyee. Ndo' vi na jndë tando' nnda' jnda juu tsanscu'ñeen, yajo' taa' ts'on juu na mayuu' nquii Elías conduihin ts'an na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on.

Téca ndye chu na tyí'covaa' juu ndyuua cüentaa' nn'an tmaan' Efraín, ndo' t'man jndyi jndo' na tom'aan. Viochen xjen na nnda', ndovanjan tont'ue rey Acab juu Elías. Yajo' siquindyii Tyo'ts'on Elías na cja jon na m'aan rey Acab'ñeen, ndo' tco' Tyo'ts'on 'ndyo jon na mancüiixjen nninncyaa jon na nngua' nnda'. Ndo' juu rey Acab, vi na jndë jndyiaa' jon nquii Elías, tso jon nnon juu:

—Cúa jndë tyje' nnda!. 'U' t'man na vi' na jndë isquio' cjo nn'an ndyuua njan.

Majo' sintcüe' Elías jñ'oon, tso jon:

—Chito ja mats'a v'i joo nn'an ndyuuaavahin. Mancu'ntyí' matsa'han!. Nnda' vaa 'nan na condui ng'e juu jñ'oon na ico'xenhan' na iquen Tyo'ts'on, tyi'cotsiquindë'han!. 'U' juu ty'ö Baal matsit'man'. Majo' nanein njnty'ia nin juu na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Quitsitjon' tsoñ'en nn'an juu tyo' na jndyu Carmelo ndo' c'ua' ts'ian na catjon tsoñ'en nn'an na conduihan ntyee cüentaa' juu ty'ö Baal.

Nnda' ro jñ'oon na tso Elías nnon rey Acab. Yajo' t'ua rey Acab ts'ian na tatjon tsoñ'en nan'ñeen jo'. Ndo' vi na jndë tēncüiihan jo', tso Elías ndëehan:

—'O' ntyjë, ¿ndu na tyi'quitjiho' na nin juu na nan't'maan'ho'? Xe nquii Jeová conduihin Tyo'ts'on, yajo' chuhan' na nquii jon quinan't'maan'ho'. Majo' xe na aa mayuu' juu Baal conduihin Tyo'ts'on, yajo' juu juu quinan't'maan'ho'hin. Ndo' na tso Elías na nnda', ta'nan ts'an t'a. Yajo' tsontyi jon:

—Xia'ntyí ncö na condui ja tsan na incyaa jñ'oon' Jeová na ninvaa vant'ö, majo' m'an ninque sianto vantjo' venn'an ncho'nqui nn'an ntjohnin na coninncyahin jñ'oon ntyja 'naan' juu Baal. Cúa,

njnty'ia nin juu na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Cüa, ncyaho' ve ndoro, yajo' 'o' quinan'yaho' ncüii nnontyiu ndo' ja ntsia ncüiichenhan', ndo' 'o' nnan'cuee'ho' ncüii toro, ndo' ja ntscü'ë cüiichen o'. Ndë jo' quityioho' ndu juu nnontyiu na jndë jnan'yaho' ndo' ndë jo' quityioho' toro cüentaho' cjoo' juu ndu'ñeen, majo' tyi'ntyi'ho' chonhan', ndo' ja majo'ntyi nts'a. Yajo' quinan'xuaaho' nnon Baal na quitsquoo jon chon na ntscohan' juu toro na jndë tyioho' jo', ndo' ja majo'ntyi nts'a. Ndo' nin ncüii na ve joohan na ntsquoo chon na nntscohan' juu toro na jndë jnan'cu'ë, juu jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on.

Ndo' tsoñ'en nan'ñeen t'ahan, jnduehan na ya jndyi na ndui na nnda', ndo' jnan'xuaahan na quinduihan'. Jo' tso Elías ndëë joo ntyee na cotye'ntjonhan nnon Baal, na joohan quitijjndyee nin toro na nin'cüijnt'uehan. Ndo' vitsjoon jnan'jnda'han tsoñ'en. Ninvaa na vitsjoon tonan'xuaa ntyee'ñeen nnon Baal na quitsquoo jon chon na chi ntscohan' toro na jndë jnan'cuee'han, majo' min'chjo ta'nán na tui yuro. Xjen na tuee' yajmin', ta' Elías na nco jonhan. Tso jon ndëëhan na jndeintyi quinan'xuaahan, ndëë nts'aahan' vaa ncüii jñ'oon na m'aan' ts'on Baal, aa chi ndiquinaanhin, oo aa nin'quitso jon, ndo' aa chi nts'aahan' na tjaconon jon.

Ndo' na tonco jonhan, yajo' jndeintyichen tonan'xuaahan, ata tot'ua nquehan si'ts'o 'naanhan yo ncjo yo quichilo cha' ntsiu' Baal'ñeen na quindyo jon. Manin'cüajon 'nan na tont'ahan ata na jndë vaman. Nan' tont'ahan na tonan'xuaatohan. Majo' min na nnda', ta'nan t'a Baal.

Yajo' tco' ya ntcüe' Elías juu nnontyiu cüentaa' Jeová ndo' sjinda' jon tsoñ'en. Jñ'en jon xi'jndio ngiaa' juu nnontyiu'ñeen, ndo' jndye ndaatooo jnan'cüii nn'an cjoo' ndu'ñeen yo ninvaa nnontyiu'ñeen ata siquitoo'han' ninvaa juu tsë na jñ'en jon xi'jndiohan'. Yajo' juu xjen na conan'ciije nn'an judíos quioo' na conan't'maan'han Tyo'ts'on cüenta matman, juu xjen'ñeen sinin Elías nnon jon na jndei c'uua 'ndyo juu. Tso jon:

—'U' Tyo'ts'on, na tsoñ'en nn'an tsjan tmaan' Efraín, ncy'a' na cüaa' n'onhan na 'U' Jeová condui 'U' nquii Tyo'ts'on. Ndo' quitsa' na ncüaa' n'onhan na mantyi condui ja ts'an na matye'ntjön nnon'. Ndo' xjen na tso jon na nnda', isquoo Tyo'ts'on chon na chito xia'ntyi iscohan' juu quioo'ñeen na tyincya nn'an, mantyi iscohan' ninvaa nnontyiu'ñeen yo nin'ndaatioo na ñjon quii' tsë'ñeen na jñ'en

jon. Ndo' nn'an na tom'anhin jo', vi na jndë jnty'iahan na nnnda', jnan'xuaahan, jnduehan:

—Jeová, nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Ndo' t'ua Elías ts'ian ndééhan, tso jon:

—Cüa, quijaho' tsoñ'en nanmin' na coninnencyahin jñ'oon ndéého' ntyja 'naan' juu Baal. Min'ncüiihan tyi'nin'ncyahoh' na nnannonnhin. Yajo' tja nn'an joo ntyee'ñeen, ndo' tsoñ'enhan iscüje Elías joohan juu xee'ñeen.

Jndë jo' tso Elías nnon rey Acab na quitsityuaa' jon na cja ntcüe' jon vaa' jon ee t'man nguua!. Majo' juu xjen na tso jon na nnnda', min'chjo chincyu taquintyja tsjö'ndue. Ndo' tantcüe' rey Acab vaa' jon, ndo' juu xueel'ñeen t'man jndyi tuaa' ra. Ndo' vi na jndë tuee' jon vaa' jon, tso jon nnon scuu' jon na jndë iscüje Elías tsoñ'en nn'an na toninncyahin jñ'oon ndéé nn'an ntyja 'naan' juu ty'ö Baal. Ndo' Jezabel, vi na jndë jndyi jon na nnnda', siv'ii jndyi juu. Scüenon juu jñ'oon na m'aan Elías na ntscuee' juuhin vitjachen na vaman ncüiichen xuee. Ndo' Elías'ñeen, vi na jndë jndyi jon na nnnda', ty'ue jon, jnannon jon. Tja jon ndyuua 'naan' nn'an tsjan Judá, ndo' vi na jndë tuee' jon jo', tjantyichen jon tontyja na minntyjee' ncjuu tsonjn'aan ata na tuee' jon na vaa tyo' Sinaí. Jo' ntjii jon jo' ncüii tsë'tsjö', ndo' jo' tëquee' jon, tso jon jo' ee na tejndyaal' jndyi jon. Yajo' taxee! Tyo'ts'on nnon jon ndu na jnannon jon. T'a jon, itso jon:

—Jnannön ng'e xia'nty ja jndë jnty'iihan' na matsit'man' ja 'U', ndo' conan'chonhan na nnan'cuee'han ja. Ndo' sintcüe' Tyo'ts'on jñ'oon nnon Elías, tso jon:

—Quii' nt'an nn'an tsjan Efraín, ninvaa m'an ntyque' minhan na min'jon taconan't'maan'hin Baal. Ndö' ro jñ'oon na sintcüe' Tyo'ts'on nnon Elías. Jndë jo' tso jon nnon Elías na cja ntcüe' juu tontyja na jnan juu. Ndo' mantyi tso jon nnon juu na quitso juu nnon Eliseo na nquii juu ntsixuan juu ts'an na nninncyaajñ'oon' Tyo'ts'on cüii na jndë jnty'iihan' nquii Elías. Yajo' tja Elías, ntjii jon Eliseo. Scüanjoon' jon ndiaa tco 'naan' jon ntscu' Eliseo'ñeen. Ndo' tyi'vivioto xjen na tui na nnnda', tja Eliseo vaa' Elías na ntejndei juu jon.

**Tso Elías na nts'aa vi' Tyo'ts'on rey Acab
tsojnaan' na tyi'ya tots'aa juu
1 Reyes 20—21**

Viochen xjen na condui Acab rey ndëë tmaan' nn'an tsjan Efraín, juu rey Ben-adad na ico'xen jon nn'an ndyuua Siria, siquita' jon tyia' yo nn'an tsjoon Samaria, naijon na ico'xen juu Acab. Ndo' jñon Tyo'ts'on ncüii ts'an na incyaa jñ'oon' jon na caquitso tsan'ñeen nnon Acab na ntejndeí jonhin cha' ndëë ngüantjon juu yo juu tyia'ñeen cha' ncüaa' n'onhan na nquii jon conduihin Tyo'ts'on na mayuu!. Ndo' na mayuu' joo nn'an tmaan' tsjan Efraín, tantjonhan. Majo' jndë vendye chi' sque nnnda' sondaro cüentaa' ndyuua Siria na nt'antyichenhan tyia'. Mantyi ncüichen jon tyjee' nnnda' tsan'ñeen, tsan na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on na tsojndyee jon nnon Acab na nndëë ngüantjon jon yo tyia'ñeen. Ndo' mantyi tso nnnda' jon na ngüantjon Acab juu tyia' vja ve, ndo' tiyuu' jñ'oon'ñeen na tso jon, tantjonhinhán!. Majo' juu rey Ben-adad s'aa jon ty'oo na tyi'ntsuee' rey Acab jon. Ndo' ntjo nchjii rey Acab na nnnda', siquindyaantcüe' jon tsan'ñeen. Jo' siv'ii Tyo'ts'on juu rey Acab na ndu siquindyaaa jon tsan'ñeen, ¿ndu na tyi'quitscuee' jonhin? Yajo' jñon nnnda' Tyo'ts'on ncüii ts'an na incyaa jñ'oon' jon na quitsiquindiyii jon Acab na manciüixjen nquii juu ngue' jnaan' na tyi'quitscuee' jon juu tsan'ñeen. Jndë na jndyii juu rey Acab na nnnda', siv'ii jndyi jon, tantcüe' jon vaa' jon.

Tom'aan ncüii ts'an na jndyu Nabot. Juu tsan'ñeen vaa ncüii tan' tyuua 'naan' juu na mandyoo' m'aan vaa' nquii rey Acab tsjoon Jezreel. Juu ndyuuañneen, nque ndochii' Nabot tonan'xuanhan cüentahan' ninvaa xjen ntyjantyi xuee na tijnda' nin tyuua ngacüja'han' ncüii cüii ts'an na ncho've tmaan' nn'an Israel xjen na squehan na jnanhan ndyuua Egípto. Itsó rey Acab nnon Nabot na ntsijnda jon juu tyuuañneen ee nin'quinon' jon ntjon nnonhan', oo xe na tyi'nin'quijndëë tsan'ñeenhan', tanin, nntscüejndyo jonhan' yo ncüichen tyuua na yantyichen, nin ncüii na ve jñ'oonmin' na cavee' ntyjii Nabot. T'man vaa na tyi'ya nchjii Acab na tyi'quitsiu' Nabot juu jñ'oon na tso jon, ata s'aahan' na tyi'nin'cüa' jon. Ndo' scuu' jon Jezabel, vi na jndë tquen juu cüenta na t'man vaa na itsichjoo'han' ts'on jon, taxee' juu nin 'nan iquenon jon. Ndo' tso jon nnon juu nchu vaa. Ndo' vi na jndë jndyii Jezabel juu jñ'oon'ñeen, yajo' tso juu nnon jon na aa chi manquii jon conduihin rey ndo' ndëë nts'aa

jon min'cya ro 'nan na cavee' nchjii jon. Ndo' tco' juu 'ndyo juu nnon jon na nchjii juu nchu vaa nts'aa juu na nninncyaa juu juu tyuaa'ñeen nnon jon na nts'aa juu nayahin.

Tjii juu vendye tson na scüenon juuhan' ndëë minndye nn'an na conditquehin ndëë nn'an juu tsjoon Jezreel. Tso juu ndëëhan na quijnt'uehan ve ts'an na ngio ya nn'an na joo nan'ñeen conduihan nn'an vi' nn'anhan, na quinan'qui'maan'hin nan'ñeen na ve' quint'ayahin na quinduehan quintu ntyja 'naan' Nabot, na jndë jndyehan na sinin juu jñ'oon tsan' nacjoo' nquii Tyo'ts'on ndo' mantyi cjoo' nquii rey Acab. Ndo' vi na jndë jndyehan juu jñ'oon'ñeen, yajo' quitsay'onhan juu Nabot toxen' tyeonntjö' nandyii' juu tsjoon'ñeen, ndo' quituen'han ntjö'hin na nnan'cuee'hanhin. Juu tiempo'ñeen tovaa jñ'oon ndëë nn'an tmaan' tsjan Efraín yo nn'an ndyuua Judá, naijndeih'an na m'an ve ts'an na ngio jnda'han nchu vaa na sitja ts'an cha' nndëë nnan'cuee' nn'anhin. Jndë na tjii Jezabel tson'ñeen, tyio juu sello 'naan' rey Acabhan', ndë jo' scüenon juuhan' ndëë nn'an na conintque ndëë nn'an tsjoon Jezreel. Ndo' jnt'a nan'ñeen cha'xjen jñ'oon na tso juu. Ndo' vi na jndë jnan'cuee' nn'an Nabot, jnan'quindiyiihan Jezabel. Yajo' tso juu nnon Acab na cacy'oon jon cuenta juu ndyuua'ñeen ee jndë tue' Nabot. Jo' ty'oon rey Acab ciuenta juu ndyuua'ñeen. Ndo' na tui na nnda', tso Tyo'ts'on nnon Eliás na cja jon na m'aan rey Acab, quitsiquindiyii jon tsan'ñeen na ng'e na tji' juu ts'ian na tue' Nabot, jo' mantyi nquii juu ngue' juu, ndo' cha'xjen joo quindë' tyue o' neoon' Nabot, mannda' ndyue o' neoon' nquii jon. Yajo' tja Elías, têquitsuo jon nnon Acab juu jñ'oon'ñeen na jndë tso tyo'ts'on nnon jon. Siquindiyii jon na ntsiquitsu Tyo'ts'on nn'an 'naan' nquii rey Acab cha'xjen na siquitsu jon nn'an 'naan ve rey na toxenhan nn'an Israel nguee na tenon, mannda' ntjon rey Acab ng'e na tyia jndyi 'nan its'aa jon. Ndo' juu rey Acab, vi na jndë jndiyii jon juu jñ'oonva', t'oon jon na tyia nchjii jon na jndye nnon 'nan na jndë sitjahin. Yajo' tso Tyo'ts'on nnon Elías na juu jñ'oon'ñeen xe'quitsiquindë jonhan' viochen xjen na nquii Acab ninvaa na vando' jon, majo' juu jñ'oon'ñeen ntsiquindë jonhan' viochen xjen na vando' jnda rey Acab'ñeen.

Ico'xen Josafat nn'an tmaan' tsjan Judá*I Reyes 22.1-50; 2 Crónicas 17.1—21.1a*

Joo ndyu na toco'xen Acab nn'an tsjan Efraín, juu rey Josafat toco'xen jon nn'an tmaan' tsjan Judá, juu jon jnda rey Asa. Joo ndyu najndyee na toco'xen jon, ya ts'ian tots'aa jon. Tovangue' jon jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' ndo' tcan juu nnon jon na quitsi'man jon nnon juu nchu vaa 'nan na nts'aa juu. Mantyi tco'yantyichen jon tyeonntjö' na ndyii' njoon na ico'xen jon cha' joo sondaro 'naan' mañoon rey, je'quindëe nan'tyuii' nan'ñeen joohan. Tévee' nchjii Tyo'ts'on juu na tovam'aan jon, jo' na tyincyaa jon na t'oон jon na tyahin. Ndo' na tovaa jñ'oon na t'man tonduihin ndo' jahin yo ts'ian chu jon. Sityuii' jon vendye nnontyiу naijon na tonan't'maan' nn'an mañoon 'nan na totsivi'nn'anhan' na totji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihan'. Mantyi joo nannon na tjon ntyjenonhan, tji' jon nan'ñeen ndyuua na ico'xen jon. Ndo' mantyi t'ua jon ts'ian ndëe minndye nn'an na nan'xuanhan ts'ian yo jon yo ntyee yo nin'nn'an levitas, quitsacondyi'han njoon cüentaa' ndyuua Judá na juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', quinan'man nan'ñeen juuhan' ndëe nn'an na m'an njoon'ñeen. Tyey'on nan'ñeen ncüii tson na jnduihan' cha'xjen juu jñ'oon na tquen Moisés.

Majo' vaa ncüii na tyi'ya na s'aa rey Josafat. Vi na jndë na tityahin ndo' na toninc'uaa jñ'oon ntyja na t'man conduihin, yajo' juu jnda jon na tquentyichen na jndyu Joram, sico jonhin yo Atalía, yuscu jnda Acab yo Jezabel. Ndo' ng'e na nnda', jo' juu gobiernon 'naan' nn'an Judá yo gobiernon 'naan' nn'an Efraín, jnan'cüejonhan jñ'oon yo ntyjehan. Téca vendye chu ndo' tja rey Josafat tsjoon Samaria, tsjoon na ico'xen nn'an tsjan Efraín. Téquindyaia' Josafat rey Acab. Tso rey Acab ya xe ninnccüii nnan'jonhan na ngont'ahan tyia' yo nn'an ndyuua Asiria, na njnty'iahanaa je'quindëe nt'ahan na ntji'ntcüie'han tsjoon Ramot ndyuua Galaad. Ndo' juu rey Josafat, sijonhin na nndui na nnda', majo' sitiujon ya xe na aa ntaxee' jndyeehan nnon Tyo'ts'on nchu vaa ngitso nquii jon. Yajo' sitjon rey Acab joo ninque sianto nn'an na toninncyahanaa jñ'oon ntyja 'naan' ty'ö Baal. Ndo' jndue nan'ñeen ndëehan na ya xe na nc'oquint'ahan tyia' cjoo' nan'ñeen, nquii Tyo'ts'on ntejndeijonhan cha' ndëe ntantjonhan nn'an Siria'ñeen. Majo' ng'e joo nan'ñeen na toninncyahanaa jñ'oon ntyja 'naan' Baal, tyi'conduihan nn'an ntyja 'naan' nquii Tyo'ts'on, jo' taxee' rey Josafat xe na aa tavi'nan

ncüiichen ts'an na incyaa jñ'oon 'naan' Jeová. Tso rey Acab na m'aan ncüiichen, tsan na jndyu Micaás. Majo' tyi'neiin' jon juu Micaás'ñeen ng'e minjon tacotso tsan'ñeen ncüii jñ'oon ya ntyja 'naan' jon, ninnquii'chen itso tsan'ñeen na ngenon jon navi'. Majo' tanin min na nnnda', nin'quindyii rey Josafat nin jñ'oon na ngitsito juu Micaás'ñeen. Jo' jñon rey Acab ncüii ts'an na caqueen' juu Micaás. Ndo' jñ'oon na mayuu', itso Micaás na ngitsuhan na nc'ohan tyia'. Mantyi tso jon na tyincyaa Tyo'ts'on na jnan'vi'nn'an nan'ñeen joohaan cha' ntscuee'han' rey Acab na vja jon tyia'.

Majo' min na nnnda', tja juu rey Josafat yo rey Acab. Tyequint'ahan tyia' yo nn'an Siria'ñeen juu tsjoon Ramot ndyuua Calaad. Ndo' juu rey Acab s'aa jon na mañoon ts'anhin, tcüe jon ndiaa cha'xjen min'cya ro sondaro. Ndo' nquii rey na co'xen jon nn'an ndyuua Siria'ñeen, nt'ue ts'on jon na xia'ntyi nquii rey Acab quinan'cuee' sondaro 'naan' jon. Jo' ng'e na nnnda', tyentyja sondaro 'naan' jon juu rey Josafat, ee ng'e cüe jon ndiaa na conduihin rey, jo' jnan'tiu sondaro'ñeen na majuu Acab jon. Ndo' ya na tindyoo' na m'anhan yo rey Josafat, ta'jn'aanhana chito rey Acab jon, jo' tyecüentyjee'han na cotsantyjahan toxen' jon. Majo' ncüii sondaro cüentaa' Siria, ve' sintyjato juu ncüii flecha nacjoo nn'an tsjan Efraín. Ndo' juu flecha'ñeen, ty'oon'han' nquii rey Acab xoncüe juu coton ncjo na cüe jon na its'aa jon tyia'. Mioon tquee' jon, ndo' xjen na teciüe ndo'cüjioon' juu xee'ñeen, jo' tue' jon. Tyey'onntcüe' sondaro si'ts'o 'naan' jon tsjoon Samaria, jo' ty'iuhin jon. Ndo' xjen na tman nn'an juu carreta na toquinjon jon, tcyaa neoon' jon tyuua ndo' joo quinde' tyue o' neoon'ñeen. Ndö' vaa na siquinde'han' juu jñ'oon na jndë tso Elías, tsan na toninnccyaa jñ'oon' Tyo'ts'on nnon nquii Acab, jndui'yuu'han'. Juu rey Acab toco'xen jon nn'an tmaan' tsjan Efraín ntcyu ncho've chu. Jndë jo' juu jnda jon, tsan na jndyu Ocozías, tēquee' juu na nc'on juu rey xco ndëë nn'an tsjan Efraín. Mantyi tyí'ya reyhin, cüejon natyia ts'anhin cha'xjen totsixuan tsotye jon.

Ya na tuee'ntcüe' Josafat vaa' jon tsjoon Jerusalén, juu Jehü, tsan na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on, taquitjon jonhin. Tso tsan'ñeen nnon jon:

—Nquii Tyo'ts'on, tyi'cavee' ntyjii jon na tja' na tejnde'! juu rey Acab ng'e conduihin ts'an na tyia ts'anhin. Majo' neiin' jon na matsityui' joo nontiyu naijon na conan't'maan' nn'an mañoon 'nan

na chito conduihan' nquii jon. Ndo' mantyi ninnquii'chen macan' nnon jon nchu vaa na nt'ue ts'on jon na ntsa'!

Ndö' ro jñ'oon na sinin Jehü nnon rey Josafat. Yajo' joo nn'an na conduihan tsjan tmaan' nn'an Judá, ninvito toninnycyaa rey Josafat na jndéhan na cjoo' yaya n'onhan na nnan't'maan'han Tyo'ts'on yo na xoncüee' n'onhan, ee joo ndochiihan na tom'anhan ndyuuaa Egípto tevio, nquii jon jndyochochuntcüe' jonhan ndo' siquindaa' jonhan juu ndyuuaa cüentaa' nn'an ndyuuaa Canaán. Mantyi t'ua rey Josafat ts'ian na c'on jueces na quinan'jnda' nan'ñeen jñ'oon na it'uihan' nn'an na ico'xen jon, majo' tyi'ncy'onhan xoquitu' na ninncya nn'an ndëéhan cha' nnan'jnda'han jñ'oon 'naan nan'ñeen. Juu ts'ian'ñeen quint'ahinhan' cha'xjen na chuhan', cha'xjen juu jñ'oon na vaa vats'ian 'naan' jon co'xenhan'.

Joo nn'an moabitas yo nn'an amonitas yo mañoon vendye tmaan' nn'an, tyequint'ahan tyia' yo nn'an tsjan Judá. Ndo' juu rey Josafat, vi na jndë taa' ts'on jon na nnnda' vaa na nin'quint'a nan'ñeen yohin, siquindyii jon tsoñ'en nn'an Judá na quinan'cüejndo'han tonnon Tyo'ts'on. Tsoñ'en nn'an sincüii jonhan vats'on t'man, ndo' sinin jon nnon Tyo'ts'on ntyja 'naanhan. Tso jon:

—'U' ta, condui 'u' t'équintyja na jndu'. 'U' tyincya' ndyuuaavahin ndé ng'e condui já nn'an tsjan 'naan' nquii Abraham na jndyoocahan', tsan na conduihin na ya jñ'oonhin yo 'U'. Minndye ndochí tonan'yahan juu vats'on t'manvahin, cha' ndé ngancüi já ntjoohin na nnan'nén nnon' nin 'nan na coquenón, na quitejndeí já. Ya na sque ndochí juu ndyuuaavahin, ta'nan tyincya' na ntyjehan ndyuuaa cüenta nn'an moabitas yo nn'an amonitas yo nin'nn'an edomitas. Ndo' nanein, quen' cüenta nchu vaa 'nan na cotyionhan já. Min tyi'quindió nin 'nan na nt'á, ee joohan jndyentyichenhan, chichen já. Mang'e jo', cotán na quitejndeí já.

Ndö' ro jñ'oon na sinin rey Josafat nnon Tyo'ts'on. Ndo' jo' sijnda' Tyo'ts'on ts'on tsan na jndyu Jahaziel na nninnycyaa tsan'ñeen jñ'oon' jon ndëë nn'an na conduihan tsjan tmaan' Judá. Juu Jahaziel'ñeen conduihin ts'an levita. Tso jon:

—Tyi'ntyueho' ee nquii Tyo'ts'on nts'aa jon tyia' yo nanmin', min tyi'xe'canhan' na nnan'ts'iho'. 'Iochen na nndui'ho' ndo' njnty'ia ndëëho' nchu vaa nts'aa jon na ncüji' jon 'o' quii' navi' na nin'quint'a nn'an na vjehan 'o'.

Ndo' nan'ñeen, vi na jndë jndyehan jñ'oonva', yajo'
tyetoquintyehan tonnon Tyo'ts'on, ndo' joo nn'an tmaan' levitas
tonan't'maan'han jon.

Tonco ncüiichen xuee, joo sondaro tmaan' Judá, jndui'han tsjoonhan. Ndo' rey Josafat t'ua jon ts'ian ndëë minndye nn'an na ngitahan alabanzas, ndo' na nnan't'maan'han Tyo'ts'on, joohan vejndyehan tondëë tsoñ'en sondaro. Ndo' nn'an amonitas'ñeen yo nn'an moabitas yo mañoon mañoon nan'ñeen na jnan'jonhan tyia'yo joohan, vi na jndë jndyehan na cota nn'an cüentaa' rey Josafat, nquii Tyo'ts'on s'aa jon na siquijñ'eenhan' nquenhan, ndo' tsojnaan' jo', tye' na jnan'cüjehan ntyje nquehan. Ndo' xjen na sque sondaro 'naan' rey Josafat jo', jndiohan sondaro 'naan nan'ñeen jndë tycaahhan tyuua, tsoñ'enhan jndë tjéhan. Tyeque' sondaro 'naan' rey Josafat quii' nt'an nt'oo'ñeen, ndo' joo 'nan na cho sondaro'ñeen, tji'hinhan', sachohinhan' tsjoonhan, ndo' toninncyahin na ya Tyo'ts'on na tejndeí jonhan.

Ndyu na matsia na toco'xen rey Josafat tmaan' nn'an tsjan Judá, sijon nnda'hin yo rey Ocozías, tsan na toco'xen nn'an tsjan Efraín. Jnan'cüejonhan jñ'oon na jnan'yahan nt'aandaa na ngoy'on nn'an joohan' mañoon ndyuua na njndëëhin ndo' na nnan'jndahan 'nan. Majo' tana têvee' ntyjii Tyo'ts'on na sijon rey Josafat yo ncüii ts'an natyia ts'anhin. Ndo' jo' jñon jon ncüii ts'an na incyaa jñ'oon' jon na jndyu Eliezer na caquitso tsan'ñeen nnon Josafat na ncju'vi' Tyo'ts'onhin na nndyuij' joo nt'aandaa'ñeen. Ndo' jndui'yuu' juu jñ'oon'ñeen ee ti'ndaa'ñ'enhan'.

**Cotoxen ntsinda rey Acab nn'an tsjan Efraín, ndo'
ty'oón Eliseo cüenta ts'ian na totsixuan Elías**

1 Reyes 22.51—53; 2 Reyes 1—3

Juu xjen'ñeen na toco'xen rey Ocozías nn'an tsjan Efraín, juu jon jnda rey Acabhin. Tyioohin ncüii joo ndye ndo' tjon jon natë'. Nt'ue ts'on jon na ndyii jon na aa chi n'man jon ndo' aa ta'nán. Mang'e jo' vendye nn'an na cotyentjon nnon jon, t'ua jon ts'ian ndëëhan na c'ohan ncüii tsjoon cüenta nn'an filisteos, na ngota'xee'han nnon ncüii ty'ö na conan't'maan' nn'an tsjoon'ñeen, xe na aa n'man jon. Ndo' na s'aa Ocozías na nnda', jo' tso Tyo'ts'on nnon Elías:

—Catsitjon 'u' nn'an na coteyle'ntjon nnon rey Ocozías, ndo'
quitsu' ndëëhan yantyi xe na taxee'han nnön juu jñ'oonva!. Ndo'

quitsu' ndëéhan na c'ontcüe'han na m'aan juu rey Ocozías na quinduehan nnon jon na mancüiixjen ngue' jon.

Ndo' s'aa Elías cha'xjen juu jñ'oon'ñeen na tso Tyo'ts'on nnon jon, ndo' joo nan'ñeen na coteyle'ntjonhan nnon rey Ocozías ty'entcüe'han. Jnduehan nnon jon juu jñ'oon na tso Elías ndëéhan. Joohan tyi'quindiohan na juu Elías jo'. Majo' nquii rey Ocozías taa'yä ts'on jon na majuu Elías tsan'ñeen. Yajo' jñon Ocozías ncüii tmaan' sondaro 'naan' jon na quitsacy'onhan juu Elías. Ndo' tso jon ndëéhan:

—Cha' na ntsi'manhan' ndëého' na mayuu' na matsinën jñ'oon' Tyo'ts'on, nnan chon tsjö'ndue na ntscohan' 'o!." Ndo' ninñoon' tyioo chon na jnanhan' tsjö'ndue, iscüjeñ'enhan' nan'fieen. Ndo' na nnda', yajo' juu rey Ocozías jñon nnda' jon ncüiichen tmaan' sondaro 'naan' jon na cy'onhan juu Elías, ndo' manin'cüajon tjonhan. Yajo' vja ndye jnda jñon nnda' rey Ocozías sondaro 'naan' jon na cy'onhan Elías. Majo' juu capitán na chu tmaan' sondaro'ñeen, teco'xtye jon tonnon Elías, s'aa juu ty'oo Elías na tyi'ntsuee' jonhin yo sondaro na chu juu. Yajo' tso Tyo'ts'on nnon Elías na cjantcüe' juu yo sondaro'ñeen. Ndo' tja jon yohan na m'aan juu rey Ocozías'ñeen. Tso nnda' Elías nnon tsan'ñeen na mancüiixjen ngue' juu tsojnaan' na scüenon juu nn'an na saquitanhin jñ'oon nnon ncüii 'nan na jnan'ya nn'an na conan't'maan'hin, na juuhan' quitsohan' nnon juu na aa ngue' juu ndo' na aa n'man juu. Ndo' jndui' juu jñ'oon'ñeen na tso Elías, ee jndë ve chu na tēquee' Ocozías ts'ian rey, mana tue' jon. Ng'e tavi'nan jnda jon, jo' na tēquee' tyje jon, tsan na jndyu Joram, juu tēquee' na nduihin rey xco.

Tyi'covivio na tui na nnda', tentija xjen na ngay'oon Tyo'ts'on Elías quiñoon'ndue yo jndye istjö. Ndö vaa 'nan na tui. Tomandyi' Eliseo yo Elías, ndo' jndë na tenonhan vendye tsjoon, squehan jndaa Jordán. Tco'tye Elías ndiaatco 'naan' jon, ndo' tmin' jonhan' nnon jndaa'ñeen. Jo' s'aahan' na t'on ndaa'ñeen, ndo' mancha'vehan tet'iohan tyuaa tcüii. Ntyjiya Elías na mavaa vi' xjen na ngay'oon Tyo'ts'onhin, ng'e na nnda', taxee' jon nnon Eliseo'ñeen na nin 'nan na nt'ue ts'on juu na quits'aa jonhin vitjachen na ndui' jon. Sintcüe' Eliseo jñ'oon na nt'ue ts'on juu na nquii Espíritu cüentaa' Tyo'ts'on, juu najnde'iñeen na tyincyaa jon na jndë totsixuan Elías, juuhan' ve vee' jnda na ican juu na ntsixuan juuhan'. Nnda' jñ'oon na tcan juu

ng'e joo ndyu'ñeen, juu tsans'a jnda tsan na tui jndyee, ve vee' jnda 'naan' tsotye juu na ncy'oon juu cüenta. Jo' nnda' vaa naya na tcan Eliseo cha' quii'nt'an nn'an na coninncyahān jñ'oon' Tyo'ts'on, juu ndinonhin ntyja 'naan' ts'ian na tots'aa Elías, jo' juu najndeī na condui Espíritu, tcan juu na ve vee' jnda na ntsixuan juuhan', cha' ndëë nts'aa juu ts'ian'ñeen.

Jo' sintcüe' Elías jñ'oon nnon juu, itso jon:

—Juu jñ'oonva' na macan', jndyaa'han', majo' xe na aa nndyia' xjen na nnt'ui ja, yajo' nninncyaa Tyo'ts'on juu jñ'oon'ñeen.

Ndö' vaa jñ'oon sintcüe' Elías nnon Eliseo. Ndo' ninjonto jndyia' jon na tyjee' ncüii carreta chon na contyja quitso chon, juuhan' na tay'oonhan' Elías quiñoon'ndue quityquii' ncüii jndyee istjö. Cje jndyi ro na tui na nnda', ndo' matsuhin na jndyia' Eliseo. Ve' xia'ntyi ndiaatco 'naan' jon ntjo, tyioohan' tyuaa nquii na vijon na jndui' jon. Sue Eliseo juuhan' ndo' tjantcüe' jon jndaa Jordán. Tmin' jonhan' nnon jndaa'ñeen, ndo' tso jon:

—Nquii Jeová na conduihin Tyo'ts'on na mayuu', ¿aa ntejndeī jon ja cha'xjen na totejndeī jon nquii Elías?

Ndo' vi na jndë tso jon na nnda', ninñoon' t'on nnda'han' juu jndaa'ñeen ndo' tenon Eliseo tyuaa tcüii. Tom'an vendye nn'an na coninncya jñ'oon' Tyo'ts'on na tycya chjo minntyjee'han na jnty'iahān na tui nan'va!. Jnduehan nnon Eliseo na nc'o nn'an quii' jndëë na njnt'uehan Elías, ng'e jnan'tiuhan na aa chi nts'aahan' na isquioo Tyo'ts'onhin quii' ntyo'. Jo' ty'e minndye nn'an na tyequijnt'uehan juu Elías, majo' tana jndiohan jon, ng'e jndë tay'oon Tyo'ts'onhin quiñoon'ndue.

Juu xjen'ñieen ico'xen rey Joram nn'an na conduihan tmaan' tsjan Efraín. Tyia jndyi 'nan tots'aa jon, majo' tyi'cüentyjachen na tyia ts'anhin cha'xjen nquii tsotye jon, rey Acab. Tana sit'maan' rey Joram juu ty'ö Baal, majo' totsit'maan' jon ve joo quitsondye'ñeen na jndëhan' yo s'on ijan. Joo nn'an ndyuua Moab, xjen na tovando' rey Acab, totyionhan s'onndyuua nnon jon, majo' tyi'covivio na jndë tue' jon, jnduehan na tavixe'quityionntyihinhan'. Yajo' tso rey Joram nnon rey Josafat, tsan na ico'xen nn'an tmaan' tsjan Judá, aa xe'quitejndeī tsan'ñieen jon na nts'aa jon tyia' yo nn'an ndyuua Moab'ñeen. Ndo' juu rey Josafat, siu' jon ndo' tejndeī Tyo'ts'on joohan na tantjonhan nn'an Moab. Majo' juu tsan na ico'xen nn'an Moab, vi na jndë tquen jon cüenta na vatsuhin juu tyia'ñeen, tëva

jon cjoo' teonntjö' na ndyii' xi'jndio tsjoonhan, ndo' joo sondaro 'naan' rey Acab yo Josafat, jnty'ia ndëéhan na iscuee' jon jnda jon, tsan na tquentyichen, na tcan jon nnon ty'ö na conan't'maan' nn'an tsjoon'ñeen na quitejndeihan'hin. Ndo' na jnty'ia sondaro'ñeen na nnda', t'man si'ndaa'hан' ngiohan, jnty'ehan, jndui'hан tyentcüe'hан tsjoonhan.

Jndye ts'ian tots'aa Eliseo na tondit'maan'
Tyo'ts'on ntyja 'naanhan'
2 Reyes 4—5

Ncüii jon xjen na tom'aan Eliseo, tue' ncüii ts'an na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on. Juu tsan'ñeen chujnan juu nnon ncüii ts'an. Ndo' juu tsan'ñeen, tsan na tejnde xoquitu' juu ts'oo'ñeen, tyjee' jon na ngachu jon ve yonnon ntsinda ts'oo'ñeen na ntye'ntjontyenhan nnon jon, cha' juu na chujnan tsotyehan, nt'iohan'. Ndo' juu scuu' ts'oo'ñeen, chjoo' jndyi ts'on juu na nndui na nnda', jo' tëcan juu nnon Eliseo na quitejndeい jonhin. Juu tsanscu'ñeen, jnen' jndyihin. Min'chjo ta'nan cuaa na njndëe juu cha' nt'io na chujnan tsosaa' juu, xia'ntyi ncüii xuaa chjo na jndëhan' yo ts'oquichu, juu ro na ñjon chjo nchen' aceite ts'oon olivo. Sijnda' Eliseohin xquen juu na cacüi'jnan juu nguua cüenta jndye ndëe nn'an na ya jñ'oon yohin, ndëe jo' caque' nnda' juu quii' vaa' juu na ntsiquitoo' juu joo nguua'ñeen yo nchen' aceite'ñeen na ñjon xuaa chjo 'naan' juu.

Ndo' s'aa juu na nnda'. Tëcüji'jnan juu nguua cüenta jndye, ndo' vi na jndë tëquee' nnda' juu quii' vaa' juu yo ve ntsinda juu yo'ñeen, iscu' juu 'ndyo vaa' juu, ndo' siquitoo' juu tsoñ'en nguua'ñeen yo nchen' aceite'ñeen na ñjon xuaa chjo 'naan' juu. Jndë jo' tso Eliseo nnon juu na quijndëe juu nchen' aceite'ñeen cha' ndyionntcüe' juu na chujnan tsosaa' juu, ndo' s'on na n'ndyihian' nninjnt'uehin na ntsijnda juu 'nan na icanhan'hin yo ve ntsinda juu.

Ndo' juu tsjoon na jndyu Sunem, jo' tom'aan ncüii tsanscu, taa' ts'on juu na juu Eliseo conduihin ts'an na itye'ntjon jon nnon Tyo'ts'on. Ncüii cüii jon na tovenon jon juu tsjoon'ñeen, toninncyaa tsanscu'ñeen 'nan na tocüa' jon. Juu juu yo saa' juu jnan'jonhan jñ'oon na nndë ncüii cüarto chjo naijon na su cjoo' v'aahan na nninjnt'ue Eliseo juuhan' xjen na ngüenon jon. Neiin' jndyi Eliseo na jnt'ahan juu naya'ñeen jon. Nt'ue ts'on jon na mantyi nts'aa jon ncüii naya joohan. Jo' tcan jon na ncyaa Tyo'ts'on na nc'oon ndahan

na yus'a ee juu tsanscu'ñeen, tsanntue'hin. Ndo' tyincaya Tyo'ts'on juu naya'ñeen, ndo' tui ndahan yus'a.

Majo' juu lu ndahan, ncüii xuee'ñeen ya na jndë timayahin, toquii jndyihan' xquen juu, ndo' majuuto xjen'ñeen tue' juu. Ndo' nquii ndyee juu lu'ñeen, taquityio juuhin nacjoo' jndu 'naan' Eliseo, ndë jo' ninñoon' taquint'ue juu nquii Eliseo. Ya na tuee' Eliseo v'aahan, tëqueel' jon juu cuarto'ñeen, iscu' jon 'ndyo v'aa, tco'xtye jon tonnon jndu naijon na vaquityen juu ts'oo chjo'ñeen. Sinin jon nnon Tyo'ts'on ntyja 'naan' juu. Tcan juu na nincyaa jon na ngüando' nnnda' juu lu'ñeen. Jndë jo' teciüangio jon nacjoo' lu'ñeen cha' quitsivi nnnda'han' si'ts'o 'naan' juu, ndo' tju' jon jndye 'ndyo jon quii' 'ndyo lu'ñeen. Ndo' squinaan lu'ñeen tennon juu, jndyiaa' juu Eliseo. Jndë jo' tyincaya nnnda' jonhin nnon ndyee juu.

Tom'aan ncüii ts'an ndyuua Siria, general conduihin na ico'xen jon jndye jndyi sondaro. Naamán jndyu jon. Na y'oон jon tycu ndö'cotö'hin. Ndo' mantyi tom'aan ncüii yuscuchjo na itye'ntjontyen juu nnon scuu' nquii Naamán'ñeen, juu yu'ñeen jnty'uee sondaro'ñeenhin xjen na tont'ahan tyia' nacio nn'an tsjan Efraín. Juu yuscuchjo'ñeen tso juu nnon scuu' Naamán na juu tsjoon Samaria, jo' m'an ncüii ts'an na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on na juu jon vaa najnde na conduihin na ndëë ntsin'man jon nquii saa' ty'oo juu. Ndo' nquii rey na ico'xen nn'an ndyuua Siria, vi na jndë jndyii jon na nnnda', tyincaya jon jñ'oon na chi ncja Naamán ndyuua na m'an nn'an tsjan Efraín. Ndo' tji jon tson na chi ngay'oon Naamán nnon rey Joram, tsan na ico'xen jon nn'an tsjan Efraín. Majo' nquii rey Joram'ñeen, vi na jndë sijnaan' jon juu tson'ñeen, t'man si'ndaa'han' nchjii jon. Ee tji' jon cüenta na juu rey na ico'xen nn'an ndyuua siria, aa chi nin'quits'aa jon tyia' yo jon ng'e na ican tsan'ñeen na quitsin'man jon juu Naamán. Majo' jndyii Eilseo nchu vaa na m'aan' ts'on rey Joram, ndo' sciüenon jon jñ'oon nnon rey'ñeen na quitsciüenon jon Naamán na m'aan jon, cha' ncuaa' ts'on tsan'ñeen na quii' nt'an nn'an m'an ndyuua Israel, m'aan ts'an na incyaa juu jñ'oon 'naan' nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on.

Ndo' juu Eliseo, vi na jndë tuee' Naamán vaa' jon, jñon jon tsan na itye'ntjon nnon jon na caquitso tsan'ñeen nnon Naamán na caquindëë' jon ntyque' jndaa juu Jordán, yajo' n'man jon. Majo' juu Naamán, vi na jndë jndyii jon na nnnda', siv'ii jndyi jon. Ee sitiujon na aa chi ndui' Eliseo ndo' na ntcan jon na quitsin'man

Tyo'ts'onhin. Min ndicüaa' ts'on jon ndu na ya jndyi tsixuan juu jndaa Jordán. Ntyja na icüji' jon cüenta, jndye jndaa m'aan tsjoon' jon Damasco, tsjoon na ico'xenhan' nn'an ndyuua Siria, na yantyi joohan', chintyi juu jndaa Jordán. Jo' ng'e na quinda' jndyi nchjii jon, sjnda' jon na vancüe' jon tsjoon' jon. Majo' ncüii ts'an na itye'ntjon nnon jon, itso juu nnon jon:

—Nnda' ta, ¿aa tyi'yuu' xe na aa tso Eliseo na quitsa' ncüii nnon 'nan na jndyaa'chen, ntsichon' na ntsiquindë'han'? Majo' juu jon itso jon na quitsa' cüii nnon 'nan na tyi'jndyaa'han'. Yajo', ¿ndu na tyi'quitsa'han'? Ee xe tyi'quitsa' cha'xjen na itso jon nnon', ta'nан naya 'nan'.

Ndö' ro jñ'oon na tso tsan'ñeen nnon Naamán. Yajo' tanguee' Naamán. Tja jon jndaa Jordán, jndëe' jon ntyque' jndaa quityquii'han', ndo' jñ'oon na mayuu', xjen na jndui' jon na matsia, jndë jn'man jon. Yajo' tjantcüe' jon vaa' Eliseo na nin'quits'aa juu nayahin, 'nan na njon jndyi, majo' tana ty'oon Eliseohan'. Yajo' ta' Naamán na vancüe' jon tsjoon' jon.

Tyi'covijndye xjen na jndë jndui' Naamán na vjantcüe' jon tsjoon' jon, juu Giezi, tsan na itye'ntjon nnon Eliseo, tëntyja juu naxen' Naamán ng'e nt'ue ts'on juu na ncy'oon juu cüenta vendye 'nan na taty'oon Eliseo cüenta, 'nan na jnda jndyihan' na sitiu Naamán na nts'aa jon naya Eliseo. Sinin Giezi quintu nnon Naamán. Tso juu na quichen ro jndë sque ve nn'an na m'aan Eliseo na tyi'tquehan na coninncyahen jñ'oon' Tyo'ts'on. Mang'e jo' ican Eliseo na ninnycaya Naamán cüantyi ro s'on yo ndiaa na mninjnt'ue ve nan'ñeen. Nnda' ro jñ'oon na tso Giezi nnon Naamán. Jo' tyincaya jon 'nan na tcan juu, ndo' Giezi je', ty'iu juu joo s'on'ñeen, jndë jo' tëquee' nnnda' juu na m'aan Eliseo. Majo' taxee' Eliseo nnon juu na nin 'nan s'aa juu. Ndo' tso juu na ta'nan. Ndo' t'a Eliseo, tso jon:

—Mantyji ja 'nan na sa'. Tyi'itsohan' na ncüii ts'an na itso juu na itye'ntjon juu nnon Tyo'ts'on na ntcyan juu s'on ndëe nn'an. Nanein tsojnaan' na nnnda' vaa 'nan sa', jo' na nt'uiivi' Tyo'ts'on 'u'. Juu tycu na totsixuan Naamán, ntjotyehan' 'u' ninvaa xeechu'. Ndo' ninñoon' t'a tycu'ñeen juu Giezi.

**Jnt'a nn'an Siria tyia' nacjo nn'an tsjan
Efraín ndo' sin'man Tyo'ts'onhan
2 Reyes 6.8—8.15**

Ncüii jon viochen xjen na ico'xen rey Joram nn'an tsjan Efraín, nquii rey Ben-adad, tsan na ico'xen nn'an ndyuua Siria, tja jon yo sondaro 'naan' jon, taquits'aa jon tyia' yo nn'an tsjan Efraín. Majo' min'cya ro 'nan na sijnda' jon na nts'aa jon, joo nn'an tsjan Efraín incyaa Tyo'ts'on na covaa' n'onhan nchu vaa sijnda' tsan'ñeen. Yajo' taxee' jon ndëe joo capitán 'naan' jon, nin ncüii joohan itsi'man juu ndee nn'an tsjan Efraín 'nan na itsijnda' nquii jon. Majo' t'a nan'ñeen na tamin'ncüiihan na cont'ahan na nnda'. Jnduehan na nnda' vaa ng'e nquii Eliseo itsiquindiyii jon rey Joram jñ'oon na itsinin rey Ben-adad quityquii' cüarto 'naan' jon. Tyionhan' chonhin vi na jndé jndiyii jon na nnda', ndo' tquen jon jñ'oon ndëe nan'ñeen na quijnt'ue jñ'oon'hin yuu vijon m'aan Eliseo cha' nndëe njñon jon sondaro cüenta jndye na ncy'onhan Eliseo'ñeen. Ndo' tijnda' na m'aan jon tsjoon na jndyu Dotán. Yajo' jñon Ben-Adad sondaro 'naan' jon na nt'ahan tjon juu tsjoon'ñeen. Tonco ncüiichen xuee, juu tsan na itye'ntjon nnon Eliseo, jndyiaa' juu sondaro'ñeen. Tso juu nnon jon na nchu ya nt'ahan. Ndo' sintcüe' Eliseo jñ'oon na tyi'nty'ue tsan'ñeen ee majndyentyi sondaro na m'an yo joohan, chichen sondaro 'naan' juu rey Ben-Adad. Yajo' tcan Eliseo nnon Tyo'ts'on na nninncyaa jon na juu tsan'ñeen na itye'ntjon nnon jon, na ya nndyiaa' juu nchu vaa 'nan na itsijnda' Tyo'ts'on. Ndo' tyincyaa Tyo'ts'on jñ'oon na tcan Eliseo. Ndo' jndyiaa' tsan'ñeen na joo ntyo' xi'jndio tsjoon Dotán, too'chenhan' yo carreta chon yo quitso na nan'xuan joo ángeles na cota'ntyjee'han Eliseo. Mantyi tcan Eliseo nnon Tyo'ts'on na ntsinchjaan' jon joo sondaro 'naan' rey Ben-Adad na ve' chjo ro xjen, ndo' s'aa Tyo'ts'on na nnda'. Jndé jo' jndui' Eliseo tondëe sondaro'ñeen, ndo' tso jon ndëéhan na chue' n'onhan nato na ñjonhan. Tso jon ndëéhan na nquii jon ngatsi'man jon nato na cojnt'uehan. Ndo' tachu jndyoyu jonhan tsjoon Samaria, tsjoon na ico'xenhan' nn'an tsjan Efraín. Cha'nan ndye hora na ngaca ts'an na nndui'juu tsjoon Dotán na nnguee' juu tsjoon Samaria. Ndë jo' tcan Eliseo na nninncyaa Tyo'ts'on na ya njnty'ia nnda' nan'ñeen, ndo' s'aa Tyo'ts'on na nnda'. Ndo' nquii rey Joram, vi na jndyiaa' jon na jndé sque sondaro'ñeen tsjoon' jon, tso jon nnon Eliseo na nin'quitsciuje jon joo sondaro na jnan ndyuua Siria.

Majo' tso Eliseo na cyaa jon 'nan na ntcüa'han, jndë jo' ncyaa jon na ngontcüe'han tsjoonhan. Ndo' majo' ro 'nan s'aa rey Joram. Vi jndë na tui na nnda', joo nn'an Siria jnty'ehan vixjen na tavitincyohan na nt'ahan ndyia' yo nn'an tsjan Efraín.

Técantyichen xuee ndo' tyjee' nnda' rey Ben-adad tsjoon Samaria, na nts'aa nnda' jon tyia' yo nn'an tsjoon'ñeen. Majndye xuee na tots'aa jon tyia'ñeen ata jndyue 'nan na ntcüa' nn'an tsjoon Samaria. Mioon m'aan jndo' t'man quii' nt'anhan. Ndo' jnda jndyi 'nan na min, min tyil'yahan'. Tsojnaan' juu jndo'ñeen, jo' ncüii tsanscu iscucee' juu jnda nquii juu na tquii juuhin. Tso rey Joram jnaan' nquii Eliseo na nnda' vaa 'nan na coquenonhan, ndo' sitiu jon na ntyjee jon xquen Eliseo na ntscuee' jonhin. Jñon jon ncüii sondaro vaa' Eliseo na ntscuee' tsan'ñieen, majo' jndë si'man Tyo'ts'on nnon Eliseo na vja tsan'ñeen na m'aan jon, ndo' nin ts'ian vaquits'aa tsan'ñeen. Jo' na iscu'tyen Eliseo 'ndyo vaa' jon. Chjo ro xjen na jndë matuee'non sondaro'ñeen na m'aan Eliseo, majo' ta'nán squinaan jon 'ndyo v'aa'ñeen. Majuuntyi xjen'ñeen, tyjee' nquii rey Joram. Itso jon nnon Eliseo:

—Nquii Tyo'ts'on its'aa jon na nnda' vaa na coquenön. Ve' jn'aan na nguënt'öntyëchën na ntejndeí jon jaa.

T'a Eliseo, tso jon:

—Quindyi' jñ'oon na itsiquindiyii Tyo'ts'on 'u', na 'iochen xjenvahin, nguen jndëtyoo' yo ntquen cebada 'ndyo teontsjö' tsjoon Samaria na min'chjo tyi'jnda na nninjnt'uhan'.

Majo' nquii tsan'ñeen na conduihin ts'an na vantyja xen' nquii rey'ñeen, tyi'cantyja ts'on juu na nnguaa na nnda'. Tso jon:

—Juu jñ'oonva' na tsu', tyi'jon jnda na ndëe nduihan'. Min xe na aa ntscuinaan Tyo'ts'on ventana tsjö'ndue ndo' nts'aa jon na ngua' 'nan na ntcüa' nn'an, tyi'xe'quindui 'nan na matsu' ndö'.

Ndo' t'a Eliseo 'ndyo tsan'ñeen:

—Nndyia' nnon' na nduihan', majo' tyi'xe'ncyaahan' na ntcüa'han'.

Naxen' teonntjö' na ndyia' juu tsjoon Samaria, jo' tom'an neque nannon. Chohan tycu ndö'cotö'. Ng'e ninjndo' jndyihan, jo' jnan'tiuhan cuaanquii na nc'ohan na m'an sondaro ndyuua Siria. Ee totji'han ciuenta tanin min xe na aa mnan'cüje sondaro'ñieenhan ee tsojaan' juu jndo' t'man'ñeen, xe na aa ntjohan juu tsjoon Samaria, mancüii xjen ncüjetohan yo jndo' t'man. Yajo' xjen na vavinton

chjo, ty'ehan naijon m'an sondaro'ñeen. Majo' min'ncüii sondaro nn'an Siria tac'oonhin jo'. Ee nquii Tyo'ts'on jndë s'aa jon na tondye nan'ñeen na c'uaa cancyo jndye jndyi quitso na contja o' careta tyia'. Jo' na jnan'tiu nan'ñeen na minchen sondaro cotsque na nt'a nan'ñeen tyia' yo joohan. Ndo' ng'e na nnda', jnannon ntjeintohan. Jnty'ehan tsoñ'en quinchu 'naanhan.

Xjen na mavaa xjen na ntsque nenque nan'ñeen na chohan ntycu ndö'cotö', ndo' jndë na squehan yuu na t'on sondaro'ñeen, jndiohan tanan'ñeen c'oon. Tcüa'han ndo' têhan 'nan na jnty'e sondaro'ñeen, ndo' mantyi jndiohan ndiaa yo xoquitu' na tasay'on sondaro'ñeen. Majo' taa' n'onhan na tyi'ya cont'ahan na tyi'conan'quindyiihan ntyjehan nn'an tsjoonhan. Yajo' tyentyjaah'han 'ndyo teonntjö' 'ndyo tsjoonhan. Jnan'quindyiihan sondaro na cotquen cüenta jo' na nnda' vaa. Ndo' joo nan'ñeen, tyenan'quindyiihan juu rey. T'ua rey'ñeen ts'ian na ty'e vendye sondaro na tantjo quitso, na njnty'iahan na aa mayuu' cha'xjen jndue nan'ñeen. Ndo' jndio sondaro na mayuu' na nnda' vaa. Yajo' tsoñ'en nn'an tsjoon'ñeen jndui'han, ty'ehan naijon na t'on sondaro 'naan' rey Ben-adad. Ndo' vi jndë squehan jo', tyechohan 'nan na jnty'e sondaro'ñeen. Ndo' jndui'yuu' juu jñ'oon'ñeen na tso Eliseo, ee tijnt'ua jndétyoo' trigo yo cebada na min'chjo tyi'jnda. Majo' juu tsan'ñeen na conduihin ts'an na vantyja xen' rey na co'xen jon nn'an tsjan Efraín, na tyí'cantyja ts'on juu jñ'oon na tso Eliseo, iscuee'hant'hin na jndyue nn'an hin xjen na jndei jndui'hin 'ndyo teon juu tsjoon'ñeen, ee tsojnaan' na ninjndo' jndyihan, nin'cy'onhan 'nan na jnty'e sondaro'ñeen. 'Nan na sitiu tsan'ñeen na tyi'je'quindëe' nduihan', jndyiaa' juu 'nan na tyi'quitsiyuu' juu na nndë nguua, majo' tatyincyahaan' na ninjnt'ue jon min ve' chjovi'han'.

Tja tjantyi xuee ndo' tja Eliseo tsjoon Damasco, tsjoon na ico'xenhan' nn'an ndyuua Siria. Juu rey Ben-adad, tivii' jon. Jo' jñon jon Hazael, tsan na itye'ntjon nnon jon na ciuaxee' tsan'ñeen nnon Eliseo na aa n'man jon. Ndo' jo' tja Hazael, tacüaxee' jon jñ'oon'ñeen nnon Eliseo. Ndo' tso Eliseo na cjatsiquindyii jon rey Ben-adad na n'man jon. Ndo' mantyi tso Eliseo nnon Hazael na jndë si'man Tyo'ts'on nnon jon na mancüii xjen nguee' rey Ben-adad ndo' nquii Hazael nc'oон juu ts'ian na nduihin rey. Yajo' tantcüe' Hazael na m'aan rey Ben-adad. Téquitso juu nnon jon na mancüiixjen

n'man jon. Majo' ncüiichen xuee siquindaa' juu ncüii ndiaaso ndo' iscüie juuhan' nnon rey Ben-adad. Nnda' vaa na iscuee' juuhin. Ndo' mayuu' tëquee' jon, t'oon jon rey xco ndëë nn'an ndyuua Siria.

Toco'xen Joram nn'an tsjan tmaan' Judá

2 Reyes 8.16-24; 2 Crónicas 20.31, 21.1b—22.1

Juu Joram, tsan na toco'xen nn'an tmaan' Efraín, viochen xjen na toco'xen jon, tue' Josafat, tsan na toco'xen nn'an tmaan' Judá. Ntcyu ncho'on chu toco'xen jonhan. Jndë na tue' Joram, juu jnda jon, tsan na tquechenhin, tëquee' jon rey xco ndëë nn'an tmaan' Judá'ñeen. Ndo' vi na jndë ntjotyehin rey, yajo' t'ua jon ts'ian na quinan'cüje sondaro 'naan' jon tsoñ'en ntyje jon, ntsinda tsotye jon, mantyi ñ'en tsoñ'en nn'an na sitiu jon na mantyi nnan'chonhan na nin'quitji'hanhin na conduihin rey, cha' joohan ntjo rey. Scuu' jon jndyu Atalía, jnda juu rey Acab, tsan na toco'xen nn'an tmaan' Efraín. Ndo' ng'e na nnnda', jndye nnon tyia tots'aa Joram na mancüiixjen tont'a joo rey na toxen nn'an tmaan' Efraín ndyu na toxen'chen. Quii'nt'an tsoñ'en nnon 'nan tyia na tots'aa jon, si'man jon ndëë nn'an tmaan' Judá na quinan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na conduehin na nquii Tyo'ts'on conduihan', majo' conan'vi'nn'anhan'hin. Ndo' na s'aa Joram na nnnda', siv'ii Tyo'ts'onhin. Majo' ta'nán t'uivi' jon tsan'ñeen ng'e jndë tco' jon 'ndyo jon mnon David na mancüiixjen nc'oон ncüii ts'an tsjan 'naan' nquii jon na jndyocahan' na ntco'xen tsan'ñeen nn'an tsjan Judá. Ta'nán t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon ncüiichen ts'an na ejacüji' juu nquii Joram quityquii' juu ts'ian na conduihin rey, cha'xjen na jndë tots'aa jon yo nn'an na tyia 'nan na tont'a na toxenhan nn'an tmaan' Efraín.

Joo nguee'ñeen, nque nn'an ndyuua Edom, totyionhan s'on nnon tsan na co'xen nn'an tmaan' Judá. Ndo' jnan've nn'an ndyuua Edom cjo nn'an Judá, jnduehan na tavije'quityionhan joo s'on'ñeen. Jnt'ahan tyia' yo nn'an Judá ndo' ta'ntjonhinhan'. Tyincaya Tyo'ts'on na vanaan na tui na nnnda' cha' ncju'vi'han' juu Joram na jndë totsitjahin nnon jon. Vitjachen na tay'oon Tyo'ts'on Elías quiñoon'ndue, tji jon tson na scüenon jonhan' nnon juu rey Joram. Ndö vaa jñ'oon na siquindyii juu tson'fieen: "Nquii Tyo'ts'on itso jon na 'u' tyi'cotsiquindë' na tonnon jon cha'xjen tots'aa tsotye', nquii Josafat, juu jon ndo' mantyi nquii tsotachi' Asa. 'U' cüajon natyia matsa' cha'xjen jndë tont'a joo nn'an na toxen nn'an tmaan'

Efraín. 'U' iscüje' joo nty'iu' ntsinda nquii tsotye', ndo' joohan yantyichen nn'an tonduihin chichen 'u'. Tsojnaan' na nnda' xjen ts'an 'u', jo' nninncyaa Tyo'ts'on na joo nn'an va' m'aan navi' na ntquenonhan, joohan ndo' mantyi joo nn'an ndyuua na maco'xen'. 'U' ncy'oon tycu 'u' ndo' juuhan' ntscuee'hant' 'u'."

Ndö' vaa jñ'oon tsiquindyii juu tson'ñeen na scüenor Eliás nnon rey Joram. Tyi'covivio na tui na nnda', ndo' s'aa Tyo'ts'on na vanaan na joo nn'an filisteos yo nn'an árabes jnt'ahan tyia' yo nn'an tsjan Judá. Ndo' tantjonhan juu tyia'ñeen na jnt'ahan yo Joram ndo' tyey'onhan tsoñ'en 'naan' jon yo joo scuu' jon yo mantyi tsoñ'en ntsinda jon, xia'ntyi juu tsanche jnda jon, juu ro ta'nan tyey'onhan. Ndo' vandya' na nnda', mantyi tyincyaa Tyo'ts'on na ty'oón ncüii tycu Joram na tovivii' jon, toquioo tyaa' jon, na juu tycu'ñeen téca ve chu ndo' iscuee'hant'hin. Xjen na tantly'iuhiñ, nque nn'an na m'an ndyuua na toco'xen jon, ta'nan jnan'chjoo' n'onhan na tue' jon. Toco'xen jon nn'an tsjan Judá nen chu, ndo' vi na jndë tue' jon, juu jnda jon tsanche, juu juu tèquee' rey xco ndëë nn'an tsjan Judá. Ocozías jndyu tsan'ñeen.

Iscuee' Jehú nn'an 'naan' rey Acab 2 Reyes 8.25—10.36; 2 Crónicas 22.2-9

Juu rey Ocozías, tsan na toco'xen nn'an ndyuua Judá, tyia ts'anhin, ng'e tsondyee jon, juu Atalía, jnda ntyjo rey Acab, tsan na toco'xen nn'an tsjan Efraín. Juu Atalía'ñeen tyii' juu 'ndyo juu Ocozías na nts'aa jon 'nan na tyi'ya. Ncüii jon tja jon tsjoon Jezreel, tèquindyaia' jon rey Joram ee ya jñ'oonhin yo tsan'ñeen. Tja jon jo' ng'e jndë tquee' rey Joram'ñeen na taquits'aa jon tyia' yo sondaro ndyuua Siria.

Viochen xjen na m'aan jon jo', juu moso 'naan' Tyo'ts'on, nquii Eliseo, t'ua jon ts'ian nnon ncüii ntyjehin tsan na mantyi incyaa juu jñ'oon' Tyo'ts'on. Jñon jon tsan'ñeen na caquitscongio juu nchen' aceite olivo xquen Jehú. Tsan'ñeen conduihin capitán ndëë sondaro 'naan' nquii rey, tsan na ico'xen joo nn'an tmaan' tsjan Efraín, ndo' na quitsos juu nnon tsan'ñeen na juu jon nc'oon rey xco ndëë nn'an tmaan' tsjan Efraín. Mantyi tso Eliseo nnon tsan'ñeen na quitsos juu nnon Jehú na juu jon quitscuee' jon ncüii tsans'a na tuihin tsjan 'naan' nquii rey Acab, ndo' mantyi nquii tsanscu scuu' Acab, tsan na jndyu Jezabel. Ndö' ro navi' na quits'aa jonhan ng'e t'man jnanhan vaa xe ng'e jnan'cüjehan jndye nn'an na tonan't'maan'han nquii

Tyo'ts'on. Yajo' tja tsan'ñeen, siquindë jon juu jñ'oon na tso Eliseo nnon jon. Ndo' vi jndë na siquindyii jon Jehú juu jñ'oon'ñeen, jnannon jon. Ndo' na s'aa tsan'ñeen na nnnda', yajo' vendye capitán na ya jñ'oonhan yo Jehú, taxee'han nnon jon nin ts'ian na tyjee' tsan'ñeen. Ndo' vi na jndë siquindyii jonhan na nnnda' tso tsan'ñeen, jnan'jonhan yo Jehú na nc'oon jon rey xco.

Yajo' sjinda' Jehú yo joo capitán'ñeen nchu vaa nt'ahan na nnan'cuee'han juu rey Joram. Juu xjen'ñeen m'aan jon vats'ian 'naan' jon tsjoon Jezreel. Van'man jon na tquee' jon na tja jon tyia'. Tua Jehú carreta 'naan' jon, tja jon tsjoon Jezreel. Ndo' vi na jndyiaa' rey Joram yo rey Ocozías na ndyo vindyoo' Jehú, ncüii cüiihan tuahan carreta 'naanhin, ndo' tyequitjonthin jon. Taxee' rey Joram nnon Jehú na aa yo jñ'oon ya na ndyo jon jo'. T'a jon, itso jon na joo nn'an tsjan Efraín, je'c'onhan na ya viochen xjen na ninvaa vando' ndyee nquii rey Joram na itsit'maan' jon 'nan na ve' conan'ya nn'an, ndo' na its'aa tsan'ñeen ts'ian quindua'. Ndo' nquii rey Joram, vi na jndë jndyii jon juu jñ'oonva', taa' ts'on jon na juu Jehú jndë jndyo juu na ntsquioo juuhin na nquii juu nduihin rey xco. Yajo' sixuaa jon nnon rey Ocozías na t'man na toncuu' vaa, ndo' vehan jndeい jnan'nonhan. Majo' nquii Jehú yo nn'an na conan'jon yohin, totjue'han flechas cjoo' rey Joram ndo' jnan'cuee'han jon. Ndo' ndécyta mantyi jnan'cuee'han juu rey Ocozías ng'e vehan ninnquii' tuihan tsjan rey Acab na jndyocahan'. Ndo' tjue'han si'ts'o 'naan' rey Joram ndyuua na totsixuanhan' cüentaa' tsoNabot, jo' tcüe' neoon' rey Joram.

Ndo' tjantyichen Jehú, tuee' jon tsjoon Jezreel. Jo' jndyiaa' jon nquii tsanscu Jezabel. M'aan tsan'ñeen quii' vats'ian t'man, indyiaa' juu ncüii ventana nandye. Sixuaa Jehú ndëe vendye nn'an na cote'yntjonhan tyquii' juu vats'ian'ñeen, na quinan'cüentyjahan tsanscu'ñeen tyuua. Ndo' jnt'a nan'ñeen na nnnda', jo' na iscuuee'han'hin. Juu tsjoon Samaria m'an nn'an na t'man conduihan na cota'ntyjee'han nannon ntsinda juu rey Acab. Scüenon Jehú tson ndëe nan'ñeen. Nnon juu tson'ñeen tso jon na quitji nan'ñeen nin ncüii jnda rey Acab'ñeen na nt'ue n'onhan na nc'oon tsan'ñeen rey xco ndëéhan. Ndë jo' c'on cjehin yo nt'öts'ian na nt'ahan tyia' cha' ntjotyen juu tsan'ñeen rey. Majo' t'on nan'ñeen na ncyahin na nt'ahan na nnnda', ndo' jnan'ntcüe'han jñ'oon na min'ncüii ts'an tyi'xe'quitjihan na nc'oon juu rey xco ndëéhan. Ndo' nquii Jehú, vi na jndë jndyii jon na nnnda', siquindyii jon nan'ñeen na

quinan'cüjehan tsoñ'en nannon ntsinda rey Acab. Joohan quindë ndyenn'an ncho'nquihan. Yajo' nque nan'ñeen na t'man conduihan ndëë ntyjehan nn'an tsjoon Samaria, jnan'cüjehan joo ntsinda juu rey Acab'ñeen ndo' tyionhan nquen nan'ñeen quii' ntque, jnan'cüenonhin joohan' nnon Jehú. Mantyi iscüje jon min'cya ro ts'an na condui juu nn'anchuu' rey Acab oo na sijon juu yo tsan'ñeen, min'ncüihin tana jnty'ii jon. Ndo' nnnda' vaa si'manhan' na mayuu' jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnon Elías ntyja 'naan' rey Acab.

Ndo' vi jndë na ntjo Jehú rey ndëë tmaan' nn'an tsjan Efraín, sitiu jon nchu vaa nts'aa jon na ngacüentyjee' na conan't'maan' nn'an juu Baal, na juu juu ve' quintu na conduihin Tyo'ts'on. Yajo' s'aa Jehú ncüii nnon na sivi'nn'anhan' nn'an. Ve' s'aa ya jon na nin'quitsit'maan' jon juu Baal'ñeen. Jo' sjnda' jon na nguua nguee, ndo' t'ua jon ts'ian na ninncyo tsoñ'en ntyee na conan'cüjehan quioo' na conincya nn'an na conan't'maan'han juu Baal'ñeen yo ncüii cüii ts'an na incyaa jñ'oon ntyja 'naan' juu ty'öl'ñeen. Tsoñ'en nan'ñeen squehan, ndo' yaya tajndo rey Jehú nan'ñeen cha' ncüaa'ya ts'on jon na aa m'aan ts'an quii'nt'an nan'ñeen na itsit'maan' juu Jeová. Jndë jo' tquen jon sondaro 'naan' jon xi'jndio vats'on naijon na conan't'maan' nn'an juu Baal'ñeen. Xjen na jndë iscuee' jon quioo' na conan'cohan na conan't'maan'han juu ty'öl'ñeen, yajo' t'ua jon ts'ian ndëë sondaro 'naan' jon na c'oque'han quityquii' juu vats'on'ñeen, ndo' quinan'cüjehan tsoñ'en nan'ñeen. Vi jndë tui na nnnda', yajo' jnan'tyui'hан juu vats'on'ñeen. Mannda' vaa na s'aa rey Jehú na taventyjee' na tonan't'maan' nn'an tsjan Efraín juu Baal. Tevee' ntyjii Tyo'ts'on na s'aa rey Jehú na nnnda', ndo' tquen jon 'ndyo jon nnon juu na nninnencyaa jon na nenque vee' nn'an tsjan 'naan' juu na nc'onhan ts'ian rey ndëë nan'ñeen, jnda nquii juu, ndo' ata nguee' na vja nenque na vaca tsjan 'naan' juu. Majo' tyi'ya 'nan na s'aa rey Jehú, ng'e tyi'ninvito na siquindëë jon nchu vaa co'xen jñ'oon na tquen Tyo'ts'on. Ee totsit'maan' jon joo ve quitsondye quijndë na jndëhan' yo s'on ijan na sia rey Jeroboam. Viochen xjen na tom'aan rey Jehú na conduihin rey ndëë nn'an tsjan Efraín, ndo' tyincyaa Tyo'ts'on na nque sondaro cüentaa' ndyuua Siria, tyjehan ninvaa tyuua na tonnon jndaa Jordán juu tontyja na quindui' ndo'cüjioon'. Juu rey Jehú toco'xen jon nn'an tmaan' tsjan Efraín ntcyu ncho'nen chu. Jndë na tue' jon, t'oon jnda jon Joacaz rey xco ndëë nn'an tsjan Efraín.

**Tsanscu Atalía ico'xen jon nn'an ndyuuaa
Judá ndo' majo'ntyi rey Joás
2 Reyes 11—12; 2 Crónicas 22.10—24.27**

Jndë na tue' rey Joram, ntjo scuu' jon, tsan na jndyu Atalía. Ya na taa' ts'on jon na jndë iscuae' rey Jehú jnda jon, rey Ocozías, tsan na ico'xen nn'an ndyuuaa Judá, yajo' sitiu tsanscu'fieen na ntscüee' jon tsoñ'en nn'an tsjan 'naan' rey David na jndyocahan', nn'an na nan'xuanhan na nc'onhan rey. Nnda' sitiu jon cha' nquii jon ntjohin na nduihin tsanscu na ntco'xen jon nn'an ndyuuaa Judá. Majo' juu tsanscu na jndyu Josaba, juu juu jnda rey Joram, täy'oon Josaba'fieen luchjo jnda tsoxio juu rey Ocozías, ndo' ty'iu juuhin. Jndyu lu'ñeen Joás. Juu saa' Josaba conduihin tyee tque, jndyu jon Joiada, tejndeí jon Josaba'ñeen na ty'iuhin yuchjo'ñeen yo juu tsanscu na ivantyjee'hin. Ty'iuhan juu ncüii cüarto quityquii' vats'on t'man. Yon chu tom'aan yuchjo'ñeen jo', ndo' juu xjen'ñeen toco'xen Atalía nn'an ndyuuaa Judá.

Ndo' juu Joás, ya na tuee' na ntyque' chuu' juu, nquii Joiada sitiu jon na majndye nn'an nta'nguee'han na nc'oon Joás rey, jo' tji'ya jon cüenta na jndë tue'ntyja xjen na ntsiquindë jon juu ts'ian'ñeen. Tsoñ'en capitán na cota'ntyjee' jo', sincüii jonhan ndo' si'man jon juu Joás'ñeen ndëéhan. Sijnda' jon jñ'oon yohan na juu yuchjo'ñeen, 'ndyehanhin na ntjohn rey. Yajo' jnan'tjonhan tsoñ'en nn'an levitas ndo' mantyi jnan'jon nan'ñeen na ntquenhan cüenta na tyi'ntscuee' chi'taan' juuhin. Ndo' jnt'ahan na nnnda'. Tji'han Joás quii' vats'on, tquenhanhin ncüii joo nandye chjo naijon ndëé njnty'ia tsoñ'en nn'anhan. Tyionhan ncüii corona xquen juu lu'ñeen, ndo' jnt'ahan na conduihin rey. Tyincyaahan' na neiin jndyi nn'an na ncüiichen jon m'aan nnnda' ts'an na conduihin rey 'naanhan, ndo' ta'han na totahan alabanzas ndo' totja'han ndu.

Ndo' juu tsanscu Atalía'ñeen, ya na jndyii jon na c'uuaa cotja' nn'an, jo' tja jon vats'on, täquindyaia' jon nin 'nan condui. Ndo' ya na jndyiaa' jon na minntyjee' juu rey chjo'ñeen jo', sixuaa jon na conan've nn'an nacjoo' jon na ntji'hanhin na conduihin tsanscu na ico'xen. Majo' t'ua Joiada ts'ian na quitji' sondaro'ñeenhin vats'on, coy'onhan jon ndo' quinan'cueelhanhin. Ndo' jnt'ahan na nnnda'.

Jndë jo' s'aa Joiada na nquii rey Joás yo nin'tsoñ'en nn'an, quinan'jonhan jñ'oon na ninnquii'chen nnan't'maan'han Jeová, nquii jon na conduihin Tyo'ts'on na mayuu'. Jndë jo' tsoñ'en

nan'ñeen tyeque'han quii' vats'on tsjoon Jerusalén naijon na tonan't'maan' nn'an juu ty'lö Baal, ndo' jnan'tyuii'hinhan'. Mantyi jnan'cuee'han nquii tyee na iscüje jon quoo' quii' juu vats'on'ñeen. Jndë na tui na nnda', sinchu' Joiada ts'ian na nque ntyee cüentaa' Jeová yo levitas, nt'ahan ts'ian cha'xjen na si'man Tyo'ts'on nnon Moisés na quint'ahan.

Mannda' vaa na t'oон Joás rey ndëë nn'an ndyuua Judá. Nquii tyee Joiada, tejndeи jonhin na totsit'maan' jon Tyo'ts'on. Tji Joiada ve yuscu na ngoco Joás yohan. Ndo' tom'an ntsinda jon yo joohan. Tquen Joás ts'ian na quityion nn'an cha'vijon s'onndyuua ndo' yo joo s'on'ñeen tyion jon nn'an na tota'ya nnda'han juu vats'on naijon na nin'cüi'ndaa'han.

Jndë na tue' nquii tyee Joiada, t'on vendye nn'an na tonan'jnda'han xquen rey Joás na quitsit'maan' jon mañoon nty'lö na chito conduihan' nquii Tyo'ts'on na mayuu'. Jñon Tyo'ts'on nn'an na coninncyahan jñ'oon' jon ndëë nn'an Judá na jndue nan'ñeen na tso jon na tyi'nan't'maan'han 'nan na chito conduihan' Tyo'ts'on na mayuu', xia'ntyi quinan't'maan'han nquii jon. Majo' tanin ts'an sue jñ'oon na jndue nan'ñeen. Neüii tsan'ñeen na jñon Tyo'ts'on ndëëhan jndyu jon Zacarías, juu jon jnda nquii tyee Joiada. Tso jon ndëë nn'an:

—O' tyi'quinan'jñ'oon'ho' jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', ndo' ng'e na nnda', cojnt'ue nqueho' na nt'uiivi' jon 'o'. 'O' tyi'nin'cy'onho' cüenta nquii Tyo'ts'on, ndo' tsojnaan' jo', mantyi nquii jon tyi'nin'cy'oon jon cüentaho'.

Mannda' ro jñ'oon na tyincaya tsan'ñeen. Majo' tatëvee' ntyjii rey Joás na tso tsan'ñeen na nnda', ndo' t'ua jon ts'ian na quituen' nn'an ntjö' tsan'ñeen na quinan'cuee'hanhin. Ndo' jnt'a nn'an na nnda', ata xoncüe ch'een' vats'on, jo' jnt'ahinhan'. Min tasijñ'oon' rey Joás tsoñ'en naya na tots'aa nquii Joiada, tsotye nquii Zacarfás'ñeen. Ndo' na s'aa rey Joás na nnda', tyincaya Tyo'ts'on na sque sondaro ndyuua Siria na jnt'ahan tyia' yo nn'an ndyuua Judá. Ndo' na tyincaya jon na tui na nnda', cha'vijon tja' jon rey Joás. Jnan'cüje sondaro'ñeen tsoñ'en nn'an na coto'xen sondaro 'naan' jon, ndo' mantyi jnan'quee'han nquii rey Joás. Ndo' na tui na nnda', ve nn'an na cotye'ntjonhan nnon jon, jnan'tiuhan na nnan'cuee'han jon, jnaan' na iscuee' jon juu Zacarías. Xjen na jnan'cuee'hanhin, vaa jon

cjoo' jndu 'naan' jon. Jndë venn'an chu na toco'xen jon. Ndo' jnda jon, tsan na jndyu Amazías, tēquee' jon rey xco.

**Incyaa Joel jñ'oon ndëë nn'an Israel ntyja
'naan' 'nan na ntquenonhan
Joel 1—3**

Ncüii jon jñon Tyo'ts'on ncüii navi' t'man cjo nn'an tmaan' Judá. Tyooo quintcaandye quii' ntjon 'naanhan ndo' jnan'quitsu o' tsoñ'en ntjon na jnon nan'ñeen. Tsojnaan' na nnad'a' tui, jndye jndyi nan'ñeen tojnty'iahan navi' yo jndo' t'man. Mantyi s'aa jon na tavitua'. Majo' min na nnad'a' tuaa, jñon jon tsan na jndyu Joel ndëë nan'ñeen na quitso jon ndëëhan nin ng'e'ñeen na coquenonhan navi'min'. Ndö chjo jñ'oon sinin Joel ndëëhan:

—Nnada' 'o' nn'an na conditqueho' ndëëhë yo tsoñ'en ntyjë, chuhan' na quitquenho' cüenta jñ'oon na matsiquindy ja 'o'. Tsoñ'en ntjon na jnön chuvahin, jndë ti'ndaa'ñ'enhan'. Juu chuvahin, xjen na ngue' ntjon njanhan, min'ncüii jaa xe'c'ön na nën yohan'. Tsoñ'en jaa chuhan' na quitanhan na quitejnde Tyo'ts'on jaa. 'Nan na min nduëë, je'cünionhan' na nninncya nnon jon 'nan na manciüixjen coninncya xjen na conan't'man' jaa jon. Its'aahan' cha'vijon na nin'quitsiquitsu jon jaa.

'Majo' xe na aa ntcüe' n'onho' jnanho' na tonnon jon ndo' na nnan't'maan' nnad'a'ho' nquii jon, ndo' na nnan'manho' na mayuu' tyia ngioho' yo ntyja 'naan' tsoñ'en 'nan natyia na jndë tonan'tjaho' tonnon jon, xe na aa nt'aho' 'nan na matsjö, yajo' ntsit'man ts'on jon 'o', ata ndëë nts'aahan' na ndyio xco jon jn'aanho' yo 'nan na icanhan' 'o'. Nquii Tyo'ts'on t'man vaa na minndoo' jon jaa ndo' ya jndyi conduihin. Juu jon min tyi'nin'cju'vi' jon jaa. Majo' chuhan' na quitquenho' cüenta na t'man jndë tonan'tjaho' na tonnon jon, min nqueho' tyi'quinan'manho' na tyia ngioho' ntyja 'naanhan'. Jo' 'o' nn'an na conditqueho' ndëë nn'an, qui'manho' nn'an. Quinan'ncüiho'hin. Cüa, quityjë 'nan jndyuë cha' quitsi'manhan' nnon jon na mayuu' cotquën cüenta na jndë tonan'tja jaa tonnon jon. Ndo' nque ntyee njanhan, quinan'neinhan nnon Tyo'ts'on na quitsit'man ts'on jon jaa jnan na nan'xuan.

Ndö' vaa jñ'oon na sinin Joel ndëë nanm'ann'ian'ñeen. Ndo' vi na jndë jnan'quindë nan'ñeen jñ'oon na siqui'maan' jon joohan, t'a Tyo'ts'on jñ'oon na tanhan nnon jon. Tco' jon 'ndyo jon na ngacüentyjee' na m'aan quintcaa na conan'ndaa' o' ntjon 'naanhan.

Ndo' mantyi tco' jon 'ndyo jon na ya nc'on nda'hán, ndo' nts'aa jon na ya jndyi ngue' ntjon 'naanhan na cha' ntsinonhan' joo 'naanhan ndyu na jndë totsitjahan' 'nanhin. Tso jon ndéehan na nnan't'maan'han jon ntyja 'naan joo 'nan ya na its'aa jon yohan.

Ndo' mantyi tco' Tyo'ts'on 'ndyo jon na ngue'ntyja xjen na ntscüenon jon nquii Espíritu na conduihin, ndo' nquii Espíritu'ñeen nts'aa jon 'nan na nts'aahan' vacue nc'oón' n'onhan ntyja 'naan'han'. Joo nan'ñeen nguaahan' nnon tsonnangue yo tsjö'ndue, cha' ntquen nn'an cüenta na mayuu' m'aan Tyo'ts'on. Tso jon na tsoñ'en nan'min' nguaahan' vitjachen na ngue'ntyja juu xuee na jndë sijnda' jon na ntco'xen jon nn'an tsonnangue ntyja 'naan' jnanhan. Juu xjen'ñeen, min'ninchen ts'an na ntcan juu na cüañoon' jonhin, je'cacüja'han' tsan'ñeen juu navi' t'man na nc'oón juu xjen'ñeen. Ndo' mantyi tco' Tyo'ts'on 'ndyo jon na vi na jndë tenon juu navi' na coquenon nn'an, ndo' nn'an tmaan' Judá, ntycyahan mañoón ndyuua, ndyio xco jon jn'aahan. Ndo' mantyi tso jon na joo nn'an na nt'avi'han nan'ñeen, mantyi nt'uiivi' jonhan, ndo' mantyi juu xjen'ñeen nt'uiivi' jon nn'an mañoón ndyuua ntyja 'naan' tsoñ'en natyia na jndë tont'ahan. Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on, na nts'aa jon na juu tsjoon Jerusalén, ntsixuanhan' tsjoon ji'ua na ngüantyjee'han' joo nn'an tsjan Judá.

**Itsinin Jonás yo tsan na ico'xen tmaan' Efraín, ndo' siquindyii
juu nn'an tsjoon Nínive na ntsiquitsu Tyo'ts'on tsjoonhan**

2 Reyes 14.25; Jonás 1—4

Juu Jeroboam na jndë ve, xjen na toco'xen jon nn'an tmaan' Efraín, tom'aan ncüii ts'an na toninncyaa jon jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja 'naan' 'nan na nguaa. Jonás jndyu tsan'ñeen. T'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon jon na cjaquitsiquindyii jon nquii rey'ñeen na jndye ndyia' na nts'aa jon ngüantjon jonhan', ndo' joo ndyuua cüentaa' Efraín na jndë tyje nn'anhan' ndueehan ndyu na toxen'chen, joo ndyia' na nt'ahan, jo' ntyjentcüe'han joo ndyuua'ñeen. Ndo' tui cha'xjen na jndë tso Jonás. Nquii Jeroboam na jndë ve toco'xen jon nn'an tsjan Efraín. Totyio Tyo'ts'on jn'aanhin, jo' joo nan'ñeen jndye jndyi 'naanhan tomin.

Ncüii jon t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Jonás na cja jon tsjoon Nínive, tsjoon na ico'xenhan' nn'an ndyuua Asiria. Caquitso jon ndëë nn'an tsjoon'ñeen na mavaa xjen na ntsiquitsu Tyo'ts'onhan ng'e jndye nnon 'nan tyia na cont'ahan. Majo' nquii Jonás'ñeen, tyínin'cja

jon na m'an nan'ñeen. Tua jon ncüii v'aandaa na mañoon ntyja na vjahan', chito tontyja na tso Tyo'ts'on. Ee tontyja ts'on Jonás na ndëë ntsitycaa'hin yo na tonnon Tyo'ts'on. Majo' ntyjii Tyo'ts'on 'nan na its'aa jon, ndo' isquioo jon ncüii jndye jndyo tque nnon ndaandue. Juuhan' sity'ue jndyihan' joo nn'an na cotsay'onhan juu v'aandaa'ñeen, ndo' ty'ehan x'iaa' na ninjnda' nin ncüii joohan na vaa jnaan' na nnnda' vaa na coquenonhan. Ndo' juu x'iaa'ñeen t'uihan' nquii Jonás. Jndeい c'uua jndyuehan na ta'xee'han nnon jon nin 'han na jndë s'aa jon na nnnda' vaa na cotjonhan. Tso jndya'yu jon na inannon jon nquii Tyo'ts'on. Tso jon ndëë nan'ñeen na quitjue'hanhin quityquii' ndaandue. Majo' na vejndyee tyi'nin'quint'ahan na nnnda'. Majo' juu jndye'ñeen tēvijndeintyichen na m'aanhán', ndo' si'manhan' ndëéhan na tanchuya na ndëë nt'ahan na tyi'ncüjehan. Jo' na mats'ia tjue'han Jonás quii' ndaandue. Ndo' na jnt'ahan na nnnda', ninñoon' tichenhan'. Ndo' na tui na nnnda', tsoñ'en nan'ñeen tquenhan cüenta na mayuu' t'man condui nquii Tyo'ts'on.

Majuuto xjen na tyioo Jonás quii' ndaa, s'aa Tyo'ts'on na ncüii quitscaa t'man jndyi, tio o'hin. Jo' ndye xuee ndo' ndye tsjon toquïñjon Jonás quityquii' tsiaa' o'. Na m'aan jon jo', sinin jon nnon Tyo'ts'on. Tyincxaa jon nayahin na sijnda' jon juu quitscaa'ñeen cha' tyíngue' juu na ngava ndaa xquen juu. Jndë jo' nquii Tyo'ts'on s'aa jon na quitan quitscaa'ñeenhin ts'otei' 'ndyo ndaandue, ndo' s'aa o'han'. Ndo' tso nnnda' Tyo'ts'on nnon Jonás na chuhan' na cja juu tsjoon Nínive'. Ndo' jo' ta'nguee' Jonás. Tja jon tsjoon Nínive ndo' ndö jñ'oon na toniñcaya jon ndëë nn'an juu tsjoon'ñeen:

—Nnda' o' nn'an tsjoon Nínive, vi venn'an xuee je' ndo' ntsiquitsu Tyo'ts'on 'o'.

Ndo' vi na jndë jndyehan na nnnda', tsoñ'enhan tyioo na chjoo' jndyi n'onhan. Ndo' nquii tsan na ico'xen nn'an tsjoon'ñeen, tquen jon jñ'oon ndëë nn'an tsjoon' jon na quitsacüentyjee'han na conan'tjahan. Quityjehan 'nan jndyuehan, ndo' quinan'neinhan nnon Tyo'ts'on na tyi'ntsiquitsu jonhan. Ndo' vi na jndë tquen Tyo'ts'on cüenta na jnan'chjoo' n'onhan ntyja 'naan' na jndë tonan'tjahan nnon jon, tyioo' ts'on jon na iy'oon jon cüenta jñ'oon na totanhan nnon jon. Ta'han siquitsu jonhan.

Majo' na ty'oон jon na vi'ntyjii jon yo nn'an tsjoon Nínive'ñeen, t'man tyionhan' chon juu Jonás. Ee toquindiyii' ts'on juu na xia'ntyi

c'oon Tyo'ts'on na vi'ntyjii jon joo nn'an tsjan na tuihin, nn'an tsjan Israel. Ng'e na nnda', ndö jñ'oon na tso jon nnon Tyo'ts'on:

—Taa'ya ts'ön na mannda' vaa na ntsa', ndo' ng'e jo' tua ja v'aandaa na nnan'nön 'u'. Ntyji na 'u' m'an' na nty'ia ro nn'an ntyji' ndo' na nin'quitsit'man tson'hан. Ja tontyja ts'ön na ntsiquitsu' joo nan'ñeen na mañoon tsjan conduihin yo já, tsojnaan' natyia na jndë tont'ahan na tonnon'. T'man vaa na ityionhan' chon ja ata nt'ue ts'ön na ncü'iö. Jo' yantyi quitscue' ja.

Ndo' t'a Tyo'ts'on, tso jon nnon juu:

—Icüji'yahan' 'nan na s'a na si'man na nty'ia ro nchji joo nn'an tsjoon t'manvahin, na sit'man ts'öhan 'nan na jndë tonan'tjahan nnön.

Icyaa Amós jñ'oon ndëe nn'an tsjan Efraín

Amós 1—9

Juu Jeroboam na jndë ve conduihin na toco'xen jon nn'an tsjan Efraín. Juu xjen na t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Amós na ninnycaya juu jñ'oon' jon ndëe nan'ñeen, ndö vaa jñ'oon na siquindiyi Tyo'ts'on na ninnycaya tsan'ñeen ndëe nan'ñeen:

—Nnda' o' nn'an Israel, na tsoñ'en nn'an tsonnangue, xia'ntyi nqueho' tji Ja na conduihoh' cüenta. Majo' o' tata'nguee'ho' juu jñ'oon na maquén na ico'xehan'. Ndo' ng'e jo' nnninncya na nt'uvii'hán' o'. Matsiquindiyi Ja joo nn'an na coninncya jñ'oon njan na nin'han nts'a, cha' cüaa'ya n'onho' na mancöntyë na matsijnt'a Ja 'nan na ngenonho'. Mants'a na ntsque sondaro na nnt'ahan tyia' yo 'o' na nta'ntjonhan 'o'. Ndyu na jndë tenon, jndë scüenön jndo' t'man m'anho', ndo' s'a na tyf'cua' cha' tatue' ntjon 'naanho'. Majo' min na ts'ianmin' tots'a, ta'nan ta'xcoho' na nta'nguee'ho' juu jñ'oon njan na ico'xehan'. Tsojnaan' jo', c'ongcjebo' na ngioo navi' na matsciénónhan' nacjoho'. Nn'an na jndohan 'o', jndyeho' nnan'cüjehan ndo' mants'a na ngitsuñ'eno' ntyja 'naan' na conduihoh' ncüii tsonnangue na coto'xeho' ntyeho'.

Xe na aa nt'ue n'onho' na ya nc'onho', icahanan' na Ja quinan't'maan'ho', chito joo 'nan na jnan'ya nn'an na tayuu jnt'uehan'. Matsue Ja nacjoho' ng'e na tyi'nin'quint'aho' 'nan na chuhan', 'nan na jndyoyuhán', min tyi'nin'quint'aho' 'nan na chuhan', 'nan na jndyoyuhán', min tyi'nin'quinan'neinho' jñ'oon na mayuu'. Ts'an na tyia 'nan its'aa, min tyi'quint'ue n'onho' na nt'uiivi'hán'hin. 'O' conan'vi'nn'anho' nanninñen', cont'avi'ho'hin

cha' nqueho' nnintyaho'. Ndo' maquën cüenta na cont'aho' na nnnda', ndo' joo s'on na tantjonho' na condéého' 'nan ndéë naninñen', mantyi Ja ntyji nchu vaa 'nan nts'a cha' ntscu'han' na nninjnt'ueho' joo s'on'ñeen. 'O' conan'ntsaho' na conan'cüjeho' quioo' na coninnencyaho' joo o' na conan't'maan'ho' Ja, majo' juu ts'ian'ñeen na cont'aho', tyi'cuee' ts'önhan' ng'e na tyi'xoncüe n'onho' na cont'aho'han'. Xe na aa nin'quinan't'maan'ho' Ja, c'onho' na ya nn'anho' yo min'cyä ro nn'an, quint'aho' yohan tsoñ'en nnon 'han na chuhan'. Jnaan' na ninnquii'chen conan't'maan'ho' 'han na conan'vi'nn'anhan', na chito Ja conduihan', ng'e jo' njñönho' na c'onho' mañoon ndyuua na tycya, jo' ntjoho'. Ncüii cüii ts'an na totsivi'nn'an juu ntyje juu cha' nnintyahin, joo nan'ñeen ngocho jndyee sondarohan ncüiichen ndyuua. Ja jndö jndyi 'o' nchji ng'e conan'ntsaho' ntyja na condui nqueho'. Joo nn'an na tuihan tsjan 'naan' nquii Jeroboam'ñeen, tsan na toco'xen jon nn'an tmaan' tsjan Efraín, ntsiquitsu Jahin, ndo' nts'a na nnidyuii' ncüii cüii nnontyiu naijon na conan'cüjeho' quioo' na coninnencyaho'han' na conan't'maan'ho' joo 'nan na conan'vi'nn'anhan', nnan'tyuii' nn'an joohan', ndo' tavi'nan ts'an na nninjnt'uehan' 'io cha.

Ndö' ro jñ'oон na si'man Tyo'ts'on nnon Amós na sinin jonhan' ndéë nn'an tmaan' tsjan Efraín.

Tsjoon Betel tovaa quisondye chjo na jnan'ya nn'an yo s'on ijan. Juu tyee na itye'ntjon nnon juu nan'ñeen, ya na jndyii jon na nnnda' sinin Amós, tatsiquindiyii jon nquii rey Jeroboam. Tso tsan'ñeen nnon Amós na quindui' jon na cjantcüe'to jon ndyuua Judá, cjancyaa jon juu jñ'oон'ñeen ndéë nn'an juu ndyuua'ñeen. Majo' sintcüe' jon jñ'oон nnon tsan'ñeen, tso jon:

—Ja ve' ts'an na vantyje' quinman, majo' nquii Tyo'ts'on t'ua jon ts'ian nnön na cjöncya jñ'oон' jon ndéë 'o' nn'an tsjan Efraín. 'U' tsu' na tantsjö jñ'oонmin' ntjoohin, majo' matsiquindiyi ja 'u' na nnan'cüje sondaro ntsinda' ndo' ngoy'onhan scu', na nguee' juu naijon na cotsay'onhanhin, jo' nt'ahin na conduihin tsanscuntjaa' quii' nt'an nn'an na m'an jo'. Ndo' tyuua 'nan', mañoon nn'an ncy'on cüentahan' ndo' mancu' ncü'iio' ncüiichen tyuua na tycya. Jñ'oон na mayuu' na njñon Tyo'ts'on nn'an tsjan Efraín ncüiichen ndyuua na nc'onhan jo!. Nnda' nts'aa jon na nnt'uivi'han'hin ng'e na conan'tjahan nnon jon.

Ndö' jñ'oon sinin Amós nnon juu tyee'ñeen. Ndo' mantyi tsontyichen Tyo'ts'on nnon Amós:

—Mants'a na quit'uiivi'han' tsoñ'en nn'an na ndicüiqui n'onhan na cüenoon' jndyee juu xuee na cota'jndyeehan cha' ngita' nnda'han na nndéehan ntquen trigo yo cebado. Y'onhan tsö'xjo yo na coto'xenhan ntquen trigo na condéehan, majo' mañoon 'nan na covijnt'uehin yo juu tsö'xjo na cotoxenhan s'on xuee yo na cotyion nn'an ntquen'ñeen. (Tiempo'ñeen tyi'coninjnt'ue nn'an xoquitu' na ndyionhan 'han, xia'ntyti tijnt'uehan s'on xuee.)

Ndo' tsontyichen Tyo'ts'on:

—Mangue'ntyja xjen na joo nn'an tmaan' tsjan Efraín, nin'quindye jndyihan jñ'oon njan, majo' taxe'quindiohinhan', min tyi'xe'ncya na ndyehinhan'. Ndo' na ntquenonhan na nnda', juuhan' ntsixuanhan' cha'vijon na nnt'uiivi'han'hin jnaan' na conan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na conan'vi'nn'anhan'hin. Jñ'oon na mayuu' na t'man nt'uiivi'han'hin, ndo' min ta'nán yuujon na ndëe nta'ntyliuhan na tyi'nt'uiihan'hin. Jndë sitiu na nts'a na ntycüiñ'en nttyja 'naan' tsonnanngue 'naanhan. Majo' tyi'xe'ncya na nnan'cüjeñ'en sondarohan. Joo nttyjehan na tyi'cantyja n'on na ntsquiö navi'min' cjohan, joohan nts'a na nnan'cüje sondarohin. Ndo' ñ'en minndyehan na cont'ahin 'nan na chuhan', nninncya na nta'ndo'chenhan. Yajo' nts'a na joo nn'an tsjan rey David na jndyocahan', joohan nc'on nnda'han rey na nto'xenhan nn'an Efraín. Juu xjen'ñeen nts'a na ntsque nnda' nn'an tsjan Efraín ndyuua 'naanhan. Ndo' nc'ontyenhan jo' ndo' ninncya tsoñ'en nnon 'nan na icanhan'hin ndo' tajon cüji' nt'ahin.

Tsan na jndyu Uzías tonduihin rey ndëe tmaan' nn'an tsjan Judá

2 Reyes 15.1-7; 2 Crónicas 26

Tom'an ve ts'an na tonduihan rey na jndyuhán Jeroboam. Juu tsan'ñeen na jndë ve, viochen xjen na toco'xen jon tmaan' nn'an tsjan Efraín, nquii Uzías tquéee' jon rey ndëe tmaan' nn'an tsjan Judá. Nquii Uzías'ñeen, jnda Amazías juu. Toco'xen jon nn'an tsjan Judá venn'an ncho'nqui vantjo' ve chu. Tixoncüe na toco'xen jonhan. Xjen na ts'an xcohin, tovanguée' jon juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. T'man totejndeí Tyo'ts'onhin na jndye ndyia' ta'ntjon jon. Juu tsjoon Jerusalén yo mañoon njoon cüentaa' nn'an ndyuua Judá, jo' totsia jon nt'aandye cüentaa' jndye naijon na nc'on

sondaro. Ndo' tue'ntyja xjen na t'oон jon na tyahin ndo' tom'aan najndeи jon, yajo' sisaa' ts'on jon ndo' s'aa jon ncüii nnon 'nan na tsan'han'. Ee tēquee' jon quityquii' vats'on t'man na ntasco jon su. Ñ'en vendye nn'an na conduihan ntyee 'naan nn'an judíos jo', jnan'chonhan na tyi'nts'aa jonhan'. Jnduehan nnon jon na cañjoon' ts'on jon na sjnda' Tyo'ts'on na xia'ntyi nque nn'an na tuihan tsjan 'naan' Aarón na jndyocahan', xia'ntyi joohan t'ua Tyo'ts'on ts'ian ndëéhan na nan'cohan su na tonnon jon. Majo' juu Uzías, tasijñ'oon' jon jñ'oon na jndue ntyee'ñeen. Ndo' siv'ii jndyi jonhan. Yajo' maninjuu xjen'ñeen isquioovi' Tyo'ts'onhin. Ty'oon tycu ndö'cotö'hin. Na jndyiaa' jon na nnnda', sicjehin na jnannon jon na jndui' jon quii' vats'on t'man'ñeen. Ndo' tsojnaan' juu tcyu'ñeen, jo' ninvaa xeechuu' jon, iscu'han' na ngaquee' nnnda' jon vats'on. Ee joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', tyi'jon ncyahaan' na ncüii ts'an na nay'oон tycu ndö'cotö'hin ngaquee' juu quityquii' vats'on. Ndo' ng'e juu tcyu'ñeen, jo' ndincyaahan' na ntsiquindë Uzías juu ts'ian rey na tonduihin jon. Jo' juu jnda jon Jotam, juu juu tinonhin yo ts'ian rey na tondui tye juu. Jo' viochen xjen na tovando' tye juu, tots'aa jon ts'ian rey, ndo' vi na jndë tue' tsotye juu, yajo' ntjotyehin na mayuu' conduihin rey ndëé nn'an tmaan' tsjan Judá.

**Toninncyaa Oseas jñ'oon' Tyo'ts'on ndëé nn'an
tsjan Efraín yo nn'an ndyuua Judá**
Oseas 1—14

Juu rey Jeroboam na jndë ve, viochen xjen na toco'xen jon nn'an tmaan' tsjan Efraín, ndo' maninjuu xjen na toco'xen rey Uzías nn'an tsjan Judá, jñon Tyo'ts'on Oseas na caquitso jon ndëé ve tmaan' nan'ñeen nchu vaa na ntquenorhan. Toninncyaa jon jñ'oon ndëéhan ata xjen na toco'xen rey Ezequías nn'an ndyuua Judá.

Itso Tyo'ts'on nnon Oseas na coco jon yo ncüii tsanscuntja' cha' ntsi'manhan' mannda' vaa itsijonhan' ntyja 'naan nn'an Israel yo jon, tyi'xoncüee' n'onhan tonnon jon cha'xjen juu tsanscu'ñeen ve' ndö ro m'aan juu yo min'cya ro tsans'a. Yajo' toco Oseas yo ncüii tsanscu'ñeen ndo' taquiñjon jnda juu. Singui jon ncüii yus'a jnt'a. Tso Tyo'ts'on na quitsiqujndu Oseas yujnt'a'ñeen Jezreel, ng'e xuee' juu tsi'manhan' na ntsiquitsu Tyo'ts'on nn'anchuu' rey Jehú, tsojnaan' na isciuje jon jndye jndyi nn'an juu tsjoon Jezreel. Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on nnon Oseas na ntsiquitsu jon juu tsonnangue na m'an nn'an tsjan Efraín. Jndë jo' singui nnnda' scuu' Oseas ncüii

yuscu. Jo' tso Tyo'ts'on nnon Oseas na quitsiquijndyu jon juu yujnt'a'ñeen xuee' juu Tsan na Tyi'vi'ntyjii Tyo'ts'on, ng'e tyi'xe'c'oon jon na vi'ntyjiintyichen jon nn'an tmaan' tsjan Efraín. Jndë jo' singui nnda' tsanscu'ñeen ncüiichen yus'a jnt'a, ndo' tso Tyo'ts'on nnon Oseas na quitsiquijndyu jon juu yujnt'a'ñeen Chito Nn'an Njan, ng'e joo nn'an tsjan Efraín taviye'quitsiquijndyuntichenhan'han nn'an cüentaa' Tyo'ts'on. Majo' tsontyichen Tyo'ts'on na nngue'ntyja xjen na jndye jndyi nn'an Israel nc'on, ndo' juu xjen'ñeen ntsiquijndyuhan'hin ntsinda nquii Tyo'ts'on. Ndo' juu xjen'ñeen joo nn'an tsjan Judá yo ntyjehin nn'an tsjan Efraín, nnan'xuanhan ninnctüi tsonnangue ndo' t'man nduihan.

Tso Tyo'ts'on nnon Oseas na joo nn'an tmaan' tsjan Efraín, nts'aa vi' jonhan xe ng'e na saventyjee'han na conan't'maan'han jon, ndo' ninvito conan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na min tyi'yuu' conduihan' nquii jon. Tso jon na itsijonhan' joohan cha'vijon ncüii tsans'a na xoncüee' ts'on jon na ivantyjee' jon scuu' jon, majo' nt'ue tsan'ñeen mañoon nannon yo na nc'oon juu, min tyi'jnaan'to juu na its'aa juu na nnda'. Majo' itsontyichen Tyo'ts'on na manngue'ntyja xjen na nntycüii na its'aa vi' jon yo nn'an tsjan Efraín, yajo' ngita' xco jon na nts'aa jon nayahan. Tso jon na juu xjen'ñeen xia'ntyi nquii jon nnan't'maan'han, tajon jnda na nnan't'maan' nnda'han 'nan na conan'ya nn'an na itsivi'nn'anhan' na cotji'han cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on.

Jndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Oseas na cjacy'oon nnda' jon scuu' jon, min na jndë t'oон juu yo ncüiichen tsans'a. Ndo' quitsivi'ntyjii nnda' jon juu tsan'ñeen, ee na nts'aa jon na nnda', ntsi'manhan' ndëë nn'an tsjan Efraín na nquii Tyo'ts'on ninvaa vi'ntyjii jonhan, min na conan't'maan'hin 'nan na tyi'yuu' na nquii jon conduihan'. Yajo' tantyjee' nnda' Oseas scuu' jon vaa' jon. Tatyincaya jon na nc'oон scuu' jon yo ncüiichen ts'an, min nquii jon tyi'quitso jon yo tsan'ñeen. Ndo' na tui na nnda', si'manhan' ndëë nn'an tsjan Efraín na majndye xuee nc'onhan na ta'nan rey na ntco'xen jonhan, min ta'nan nnontyiu na ntju' tsixuanhan' cüentaa' Tyo'ts'on naijon na nninncyahan quioo' na conan'cohan na conan't'maan'han jon. Manguaa na nnda' vitjachen na ngitye' na nnan't'maan'han Jehová.

Sinin Oseas ndëë nn'an na jndye nnon 'nan na cont'ahan na tyi'cavee' ntyjii Tyo'ts'on ntyja 'naanhan. Tso jon:

—Jndye jnanho' vaa na ntyjii Tyo'ts'on. Itsō jon na 'o' tyi'quinan'quindēho' jñ'oon na cotquen jndyueho' nnon jon. Conan'cüjeho' nn'an ndo' conty'ueeho' 'nan. M'an yaho' yo ntcu ntyjeho'. Tsojnaan' nan'min' na cont'aho', jo' nts'a na juu ndyuua na m'anhō' ntsijonhan' juuhan' ndyuua na tañ'an c'on, ta'nān ntjon nc'on jo'. Ñ'en vendyeho' na condueho' na conduihon' ntyee, ndo' mantyi ñ'en vendye ntyjeho' na conduehan na conduihan nn'an na condue nchu vaa 'nan na nguua 'io cha. Majo' min na nnda' condueho' na nan'xuanho', tyi'quinan'jñ'oon'ho' juu jñ'oon njan na ico'xenhan', min tyi'conan'manho' joo jñ'oon'ñeen ndëe nn'an na jndye jndyi'hin. Tsoñ'en nn'an ve' joo 'nan na jnan'ya ntyjehan na conan't'maan'han, ndo' com'anhan yo nanntcuntjaa' na contye'ntjon ndëe joo ndëendyiu cüenta joo 'nan na conan'ya nn'an na conan't'maan'hinhan' na cha'vijon conduihan' nquii Tyo'ts'on. Mang'e na nnda', nts'a na quit'uiivi'han' tsoñ'enso'. Mantyi joo nn'an tsjan Judá, manincüajon natyia na cont'ahan ndo' mave' jo', mantyi nts'a na quit'uiivi'han'hin. Ndo' vaa ncüiichen 'nan na tyi'ya na jndë jnt'aho' na juu xjen ya na tovaa navi' na tenonho', xjen na jnt'a nn'an ndyuua Siria tyia' cjoo' 'o', ty'eho' na m'aan juu rey na ico'xen nn'an ndyuua Asiria, ndo' tanho' na quitejndeji jon 'o', majo' tatanho' na quitejndeji ja 'o'.

Ndo' tsontyichen Oseas ndëéhan:

—Mandö' ro jñ'oon na tso Tyo'ts'on na quitsiquindyi ja 'o'. Ndo' ndëcya tso Oseas ndëéhan:

—Cüa je', 'o' ntyjë, cüa nndue jndya'yu nnon Tyo'ts'on tsoñ'en 'nan na tyi'ya na jndë tont'aha, ndo' ngitan nnon jon na quitsi'man jon ndëéhë 'nan na nt'ue ts'on jon na quint'aha, ndo' na quitejndeji jon jaa na nc'ön na t'man nndui nnda' tsonnangue njanhan.

Ndö' ro jñ'oon na tso jon ndëe nan'ñeen. M'anchen jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on jon na sinin jon ndëe nan'ñieen:

—Itsō Tyo'ts'on na itsijonhan' 'o' cha'na ndaatein na cocyaa nacjo tscojndëe na juu xjen na ndyiaa' ndo'cüjioon' nacjohan', vacanhan'. Mannda' itsijonhan' nn'an tsjan Efraín yo nn'an tsjan Judá na co'ndyehan na cota'nguee'han jñ'oon njan na ico'xenhan'. Jndë scüenön nn'an na conan'quindyi'han nchu vaa ngenon nan'ñeen 'io cha cha' quitsacüentyjee'han na conan'tjahan nnön, ng'e nt'ue ts'ön na cüaa' n'onhan nchu vaa na nt'ue ts'ön na nc'onhan na tonnön. Conan'tiutohan na cuaanquii min na nchu vaa

na cotsam'anhan, xia'ntyi na majndye quioo' conan'cüjehan na conan'cohan joo o' nacjoo' nnontiyu t'man jnan ja, majo' min chito jo' na nt'ue ts'ön yohan. Ja nt'ue ts'ön na nc'onhan na xoncüe' n'onhan tonnön ndo' na nta'jn'aanhana ja. Nt'ue jndyi ts'ön na nts'a 'nan ya ntyja 'naanhana, majo' ndiquindëe nts'ahan' tsojnaan' na tyia jndyi nn'anhin. Conan'tiuhana min tyi'manty'ia ja nin 'nan na cont'ahan. Majo' manty'iahan' ndo' mants'a na quit'uiivi'han'hin. Min na jndë tji' ja ncüii cüii rey na toto'xen nan'ñeenhan, majo' ncüii cüii rey na vaquee' xco juu ts'ian'ñeen, min ta'nan taa' ts'on juu nchu vaa na ngita' juu na xia'ntyi ncö na ntsit'maan' juu. Ya na covee' xjen na vi' coquenonhan, co'otohan ncüiichen tsonnangue na cotanhan na quitejnde nn'an ndyuuaa'ñeenhan, ndo' joo nan'ñeen nn'an na conan't'maan'han 'nan na conan'ya nn'an na cotji'han cüenta na conduihan' ncö. Ndo' ng'e na tyi'quitji'yahan cüenta 'nan na cont'ahin, itsijonhan' joohan cha'vijon quintu'. Ee joo o' tyi'jndyaa' na ncy'oon xiu' o'.

Tsontyichen Tyo'ts'on: "Ja jndö jndyi nchji ve quitsondye'ñeen na jnan'ya nn'anhan' yo s'on ijan na joo nn'an tsjan Efraín conan't'maan'hinhan'. Joohan' min'chjo chito conduihan' ncö, majnda' nin ts'an na siahana. Joo nn'an tsjan Efraín tyi'quinan'jñ'oon'hin ja, ndo' jndye ndëändyiu na conan'yahin na conan't'maan'hin 'nan na jndë jnan'ya nn'anhan' min na tyi'yuu' na conduihan' ja. Mang'e na nnnda' nninjnt'ue ja nn'an ncüiichen tsonnangue na ncüja' jahin. Nn'an mañoon ndyuuaa ngoy'onhan joo nn'an tsjan Efraín na ntjohan jo' ndo' nnan'cüje nan'ñeen ndahan."

Ndö' ro mañoon jñ'oon na sinin Oseas ndëë nan'ñeen. Ndo' vi jndëcya, ndö juu jñ'oon na siquindyiichen jonhan, tso jon:

—Na majndyentyi 'nan na min nduee nn'an tsjan Efraín, conan'quitsuhan joohan' na conan'yahan ndëändyiu yuu na conan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na tyi'yuu' na conduihan' ja. Ndo' ng'e jo', mants'a na quit'uiivi'han'hin. Mantsque sondaro na nnan ndyuuaa Asiria ndo' juu quisondye chjo na jnan'ya nn'an yo s'on ijan na ntsay'onhan juuhan' ndyuuaahan. Juu rey na ico'xen nn'an Asiria'ñeen, ntsitjon' jon s'on ijan'ñeen yo 'nan na nachu jon na njon jndyihan'. Ndo' mantyi ngoy'on nn'an Asiria'ñeen tsoñ'en nn'an tsjan Efraín ndyuuaahan. Yajo' juu xjen'ñeen ta'han ts'an na ndëë nninjnt'uehin joo nnontiyu yuu na conan't'maan' nn'an tsjan Efraín 'nan na jnan'ya nn'an na tyi'yuu' na conduihan' Tyo'ts'on. N'oon

neoon nc'on nacjoo' joo ndëändyiu'ñeen. Xe na aa nt'a nn'an tsjan Efraín 'nan na chuhan', yajo' nts'a na majndye 'naanhan nguen. Quitanho' nnön na ntsi'man ja ndëëho' ntyja 'naan' na condui ja, ndo' quint'aho' 'nan na nt'ue ts'ön, yajo' nts'a na ngua' joo ndyuua 'naanho' yo mañoon naya na nts'a ja 'o'. Majo' 'o' ve' sondaro 'naanho', joohan conan'qui n'onho', chito ncö. Mang'e jo' nt'a mañoon nn'an tyia' yo 'o', ndo' nta'ntjonhan 'o'.

Ndö' ro jñ'oon na toninncyaa Oseas. Ndo' m'aanchen jñ'oon na sinin jon ndëë nan'ñeen na siquindyii Tyo'ts'on jon. Itso jon:

—Xjen na tom'an ndochihiho' ndyuua Egípto na tondye'ntjontyenhan ndëë nn'an ndyuua'ñeen, jndye nnon naya na tots'aa Tyo'ts'on yohan. Itso jon: Vi na jndë tji' jahin ndyuua Egípto, tovantlyjé'hin cha'xjen ivantyjee' ncüii tsans'a jnda jon na yus'a na incyaa jon na ntcüa' juu, ndo' na itejndeí jonhin na ngita' juu na vaca juu. Majo' 'o' conduiho' cha'vijon ncüii ts'an na que' ts'on juu nnon tye juu ndo' na itsuehin nacjoo' jon, min tyi'nin'ncyah' naya ja na matix'ë 'o'. Tsojnaan' na nnnda' xjen nn'anho', nninncya na joo nn'an ndyuua Egípto yo nin'Asiria, ntsachohan 'o' yo naijndeih'an'. Majo' min na nnnda', ninvaa na vi'ntyji ja 'o'. Ndo' ng'e jo' tyi'xe'quits'a na ntsityuii' ñ'enhan'ho'. Mangüentyja xjen na nndyochöntcü'ëho' ndyuua 'naanho'. Chuhan' na quintcüe'ho' ntyja njan, ndo' quita'nguee'ho' na tonnön. Quint'aho' 'nan na chuhan' ndo' min tant'aho' na conan'vi'nn'anho' ntyjeho'. Ya na vi' jndyi 'nan na toquenor ndochihiho' na tondye'ntjontyenhan ndëë nn'an Egípto, xoncüee' n'onhan na tonan't'maan'han ja. Majo' naneinhin jndë tityaho', ndo' conan'ntsaho' ndo' jo' cotsuu' tycya n'onho' yo ntyja njan. Mang'e jo' ntjo nchji na nque nn'an na jndohan 'o' na quint'a vi'hanho'. Yajo' juu tsjoon Samaria na ico'xenhan' 'o', tavi'nan ts'an na nc'oonhan'. Majo' tanin, ndyu na tonnonchen ntsin'man ja 'o', ncüji'ntcü'ë 'o' quityquii' juu navi'ñeen.

Ndo' mantyi itso Oseas ndëë nan'ñeen:

—¿Ndu na tyi'quinan'neinho' nnon Tyo'ts'on ndo' na nndueho' na jndë tonan'tjaho' nnon jon? Ndo' nanein na tonnonchen taxe'quinan't'maan'ntyichenho' 'nan na jnan'ya nn'an na tyi'yuu' conduihan' nquii jon. Ee itso jon na nngue'ntyja xjen na ntejndeí jon nn'an tsjan Efraín, yajo' ya nc'on nnda'ho'. Tsöf'en 'nan na icanhan'ho' nninncyaa jonhan'. Ndo' majuu xjen'ñeen min taxe'quinan't'maan'ntyichen nn'an 'nan na jnan'ya nn'an na min

chito conduihan' nquii Tyo'ts'on. Xe na aa mayuu' jnda' nquenho', yajo' quinan'veho' jñ'oomin na matsinën ndéeho', ee ya jndyi nato ntyja 'naan' jon. Ndo' nn'an na cont'a 'nan ya, joohan cota'nguee'hant na tonnon jon. Itsijonhan' nan'ñeen cha'vijon ncüii nato na jndyoyuhan' ndo' suhan'. Majo' joo nn'an na cont'a' 'nan na tyi'ya, itsijonhan'hin cha'na nn'an na ñjonhan ncüii nato na tyi'ya, tysi'suhan'. Jo' tyi'xe'quindui' yahin.

Incyaa Isaías jñ'oon ndéë nn'an tsjan Judá

Isaías 1—6

Juu rey Uzías, jndë na tijndye xuee na toco'xen jon tmaan' nn'an tsjan Judá, ndo' jñon Tyo'ts'on Isaías na nninncyaa jon jñ'oon ndéë nan'ñeen yo ndéë nn'an ndyuuaa xi'jndio ndyuuaahan. Squindiyii jon nn'an Judá jñ'oon na tso Tyo'ts'on nnon jon. Sinin jon ndéehan na cha'vijon jndyee' nquii Tyo'ts'on. Tso jon:

—Nda'ho', 'o' ntyjë, ninnquii'chen nn'an na tya nn'an conduihoo'. Tyi'quinan'jñ'oon'ho'ja. 'Nan na mats'a yo 'o', itsijonhan' juuhan' cha'vijon ncüii ts'an na ya ts'anhin yo ntsinda jon. Majo' 'o', tysi'quita'ngueeho' ja. Itsijonhan' ntyja 'naanho' cha'vijon yondyua na conan'vehan nacjoo' tyehan. Jndye nnon 'nan na jaa' na t'uiihan' 'o' ndo' vi' jndë isquiöhan' cjoho', ata xia'ntyi juu tsjoon Jerusalén 'ndyuihan' na ya nc'onho', majo' min na nnda' vaa, min tysi'nin'quitquenho' cüenta jñ'oon na matsiqui'man' jaho'. Its'aahan' nchji na ta'nan ncüiichen nnon na nndëë nts'a yoho' cha' ntanguee'ho' 'nan na nt'ue ts'ön. Joo quioo' na conan'cüjeho' na coninncyaho' na conan't'maan'ho' ja, jndö jndyi juu ts'ian'ñeen. Ncüii cüii nnon 'nan na coninncyaho' nnön, min tysi'quinjonhan' ntyji. Ndo' min tysi'cüancü'ë joo nguee na cont'aho' na conan'quinjonho'ja. Ndo' min tysi'xe'quëen cüenta ya na conan'neinho' nnön ee ninvito ninnquii' 'nan tya cotsantyjaho'. Jo' quitsacüentyjee'ho' na cont'aho' 'nan natyia, quint'aho' 'nan na ya, 'nan na chuhan'. 'O' na conan'jnda'ho' jñ'oon na it'uiihan' nn'an yo ntyjehan, joo jñ'oon'ñeen quito'xenho'han' cha'xjen na chuhan'. C'onho' na nty'ia ro nanninñen' ngioho'. Ndo' xe na aa nt'aho' 'nan na matsjö, tsoñ'en natyia na jndë tont'aho', xe na aa tavint'antyichenho'han', ndo' na nta'nguee'ho' jñ'oon na maquëñ ndéeho' na ico'xenhan', yajo' ya nc'onho'. Majo' xe na aa tysi'nin'quinan'quindëho' 'nan na matsjö, yajo' jndye nnon navi' nts'a na ntquenonho'. Nguee na toxen'chen, joo nn'an tsjoon Jerusalén

toy'onhan cüenta jñ'oon na siquindyi jahan, ndo' tont'ahan 'nan na chuh'an' yo ntyjehan, majo' nanein conan'cüjehan nn'an ndo' joo nn'an na vaa jñ'oon na it'uihan'hin vats'ian, concyahan xoquitu' ndëe nanm'ann'ian cha' nnan'quindya nan'ñeenhan. Mang'e nan'min' na cont'ahan, jo' nts'aa na t'man navi' nt'uihan'hin cha' cüaa' n'onhan na quinan'ndëhan 'nan na matsjö.

Ndo' ndö vaa ncüiichen jñ'oon na tyincaya Isaías ndëe nn'an tsjan Judá:

—Mangue'ntyja xjen na joo nn'an na ncüii cüii ndyuua na ninvaa tsonnangue, ntsquehan Vats'on T'man Jerusalén cha' ncüaa'ntyichen n'onhan ntyja 'naan' Tyo'ts'on. Juu xjen'ñeen taxe'quint'antyichenhan ndyia' yo ntyjehan. Majo' vitjachen na nguentyja nan'va', nque nn'an tmaan' tsjan Judá ntsquioo Tyo'ts'on navi' cjohan tsojnaan' na jndë tonan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na cotji'han cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Ndo' na nnda', jaa' jndyi navi' ntquenonhan, ata nan'cyaahan joo 'nan'ñieen na conan't'maan'han ndo' majuu xjen'ñieen nnanonhan na nta'nty'iuhan. Natyia na nan'xuan nn'an tsjoon Jerusalén yo tsoñ'en ntyjehan nn'an ndyuua Judá, itsijonhan' juuhan' cha'xjen 'nan tyia na tonan'xuan nn'an tsjoon Sodoma. Nque nn'an na conintque ndëe ntyjehan nn'an Judá, joohan na vejndyee na ji vaa 'nan na cont'ahan tonnön, ee tyiantyichen 'nan na cont'ahan yo nanninñen' ndo' ntyja 'naan' na cotsam'anhan, joohan conduihan nn'an na vejndyee na conan'manhan ndëe ntyjehan na conan'tjahan. Majo' ya na jndë tenon na ico'vi' Tyo'ts'on nn'an tsjan Judá, yajo' joo nn'an na jndë jnduii' quityquii' navi' na ntsquioo jon cjohan, ntsit'man ts'on jonhan natyia na tont'ahin. Juu xjen'ñeen ntsixuan Jerusalén tsjoon na iquen nquii jonhan' na xia'ntyi conduihan' ntyja 'naan' jon.

Jndëcyta tsontyichen Isaías ndëéhan:

—'O' ntyjë nn'an tsjan Judá, itsijonhan' 'o' cha'vijon ncüii nt'öö tëndöndyoo' tsjan, juuhan' min na juu ts'an na 'naan'han' ya jndyi ivantyjee' jonhan', majo' tyi'ya tē cove'han'. Ndo' ng'e na nnda', jo' sitiuya tsan'ñieen ncüii, na ntsiquitsu jonhan'. Nquii Tyo'ts'on, ya jndyi jndë tantyjee' jon 'o', majo' 'o' chito cotsam'elho' cha'xjen na chuh'an', min tyi'quint'aho' na ya mn'elho' yo nn'an. 'O' jndë tyjeho' ndyuua 'naan nn'an cha' ntjotyehan' ndueeho'. Ndo' nque nn'an na m'an ts'ian na nnan'jnda'hon jñ'oon na y'oohan' nn'an yo ntyjehan

vats'ian, joo nan'ñeen ve' xoquitu' coy'onhan cüenta cha' nc'ohan ntyja 'naan' ts'an na nnnda' vaa na ican juu nnonjüe'ñeen. Ndo' tsojnaan' na nnnda' cont'aho', jo' ntqueen' Tyo'ts'on nn'an mañoon ndyuaa na ninncyohan na nt'ahan tyia' yoho'.

Juu chu'ñeen na tue' rey Uzías, tja Isaías Vats'on T'man. Jo' vaa ncüii nnon na tityincyoo' na jndyiaa' jon na si'man Tyo'ts'on nnon jon. Si'man jon nnon juu juu na taquintyja na t'man condui nquii Tyo'ts'on. Jndyiaa' Isaías mañoon na cota'ndo' na m'anhan quiñoon'ndue na jndyuhan serafines. Jndyii Isaías na c'uaa jndyue serafines'ñeen na nquii Tyo'ts'on ñuaan nquii' conduihin. Ndo' vi na jndé jndyii Isaías na nnnda', taa' ts'on jon na mancüii xjen nts'aavi' Tyo'ts'onhin ee ntyiji jon na conduihin ts'an na jndé sitjahin nnon jon ndo' jndé sinin juu jñ'oон tsan' cha'xjen jndé cont'a ntyje juu nn'an tsjan Judá. Majo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon ncüii serafin'ñeen na cacüji' juu ncüii chon na cov'a nnon juu nnontiyu quii' vats'on'ñeen, ndo' cyu juu juuhan' ndyo Isaías. Ndo' juu serafin'ñeen, vi na jndé s'aa jon na nnnda', tso juu nnon Isaías na jndé sit'man ts'on Tyo'ts'onhin jnan na totsixuan juu, 'nan na tots'aa juu ndo' yo jñ'oон na totsinin juu. Jndé jo' ta'xee' Tyo'ts'on:

—¿Nin ts'an na ncjancyaa jñ'oон njan ndëë nan'min', na ntsinin juu ndëëhan jñ'oон na nt'ue ts'ön na quindyehan?

Yajo' t'a Isaías, tso jon na juu jon ncjaquits'aa juu ts'ian'ñeen. Ndo' jo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon tsan'ñeen na caquitsiquindyyii jon nn'an tsjan Judá min na cojoo' jndyi n'onhan na nin'cüaa' n'onhan juu jñ'oон na itsiqui'maan' jonhan, majo' tyi'jon cuee' xjen na ncüaa' n'onhinhan'. Mannda' nguaa ng'e na jndye nnon 'nan tyia na jndé tont'ahan, joohan' its'aahan' na ntjohin cha'vijon nannchjan ndo' cha'vijon nn'an quita. Ndo' mantyi t'ua jon ts'ian nnon Isaías na joo ntyjehin nn'an tsjan Judá, min na itsijonhan'hin cha'vijon nn'an quita ndo' nchjanhin, ninvito quitsinin jon ndëëhan ata xjen na ntsityui' jonhan.

Rey Jotam yo rey Acaz toxoxenhan nn'an tsjan Judá 2 Reyes 15.32—16.20; 2 Crónicas 27—28; Isaías 7.1—9.7

Juu rey Uzías, tsan na toco'xen tmaan' nn'an tsjan Judá, vi na jndé tue' jon, taquee' jnda jon rey, jndyu jon Jotam. Ya ts'an hin na t'oон jon ts'ian rey. Ng'e juu jon totsiquindë jon jñ'oон' Tyo'ts'on na ico'xenhan', jo' tyincyaa jon na t'oон najndeí na tonduihin quityquii' ts'ian na totsixuan jon. Tots'aa Jotam tyia' yo nn'an amonitas, ndo'

sityuii' jonhan. Ndo' totsia jon nt'aandye ndyuua Judá na nc'on sondaro 'naan' jon. Cha'xjen na tots'aa tsotye jon, mantyi s'aantyichen jon ts'ian yo teonntjö' na toquindiyi' xi'jndio tsjoon Jerusalén cha' tyi'ndëë nnan'tyuii' mañoon sondaro juuhan'. Juu xjen na tue' Jotam, jndë ngin'on ncho'ncüii chu na tonduihin rey ndëë nn'an tsjan Judá. Juu jnda jon, tsan na jndyu Acaz, tèquee' juu ts'ian rey.

Majo' juu Acaz'ñeen, tyia jndyi ts'ian na tots'aa jon na tonduihin rey. Ninvito na ninvint'ö tots'aa jon na tata'nguee' jon jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Cüejon natyia tots'aa jon cha'xjen joo rey na totoxen nn'an tsjan Efraín. Ata ntsinda jon, totscüje jonhan quityquii' chon na totsit'maan' jon 'nan na itsivi'nn'anhan' na chito Tyo'ts'on conduituhan'. Ng'e na nnnda' s'aa tsan'ñeen, tyincaya Tyo'ts'on na joo sondaro cüentaa' ndyuua Siria yo nin'Efraín, jnt'ahan tyia' yo sondaro 'naan' Acaz ndo' tantjon nan'ñeenhin. Joo sondaro 'naan nn'an tsjan Efraín, jndye nn'an tsjan Judá sacho nan'ñeenhan navi'. Majo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon ncüii ts'an na jndyu Obed, tsan na incyaa jñ'oon' jon ndëë nn'an, na taquitso tsan'ñeen ndëë nn'an tsjan Efraín na qui'ndyehan na joo nn'an tsjan Judá'ñeen na vanaan na ngontcüe'hán' nt'aahan tsjoonhan, xeng'e joo nn'an tsjan Judá manquechenhin yo nn'an tsjan Efraín. Ndo' joo nn'an tsjan Efraín jnan'quindéhan juu jñ'oon'ñeen. Mantyi viochen xjen na tovando' rey Acaz, jnan've joo nn'an edomitas nacjoo' jon na taxe'ncyahana na ntco'xenntyichen jon joohan.

Mantyi sondaro cüentaa' Siria yo nn'an tsjan Efraín, squentcüe'hán na nt'a xcohan tyia' yo nn'an Judá. Nn'an Jerusalén, jo' ndiquindëë na ndui'hán tsjoonhan min na nc'oque'hinhan' ng'e m'an sondaro'ñeen xi'jndio. Majo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Isaías na caquitso jon nnon Acaz na tyi'ntsity'uehin na m'an sondaro'ñeen xi'jndio tsjoon Jerusalén.

Ndö jñ'oon tso Isaías nnon Acaz:

—Jndë tso Tyo'ts'on na ve' naneinhin, ta'nan ntjon Jerusalén, ndui'yaho' juu tyia'va. Majo' na tonnonchen ncüiichen ndyenn'an nchonqui vantjo' on chu, min tyi'xe'cuaa juu ndyuua Efraín, ee vi na jndë tuee' juu xjen'ñeen, jndë jnan'quitsu sondaro juuhan'. Ncüii yuscundyua ntsingui juu ncüii yus'a, ndo' ntsiquijndyuhan'hin Emanuel. Juu jñ'oonva' itsiquindiyiihan' na nquii Tyo'ts'on m'aan jon yo jaa. Ndo' vitjachen na ncy'oon yuchjo'ñeen na jnda' xquen juu,

joo sondaro 'naan nn'an ndyuua Asiria, nnan'tyuii'han joo sondaro ndyuua Siria yo nn'an tsjan Efraín. Ndo' chito xia'ntyi na nnda'nguua, mantyi incyaa Tyo'ts'on na nc'oon xco ncüiichen ts'an na nnduihin rey ndëë nn'an tsjan Judá, juu jon nduihin tsjan na jndyocahan' nquii rey David. Ntyja 'naan' juu rey xco'ñeen, jo' nque nn'an tsjan Judá, ya nc'onhan, taxe'c'oon tyia'. Mantyi ntsixuan jon na ya jndyi ts'anhin yo nn'an, ndo' nduihin ts'an na jndyoyuhin. Ya jndyi ntco'xen jon, ndo' juu najndeい na nduihin, taquintyja juuhan' t'mannityichenhan'.

Ndö' jñ'oon na tso Isaías nnon rey Acaz'ñeen. Majo' tatëntyja ts'on jon juu jñ'oon'ñeen na siquindiyi Isaáshin. Ndo' vandya' na tasiu' jon juu jñ'oon'ñeen, mantyi tēcan jon na juu Tiglat-pileser, tsan na co'xen ndyuua Asiria, quitejndeí tsan'ñeen hin na nts'aa jon tyia' yo nn'an ndyuua Siria yo nn'an tsjan Efraín. Ndo' cha' na nguanguee' tsan'ñeen na ntejndeí jon rey Acaz, jo' scüenon rey Acaz tsoñ'en s'on yo 'nan na njon jndyi na tavehan' quii' vats'on. S'aa jon naya rey Tiglat-pileser joohan'. Téquits'aa tsan'ñeen tyia' yo sondaro cüentaa' ndyuua Siria, ndo' ta'ntjon jon nan'ñeen, mantyi iscuee' jon rey 'naanhin. Majo' joo nn'an Asiria min tyl'yuu' na tejndeihan nn'an tsjan Judá. Vi'ntyichen 'nan na tont'ahan nan'ñeen, chichen navi' na tont'a nn'an Siria yo nn'an tsjan Efraín joo nn'an tsjan Judá'ñeen.

Jndëcyaa tja rey Acaz tsjoon Damasco, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuua Siria. Téquindiyaa' jon juu rey na co'xen nn'an ndyuua Asiria. Ndo' xjen na m'aan jon tsjoon'ñeen, jndyiaa' jon ncüii nnontyiu na tēvee' nchjii jonhan'. Scüenon jon jñ'oon na m'aan juu tyee Urías nchu vaa vaa juu nnontyiu'ñeen, ndo' t'ua Acaz ts'ian nnon tsan'ñeen na quitsia jon ncüiihan' cha'xjen juu nan'ñeen. Jo' t'ua Urías ts'ian na jnan'ya nn'an ncüii nnontyiu cha'xjen jñ'oon na tso nquii rey Acaz. Ndo' vi na jndë jndëhan', t'ua Acaz ts'ian ndëë tsoñ'en ntyee na ninnquii'chen cjoo' juu nnontyiu xco'ñeen quinan'cohan quioo' na conan'cüehan cüenta nn'an. Tso jon na quitsacüentyjee'han na coninjnt'ue juu nnontyiu na sia Salomón. Ndo' juu Urías sijonhin yo jñ'oon'ñeen na tso rey Acaz. Téca xuee ndo' iscu' rey Acaz juu Vats'on T'man, min tatyincyaa jon na nnan't'maan' nn'an Tyo'ts'on yo 'nan na coninnchahan nnon jon. Ndovanjan quii' tsjoon Jerusalén, jndye ndëëndyi na totsia jon naijon totsit'maan' jon mañoon 'nan na tonan'ya nn'an na s'aa jon na joo nan'ñeen conduihan' cha'vijon nquii Tyo'ts'on. Xjen na tue' rey

Acaz, jndë ngin'on ncho'ncüii chu na toco'xen jon nn'an tsjan Judá. Ndo' jnda jon, tsan na jndyu Ezequías, tēquee' jon rey xco.

Incyaa Isaías jñ'oon na it'uihan' nn'an tsjan

Judá yo nn'an tsjan Efraín

Isaías 9.8—12.6

Si'man Tyo'ts'on nnon Isaías jñ'oon na icanhan' na quitso jon ntyja 'naan' 'nan na ntquenor nn'an tsjan Efraín. Juu jñ'oon'ñeen, ndö vaahan':

—Nque nn'an tsjan Efraín conduihin nn'an na conan'ntsa nquehan ntyja 'naanhan. Majo' nquii Tyo'ts'on nts'aa jon na ncüji' jnaan'han' joohan. Jndë tyincyaa jon na joo nn'an na jndo nan'ñeenhan, jndë jnan'tyui'hanhin. Majo' min na nnnda' s'aa jon yohan, min jo' tyi'quinan't'maan'han nquii jon. Mang'e na nnnda', jo' jndë isquioo jon mañoon nnon navi' na jaa'ntyichen cjohan. Ata tyincyaa jon na jnan'jnda' nquehan jñ'oon na ico'xenhan' na incyaahan' najndéhan na cuaanquii na conan'vi' nn'anhin ntyjehan, ndö' juuhan' 'nan na tyi'quichuhan'. Jndë jnt'a yahan na tyi'xe'quinan'jñ'oon'han joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Ndo' ng'e cha'ñ'en nan'min' na ntyjii Tyo'ts'on yohan, jo' njñon jon juu rey na co'xen nn'an ndyuua Asiria na ntsityui' tsan'ñeenhan. Mannda' vaa na ndyion Tyo'ts'on joohan tsoñ'en 'nan tyia na jndë tont'ahan. Juu rey'ñeen, conduihin ts'an na itsintji vi' jon nn'an, ndo' tyia jndyi ts'anhan, majo' nninjnt'ue Tyo'ts'on juu rey'ñeen na nts'aa vi' jon tmaan' nn'an tsjan Efraín yo Judá. Ntsityui' jon tsjoon Samaria, tsjoon tque na ico'xenhan' nn'an tsjan Efraín, ndo' mantyi nts'aa jon tyia' yo nn'an tsjan Judá.

'Majo' min na nnnda' nguua, vi na jndë tijnt'ue Tyo'ts'onhin na nts'aavi' jon nn'an tsjan Israel, mantyi nts'aa vi' jon juu tsan'ñeen. Juu jon ntsituu jon na ivantjon jon tyia' yo nn'an jndye ndyuua xe ng'e najndei nquii jon ndo' ng'e na jnda' jndyi xquen jon. Majo' na nnnda' 'nan na ndyui' ts'on jon, ve' 'nan tsan'han', itsijonhan' juuhan' cha'nan tsan' its'aa hacha na nin'co'xenhan' ts'an na itan' ndu yohan'. Nquii Tyo'ts'on nts'aa na ncy'oon tycu tsan'ñeen ndo' t'man tjuen' ncy'oonhin. Jndë jo' nque nn'an na n'ndyuihan', nc'on xcohan na nta'nguee'han na tonnon Tyo'ts'on. Majo' nts'aahan' na ve' cüantyi rohan, tyi'xe'quits'aahan' na min minchenhan cha'xjen na tom'anhan na toxen'chen.

Ndo' tsontyichen Isaías:

—'O' ntyjë nn'an tsjan Judá, tyi'quichuhan' na ndyueho' ntyja 'naan nn'an ndyuua Asiria, ee tajndye xjen ndo' ta'xe'quinan'cüetë'ntyichenhan 'o'. Ee mangue'ntyja xjen na nninncyaa Tyo'ts'on na ncüii ts'an tsjan David na jndyocahan,' juu jon na nc'oon rey tondëého'. Nquii Espíritu na condui Tyo'ts'on nninncyaa na jnda' jndyi xquen tsan'ñeen ndo' na ya ts'anhin yo nn'an. Juu jon nts'aa jon 'nan na chuhan' yo ncüii cüii ts'an. Ninvaañ'en tsonnangue nc'oonhan' na nancoo'han' juu xjen'ñeen, ndo' min tyl'xe'c'oон min'ncüii nnon 'han na ntsi'ndaa'han' oo na nts'aahan' na té'. Nn'an na ninvaa tsonnangue ncüaa' n'onhan 'nan na nt'ue ts'on Tyo'ts'on. Nn'an na m'an ncüii cüii ndyuua ntsquehan Jerusalén na nnan't'maan'han nquii reyvahin. Ndo' nts'aa Tyo'ts'on na tsoñ'en nn'an tsjan Israel na jndë sacho nn'anhin tsonnangue na tycya, ntsquentcüe'han ndyuua Israel. Juu xjen'ñeen tsoñ'en nn'an tmaan' tsjan Efraín yo nin'Judá nnan'xuan nnda'han ninnccüii tsonnangue, ndo' tsoñ'enhan nninncyahan na ya Tyo'ts'on ntyja 'naan' na nnda'.

Incyaa Miqueas jñ'oon ndëe nn'an tsjan Judá yo Efraín

Miqueas 1—7

Juu xjen'ñeen na toco'xen Jotam nn'an tsjan Judá ata xjen na totsixuan Ezequías juu ts'ian'ñeen ndëéhan, t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Miqueas na tonincyaa jon jñ'oon ndëe tmaan' nn'an tsjan Judá yo Efraín. Itso jon:

—Quitquen yaho' cüenta jñ'oon na matsjö ndëého'. Chuhan' na nt'aho' 'nan na matsjö ng'e jndë sijnda' Tyo'ts'on na nt'uiivi' jon 'o' tsojnaan' na jndye nnon na conan'tjaho' nnon jon. Mandyo ntsityuui' jon nn'an tsjoon Samaria, ng'e na jndë tonan't'maan'han 'nan na conan'ya nn'an na cotji'han cüenta na nquii jon conduihan'. Ndo' ntyja 'naan' juu tsjoon'ñeen, xia'ntyi n'ndyuihan' nt'aa na jndë jnan'tyui'ñ'en sondaro'ñeen. Ndo' tsoñ'en 'nan na jnan'ya nn'an na tonan't'maan' nn'an Samaria na cotji'han cüenta na conduihan' Tyo'ts'on, nnan'tyui'ñ'en sandaro'ñeenhan' ndo' nnan'cohin joohan'. Ata nque nn'an tsjoon Jerusalén, tsjoon na ji'ua conduihan' cüentaa' Tyo'ts'on, na jndë tquenhan cüenta na nnda' vaa cont'a nn'an Samaria, mantyi cont'ahan cha'xjen cont'a nan'ñeen, conan't'maan'han 'nan na conan'ya nn'an. Mang'e na nnda', nts'aa Tyo'ts'on na ntsque sondaro na nnan ncüii ndyuua na matycya, na nnan'tyui'han nn'an tsjan Efraín, ndo' ntsachohan nan'ñeen navi' na

nc'ontcüe'han ndyuua na jnanhan. Ndo' mantyi ngue'ntyja xjen na nndyoy'oon Tyo'ts'on sondaro cüenta jndye na nt'ahan tyia' yo nn'an tsjan Judá, ndo' joo sondaro'ñeen nnan'tyuii'han juu tsjoon Jerusalén. Tsoñ'en jñoonmin' na matsjö, ntsiquindëhan' joohan' tsojnaan' jndye nnon 'nan tyia nan'xuanho' na tonnon Tyo'ts'on. Xe ng'e na conty'ueeho' nt'aa 'naan ntyjeho' yo ndyuua 'naanhan, jo' na ntsquioo Tyo'ts'on navi'min' cjoho'. 'O' ntyjë na conditqueho' tondé, chuhan' na ncüaa' ya n'onho' 'nan na ya na joo nn'an na quint'ahinhan', majo tyi'quits'aahan' n'onho' na nt'aho' 'nan ya, 'nan na chuhan'. 'O' xia'ntyi neinho' na nt'aho' 'nan na tyi'ya. Ndo' na nnnda', juu jñ'oon na cotanho' nnon Tyo'ts'on xjen na conan'neinho' nnon jon, tyi'xe'ncyaajonhan'.

Mantyi tom'aan nn'an na tonduehan na conduihan nn'an na coninncya jñ'oon' Tyo'ts'on ndëë nn'an. Majo' tyi'yuu' na nquii jon t'ua jon ts'ian'ñeen ndëëhan. Toninncyaas Miqueas jñ'oon nacjo nan'ñeen. Tso jon na tyi'xe'quitejnde Tyo'ts'onhan, min tyi'yuu vaa jñ'oon na nt'ue ts'on jon na mninncyahen ndëë nn'an.

Mantyi tso jon na nntsityui' Tyo'ts'on juu tsjoon Jerusalén, yo nin'juu Vats'on T'man. Nnts'aa jon na nnnda' ng'e nque nn'an na conditque ndëë nn'an, joo jñ'oon na conan'ntja' nn'an yo ntyjehan, tyi'quito'xen nan'ñeenhan' cha'xjen na chuhan'. Joohan ve' s'on coy'onhan cüenta nduee nn'an. Ndo' vandy'a' na nnnda', ata mantyi m'an nn'an na cont'a yahan na conduehan na conduihan nn'an na conincyahin jñ'oon' Tyo'ts'on. Majo' tyi'yuu' na nquii jon na incyaa jon jñ'oon na coninncya nan'ñeen. Ee joohan conduihan nn'an na ntyjii' ya n'onhan 'nan na nguaa na tonnonchen, cha' nta'ntjonhan xoquitu' 'naan nn'an. Siquimaaan' Miqueas joo nan'ñeen na chito xia'ntyi ng'e na conduehan na m'aan Tyo'ts'on yohan, jo' na ntsin'man jonhan.

Ndo' mantyi sinin Miqueas ndëë nn'an tsjan Efraín yo Judá ntyja 'naan' juu tiempo ya na jndë tenon na it'uiivi' Tyo'ts'onhan. Tso tsan'ñeen na juu tiempo'ñeen na ya nndyohan', ya jndyi nc'on nn'an. Ndö vaa na tso jon ndëëhan:

—Ngüentyja xjen na juu tyo' naijon na vaa Vats'on T'man 'naan' Tyo'ts'on, juuhán' ntsixuanhan' tyo' na njonntyichen conduihan' na ninvaa tsonnangue. Nn'an na ncüii cüii ndyuuaa ntsquehan jo' cha' na nnan'jn'anhan joo jñ'oon na ico'xen nquii Tyo'ts'on na conduihin na mayuu', na nt'ue ts'on jon nnan'quindëhinhán'. Joo nguee'ñeen

nn'an ncüii tsonnangue taxe'quint'a nnnda'han tyia' yo nn'an ncüiichen tsonnangue. Tsoñ'en nn'an ya nc'onhan yo ntyjehan. Ndo' nts'aa Tyo'ts'on na tsoñ'en nn'an tsjan Israel na jndë tcyahan ncüi cüii ndyuua, ntsquentcüe'han ndyuua Israel. Ndo' tsontyichen Miqueas:

—Joo tiempomin, sondaro na mañoon ndyuua cont'ahan tyia' yoho', ndo' mangue'ntyja xjen na yo naijndeih'an' ngoy'onhan 'o' ndyuua Caldea na nc'onho' jo'. Majo' yajo' 'o' nc'on nnnda'ho' ncüii tsonnangue na njon conduihan'.

Ncüiichen jñ'oон na tyincyaas Miqueas naquii' juu tsjoon chjo Belén na m'aanhán' ndyuua cüentaa' tmaan' nn'an Judá, jo' nndui ncüii yus'a jnt'a na conduuihin na co'xen jon tsoñ'en nn'an tsjan Israel.

Jndëcya, mantyi itso Miqueas:

—Incyaa Tyo'ts'on jnanho' na tyi'cota'nguee'ho' na tonnon jon. Nt'ue ts'on jon na c'oon' chjo n'onho' ntyja 'naan nchu vaa s'aa jon na tji'ntcüe' jon 'o' ndyuua Egipto, ndo' na siquindaa' jon 'o' juu ndyuua Canaán. Majo' tyi'quint'ue ts'on jon na ve' nnan'cüjeho' quioo' na coninncyaho' nnon jon na conan't'maan'ho'hin. Majndeichen tyi'quint'ue ts'on jon na nnan'cüjeho' ndaho' na nnan't'maan'ho' jon. 'Nan na nt'ue ts'on jon yoho', na joo ntyjeho' na chohin tyia' yo ntyjehan, quitoxenho' joo jñ'oон'ñeen cha'xjen na chuhan'. Nt'ue ts'on jon na c'onho' na ya nn'anho' yo ntyjeho', na joo jñ'oон na cota'ho' jndyueho', quinan'quindëho' joohan', min tyi'nan's'aho', tyi'nan'ntcuho' ndëe nn'an. Majo' 'o' xjen na condëeho' 'nan, juu ts'oon na covijnt'ueho' na cotji'ho' xjenhan', chjohan', ndo' min ntjö' na coninjnt'ueho' ya cotoxenho' 'nan yo tsö'xjo, min tyi'jahan' cha'xjen na chuhan'. 'O' nn'an tyaho', ta'nan its'aahan' 'o' nin 'nan coquenon nn'an, cha' ndui 'nan na nt'ue n'onho'. Tsoñ'enho' ve' nanquinto conduihon', ndo' ng'e jo' nt'uiivi' Tyo'ts'onho'. 'O' cüejon natyia cont'aho' cha'xjen tots'aa rey Acab, vi' ts'anhin na tocoxen jon nn'an tsjan Efraín, ndo' ng'e na nnnda' conduihon', mayuu' nt'uiivi'han' 'o'. Ndo' nninncyaa Tyo'ts'on na joo nn'an mañoon ndyuua na conduihan nn'an na jndohan 'o', nt'ahan tyia' yoho' ndo' nnan'tyuii'han tsjoonho'. Nguaa na nnnda' ata xjen na ntsiquindëñ'enhan' juu navi' na ntyjii Tyo'ts'on na chuhan' na ntquenonho' tsojnaan' natyia na nan'xuanho'. Joo nguee'ñeen nque nn'an tsjan Judá, nts'aa Tyo'ts'on na ntquen ya ntcüe'han'hin na ya

nc'on nnda'han juu ndyuua 'naanhan, ndo' juu xjen'ñeen t'man nduihan' ndo' ntsque nn'an na mañoon ndyuua na nc'onhan jo'.

Jndë jo' sinin Miqueas nnon Tyo'ts'on. Tso jon:

—'U' Ta Tyo'ts'on, nque nn'an na conduihan cüenta', cüantyje' ya'han cha'xjen na ivantyjee' ts'an quinman ntsjuen' juu. Ncya' na nnc'ón nnt'á juu tsjón na ta'nan tyia' quichó yo nn'an mañoon ndyuua. Ndo' quitsa' jndye nnon ts'ian na ngavee' n'on nn'an na njnty'ahan joohan', cha' ngue'ntyja na nnt'ahan na njon juu xue'. 'U' tyi'tsijonhan' 'U' cha'xjen joo 'nan na conan'ya nn'an na conan't'maan'hinhan'. Ee 'U' matsit'man' tson' 'nan tyia na jndë tonan'tja já tonnon'. Mantyji jnt'a na ntsiquindé' joo jñ'oon na tco' 'ndyo' nnon nquii ndochí Abraham, yo Jacob, ndo' nc'on! xco' na ya ts'an 'U' yo já ncüiichen jon cha'xjen na jndë totsa' na toxen'chen.

Nn'an ndyuua Asiria jnan'tyui'hán tmaan' nn'an tsjan Efraín
2 Reyes 14.26-29; 15.8-31; 17

Juu Jeroboam na jndë ve, tsan na toco'xen nn'an tsjan Efraín, t'man najndei tonduihin. Joo nn'an na jndohan jon, jndye ndyia' tont'ahan yo jon. Majo' nquii Tyo'ts'on totejndei jonhin na tantjon jon joo ndyia'ñeen. Ndo' juu xjen na toco'xen jon, tēvijndye 'naan nn'an ndyuua 'naan' jon. Toco'xen jon nn'an tsjan Efraín venn'an vantjo' ncüii chu. Ndo' juu xjen na tue' jon, juu jnda jon, tsan na jndyu Zacarías, tēquee' tsan'ñeen rey xco.

Majo' juu Zacarías'ñeen, cüejon tyia ts'anhin cha'xjen joo nn'an na totoxenhan nn'an tsjan Efraín ndyu na toxen'chen. Jndë jndë na yon chi' na toco'xen jon, yajo' ncüii ts'an na jndyu Salum, iscucee' juu Zacarías'ñeen, ndo' tyii' nquiihin na conduihin rey xco. Ndo' na tui na nnda', siquindé Tyo'ts'on juu jñ'oon na tco' jon 'ndyo jon nnon Jehú na ninnque nn'an na nduihan tsjan 'naan' juu na jndyocahan, nc'on joohan na ntotoxenhan nn'an tsjan Efraín.

Majo' juu Salum, xia'ntyi ninnçüii chi' ntjohn rey ng'e tsan na jndyu Manahem iscucee' juuhin, ndo' tyii' nquiihin na conduihin rey xco.

Juu Manahem toco'xen jon nn'an tsjan Efraín nqui chu, majo' tyia ts'anhin yo 'nan na tots'aa jon. Xjen'ñeen juu tsan na co'xen nn'an ndyuua Asiria s'aa jon tyia' yo nn'an tsjan Efraín ndo' ntjo nchjii Manahem na totyion jon s'on na tcan tsan'ñeen. Xjen na tue' Manahem'ñeen, juu jnda jon, tsan na jndyu Pekaía, tēquee' juu na ntco'xen juu nn'an tsjan Efraín.

Mantyi juu Pekaía'ñeen, ts'an tyia ts'anhin. Jndë ve chu na toco'xen jon, ncüii sondaro na jndyu Peka tyii' jon jñ'oon ndëe nn'anndo' jnan'vehan nacjoo' juu Pekaía'ñeen. Iscree' Peka'ñeenhin ndo' tyii' nquihin rey xco ndëe nn'an tsjan Efraín. Tsoñ'en nan'ñeen natotoxenhan nn'an tsjan Efraín, xjen na ty'oonhan' nquii
Zacarías'ñeen ata juu Peka, totoxenhan nn'an tsjan Efraín viochen xjen na juu Uzías tco'xen jon nn'an tsjan Judá.

Mantyi juu Peka'ñeen, tyia jndyi 'nan na tots'aa jon na toco'xen jon nn'an tsjan Efraín. Viochen xjen na toco'xen jon, nquii Tiglat-pileser, tsan na toco'xen nn'an ndyuua Asiria, juu tsan'ñeen s'aa jon tyia' yo nn'an tsjan Efraín. Ndo' sityui' jon vendye njoon 'naan nn'an tsjan Efraín ndo' tachu jonhan navi' na ntjotyenthal ndyuua Asiria'ñeen. Ndo' vi na jndë ntcyu chu na toco'xen Peka'ñeen, yajo' juu tsan na jndyu Oseas, siquita' jon ncüii tyia' yo juu Peka, iscree' juuhin, ndo' juu Oseas tyii' nquihin na conduihin rey xco. Juu xjen na siquita' juu na ntco'xen juu nn'an tsjan Efraín, juu Acaz m'aan jon na co'xen jon nn'an tsjan Judá.

Juu Oseas toco'xen jon nn'an tsjan Efraín ñjen chu ndo' mantyi tyia ts'anhin quityquii' juu ts'ian'ñeen, majo' tyi'cuee'chen natyiahin cha'xjen tonan'xuan vendye nan'ñeen na mantyi totoxenhan nan'ñeen. Viochen xjen na toco'xen jon, nquii tsan na co'xen nn'an ndyuua Asiria, tsan na jndyu Salmanasar, s'aa jon tyia' yo nn'an tsjan Efraín, majo' tsu Oseas tyia'ñeen, tju Salmanasar juu Oseas na quityion juu s'on na tcan jon. Majo' ng'e na tontyja ts'on Oseas na nndyaahin juu na its'aa vi' Salmanasarhin, jo' scüenon jon jñ'oon na m'aan tsan na co'xen nn'an ndyuua Egipto na quindytnejnde johin, ndo' na ntyja ts'on jon na nguaa na nnda', jo' tacüentyjee' na tyion jon s'on nnon Salmanasar. Majo' juu jon, vi na jndë taa' ts'on jon na nnda' s'aa Oseas, tyii' johin vancjo, ndo' mantyi s'aa jon tjon xi'jndio tsjoon Samaria na co'xenhan' nn'an tsjan Efraín. Jndë na téca ndye chu, ta'ntjon Salmanasarhin, ndo' têy'oon jon tsoñ'en nn'an tsjan Efraín juu ndyuua Asiria. Tquen jon na c'on nan'ñeen ncüii cüii tsjoon ndyuua Asiria na ico'xen jon. Ndo' na nnda' 'nan tui, tsu nn'an tsjan Efraín na nc'onhan na ntoxen nquehan. Juu Oseas'ñeen ts'an na mats'ia na toco'xen jon nn'an tsjan Efraín.

Tyincyaa Tyo'ts'on na tjon nan'ñeen na nnda' ng'e joo nn'an tsjan Efraín jnty'ehan na nta' nguee'han joo jñ'oon' jon na ico'xenhan'. Joohan tonan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na

sivi'nn'anhan'hin na tji'han cüenta na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Tonan'yahan ndéendyiу naijon tonan'cüjehan quoo' na tonan't'maan'han joo nan'ñeen. Ndyu na toxen'chen joo nn'an na tom'an ndyuua Canaán tonan't'man'han 'nan na jnan'ya nn'an, ndo' juu nan'ñeen ts'ian na jndoo' jndyi Tyo'ts'onhan'. Jo' tji' jon nn'an na tom'an Canaán cha' joo nn'an tsjan Israel, nc'onhinhan'. Majo' nanein cüejon jndë jnt'ahan cha'xjen tont'a nan'ñeen na tji' Tyo'ts'onhan. Tsojnaan' na nnda' tont'a nn'an tsjan Efraín, mantyi tji' jonhan jo'. Ndo' jndë jñon jon nn'an na toninncya jñ'oon' jon ndééhan. Totan nan'ñeen ndéë nn'an tsjan Efraín na quitsacüentyjee'han na cont'ahan 'nan na tyiahan' ntyjii Tyo'ts'on, ndo' quita'nguee' nnda'han jñ'oon na tquen jon na ico'xehan'. Majo' jnan'que' n'onhan, tyi'xe'quitquenhan cüenta na nnda' tondue nan'ñeen ndééhan. Jnan'yahan ve ndoro quijndë yo s'on ijan ndo' tonan't'maan'han joo nan'ñeen na cha'vijon ngiohan na tonduihan' nquii Tyo'ts'on. Ata tonan'cüjehan nda nquehan quii' chon na tonan't'maan'han ncüii 'nan na itsivi'nn'anhan'hin na chito Tyo'ts'on conduihan'. Ndo' mantyi tijnt'uehan ts'ian na tont'a nn'an na ntji'han cüenta nin 'nan nguua na ntquenon nn'an. Ncüii cüii nnon joo ts'ian'ñeen na tont'ahan, tyia jndyihan' ntyjii Tyo'ts'on, ndo' tsojnaan'han', jo' siv'ii jonhan ndo' tju'vi' jonhan. Xia'ntyi jnty'ii jon na ntjo nn'an tsjan Judá, majo' min joohan tyi'quita'nguee'ñ'enhan juu jñ'oon na iquen jon na ico'xehan'.

Nquii tsan na toco'xen jon nn'an ndyuua Asiria, vi na jndë jndë tji' jon nn'an tsjan Efraín ndyuuaahan, jndyochu jon nn'an na mañoon ndyuua na nc'onhan njoon na jndë tji' jon nan'ñeen. Ndo' joo nn'an na xco squehan juu ndyuua'ñeen, jndyoy'onhan 'nan na tonan't'maan'han ncüii cüii ndyuua na jnanhan, na mantyi nnan't'maan'hinhan' juu ndyuua'ñeen. Ndo' joo nan'ñeen, mantyi tom'ancjehan na nquii Jeová Tyo'ts'on na tonan't'maan' nn'an tsjan Efraín, nnan't'maan'han jon. Jo' nquii rey na ico'xen jon nn'an ndyuua Asiria, jñon jon ncüii tyee 'haan nn'an tsjan Efraín, cha' ntsi'man tsan'ñeen ndéë nan'ñeen nchu vaa nt'ahan na nnan'cüjehan quoo' na nnan't'maan'han juu Jeová, nquii jon na conduihin Tyo'ts'on na mayuu'.

Majo' xeng'e joo nan'ñeen tonan't'maan'han nquii Jeová, ndo' mantyi ñ'en joo nan'ñeen na mancüiixjen na conan't'maan'han, tyi'xoncüe tont'ahan na tonan't'maan'han Tyo'ts'on.

Tsan na jndyu Ezequías conduihin na ico'xen

jon nn'an tsjan Judá

2 Reyes 18—20; 2 Crónicas 29—32; Isaías 36-39

Tom'aan tsan na jndyu Ezequías, juu jon jnda rey Acaz.

Tonduihin rey na toco'xen jon nn'an tsjan Judá. Ya jndyi ts'ian rey jon. Tovanguee' jon joo jñ'o'on' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Joo nn'an tsjan Judá, jndye ndëëndyiu jndë jnan'yahan naijon na tonan't'maan'han 'nan na jndë jnan'yaa nn'an na itsivi'nn'anhan'hin na chito conduihan' nquii Tyo'ts'on. Juu Ezequías sityui' jon joo ndëëndyiu'ñeen. Juu chu navejndyee na ico'xen jon, siquita' jon na ntco'yantcüe' jon ts'ian na conan't'maan' nn'an ndyuua na ico'xen jon nquii Tyo'ts'on. S'aa jon na nnda' ng'e joo nan'ñeen na toxoxenhan nn'an Judá na toxen'chen, ta'nan si'ndaa'han' ngiohan na juu vats'on t'man jndye vaa na tavi'ndaa'han'. Jo' tco'ya jon jndyuent'aa na minhan'. Ndo' mantyi sincüii jon tsoñ'en nn'an na condui ntyee yo nn'an tmaan' levitas. T'ua jon ts'ian ndëëhan na quint'ahan ts'ian na ntquen xco nnnda'han'hin cha'xjen na nt'ue ts'on Tyo'ts'on. Nnda' tso Ezequías ng'e covityincyoo' na jndë tyincya Tyo'ts'on jndye nnon navi' na jndë toquenon nn'an tsjan Judá ng'e tatanguee'han cha'xjen na jndë toco'xen jon na quint'ahan. Ndo' nque ntyee yo joo levitas'ñeen, vi jndë jndyehan na nnda', tquenhan na ji'ua nan'xuanhan na tonnon Tyo'ts'on cha'xjen juu jñ'o'on' jon na itsijnda'han' na quint'ahan. Jndë jo', tsoñ'en 'nan na tyi'quichuhan' na minhan' quiil' vats'on t'man'ñeen, tji'hinhan', ndo' jnan'jnda'ntcüie'han tsoñ'en cha'xjen nquii Tyo'ts'on jndë sijnda' jon na cuaahan'. Tcanhan' na jnt'ahan juu ts'ian'ñeen ng'e juu rey Acaz jndë scüejndyo jon ts'ian na condui na conan't'maan' nn'an Tyo'ts'on. Ndo' vi na jndë vaa cje tsoñ'en, yajo' t'ua Ezequías ts'ian ndëë ntyee'ñeen na quinan'cüjehan quioo' na ninvaañ'en joo o' nninnencyahan nnon Tyo'ts'on na ndit'maan' jon ntyja 'haanhan', yo mañoon na toninncyahan ntyja 'naan jnan na nan'xuan nn'an. Ndë jo' t'ua jon ts'ian ndëë nn'an levitas'ñeen na quint'ahan ts'ian cha'xjen na jndë sijnda' nquii rey David na toxen'chen. Ndo' na tui na nnda', yajo' juu vats'on t'man'ñeen, ncüüichen jon tijnt'ue nnda'han' cha'xjen na sijnda'jndyee Tyo'ts'on.

Yajo' scüenon Ezequías jñ'o'on ndëë tsoñ'en nn'an tsjan Judá yo Efraín na ncyohan na nnan'jonhan juu nguee Pascua. Juu nguee'ñeen na jnt'ahan, t'manntyichenhan', chichen nguee na jndë

tont'a nn'an Israel ndyu na toxen'chen. Tëncüiiñ'en nn'an tsjan Judá, majo' nn'an tsjan Efraín, tyi'jndyehan jnan'jonhan, ee majndyentyi ntyjehan, ve' toncohan juu nguee'ñeen. Xjen na tom'aan juu nguee'ñeen, nque nn'an na jndë tincyohan na jnan'jonhin na t'oohan', ncüii cüii nnontyiu na tomin quii' tsjoon Jerusalén naijon tonan'cüje nn'an quioo', jnan'tyui'hán joo ndëentyiu'ñeen, xia'ntyi juu nnontyiu na vaahan' ch'een' vats'on t'man, juurohan' ntjo. Mantyi jnan'tyui'hán joo ndëendyiu naijon na tonan'cohan su na tonan't'maan'hán mañoon 'nan, ee jndë tso Tyo'ts'on na xia'ntyi quityqui' juu vats'on t'man, jo' na quinan't'maan'hán jon. Mañ'en nn'an na jnan'jonhan na tonan't'maan' nn'an juu xjen'ñeen na vitjachen na ntquenhin na ji'ua nan'xuanhan na tonnon jon. Majo' tcan Ezequías na quitsit'man ts'on Tyo'ts'onhan, ndo' tanguee' jon jñ'oon'ñeen. Vi na jndë tenon juu nguee'ñeen, tyecondyi' nn'an tsoñ'en njoon cüenta nn'an tsjan Judá ndo' jnan'tyui'hán ncüii cüii nnontyiu na jndiohan ndo' majo'ntyi jnt'ahan joo ndëendyiu na minhan' njoon ndyuua cüenta ntyjehan nn'an tsjan Efraín. Jndë jo' tyentcüe' nan'ñeen ncüii cüii tsjoonhan. Ndo' nqui rey Ezequías 'io 'io toninccyaa jon quioo' nnon Tyo'ts'on quityqui' juu vats'on t'man. Tots'aa jon na nnda' cha'xjen jñ'oon na ico'xenhan' na tqun Tyo'ts'on. T'ua jon ts'ian ndëë ntyee yo levitas na quita'nguee'hán ts'ian na nan'xuanhan cha'xjen na chuhan'. Ndo' ng'e na tots'aa jon 'nan na nt'ue ts'on Tyo'ts'on, jo' na tyio jon jn'aanhin na ya tom'aan juu.

Viochen xjen joo ndyu na toco'xen Ezequías nn'an tsjan Judá, juu rey na toco'xen nn'an ndyuua Asiria, s'aa jon tyia' yo nn'an Samaria, tsjoon na toco'xenhan' nn'an tsjan Efraín. Salmanasar jndyu juu rey'ñeen. Tachu jon tsoñ'en nan'ñeen. Ndo' vi na jndë taca nc'uiichen qui chu, vi na jndë tue' rey Salmanasar, ncüiichen rey na toco'xen jon nn'an ndyuua Asiria. Senaquerib jndyu jon. S'aa jon tyia' yo nn'an tsjan Judá ndo' sityui' jon tsoñ'en njoon na tom'an nan'ñeen. Ixia'ntyi nqui tsjoon Jerusalén ta'nan jndëë sityui' jonhan'. Jndyaa juu tsjoon Jerusalén xeng'e tyincyaa Ezequías xoquitu' nnon tsan'ñeen. Sitjon Ezequías tsoñ'en xoquitu' 'naan' nqui jon ndo' mantyi yo nin's'on cüentaa' vats'on t'man. Ata tyjee jon juu s'on ijan na tcüe jndyuent'aa vats'on t'man. Ndo' na nnda', jndëë s'aa jon na tyion jon Senaquerib'ñeen. Majo' tyí'quintjo nchjii tsan'ñeen na ve' nnda'ntyihan' ty'oon jon cüenta. Jo' mañoon nn'an na

conduihan nanm'ann'ian yohin, jñon nnnda' jon nan'ñeen tsjoon Jerusalén. Ndö vaa jñ'oon na jndue nan'ñeen nnon Ezequías:

—Tyi'jon quindëe ngüantjon' tyia' yo ja xe na aa ntsue 'u' nacjö. Min xe na aa ntcan' na quitejnde tsanm'aants'ian t'man ndyuua Egípto 'u', min'ncüii tyi'xe'quitejndeihhan' 'u'. Min juu 'nan na conan't'maan'ho', tyi'xe'quitejndeihhan' 'o' tsojnaan' na jndë sityui' joo nnontiyu 'naan'han'.

Ndö' ro jñ'oon na siquindyyi Senaquerib yo jndyue nan'ñeen. Ndo' joohan jnan'xuaahan ndëe nn'an tsjoon Jerusalén jñ'oon na jndë si'man jon ndëéhan, jnduehan:

—Nnnda' 'o' nn'an Jerusalén, juu Ezequías, tsan na ico'xen jon 'o', tyi'ngantyja n'onho' jñ'oon na itsiqui'maan' jon 'o'. Juu juu itso juu ndëého' na cantyja n'onho' juu 'nan na conan't'maan'ho'. Majo' juu Tyo'ts'on na conan't'maan'ho', tyi'jon quindëe ntsiquindyyaa jon 'o' nt'ö nquii rey Asiria. Já nn'an ndyuua Asiria, jndë jnan'ty'uí nn'an na m'an jndye mañoon ndyuua ndo' joo 'nan na tonan't'maan'han, min'ncüiihan' tajndëe jnan'quindyyaahan' nan'ñeen nt'ö jon. Ndo' ng'e na nnnda', chuhan' na ntjue'cjeho' tonnon jon, yajo' chi mninnycyaa jon na ntjo yaho' ntjohin ata xjen ntsqué nnt'á na ntsachóho' na nc'onho' ncüiichen ndyuua.

Majo' min'ncüii ts'an tat'a jñ'oon'ñeen ee jndë t'ua Ezequías ts'ian na tyi'nt'ahan jndyue nan'ñeen. Ndë jo' tja Ezequías vats'on t'man ndo' jñon jon nn'an na ty'ehan na m'aan Isaías, tsan na incyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja 'naan' 'nan na ya nguua. Nin'cüaa' ts'on jon nin 'nan na nts'aa jon. Scüenon Isaías jñ'oon na m'aan rey Ezequías na juu Senaquerib nndyii jon jñ'oon na vaa jñ'oon na icanhan' na cantcüe' jon ndyuua' jon na ntsijnda' jonhan'. Ndo' na nnnda', nguee' jon tsjoon' jon ndo' jo' ngue' jon. Tyi'covivio na tui na nnnda', joo nan'ñeen na t'ua Senaquerib ts'ian'ñeen ndëéhan, jndui'ntcüe'han Jerusalén.

Tëca xuee ndo' t'ua nnnda' Senaquerib ts'ian ndëe nn'an. Sque nnnda'han Jerusalén. Y'onhan tson na scüenon jon yo ndueehan. Ninnccüiixjen tso tson'ñeen cha'xjen juu jñ'oon na jndue nan'ñeen xjen na squejndyeehan. Ndo' Ezequías, vi na jndë sijnaan' jonhan', tja jon vats'on t'man. Tëtsinin jon nnon Tyo'ts'on. Tcan jon na quitsityui' Tyo'ts'on tsoñ'en nnon 'nan na itsitiu juu rey Senaquerib na nin'quits'aa jon yo joohan. Tcan Ezequías na quindui na nnnda' cha' nn'an na ninvaa tsonnangue ncüaa' n'onhan na nquii Tyo'ts'on

na conan't'maan'han, mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Scüennon nnda' Isaías jñ'oon nnon Ezequías na nninncyaa Tyo'ts'on jñ'oon na tcan juu nnon jon. Tso Isaías na min' xe'ncyaahan' na joo sondaro 'naan' Senaquerib nt'ahan tyia' yo nn'an Jerusalén. Ndo' juu tijaan'ñeen jñon Tyo'ts'on ncüii ángel. Jndye jndyi sondaro 'naan' Senaquerib iscüje ángel'ñeen, mavaaxjen na nnnyuehan. Ndo' jndë jo' jndui'ntcüe' Senaquerib, tantcüe' jon tsjoon Nínive, tsjoon na ico'xenhan' nn'an na condui jon rey ndëéhan. Ndo' na m'aan jon jo', ve ntsinda jon jnan'cuee'han jon. Yajo' ncüiichen tsans'a jnda jon, tsan na jndyu Esarhadón, juu tsan'ñeen tèquee' na nnduihin rey xco na ntco'xen juu nn'an ndyuua Asiria. Ndo' ndö' vaa na siquindëhan' juu jñ'oon na jndë siquindyii Tyo'ts'on Ezequías 'nan na nguaa yo 'ndyo Isaías.

Tyi'covivio na tui na nnda', nquii Ezequías, mioon jndyi ty'oon tycuhin. Ndo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Isaías na tja jon na m'aan Ezequías. Taquitso jon nnon juu na mavaa xjen na nngue' juu. Ndo' juu jñ'oon'ñeen sichjoo' jndyi'han' ts'on Ezequías. Sinin jon nnon Tyo'ts'on. Tso juu na cañjoon' ts'on jon na jndë tanguee' juuhin ninvaa xeechuu' juu. Ndo' na s'aa jon na nnda', jo' jñon nnda' Tyo'ts'on Isaías na cja nnda' jon na m'aan tsan'ñeen, caquitso Isaías nnon jon na jndë jndyii Tyo'ts'on juu jñ'oon na sinin juu nnon jon, ndo' na nninncyaa jon na nc'oonntyichen juu ncüiichen vi ngin'on chu. Ndo' juu Ezequías, vi na jndë jndyii jon na nnda', tyincyaahan' na neiin' jndyi jon, ndo' tji jon jñ'oon na ta jonhan' na ncyu ya jndyi Tyo'ts'on naya na its'aa jon yohin.

Tsan na jndyu Merodac-baladan toco'xen jon nn'an ndyuua Caldea. Jndyii jon na jndë tivii' Ezequías, ndo' jñon jon nn'an na m'an tsan'ñeen, y'onhan 'nan na its'aa tsan'ñeen nayahin. Ndo' vitjachen na jndui' nan'ñeen na nc'ontcüe'han tsjoonhan, sil'man Ezequías ndëéhan tsoñ'en 'naan' jon na conan'tyahan'hin. Ndo' ng'e na s'aa jon na nnda', tso Isaías na nngue'ntyja xjen na nque sondaro ndyuua Caldea, tsoñ'en nan'ñeen na itsityahan' Ezequías, ntsachohinhan' ndyuuaahan. Ata mantyi ñ'en ntsinda nquii jon na nnduihin nn'an na ntye'ntjontyenhan nnon nquii rey na ico'xen nn'an ndyuua'ñeen. Majo' juu jñ'oon'ñeen tasi'ndaa'han' nchjii Ezequías, ng'e tji' jon cüenta na tyl'xe'c'oon tyia' viochen xjen na ninvaa vando' jon. Tyi'c'oona' ts'on jon 'nan na nguaa ndëcyu. Xjen na tue' jon, jndë ntcyu nchoñjen chu na toco'xen jon nn'an tsjan Judá.

Ndo' juu jnda jon Manasés tēquee' jon ts'ian xco na ntco'xen jon nan'ñeen.

**Juu Manasés yo Amón yo nin'Josías totoxehan
nn'an tsjan Judá**

2 Reyes 21.1—23.30; 2 Crónicas 33—35; Jeremías 1—6

Jnda rey Ezequías, tsan na jndyu Manasés, toco'xen jon nn'an tsjan Judá, majo' tyia jndyi 'nan tots'aa jon. Tsoñ'en ndéendyiu cüenta 'nan na tonan't'maan' nn'an na chito Tyo'ts'onhan' na sityuii' tsotye jon, sia xco nnnda' jonhan'. Tsoñ'en 'nan na joo nn'an Canaán jnan'yahinhan' ndyu'ñeenchen, ta' jon na totsit'maan' jonhan'. 'Nan na tji' nan'ñeen cüenta na Tyo'ts'on conduihan', majo' tonan'vi'nn'anhan' nn'an. Ata quityquii' juu vats'on t'man tsjoon Jerusalén ta' jon na totsia jon mañoon ndéendyiu cüenta 'nan na conan'vi'nn'anhan' nn'an na tji'han cüenta na Tyo'ts'onhan'. Mantyi jnda nquii jon, isco jonhin quii' chon na sit'maan' jon ncüii 'nan na tyi'yuu' na nquii Tyo'ts'on conduihan'. Joo nn'an na cotji'han cüenta 'nan na ngenon ts'an, tovijnt'uehin joo nan'ñeen. Ndo' mantyi tovijnt'uehin ts'ian 'naan nanquindua' yo joo nn'an na cotqueen'han nt'oo na quitsque nnnda'han cha' nnhuehan ndéëe nn'an 'nan na nguua. Ndo' ng'e na si'man jon ndéëe nn'an tsjan Judá na majo'ntyi quint'ahan cha'xjen na tots'aa jon, jo' siv'ii jndyi Tyo'ts'onhin.

Xe ng'e joo natyia'ñeen na tots'aa Manasés, jo' jñon Tyo'ts'on nn'an na toninnycahan jñ'o'on' jon ndéëe nn'an tsjan Judá. Ndö ro chjo jñ'o'on na toninnycya nan'ñeen:

—Joo 'nan na its'aa Manasés, tyiantyichenhan', chichen 'nan na tont'a nn'an tsjan amorreos na tom'anhan ndyuavahin ndyu na toxen'chen. Ndo' chito xia'ntyi nnnda' vaa na ntyjii Tyo'ts'on yohin, vantjo'chen 'nan na its'aa jon na itsi'man jon ndéëe ntyje jon nn'an Jerusalén na quinan't'maan'han 'nan na conan'vi'nn'anhan' na tyi'yuu' na Tyo'ts'on conduihan'. Ndo' tsojnaan' na nnnda' its'aa jon, jo' itso Tyo'ts'on:

—Nn'an na m'an ninvaa ndyuua 'naanho', jndye nnon navi' ntsquiö nacjohan, joohan ndo' mantyi nque nn'an tsjoon Jerusalén, juuhan' tsjön na ji'ua conduihan'. Ninnycya na joo nn'an na jndohan 'o' nan'vehan nacjoho' ndo' nnan'tyui'hinhan'. Nque nn'an tsjan Judá, ninnquii'chen jndë cont'ahan 'nan tyia, ndo' na cont'ahan ts'ianmin', jo' matsiv'i jahan. Mannda' vaa na tonan'xuan ntyjehan juu ndyu'ñeen xjen na jndui'han ndyuua Egipto. Majo' juu 'nan na

its'aa Manasés nein, juu 'nan tyia'ñeen, jaa'ntyichenhan' nchji, chichen 'nan na tont'a mañoon ntyjehan nan'ñeen. Ng'e na nnnda', jaa'chen nts'a na quit'uiivi'han'hin.

Mannda' jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on yo jndyue nan'ñeen na toninncyahah jñ'oon' jon.

Majo' ng'e min'ncüii ts'an tyi'quitsijñ'oon' juu joo jñ'oon' Tyo'ts'on na toninncya nan'ñeen ntyja 'naan' 'nan na nguua, jo' tyincyaaa jon na vanaan na joo nn'an na conintque ndëe sondaro ndyuua Asiria, na ty'onhan juu Manasés ndo' tyey'onhanhin navi' ncüiichen tsjoon naijon navi' jndyi 'nan toquenon jon. Xjen na tom'aan jon jo', sinin jon nnon Tyo'ts'on. Tso juu nnon jon na chjoo' jndyi ts'on juu ng'e neinhin iquen juu cüenta tsoñ'en 'nan na tyi'ya na jndë totsitjanhin nnon jon. Ndo' jndyii jon jñ'oon na tcan juu ndo' tyincyaaa jon na vanaan na tjantcüe' juu Jerusalén na nc'oon nnnda' juu jo' na nduihin na ico'xen juu nn'an tsjan Judá. Ndo' ng'e na nnnda', tquen Manasés cüenta na mayuu' condui Jeová nquii Tyo'ts'on. Xjen na tuee' nnnda' juu Jerusalén, tsoñ'en joo ndëendiyiu na jndë sia jon cüenta joo 'nan na conan'vi'nn'anhan' na tyi'yuu' na conduihah' nquii Tyo'ts'on, sityuii'ntcüe' jonhan'. Mantyi joo 'nan na jndë tyii' jon quityquii' vats'on t'man na tonan'vi'nn'anhan' na totji' nn'an cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihah', tji'ntcüe' jonhan'. Jndë jo' iscüje jon quioo' na toninncyaaa jon na totsit'maan' jon nquii Tyo'ts'on, ndo' totsichon juu na xia'ntyi nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on, quinan't'maan' nn'an jon. Mantyi t'ua Manasés ts'ian ndëe nn'an tsjoon Jerusalén na quita'yantyichenhan juu teonntjö' na ndyil' xi'jndio tsjoon'ñeen cha' je'quindëe ngüenon sondaro 'naan nn'an na jndo joohan. Mantyi mañoon njoon cüentaa' ndyuua Judá na toquindyii' ndeonntjö' xi'jndiohan', tquen jon sondaro joo njoon'ñeen na nta'ntyjee'hinhan'. Juu xjen na tue' Manasés, jndë jndë venn'an ncho'nqui vantjo' 'on chu na toco'xen jon nn'an tsjan Judá. Ndo' jnda jon, tsan na jndy Amón, juu jon tëquee' jon rey xco.

Juu Amón xia'ntyi ninve chu tonduihin rey ndëe nn'an tsjan Judá, majo' tyia jndyi 'nan na tots'aa jon. Ee tsoñ'en 'nan na tonan'vi'nn'anhan' tsotye jon vitjachen na tja jon navi', joo nan'ñeen totsit'maan' Amón. Xe ng'e na tyiantyichen 'nan na tots'aa jon, chichen tsotye juu, jo' ñ'en vendye nn'an na tyentyja toxen' jon na tonduihah nanm'ann'ian yohin, jnan'vehan nacjoo' jon,

jnan'cuee'hanhin. Majo' nque nn'an tsjan Judá mantyi jnan'cüjehan nan'ñeen, ndo' jndë jo' t'uahan ts'ian nnon Josías na nduihin ts'an na ntco'xen jonhan. Juu jon jnda nquii Amón.

Juu Josías'ñeen ninvaa yus'a chjohin xjen na ta' jon na ico'xen jon nn'an tsjan Judá. Majo' totsichon yantyi jon na ncüaa'ya ts'on jon nin 'nan itsi'man jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' ndo' jnduihin ts'an na taquinjon' ts'ian rey na totsixuan jon. Tsoñ'en ndëändiyu na tomin quii' tsjoon Jerusalén naijon na tonan't'maan' nn'an 'nan na conan'vi'nn'anhan'hin na tji'han cüenta na Tyo'ts'onhan', joo ndëändiyu'ñeen sityui' Josíashan', ndo' majo'ntyi tots'aa jon mañoon njoon ndyuua Judá, ata mantyi yo njoon cüenta nn'an tsjan Efraín. Mantyi tsoñ'en ntyee na jndë jnan'cuee'hán quioo' na tonan't'maan'han 'nan na jnan'yá nn'an na chito Tyo'ts'on conduihan', iscüje jon joo ntyee'ñeen. Jndë jo' sijnda' jon na quintjoya nnda' juu vats'on t'man. Tonnon juu tyee na conintque, tsan na jndyu Hilcías, t'ua jon ts'ian na ncymaa tsan'ñeen xoquitu' ndëë nn'an na nt'ahan ts'ian na nninxco juu vats'on t'man'ñeen. Juu xjen na tondui ts'ian'ñeen, ntjii Hilcías tson na jndë jndui nnonhan' joo jñ'oon' Tyo'ts'on na co'xenhan'. Tyincyaa jon juu tson'ñeen nnon nquii rey Josías. Xjen na jndyii jon jñ'oon na chu juu tson'ñeen, sichjoo' jndyi'han' ts'on jon, ndo' t'ua jon ts'ian ndëë vendye nanm'ann'ian na to'ontyja xen' jon na chen chen quijnt'uehan nin 'nan nts'aa Tyo'ts'on yo nn'an tsjan Judá yo Efraín. Ee tquen Josías cüenta, ve tmaan' nan'ñeen, t'man navi' coquenonhan ng'e na tacota'nguee'hán joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', manin'joo jñ'oon na jndui nnon juu tson'ñeen. Yajo' nanm'ann'ian'ñeen na cotsantyjahan xen' jon, tyequijnty'iahan tsanscu na jndyu Hulda, juu juu ts'an na toninncyaa jñ'oon' Tyo'ts'on. Taxee' nan'ñeen nnon tsanscu'ñeen nchu vaa 'nan na nts'aa Tyo'ts'on yohan. Ndö vaa jñ'oon na t'a jon jndyue nan'ñeen, jñ'oon na si'man Tyo'ts'on nnon juu.

Tso Tyo'ts'on:

—Mants'a najoo nn'an ndyuuaavahin jndye nnon navi' ntquenonhan tsojnaan' na tacota'nguee'hán jñ'oon njan na ico'xenhan' ndo' mantyi jndë jnan't'maan'han joo 'nan na conan'vi'nn'anhan' na chito ja conduihan'. Majo' min na nnda' nnts'a, xeng'e juu Josías jndë sive jon joo jñ'oon njan na ico'xenhan', tyi'xe'quitsiquindëë joo navi'min' viochen xjen na vando' jon. Ee

iquen jon cüenta tsoñ'en jñ'oon na maquën yo ncüii cüii nnon natyia na jndë cont'a nn'an tsjan Judá.

Ndo' ty'entcüie' joo nanm'ann'ian'ñeen na m'aan Josías.
Jnduehan nnon jon juu jñ'oon na jndë si'man Tyo'ts'on nnon juu Hulda'ñeen.

Yajo' sincüii Josías tsoñ'en nn'an tsjan Judá vats'on t'man 'naan' Tyo'ts'on. C'uua 'ndyo jon na sijnaan' jon tsoñ'en jñ'oon' Tyo'ts'on ndëe nan'ñeen. Tco' jon 'ndyo jon nnon Tyo'ts'on na yo ninvaañ'en ñuan 'naan' jon na ntsichon jon na ngüanguee' jon tsoñ'en jñ'oon'ñeen na ico'xenhan', ndo' mantyi nque nan'ñeen ta'han jndyuehan na majo'ntyi nt'ahan. Jndë jo' t'ua Josías ts'ian na quinan'tyüii' nn'an tsoñ'en 'nan na conan'vi'nn'anhan'hin na chito Tyo'ts'onhan'. Ndo' ntyjantyi xjen na tovando' Josías, xia'ntyi nnon nquii Tyo'ts'on na toninncya nn'an quioo' na tonan't'maan'han jon. Juu chu na jndë ngin'on ncho'ndye na toco'xen jon, s'aa jon nguee Pascua. Vaa t'man nguee tont'ahan.

Majo' min na tsoñ'en ts'ian'ñeen tots'aa jon, ninvaa na itsiv'ii Tyo'ts'on nn'an tsjan Judá ng'e juu natyia jndyi'ñeen na tots'aa Manasés. Jo' sijnda' jon na ntsiquitsu jon joohan cha'xjen na jndë s'aa jon yo joo nn'an tsjan Efraín. Viochen xjen joo ndyu na toco'xen Josías, t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Jeremías na incyaa jon jñ'oon ndëe nn'an tsjan Judá. Tso Jeremías:

—Nnda' o' nn'an tsjan Judá, itso Tyo'ts'on ndëëho' na jndye nnon jndë tonan'tjhaho' tonnon jon, jndye nnon 'nan tyia na jndë tont'aho'. Jndë jnan't'maan'ho' 'nan na jndë tonan'ya nqueho'han'. Nque ndochiiho' tonan't'maan'han ja joo ndyu'ñeen na tom'anhan ndyuua na tyilcova'ya xjen na tji' jahan ndyuua Egípto. Juu xjen'ñeen, joo nn'an na ty'ehan nacjo nn'an Israel, tots'aavi' Tyo'ts'on nan'ñeen. Majo' min ta'nan ncüii nnon na tsil'manhan' na quint'ahinhan', ee vi na jndë tyincya Tyo'ts'on juu ndyuayavahin ndëëhan na nc'onhinhán', jnty'ehan na tonan't'maan'han jon. Ata nque nn'an na toninncya jñ'oon' jon ntyja 'naan' 'nan na nguaa, jnty'ehan na tonan't'maan'han jon, majo'ntyi jnt'a ntyee 'naanhan. Tsoñ'eno' 'nan na ve' jn'aanhán' na chito Tyo'ts'onhan', 'nan na itsivi'nn'anhan', joohan' conan't'maan'ho'. Ndo' na nnda' cont'aho', itsijonhan' ntyja 'haanho' cha'vijon ncuii ts'an na vaa ncüii pila 'naan' juu na too'chenhan' na ñjon ndaatoo na ya nc'u juu, majo' ve' ndaats'o na i'u juu. 'O' min na vi' 'nan na coquenonho' tsojnaan' na

tyi'quinan'jñ'oon'ho' Tyo'ts'on, majo' xjen na it'uii joo navi'ñeen 'o', nt'ue n'onho' na quitsi'n'man jon 'o' quityquii'han'. 'O' nn'an tsjan Judá, min na jndë tojnty'ia ndëeho' 'nanvi' na tyincyaa Tyo'ts'on na tjon nn'an tsjan Efraín, majo' ta'nan covaa' n'onho' na nnan't'maan' nnda'ho' nquii Tyo'ts'on yo na xoncüee' n'onho'. Majo' min na nnda' vaa na coquenon nn'an tsjan Efraín, nanein xe na aa ntji' jndyoyuhan nnon Tyo'ts'on natyia na jndë tont'ahan, ndo' na ngita'han na nnan't'maan' nnda'han jon, ntsit'man ts'on jonhan ndo' ndyoy'oonntcüe' jonhan ndyuua tsjoonhan. 'O' nn'an tsjan Judá, yantyichen na ngita'ho' na nnan't'maan' nnda'ho' nquii Tyo'ts'on, ee xe na aa tysi'nt'aho'han', nc'ua jon ts'ian na joo sondaro na m'anhan ndyuua tontyja na mintyjee' ncjuu ntyque', ntsque sondaro'ñeen qui' nt'anho' ndo' nnan'tyuii'han ndyuua 'naanho' cha' quit'uiivi'han' 'o'. Its'aahan' ta'nan ts'an na ntsichon juu na nts'aa juu 'nan na chuhan' ndo' na nin'cüaa' ts'on juu 'nan na conduihan' jñ'oon na mayuu' yo 'nan na tysi'yuu'. Ndo' ng'e na nnda' ñuan nan'xuanho', 'o' nn'an tsjan Judá, jo' nquii Tyo'ts'on ta'nan yuu ntyja na ntsit'man ts'on jon jnанho', min na nc'oon jon na nty'ia ro 'o' nchjii jon. Ata nts'aa jon na joo sondaro na nnan ncüiichen ndyuua, nc'oy'onhan 'o' na ntjoho' ncüii tsonnangue na tycya.

Ndö ro jñ'oon sinin Jeremías ndëë nn'an tsjan Judá. Jndë ntcyu ncho'nqui vantjo' ncüii chu na toco'xen Josías nn'an Judá ndo' juu Necao, tsan na ico'xen nn'an ndyuua Egipto, tenon tsan'ñeen ndyo ndyuua na ico'xen Josías. Ñjon tsan'fieen nato na vatejndeí jon tsan na ico'xen ndyuua Asiria tyia' na its'aa tsan'ñeen. Ndo' jndui' Josías na nts'aa jon tyia' yo Necao'ñeen. Juu tsan'ñeen tanasitiu jon na nts'aa jon tyia' yo Josías, majo' jndui' jon na nin'quits'aa jon tyia' yo tsan'ñeen, ndo' iscuue' jon Josías. Ndo' na nnda', joo nn'an tsjan Judá t'uahan ts'ian nnon jnda jon, tsan na jndyu Joacaz na tèquee' jon ts'ian na ntco'xen jonhan. Ndo' mantyi sijnda' Jeremías ncüii jñ'oon na tota nn'an tsjan Judá na covañjoon' n'onhan juu Josías'ñeen.

Toninnencyaa Nahúm jñ'oon ndëë nn'an tsjoon Nínive

Nahúm 1—3

Ncüii jon qui'nt'an joo ndyu xjen na joo nn'an ndyuua Asiria jnan'tyuii'han nn'an tsjan Efraín yo joo ndyu xjen na toco'xen Josías nn'an tsjan Judá, joo ndyu'ñeen t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon tsan na

jndyu Nahúm, na cja juu tsjoon Nínive, na ninnycyaa juu jñ'oon' jon ndëë nn'an juu tsjoon'ñeen. Tso Nahúm ndëëhan:

—Nquii Jehová taquintyja najndeい conduihin, ndo' juu na conduihin na itsijnda' jon 'nan na coquenon nn'an, tyi'je'ncyaa jon na ncüiichen ts'an ntsixuanhan'. Xjen na itsiv'ii jon ts'an, ta'nan nchu ya na ndëë nts'aa juu na tyi'nt'uiihan'hin. Nn'an na conan'qui n'onhan jon, ivantyjee' jonhan, majo' joo nn'an na jndoo' jonhan, itsiquitsu jonhan. Ndo' ng'e na conan'jnda'ho' na cont'aho' 'nan na tyi'cavee' ntyjii jon, jo' ntsityuui' jon 'nan na conan'jnda' 'o'. Majo' ngüantyjee' jon nn'an tsjan Israel ng'e conduihan nn'an 'naan' nquii jon. Tanin min na tyincyaa jon na jnt'avi'ho' nn'an tsjan Israel, cha' ndyion jonhan na jndë tonan'tjahan nnon jon, majo' nts'aa jon na ntycüii na nnda' vaa. Ee nc'ua jon ts'ian ndëë nn'an ncüiichen tsonnangue, nn'an na jndohanho' na nnan'tyuui'han 'o' ndo' na ngoy'onhanho' ndyuaahan naijon jo' na ntye'ntjontyienho' ndëë nan'ñeen. Nn'an na ncüaa' n'on juu jñ'oonva', ndineinhan ee 'o' nn'an tsjoon Nínive, joo nn'an na cotjue'cjeho'hin, jndë tenon xjen na conan'ntji' vi' 'o'hin.

**T'uа Tyo'ts'on ts'ian nnon Sofonías na nninncyaa
juu jñ'oon' jon ndëë nn'an tsjan Judá
Sofonías 1—3**

Juu xjen na toco'xen Josías nn'an tsjan Judá, t'uа Tyo'ts'on ts'ian nnon Sofonías na cancyaa juu jñ'oon' jon ndëëhan. Ndö vaa jñ'oon na sinin juu ndëëhan:

—Jndë itsiquindyyii Tyo'ts'on na ntsiquitsu jon ncüii cüii ts'an na itsit'maan' juu 'nan na conan'ya nn'an na cotji'han cüenta na conduihan' nquii jon. Nnts'aa jon na ngacüentyjee' na conan't'maan' nn'an joo nan'ñeen. 'O' nn'an na conintqueho' ndëë ntyjeho' nn'an tsjan Judá, nts'aa jon na quit'uiivi'han'ho'. Ndo' majo'ntyi nts'aa jon yo 'o' nn'an na cont'aho' jnda s'on, yo 'o' nanquindye yo min'cyo ro 'o' na cont'avi'ho' nn'an. 'O' nn'an na conintqueho' ndëë nn'an tsjan Judá, v'ii Tyo'ts'on 'o', ndo' mantyi 'o' na coninncyaho' jñ'oon' jon yo 'o' na conduihen' ntyee ndëë nn'an tsjan Judá. Ee tsoñ'enho' tyia jndy 'nan cont'aho', min tyi'nin'quindye jñ'oon na quita'yaho' na tonnon jon. Ndo' ng'e na nnda', n'ndyii jon na joo nn'an na jndohan 'o', vanaan na nnan'cüjehan jndye 'o', ndo' vendyeho' na tyi'nan'cüje nan'ñeen, ngoy'onhan 'o' na ntjotyienho' ndyuaahan. Ng'e na nnda', nanein chuhan' na ngita'ho' na nta'nguee'ho' na tonnon jon, xe na aa

nt'aho' nnnda', yajo' juu xjen na nnan'tyuii' nan'ñeen ndyuuaaho', ya chjo nc'onho'. Majo' joo nn'an tsjan 'naanhō' na vacahan' na ninvaa m'anhan juu xjen'neen, ndyoy'oonntcüe' jonhan xjen na ivaa' ts'on jon na chuhan'. Ndo' chito xia'ntyi na nnnda', mantyi ndyuua 'naan vendye tmaan' nn'an na jndohan 'o', nninncyaa jon na ndi'naanhō'han'. Nts'aa jon na nnnda' ng'e conduihō' nn'an 'naan' nquii jon. Ya na ngue'ntyja xjen na nndui na nnnda', nque nn'an tsjan Israel'ñeen ya nc'onhan, ta'nān navi' nt'uiintyichenhan'hin. Ndo' juu xjen'ñeen min tyi'xe'quint'antyichenhan 'han na tyi'cavee' ntyjii jon. Nc'onhan na qui n'onhan jon, ndo' mantyi nc'onhan na neinhan, ee nts'aa jon na ya ngom'an nnnda'han na tonnon jon.

**T'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Habacuc na ninncyaa
juu jñ'oon' jon ndëe nn'an tsjan Judá
*Habacuc 1—3***

Joo ndyu na mats'ia na tonan'xuan nn'an tsjan Judá tsonnangue na toto'xen nquehan ntyjehan, t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Habacuc na toninnccyaa juu jñ'oon' jon ndëe nan'ñeen. Tso juu ndëéhan:

—Sinën nnon Ty'ts'on ndo' tax'ë nnon jon ndu na tyi'quitsicjehin na nty'uiivi' jon 'o' nn'an tsjan Judá, tsojnaan' jndye nnon natyia na jndë cont'aho'. Ee tsoñ'enho' taco'tanguee'ho' joo jñ'oon' jon na co'xenhan'. Ndo' 'o' na comintqueho' ndëe ntyjeho' nn'an tsjan Judá, joo jñ'oon na it'uihan'hin yo ntyjehan, tyi'conan'jnda'ho'han' cha'xjen chuhan'. Ata nn'an na tyi'ya 'nan cont'a, cotejndeihō' joohan, min tyi'quinan'jñ'oon'ho' nn'an na cotsam'an cha'xjen na chuhan'. Jo' tsiquindiyii Tyo'ts'on ja, itso jon:

—Nc'ua Ja ts'ian ndëe nn'an caldeos na quit'uiivi'han nn'an tsjan Judá. Joo nan'ñeen m'aan jndyihan najndëhan ndo' vi' nn'anhan. Joohan nninjnt'ue jahan na nt'uiivi'han' nn'an tsjan Judá.

Mannda' vaa na tso jon nnön. Ndo' tax'ë nnon jon na aa chuhan' na nquii jon na conduihin ñuan nquii', na its'aa jon 'nan ya, aa chuhan' na nninjnt'uehin nn'an caldeos'ñeen na nt'avi'han nn'an tsjan Judá, ee joo caldeos'ñeen t'manntyi natyia nan'xuanhan, chichen nn'an tsjan Judá. Ndo' t'a jon 'ndyö, itso jon:

—Majo' chito xia'ntyi jo' 'nan nts'a. Ndëcyä mantyi nts'a na quit'uiivi'han' nn'an caldeos'ñeen, ee nninjnt'ue ja nn'an mañoon ndyuua na quint'avi'han nan'ñeenhan cha'xjen cont'avi'han nn'an ncüii cüii tsonnangue na conan'tyuii'han. Ya na ngue'ntyja na nndui na nnnda', tsoñ'en nn'an na cont'a 'nan natyia, xe'cüaa' n'onhan nin

ncüii nnon na nt'ahan, majo' nque nn'an na conan'qui n'onhan Ja, ya nc'onhan. Juu xjen na nquaan na nnnda', tsoñ'en nn'an ncüaa'ya n'onhan ntyja 'naan' juu najndö na condui Ja, yo juu na taquintyja t'man condui Ja.

—Nque nn'an na conan'ya 'nan na conan't'maan' nn'anhan' na cha'vijon Ja conduihan', na vantyja n'onhan na juu nan'ñeen ntejndeihan'hin, ve' jn'aan na contyja n'onhin joohan'. Ee comindoo'han na ncüii 'nan na jndë jnan'ya nquehan na cüañoon'han'hin, majo' ve' jn'an na cominndoohan na ncüjee' ncüii joohan' na ntejndeihan'hin, ng'e joo nan'ñeen chito vando'han'.

Mannda' ro jñ'oon tso jon nnön. Majo' covejndyo ntyja 'naan' nquii Jehová, nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Nquii jon m'aan jon vats'on t'man, ndo' nn'an na ninvaa tsonnangue chuhan' na cüichen jndyuehan ya na m'anhan jo' cha' quitsi'manhan' na cont'ahan na njon jon. Vi jndë jo' sinën nnt'a nnon Tyo'ts'on. Tsjö nnon jon na nein mavaa' ts'ön na jndei jndyi conduihin ndo' na ndëë nt'uiivi' jon nn'an, majo' mantyi vaa ncüiichen nnon na ntyja 'naan' jon, na nin'quitsit'man ts'on jon nn'an jnan na nan'xuanhan. Ndo' na nnnda', min na jndye nnon navi' na tyi'ya na coquenön, majo' ja ninvito ntsit'man' ja jon, ee incyaa jon na condëë mats'a quityquii' joo 'nan na maquenön ndo' icüji' jon ja quityquiihan'.

Tco'xen Joacaz yo Joacim nn'an tsjan Judá

2 Reyes 23.31—24.7; 2 Crónicas 36.1-8;

Jeremías 22.11-12; 25—26; 31; 36

Jndë na tue' Josías na tēquits'aa jon tyia', jndä jon tsan na jndyu Joacaz, juu jon tēquee' jon na conduihin na toco'xen jon nn'an tsjan Judá. Nin'ndye chi' tonduihin rey, ng'e juu Necao, tsan na toco'xen nn'an ndyuuaa Egipto, t'ua jon ts'ian na quityion nn'an tsjan Judá s'on nnon jon. Ndo' tay'oon jon juu Joacaz xjen ya na tantcüe' jon Egipto. Ndo' tyii' jon tsan na jndyu Joacim, tyje nquii Joacaz, na nc'oon tsan'ñeen ts'ian na nduihin ts'an na ntco'xen nn'an tsjan Judá. Juu Jeremías, tsan na toninccyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja 'naan' nchu vaa 'nan na nnguaa, tso jon na tyi'xe'quindycüe' Joacaz ndyuuaa cüenta nn'an tsjan Judá, ng'e ngue' tsan'ñeen ndyuuaa Egipto, ndo' tui cha'xjen na tso Jeremías.

Juu Joacim'ñeen, tsan na toco'xen nn'an tsjan Judá, tanguee' jon tonnon Tyo'ts'on. Ndo' na nnnda', xjen na ta' jon na tco'xen jonhan, tyincyaa Jeremías jñ'oon xe na aa tyi'quitsaciüentyjee' nn'an

Judá na conan'tjahan nnon Tyo'ts'on, nninncyaa jon na tsque sondaro ncüiichen tsonnangue na nnan'tyui'hан juu tsjoon Jerusalén. Ndo' na tso jon na nnda', ñ'en nn'an yo ntyee cüenta nn'an tsjan Judá yo vendye nn'an na toninncya jñ'oon na ve' jndue nquehan na nquii Tyo'ts'on t'ua jon ts'ian ndéehan na toninncyahen jñ'oon'ñeen, majo' ve' quintuhan', totanhan na cue' Jeremías tsojnaan' juu jñ'oon'ñeen na toninncyaa jon. Majo' ñ'en vendye nn'an na tonintquehan ndëe nn'an Judá'ñeen na tata'nguee'hан na nndui na nnda'. Jnduehan ndëe nn'an na cañjoon' n'onhan na jndë ncüii sianto ndyu na tom'aan tsan na jndyu Miqueas na toninncyaa jon jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja 'naan' nchu vaa 'nan na nguua, na maninncüiixjen jñ'oon na toninncyaa jon cha'xjen juu jñ'oon na incyaa Jeremías, majo' ta'nan ts'an sichon na cue' tsan'ñeen na nnda' vaa jñ'oon na toninncyaa jon. Ndo' yo juu jñ'oon'ñeen na jndue nantque'ñeen, jnty'e nan'ñeen na nin'quinan'cuee'hан Jeremías.

Ndo' vi na jndë jndë ndye chu na co'xen Joacim nn'an tsjan Judá, ta' Jeremías na totsinin jon ndëehan. Tso jon:

—'O' ntyje nn'an tsjan Judá, jndë ntcyu nchondye chu na jndyocahan' na mancyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ndëeho'. Majo' ninvito na tyi'nin'quityi'ho' nquenho' jñ'oon na matsjö. Itso Tyo'ts'on xe na aa ntsacüentyjee'ho' na cont'aho' 'nan tyia, yajo' nninncyaa jon na ntjotyenko' juu tyuaavahin na tyincyaa jonhan' ndëe ndochiiho'. Majo' ng'e 'o' ninvito conan'tmaan'ho' 'nan na jnan'ya nn'an na cont'aho' na conduihan' nquii Tyo'ts'on, jo' ninnccyaa jon na juu Nabucodonosor, tsan na ico'xen nn'an ndyuua Caldea, na ncüjee' tsan'ñeen na nts'aa jon tyia' yoho' ndo' na ntsquioo jonho' yo juu tyia'ñeen. Ndo' na nnda', 'o' ntjotyenko' ncüiichen ndyuua ndyenn'an ncho'nqui chu na nnduiho' nn'an na m'anyahan juu ndyuua'ñeen. Ndo' mantyi nninncyaa Tyo'ts'on na juu Nabucodonosor'ñeen ntsityui' jon nn'an mañoon ndyuua xi'jndyio ndyuua 'naanho'. Ndo' vi na jndë tenon joo ndyenn'an ncho'nqui ndyu'ñeen, mantyi ntsityui' Tyo'ts'on joo nn'an ndyuua Caldea, min ta'nan ts'an na nc'oontyichen juu ndyuua 'naanhan.

Ncüiichen jon ndö ro jñ'oon na sinin Jeremías ndëe nn'an Judá:

—Itso Tyo'ts'on na mangue'ntyja xjen na ntsijnda' xco jon jñ'oon yoho'. Juu jñ'oon'ñeen tyi'xe'quitsijonhan' juuhan' yo jñ'oon na sijnda' jon yo ndochiiho' xjen na tji' jonhan ndyuua Egipto. Majo' juu jñ'oon na chuhan' na quita'nguee'hinhan', tyi'quinan'quindëhan

juuhan'. Ndo' juu jñ'oon xco na ntsijnda' Tyo'ts'on yoho', jo' ntejndeí jonho' na nan'veho'han' ndo' ncy'oon jon cüentaho' na nnduiho' nn'an 'naan' nquii jon. Ndo' vandya' na nnnda', mantyi ntsit'man ts'on jon tsoñ'en nnon 'nan na jndë tonan'tjaho' nnon jon.

Ndö' vaa jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on. Neüii xuee'ñeen sinin Jeremías nnon Baruc tsoñ'en jñ'oon na jndë siquindyii Tyo'ts'on jon na cüji tsan'ñeenhan'. Nt'ue ts'on Tyo'ts'on na nninnycayaahan' na joo nn'an tsjan Judá ndëë n'ndyehan na conan'tjahan nnon jon cha' tyi'icanhan' na nt'uiivi'han'hin. Majo' ya na jndë jndyii juu rey Joacim jñ'oon na chu tson'ñeen na tji Baruc, chito ntcüe' ts'on jon natyia na its'aa jon, chito jo'. Isco jon juu tson'ñeen cha' quitsi'manhan' na tyi'cantyja ts'on jon na joo jñ'oon'ñeen na toninnycaya Jeremías, conduihan' jñ'oon na mayuu'. Ndo' na nnnda' s'aa tsan'ñeen, t'ua nnnda' Tyo'ts'on ts'ian nnon Jeremías na cüji xco jon joo jñ'oon na jndë tyincaya jon nnon juu. Ndo' mantyi siquindyii jon Jeremías na quitsi'jon nnon Joacim na nt'uiivi' Tyo'ts'onhin, na juu xjen na ngue' tsan'ñeen, tyi'xe'quity'iuu nn'anhin.

Xjen na tye' na ico'xen Joacim nn'an tsjan Judá, nquii Necao, tsan na ico'xen nn'an ndyuua Egipto, tju jon Joacim na quityion juu s'on nnon jon. Jo' cha' nndëë ntsitjon jon joo s'on'ñeen, jnda jndyi toque jon nn'an na ico'xen jon. Jndëcyaa juu Nabucodonosor, tsan na co'xen nn'an ndyuua Caldea, tantjon jon tyia' na s'aa jon yo nn'an Egipto, ndo' jo' yo najndeih'han' totyion Joacim s'on nnon nquii Nabucodonosor'ñeen. Majo' chu na jndë ndye na tyion Joacim s'on'ñeen, tanin'quityion jonhan', jo' na tyincaya Tyo'ts'on na sondaro mañoon ndyuua squehan ndyuua Judá ndo' jnt'ahan tyia' yohan. Jndë jo' nquii rey Nabucodonosor tyjee' jon ndyuua Judá ndo' s'aa jon tyia' yohan, t'uiivi' jon rey Joacim. Jndye nn'an tsjan Judá tachu jonhan ndyuua 'naan' jon, ndyuua Caldea, ndo' mantyi ñ'en tasa yo mañoon nt'ö ts'ian cüentaa' vats'on t'man na tay'oон jon. Sue' jon joohan' vats'ian 'naan' jon tsjoon Babilonia. Ndo' juu Joacim, vi na jndë tue' jon, tëquee' jnda jon, tsan na jndyu Joaquín na nduihin ts'an na ntc'xen jon nn'an tsjan Judá.

Nn'an Babilonia tyey'onhan nn'an tsjan Judá ndyuuaahan

Daniel 1—3

Nquii tsan na co'xen nn'an tsjan Caldea, tsan na jndyu Nabucodonosor, tantjon jon tyia' na s'aa jon yo Joacim, tsan na toco'xen nn'an tsjan Judá. Quii'nt'an nn'an 'naan' tsan'ñeen na

tay'oon jon ndyuua Babilonia, tom'aan nenque yononndyua na jndyuhan Daniel, Sadrac, Mesac yo nin'Abed-nego. Joohan jnda' nquenhan ndo' ng'e nnda', sjnda' Nabucodonosor na ntejndeihan jon na ico'xen jon. Joo nenque yononndyua'ñeen, toninncyaa Tyo'ts'on na t'onhan na jnda' nquehan ndo' mantyi tyincyaa jon na juu Daniel ndëë ncüaa' ts'on juu nin 'nan tsiquindiyiihan' 'nan na tsoo' ts'an ndaa. Neiin' jndyi Nabucodonosor joohan ng'e jnda' jndyi nquenhan ndo' qui' nt'an nn'an na tonan'qui'maan'hin jon, têvee'ntyichen ntyjii jon joo jñ'oon na totejndeihan jon.

Ncüii jon tsoo' Nabucodonosor ndaa, ndo' tqueen' jon nn'an na tonan'qui'maan'hin jon na quinduehan nnon jon nin 'nan tsoo' jon ndaa ndo' nin 'nan itsiquindiyiihan'. Joohan t'ahan 'ndyo jon na je'quindëë nnan'manhan nnon jon nin 'nan itsiquindiyiihan' ata vi jndë si'man jndyee jon ndëëhan 'nan na tsoo' jon ndaa. Ndo' na nnda' t'ahan 'ndyo jon, siv'ii jndyi jonhin. Ata tsochen nn'an Babilonia na conan'qui'maan'hin jon, t'ua jon ts'ian na quinan'ciuje sondaro 'naan' jon joo nan'ñeen. Ndo' juu xjen na sque sondaro'ñeen na ngoy'onhan Daniel yo ntyje juu, jo' taxee' Daniel nnon juu capitán nin ng'e'ñeen na nnda' vaa ts'ian na t'ua Nabucodonosor ndëëhan. Yajo' si'man juu nnon jon nin ts'iaan' na nnda' vaa. Jo' têquee' Daniel na m'aan rey'ñeen, ndo' tcan juu na cüendoo'ya jon chjochen, ndo' tyincyaa jon jñ'oon na tcan juu. Ndë jo' tja Daniel vaa' juu ndo' squindiyii juu ntyje juu 'nan na tui. Tsoñ'enhan jnan'neinhan juu jñ'oon'ñeen nnon Tyo'tson. Ndo' si'man jon nnon Daniel 'nan na tsoo' juu rey'ñeen ndaa yo 'nan na itsiquindiyiihan'. Jndë jo' tja nnda' Daniel na m'aan juu capitán'ñeen, ndo' tcan jon nnon juu na min'ncüii nan'ñeen na conan'qui'maan'han rey, tyi'ntscüije jonhan, cay'oон jndyee juu capitán'ñeenhin tonnon nquii rey Nabucodonosor. Ndo' tay'oон capitán'ñeen Daniel na tonnon nquii rey'ñeen, ndo' ta' Daniel na sinin juu nnon jon ntyja 'naan' juu nan'ñeen na tsoo' jon ndaa. Itsô Daniel nnon jon:

—Nnda' ta, min na jnda' jndyi nquen nn'an, majo' min'ncüiihan je'quindëë nnan'manhin nnon' ntyja 'naan' juu 'nan na tso' ndaa. Majo' nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on, nt'ue ts'on jon na ndyia' 'nan na ya ngue'ntyja xjen na nguua. Quityquii' juu na tso' ndaa, jndyia' ncüii 'nan na itsijonhan' juuhan' cha'vijon ts'an. Xquenhan' jndëhan' yo s'on ijan, tsil'jndya juu nan'ñeen yo nt'önhan', jndëhan' yo s'on xuee, tsiaa'han' jndëhan' yo xjo bronce, ntcüi'han'

jndëhan' yo xjo ndo' ng'eehan' jndëhan' yo 'nan tjon' ts'oquichu yo xjo hierro. Jndë jo' jndyia' ncüii tsjö' na jnan nquiian' ncüii tyo', tyioohan' cjo ng'ee juu nan'neen na jndyia', ndo' sitiuu jndëehan' juuhan', ata iscyaa jndyehan', tsuhan'. Jndë jo' juu tsjö'ñeen tévit'manhan', s'aahan' ncüii tyo'han' na taquintyja na t'man. Ndö' vaa 'nan na jndyia' quityquii' juu 'nan na tso' ndaa, ndo' nein, ndö vaa na itsiquindiyiian'. Juu xquen nan'neen na jndyia' na jndëhan' yo s'on ijan, mancu' rey Nabucodonosor, condui 'u' juuhan' ee taquintyja najndeui condui 'u'. Joo ndyu na tonnonchen, nc'oon ncüiichen tsonnangue na tyi'cuee'chen na t'man conduihan' cha'xjen ncu', juu tsonnangue'ñeen, tyi'jndyechen njoon ntco'xenhan' cha'xjen majndye maco'xen', juuhan' tsiquindiyiian' 'nan na jndëhan' yo s'on xuee. Ndëcya nc'oon ncüiichen tsonnangue na juu najndeui na conduihan', tyi'je'quitsijonhan' juuhan' cha'xjen juu tsonnangue na jndë ve, juuhan' conduihan' 'nan na jndëhan' yo xjo bronze. Ndëcya nc'oon ncüiichen tsonnangue na jndë nenque, juuhan' conduihan' 'nan na jndëhan' yo xjo. Ndo' ng'ee juu nan'neen na tjon' xjo yo ts'oquichu, ts'i'manhan' ncüiichen tsonnangue na nts'aahan' ve nnon ntsixuanhan'. Ee ncüii tan'han' nc'oon najndeihan' ndo' ncüiichen tan'han' je'cuee'chen na nc'oon najndeihan'. Ndo' joo ndyu'ñeen nqui Tyo'ts'on nts'aa jon ncüii tsonnangue xco na juuhan' tyi'jon quintycüii na m'aanhán', juuhan' tyi'jon quityuii'han'.

Mannda' ro jñ'oon na sinin Daniel nnon rey Nabucodonosor. Tëca xuee ndo' s'aa jon ncüii nnon ts'ian yo s'on ijan na tsijonhan' juuhan' cha'vijon ncüii ts'an. Ndo' t'ua jon ts'ian na tsoñ'en nn'an quitoquityehan tonnon juu nan'neen, quinan't'maan'hinhan' na cha'vijon conduihan' nqui Tyo'ts'on. Ndo' xe na aa m'an nin ts'an na tyi'nin'quitsit'maan' juuhan', ntjue'hanhin quiil' ton' na tenon ntyja xjen na jmin' jndyihan'. Majo' min na nnda' jñ'oon na tijnda', juu Sadrac, Mesac yo nin'Abed-nego, tatoquityehan tonnon juu nan'neen, min tajnan't'maan'hinhan'. Ndo' na nnda', nqui Nabucodonosor, tyincya jon ncüiichen xjen na vanaan na quinan't'maan'han juuhan', majo'ntyi min tata'nguee'han, ee tyi'xe'quitoquityehan tonnonhan', min tyi'xe'quinan't'maan'hinhan'. Ndo' jnduehan nnon jon:

—Nqui Tyo'ts'on na conan't'mán', xia'ntyi nqui jon ndëë ntsin'man jon já quityquii' juu navi'vaahin na iminndoo'han' já xe na

aa nt'ue ts'on jon. Majo' xe na aa tyi'nts'in'man jon já, tanin, min tyi'xe'quinan'tmán' juu 'nanva'.

Nnda' jñ'oon jnan'ntcüe'han nnon rey Nabucodonosor. Ndo' vi na jndë jndyii jon na nnnda' jnduehan, tyionhan' chonhin. T'ua jon ts'ian ndëë nn'an na cote'ntjon nnon jon na quinan'jmin'ntyichenhan juu ton'ñeen, ndo' quinan'tyehan ndye nan'ñeen, nn'an tsjan Israel, ndo' ndë jo' quitjue'hanhin quii' ton'ñeen. Juuhan' tenon ntyja xjen na jmin'han', ata joo nn'an na tjue'han ndye nan'ñeen tyquii' ton'ñeen, iscüjehan'hin. Jndë na tui na nnnda', jo' jndyiaa' rey Nabucodonosor tyquii' juu ton'ñeen, ndo' jndyiaa' jon mandyi' nenque ts'an quii'tyquii' juu chon'ñeen, ndo' ncüii joohan itsjonhan'hin cha'vijon ncüii tyo'ts'on. Ndo' na nnnda', sindyoo'jin 'ndyo juu nton'ñeen. Sixuaa jon ndëëhan na quindui'han quityquii'han'. Ndo' jndui'han. Majo' ndye nan'ñeen, min'chjo ta'nan tcohan yo chon, min tyi'quintyja jndye neon ndiaahan. Ng'e na nnnda', tquen rey Nabucodonosor jñ'oon na ico'xenhan' na min'ninchen ts'an na ntsinin juu jñ'oon vi' nacjoo' nquii Tyo'ts'on na itsit'maan' juu Sadrac, Mesac yo nin'Abed-nego, vi' jndyi na nt'uiivi'han' tsan'ñeen.

Toco'xen Joaquín nn'an tsjan Judá

2 Reyes 24.8-17; 2 Crónicas 36.9-10; Jeremías 22.24-30; 29.1-14

Juu Joaquín, jnda nquii Joacim, tsan na toco'xen nn'an tsjan Judá, nin'ndye chi' toco'xen tsan'ñeen nan'ñeen. Tyi'cianguee' Joaquín'ñeen jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Mang'e jo' t'ua jon ts'ian nnon Jeremías na téquitso jon nnon juu na ngoy'on nn'anhin navi' ncüiichen ndyuua, ndo' jo' ngue' jon, tyi'xe'quindyo ntcüe' jon tsjoon' jon. Ndo' na nnnda', jo' tyincyaa Tyo'ts'on na juu Nabucodonosor s'aa jon tjon juu tsjoon Jerusalén yo sondaro 'naan' jon. Majo' juu Joaquín tsuhin, ndo' tay'oon Nabucodonosorhin tsjoon Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuua Caldea naijon tyii' jon Joaquín vancjo. Ndo' mantyi tachu Nabucodonosor tsoñ'en nn'an na cotsantyja naxen' Joaquín na conduihan namm'ann'ian yo jon, mantyi ñ'en nn'an na tondëë tont'a jndye nnon 'nan yo nin'sondaro 'naan' jon. Xia'ntyi jnty'ii jon nanninñen' na nta'ntyjee'han tyuua. Ndo' tyii' jon tsan na jndyu Sedequías na nduihin na ntco'xen juu nn'an na ntjo ndyuua Judá. Juu Sedequías'ñeen tyje nquii tye Joaquín.

Joo nguee'ñeen tji Jeremías tson na scüenon jonhan' ndëë tsoñ'en nn'an tsjan Judá na tachu Nabucodonosor joohan ndyuua Babilonia. Nnon juu tson'ñeen siqui'maan' jonhan na quinan'yahan nt'aa na nc'onhan, ndo' quinonhan ntjon na nninjnt'uehan ndo' quijnt'uehan yontcu yo na nonnco yonon ndahan ee ngaquindë ndyenn'an ncho'nqui chu na nc'onyahan juu ndyuua'ñeen, ndo' vi na jndë tenon joo ndyu'ñeen, yajo' na nninnycyaa Tyo'ts'on na nc'ontcüe'han ndyuua Judá.

**Incyaa Ezequiel jñ'oон' Tyo'ts'on ndëë nn'an tsjan
Judá na m'an vi'han ndyuua Babilonia**

Ezequiel 1—24

Nquii Nabucodonosor tonduihin ts'an na toco'xen nn'an ndyuua Caldea. S'aa jon tyia' yo Joaquín, tsan na toco'xen nn'an ndyuua Judea, ndo' tantjon jon juu tsan'ñeen. Ndo' tachu jon nan'ñeen tsjoon tque 'naan' jon Babilonia. Tyquii'nt'an nan'ñeen, jo' ñ'en ncüii ts'an na jndyu Ezequiel. Xjen na tom'aan jon jo', vaa ncüii nnon na tityincyoo' na si'man Tyo'ts'on nnon juu na jndyiaa' juu ntyja 'naan' na taquintyja t'man condui nquii Tyo'ts'on. Quityquii'han' tso jon nnon juu na i'ua jon ts'ian nnon juu na cancyaa juu jñ'oон' jon ndëë nn'an tsjan Judá na m'anhan juu tsjoon'ñeen. Ndö vaa jñ'oон na tso jon nnon juu:

—Ma'ua ja ts'ian nnon' na ncyaa' jñ'oон njan ndëë nn'an tsjan Judá, majo' ng'e na que' jndyi n'onhan, jo' tyi'xe'quinan'jñ'oон'han jñ'oон na ntsinin' ndëëhan. Majo' manciüiixjen icanhan' na quitsiquindyi'han na nts'av'ihan tsojnaan' jnan 'naanhan. Vi' ntquenorhan xe ng'e joo natyia na jndë tont'ahan tonnön. Juu navi'ñeen na ntquenorhan, mannda' nguaa ng'e nquehan jndë tonan'tjahan, majo' mantyi xe na aa tyi'ntsiquindyi'han jñ'oон na matsiquindyi ja 'u', yajo' juuntyi navi' na ntquenorhan, mantyi ngacüja'han 'u' tsojnaan' na sitja 'u' ndëëhan na tasiqquindyi'han 'nan na matsjö. Majo' xe mavangue' na matsiquindyi'han jñ'oон na matsjö na nts'a na nt'uiivi'han'hin, ndo' jo' xe na aa tyi'quinan'jñ'oон'han jñ'oон na matsiquindyi'han, yajo' xia'ntyi jnan nquehan na ntquenorhan juu navi'ñeen. Ncüii ts'an na its'aa juu 'nan na chuhan', xe tyi'tsi'qui'man'hin na tyi'nts'aa juu 'nan tyia, ndo' xe aa ngita' juu na nts'aa juuhan', manciüiixjen nt'uiivi'han'hin. Ncüii nnon na nnda' vaa ngenon juu tsojnaan' jnaan' nquii juu na sitjahin, majo' ncüiichen nnon vaa na nt'uiivi'han'hin ng'e 'u' tasiqquindyi'han. Majo'

mantyi xe na aa matsiquindyi'hin, ndëë nts'aahan' na ntsijñ'oon' juu jñ'oon na tsu' nnon juu, ndo' jo' tyi'quits'aa juu 'nan tyia cha' tyi'nt'uiivi'hant'hi, ng'e jndë sa' 'nan na tsjö nnon'.

Ndo' ndö vaa ncüiichen jñ'oon' Tyo'ts'on na toninncyaa Ezequiel ndëë nn'an tsjan Judá. Tso jon:

—Nninnncyaa Tyo'ts'on na vanaan na joo sondaro cüenta nn'an ndyuua Caldea nnan'tyuii'hant' tsjoon Jerusalén na nnan'quitsuhinhan'. Jndye ntyjeho' nnan'cüjehan. Ñ'enhan na ncüjehan yo jndo' t'man, ndo' ñ'en ntyjehan na ncüjehan yo ntycu, ndo' ñ'en ntyjehan na nt'a nn'an na ntycyahan mañoon ndyuua. Mannda' vaa na nts'aa Tyo'ts'on na nt'uiivi'hant'hi ng'e na que' jndyi n'onhan tonnon jon. Jndë tonan'tmaan'han 'nan na conan'ya nn'an na cotji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on condui joo nan'ñeen. Ata jndë tont'ahan na nnda' quityquii' v'aa t'man vaa' Tyo'ts'on. Tsojnaan' jo' incyaa jon na joo nn'an tsjan Judá na ninvaa cota'ndo'han, vanaan na ndyochu Nabucodonosor joohan juu tsjoon Babilonia. Mantyi ndyoy'oon jon juu Sedequías Babilonia min na ntsichon juu na nnan'non juu na tyi'nt'uiivi'hant'hi, majo' tyi'xe'quindiyaa' juu juu tsjoon Babilonia. Juu navi' na nts'aa Tyo'ts'on na nt'uii'vihan' nn'an tsjan Judá, ve' nincüiantyihan na nndui'han quii' navi'ñeen, cha' ndyu na tonnonchen nnan'neinhan 'nan na jndë tjon ntyjehan, ndo' na nnda' ntquenonhan, ntquenhan cüenta na juu Jeová mayuu' conduihin Tyo'ts'on, chito joo nan'ñeen na conan'ya nn'anhan'.

Ndo' ndö vaa ncüiichen jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'onhan yo jñ'oon 'ndyo Ezequiel:

—Na toxen'chen totsijonhan' ja yo nn'an Israel cha'vijon saa' ncüii tsanscu. Xjen na ntji jahan, totsijonhan'hin cha'vijon ts'an na nin'quiseihin, ndo' ty'a jndyihan. Ndo' isctüë ndiaa yahan na nancoo' jndyihan'. Majo' joohan t'onhan na saa' n'onhan, ntcuu' n'onhan na nancoo'han ndo' ty'equijnt'uehan mañoon 'nan na nnan'tmaan'han na chito ja conduihan'. Ndo' na tont'ahan na nnda', itsijonhan' ntyja 'naanhan cha'vijon ncüii tsanscu na vaquint'ue juu mañoon nannon na ndahan yohin. Ndo' ng'e na nnda' vaa na jndë tonan'tjahan nnön, jo' nts'a na quit'uiivi'hant'hi nque nn'an tsjan Israel.

—Majo' xia'ntyi nts'a na quit'uiivi'hant'hi nn'an na jndë tont'a 'nan tyia. Tyi'xe'quits'aa na nt'uii'vihan' ts'an ntyja 'haan' juu natyia na jndë tots'a tye juu oo ntsinda jon, xia'ntyi nt'uiivi ts'an ntyja 'naan' natyia na jndë tots'a nquii juu. Xe na aa ninnquii'chen tots'aa ts'an 'nan

natyia ndo' ncjaventyjee' juu na its'aa juuhan', ndo' ngita' juu na nts'aa juu 'nan na chuhan', ntsit'man ts'önhin. Ee yantyichen ntyji na n'ndyii ts'an natyia na tots'aa juu ndo' nts'aa juu 'nan na mac'an, chichen na nt'uiivi'hán hin na itsitjahin tonnön. Majo' ncüii ts'an na vam'aan juu cha'xjen na nt'ue ts'ön, xe aa na n'ndyii juu na its'aa juu 'nan ya, ndo' ngita' juu na nts'aa juu 'nan na tyi'quint'ue ts'ön, nts'a na quit'uiivi'hán hin, min tyi'xe'cañjoon' ts'ön 'nan ya na jndë tots'aa juu.

—Juu xjen'ñeen na tjí'ntciü'lé nn'an tsjan Israel ndyuua Egipto, xjen'ñeen ata xjen nein ninnquii'chen m'anhan na tata'nguee'hán jñ'oon na maquën ndëéhan. Joo nn'an tsjan Judá yo nin'ntyjehan nn'an tsjan Efraín, itsijonhan'hin cha'vijon ve nanntcu ntsinda ts'an. Min na conduihan nanntcu na jndë condahan yo mañoon nannon, majo' s'a na conduihan scu ja. Majo' min na nnnda' s'a, itsijonhan' ntyja 'naan nan'ñeen cha'vijon nantcu na ninvito na condahan yo mañoon nannon. Juu Judá conduihin tsan na chjochenhin yo xjo juu Efraín. Jndyiaa'chen juu 'nan na s'aa xjo juu. Ndo' mantyi tquen juu cüenta na tyincya ja na joo nn'an ndyuua Asiria jnan'cüjehan nn'an tmaan' Efraín. Majo' min na jnty'ia nn'an tsjan Judá na nnnda' 'nan na tjon ntyjehan nn'an tsjan Efraín, ta'nan taa' n'onhan na tant'ahan cha'xjen jndë tont'a nan'ñeen. Mang'e na nnnda', joo nn'an ndyuua Caldea na itsijonhan'hin cha'vijon tsanscu na nancoo' ntyjii juu yo cüiichen tsans'a na chito saa' juu, n'ndyi na nnan'cüjehan nn'an tsjan Judá.

Siquindë Ezequiel jñ'oon na si'man Tyo'ts'on nnon jon, tso jon:

—Nquii Nabucodonosor, cje ro nnndyoy'oon jon ncüiichen tmaan' ntyjéhë nn'an tsjan Judá ntjoohin Babilonia, cha' ntsi'manhan' na juu jñ'oon matsinëñ ndëého', mayuu'han'.

Nquii Nabucodonosor, tsan na tco'xen nn'an ndyuua Caldea, sityuii' jon tsjoon Jerusalén

2 Reyes 24.18—25.21; 2 Crónicas 36.11-20a; Jeremías 21; 24; 27.12—28.17; 32—35; 37—39; Ezequiel 17.11-18

Toco'xen Sedequías nn'an tsjan Judá nqui ncho'ncüii chu. Tonduihin tyje tye nquii Joaquín. S'aa jon cha'xjen tots'aa nquii Joaquín, tata'nguee' jon jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Tso Jeremías nnon Sedequías'ñeen na chuhan' na cüanguee' jon jñ'oon na tco'xen Nabucodonosorhin. Nnda' vaa jñ'oon tso Jeremías nnon tsan'ñeen ng'e na tsoñ'en nn'an tsjan Judá na tyey'on nn'an tsjan

Caldeos joohan ndyuua Babilonia, tyi'xe'quits'aa Tyo'ts'on na quit'uiivi'han'hin. Majo' joo ntyjehan na ntjohan ndyuua Judá oo nnan'nonhan na nc'ohan ndyuua Egipto, joo nan'ñeen na nts'aa Tyo'ts'on na quit'uiivi'han'hin. Mantyi tso Jeremias nnon Sedequías na nninncyaa Tyo'ts'on na ncy'oон Nabucodonosorhin ndo' na ngay'oон tsan'ñeenhin Babilonia naijon na ngue' juu na tquehin. Majo' tyí'quitsijñ'oon' Sedequías jñ'oon na tso Jeremías nnon jon. Ndo' mantyi tom'an nn'an na jndue nquehan na conduihan nn'an na coninnycya jñ'oon' Tyo'ts'on. Jnduehan nnon Sedequías na tyi'xe'ncyaa Tyo'ts'on na vanaan na juu Nabucodonosor ntsityuii' jon Jerusalén. Ndo' mantyi jnduehan nnon jon na cje ro ndyochontcüe' Nabucodonosor joo tasa yo mañoon nt'ö ts'ian cüentaa' vats'on na tay'oon jon joohan' tsjoon' jon. Majo' min na nnnda' jndue nan'ñeen, tatacüentyjee' Jeremías na toninncyaa jon jñ'oon na mancüiiixjen ncüjee' nnnda' rey'ñeen ndo' ngachuntyichen jon vendye 'nan na jnty'iihan' cüentaa' vats'on t'man, ndo' ntjo nan'ñeen jo' ata xjen na nninncyaa Tyo'ts'on na ntsquentcüe' Jerusalén. Majo' ng'e na tasiu' Sedequías jñ'oon na toninncyaa Jeremías, siu' jon jñ'oon na toninncyaa nan'ñeen na tonan'neinhan jñ'oon na sivi'nn'anhan'hin, jo' sityuii' jon jñ'oon na jndë ntjo nchjii jon yo Nabucodonosor, tcan jon na nquii rey na co'xen nn'an ndyuua Egipto quitejndeい jonhin.

Ndo' ng'e na nnnda' 'nan s'aa jon, jo' tyincyaa Tyo'ts'on na tyjee' nnnda' Nabucodonosor tsjoon Jerusalén. Tyii' xco jon tjon Jerusalén. Ncüii chu xoncüe tots'aa jon juu ts'ian'ñeen. Viochen joo xuee'ñeen, xjen na tom'an nn'an Caldeos'ñeen xi'jndio Jerusalén, vendye jnda tyi' namn'ann'ian Jeremías vancjo. Mannda' jnt'ahan ng'e tata'cüentyjee' jon na toninncyaa jon jñ'oon na joo nn'an caldeos nnan'tyuii'han juu tsjoon Jerusalén. Majo' min na nnnda' 'nan na toquenon Jeremías, tata'cüentyjee' jon na toninncyaa jon jñ'oon nnon nquii rey yo ndëe nn'an tsjoon'ñeen, juu jñ'oon na mayuu' na si'man Tyo'ts'on nnon jon. Ncüii xueel'ñeen tqueen' rey Sedequías Jeremías ndo' ta'xee' juu nnon jon nin 'nan na chuhan' na quits'aa juu. T'a Jeremías 'ndyo jon, tso jon na chuhan' na quitsquioo cjezin nnon rey Nabucodonosor, majo' tasiu' jon na nts'aa jonhan' ng'e na ncyaa' jon nn'an tsjoon' jon.

Ndo' tuee' xuee na joo nn'an Jerusalén na tandicüiquii n'onhan na tijaa' na m'aan jndo' t'man quii' nt'anhan. Juu xjen'ñeen, juu Sedequías yo vendye nn'an na m'an n'ian yohin, ve' nty'iу jndui'han

natsjon, nin'quinan'nonhan. Majo' joo sondaro cüentaa' Nabucodonosor jnty'iahahnin ndo' tjahahnin. Jnan'nchjaan'han Sedequías ndo' tyey'onhanhin tsjoon Babilonia. Ndo' na nnnda' siquindéhan' joo jñ'oon na jndë toninncyaa juu Jeremías yo Ezequiel ntyja 'naan' na ngoy'on sondaro Sedequías juu tsjoon'ñeen. Jndëcya joo sondaro caldeos'ñeen jnan'tyui'han juu vats'on t'man, mantyi vats'ian 'naan' rey Sedequías, ndo' mantyi nt'aa na nancoo' yo juu teonntjö' na toquindyii' xi'jndio tsjoon Jerusalén. Jnan'cüje sondaro'ñeen jndye jndyi nn'an tsjoon'ñeen ndo' joo nn'an na tajnan'cijehan, mantyi jndye nan'ñeen tyechohan Babilonia.

**Nn'an tsjan Judá na ntjohin ndyuuaahan, jndui'han,
ty'ehan ndyuua Egipto**

2 Reyes 25.22—26; Jeremías 40—44; Ezequiel 29—32

Juu Nabucodonosor, tsan na toco'xen nn'an ndyuua Caldea, t'ua jon ts'ian nnon Gedalías na nduihin gobernador ndëë nn'an tsjan Judá na ntjohan ndyuuaahan. Mantyi juu Jeremías na conduihin ts'an na toninncyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ndëë ntyjehin nn'an tsjan Judá, ntjohin jo'. Nquii capitán na tom'aan Jeremías nt'ö jon, tanguee' jon na quits'aa Jeremías na nnnda'. Jndë tso Gedalías'ñeen ndëë ntyjehin nn'an tsjan Judá'ñeen, xe na aa nta'nguee'hin juu jñ'oon na tquen Nabucodonosor ndëëhan, ta'nan jñ'oontiu nc'onhan. Majo' ncüii ts'an na jndyu Ismael iscuae' juu Gedalías'ñeen, ndo' na tui na nnnda', tyioo ncüii na tyue jndyi nn'an tsjan Judá 'nan na nt'avi' nn'an caldeoshan. Jo' jnan'tiuhan na yantyichen na nnannonhan nc'ohan Egipto cha' je'quindëë nntja nn'an caldeoshin. Joo nn'an na tonditque ndëëhan na jndui'han, jo' ñ'en nn'an na y'onhan nt'öts'ian ndyia'.

Ndo' nan'ñeen je', ty'e quijnty'iahán nquii Jeremías. Ta'xee'han nnon jon na can jon nnon Tyo'ts'on nin ncüii 'nan na nt'ue ts'on jon na quint'ahan. Jnduehan na min'ninchen na ngitsó jon, mancüiixjen na nnta'nguee'hinhan'. Majo' min na nnnda' jnduehan, quityquii' n'onhan tyi'yuu' na njon ngiohan 'nan na ngitsó Tyo'ts'on, 'nan na nt'ue ts'on jon na quint'ahan. Ee mancüiixjen jndë jnan'jnda'han na nc'ohan ndyuua Egipto. Ndö vaa jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on Jeremías na quitsinin jonhan' ndëë nan'ñeen:

—Quintjoho' ndyuua Judá ndo' ndyiö jn'aan 'o'. Tyi'ntyueho' ntyja 'naan' nquii Nabucodonosor, ee tyi'xe'ncya na nts'aa vi' jon 'o'. Tyi'nc'oho' Egipto na nnan'tiuho' na ya nc'onho' jo'. Ee xe na aa

nc'oho' jo' tyi'xe'c'on yaho', vi' ntquenonho', ee ñ'enho' na ncüjeho' jo' yo jndo' t'man ndo' mantyi ñ'en ntyjeho' na ncüjehan yo ndyia'.

Mandö' ro jñ'oon na siquindyii Tyo'ts'on Jeremías na sinin jonhan' ndëë nan'ñeen na tonditquehan ndëë nn'an na nin'c'ohan Egipto. Majo' tajnan'jñ'oon'han jñ'oon'ñeen na sinin jon ndëëhan. Ndo' jndui'han, ty'en'han ndyuua Egipto. Ndo' mantyi nquii Jeremías tja jon yohan. Ndo' vi na jndë m'anhan juu ndyuua'ñeen, t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Jeremías na quitso jon ndëë nn'an Judá na mavaaxjen na ncüjee' Nabucodonosor Egipto na nts'aa jon tyia' yo nn'an tsonnanque'ñeen, ndo' tsoñ'en nn'an tsjan Judá na tom'anhan jo', ncüjehan tsojnaan' na conan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an na conan'vi'nn'anhan'hin na cotji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihan'.

Juu xjen'ñeen, viochen xjen na toninccyaa Jeremías jñ'oon ndëë ntyjehin nn'an tsjan Judá, ndo' quityquii' juu tsjoon Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an tsjan caldeos, mantyi nquii Ezequiel toninccyaa jon jñ'oon ndëë nn'an tsjan Judá na jndë tachu Nabucodonosor joohan jo'. Tso jon ndëë nan'ñeen na cje ro ngaquits'aa Nabucodonosor tyia' yo nn'an ndyuua Egipto ndo' ngüantjon jonhan. Ndo' tsontyichen Ezequiel ndëëhan:

—Iquen Tyo'ts'on jñ'oon na co'xenhan' na min'ncüii ts'an tyi'ncja juu macje ndyuua Egipto na nc'oon juu jo'. Jndye nn'an na m'an ndyuua'ñeen, jndye jndyihan na ntscüje Nabucodonosor joohan. Ndo' tsoñ'en xoquitu' 'naan nn'an ndyuua'ñeen yo mañoon 'nan na njon jndyi, ngachu jonhan' xjen ncjantcüe' jon tsjoon' jon, ndo' ntsityui' jon tsoñ'en njoon na m'an ndyuua'ñeen.

Ncüiichen jon incyaa Ezequiel jñ'oon ndëë nn'an

tsjan Judá na m'anhan Babilonia

Ezequiel 33—34; 36—48

Tsjoon Babilonia conduihan' tsjoon tque na co'xenhan' nn'an Caldea. Sondaro tsjoon'ñeen tont'ahan tyia' yo nn'an Jerusalén, ndo' jnan'tyui'han nan'ñeen. T'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Ezequiel na ninvito ncyaa juu jñ'oon' jon ndëë nan'ñeen na m'an jo'. Tyi'covivio na jndë tui na nda', joo nn'an tsjoon Jerusalén na squehan Babilonia, jnan'neinhan ndëë ntyjehan na m'an jo', juu navi'ñeen na jndë tui tsjoonhan. Ndo' tyincyaa Tyo'ts'on jñ'oon nnon Ezequiel na quitsinin juuhan' ndëë nn'an tsjan Judá na m'anhan jo'. Ndö vaa na itsiquindyii juu jñ'oon'ñeen.

—'O' ntyjë nn'an tsjan Israel, 'o' cont'aho' tsoñ'en nnon 'nan tyia. Majo' min na nnnda', m'aan' n'onho' na chuhan' na incyaa Tyo'ts'on na ntjoho' ndyuuaa Judá xeng'e tco' jon 'ndyo jon nnon Abraham na joo nn'an tsjan 'naan' jon na jndyocahan' nc'onhan jo'. Majo' nts'aa Tyo'ts'on na tamin'ncüii ts'an nc'oон juu juu ndyuuañneen. Nnda' vaa na nts'aa jon ng'e 'o' jndye nnon 'nan tyia jndë cont'aho' na tonnon jon. Na its'aa jon na nnnda' nts'i'manhan' ndëého' na nquii jon conduihin Tyo'ts'on na mayuu'.

Jndye nn'an tsjan Judá tota'xee'han nnon Ezequiel na nin 'nan nt'ue ts'on Tyo'ts'on na quint'ahan. Ndo' tyincyaa jon na taa' ts'on juu na joo nan'ñeen na ve' cont'a nquehan na cota'xee'han nnon juu na min'chjo tyi'c'oон n'onhan na nan'vehan jñ'oон na tso jon.

Ndo' ndö vaa ncüiichen jñ'oон na tyincyaa Tyo'ts'on na quitsiquindyii Ezequiel joo nn'an na conintque ndëë nn'an tsjan Judáñneen:

—'O' ntyjë na conditqueho' ndëéhë, tyi'cuee' ts'on Tyo'ts'on yoho' ee ts'ian na cont'aho' na conditqueho' ndëéhan, tyi'quinan'quindëho' juuhan' cha'xjen na chuhan'. 'O' ve' m'aan' n'onho' nin naya na nt'ahin 'o', chito nchu vaa na quint'aho' na ntejndeihohin. Itsijonhan' 'o' cha'vijon nn'an na tyia nn'anhan na cota'ntyjee'han quinman, cotquiihan joo cho'ñneen, chi na cota'ntyjee'han joo 'o'. Tsojnaan' na nnnda' xjen nn'anho', jo' jndë tso jon ncüji'ntcüe' jon 'o', taxe'ncyaa jon na nditquentyichen 'o' ndëë nn'an tsjan Judá. Nn'an 'naan' jon na jndë iscyä jonhan ncüii tsonnangue, ntsincüii nnnda' jonhan ndo' ngay'oonntcüe' jonhan na nc'on xcohan juu ndyuuaa Israel. Manquiintyi jon ngüantyjee'ya jonhan ndo' ngay'oon jonhan joo nato ya. Ntsijnda' jon na ncüii ts'an tsjan David na nndyocahan', juu jon na ncüii ts'an tsjan David na nndyocahan', juu jon ntco'xen jonhan. Juu tiempo'ñneen tsoñ'enhan ya nc'onhan ee ng'e nquii Tyo'ts'on ntejndeijonhan.

Mannda' itsiquindyii juu jñ'oон'ñneen na sinin Ezequiel ndëéhan. Ndo' mantyi juu jñ'ooonvahin sinin jon ndëë ntyje jon nn'an na tom'an Babilonia na yajo', itsohan':

—Itsiquindyii Tyo'ts'on na nt'uiivi' jon nn'an ncüii cüii tsonnangue na jndë jnt'aví'han 'o'. Ndo' vandya' na nnnda', mantyi ngay'oonntcüe' jon 'o' juu ndyuuaaho', ndo' vi na jndë m'anntcüe'ho' jo', ya jndyi nts'aa jon yoho'.

Ndo' ndö vaa ncüiichen jñ'oon na si'man Tyo'ts'on nnon Ezequiel. Tso jon:

—Jndë s'a na t'uiivi'han' nn'an tsjan Israel ng'e na tonan't'maan'han joo 'nan na jnan'ya nn'an, na juu nan'ñeen na tont'ahan tyion jndyihan' chon ja. Ndo' ng'e na cont'ahan na nnda', chuhan' na quits'a na quit'uiivi'han'hin. Min na iscyia jahan mañoon ndyuua, majo'ntyi jndë tonan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an. Majo' tyi'xe'ncya na nnan'cüjeñ'en nn'anhan min na nan' jndyi nquenhan. Jöy'ön nnt'ahan ndyuua Israel. Chito ng'e chuhan' na quits'a naya'ñeen yohan, majo' nts'ahan' ng'e juu Xuë njon jndyi conduihan'. Ndo' nn'an na mañoon ndyuua, vi na jndë jnty'ia nan'ñeen 'nan na mants'a, yajo' ncüaa' n'onhan na mayuu' condui Ja nquii Tyo'ts'on. Juu xjen'ñeen ntsit'man ts'ön tsoñ'en 'nan tyia na jndë tont'a nn'an tsjan Israel. Nts'a na m'aan' xco n'onhan na ntyja njan, ndo' njönön nquii Espíritu na condui ja quii' n'onhan cha' nta'nguee'han joo jñ'oon njan na ico'xenhan'. Ndo' tsontyichen Tyo'ts'on nnon Ezequiel: Nein cja', quitsiquindyi'han tsoñ'en jñ'oonmin'.

Ndo' ta'nguee' Ezequiel joo jñ'oon'ñeen na t'ua Tyo'ts'on nnon jon.

Ncüiichen jon vaa ncüii na tityincyoo'han' nnon Ezequiel. Jndyiaa' jon ncüii joo na too'chenhan' yo ndi' tcan 'naan nt'oo cüenta jndye. Tso Tyo'ts'on nnon jon na joo ndi'ñeen nta'ndo' xcohan', ndo' tso jon nnon juu nin jñ'oon chuhan' na quitso juu ndëéhan'. Xjen na tso Ezequiel juu jñ'oon'ñeen, jndyiaa'chen jon na tjon' nnda' ncüii cüii tsi' yo x'iaa'han', ndo' s'aahan' ndi'han'. Ndo' jndë jo' tcüe si'han' yo nin'ntjan, majo' ninvaa conduihan' nt'oo. Jo' siquindyi' Tyo'ts'on juu nin jñ'oon na ngitso juu ndëé nt'oo'ñeen cha' nta'ndo' nnnda'han, ndo' xjen na tso jonhan' ndëéhan', tsoñ'enhan' tando' nnnda'han' ndo' jnan'quintyjahan. Jndë jo' si'man Tyo'ts'on nnon juu Ezequiel na juu nan'ñeen na tityincyoo'han' nnon juu, itsi'manhan' nnon juu nin 'nan nts'aa jon yo nn'an tsjan Israel. Ncüii cüii joo ndi' tcan'ñeen na jndyiaa' jon, ts'i'manhan' nque nan'ñeen na jndë iscyia Tyo'ts'onhan ncüii cüii ndyuua, ndo' joo nn'an na cota'ndo' xco'ñeen ts'i'manhan' na ntsquentcüe'han ndyuuaahan ndo' nc'onhinhan', ya ro nc'onhan, ndo' nquii Espíritu na conduihin nquii Tyo'ts'on ntejndeí jonhan. Mantyi tso Tyo'ts'on nnon Ezequiel na ve tmaan' nan'ñeen, Judá yo Efraín, nc'on nnda'han ninnccüii ndyuua ndo' nquii juu na nduihin tsjan 'naan' rey David na ndyocahan', juu jon ntco'xen jonhan.

Ndo' mantyi tso Tyo'ts'on nnon Ezequiel na tsoñ'en tyia' na ngita' nn'an na jndohan nn'an tsjan Israel, ntantjonhan joohan'. Sinin jon ntyja 'naan' ncüii ts'an na jndyu juu Gog, na juu tsan'ñeen ntsixuan juu sondaro cüenta jndye na nnan juu ndyuuaa tontyja na m'an ncuju ntyque', na ndyoquits'aa tsan'ñeen tyia' yo nn'an Israel. Ndo' tso Tyo'ts'on na mantyi ncju've' jon joo sondaro'ñeen ndo' ntsityui' jonhan juu ndyuua 'naan Israel.

Jndë na tēca nqui ncho'enque chu na jndë jnan'tyui' sondaro caldeo juu tsjoon Jerusalén, s'aa Tyo'ts'on na tityincyoo' ncüiichen nnon 'nan nnon Ezequiel nchu vaa na nc'on nn'an Israel na tonnonchen. Ndo' jndyiaa' jon ncüii vats'on xco Jerusalén. Ndo' jndyiaa' jnd'a' jon joo 'nan yo na jnan'ya nn'anhan' ndo' nchu vaa xjen na t'manhan'. Mantyi jndyiaa' jon na joo ntyee na t'manhan'. Mantyi jndyiaa' jon na joo ntyee na cotye'ntjonhan juu vats'on'ñeen, tont'ahan ts'ian na tacüja'hin cha'xjen ico'xen juu jñ'oon' Tyo'ts'on. Ndo' mantyi jndyiaa' jon ncüii cüii tmaan' nn'an Israel, na tsoñ'enhān m'an nnnda'han juu ndyuuaa cüentahan, ndo' ninnccüii ts'an conditque jon ndéehan.

**Sitsan'han' xquen Nabucodonosor, tsan na
toco'xen nn'an ndyuuaa Caldea**
2 Reyes 25.27—30; Daniel 4

Nqui Nabucodonosor, tsan na toco'xen nn'an ndyuuaa Caldea, ncüii jon tsoo' jon ndaa ntyja 'naan' ncüii ts'o'on jndyo tque na t'ua ts'anhan'. Na nnda' tjon jon, juu Daniel, tsan na toninncyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ntyja 'naan' 'nan na xejnda nguua, si'man jon nnon juu tsan'ñeen nchu vaa itsiquindiyii 'nan na tsoo' jon ndaa. Itsiquindiyihān' na ntyque' chu na ntsitsan'han' xquen juu rey'ñeen ndo' ntcüa' jon jndëe cha'xjen cocüa' ndoro. Nnda' ntjon jon ata ngue'ntyja xjen ncüua' ts'on jon na nqui Tyo'ts'on itsijnda' jon nin nn'an nditque na nto'xenhan ntyjehan ncüii tsonnangue. Ndo' tui cha'xjen juu jñ'oon tso Daniel. Ee ncüii xee'ñeen mandyi' rey Nabucodonosor xquen vats'ian 'naan' jon naijon su. Toquindiyii' ts'on jon na jndei jndyi conduihin na t'ua jon ts'ian na tquen jon tsjoon Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuuaa Caldea. Jndë sia jon juu tsjoon'ñeen na cha'vijon 'naan' nqui jon. Ndo' juu xjen na nnda' vaa na toquindiyii' ts'on jon ndo' t'ui Tyo'ts'onhin tsojnaan' na itsisaa' ts'on jon ntyja 'naan' na t'man conduihin. S'aa Tyo'ts'on na vi ntyque' chu ntjohin na tsan' xquen juu. Ndo' vi na jndë jndë joo ntyque'

chu'ñeen, ntjoyantcüe'hin ndo' toco'xenntyichen jon nn'an ndyuua' jon, majo' jndë taa'ya ts'on jon na nquii Tyo'ts'on taquintyja najndein conduitihin ndo' tsoñ'en na its'aa jon, jndyoyu its'aa jonhan'.

Vi na jndë tue' juu Nabucodonosor, yajo' juu nda jon tsan najndyu Evil-merodac, tēquee' jon rey xco ndëë nn'an ndyuua Caldea. Juu Joaquín, tsan na toco'xen nn'an tsjan Judá, siquindyaas tsan'ñeenhin vancjo, ndo' tyincyaas jon na tom'aan tsan'ñeen ncüii nnon ts'ian Caldea yohin.

**Nn'an ndyuua Media yo Persia jnan'tyuii'hán
nn'an ndyuua Caldea**

Daniel 5; 7—8

Ncüii jnda Nabucodonosor jndyu tsan'ñeen Belsasar. Vi na jndë tēquee' Belsasar na ntco'xen juu nn'an ndyuua Caldea, tyincyaas Tyo'ts'on na ve nnon 'nan na tityencyoo' nnon Daniel, 'nan na xejnda ngue'ntyja na nguaahan'. Juu na tityencyoo' jndyee nnon jon, jndyiaa' jon nenque nnon quioo' vje na jndui' o' ndaandue. Juu xjen'ñeen ndyovi' ngiaa' Daniel minntyjee' ncüii ángel. Ta'xee' juu nnon jon nin 'nan itsiquindyyi juu 'nan'ñeen na jndyiaa' juu. Ndo' tso ángel'ñeen na joo cho'ñeen ts'i'manhan' nenque ndyuua na m'an nn'an na ngito'xenhan nn'an mañoon ndyuua. Tso jon na juu quioo' na jndë nenque'ñeen, ts'i'manhan' ncüii tsonnangue na juuhan' nc'oohan' najndeintyichenhan' qui'nt'an tsoñ'en tsonnangue. Mantyi tso jon na joo nqui ndi'ndye na ntyjo xquen juu quioo'ñeen, conan'manhan' nqui nn'an na nduihan rey na nto'xenhan nn'an, ncüii cüiihan xi'nch'a ntxoxenhan ncüii cüiihan xi'nch'a ntxoxenhan ncüii tmaan' nn'an tsonnangue. Quii'nt'an joo nqui ndi'ndye'ñeen, jndui' ncüii ts'i'ndye na chjohan'. Tso ángel'ñeen nnon Daniel na juuhan' ts'i'manhan' ncüiichen rey na ntsuehin cjoo' Tyo'ts'on ndo' nts'aavi' juu nn'an na conan't'maan'han nquii jon. Mantyi si'man ángel'ñeen nnon Daniel na nt'uiivi' Tyo'ts'on tsan'ñeen, ndo' ntscüenon jon nquii jon na conduitihin na co'xen jon nn'an na ninvaa tsonnangue ndo' ts'iaan' na nndyo jon na ntco'xen jon nn'an ninvaa xeechu na tonnonchen.

Jndë na tēca ve chu na tui na nnda', ndo' tyincyaas Tyo'ts'on na jndyiaa' Daniel ncüiichen na tityencyoo'han' nnon jon. Jndyiaa' jon ncüii quitsman jndyo na ntyjo ve ts'i'ndye xquen o', majo' ncüiihan' tcontyichenhan'. Juu quitsman'ñeen, jndei jndyi o', majo' tyjee'nnon ncüii quinch'io ndo' isquioo o' juu quitsman'ñeen. Juu quinch'io'ñeen

ninnküii ts'i'jndyee' o', xoncüe sta o' ntyjohan', majo' tonhan' ndo' naijon tovaahan', jndui' nenque ndi'ndye. Ndo' quityquii'nt'an joo nenque ndi'ndye'neen, jndui' ncüiichen ts'i'jndyee chjo. Juuhan' ts'i'manhan' ncüii tsans'a na saa' jndyi ts'on jon nchu vaa na tsixuan jon ndo' jndyee vaa na nin'quits'aa jon. Juu jon ntsityuii' jon vats'on t'man ndo' ntscu' jon na nnan't'maan' nn'an Tyo'ts'on yo 'nan na nninncyahan nnon jon jo'. Ndo' Daniel, vi na jndë jndyii jon na nnda', mantyi jndyii jon na tso ncüiichen ángel na nnan'ya xco nn'an juu vats'on'neen.

Ndo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon ángel Gabriel na catsi'man jon nnon Daniel nin 'nan ts'i'man juu nan'neen na tityincyoo'han' nnon jon. Tso Gabriel na juu quitsman'neen ts'i'manhan' nque nn'an na ngito'xenhan nn'an ndyuua Media yo Persia. Mantyi si'man jon nnon juu na juu quinch'io'neen ts'i'manhan' nn'an tsjan griegos na joohan ndëcyä ngitoxenhan. Ndo' juu ts'i'jndyee na jndui' jndyee sta juu quinch'io'neen, ts'i'manhan' nquii tsan na ntco'xen jndyee jon nn'an tsjan griegos. Ndo' joo nenque ndi'ndye'neen na jndui'han' naijon tovaa ts'i'jndyee navejndyee, joohan' ts'i'manhan' na jndë jnty'ihhan' juu rey navejndyee'neen, ndo' jo' nenque nn'an ncy'onhan cüenta juu ts'ian na totsixuan juu ts'an navejndyee. Yajo' nenque nan'neen ncy'on cüenta juu ts'ian na totsixuan tsan'neen ts'an na vejndyee. Ndo' juu na toco'xen tsan'neen, joo nenque nan'neen tji'han nenque tan'han' na totoxehin nc'uii cüii ndyuua'neen. Ndo' mantyi si'man jon nnon Daniel na juu ts'i'jndyee chjo'neen, ts'i'manhan' ncüiichen rey, majo' vi' jndyi ts'anhin. Jndye navi' nts'aa juu nque nn'an na conduihan cüentaa' Tyo'ts'on.

Ncüii tijaan, nquii rey Belsasar s'aa jon ncüii nguee t'man. Ndo' t'ua jon ts'ian ndëë nn'an na cotey'ntjon nnon jon na cyoy'onhan joo tasa na tominhan' tyquii' vats'on Jerusalén na jndyoy'oon Nabucodonosor joohan' Babilonia. Tsoñ'en nn'an na jnan'jon juu nguee'neen na s'aa Belsasar, tijnt'uehan joo tasa'neen na tovehan vinon. Tonan'neinhan ndëë ntyjehan na joo 'nan na jnan'ya nn'an na conan't'maan'han, vaa t'man jndyi conduihan'. Majo' viochen xjen na jnt'ahan nnda', ninjonto tityincyoo' ncüii nt'ö ts'an, tye' na icüjihan' ngiaa' ta v'aa juu v'aa'neen naijon m'aan juu nguee'neen. Ndo' juu Belsasar'neen, vi na jndë jndyiaa' jon juu nan'neen, tyue jndyihin. Nque nn'an na jnda' jndyi nquenhan quityquii'nt'an nn'an tsjoon Babilonia, t'ua jon ts'ian na ninñoon' ncyohan, ndo' quinduehan

nnon jon nin 'nan itsiquindyii joo jñ'oon na jndui jo'. Majo' min'ncüii nan'ñeen tajndëë jnduehan nnon jon nin 'nan itsiquindiyihian'. Yajo' nquii tsanscu na conduihin reina, tañjoon' ts'on jon juu Daniel, ndo' sinin jon nnon Belsasar ntyja 'naan' juu Daniel.

Tqueen'han jon, ndo' vi na jndë tyjee' jon, tso rey'ñeen na nninncyaa jon 'nan na njon jndyihan' nnon Daniel xe na aa ntsiquindyii juu joohan nin 'nan itsiquindyii joo ntji'ñeen, ndo' mantyi nduihin na ico'xen juu yo nquii jon. Majo' t'a Daniel, tso jon:

—Joo nan'ñeen na njon jndyihan' na tsu' na nninncya' nnön, tyi'quits'aahan' ts'ön na ncy'ön cüentahan'. Majo' ntsi'man jndyoyu nnon' 'nan na itsiquindyii juu ntjiva'. Mañjon tson' na nquii tye' tonduihin ts'an tom'aan jndyi najndeい jon xjen na s'aa Tyo'ts'on na sitsan'han' xquen jon, ata ntyque' chu tēcahan' na tocüa' jon tscojndëë cha'xjen cocüa' ndoro. Mannda' tjon jon ata xjen na tyincyaahan' na taa' ts'on jon na tom'anntyichen najndeい na condu nquii Tyo'ts'on, chichen nquii jon. Ndo' 'u' rey Belsasar, min na ntyji' jnda' na nnnda', ndyii' tson' na m'aanntyichen na jndu', chichen nquii Tyo'ts'on. 'U' joo tasa na jnanhan' vats'on Jerusalén, joohan' covijnt'ueho' na coveho' vino, ndo' jndë jndueho' na joo 'nan na conan'tmaan'ho' min tyi'yuu' na Tyo'ts'onhan', joohan' taquintyja na njon conduihin', chito nquii jon. 'U' min tyi'quen' cüenta na tsoñ'en na m'an tsonnangue m'anhan' nacje 'naan' nquii jon. Manquii jon t'ua jon ts'ian na jndui ntjimin'. Juu jñ'oon na vejndyee, ndö vaa itsiquindiyihian': Jndë sijnda' Tyo'ts'on tsa'nnnda' xuee na nc'on'nty, ee juu ts'ian na tsixuan' na maco'xen', mavaa xjen na ntsiquitsu jonhan', nn'an ncüiichen tsonnangue nc'oonntyichen najndéhan, chito tsjoonho'. Ndo' juu jñ'oon na jndë ve na jndui tondëého' itsiquindiyihian' na ico'xen Tyo'ts'on 'u' cha'vijon 'nan na ijndëë ts'an, majo' jndë ntjii jon itsitjahan' ntyja 'nan'. Ndo' juu jñ'oon na mats'ia na jndui, tsiquindiyihian' na cüajon nt'on 'nan. Jo' juu ndyuua na maco'xen', nt'onhan' quii'nt'an nn'an tsjan medos yo nn'an tsjan persas.

Majuuntyi tijaan'ñeen jnan'cuee' nn'an Belsasar ndo' tjangue chjo xjen joo sondaro 'naan nn'an tsjan medos yo persas tyeque'han tsjoon Babilonia tsjoon na toco'xenhan' nn'an ndyuua Caldea. Tsan na jndyu Dario, tēque' jon rey xco ndëë nn'an tsjoon'ñeen, juu jon tsjan nn'an ndyuua Media.

**Sin'man Tyo'ts'on Daniel na ty'quitquii leones jon
Daniel 6**

T'ua Dario ts'ian ndëë vendye nn'an na conan'jonhan yohin ts'ian na conduihin cha' ntejndeihanhin na ico'xen jon nn'an ncüii cüii tsonnangue na conintque jon ndëëhan. Ñ'en Daniel qui'int'an nan'ñeen. Taquinjon' ts'ian na totsixuan jon ata sitiu Dario na ninnencyaa jon ncüiichen nnon ts'ian na t'manntyichen na ntsixuan Daniel. Ndo' na nnda' sitiu Dario, joo vendye nan'ñeen na mantyi conduihan nanm'ann'ian yo Daniel, jo' tye' tonan'tiuyahan na nchu vaa nt'ahan cha' nndëë nninnencyahan jnaan' juu nnon Dario, Chen jndyi tojnt'uehan ncüii nnon ntyja 'naan' jon cha' ncüji'ntcüie' Dariohin juu ts'ian na tsixuan jon. Ndo' joo nan'ñeen na jndohan jon, min chen jndyi tojnt'uehan jñ'oon, majo' ta'nan min'ncüii jnaan' jon tatijnda' na ndëë ntquenhan nnon Dario. Nnda' vaa na s'aahan' ng'e tsoñ'en ntyja 'naan' jon tonduihin ts'an na tsiquindëñ'en jon. Jo' taa' n'on nan'ñeen xia'ntyi ndëë nt'uehan jon ntyja 'naan' juu na itsit'maan' jon Tyo'ts'on. Ng'e na nnda' ty'ehan na m'aan rey Dario. Jnt'ahan na ta'nguee' jon na ntquen jon ncüii jñ'oon xco na ico'xenhan' na ninvaa ncüii chi', na tamin'ncüii ts'an na ntcan vi naya'ñeen, min ndëë 'nan na conan'ya nn'an na conan'tmaan'hinhan', oo min nnon ncüiichen ts'an, xia'ntyi vanaan na ntcan ts'an vi naya nnon nquii rey. Xe na aa ntsitja ts'an ntyja 'naan' juu jñ'oon'ñeen, ntjue'hanhin quii' tsue' na ñjon vendye lión. Ndo' juu Dario, vi na jndë tijnda' juu jñ'oon xco'ñeen, its'aahan' na nchjii jon na njon jndyi conduihin, min ta'nan na tquen jon cüenta na nque nn'an na jndohan Daniel jnan'jnda'hinhan' cha' ndëë ntquenhan jñ'oon na quit'uihan'hin.

Ndo' juu Daniel, mancüiixjen ndye jnda na ncüii cüii xuee totsinin jon nnon Tyo'ts'on. Ndo' min na ntyjii jnda' jon nchu vaa na ico'xen juu jñ'oon xco'ñeen, majo' tatécüentyjee' jon na totsinin jon nnon Tyo'ts'on. Ndo' joo nan'ñeen na jndohanhan, vi na jnty'iahana vaca na itsinin jon nnon Tyo'ts'on, tyenan'quindyiihan nquii rey'ñeen. Ndo' nquii jon, vi na jndë taa' ts'on na its'aa Daniel na nnda', sichjoo' jndyihan' ts'on jon ntyja 'naan' juu jñ'oon'ñeen na tijnda'. Ee ty'quint'ue ts'on jon na quit'uiivi'han' Daniel, majo' ng'e na jndë tso jon na quindui juu ntji'ñeen na ico'xenhan', jndei'han' na quindui cha'xjen na tijnda'. Jo' t'ua jon ts'ian ndëë nn'an na

cotye'ntjon nnon jon na quitjue'han Daniel juu tsue'ñeen na ñjon lión. Ndo' tso jon nnon Daniel:

—Nquii Tyo'ts'on na matsit'man', quitsin'man jon 'u' na tyi'ntjon' natë'.

Yajo' joo nan'ñeen na cotye'ntjonhan nnon Dario, tjue'han Daniel quityquii' tsue'ñeen na njon lión'ñeen. Jndë jo' të'han 'ndyohan' yo ncüii tsjö' t'man. Tyiohan sello 'naan' reyhan' cha' ta'nan ts'an na nndëe ntsins'man juu Daniel. Majo' tijaan'ñeen, tajndëe tso rey Dario na tom'aan' jndyi ts'on jon ntyja haan' juu.

Vitsjoon tonco ncüiichen xuee, tja jon na vaa juu tsue'ñeen ndo' sixuaa jon Daniel. Ta'xee' jon na nquii Tyo'ts'on na itsit'maan' juu, aa jndë sin'man jonhin na tatquii joo lion jon. Ndo' t'a Daniel, tso jon:

—Mayuu' ta, nquii Tyo'ts'on jndë jñon jon ncüii ángel na m'an na juu jon iscu' jon jndyue joo lion, jo' min'ncüii natë' tacont'a joo o' ja.

Ndo' vi na jndë jndyii rey Dario na nnnda', tyincyaahan' na neiin' jndyi jon. Ndo' t'ua jon ts'ian ndëe nn'an na cotye'ntjon nnon jon na quitji'ntcüe'han Daniel tyquii' juu tsue'ñeen. Ndo' vi na jndë jnt'a nan'ñeen na nnnda', tsoñ'enhan jnty'lahan na ta'nan jn'aan na jnty'e lión'ñeen jon. Jndë jo', joo nan'ñeen na jndohan Daniel, mantyi t'ua Dario ts'ian na quitjue' nn'anhan quityquii' juu tsue'ñeen na ñjon lión'ñeen. Ndo' na tui na nnnda', vitjachen na tyioohan tyuua, joo lión'ñeen jnan'tiuu jndë o' joo nan'ñeen. Jndë jo' sijnda' xco Dario ncüii jñ'oon na ico'xenhan' na tsoñ'en nn'an quint'ahan na njon jndyi ngiohan nquii Tyo'ts'on na itsit'maan' Daniel.

**Vaa na tyincyaahaa Tyo'ts'on na tityincyoo' nnon Daniel
xjen na toco'xen Dario yo Ciro**

Daniel 9—12

Nquii Dario, tsan na jnan ndyuua Media, juu chu navejndyee na toco'xen jon, xjen'ñeen itsijnaan' Daniel joo tson na y'on nn'an tsjan Israel na chohan' jñ'oon' Tyo'ts'on. Toquindii' ts'on jon ntyja 'naan' jñ'oon na tji Jeremías na ngaquindë ndyenn'an ncho'nqui ndyu vitjachen na joo nn'an tsjan Israel nndyaantcüe'han na nc'ohan Jerusalén na nnan'ya xcohinhán'. Jo' totscüejndo' Daniel ndo' totsinin jon tonnon Tyo'ts'on. Tcan juu na quitsit'man ts'on jon tsoñ'en 'nan na jndë tonan'tja ntyje jon nn'an tsjan Israel tonnon nquii jon. Ndo' mantyi tcan juu na nninnccyaa jon na nc'on nnda'han juu tsonnangue 'naanhan. S'aa jon na cañjoon'ya ts'on Tyo'ts'on na

tsoñ'en navi' na jndë toquenon nn'an na ninnçüii tsjan yohin, nque nn'an Israel, nnnda' vaa ng'e juu jñ'oон na sijnda' Moisés tsohan' xe na aa tyi'ta'nguee'han tonnon Tyo'ts'on, mancüiixjen nt'uiivi' jonhan. Ndo' mantyi tso jon nnon Tyo'ts'on na chuhan' na jndë coquenonhan joo navi'min' ng'e tajnan'vehan jñ'oон' jon na ico'xenhan'hin.

Yajo' t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon juu ángel Gabriel na catsi'man jon nnon Daniel 'nan na xejnda nguaa. Ndo' tso Gabriel nnon Daniel:

—Vi tjachen na ngitsu tsonnangue, ntyque' vee' jnda ngotsiquindéhan' ndyenn'an ncho'nqui ndyu. Juu xjen'ñeen ntsacüentyjee' nn'an na cont'ahan 'nan na tyia. Ninnquii'chen nt'ahan 'nan na ya. Juu xjen'ñeen tsoñ'en jñ'oон na jndë tonan'quindyii nque nn'an na toninnycya jñ'oон' Tyo'ts'on ntyja 'nan na nguaa, ngaquindéñ'en joohan'. Ndo' mantyi juu xjen'ñeen nguaa nnnda' juu vats'on ji'ua cüentaa' Tyo'ts'on. Juu xjen'ñeen xjen na ntsiquita' ncüii rey na joo nn'an tsjan Israel na quinan'yahan juu tsjoon Jerusalén, juu xjen'ñeen ata xjen na nncüjee' nquii jon na conduihin Mesías, joo ndyu'ñeen na jndë tsjö nnon', jndë tenon ntyque' vee' jnda na vantjo'chen ncüiichen ndyenn'an ncho'nqui vantjo' ve jnda. Vi na jndë tenon joo ndyenn'an ncho'nqui vantjo' ve jnda'ñeen, nnan'cuee' nn'an nquii Mesías, ndo' sondaro ncüiichen tsonnangue nt'ahan tyia' yo nn'an Jerusalén ndo' nnan'tyuii'han juu vats'on t'man yo tsoñ'en nnon na min juu tsjoon'ñeen. Juu xjen na mats'ia na ngüenon juu ntyque' jnda'ñeen, juu tsan na ico'xen nn'an na cont'a tyia'ñeen, ntsijon jon jñ'oон yo ncüii ts'an. Majo' juu xjen na vacüenon joo xoncüe na ntyque' vee' jnda'ñeen, yajo' tyi'xe'ncyaa jon na vanaanntyichen na nniinycya nn'an quioo' na nnan'tmaan'han Tyo'ts'on. Vi na jndë jndë tsoñ'en joo ntyque' jnda na jndë tsjö nnon', tsoñ'en nnon navi' na jndë sijnda' Tyo'ts'on na ncy'oonhan' nn'an na ninvaa tsonnangue, nt'uiivi'han' tsan'ñeen.

Mannda' ro jñ'oон na si'man Gabriel nnon Daniel.

Jndë na jnty'iian' Dario'ñeen na toco'xen jon nn'an, tèquee' Ciro na conduihin rey xco. Viochen xjen na tonduihin rey, mantyi tyincyaa Tyo'ts'on ncüiichen na tityincyoo'han' nnon Daniel. Ndo' ng'e na jaa' jñ'oон chuhan', tataa' ts'on jon nin 'nan itsiquindiyiian', jo' tcan jon nnon Tyo'ts'on na quitejndeí jonhin na ncüaa' ts'on juuhan'. Ndo' na nnnda', jñon Tyo'ts'on ncüiichen ángel na ntsi'man jon nnon juu nin 'nan itsiquindiyii juu nan'ñeen na tityincyoo'han' nnon juu. Tso ángel'ñeen:

—'U' Daniel, quindyi' na t'man vaa na vi'nchjii Tyo'ts'on 'u'. Quen'ya' cüenta' jñ'oon na ntsi'man nnon'. Vi na jndë tue' rey Ciro, nc'on nenque nn'an na ntogenhan nn'an ndyuua Persia. Juu tsan na ndë nenque, nc'oon jon na tyantyichenhin na tsoñ'en joo rey'ñeen, t'manntyichen najndeji jon, chichen ntyje jon nan'ñeen. Ndo' joo ndyu na m'aan jon na ntco'xen jon, ntsquioo ncüii sondaro tsjan griegohin, ndo' juu tsan'ñeen nnduihin ts'an xco na ico'xen. Majo' juu rey xco'ñeen, xjen na jndë sjinda' jon na ta'nan ncüiichen ts'an na jndoo'hin na ncüij'hin na conduihin rey, ngue' jon. Ndo' ng'e na ta'nan ntsinda jon, jo' nts'aahan' na joo ndyuua na toco'xen jon, nt'ahan nenque ntan'han', ndo' ncüii cüii na nenque ndyuua'ñeen nc'oon ts'an na ntco'xen jon nn'an ncüii cüiihan'. Juu ndyuua na m'aahan' tontyja m'an ncjuu ntyque', jo' ndyuua Siria, tsan na ico'xen jon nn'an juu ndyuua'ñeen, nc'oon jon na jndoo' jon tsan na ico'xen nn'an na m'an ndyuua tontyja na m'an ncjuu tsonjn'aan, jo' ndyuua Egipto. Navejndyee juu tsan na co'xen nn'an Egipto, juu jon nc'oon jon najndeintyichen conduihin, chito joo ve nanm'ann'ian'ñeen, majo' ndëcya juu rey na co'xen jon nn'an ndyuua Siria, juu jon nc'oon najndeintyichen conduihin. Juu xjen'ñeen, nnintyincyo' ncüii ts'an t'man najndeji conduihin. Jndye nn'an na ntscüje jon ndo' ntsivi'nn'an jon mañoon nn'an. Nc'oon jon rey ndëe nn'an ndyuua Siria. Nnts'aa jon tyia' yo tsan na ico'xen nn'an ndyuua Egipto, majo' ngitsuhin, ngüantjon tsan'ñeenhin, ndo' ng'e na nnda', t'man ntsiv'ii jon. Nato na vjantcüe' jon ndyuua naijon na co'xen jon, ntsiv'ii jon nn'an tsjan Israel. Njñon jon sondaro 'naan' jon na ngitë'han juu ts'ian na cont'a nn'an tsjan Israel na concyahan 'nan na coninjnt'uehan na conan't'maan'han Tyo'ts'on. Ndo' mantyi nts'aa jon na quint'a nn'an 'nan tyquii' vats'on'ñeen na jndë tso Tyo'ts'on na tyi'cüanaan na nt'ahinhan'. Juu rey'ñeen tyia jndyi ts'anhin. Ñ'en nn'an tsjan Israel'ñeen na ngavee' ngiohan 'nan na ico'xen tsan'ñeen na quint'ahan, majo' mantyi ñ'en ntyjehan na cota'nguee'han jñ'oon na ico'xen Tyo'ts'onhan, joohan nt'ahan tyia' yo juu tsantyia'ñeen. Ndo' ngue'ntyja xjen na ngue' tsan'ñeen. Juu xjen'ñeen ncüjee' juu ángel Miguel, juu jon na ivantyjee' jon nn'an tsjan Israel. Jndye nnon navi' nguaa, majo' ntsin'man Tyo'ts'onhan quityquii' joohan'. Mantyi ngue'ntyja xjen na nque nn'an na jndë tjë, nta'ndo' xcohan. Ñ'enhan na ninnquii'chen nc'onhan yo nquii Tyo'ts'on, majo' mantyi ñ'enhan na ninvito nt'uiivi'han'hin.

**Jñ'oon na tji Isaías na scüenon jon ndëë nn'an
tsjan Israel na co'o ntcüe'han ndyuuaahan**

Isaías 40—66

Nnon tson na tji Isaías, min jñ'oon na scüenon jon ndëë ntyjehin nn'an tsjan Israel xjen na jndui'ntcüe'han Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuua Caldea, na ty'entcüe'han ndyuua Judá. Ndö jñ'oon na tso jon ndëéhan:

—I'ua Tyo'ts'on ts'ian nnön na mancyja ja jñ'oon ndëë nn'an na conduihan cüentaa' nquii jon na tanc'onhan na chjoo' n'onhan, na quitsjö ndëéhan na maxjen ndö' ro na jndë t'uiivi'han'hin ntyja 'naan' tsoñ'en natyia na jndë tonan'tjahan nnon jon. M'aan ts'an na itsixuaa juu qui' jndëë naijon na tyi'cova' ya. Itso jon ndëéhë na quinan'jnt'a jaa nchu vaa na cotsam'an na juuhan' itsijonhan' juuhan' cha'vijon ncüii nato jndëë. Quint'aha na nnda' ng'e manciijee' Tyo'ts'on quii'nt'an. Yajo' tsoñ'en nn'an ninvaa tsonnangue jnty'ia ndëéhan na njon jndyi conduihin. Juu na cotsam'an itsijonhan' juuhan' cha'vijon ncüii ntja'a oo cha'vijon tsco jndëë, chjovi' xjen m'anhan', majo' juu jñ'oon' Tyo'ts'on m'aan ndo' m'aanhán', tyi'contycüiihan'. Joo nn'an na conan'quindiyiihan nn'an Jerusalén juu jñ'oon nayavahin, chuhan' na c'ovahan nquen ntyo' ndo' yo na c'uua jndyuehan quinan'xuaahinhan'. Quinduehan ndëë ntyjëhë nn'an tsjan Judá na nquii Tyo'ts'on m'aan jon quii'nt'an jaa. Icüjee' jon na nnduihin na ico'xen jonhan ndo' cha' ndëéhan nninncyaa jon 'nan na chuhan' na cy'oonhan cüenta. Cha'xjen na ivantyjee' ncüii ts'an quinman ntsjuen' juu, mannda' vaa na itsijonhan' na ngüantyjee' Tyo'ts'on nn'an 'naan' jon.

Ncüiichen jñ'oon na tyincyaa Isaías, ndö vaa na itsiquindiyiihan':

—Nquii Tyo'ts'on conduihin najndeí jon ndo' na jnda' xquen jon. T'manntyichen conduihin, chichen juu tsonnangue. Tyi'itsijonhan' jon cha'xjen joo 'nan na conan'ya nn'an na conan't'maan'hinhan' na itsivi'nn'anhan'hin na conduihan' nquii Tyo'ts'on. Ee joo nan'ñeen vi na jndë jnan'yahinhan', m'aan' n'onhan na aa ndëë ntejndeihan'hin. Ee yo manin'ncüii ts'oon, ncüii tan'han' coninjnt'uehinhán' na ntan'hin nduhan' na nnan'ty'iuhin 'nan na ntcüia'han, ndo' yo ncüiichen tan'han' nnan'yahan ncüii 'nan na nnan't'maan'han na cha'vijon nquii Tyo'ts'onhan'. Ndo' min na ve nnon 'nan na cont'ahan, tyi'cotji'han cüenta na juu 'nan na cont'ahan,

ve' 'nan nan'han'. Ee joo nan'ñeen na conan'yahan na conan't'maan'hinhan', tyi'je'quindëë nan'ts'iihan', majndeichen je'quindëë ntejndeihan' joo nn'an na conan't'maan'hinhan'. Majo' nquii Tyo'ts'on, t'manchen conduihin, chito juu tsonnangue. Tamin'ncüi min'ncüii na itsijonhan' juu cha'han nquii jon. Tyi'jon jnda ndëë ndue na tyi'ndyiaa' jon 'han na coquenön. Juu jon min'jon tyi'tscüejndyaa'han'hin, ndo' ivaa' ts'on jon tsoñ'en. Xe na aa covantyja n'ön jon, yajo' juu xjen na tejndyaa ngiö, nninncyaa xco jon juu najndei na conduihin na ncy'ön cüentahan'.

Ndo' ndö ncüiichen jñ'oон na tyincyaas Isaías:

—Jndë tso Tyo'ts'on: Tsoñ'en nn'an na ninvaa tsonnangue chuhan' na quinan't'maan'han ja ng'e ja mats'a yohan min'cya ro 'nan na nt'ue ts'ón. Majo' xia'ntyi nqueho' nn'an tsjan Israel na jndë tji ja na 'o' conduihoo' nn'an njan. Ntjovanjan na ninvaa tsonnangue jndë jndyoy'önntcü'ëho' ndyuua 'naan'ho'. Mancö matsiquijndyu jaho' na conduihoo' nn'an na cotye'ntjonho' nnön. Tyi'nan'tyueho' 'nan na ntquenonho' ee m'an yoho' ndo' ntejndei jaho'. Min'ninchen ts'an na itsijnda' juu na nts'aavi' juu 'o', mantyi ja nts'av'i tsan'ñeen. Tanin min na ve' chjovi' tmaan' nn'an conduihoo', mancö matejndei jaho'.

Ndö ncüiichen jñ'oон na tyincyaas Isaías:

—Mantyi jndë tso Tyo'ts'on: "Manjñön ncüii tsans'a na m'anho' na conduihin nquii jon na itye'ntjon jon ndëëho' ntyja njan. Nquii Espíritu na condui ja nc'oon jon yo nquii jon ndo' nts'aa jon cha'xjen na chuhan' yo tsoñ'en nn'an. Tyi'xe'quitsixuan jon cha'xjen mañoon nanm'ann'ian na cotjis'a nquehan tondëë nn'an ndo' ntsixuan jon ts'an ya ts'anhin yo nn'an. Tsoñ'en nn'an ntquenhan cüenta jñ'oон na ntsi'man jon.

Ndo' ndö ncüiichen jñ'oон na tyincyaas Isaías:

—Jeová mayuu' conduihin nquii Tyo'ts'on ndo' tyi'xe'ncyaas jon na vanaan na nnan't'maan' nn'an 'nan na sia ncüiichen ts'an na conan't'maan'hinhan' na cha'vijon conduihan' nquii jon. Xe na aa nnan't'maan'han juu nan'ñeen, mancüiixjen nt'uiivi' Tyo'ts'onhan, xeng'e na mayuu' ta'nan ncüiichen na conduihan' Tyo'ts'on na chuhan' na quinan't'maan' nn'an juuhan', xia'ntyi nquii jon conduihin Tyo'ts'on. Ee mantyi jndë tso jon: 'O' nn'an Israel, quitquenho' cüenta. Min na jndë tonan'tjaho' na tonnön, majo' xia'ntyi ntsit'man ts'ön 'o' xeng'e xuë. Ja ntsquiö ndaatsua' ndyuua 'naanho' ndo' mantyi njñön nquii Espíritu na condui ja na c'oon jon yo ntyjeho'.

Ncüiichen jon nts'a na juu tsjoon Jerusalén ntsixuanhan' tsjoon na t'man conduihan', ndo' cha' na nnndui na nnnda', ndijnt'ue ja nquii rey Ciro na nts'aa jon juu ts'ian'ñeen, min na tyi'quintjii jon nin condui ja. Viochen xjen na conduihin na co'xen jon nn'an, nts'aa na nc'ua jon ts'ian na ndyaaho' cha' nc'ontcüe'ho' ndyuuaa Judá na ngita'ho' na nnan'ya xcoho' juu vats'on t'man njan. Nts'a na quit'uiivi'han' nn'an ndyuuaa Caldea ng'e tenonntyja xjen na tonan'ntji' vi'han 'o', ndo' chito xia'ntyti na nnnda' nan'xuanhan, mantyi ng'e na conan'saa' n'onhan ntyja 'naan' najndei na conduihan.

Ncüiichen jñ'oona na tyincyaas Isaías, ndö vaa na tso jon:

—Ntyja 'naan nqueho', ndö vaa jñ'oona na tso Tyo'ts'on: Chuhan' na cañjoon' n'onho' na tandyo xuee tsjö ndëëho' na nt'uv'i jaho' ng'e jndye jnda tonan'tjaho' nnön, ndo' jndë s'a na nnnda'. Majo' chito na s'ahan' cha' ntsiquitsuñ'ën 'o'. Mannda' s'a yo 'o' cha' ntsi'manhan' ndëëho' na quita'nguee'ho' jñ'oona na matsjö ndëëho'. Juu xjen na tye' na ty'i ja 'o' ntyja njan, xe na aa ta'nguee'ho' jñ'oona na tsjö ndëëho', yajo' taxe'quitjonho' navi'va'. Nein, quindui'ntcüe'ho' ndyuuaa Babiloniavahin, quitsantcüe'ho' ndyuuaa Judá ndo' ntejndei ja 'o'. Majo' joo nn'an na ninvaa cont'ahan 'nan tyia na tonnön, nts'antyëchëñ na tyi'cuee' ts'öhan.

Ndo' tsontyichen Isaías ndëëhan:

—Itso Tyo'ts'on: Nquii jon na conduihin na itye'ntjon juu nnön, ya nc'oona jon, ndo' t'man nnnduihin quii'nt'an nn'an tsonangue. Nn'an jndye ndyuuaa vacue nc'oona n'onhan ntyja 'naan' jon ng'e 'nan na nts'aa jon na min'jon tacondyehan na nts'aa ts'anhan'. Na njnty'ia nn'anhhin, ta'nan ncüii nnon ntyja 'naan' jon na nts'aahan' na ntyjaahin jon na nin'quinan'jonhan yo jon. Ndo' na ji vaa nnt'a nn'anhhin, n'ndyiihan'hin na min tavijnda' na aa ts'anhhin. Tsoñ'en nn'an nnt'ahan na tyi'cuee' n'onhan jon, ndo' ntji'han cüenta na min'chjo tyi'quinjonhin. Ndo' juu jon, ji vajndyi na ntquiihan'hin.

'Majo' min na nnnda', manquii jon conduihin na ntquiihan'hin, juu 'nan na vacüja'han' na chuhan' na nquëhë quit'uiivi'han' jaa. Tsojnaan' 'nan tyia na jndë tont'aha, jo' na nnan'quee' nn'an jon, ndo' xeng'e ncüii cüii joo na ntquee' jon, ntyja 'naan joohan', jo' ndëë ntsit'man ts'on Tyo'ts'on jaa na jndë tonan'tja jaa nnon jon. Itsijonhan' jaa cha'vijon quinman na jndë jndui' o' tyquii' tmaan' 'naan' ts'an na ty'o o', majo' nts'aa Tyo'ts'on na nquii jon na conduihin mosoo' jon, ndyion jon joo na jndë tonan'tja jaa, chito

nquë ndyiönhan'. Jñ'oon na ntquen nn'an jnaan' jon, min'ncüii 'ndyo jñ'oon tyi'xe'quitsintciie' jon, tyi'xe'cüañoon' nquiihin, nc'oon jon na ma'chen 'ndyo jon tondëéhan. Nnan'cuee'hanhin min na min'jon tyi'cots'aa jon 'nan tyia. Ndëcya ndityincyoo' ndëéhan na tsoñ'en 'nan na jndë tots'aa jon yo na jndë totsinin jon, xjen na ta' jon, ya tonduihan'. Ndo' ntyja 'naan' nquii jon, jo' na ngotsit'man ts'on Tyo'ts'on tsoñ'en 'nan tyia na jndë tont'a mañoon nn'an.

Ndo' ndö ncüiichen jñ'oon na tyencyaa Isaías:

—Ndö jñ'oon na tso Tyo'ts'on: Ncüii cüii ts'an na vaa 'nan na itsitjahan'hin, chuhan' na quindyo tsan'ñeen na m'an, ndo' nninnycy 'nan na itsitjahan'hin. 'O' conan'chon jndyih' na cojnt'ueho' 'nan na icanhan'ho', majo' min'chjo ndicüijnda'han'. Majo' xe na aa nta'nguee'ho' 'nan na matsjö na quint'aho', ya nc'onho'. Juu jñ'oon na matsijnt'a ja yoho' m'aan ndo' m'aanhán', tyi'xe'quityuii'han'. Ja ninvito ntsivi'ntyji jaho', ndo' 'o' conduih' nn'an na nnan'manho' juu jñ'oon ntyja njan ndëë nn'an mañoon ndyuua.

Ndo' ndö ncüiichen jñ'oon na tyencyaa Isaías:

—Nquii Tyo'ts'on ndyo ndyo m'aan jon yo jaa. Ntsit'man ts'on jon tsoñ'en ts'an na iciijihin yo 'nan tyia na its'aa juu ndo' na itsindyoo'hin na m'aan jon. Vandya' its'aa Tyo'ts'on, chito cha'xjen na cotji' jaa cüenta na chuhan' na quits'aa jon, juu jon yantyichen its'aa jon, chito cha'xjen na conan'tiu. 'Nan na tso jon na ngue'ntyja na nnduihan', mancüiixjen ngue'ntyjahan'.

Ndo' ncüiichen jñ'oon na tyencyaa Isaías, tso jon:

—Jndë tso Tyo'ts'on na tsoñ'en jaa, ninnquii'chen chuhan' na quint'a 'nan ya. Juu xuee na cota'jndyee nn'an, tyi'nt'ahan ts'ian xee'ñeen. Mantyi nts'aa jon na ya jndyi its'aa jon yo nn'an na conduihan nn'an na jnan ncüiichen ndyuua xe na aa conan'vengiohan jon ndo' na cota'nguee'han jñ'oon na iquen jon. Vanaan na ntsquehan vats'on t'man 'naan' jon na nninnycyahan quioo' nnon jon na nnan't'maan'han jon. Ee juu vats'on'ñeen tsixuanhan' v'aa naijon nn'an na ninvaa tsonnangue vanaan na nnan'neinhan nnon jon.

'Jndë tso Tyo'ts'on min na taquintyja na t'man conduihin ndo' na ñuaan nquii' conduihin, majo' ntejndeí jon min'ninchen ts'an na tyi'tsiquinjon nquiihin.

Ndo' ndö ncüiichen jñ'oon na tyencyaa Isaías:

—Jndë tso Tyo'ts'on: Ñ'en nn'an tsjan Israel na ve' cont'a yahan na conduihin nn'an xonciüe conan't'maan'han ja, majo' min'chjo tyi'ya 'nan cont'ahan yo nn'an na coteye'ntjon nan'ñeen ndëéhan. Yantyichen na quinan'quindëhan jñ'oon yo nan'ñeen, na ntejndeihan nanninñen' yo navi' na coquenon nan'ñeen, chito na ve' cont'a yahan na njon jndyi ngiohan na conan't'maan'han ja.

"Nquii jon na conduihin na itye'ntjon jon nnon Tyo'ts'on, ndö vaa jñ'oon itso jon: Nquii Espíritu na conduihin Tyo'ts'on itejndeihon ja. I'ua jon ts'ian nnön na cjöy'ön jñ'oon naya ndëë nn'an na ndyia' n'onhan. Na juu jñ'oon'ñeen nts'aahan' na nque nn'an na chjoo' n'on nc'onhan na ya ngom'anhan. Na quitsjö ndëë nn'an na m'anhan cha'vijon navi' na vanaan na ndëë nndui'han na min'ncüii tavi'nan quichojnanhan. Ndo' na quitsjö ndëë nn'an na xjen nein m'aan Tyo'ts'on na nty'ia ro nn'an na ninvaa tsonnangue ntyjii jon. Mantyi i'ua jon ts'ian nnön na quitsjö ndëë nn'an na nguentyja xjen na nt'uiivi' jon tsoñ'en nn'an na 'om'anhan ntyja 'naan' 'nan tyia. Nque nn'an na m'anhan na chjoo' n'onhan, i'ua jon ts'ian nnön na quitsinjön nan'ñeen na c'onhan na neinhan.

Ndo' ndö ncüiichen jñ'oon na tyincyaa Isaías:

—Ndo' vantjo'chen tsoñ'en jñ'oonmin', mantyi jndë tso Tyo'ts'on na ntyja 'naan nque nn'an na coteye'ntjonhan nnon jon, ya jndyi nts'aa jon yohan. Majo' joo nn'an na conan't'maan'han 'nan na jnan'ya nn'an, nts'aa jon na quit'uiivi'han'hin. Jndë tso jon na jndye ndyu nc'oón nn'an na ta'nán tyia'. Juu tiempo'ñeen joo lobo yo quinman, tojnaan' na ntcüa' o'. Ndo' min quioo' vje tyi'xe'quint'a o' natë' quioo' tsjan. Min' tyi'xe'c'oon ts'an na nts'aa vi' juu tyje juu.

Ciro, tsan na ico'xen, incyaa jon na c'ontcüe' nn'an

tsjan Judá tsjoon Jerusalén

2 Crónicas 36.20b-23; Esdras 1—2

Nquii Nabucodonosor, tsan na toco'xen nn'an ndyuua Caldea, tay'oón jon nn'an tsjan Judá tsjoon Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuua'ñeen. Nque nn'an tsjan Judá totye'ntjontyehan ndëë nan'ñeen vi ndyenn'an ncho'nqui chu. Ndo' na tui na nnda', tyincyaahan' na tajndyee tyuua Judá, na totsinonhan' joo ndyu na jndë tquen jon jñ'oon ndëë nn'an Israel'ñeen na quita'nguee'han na ngüajndyee juu tyuua na tyincyaa jon ndëéhan, majo' joohan tata'nguee'han na nt'ahan na nnda'. Ng'e na nnda', joo ndyu xjen na tom'anhan navi' Babilonia, siquindëhan' jñ'oon na xee'ñeenchen tso

nquii Jeremías, tsan na toninncyaa jñ'oon ndëéhan ntyja 'naan' 'nan na nguaa.

Xjen na tēquindë joo ndyenn'an ncho'nqui ndyu'ñeen, nque nn'an tsjan caldeos, jndë jnty'iihan'hin na cotoxenhan nn'an jndye ndyuua. Nein nque nn'an tsjan persas yo nn'an medos ta'hin cotoxenhan nn'an jndye ndyuua, ts'an ndyuua Persia, tsan na jndyu Ciro, juu jon toco'xen jon. Juu chu navejndyee na toco'xen jon, t'oon Tyo'ts'on na nty'ia ro nn'an tsjan Israel ntyjii jon. Ndo' ng'e na nnnda', tquen Ciro jñ'oon na co'xenhan' na itsohan':

—Nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on jndë tyincyaa jon na condui ja na maco'xën nn'an na jndye tsonnangue, ndo' jndë t'uua jon ts'ian nnön na quitsiaya vats'on t'man cüentaa' jon tsjoon Jerusalén. Mang'e na nnnda', mancyaa na tsoñ'en nn'an tsjan Israel na m'anhan ncüii cüii tsonnangue na maco'xën, vanaan na ngontcüe'han Jerusalén na nnan'yahan juu vats'on'ñeen. Ndo' ncüii cüii tmaan' tsjan nn'an na vaa tsonnangue 'naanhan xi'jndio ndyuua 'naan nn'an Israel, maquën jñ'oon na nninncyahan min'cya ro nnon 'nan na icanhan' joo nn'an Israel na nnan'yahan juu vats'on'ñeen, ndo' nin'yo quioo' na nninncyahan joo o' nnon Tyo'ts'on na nan'tmaan'han nquii jon.

Ndö' ro jñ'oon na tquen Ciro'ñeen. Ndo' na nnnda', joo nn'an na t'man condui quii'nt'an nn'an tmaan' juu tsjan Judá yo Benjamín, ndo' mantyi yo ntyee 'naan nn'an Israel yo nin'nn'an tmaan' levitas, tēvee' ngiohan na nc'ontcüe'han na nt'ahan juu ts'ian'ñeen. Ndo' mantyi ntyjehan nn'an tsjan Israel na ndyo ndyo tomin nt'aahan yo nt'aa 'naan nan'ñeen, jndye nnon 'nan na njon jndyi tyincyahan ndëe nan'ñeen na ngoy'ohnhinhán' na ntejndeihan'hin na nnan'yahan juu vats'on'ñeen. Ndo' vantjo'chen na nnnda', mantyi nquii Ciro tyincyaa jon nnon Zorobabel, tsan na tonintquehin ndëe nn'an tsjan Judá, joo tasa na nquii Nabucodonosor tji' jonhan' quityquii' vats'on juu xjen na s'aa jon tyia' yohan. Jo' s'aahan' tenon venn'an vantjo' ve min nn'an tsjan Israel tyentcüe'han tsjoon Jerusalén. Nan'ñeen na tyentcüe'han, ñ'enhan na ntjohan tsjoon Jerusalén, ndo' ñ'en vendye ntyjehan ty'ehan mañoon njoon cüentaa' ndyuua Judá.

**Jnan'ya xco nn'an tsjan Israel juu vats'on
t'man 'naanhan tsjoon Jerusalén
*Esdras 3—6; Hageo 1—2***

Juu chu na squentcüe' nn'an tsjan Israel Jerusalén, ndo' chi' na jndë ntyque', tancüiihan tsjoon Jerusalén na nt'ahan nguee, nguee na jndyuhan' Xque' Neüan'. Juu Josúa na conduihin tyee tque, ndo' yo Zorobabel, tsan na conintquehin ndëë nn'an tsjan Judá, ch'een' juu vats'on'ñeen, jnan'yahan ncüii nnontyiu, maninjuu naijon na tominntyjee' nnontyiu t'man juu xjen na toventyjee' vats'on joo ndyu'ñeenchen. Jnt'ahan na nnda' cha' nndëë ninncya nn'an quoo' na nnan'cüjehan na nnan't'maan'han Tyo'ts'on. Mannda' vaa na jnt'ahan cha' ndëë nnan'quindéhan juu nguee'ñeen cha'xjen jñ'oon na tquen Moisés na quint'ahan.

Juu chu na ndyontyja, chi' na jndë ve, Josúa yo Zorobabel t'ionhan ts'ian ncüii cüii ts'an na quits'aa juu ts'ian cha' nnan'ya xcohan juu vats'on'ñeen. Juu xuee na jndë jndë jnt'ahan na jnan'yahan tsjaan' juu v'aa'ñeen, joo ntyee totja'hán ndu ndo' joo levitas totja'hán ncjo quintsin ndo' mantyi tahan alabanza na tonan't'maan'han Jeová. Tsoñ'en nn'an na m'anhan jo' tyincyaahan' na nein jndyihan na jndë jndë juu tsjaan' vats'on'ñeen.

Qui'n't'an nn'an tsjoon Jerusalén, ñ'en nn'an na chito conduihin nn'an tsjan Israel. Joohan tsjan nn'an na nquii rey ndyuua Asiria na ndyu'ñeenchen na taqui'ndyii jon nan'ñeen na c'onhan juu ndyuua Judá. Min nan'ñeen conduihin nn'an na jndohan nn'an tsjan Israel, jo' jnduehan na ntejndeihanhin na nnan'yahan juu vats'on'ñeen. Majo' tyi'yuu' na nin'quitejndeihan, ve' tojnt'ueyahan nchu vaa ya nt'ahan na ncju'vi'han' nque nn'an tsjan Israel. Jo' ng'e na nnda', t'a Josúa yo Zorobabel'ñeen ndëë joo ntyjehan na conintque ndëë nn'an tsjan Israel, na tyi'icanhan' na ntejndei nan'ñeenhan na nnan'yahan juu vats'on t'man. Jnduehan ndëë nan'ñeen na xia'ntyi nquehan nnan'yahinhán' cha'xjen nquii Ciro, tsan tsjan ndyuua Persia, tsan na ico'xen, jndë t'ua jon ts'ian ndëëhan. Ndo' ng'e joo nan'ñeen na jndohan nn'an Israel tatëvee' ngiohan na nnda' vaa na jndue nan'ñeen ndëëhan, jo' tye' na cojnt'uehan nin ncüii nnon 'nan na ndëë nt'ahan cha' juu ts'ian'ñeen na cont'a nn'an Israel cacüentyjee'han. Tyi'han jñ'oon ndëë nn'an na condui nanm'ann'ian ntyja 'naan' gobiernon Persia cha' quinan'neinhan jñ'oon tyia ntyja 'naan nn'an Israel. Mantyi jnan'cüanohan tson na m'aan nquii rey

Dario na jnduehan nnon jon na joo nn'an Israel'ñeen conan'vehan nacjoo' jon. Ndo' na nnda' jnt'ahan, jndëë jnt'ahan na tèciuentyjee' juu ts'ian'ñeen ata xjen nquii Dario na jndë ve tèque' jon rey xco.

Viochen xjen juu Dario na jndë ve tonduihin rey, jñon Tyo'ts'on Hageo yo Zacarías, nn'an na toninnycya jñ'oon' jon ntyja 'naan' 'nan na nguaa, na nninnycyahan jñ'oon ndëë nn'an tsjan Israel. Ndö vaa jñ'oon na tso Hageo nnon Zorobabel yo juu Josúa'ñeen:

—Nnda' 'o ntyjë nn'an tsjan Israel, ninvaa condueho' na tyi'cove'ntyja xjen na nnan'yaho' juu vats'on t'man, majo' 'o' nancoo' jndyi nt'aa jndë jnan'yaho' na m'anho'. Tsojnaan' na tyi'conan'quindëho' juu ts'ian na cont'aho' na conan'yaho' juu vats'on, jo' tandaatsua' itsquioo Tyo'ts'on min taninnycyaa jon na nninjndye 'naanho'. Juu 'nan na cove' ntjon 'naanho', tyi'covinonhan' na nninjnt'ueho' ndo' ninnquii'chen itsitjahan' 'nan na ntcüa'ho', oo na nctüeho' oo ndiaa na ntcüeho'. Ng'e na nnda' vaa, cüia, quitsaquichoho' n'oон na icanhan' cha' nnan'quindëho' juu vats'on t'man.

Ndo' juu Zorobabel yo Josúa, vi na jndë jndyehan jñ'oonva', tyioo ncüii na ncyaaahan. Majo' tso Hageo'ñeen ndëéhan:

—Tyi'ntyueho'. Nquii Tyo'ts'on m'aan jon yoho'.

Jo' juu Zorobabel, t'oon nnda' jon na tsixuan jon ñuaan' jon, mantyi Josúa, na nt'antyichenhan ts'ian na nan'yahan juu vats'on t'man. Jndë tèca cüantyi ro soana ndo' ta' xcohan na jnan'ya nnda'hinhan'.

Ncüiichen cüii chi', tyincaya Tyo'ts'on ncüiichen jñ'oon na nnincyaa Hageo juuhan' ndëë nn'an tsjan Israel na nninnycyahan' na nan'xuanhan ñuaanhan na cont'ahan juu ts'ian'ñeen. Itso jon ndëéhan:

—Ndö vaa na tso Tyo'ts'on: "Juu ts'ian na cont'aho' na jndë jnan'yaho' vats'onva, its'aahan' ngioho' na cje jndyihan', min tyi'quitsijonhan' juuhan' yo juu vats'on na tovaa jndyee. Majo' min na nnda', tyi'ndyueho', ja nc'ön quiil' juu v'aavahin. Ndo' nts'a na t'man conduihan', yantyichenhan', chichen juu vats'on na tovaa najndyee."

Ndo' vi jndë tèca ve chi', tyincaya nnda' Tyo'ts'on ncüiichen jñ'oon na nnincyaa Hageo juuhan' ndëë nan'ñeen. S'a Tyo'ts'on na taa' n'onhan na ya nc'onhan na tonnonchen ng'e jndë ta' nnda'han na conan'yahan vats'on t'man cüentaa' jon.

Vi na jndë ta'han na cont'a nnnda'han juu ts'ian'ñeen, sque mañoon nn'an na conduihan na cotoxenhan yo nquii gobiernon ndyuua Persia. Joohan na jndohan nn'an Israel'ñeen. Tye' ta'xee'han nin juu tyincyaajñ'oon na vanaan na conan'ya nnnda'han juu vats'on'ñeen. T'a nn'an Israel'ñien, jnduehan ndëë nan'ñeen na nquii Ciro, tsan na ico'xen, nquii jon t'ua jon ts'ian ndëëhan na quint'ahinhan'. Jo' jnan'cüenon nan'ñeen tson na m'aan rey Dario na jndë ve, na cüaxee' jon na aa mayuu' na nquii tsan'ñeen t'ua ts'ian ndëë nn'an tsjan Israel na quinan'yahan juu vats'on'ñeen. Ndo' viochen xjen na tominndoo'han na ntsintcüe' tsan'ñeen jñ'oon, jnt'antyichen nn'an Israel juu ts'ian'ñeen ee totejndei Tyo'ts'onhan. Ndo' nquii tsan na ico'xen'ñeen, vi na jndë ty'oон jon cüenta juu tson'ñeen, t'ua jon ts'ian ndëë nn'an na cotejndehan jon, na quijnt'uehan na aa mayuu' na juu rey Dario t'ua jon ts'ian na quinan'ya nn'an Israel juu vats'on'ñeen. Ndo' vi na jndë tijnda' na mayuu' nquii tsan'ñeen tso jon na nnnda', yajo' juu rey Dario, scüenon ntcüe' jon jñ'oon ndëë nan'ñeen na jndohan nn'an Israel. Tquen jon jñ'oon ndëëhan na chito xia'ntyi na qui'ndyehan na cont'a nn'an Israel juu ts'ian'ñeen, mantyi t'ua jon ts'ian ndëëhan na joo s'on na coteuhan nn'an, ncyahinhan' ndëë nn'an Israel na nninjnt'uehin joohan' na conan'yahin juu vats'on'ñeen. Ndo' na nnnda' sijnda' jon, s'aahan' najndei'hán' na quitejndei nan'ñeen nque nn'an Israel, min na jndo jndyi nan'ñeen joohan. Jo' têquindë juu ts'ian ntyja 'naan' vats'on t'man juu chu na jndë yon na juu rey Dario na jndë ve toco'xen jon.

Ndo' vi na jndë jnan'quindë nn'an Israel na jnan'yahan juu vats'on t'man, jnt'ahan nguee na tquenhan juu v'aa'ñeen manin' ts'iaan' na ndiji'uahan' ntyja 'naan' Tyo'ts'on. Jndye jndyi quioo' jnan'cüjehan na toninncyahen joo o' nnon jon. Ndo' tsoñ'enhan t'onhan na nein jndyihan. Ndo' t'uahan ts'ian ndëë ntyee yo nn'an tmaan' levitas na joohan nduihin nn'an na quita'ntyjee'han juu vats'on t'man'ñeen, cha'xjen nquii Moisés sijnda' jon na cuaa. Ndo' juu chu na jndyoca, jnt'ahan nguee pascua. Tsoñ'en nn'an Israel tyincyaahan' na nein jndyihan ng'e na jndë tejndei Tyo'ts'onhan na jnan'ya xcohan juu vats'on 'naanhan.

**Zacarías, tsan na toninncyaa jñ'oon ndëë nn'an
Israel na tyentcüe'han Jerusalén
Zacarías 1—14**

Maninjuuntyi chu na nquii Hageo tonincyaa jon jñ'oon ndëë nn'an tsjan Israel, majo'ntyi tots'aa Zacarías. Mantyi tonduihin ts'an na toninncyaa jñ'oon' Tyo'ts'on ndëë nan'ñeen ntyja nchu vaa 'nan na nguaa. Ndö ncüii jñ'oon na toninncyaa jon:

—Jndë tso Tyo'ts'on xe na aa ngit'a xcö na nta'nc'uë jñ'oon na iquen jon ndëëhë, yajo' ntejndeí jon jaa. Tyi'quichuhan' na nnan'que' nn'ön na tonnon jon cha'xjen tont'a nque ndochiihi. Jndye nn'an t'ua jon ts'ian ndëëhan na toninncyahān jñ'oon' jon ntyja 'nan na nguaa na ntquenorhan. Tondue nan'ñeen ndëëhan na quitsacüentyjee'han na cont'ahan 'nan tyia, majo' tyí'quinan'jñ'oon'han joo jñ'oon na jndue nan'ñeen. Ndo' ng'e na nnnda', jo' tyencyaa Tyo'ts'on na t'uiivi'han'hin. Jnty'ii jon na totjonhan tsoñ'en navi' na jndë totsiquindiyii jonhan na nt'uiivi'han'hin. Ndo' na nnnda', ndëcyä te'ntyja xjen na tquenorhan cüenta na chuhān' na quenorhan ncüii cüii nnon navi'ñeen.

Mantyi tyencyaa Tyo'ts'on na min 'nan na tityincyoo'han' nnon Zacarías, 'nan na ntquenorhan nn'an Israel na tonnorchen. Ñ'enhan' na si'man Tyo'ts'on nnon jon ndit'man nnnda' tsjoon Jerusalén. Mantyi sinin jon na nc'oon ncüii rey na ntjo jon snon na ngaquee' jon juu tsjoon'ñeen, na nnnda' nts'aa tsan'ñeen ntsijonhan'hin cha'vijon min'cya ro ts'an. Majuu jon nduihin na ntco'xen jon nn'an na ninvaa tsonnangue. Ndo' itsontyichen Zacarías:

—Ngue'ntyja xjen na njnty'ia nn'an Israel nquii Tyo'ts'on, yajo' ntquenorhan cüenta na nquehan na jndë jnan'quee' n'onhan, ndo' jo' ntsichjoo' jndyihan' n'onhan. Majo' ntsit'man ts'on Tyo'ts'onhan tsoñ'en nnon natyia na jndë tonan'tjahan na tonnon jon, ndo' ntsiquitsu jon tsoñ'en 'nan na tonan'ya nn'an tsjan Judá na jndë tonan'tmaan'hinhan'. Juu xjen na ncüjee' jon, ngüentyjee' jon juu tyo' Olivos, ndo' juu xjen'ñeen juu tyo'ñeen nt'ioo' xoncüehan'. Yajo'chen ngoco'xen Tyo'ts'on ninvaa tsonnangue. Juu xjen'ñeen xe'coonntyichen natsjon, ndo' nt'uiivi' jon tsoñ'en nn'an na tonan'jndohan nn'an tsjan Israel.

Itsin'man Ester nn'an tsjan Israel
Ester 1—10

Ncüii jon nquii tsan na ico'xen nn'an ndyuua Persia, tsan na jndyu Asuero, siv'ii jon scuu' jon, tsan na jndyu Vasti. Nnda' s'aa jon ng'e tqueen' jon scuu' jon na quitsijonhin nguee na s'aa jon, majo' tata'nguee' juu. Ndo' na s'aa juu na nnda', nque nantque na conan'qui'maan'hin nquii rey'ñeen, jnduehan nnon jon na cüji jon ncüiichen yuscu na ndui tsan'ñeen scuu' jon na juu juu nnduihin reina xco 'naan' jon. Jndue nan'ñeen nnon jon na xia'ntyi na nndui na nnda' na nque nanntcu juu ndyuua na ico'xen rey'ñeen nc'onhan na njon ngiohan s'ahan. Ndo' juu Asuero tēvee' ts'on jon juu jñ'oon'ñeen. Yajo' t'ua jon ts'ian ndëe joo nan'ñeen na conan'qui'maan'hankin na quijnt'uehan jndye yontcu na nancoo' jndyi. Cyoy'onhan yontcu'ñeen vaa' jon na ncüji jon nin ncüii joohan na nc'oон juu reina xco 'naan' jon.

Susa jndyu juu tsjoon na ico'xenhan' nn'an ndyuua Persia'ñeen. Juu tsjoon'ñeen tom'aan ncüii ts'an tsjan Israel na jndyu jon Mardoqueo. Juu jon jndë isque jon yuscundyua Ester, xeng'e jndë tue' tye juu ndyee juu. Juu Ester nancoo' jndyihin ndo' ng'e na nnda', joo nan'ñeen na cotye'ntjonhan nnon rey Asuero, tyey'onhan Ester yo jndye mañoon yontcundyua vaa' nquii rey'ñeen. Ndo' juu tsan na tsixuan jon ts'ian na tovantlyjee' nanntcu scuu' rey Asuero, s'aa juu na ya ts'an hin yo Ester. Majo' min ty'quintjii juu na juu Ester conduihin ts'an tsjan Israel ng'e juu Mardoqueo jndë iscu' jon 'ndyo juu na tyi'ncüji' jndyoyu juu nin nn'an tsjanhin. Ndo' Mardoqueo, tincüii xeeyu toca jon vaa' rey Asuero ng'e nin'quindyii jon nchu vaa iquenon Ester. Tēquindë ninvaa ncüii chu, ndo' tue'ntyja xjen na tenon Ester ncüii tsjon yo nquii rey'ñeen. Ndo' ng'e na tēvee'ntyichen ntijii jonhin, chichen mañoon yontcundyua'ñeen, jo' tqueen jon juu na nnduihin reina xco 'naan' jon. Majo' min nquii jon ty'quintjii jon na aa condui Ester ts'an tsjan Israel.

Ncüii xee'ñeen sijonhan' na juu Mardoqueo jndyii jon na jnan'nein ve nn'an na cotquenhan cüenta juu rey'ñeen na conan'jnda'han na nnan'cuee'han jon. Jo' sci'enon Mardoqueo jñ'oon na m'aan Ester na nnda' vaa, ndo' tso juu nnon nquii saa' juu na nnda' vaa jñ'oon na siquindyii Mardoqueohin. Yajo' tajndo rey Asuero nan'ñeen juu jñ'oon'ñeen, ndo' ntjii jon na mayuu'han'. Yajo' t'ua jon ts'ian na jnan'ntyjahan ve nan'ñeen, ndo' juu nan'ñeen na tui,

t'ua jon ts'ian nnon juu tsantsintji 'naanhin, cüji tsan'ñeenhan' nnon juu tson na chuhan' jñ'oon ntyja 'naan tsoñ'en ts'ian na jndë its'aa jon na ico'xen jon.

Tëca xuee ndo' ng'e ya jndyi ntyjii rey Asuero yo ncüii ts'an na vantyja xen' jon yo ts'ian na conduihin, tyencyaa jon na tsixuan tsan'ñeen ncüii nnon ts'ian na t'man. Amán jndyu juu tsan'ñeen. Tquen Asuero jñ'oon na tsoñ'en nn'an quita'hant quintyehan tonnon juu Amán na nnan'manhan na njonhin ngiohan. Ndo' tsoñ'en nn'an jnan'quindëhan juu jñ'oon'ñeen, majo' juu Mardoqueo ty'l quits'aa jon na nnda'. Jo' vi na jndë tquen Amán cüenta na ty'i'quits'aa Mardoqueo na njonhin, tyionhan' chonhin. Ta' jon na nt'ue jon nchu vaa ya nts'aa jon na ntscuee' jon juu tsan'ñeen, juu jon ndo' mantyi tsoñ'en ntyjehin nn'an tsjan Israel. S'aa Amán ts'ian na ty'ehan x'iaa' na nninjnda' cüan xuee na ya na nnan'cüjehan joo nn'an tsjan Israel. Ndëcyä tja jon vats'ian na m'aan rey Asuero. Taquitso juu nnon jon na quii'nt'an nn'an ncüii cüii tsonnangue na ico'xen jon, m'an ncüii tmaan' nn'an na tyi'quinan'jñ'oon'han jñ'oon na ico'xen jon, ndo' jo' chuhan' na cüje nan'ñeen. T'a rey 'ndyo Amán, tso jon na quits'aa juu min'ninchen 'nan na ivaa' ts'on juu na chuhan' na quindui. Cüji juu ncüii jñ'oon na ico'xenhan' na cüje nan'ñeen. Ndo' tyencyaa jon ts'i'x'ee 'naan' jon na ndyio Amán juuhan' nnon tson'ñeen cha' cüaa' n'on nn'an na juu jñ'oon'ñeen nquii rey co'xen jonhan'. Yajo' t'ua Amán ts'ian na jndui tson na vjahan ncüii cüii ndyuua na ico'xen rey Asuero. Tquen jon jñ'oon na joo nn'an ndyuua'ñeen quinan'cüjehan joo nn'an tsjan Israel, juu xuee na jndë jnan'jnda'han na ty'ehan x'iaa'ñeen.

Ndo' juu Mardoqueo, vi na jndë tquen jon cüenta 'nan na jndë tijnda', sichjoo' jndyihan' ts'on jon, juu jon ndo' mantyi tsoñ'en nn'an tsjan Israel. Jndëcyä juu reina Ester, jndyi jon jñ'oon na juu Mardoqueo icüe jon ndiaa na jndëhan' yo tsja' ndo' itsixuaa jon na it'oo jon na chjoo' jndyi ts'on jon. Jo' na jñon Ester ncüii ts'an na cacüaxee' juu nnon Mardoqueo ninng'e'ñeen na its'aa jon na nnda'. Tja moso'ñeen, tecxüaxee' juu nnon jon. Yajo' sinin jon ntyja 'naan' juu jñ'oon'ñeen na nnan'cüje nn'an joo nn'an tsjan Israel. Mantyi scüenon jon ncüii copia 'naan' juu tson'ñeen na tsiquindiyiihan' na nnda' vaa 'nan na nguua. Tso jon na caquee' reina Ester na m'aan rey Asuero na can juu nnon jon na quitsin'man jon nn'an Israel. Tantcüe' moso'ñeen na m'aan Ester. Si'man juu nnon jon tsoñ'en jñ'oon na

jndë siquindyii Mardoqueohin. Scüenon nnda' Ester tsan'ñeen na m'aan Mardoqueo na cañjoon' ts'on jon na tyi'cüanaan na ve' na ngaquee'to ts'an na m'aan nquii rey xe chito nquii jon na ntquen' jndyee jonhin. Ee xe na aa ncjaquee' ts'an na m'aan jon na ve' ntsitu nquii juu, joo sondaro 'naan' rey'ñeen nnan'cuee'hanhin. Xia'ntyi xe'cue' juu xe nquii rey'ñeen ntsintyja jon tsonjnt'ei 'naan' jon na jndëhan' yo s'onijan nnon tsan'ñeen, na nnda' vaa ntsi'man jon na tyi'cue' tsan'ñeen. Ndo' ntyja 'naan' nquii Ester, jndë ncüii chi' ty'coqueen' nquii reyhin.

Ndo' tja nnda' moso'ñeen na m'aan Mardoqueo, siquindyii juuhin tsoñ'en jñ'oonmin' na tso reina Ester nnon juu. Ndo' t'a Mordoqueo, tso jon tanin min na condui Ester nquii reina, manciüixjen ngue' jon juu xjen na joo nn'an 'naan' rey nnan'cüjehan nn'an joo nn'an tsjan Israel. Ndo' mantyi tso jon xe juu Ester tyi'quint'ue ts'on jon na nts'aahan' na toncuu' ntyja 'naan' na ngaquee' jon na m'aan rey Asuero, yajo' ntsijnda' Tyo'ts'on ncüiichen ts'an na yo ntyja 'naan' juu tsan'ñeen ntsin'man jon nn'an tsjan Israel, majo' minnchuchen nnan'cuee' nn'an juu Ester. Mantyi siquindyii jon Ester yo jñ'oon na tay'oon tsan'ñeen, na nin ts'an ntyjiito, aa chi naneinhin condui juu reina, cha' ntejndeい jon joo nn'an tsjan na tuihin. Ndo' juu moso'ñeen, tantcüe' nnda' juu na m'aan reina Ester. Siquindyii juuhin tsoñ'en jñ'oon na jndë siqui'maan' Mardoqueohin. Ndo' ndö vaa jñ'oon na sintcüe' Ester nnon Mardoqueo. Itso juu:

—Cuaanquii. Nts'a cha'xjen jñ'oon na tsu' min na itsitoncuu'han' na aa n'man ja quityquii' juu ts'ianvaahin. Majo' vitjachen na nts'a 'nan na tsu', mac'an na quitsitjon' tsoñ'en nn'an tsjan njanhan na m'anhan ntjoohin tsjoon Susa. Ndye xuee quityjeho' 'nan jndyueho' na quinan'neinho' nnon Tyo'ts'on ntyja njan na ntejndeい jon ja.

Yajo' tantcüe' nnda' juu moso'ñeen na m'aan Mardoqueo ndo' siquindyii juu jon juu jñ'oon'ñeen. Ndo' s'aa jon cha'xjen juu jñ'oon'ñeen na tcan Ester.

Jndë na tenon na jnan'cüejndo' nan'ñeen, yajo' sjinda' reina Ester ncüii na ntcüa' saa' juu rey Asuero yo Amán. Xjen na tovaacie tsoñ'en, yajo' tcüe jon ndiaa ntyja 'naan' na conduihin reina, ndo' tēcüentyjee' jon na tonnon 'ndyo v'aa naijon m'aan nquii rey'ñeen. Ndo' xjen na jndyiaa' jonhin, juu tsonjnt'ei 'naan' jon na jndëhan' yo s'onijan, sintyja yu jonhan' nnon juu. Ndo' ta'xee' jon nnon juu:

—Nnda' 'u' Ester, na condui 'u' reina, ¿nin 'nan nt'ue tson'?

Ndo' t'a juu, tso juu na nt'ue ts'on juu na nquii rey yo Amán, quinan'jonhan na ntcüia'han yohin juu xueevahin. Jo' t'ua rey ts'ian na taquindyo juu Amán ndo' ve joohan squehan na ntcüa'han yo reina Ester. Ndo' viochen xjen na tcüa'han, tso reina Ester na ican jon na 'iochen ncyo nnda'han na ntcüa' nnda'han yohin. Ndo' tco' juu 'ndyo juu nnon saa' juu nquii rey'ñeen, na yajo' ngitso juu 'nan na nt'ue ts'on juu.

Ndo' juu xuee'ñeen xjen na tantcüe' Amán vaa' jon, tjonhin yo Mardoqueo. Ndo' tsan'ñeen, s'aa juu cha'xjen manciuiixjen its'aa juu, ta'nan taco'xtye juu tonnon juu Amán'ñeen. Jo' tyion jndiyihan' chonhin, majo' min'ncüii 'nan ta'nan s'aa jon. Tja jon vaa' jon. Ndo' vi na jndë tuee' jon jo', tye' na icüjis'ahin nnon scuu' jon yo nn'an na ya jñ'oon yohin ntyja 'naan' na jndye s'on 'naan' jon. Mantyi ntyja 'naan' jndye jndyi ntsinda jon yo ntyja 'naan' juu ts'ian t'man na tsixuan jon na itsijonhin yo rey Asuero na ico'xen tsan'ñeen. Ndo' mantyi tji' s'ahin na nquii scuu' rey, reina Ester, xia'ntyi nquii jon jndë tcan Ester na quitsijonhin yo rey xjen na tcüa'han juu xeevahin, ndo' majo'ntyi ncüiichen jon 'iochen. Majo' tso Amán na tyi'quinjon nchjii jon joo naya'ñeen na tsixuan jon viochen xjen na juu Mardoqueo ninvaa vando' juu. Juu juu tsjan nn'an Israelhin na mantyi its'aa juu ts'ian quityquii' vats'ian na ico'xen rey Asuero. Ndo' juu scuu' Amán yo nan'ñeen na ya jñ'oonhan yohin, vi na jndë jndyehan na nnda', jnduehan nnon jon na quitsia jon ncüii 'nan yo n'oon na ndyehan' na coninjnt'ue nn'anhan' na nnan'ntyjahan ts'an cha' cue' juu. Ndo' na nnonnco ncüiichen xuee, can juu nnon rey na quitsintyja jon Mordoqueo juuhan'. Tëvee' ts'on Amán juu jñ'oon'ñeen ndo' t'ua jon ts'ian na jnan'ya nn'anhan'.

Majo' juu tijaan'ñeen, nquii rey Asuero ndincyaahan' na ngitso jon. Jo' tso jon nnon ncüii ts'an na itejndejuu jon na ico'xen jon, na quindyoy'oon tsan'ñeen juu tson naijon jndui tsoñ'en jñ'oon ntyja 'naan' na ico'xen jon xjen na tye'han' ata xjen nein. Quitsijnaan' tsan'ñeen juu tson'ñeen nnon jon. Ndo' juu tsan'ñeen, sijnaan' juu ntyja 'naan' 'nan na siquindyii Mardoqueo nquii rey juu jñ'oon ntyja 'naan ve nan'ñeen na totejndeihan nquii jon ts'ian na conduihin na nin'quinan'cuee'han jon. Ndo' vi na jndë jndyi rey juu jñ'oon'ñeen na sijnaan' tsan'ñeen, jo' ta'xee'hin na aa jndë jnt'ahan ncüii naya juu Mardoqueo na ncyo yahin na tañoon' juu jon. Ndo' jndue nan'ñeen nnon jon na ta'nan. Ndo' majuuto xjen'ñeen juu Amán tyjee' juu

vats'ian na ntcan juu na ncyaa rey Asuero jñ'oon na nnan'cuee'han Mardoqueo juu ts'oон ndye na sia jon. Majo' vitjachen na nninnycyaahan' na ntcan jon juu jñ'oon'ñeen, jndyiaa' rey Asuero na jndë tyjee' Amán, ndo' ta'xee' jon nnon juu: tso jon:

—Ncüii ts'an na nin'quits'a ja ncüii naya t'man yohin, ¿nin 'nan chuhan' na quits'ahin?

Ndo' juu Amán, m'aan' ts'on juu na manquiito juu na

nin'quits'aa rey naya t'man yohin. Jo' na t'a juu 'ndyo jon, itso juu:

—Its'aahan' nchji na 'u' na condui 'u' rey, juu ts'an na nt'ue tson' na ndit'maan' tsan'ñeen, ncy'a' na ntcüe juu ndiaa na macüe' ntyja 'naan' na condui 'u' rey, ndo' juu corona na ñjon xquen', quiñjonhan' xquen juu. Ndo' ncy'a' ncüii quiso tsjuen' na quintjo tsan'ñeen, ndo' ncüii ts'an na t'man conduitihin ntyja 'naan' na maco'xen', quit'uii juu bosa 'ndyo quiso'ñeen, na ngüejndyee juu tonnon ts'an na ntjo o'. Ndo' xjen na vacondyii' juu quii' tsjoon, quitsixuaa juu ndëë nn'an: Ndö naya na its'aa rey yo juu ts'an na nin'quits'maan' jonhin tondëë nn'an.

Mannda' jñ'oon tso Amán nnon rey Asuero. Ndo' tso rey'ñeen nnon juu:

—Ya jndyi jñ'oon tsu'. Quitsicje 'u' na ntsijnda' tsoñ'en cha'xjen na jndë tsu' ndo' quitsa'hant' yo juu Mardoqueo, tsan tsjan Israel.

Maninjuu tonco xee'ñeen, tsoñ'en jñ'oon na siqui'maan' rey Asuero juu, jo' siquindë Amánhan' yo ntyja 'naan' juu Mardoqueo, juu tsan na jndoo' jndyi juu. Juu ndiaa na cüe nquii Asuero na tsi'manhan' na conduitihin rey, iscüe Amánhan' Mardoqueo. Jndë jo' tyion juu corona 'naan' rey xquen Mardoqueo, jndë jo' s'aa juu na ntjo jon ncüii quiso tsjuen' nquii rey ndo' tajndyee juu na tonnon Mardoqueo na ty'ehan quii' tsjoon, na juu jñ'oonva totsixuaa juu ndëë nn'an: Ndö vaa na nts'aa rey Asuero yo juu ts'an na nin'quits'aa jon ncüii naya t'man yohin. Ndo' vi na jndë s'aa Amán na nnda', têntcüe' jon vaa' jon, chjoo' jndyi ts'on jon. Sinin jon nnon scuu' jon yo nan'ñeen na ya jñ'oonhan yohin juu 'nan'ñeen na tjon jon. Min ta'nan tyincyaahan' xjen na ntcan jon nnon rey Asuero na c'ua jon ts'ian na quinan'ntyja nn'an Mardoqueo juu ts'oон'ñeen na jndë sijnda' jon. Ndo' vi na jndë jndyii scuu' jon yo nan'ñeen na ya jñ'oon yohin na nnda' vaa, jnduehan nnon jon:

—Juu Mardoqueova', xe na aa conduihin ts'an tsjan Israel, jñ'oон na mayuu' je'quindëe ncju'cje'hin. Ata nts'aahan' na juu juu ntsquioo juu 'u'.

Majuu xjen'ñeen, nn'an na cotejndeihan rey Asuero, squehin na m'aan Amán na ngoy'onhan juu na ntsijonhin na jndë ve na sijnda' reina Ester na ntcüa'han. Viochen xjen na covehan vino, ta'xee' rey Asuero nnon juu reina Ester nin 'nan na nt'ue ts'on juu. T'a juu, tso juu nnon jon:

—Mac'an vi naya'ñeen nnon', na quitsin'man' ja na tyi'ncü'iö, mama ndo' mantyi joo nn'an tsjan na tui ja. Xe ve' xia'ntyi na nninjnt'ua já na ntye'ntjöntyén ndëe mañoon nn'an, tyi'xe'quitsichju ja 'u'. Majo' 'nan na mavaaxjen na ntquenón, juuhan' jaa'ntyichenhan'.

Ndo' nquii rey Asuero, vi na jndë jndyii jon na nnda', taxee' jon nin ts'an na ndyii' ts'on juu na nts'aa na nnda', ndo' t'a juu reina Ester 'ndyo jon, itso juu:

—Ndö ro m'aan tsan na itsijnda' na quindui na nnda'. Juu Amán jndoo' jndyi juu já.

Ndo' juu Amán, vi na jndë jndyii juu jñ'oон'ñeen na tso Ester, jnty'iihan'hin na ve' na ndyiaa'to juu tsojnaan' na ty'ue jndyi juu. Ndo' nquii rey Asuero, vi na jndë jndyii jon na nnda', ty'oon na v'ii jndyi jon Amán, sicjehin, jndui' jon juu v'aa'ñeen, tëquee' jon ncüii ch'en na min nonntjaa' yo n'oон. Ndo' jo' ta' Amán na tots'aa juu ty'oo reina Ester na quitsit'man ts'on jonhin, ndo' tacuua xco juu cjoo' juu sillla t'man naijon vequityen Ester. Ndo' juu xjen'ñeen tëquee' nnda' rey Asuero quii' v'aa'ñeen ndo' ntjii jon juu Amán nacjoo' sillla t'man'ñeen naijon m'aan Ester, ndo' ndyii' ts'on jon na aa nts'aa Amán na nt'uii juu scuu' jon yo vi'. Ndo' ncüii ts'an na itsijonhin yo ts'ian na ico'xen rey Asuero, siquindyyii tsan'ñeenhin na jndë sijnda' Amán juu ts'oon ndye na sitiu juu na ntsintyja juu Mardoqueo. Jo' na t'ua Asuero ts'ian ndëe nan'ñeen na quinan'ntyjahan juu Amán cjoo' juu ts'oon'ñeen. Ndo' vi na jndë tenon na siv'ii jndyi rey, yajo' siquindyyii Ester jon na juu Mardoqueo conduihin xio jon, ndo' tyincya rey Asuero na ntsixuan Mardoqueo juu ts'ian na totsixuan juu Amán.

Majo' juu jñ'oон'ñeen na co'xenhan' na sijnda' Amán na quinan'cüje nn'an joo nn'an tsjan Israel, ninvaa vaa najndeihan'. Ng'e na nnda', tja nnda' reina Ester na m'aan rey Asuero, ndo' juu

tsonjnt'ei 'naan' jon na jndëhan' yo s'onijan, ncüiichen jon sintyja yu jonhan' nnon juu. Yajo' tcan juu nnon jon na juu jñ'oon'ñeen na sijnda' Amán na ico'xenhan' na nnan'cüje nn'an ntyje jon tsjan nn'an na tuihin, quitsityuil' jonhan'. Majo' t'a jon, tso jon nnon juu na juu jñ'oon'ñeen jndë tyio jon sello 'naan' jon yo ts'i'x'ee 'naan' jon, jo' je'quindëë ntscüejndyo jonhan'. Tso jon nnon juu na juu juu yo Mardoqueo nndëë nnan'jnda'han ncüiichen jñ'oon xco. Ndo' jnt'ahan na nnda'. Juu jñ'oon'ñeen tyincyaahan' najndë joo nn'an tsjan Israel na tyi'ntjue'cjehan ndëë nn'an na nin'quint'a nan'ñeen natë'han, ndo' mantyi nndëë nnan'cuee'han minninchen ts'an na nin'quitscuee' juu joohan juu xuee na si'man juu jñ'oon'ñeen na sijnda' jndyee Amán. Juu jñ'oon xco'ñeen jnduihan' yo ncüii cüii nnon jñ'oon na conan'nein nn'an ncüii cüii ndyuua naijon ico'xen rey Asuero. Joo nn'an na t'ionhan ts'ian na ngoqui'ndyehinhan' joo ndyuua'ñeen, jndeい ndo' jndeい ty'ehan.

Juu xuee'ñeen na sijnda' Amán na ty'ehanx'iaa', joo nn'an tsjan Israel, jndyee nn'an na jndohanhin jnan'cüjehan nan'ñeen. Quii'nt'an nan'ñeen na jnan'cüjehan, fi'en joo nqui nannon ntsinda juu Amán. Joo nn'an tsjan Israel na m'anhan tsjoon Susa'ñeen, mantyi xee na jndë ve jnan'cüjentyihan vendye nn'an na jndohanhin. Ndo' xee na jndë ndye jnt'ahan ncüii nguee na nein jndyihan na ta'ntjonhan nan'ñeen. Ndo' mantyi juu Mardoqueo tji jon tson na scüenon jonhan' ndëë nn'an Israel ncüii cüii joo naijon tom'anhan, na juu ngueeva' quinan'vehinhin' chu ro chu ro cha' tyi'ngitsuu' n'onhan nchu vaa na sin'man Tyo'ts'onhan nduee nn'an na tovijndo nan'ñeenhin. Jo' joo nn'an Israel na tom'anhan ncüii cüii tsjoon, tonan'quindëhan juu nguee'ñeen xee na jndë ngin'on m'aan chi' ncho've na conan'quijndyu nn'an tsjan Israel juu chi'ñeen Adar. Majo' nn'an Israel na m'anhan jndëë, joohan tonan'quindëhan juu nguee'ñeen xee na jndë qui ncho'enque. Juu ngueevahin conan'quijndyuuhinhan' Purim.

Ndo' juu Mardoqueo, t'man ts'ian totsixuan jon quityquii' gobiernon 'naan' rey Asuero ndyuua Persia. Xia'ntyi nquii rey'ñeen tondui t'manntyichenhin yo juu Mardoqueo. T'man totejndei jon ntyje jon nn'an tsjan Israel, ndo' tsoñ'enhan, njon jndyi jon ngiohan.

Juu tyee Esdras tantcüe' jon Jerusalén
Esdras 7—10

Tenor venn'an chu na nque nn'an tsjan Israel jndë jnan'ya xcohan juu vats'on t'man, jndui' tyee Esdras tsjoon Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuua Caldea, tantcüe' jon tsjoon Jerusalén. Juu Esdras'ñeen conduihin ts'an na tsijnaan' jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Tovanguee' jonhan', ndo' mantyi totsi'man jonhan' ndëe nn'an. Nquii tsan na co'xen nn'an ndyuua Persia, jndë tyincaya jon jñ'oon na tsoñ'en nn'an tsjan Israel na nin'quindui'ntcüe'han yo Esdras, vanaan na nndui'han na ngontcüe'han ndyuua Israel. Mang'e na nnda' vaa, jndye jndyi nn'an tsjan Israel jnan'jonhan yohin xjen na tantcüe' jon, mañ'en vendye ntyee yo nn'an tmaan' levitas. Juu rey'ñeen, tsan na co'xen nn'an ndyuua Persia, tyincaya jon xoquitu' na nninjnt'ue ntyee yo levitas na nnan'jndahan quoo' na nninccyahin o' nnon Tyo'ts'on na nnan't'maan'han jon tsjoon Jerusalén.

Juu tyee Esdras tantcüe' jon Jerusalén
Esdras 7—10

Tenor venn'an chu na nque nn'an tsjan Israel jndë jnan'ya xcohan juu vats'on t'man, jndui' tyee Esdras tsjoon Babilonia, tsjoon na co'xenhan' nn'an ndyuua Caldea, tantcüe' jon tsjoon Jerusalén. Juu Esdras'ñeen conduihin ts'an na tsijnaan' jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Tovanguee' jonhan', ndo' mantyi totsi'man jonhan' ndëe nn'an. Nquii tsan na co'xen nn'an ndyuua Persia, jndë tyincaya jon jñ'oon na tsoñ'en nn'an tsjan Israel na nin'quindui'ntcüe'han yo Esdras, vanaan na nndui'han na ngontcüe'han ndyuua Israel. Mang'e na nnda' vaa, jndye jndyi nn'an tsjan Israel jnan'jonhan yohin xjen na tantcüe' jon, mañ'en vendye ntyee yo nn'an tmaan' levitas. Juu rey'ñeen, tsan na co'xen nn'an ndyuua Persia, tyincaya jon xoquitu' na nninjnt'ue ntyee yo levitas na nnan'jndahan quoo' na nninccyahin o' nnon Tyo'ts'on na nnan't'maan'han jon tsjoon Jerusalén. Mantyi tso rey'ñeen ndëe nan'ñeen na min'cya ro nnon 'nan na icanhan'hin na nan't'maan'han Tyo'ts'on, ndyion jonhan'. Ndo' mantyi scüenon jon tson ndëe nn'an tsjan persas na conduihin nanm'ann'ian ndyuua Israel, na nque ntyee yo nn'an tmaan' levitas, na tyi'ntyee nanm'ann'ian'ñeen s'on nan'ñeen. Ndo' mantyi scüenon jon jñ'oon ndëe nanm'ann'ian'ñeen na nninccyahin xoquitu' na

nninjnt'ue Esdras cüentaa' juu vats'on t'man yo tsoñ'en nnon 'nan na ntcangan' na joo nn'an na cont'a ts'ian jo', ntcüa'han.

Nque nn'an Israel'ñeen, vi tjachen na jndui'han tsjoon Babilonia na nc'ontcüe'han ndyuua Judá, tyjehan 'nan jndyuehan ndo' jnan'neinhán nnon Tyo'ts'on na cüantyjee' jonhan nato na co'ohan. Jnt'ahan na nnda' ng'e nquii Esdras jnaan' jndyi jon na ntcangan jon nnon juu rey'ñeen na nninccyaa jon sondaro na nta'ntyjee'hahnin juu nato'ñeen, ee tyi'covijndye xuee na toxen'chen, jndë tso jon nnon juu rey'ñeen na nquii Tyo'ts'on na conan't'maan'han ngüantyjee' jonhan. Ndo' tyencyaa Tyo'ts'on jñ'oon na tcan Esdras nnon juu rey'ñeen, ta'nan tquenonhan nato na ty'entcüe'han. Ndo' ng'e na nnda', tsoñ'en joo tatsa na coninjnt'ue ntyee yo ts'ian na cont'ahan quii' vats'on t'man Jerusalén na tyey'onntcüe'han joohan' yo s'on na tyencyaa nquii rey'ñeen na nninjnt'uehinhan' jo', ta'nan tjonhan'.

Ndo' nquii Esdras je', vi na jndë tuee' jon Jerusalén, tquen jon cüenta na jndye ntyjehin nn'an Israel, jndë toncohan yo nanntcu tsjan nn'an mañoon ndyuua, mantyi ñ'en vendye ntyee yo nn'an tmaan' levitas na jndë jnt'ahan juu nan'ñeen, ndo' joo nanntcu yo na toncohan, ve' 'nan na jnan'ya nn'an conan't'maan'han. Ndo' nquii Esdras, vi na jndë ntjii jon na nque ntyje jon nn'an Israel jndë jnt'a na nnda', sichjoo' jndyihan' ts'on jon ndo' sinin jon nnon Tyo'ts'on. Tso jon:

—Nnda' ta, nque ndochí tata'nguee'han jñ'oon na tco'xen' joohan, jo' tyencya' na t'uiivi'han'hin na tyencya' na joo nn'an mañoon ndyuua na jndohan já, jnan'cüjehanhín ndo' tyey'onhanhin mañoon ndyuua na tycya. Ndo' nein na jndë têvee' nchji' na jndë squëntcüé ntjoohin tsjón Jerusalén ng'e ncu' sa' na nque nn'an ndyuua Persia na cotoxenhan, jnt'ahan na ya nn'anhan yo já na nnan'yá xcó juu vats'on t'man 'nan', majo' cüejon 'nan natyia cont'á cha'xjen tont'a nque ndochí.

Ndö' ro jñ'oon na sinin Esdras nnon Tyo'ts'on. Ndo' viochen xjen na itsinin juu nnon jon, têncüii nn'an tongiaa' jon. Jnduehan na joo nn'an na condui ntcuhan, njñonntcüe'han nan'ñeen yo ndahan, na ngontcüe'han na m'an nn'an 'naanhan. Ndo' jnt'ahan na nnda'. Joo nanntcu'ñeen yo na jndë toncohan yohin na chito conduihan nn'an Israel, jñon ntcüe'han nanntcu'ñeen ncüii cüii ndyuua naijon na jnanhan. Majo'ntyi jnt'ahan yo ndahan na jnan'ngui

nanntcu'ñeen. Jnt'ahan na nnda' ng'e juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' itsiquindiyihhan' na ncüii ts'an tsjan Israel, tyi'ngoco juu yo ncüii tsanscu na chito conduihin tsjan nque nn'an Israel.

**Incyaa Nehemías na t'man n'on nn'an Israel na nnan'xcohan
juu teonntjö' ndye xi'jndio Jerusalén**

Nehemías 1—7

Nquii Nehemías conduihin ts'an tsjan Israel. Totye'ntjon jon nnon rey Artajerjes, tsan na toco'xen nn'an ndyuua Persia. Tom'aan Nehemías tsjoon Susa, tsjoon na toco'xenhan' nn'an ndyuua Persia'ñeen. Nciuii xee'ñeen, juu tyje Nehemías, tsan na jndyu Hananin yo vendye ntyjehan nn'an tsjan Israel na m'anhan Jerusalén, jnanhan ndyuua Judá, sque nnda'hán tsjoon Susa ndyuua Persia. Ndo' jo' ta'xee' Nehemías ndéehan nchu vaa 'nan cotjon nn'an tsjan Israel na m'an Jerusalén. Jnan'quindyii nan'ñeen jon na vi' 'nan na coquenon nn'an Jerusalén, tsojnan joo nn'an na jndohan Hin. Mantyi jnduehan na juu teonntjö' ndye na ndyii'hán' xi'jndio Jerusalén, ninvaa m'aanhan' na tyuii'hán', cha'xjen na ntjohan' vi na jndë jnan 'tyuii' joo sondaro 'naan' rey Nabucodonosor juuhan'. Ndo' vi na jndë jndii Nehemías na nnda' vaa, sichjoo' jndyihan' ts'on jon. Sinin jon nnon Tyo'ts'on. Tso jon:

—'U' ta, 'u' taquintyja na t'man condui 'u'. Joo nn'an na vi'nchji' ndo' na cota'nguee'hán jñ'oon na maquen' na ico'xenhan', 'u' ninvito matsiquindë' jñ'oon na jndë sjinda' na ntsa' yohan. Manqué nn'an tsjan Israel, jndë jnan'quee' n'ón tondëe joo jñ'oon 'nan' na ico'xenhan'. Ndo' ng'e na nnda', jndë tyincya' na joo nn'an na jndohan já, tji'hán já ndyuua nján, tyey'onhan já ndyuua 'naanhan na tycya. Majo' min na nnda' vaa, jndë tsu' xe na aa ngit'á xcó na nta'nc'ué joo jñ'oon 'nan' na ico'xenhan', nninnycya' na ngitsantcü'ñee juu ndyuua nján. Jo' vi naya'ñeen'hin na nninnycya' juu jñ'oon na mac'an nnon', quitsa' na nquii rey Artajerjes nc'oon na ya ts'anhan yo ja xjen na ncjöc'ë na m'aan jon na ntc'an na ngüanguee' jon na ncjöntcü'ë ndyuua Judá.

Mandö' ro jñ'oon na sinin Nehemías nnon Tyo'ts'on. Tëcachen vendye chi!. Ndo' ncüii xee'ñeen tèy'oon Nehemías copa na ñjon vino na nc'u nquii rey. Ndo' jo' tquen jon cüuenta na chjoo' ts'on juu. Tye' vaxee' jon nin ts'iaan' na nnda' vaa iquenon juu. Tyooo ncüii na sity'uehan' juu Nehemías, majo' ty'oon jon na tsixuan jon ñuaan' jon. Tso jon nnon rey 'nan na ntyjii jon. Tso Nehemías:

—Nnda' ta, tyi'xe'quindëë na nc'ön na nën na vañjoon' ts'ön na juu tsjön Jerusalén ninvaa m'aanhan' na tyuii'han'. Xe na aa cavee' ntyji' yo juu ts'ian na matye'ntjön nnon', mac'an vi naya'ñeen na nc'ua' ts'ian nnön na ncjöntcü'ë tsjön Jerusalén na ntsia xcöhan'.

Sijnda' rey na ninncaa jon na cjantcüe' Nehemías Jerusalén. Ndo' t'ua jon ts'ian nnon juu na nnduihin gobernador juu ndyuua'ñeen. Ndo' mantyi tyincaya jon tson na ngay'oón Nehemías ndëë nn'an na mantyi conduihan nn'an na cotoxenhan nn'an mañoon ndyuua na mandyo m'aanhan' yo ndyuua Judá, na quitejndeí nan'ñeen juu Nehemías ts'ian na nts'aa jon. Mannda' vaa na ts'i'manhan' na jndyii Tyo'ts'on jñ'oon na tcan juu nnon jon.

Jndë téca quincho'ndye chu na jndui' Esdras na tantcüe' jon Jerusalén ndo' mantyi jo' tja Nehemías. Cha'na ncüii ndye xuee na jndë m'aan nnda'hin juu tsjoon'ñeen ndo' sitjon jon vendye ts'an. Natsjon jndui'hin na tèquijnty'iahin naijon na jndë tyuii' juu tyeonntjö' ndye na naijon na icanhan' na ngita'ya ntcüe'hin. Majo' juu xjen'ñeen min'ncüii ts'an tsjan Israel, tacotsiquindiyii jonhan nchu vaa na ndyii' ts'on jon na ntco'ya jonhan'. Jndë na jnty'iahin nchu vaahan', tso jon ndëë nan'ñeen nin ncüii na ndyii' ts'on jon na nnan'xcohan juu tyeonntjö' ndye'ñeen. Tso jon ndëëhan na nquii rey jndë itejndeí jonhan. S'aahan' na ninnçüii tom'aan' n'onhan juu jñ'oon'ñeen ndo' tye' na nt'ahan ts'ian.

Majo' tom'an ndye ts'an na jndohan nn'an tsjan Israel. Jndyu joohan Sanbalat, yo Tobías yo nin'Gesem. Taa' n'onhan na jndë ta' nn'an Israel na nt'ahan juu ts'ian'ñeen, ndo' tye' joo ndye nan'ñeen na tonan'cüejnaan'han nn'an Israel na cont'ahan juu ts'ian'ñeen. Jndue nan'ñeen na cont'a nn'an Israel na nnda' na nnan'vehan nacjoo' nquii rey, tsan na ico'xen nn'an ndyuua Persia. Jo' juu Nehemías yo na qui 'ndyo jon tso jon ndëëhan na ntejndeí Tyo'ts'onhan na ngaquindë juu ts'ian'ñeen. Mantyi tso jon ndëë ndye nan'ñeen na min'chjo tyl'quinan'xuanhan na nc'onhan Jerusalén ng'e chito conduihan nn'an tsjan Israel.

Jo' ninvito tont'a nn'an Israel juu ts'ian'ñeen. T'uahan ts'ian ndëë ncüii cüii tmaan' nn'an juu tsjoon'ñeen. Nque nn'an ncüii ntyja'a' tsjoon'ñeen, majuuto naijon min nt'aahan, jo' tont'ahan ts'ian. Jnt'ahan ts'ian juu teonntjö' ndye ndo' mantyi jndyuent'aa na minhan'. Majo' juu Sanbalat yo nin'Tobías'ñeen tasacüentyjee'han na tonan'cüejnaan'han nn'an Israel na tont'ahan juu ts'ian'ñeen.

Jndue nan'ñeen na tyi'jon quindëe nnan'quindë nn'an Israelhan', min tyi'ya ts'ian na condui, min'chjo tyi'jndyaa' na ndyui'hán'. Majo' tcan Nehemías na quitejndeintyichen Tyo'ts'onhan ndo' ncyaa jon na tsoñ'en navi' na nin'quits'aa Sanbalat yo nin'Tobías joohan, quitsintcüe' jon na quitjon nquehinhan'.

Ndo' vi na jndë tueel' xoncüe na vava juu teonntjö' ndye'ñeen, joo nan'ñeen na jndohan nn'an Israel, jnan'vjehanhin. Jnan'tiuhan na ntsacüentyjee'han na conan'cüejnaan'han nn'an Israel'ñeen, ndo' nt'ahan tyia' na nnan'cüijehan nan'ñeen. Majo' nn'an Israel, vi na jndë taa' n'ohan na nnda' vaa na conan'jnda' nan'ñeen, yajo' jnan'néinhan nnon Tyo'ts'on, tanhan na quitejndeintyichen jonhan. Ndo' mantyi t'uahan ts'ian ndëe vendye ntyjehan na quita'ntyjee'han ntyjehan yo nt'öts'ian tyia'. Yajo' joo nn'an na tont'a ts'ian juu teonntjö' ndye'ñeen, t'onhan na chjoo' n'onhan. Majo' tso Nehemías ndëéhan na tyi'nan'chjoo' n'onhan, yo na nan'xuan ñuanhan quint'ahan tyia' cjo nn'an na jndohan, ee mancüiixjen ntejnde Tyo'ts'onhan. Ndo' xe ng'e na juu Sanbalat yo nin'Tobías tquenhan cüenta na jndë m'an cje nan'ñeen xe na aa nt'a joohan tyia' yohan, yajo' jnty'ehan na nin'quint'ahan tyia' yo nan'ñeen. Ndo' na nnda', ta' nnda' nn'an Israel juu ts'ian na cota'yahan juu teonntjö' ndye'ñeen. Xoncüe nan'ñeen t'ua Nehemías ts'ian ndëéhan na quint'ahan ts'ian juu teonntjö' ndye, ndo' ncüiichen xoncüe nan'ñeen na quint'ahan cüenta na joo nn'an na jndo joohan na tyi'ntsquehan na nt'avi'hanhin. Ndo' mantyi ncüii cüii ts'an na its'aa juu ts'ian teonntjö'ñeen, y'oon juu xjo espada 'naan' juu. Mantyi sijnda' Nehemías ncüii ts'an na ncüja' juu ndu xe na aa ntsque nan'ñeen na jndohanhin na nt'avi'hanhin. Viochen xjen na tont'a nn'an juu ts'ian'ñeen, tsoñ'enhan na totejnde na tuihan', ntjohan tsjoon Jerusalén, ndo' ninvaa cüehan ndiaahan na tondahan ndo' nc'iahana vendyuua ncjo espadas 'naanhan, ninnquii'chen tom'an ejehan xe na aa ntsque nn'an na jndo joohan na nin'quint'a vi'hanhin.

Viochen xjen na tont'ahan ts'ian juu tyeonntjö' ndye'ñeen, taa' ts'on Nehemías na nque nn'an Israel na min xoquitu' 'naanhan, joo ntyjehan nanninñen' na chojnan nan'ñeen ndëéhan, tyjehan nda nan'ñeen na quitye'ntjontyen yo'ñeen ndëéhan cha' nt'io na chojnanhan. Ndo' mantyi ñ'en nanninñen'ñeen na chojnan ndëe nantya'ñeen, tyjehan ndyuua 'naan nan'ñeen cha nt'io na

chojnanhan. Jo' sityia' Nehemías joo nantya'ñeen ndo' s'aa jon na cañjoon' n'onhan na juu jñ'oon' Tyo'ts'on na co'xenhan' itscu'han' na cont'ahan na nnnda!. S'aa jon na quita'han jndyuehan na nnan'ntcüe'han ndyuua 'naan nan'ñeen ndo' mantyi quindyaas ntcüe' joo nda nan'ñeen. Juu Nehemías tyi'que jon s'on nn'an cha' ndixee'han nquii jon min na vanaan na nts'aa jonhan' ng'e na conduihin gobernado. Tyi'que jon juu s'on'ñeen ng'e nchjii jon na juu rey jndye s'on ique jon nn'an Israel.

Joo nguee'ñeen jnan'quindéhan juu ts'ian'ñeen na tota'ya nnnda'han juu tateonntjö' ndye'ñeen. Xia'ntyi tcanhan' na ngita'han jndyuent'aa t'man 'nanhan'. Ndo' juu Sanbalat yo Tobías yo nin'Gesem'ñeen xjen na taa' n'onhan na nnnda!, jnan'chonhan na nnan'vi'nn'anhan juu Nehemías. Jnan'cüenonhan jñ'oon na cja jon ncüiichen tsjoon na ndyo ndo' jo' na ngancüiihin. Majo' chito na nin'quinan'neinhan yohin, jnt'uehan nchu ya cha' quindui' jon tsjoon Jerusalén cha' nndéë nan'cuee'han jon. Majo' tatyencyaa Nehemías na ngioohin tyquii' juu xiu'ñeen na jnan'jnda'han. Ndö vaa jñ'oon na scienonntcüe' jon:

—Ndiquindëë ncjö na m'anho' ee t'man ts'ian na chö.

Mannda! jñ'oon na sintcüe' jon ndéëhan. Majo' joo nan'ñeen ndye jnda jnan'cüenonhan jñ'oon na cja jon, majo' ninnccüiixjen jñ'oon na sintcüe' jon na ndiquindëë. Ncüiichen jon jnduehan nnon jon na cja jon na m'anhan, ndo' ya na tso jon na tyi'quinaanhin, yajo' jnduehan na itsijnda' jon na nquii jon na nduihin rey ndéë ntyjehan nn'an tsjan Judá ndo' na ntsuehin nacjoo' nquii rey, tsan na ico'xen nn'an ndyuua Persia. Majo' sintcüe' Nehemías jñ'oon na ve' quintu na conan'jnda'han, na tyi'yuu' na nin'quits'aa jon cha'na juu jñ'oon'ñeen na condeuhan. Ee taa' ts'on jon na conan'chonhan na ve' na nin'quinan'tyuehan nn'an tsjan Israel cha' n'ndyehan na cota'yahan jndyuent'aa t'man juu teonntjö' xi'jndio tsjoon Jerusalén. Ng'e na nnnda!, tojoo' yantyichen n'on nn'an tsjan Israel yo juu ts'ian'ñeen.

Ndo' cüii tijaan'ñeen, téquindyaal' Nehemías ncüii tsans'a na ya jñ'oon jon yohin. Tso tsan'ñeen nnon jon na juu tijaan'ñeen m'an vendye nn'an na jndohan Nehemías na nnan'cuee'hahnin. Ndo' siqui'maan' tsan'ñeen jon na cjaquee' jon tyquii' vats'on t'man na ngüanty'iu jon jo'. Majo' t'a Nehemías na tyi'xe'quits'aa jon na nnnda!, xe ng'e xia'ntyi nque ntyee 'naan nn'an tsjan Israel, joohan

vanaan na ngoque'han quityquii' juu cuarto na mats'iañ'en quii' juu vats'on t'man. Jndëcya tquen Nehemías cüenta na juu Sanbalat yo nin'Tobías jndë tyincyahan xoquitu' nnon tsan'ñeen cha' quitsinin juu jñ'oon'ñeen nnon jon. Jo' xe na aa siu' jon na ngaquee' jonhan', jndë tijnda' ncüii nnon na sitjahn na ntquen nan'ñeen jñ'oon cjoo' jon.

Tyi'covijndye xjen na jndë tui na nnda', ndo' taquindëñ'en juu teonntjö' ndye'ñeen. Juu ts'ian'ñeen xjen na tye'han' ata na taquindëhan', tay'oonhan' cha'na ve chi'. Ndo' na nnda' 'nan na tui, nque nn'an na tom'an ndyovi' yo ndyuua Judá, ndo' mantyi joo nn'an na jndohanhin, tsoñ'enhan tquenhan cüenta na jndë tejndeí Tyo'ts'onhan.

Yajo' t'ua Nehemías ts'ian ndëë vendye nn'an na cuaa ts'ian 'naanhan na quita'ntyjee'han joo jndyuent'aa'ñeen. Tso jon ndëéhan na juu xjen na jmin' jndyi ya na cota'jndyee nn'an, quitë'han joo jndyuent'aa'ñeen. Juu teonntjö' ndye'ñeen, t'man ndyuua na itscu'han', majo' tyi'jndye nn'an na tom'anhan quityquii' tsjoon Jerusalén. Ndo' ng'e na nnda' vaa, totsiqui'maan' Nehemías vendye nn'an na yantyi na quindui'han njoonhan ncyohan na nc'ontyehan Jerusalén na ntsixuanhan' tsjoonhan.

**Si'man Esdras yo Nehemías ndëë nn'an Judá na quitjihan ntyja
'naan' 'nan tyia ndo' quita'nguee'han joo jñ'oon'
Tyo'ts'on na ico'xenhan'**

Nehemías 8—13

Juu chu na jnan'quindë nn'an Israel na tonan'ya xcohan juu teonntjö' ndye na m'aanhan' xi'jndio tsjoon Jerusalén, chi' jndë ntyque' juu chu'ñeen, jndui'han ncüii cüii tsjoonhan, squehan Jerusalén na nnan'jonhan juu nguee na conan'yahan xque'ncüan' cüenta jndye. Na jndë tēncüiihan, yajo' juu tyee Esdras tji' jon tson naijon na jndë jndui joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Ndo' sijnaan' jonhan' ndëë tsoñ'en nan'ñeen. Cha' ndëë nndyehan jñ'oon'ñeen, tēcüentyjee' jon cjoo' ncüii 'nan na manin'ts'iaan' juu ts'ian na jndëhan'. Majo' chito xia'ntyi sijnaan' jon joo jñ'oon'ñeen, mantyi scüenon jon joohan' cha' cüaa' n'on nan'ñeen nin ts'i'manhan' ndo' na nta'nguee'hinhan'. Mantyi nque nn'an na conduihan tmaan' levitas tejndeihan jon yo juu ts'ian'ñeen. Ndo' nn'an na jndye jndyi'hin, vi na jndë taa' n'onhan nchu vaa na co'xen joo jñ'oon'ñeen, t'onhan na chjoo' jndyi n'onhan, ee taa' n'onhan na

vaa jnanhan na tata'nguee'han joo jñ'oon'ñeen. Majo' nquii Esdras, yo nquii gobernador Nehemías yo nn'an tmaan' levitas'ñeen, jnduehan ndëe nan'ñeen na tyi'nan'chjoo' n'onhan, ng'e na m'anhan nguee, ncüii nguee na conan't'maan'han nquii Tyo'ts'on. Ng'e na nda', chuhan' na tsoñ'enhan c'onhan na neinhan. Ndo' vi na jndë jndyehan na nda', tyequit'uhanan nduee n'oon cha'xjen juu jñ'oon' Tyo'ts'on co'xenhan' na quint'ahan, jndë jo' jnan'yahan xque'ncüan' na tom'anyahan joohan' viochen xjen t'oon juu nguee'ñeen. Juu nguee'ñeen xjen'ñeen na jndyoy'oon Josué nn'an tsjan Israel ndyuua Canaán, tyí'conan'quindéhan juuhan' cha'xjen na jnt'ahinhan' yo Esdras yo Nehemías. Siantochen ndyu jndyoca na tacota'nguee'hinhan' cha'xjen na jnt'ahan juu xjen'ñeen.

Juu xee na jndë ntcyu ncho'nенque juu chi' na jnt'ahan juu nguee'ñeen, ta'ncüii nan'ñeen na jnduehan nnon Tyo'ts'on na chjoo' jndyi n'onhan na taa' n'onhan 'nan natyia na jndë tont'ahan. Juu xuee'ñeen, vi tan' xjen tondyehan jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' na sijnaan' ncüii ts'an juuhan' ndëehan, jndë jo' jnan'neinhan nnon Tyo'ts'on. Jnduehan nnon jon na itsichjoo'han' n'onhan ng'e jndye nnon jon. Jndë jo' tyincyahan na ya jon ndo' tonan't'maan'hanhin. Mantyi tovañjoon' n'onhan tsoñ'en 'nan na jndë tots'aa jon yohan xjen na tom'aan ndochiihan tsoAbraham ata xjen na tyencyaa Tyo'ts'on na vanaan na joo nan'ñeen na jndohanhin tyey'onhanhin mañoon ndyuua na tycya. Ndo' nein min na m'an nnda'han juu ndyuua Judá, jo' tanhan na quitejndeintyichen Tyo'ts'onhan ng'e ninvaa m'anhan nacje 'naan' juu rey tsan na co'xen nn'an ndyuua Persia.

Jndë jo' jnan'jonhan jñ'oon na nta'nguee'han joo jñ'oon' Tyo'ts'on na cotoxenhan', ndo' mantyi ta'han jndyuehan na tyi'xe'quitoncohan yo nn'an na chito conduihin tsjan nquehan. Mantyi jnan'jonhan jñ'oon na juu xuee na cota'jndyeehan, tyi'xe'quinan'jndahan 'nan na condëe nn'an na cotsque ya quii'nt'anhan juu xee'ñeen oo min'cya ro nguee xjen na conan't'maan'han Tyo'ts'on. Mantyi jnan'jonhan jñ'oon na ncüii cüii chu na jndë ntyque', nninnycyahan na juu tyuua 'naanhan ngüajndyeehan'. Juu chu'ñeen ncüii cüii ts'an na vaa 'nan na chujnan juu nnon ts'an'ñeen, ndyaantcüe'han, ndo' mantyi nt'io na chujnan juu nnon tsan'ñeen. Mantyi jnan'jonhan jñ'oon na joo s'on na icanhan'

na nninncyahan cüentaa' vats'on t'man, nninncyahinhan' cha'
ninqui'chen min 'nan na coninncyahan nnon Tyo'ts'on.

Ndo' mantyi cha' ndijndye nn'an tsjoon Jerusalén,
jnan'jnda'han na ncüii na nqui ts'an tsjan ntyjehan Israel, ncüii
tsan'ñeen ndui' juu tsjoon' juu na ntjotyehin Jerusalén.

Jndë tēcantyichen ncho've chu, yajo' jndui'ntcüe' Nehemías,
tēquindyiaa' nnnda' jon nquisti rey Artajerjes, tsan na co'xen nn'an
ndyuua Persia. Juu xjen na tyí'c'oон Nehemías Jerusalén, nquisti tyee
Eliasib, tyincyaа jon na vanaan na juu Tobías c'oон jon ncüii cuarto
vats'on t'man, min na condui tsan'ñeen ts'an na jndoo' juu nn'an
tsjan Israel. Tēca vendye chu ndo' tyjee'ntcüe' Nehemías Jerusalén.
Ndo vi na jndë taa' ts'on jon na nnnda' vaa 'nan na tui, t'man siv'ii
jon, ee juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan' iquenhan' xjen na ncüii
ts'an tsjan amonita tyi'ngaquee'to juu quii' vats'on t'man. Jo'
tēquee' Nehemías juu cuarto'ñeen, yo naijndei'han' tji'ntcüe' jon
tsoñ'en 'naan' Tobías'ñeen na min jo', ndo' t'ua jon ts'ian na quindui
ts'ian cha' ntquen xcohan' na ji'ua tsixuan juu cuarto'ñeen.

Mantyi ntjii Nehemías na ñ'en nn'an tmaan' levitas na
taty'onhan cüenta xoquitu' 'naanhan ts'ian na jndë tont'ahan, ndo'
ng'e na nnnda' vaa, jndë ty'entcüe'han njoonhan cha' nta'ntjonhan
'nan na icanhan'hin. Jo' jndyochuncüe' jonhan Jerusalén na nt'ahan
ts'ian vats'on, ndo' t'ua jon ts'ian ndëe vendye nn'an na
quinan'jñ'oon'han na nque nn'an levitas ncy'onhan cüenta xoquitu'
'naanhan. Mantyi ntjii jon na ñ'en vendye nn'an Israel na cont'ahan
ts'ian juu xuee na cota'jndyee ndo' mañoon ntyjehan jndyoy'onhan
'nan na nninjnt'uahan' juu xee'ñeen. Jo' na t'ua jon ts'ian na quite'
jndyuent'aa t'man 'ndyo tsjoon'ñeen ninvaa juu xuee na
cota'jndyeehan, na min'chjo tyi'nan'quinaanhin joohan' juu
xee'ñeen. Ndo' xjen na sque mañoon nn'an tsjoon Jerusalén juu xuee
na cota'jndyee nn'an Israel, ntjohn toxen' teonntjö' ndye ata jndë
tenon juu xuee'ñeen. Mantyi totsityia' jon joo nan'ñeen, ndo' na
nnnda' s'aa jon, taa' n'onhan na chito ve' na itsinin nquisti jon
jñ'oon'ñeen. Jo' sacüentyjee'han na cotsquehan Jerusalén juu xuee
na cota'jndyee nn'an Israel. Ndo' ñ'en nannon na tja' jonhan
tsojnaan' na jndë toncohan yo yontcu na chito conduihan tsjan
nn'an Israel, ndo' yo naijndei'han' s'aa jon na quita'han jndyuehan
na tavije'quint'a nnnda'hinhan'. Mantyi ncüii tyee 'naan nn'an tsjan

Israel, tji' jon tsan'ñeen ee na toco tsan'ñeen yo yuscu jnda Sanbalat, na juu tsan'ñeen conduihin ts'an na jndoo' juu nn'an tsjan Israel.

Incyaa Malaquías jñ'oon ndëe nn'an Israel 'nan na ntquenonhan na tonnonchen

Malaquías 1—4

Tijnt'ue Tyo'ts'on Nehemías na totsichon jon na tonan'ya nn'an tsjan Israel juu teonntjö' ndye na ndyii' xi'jndio juu tsjoon Jerusalén. Vi na jndë jndë juu ts'ian'ñeen, t'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon Malaquías na toninccyaa tsan'ñeen jñ'oon' jon ndëe nn'an tsjan Judá. Ndö jñ'oon na toninccyaa jon ndëéhan:

—Nnda! 'o' ntyee 'naan nn'an Israel, nquii Tyo'ts'on jndë tso jon na tyi'quint'aho' na njonhin cha'xjen na chuhan'. Ee xjen na conan'cüjeho' quioo' na coninccyaho' joo o' nnon jon, coninjnt'ueho' quioo' na tyi'yaa', chito cha'xjen na jndë tquen jon xjen na quindui, ndo' m'aan' n'onho' na ta'nan its'aahan'hin na nnnda' vaa cont'aho'. Mantyi joo nn'an na condyoy'onhan quioo' na nnan't'maan'han Tyo'ts'on, min tyi'quint'ahin na njon condui Tyo'ts'on na coninccyahan joo quioo'ñeen na tyi'ya o!. 'O' mangiyoaho' na nquii gobernado, tyi'xe'quintjo nchjii jon na ndyionho' s'on na ique jon ndëého' yo ncüii quioo' na nnnda' vaa na itsixuan, majo' ntyja 'naan' nquii Tyo'ts'on, conan'tiuho' na ta'nan nts'aahan' nchjii jon yoho' na nnnda' vaa na cont'aho'. Nn'an na mañoon ndyuua, yantyichen quioo' coninccyahan nnon jon, chichen nqueho'.

Nnda' vaa jñ'oon na siqui'maan' Malaquías joohan. Ndo' tsontyichen jon:

—'O' ntyee, chuhan' na quinan'manntyi 'o' ndëe nn'an ntyjë nchu vaa na xoncüentyichen na nnan't'maan'han Tyo'ts'on, chito na conan'manho' jñ'oon na conan'vi'nn'anhan'hin na vay'oonhan'hin na cont'ahan 'nan na tyi'ya na tonnon jon. 'O' tyi'cota'nguee'ho' juu jñ'oon na sijnda' jon yo ndochiiho', ndo' ng'e na nnnda', jndë its'aahan' na tyi'quinjohin ngiohan.

‘Jñ'oon na mayuu! 'o' ntyjë nn'an tsjan Israel, 'o' tyi'quinan'quindëho' jñ'oon na conan'jnda'ho' yo nn'an min yo nquii Tyo'ts'on. 'O' cotoncoho' yo yontcu tsjan nn'an mañoon ndyuua, ndo' ñ'en vendyeho' na jndë jnan'tyuii'ho' tson na toncoho' yo ntcuho'. Jndë tinchqueen' Tyo'ts'on yo joo quintu na conan'neinho'. Joo nn'an na conduihan nn'an na tyia nn'an, 'o' condueho' na ya

nn'anhan, ndo' na nnnda' xjen nn'anho', yajo' cota'xee'ho' yuu jon m'aan nquii Tyo'ts'on na its'aa jon 'nan na chuhan'. Jñ'oon na mayuu' na matsjö ndëeho' na mangue'ntyja xjen na nc'ua Tyo'ts'on ts'ian nnon ncüii ts'an quii' nt'anho' na nninncyaa juu jñ'oon' jon ndëeho'. Jñ'oon na nninncyaa tsan'ñeen na quinan'jnda' yaho' ntyja 'naan' nchu vaa na cotsam'anho'. Na nnt'aho' na nnnda', ntsijonhan' juuhan' cha'vijon nato na ntyja 'naan'han' na ncüjee'non nquii tsan'ñeen. Juu xjen'ñeen ncüjee' Tyo'ts'on juu vats'on 'naan' jon. Majo' juu xjen na ncüjee' jon, ta'nan min'ncüii ts'an na ndëe ngüentyjee' juu na tonnon jon yo ntyja 'naan' na ntsixuan nquii juu, ee yo naijnde'i'hant' ncüji' jon tsoñ'en 'nan tyi'ya vaa quityquii' juu vats'on 'naan' jon, ndo' na nnnda' nts'aa jon, yajo' nque ntyee, 'nan na nninncyahan nnon jon, ncy'oon jon ciuentahan'. Ntquen jon jñ'oon cjohan tsoñ'en 'nan na tyi'ya na jndë cont'ahan, ee 'o' ts'ian quindua' coninjnt'ueho', mantyi condaho' yo joo ntcu ntyjeho', ve' jñ'oon quintu conan'neinho' ndo' conan'vi'nn'anho' nanninñen' yo nn'an na ve' cotsqueya tyquii' nt'anho'. Nn'an na nnnda' vaa cotsam'anhan, tyi'quinjon Tyo'ts'on ngiohan.

'Nqui Tyo'ts'on tyi'quits'aa jon na ve nnon, nqueho' na conduiho' tsjan Jacob na jndyocahan'. Majo' min na nnnda', xe na aa ntcüe' n'onho' yo 'nan na tyi'ya na cotsam'anho' ndo' na nnta'nguee'ho' juu jñ'oon na sijnda' jon yoho', yajo' mantyi nquii jon ntsiquindë jon juu jñ'oon na jndë sijnda' jon yoho'.

Quindyoy'ontho' juu diezmo ntyja 'naan' na cotojeho' ntjon 'naanho' yo quioo' njnuen'ho' ng'e na nnnda' vaa na ican jon ndëeho'. Quint'aho' 'nan vaa na matsjö ndo' njnty'ia ndëeho' nchu vaa 'nan ya na nts'aa jon yoho', ya jndyi ngam'anho'.

"O' condueho' na ve' jn'aan na nta'nguee'ho' joo jñ'oon na iquen jon ndëeho' na ico'xenhan'. Nnnda' condueho' ng'e cotquenho' ciuenta na joo nn'an na tyi'quita'nguee'han joo jñ'oon'ñeen, tyahan, chichen nqueho'. Joo nan'ñeen min tyi'quinan'jñ'oon'han juu jñ'oon' Tyo'ts'on ndo' min ta'nan navi' cotjonhan. Majo' min na nnnda' vaa, nquii Tyo'ts'on jndë tso jon na mangue'ntyja xuee na joo nn'an na cont'a 'nan natyia, na tyi'quita'nguee'han jñ'oon' jon na ico'xenhan', ntsiquitsu jonhan. Ndo' na nnnda' ntquenonhan itsijonhan' ntyja 'naanhan cha'vijon ya na itsco ts'an to'. Majo' nque nn'an na conan'quindëhan jñ'oon na iquen jon ndëehan, ya jndyi ncja na nnc'onhan. Ndo' ng'e na nnnda', joo jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'

na tyincya Moiséshan' ndëë ndochiihi juu tyo' Sinaí, ninquii'chen c'oon' n'onho'han'.

Ndo' tsontyichen Malaquías:

—Mangue'ntyja xjen na njñonntcüe' Tyo'ts'on Elías quii' nt'anho', ndo' ts'ian na nts'aa jon nninncyaahan' na nque nantque ya nc'on nda'hán yo ndahan. Juu nan'ñeen nguaahan' vitjachen na nt'uiivi' Tyo'ts'on nn'an ntyja 'naan' jnanhan.

**Juu ts'an na vanguee' na tonnon Tyo'ts'on, incyaa jon na
vanaan na iquenon juu navi'**

Job 1.1—2.10

Tevio tom'aan ncüii ts'an na jndyu Job, tyahin. Tonduihin ts'an na totsit'maan' jon Tyo'ts'on, ndo' ninnquii'chen tots'aa jon 'nan na chuhan', ya ts'anhin yo nanninñen', ndo' min'jon tacotsivil'nn'an jon ncüiichen ntyje jon.

Ncüii xuee'ñeen tsoñ'en ángeles squenonhan na tonnon Tyo'ts'on ndo' mantyi ñ'en juu yutyia Satanás. Ndo' taxee! Tyo'ts'on nnon Satanás aa jndë iquen juu cüenta na ta'nan ncüii ts'an na ninvaa tsonnangue na its'aa juu 'nan na chuhan' cha'xjen na nquii Job its'aa jon. Ndo' jo' t'a Satanás 'ndyo Tyo'ts'on, itso juu:

—Mannda' vaa na its'aa tsan'ñeen ng'e ntyijiya juu na ntyja 'naan'han', jo' mancy'a' na condityahin. Jñ'oon na mayuu' xe na aa ncüji' tsoñ'en 'nan na itsityahan'hin, yajo' ntsinin juu jñ'oon tsan' nacjo'.

Mannda' jñ'oon sintcüe' Satanás nnon Tyo'ts'on. Ndo' jo' t'a jon, itso jon:

—Ya ra, njnty'ia na aa mayuu' nts'aa jon cha'xjen na tsu'. Cja' ndo' cüji' tsoñ'en 'nan na tsixuan jon, majo' nquii jon tyi'ntsquoo' navi' nacjoo' juu.

Mannda' vaa jñ'oon na tquen Tyo'ts'on xjen na vanaan na nts'aa Satanás. Yajo' jndye nnon navi' tju' juu nacjoo' Job. Tsoñ'en quioo' ntsjuen' jon tsu joo o', cha'na ndoro, quinon, quinman, yo nin'camellos. Ndo' mantyi s'aa Satanás na tui natë' na iscijehan' tsoñ'en ntsinda nquii Job. Jo' ncüii ndo' ncüii mosoo' jon squenonhan na m'aan jon, jnan'quindiyihan' jon ncüii cüii nnon navi'ñeen. Majo' min na sichjoo' jndyihan' ts'on jon, xia'ntyi tso jon:

—Tui ja na ninquisei ja ndo' min'ncüii njan ta'nan, ndo' mannda' vaa na ncü'iö. Nquii Tyo'ts'on tyincya na tomin njan, ndo nquii jon jndë tji'ntcüe' jonhan'. Cüit'maan' xuee' nquii jon.

Mannda' jñ'oon tso Job. Ndo' quityquii' tsoñ'en navi' na toquenon jon, min na tsuñ'en 'naan' jon, ta'nan 'nan tyia s'aa jon min tyí'quitsinin jon jñ'oon tsan' nacjoo' Tyo'ts'on.

Técantyichen xuee ndo' te'ntyja xjen na squenon nnda' ángeles na tonnon Tyo'ts'on. Mantyi jo' ñ'en juu Satanás. Ndo' ta'xee' Tyo'ts'on nnon juu:

—¿Aa maquen' cüenta ntyja 'naan' juu Job? Min na sa' na tanc'uë 'nan na tsu' nnön na quitjon juu navi', majo' tyi'cocüjihin ntyja njan.

Ndo' t'a Satanás, tso juu nnon Tyo'ts'on:

—Nnda' vaa ntyja 'naan' tsan'ñeen ng'e ta'nan navi' na tqunon nquii juu. Nyca' na mioon ndivii' juu, yajo' ndyia' na ntsinin juu jñ'oon tsan' nacjo'.

Mannda' jñ'oon sintcüe' Satanás nnon Tyo'ts'on. Ndo' jo' t'a Tyo'ts'on, tso jon nnon juu:

—Cuaanquii. Vanaan na ntsa' na ndivii' juu, majo' tyi'ncüji' na vando' juu.

Yajo' jndui'ntcüe' Satanás na tonnon Tyo'ts'on. Tuee' juu na m'aan Job. S'aa juu na ty'oон ncüii tycu tsan'ñeen na jaa' jndyihan' na ninvaa tjaan' juu tovindyoo' jndyihan', ndo' jndui' cha'vijon nc'on si'ts'o 'naan' juu na tondui' ntcüa'han'. Ji vaa jndyi totjon juu. Na tondyiaa' scuu' juu na nnda', tso juu nnon jon:

—Tsan' xquen' na ninvaa na matsit'man' Tyo'ts'on. Yantyichen na cju' jñ'oon tsan' nacjoo' jon cha' quitscüee' jon 'u'.

Mannda' jñ'oon tso scuu' jon nnon jon. Majo' t'a jon 'ndyo juu, tso jon:

—Aa xi 'u', tyi'ntsinin' jñ'oon tsan'. Xjen na incyaa Tyo'ts'on na ya ro m'an, tyi'c'ön na tyi'jo' ngiö yo 'nan na its'aa jon. Ndo' na nnda', min tyi'quichuhan' na nc'ön na tyi'jo' ngiö jaa ya na incyaa jon coquenön na vi'.

Ndo' na mnda' vaa na tatëventyjee' Job na totsit'maan' jon nquii Tyo'ts'on na tajñ'oon tsan' sinin juu cjoor' jon.

Ndye ts'an na ya jñ'oonhan yo Job conan'neinhan yohin

Job 2.11—14.21

Tom'aan ndye ts'an na ya jñ'oonhan yo Job. Jndyuhuan Elifaz, Bildad yo nin'Zofar. Vi na jndë jndyehan navi' na t'uihan' Job, jnan'jnda'han na tyequijnty'iahanhin na nninnacyahan na t'man ts'on jon. Ndo' vi na jndë squehan na m'aan jon, tovendyuaachenhan na

ngiaa' jon ninvaa na nen xuee. Min'ncüii jñ'oon ta'nan jnduehan nnon jon ee na tquenhan cüenta na iquii jndyihan'hin. Nquii Job sinin jndyee. Tso jon ndëéhan:

—Yantyi xe na aa tatui ja. Yantyi na nnda', chito na maquenön navi' t'manvahin.

Yajo' ncüii joo nan'ñeen, tsan na jndyu Elifaz, t'a juu, tso juu nnon jon:

—'U' ninnquii'chen toninncya' na t'man n'on nn'an navi' na jndë toquenonhan, ndo' nanein mancu' vi' 'nan na maquenoon' ndo' ndicüiiquii tson!. Cañjoon' tson' na nque nn'an na cont'a 'nan na chuhan' na tonnon Tyo'ts'on, ya 'nan its'aa jon yohan, ndo' mantyi it'uiivi' jon joo nn'an na cont'a 'nan natyia. Jo' ts'i'manhan' na jndë sa' 'nan na tyi'ya. Ng'e na nnda', cüaxe' nnon jon nin 'nanhan', ndo' co'ya'ntcüe' 'u' na tonnon jon. Ee xe na aa ntsa' na nnda', nts'aa jon na ya nc'on' nnda'.

—Mannda' jñ'oon tso Elifaz nnon Job. Ndo' t'a jon 'ndyo tsan'ñeen, tso jon:

—Vaa jndyi iquuihan' ja. Chuhan' na 'o' c'onho' na nty'ia rö ngioho', chito na nnan'jnda'ho' na ja vaa jnan. Condueho' na jndë sitja ja. Cüa, quinan'manho' chjo nnön nin 'nanhan'. Aa xi nin'cü'iötö. ¿Ndu na tyi'qui'ndyii Tyo'ts'on ja na ta'nan jñ'oontiu c'ön? ¿Ndu na jndyoy'oon jon jaa tsonnangue cha' ntquenön navi'? Xe na aa mayuu' na jndë s'a 'nan na tyi'ya, ¿ndu na tyi'quitsit'man ts'on jon ja?

Mannda' jñ'oon tso Job. Ndo' t'a Bildad 'ndyo Job. Tso juu:

—Tsoñ'en jaa ngiö jnt'a na its'aa Tyo'ts'on 'nan na chuhan'. Ndo' na nnda', ya na it'uiivi'han' ts'an, chuhan' na nnda' vaa ng'e na jndë s'aa juu 'nan na tyi'ya.

Mannda' tso Bildad nnon Job. Ndo' t'a jon, itso jon:

—Ntyji jnt'a na tacots'a 'nan natyia, majo' ndincyaaahan' na ntsijndyë 'ndyö yo Tyo'ts'on. Juu jon min tyi'cü'a jon 'ndyö. Nts'aahan' na ta'nan na its'aahan'hin min na its'aa ts'an 'nan na chuhan' oo min 'nan natyia. Nt'ue jndyi ts'ön na ngitso Tyo'ts'on nnön nchu vaa natyia na ntyiji jon yo ntyja njan. Nt'ue jndyi ts'ön na ncüua' ts'ön juu jñ'oonva'.

Mannda' t'a Job 'ndyo Bildad. Yajo' tso Zofar nnon jon:

—'U' Job, vaa jndye jndyi jñ'oon nchji!. Macüji! s'a nquii 'u' na tsu' na ta'nan 'nan natyia cotsa', majo' xe na aa nquii Tyo'ts'on

ncü'a jon 'ndyo', jndye vaa na ngitso jon nnon', 'nan tyia na jndë sitja 'u' tonnon jon. Ntyjii jnda' jon nin ts'an conduihin ts'an na itsitjahin na tonnon jon, ndo' mantyi nin ts'an its'aa 'nan ya. Tyi'quits'aahan' na quintu matsinën na matsjö na t'man vaa na jndë sitja 'u' tonnon jon. Jo' can' nnon jon na quitsit'man ts'on jon 'u'. Quitsu' nnon jon tsoñ'en ntyja 'nan', yajo' ngacüentyjee' tsoñ'en navi'min' na maquenoon'.

Jndë tinchqueen' Job na indyii jon jñ'oon na conan'nein nan'ñeen nnon jon, ng'e na nnda', sinin jon jñ'oonnco ndééhan:
 —'O' cotji' nqueho' cüenta na conduihon' nn'an na jnda' jndyi nquenho', ndo' ja ts'an tsan' ja. Ntyji na tsoñ'eho' concoho' ja min ta'nan cots'a 'nan natyia. Ndo' chito xia'ntyi jo' maquen cüenta. Jndye jndyi nn'an m'an na cont'a 'nan natyia min ta'nan it'uiivi'han'hin ntyja 'naan'han'. 'O' tacoquenonho' 'nanvi' vaa na maquenön, jo' tyi'jndyaa' na condueho' nnön na quits'a 'nan na chuhan'. Ntyji jnt'a na tsoñ'en nnon na its'aa ts'an, nquii Tyo'ts'on tyi'iquen jon cüentahan', ndo' mantyi ntyjii jon jñ'oon na condueho' nnön. Tsoñ'en 'nan na maquenñ, ee conan'quijñ'eenho'han' yo joo jñ'oon quintumin' na conan'neinho'. Nts'aahan' jnda'ntyi nquenho' xe na aa nnan'chenho' jndyueho'. Nein quindyejno' jñ'oon na mantsjö ndéého'. Tyi'nan'jnda'ho' jñ'oon na ntyja 'naanhan' ntsijaa'han' na quit'uii Tyo'ts'on ja min tyi'quitejndeih' jon na conan'jnda'ho' quintu nacjö. {Aa nts'aahan' na tyi'c'onho' na ncyaha' nquii Tyo'ts'on? Nén jndyi xe na aa ndéé ntsinën yohin ndo' na ntsjö nnon jon na ta'nan jnan ja. Ya jndyi nchji xe na aa ngitso jon nnön nin 'nan natyia na jndë s'a, ee min'chjo tyi'quintji nin 'nanhan'. Vi' jndyi 'nan maquenön min na min'chjo tyi'quintji nenng'e'ñeenhan', min tyi'quintji nin 'nan na nts'a cha' ngacüentyjee' juu navi'vaahin na maquenön.

**Joo nn'an na ya jñ'oonhan yo Job, conan'tyia' nnda'han jon
Job 15—21**

Yajo' sinin nnda' Elifaz, tso jon:

—Nnda' Job, vaa jñ'oon ntyja 'nan' na condui 'u' ts'an na jnda' xquen, majo' joo jñ'oon na matsinin', tsan'han'. Ntyja 'naan' joohan' its'aahan' min tyi'quinjon Tyo'ts'on nchji' cha'xjen na chuhan'. Ndo' na nnda', itsi'manhan' nnön na mayuu' vaa jnan'. Cañjoon' tson' na ntjoohin m'an nannon na tquentyichen ndo' jnda'chen nquenhan, chichen 'u'. {Aa tyi'quintji' na tonnon Tyo'ts'on ta'nan min'ncüii

ts'an na conduihin na tyi'quitsitjahin na tonnon jon? Ncüichen jon matsjö nnon' na nque nn'an na conan'tja nnon jon, joohan incyaa jon na coquenonhan navi!.

T'a Job, itso jon nnon juu:

—Xe 'u' condui 'u' ja ndo' ja condui 'u', ndëë ntsinën cha'xjen na matsinin', ndo' ncüaa' ts'ön nchu vaa ntyja 'naan' tsoñ'en na maquenoon!. Majo' m'aan' ts'ön xe na aa nnda' vaa, yantyi nchji na nninnycya na t'man tson' quityquii' juu navi' maquenoon!. 'U' tsu' na nty'ia rö nchji', majo' matsijnda' na vaa jnan ja. Ja ji vaa maquenön, majo' joo nn'an na jndohan ja, coninjnt'uehan 'nan na maquenñ cha' ntsijaa'ntyichenhan' cjö yo 'nan na maquenön. Min joo nn'an na conduihan na ya nn'anhan, ndiquindëë ncüaa'ya n'onhan na mayuu' nenng'eñneen juu navi' na maquenön. ¿Aa ta'nan jñ'oon na xoncüentyichenhan' na nndëë ndueho' nnön, ncüii jñ'oon na ntsi'manhan' na mayuu' 'o' conduihoo' nn'an na jnda' nquen?

Vi na ndë tso Job na nnda', yajo' t'a nnda' Bildad. Tso juu:

—'U' Job, ¿ndu' na ve' matsinin'to' vitjachen na ntsitu' nchu vaa? 'U' min tyi'cüji' cuenta qui'int'an jñ'oon na conduihan' quintu yo juu na conduihan' na mayuu'. Cañjoon'ya tson', joo nn'an na tyia nn'an conduihan, mancüiixjen it'uiivi'han'hin.

T'a Job, itso jon:

—'O' ivenoon'chen 'nan na conan'neinho'. Maninjuu maninjuu ro jñ'oon na condueho' na condui ja ts'an na itsitjahin. Xe ng'e ncüi nnon na ndicüaa' ts'ön nenng'eñneenhan', jo' incyaa Tyo'ts'on na vi' jndyi maquenön, ndo' jndyaal' jndyi na ntsiquintyéchën ts'ön. Joo nanntjon njan, yo nque nn'an v'a, yo nin'joo nn'an na ya jñ'oon yo ja, min tyi'nin'quinan'ndyoo'han na m'an. Cüa, quinan'manho' chjo na nty'ia rö ngioho' na quitsacüentyjee'ho' na conan'cueté'ho' ja. Ja ntyji jnt'a na nquii Tyo'ts'on vando' jon, ndo' na ngue'ntyja xjen na ngüañoon' jon ja.

Mannda' jñ'oon sintcüe' Job. Jndë jo' sinin nnda' Zofar. Tso juu nnon jon:

—Juu jñ'oon na matsinin' its'aahan' na tyi'ya nchji. Ata ndincuyaahan' na nc'ön na machen 'ndyö. Jñ'oon na mayuu' na its'aahan' nchjii ts'an na joo nn'an natyia nan'xuan, ya m'anhan, majo' aa cje ro ndo' aa mavio, mancüiixjen nt'uiivi'han'hin.

Ndo' t'a Job 'ndyo tsan'ñneen, tso jon:

—¿Aa nt'aho' chjo vi naya'ñeen na nninncyaho' na ntsinë? Na nt'aho'han' ntsixuanhan' ncüii na ntsinjoon'han'ja. Ja jndë jnty'ia nn'an na conduihan nn'an natyia nn'anhin, na ninvaa xeechuhan min'jon tyi'cot'uiivi'han'hin. Joo nan'ñeen ninvaa xjen na cota'ndo'han, min tyi'quinan'jñ'oon'han Tyo'ts'on. Majo' min na nnda', min 'nan na its'aahan' na tyahin, tco xeechuhan ndo' ta'nan quindyii' n'onhan xjen na covjehan. 'O' nndueho' nnön na joo nda nan'ñeen, joohan nt'uiivi'han'hin, majo' tyi'xe'quits'aahan' na nnda'. Ee vi na jndë tue' ts'an, ta'nan na its'aahan' xe na aa t'uiivi'han'hin oo aa ta'nan, ee ng'e juu na its'aa na covje nn'an jndë tantjon juuhin. Min ta'nan na its'aahan' aa tovam'aan juu na ya ts'anhin oo na tyia ts'anhin. Tsoñ'en jñ'oon na jndë condueho' nnön, min tyi'tsciejndyohan' na m'aan' ts'ön ee najndë tquën cüenta tsoñ'en na min nnon tsonnangue, conan'quindyiihan' ja na 'o' conan'vi'nn'an nqueho'.

**Nn'an na ya jñ'oon yo Job conan'nein nnda'han yo jon
Job 22—31**

Jndë ndye jnda sinin Elifaz nnon Job, tso juu:

—Juu jñ'oon na iy'oonhan' 'u', mannda' vaa ng'e condui 'u' ts'an na itsitjahn. 'U' maquenoon' navi'min' ng'e incyaa Tyo'ts'on na quit'uiivi'han' tsoñ'en nn'an na conduihan nn'an na tyia nn'anhin. Matsiqui'maan' 'u' na qui'ndyi' natyia na matsa' ndo' quitsiquindë' na tonnon jon. Ndo' xe na aa ntsa' na nnda', yajo' ntco'ya nnda' jon 'u'.

Ndo' t'a Job 'ndyo tsan'ñeen, tso jon:

—Ja ntyji jnt'a ntyja njan na min'ncüii nnon natyia tyí'cots'a. Jñ'oon na mayuu' na vaa xjen na nt'uiivi'han' nn'an 'nan na cont'ahan, majo' ja tyi'tsixuan na nnda'.

Yajo' sinin nnda' Bildad, tso juu:

—Nquii Tyo'ts'on, t'man najndeui conduihin. ¿Aa macüji' cüenta na m'aan ts'an na nndëe ngitsö juu na conduihin ts'an na itsiquindë juu na tonnon nquii jon?

Ndo' t'a Job, itso jon:

—Juu jñ'oonva' na tsu', min'chjo tyi'quitejndeihan' ja. Ntyjiya ja na nquii Tyo'ts'on t'man jndyi najndeui jon. Majo' its'aahan' nchji na juu 'nan na cotji'ho' nacjö, tyi'quichuhan' na cont'aho'han'. Min tyi'xe'quitsinë jñ'oon quintu cha' nnintyincyoo' na juu jñ'oonva' tsu', mayuu'han'. Ta'nan jnan ja, ndo' ninnquii'chen ntsjö nnt'ahan'

viochen xjen na mavant'ö. Jñ'oон na mayuu' ñ'en nn'an na it'uiivi'han'hin ng'e nan'xuanhan na nn'an tyia nn'anhan, majo' juuhan', ta'nan it'uii'han' yo ntyja njan.

'Tsoñ'en jaa ngiö yuu jon na njnt'uë s'on ijan, s'on xuee, mañoon ncjo na coninjnt'uehan' yo joo ntjö' na njon jndyihan', majo' min'ncüii ts'an tyi'quintjii yuu jon na nt'ue juu na jnda' xquen juu. Min tyi'jon quindëë nnan'jnda juuhan'. Tsoñ'en nn'an ngiohan na jñ'oон na mayuu' na xia'ntyi nquii Tyo'ts'on conduihin na jnda' xquen jon. Ndo' itsi'man jon ndëëhë na cha' na ncy'ön na jnda' nquën icahanhan' na quint'a na njonhin ndo' na tyi'ndiicje jaa na nt'a 'nan natyia.

'Ntyja jndyi ts'ön na tsoñ'en nn'an nnan'xuanhan cha'xjen na totsixuan xjen na tondit'man ja. Juu xjen'ñeen tont'a nn'an na njon ja. Juu xjen'ñeen joo nn'an na totsitjahan' 'nanhin, ninquii'chen totejndeи jahin. Majo' nanein mañoon 'nan maquenön. Ng'e jo' tsoñ'en nn'an concohan ja, ata nn'an na tyia jndyi nan'xuan. Ndo' na nnnda' vaa, itsichjoo' jndyihan' ts'ön. Ndo' its'aahan' nchji na cha'vijon nquii Tyo'ts'on jndë isquiooñ'en jon ja. Incyaa jon na iquiihan' ja. Ndo' xjen na matsinëн nnon jon, min tyi'cü'a jon 'ndyö. Tsoñ'en 'nan na totan nanninñen' nnön, totejndeи jahan. Min'jon tyi'cotsivi'nn'an ja ts'an, min tyi'cotscaa' ts'ön scuu' ts'an. Ntyjii jnda' Tyo'ts'on na tyi'cotsitja ja ntyja 'naan' jñ'oonmin'. Xe tyi'yuu' na nnnda', yajo' quit'uii jon ja na ndyiöhan'. Ja ninnquii'chen tom'aan' ts'ön na ntsiv'ii jon xe na aa nts'aa ja 'nan natyiamin', ndo' ng'e jo' tyi'cots'ahan'. Min'jon tyi'cots'a na ntsiqui ts'ön s'on na juuhan' ncü'ahan' ja na tonnon jon. Min tyi'cotsit'man' ja ndo'cüjioon' oo chi' na cha'vijon conduihan' nquii Tyo'ts'on, min ncüii 'nan na jnan'ya nn'an na cotji'han cüenta na conduihan' nquii jon, tyi'cots'a na njonhan'. Ndo' ncüii ts'an na jndoo' juu ja, xjen na tquenon juu navi', min tyi'quits'a na nèn rö ntyja 'naan'han'. Xia'ntyi nt'ue ts'ön na quitso jndya'yu Tyo'ts'on ndu na maquenön navi'vahin ng'e ntyji jnt'a na tacotsitja ja. Ntyjantyi ndö' ro jñ'oon na matsinëн.

Yajo' ndye nan'ñeen na ya jñ'oonhan yo Job, jnty'etohan, ta'nan na ta'ntjonhanhin, ee tquenyahan cüenta na nquii jon ninnccüii ntyjii jon na tacotsitjahin.

Itsityia' ncüiichen tsans'a Job

Job 32—37

Yajo' tye' tsinin ncüiichen tsans'a nnon Job. Jndyu tsan'ñeen Eliú. Ng'e tyi'cüentyja jndye ndyuu' juu cha'xjen joo ndye nan'ñeen, jo' jndë sitiu juu na ngüendoo'ya juu, ndë jo' ntsinin juu, cantycüii jndyee na conan'nein ndye nan'ñeen nnon Job. Ityionhan' chonhin ng'e itsichon Job yo jñ'oon na itsinchu' jon ndëe nan'ñeen, ndo' na jndeit' 'ndyo jon na chue n'on Tyo'ts'on yo ntyja 'naan' nquii jon. Ndo' mantyi v'ii Eliú'ñeen joo ndye nan'ñeen ng'e tajndëe jnan'tjon'hán jñ'oon na ntsi'manhan' nnon Job na chue n'on jon ntyja 'naan' juu navi' na iquenon jon. Ng'e nan'min' ntyjii juu, ndö ro jñ'oon na sinin juu:

—Xjen na tye' na conan'neinho', ta'nan jñ'oon tsjö ng'e tquechen 'o' yo ntyja njan. Majo' min chito xia'ntyi nque nantque na jnda' nquenhan. Mang'e na nnnda', nein vaa jñ'oon na nin'quitsjö ndëeho'. Jndë jndyi jñ'oon na cot'aho' 'ndyo juu Job, majo' min'ncüii 'o' tyi'covijnda'ya jñ'oon na conan'ntcüie' 'o' nnon jon ntyja 'naan' juu jñ'oon na ninvito ntyjii jon na tyi'conduihin ts'an na itsitjahin nnon Tyo'ts'on. Tsoñ'en jñ'oon na jndë sinin jon, jndë jndyihan', ndo' ndö vaa jñ'oon na matsintcü'ë nnon! 'u' Job. Nquii Tyo'ts'on, vaa t'man jndyi conduihin ata ta'nan ts'an na nndëe ntsijndye juu jñ'oon yo jon. Vaa xjen na its'aa Tyo'ts'on ncüii nnon na itsity'uehan' ts'an cha' cju'cjehin na ngüanguee' juu jñ'oon na co'xen jon. Itso Job na min'ncüii tyi'quitejndeihan' ts'an na ntsit'maan' juu Tyo'ts'on. Majo' ntyji jnt'a na nnon ncüii cüii ts'an nninnccyaa Tyo'ts'on cha'xjen na chuhan' na cy'oon juu cüenta. ¿Aa nts'aahan' na mayuu' itsitiu Job na tyi'quits'aa Tyo'ts'on cha'xjen na chuhan'? Tyi'ya na ninvito its'aa juu na itsincyjoo'hán'hin ntyja 'nan na its'aa nquii Tyo'ts'on. Nque nn'an na cotji' nquehan cüenta na conduihian nn'an na ya nn'anhan, tyi'xe'quindyii Tyo'ts'on jñ'oon 'naanhan xe ng'e na coquenonhan ncüii nnon navi'. 'U' Job, chuhan' na cju'cje 'u' na tonnon Tyo'ts'on. Ntyja 'naan' na macuji' ja cüenta, itsohan' na jaa'ntyichen quit'uiivi' jon 'u' ng'e jndye jñ'oon tsan' matsinin'. Nchji jnt'a na xoncüie na macüji' ja cüenta ntyja 'naan' juu jñ'oonva'. Incyaa Tyo'ts'on na joo nn'an na cont'a 'nan natyia, quitjonhan navi' cha' cüaa' n'onhan na quita'nguee'hin na tonnon jon. Jñ'oon na mayuu' vaa t'man jndyi conduihin ata ta'nan nin ts'an na nndëe ncüaa' ts'on ntyja 'naan' na conduihin.

Itsintcüe' Tyo'ts'on jñ'oон nnon Job
Job 38—42

Jndë jo' s'aa Tyo'ts'on na tyioo ncüii jndye na t'man jndyi.
 Quityquii'hан' jndyii Job na itsinin Tyo'ts'on. Ndö jñ'oон na tso jon:
 —Joo nannonmin tyi'jnda' nquenhan, min tyi'yuu' joo jñ'oон
 na jndë jnduehan ntyja njan. Majo' mantyi 'u', Job, tyi'mavaa' tson'
 ntyja 'naan' tsoñ'en. 'U' min tyi'c'on' juu xjen'ñeen ya na tquën
 tsonnangue ndo' jndye jñ'oон min ntyja 'naan' tsonnangue na
 ndicüaa' tson'hан', yo ntyja 'naan' ndaandue, ncjuu yo nin'tsoñ'en
 quioo' na m'an. 'U' ntyja 'naan' na ndëe ntsa' min tyi'tsijonhan' na
 jndu' cha'xjen ncö. Mang'e na nnda', chuhan' na quitsa' cüenta nin
 jñ'oон na ntsintcüe' mnön.

Vi na jndë jndyii Job jñ'oон'ñeen, t'a jon, itso jon:

—Tsixuan' jñ'oон na nnda' tsu'. Ta'nan ncüiichen jñ'oон na
 ndëe ntsintcüe' nnon.

Ncüiichen jon sinin nnda' Tyo'ts'on quityquii' juu jndye t'man
 jndyi'ñeen. Tso jon:

—Ja tsoñ'en ntyja na condui ja, ninnquii'chen mats'ahan'
 cha'xjen na chuhan'. Ntyji jnt'ajoo 'nan na mats'a ndo' tsoñ'en na
 condui nnon tsonnangue, mancö maquëن xjenhan'.

Ndo' t'a Job, itso juu:

—Nein mavaa' ts'ön na ndëe ntsa' min'cya ro na nt'ue tson'. Ja
 ve' sinëntö min tataa' ts'ön ntyja 'naan' joo jñ'oон na tsjö. Na
 toxen'chen chjo ro taa' ts'ön ntyja 'nan', majo' nein mayuu'
 mavaa'ya ts'ön nchu vaa na condui 'u'. Yo ntyja 'nan', ja min'ncüii
 tyi'quinjon ja. Chjoo' ts'ön yo joo jñ'oон'ñeen na jndë tsjö.

Jndë jo' tso Tyo'ts'on nnon Elifaz na itsiv'ii jonhin, majo'ntyi yo
 Bildad yo nin'Zofar ng'e tyi'yuu' joo jñ'oон na jndë jnduehan ntyja
 'naan' nquii jon cha'xjen joo jñ'oон na jndë sinin Job. T'ua jon ts'ian
 na quinan'cüjehan quioo' na nninncyahan joo o' nnon jon na
 nnan't'maan'han jon. Ndo' quitanhan nnon Job na quitsinin jon
 nnon Tyo'ts'on ntyja 'naanhan na quitsit'man ts'on jonhan. Ndo'
 jnan'quindë nan'ñeen na nnda' ndo' sit'man ts'on jonhan.

Jndëcyaa Tyo'ts'on na ve vee' jnda na tyachen Job,
 chito cha'xjen navejndyee. Ndo' ncüiichen jon joo nn'an chuu'hin yo
 nque nn'an na ya jñ'oон yohin, njon jndyihin ngiohan. T'on
 ncüiichen nqui ntsinda jon, ndo' tondineiin' jon ninvaa xeechuu'
 jon.

**Vendye alabanzas na tota nn'an Israel na
tonan't'maan'han Tyo'ts'on
*Salmos 1—150***

Nque nn'an tsjan Israel tonan'y'onhan tson na chuhan' ncüii sianto vantjo' venn'an ncho'nqui alabanzas na totahinhan' na tonan't'maan'han Tyo'ts'on. Conan'quijndyuhan joo jñ'oon'ñeen salmos. Majndye alabanzas'ñeen nquii rey David tji jonhan', ndo' ñ'enhan' na tji mañoon nn'an. Quii'nt'an nn'an na tji joohan', ñ'en nn'an na tovam'anhan joo ndyu'ñeen vi na jndë tue' rey David, juu xjen'ñeen na jndë jndui'ntcüe'han tsjoon Babilonia ndyuua Caldea na sque nnda'han ndyuua Judá. Ndo' vendye salmos'ñeen xia'ntyja jndui joohan' na concyahin na ya Tyo'ts'on na ndit'maan'hin ntyja 'naanhan'. Ndo' mañoon salmos'ñeen jnduihan' cha' nque nn'an tsjan Israel tyi'ngitsuu' n'onhan tsoñ'en nnon na ya na jndë tots'aa Tyo'ts'on yo ntyja 'naanhan. Ndo' ñ'en mañoon vendye salmos'ñeen na conan'neinhan nnon Tyo'ts'on na cotanhan na quitejndei jonhan. Ndö jñ'oon na ts'i'manhan' nchu vaa na condue vendye salmos'ñeen:

Salmo 1

Juu ts'an na tyi'lsijonhin yo 'nan natyia na cont'a nn'an, ivantyjee' Tyo'ts'on juu tsan'ñeen. Naxuee ndo' natsjon conduihin ts'an na m'aan'tyen ts'on juu ntyja 'naan' jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan'. Juu ts'an na nnda' vaa na vam'aan juu, tsöñ'en ntyja 'naan' juu nndui' yahan'. Itsijonhan' ntyja 'naan' juu cha'vijon ncüii ts'oon na vasehan' na minntyjee'han' 'ndyo jndaa. Majo' ntyja 'naan joo nn'an na cotsam'anhan yo juu 'nan tyia na nt'ue n'on nquihan, vandy'a itsijonhan' ntyja 'naanhan. Itsijonhan' joohan cha'vijon to' quijndë na vachu jndyehan', cotsuhan'. Juu xjen na ntco'xen Tyo'ts'on nn'an ntyja 'naan' jnanhan, nt'uiivi' jon nan'ñeen, majo' nque nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' na chuhan', nc'oon jon yo joohan.

Salmo 2

Joo nn'an mañoon, conan'vehan nacjoo' Tyo'ts'on, joohan ndo' mantyi nque nn'an na cotoxenhan nan'ñeen, conan'vehan nacjoo' nquii Tyo'ts'on yo nacjoo' nquii Mesías na jndë tquen Tyo'ts'on na co'xen jon nn'an tsjan Israel. Majo' min'chjo tyi'quichuhan' na cont'ahinhan'. Condue nan'ñeen na tyi'quint'ue n'onhan na min nquii Tyo'ts'on min nquii Mesías na jndë tquen Tyo'ts'onhin na

co'xen jon joohan. Majo' nquii Tyo'ts'on na conduihin na co'xen jon tsoñ'en, nnonnco jon joohan, ee taquintyja jndeい conduihin. Itsityia' jonhan ndo' itso jon:

—Nquii Mesías na jndë tji jahin ntyja 'naan' juu ts'ian na ma'ua nnon jon, jndë tquënhin na ngacio jon Jerusalén natco'xen jon nn'an.

Ndo' tsontyichen jon:

—Nquii rey na xeevahin jndë tquënhin na co'xen jon nn'an, manquii jnda jahin, nein mancyia na vando' jon. Nniinncya na co'xen jon nn'an na ninvaa tsonnangue. Juu ts'ian na ntco'xen jon tsoñ'en nn'an mañoon tsonnangue, itsijonhan' juuhan' cha'vijon ya na imin' ts'an tsonjnt'ei xjo ncüii ts'an. Ndo' ng'e na nnda' nguaa, nqueho' na coto'xenho' nn'an ncüii cüii tsonnangue, yantyi quita'nguee'ho' na ngont'aho' na njon ja ngioho', ee xe chito na nnda' nnt'aho', ntsiv' ja 'o'.

Salmo 8

Nnda' ta, xia'ntyi ncu' condui 'u' na maco'xen' jaa. Ninvaa tsonnangue m'an nn'an na conan't'maan'han 'u'. Joo nn'an na t'man conduihan, yotsca coninjnt'ue' 'u' na matsityia' nan'ñeen, ndo' cha' cüaa' n'on nan'ñeen na tyi'nán'vehan nacjo'. Ya na manty'ia tsjö'ndue ndo' na maquën cüenta juu chi' yo nin'ncjuu na jndë tquen' jo', its'aahan' na mavaxë' ncö nnön, ¿ndu na m'aan' jndyi tson' yo nn'an, na min tyi'quinjon condui já na tonnon'? Majo' ncu' ma'ua' ts'ian ndé na quito'xén tsoñ'en quioo' na ninvaa tsonnangue.

Salmo 19

Na ndyiaa' ts'an tsjö'ndue na m'aan ndo'cüjioon', chi' yo ncjuu, conan'man nquiihan' nnon ts'an na m'aan ncüii Tyo'ts'on na vaquinjon' jndyi 'nan na its'aa jon na tquen jon tsoñ'en. Min tyi'icanhan' na ntsiquindyyi ts'an tyje juu na nnda', ee tsoñ'en jaa xjen na condo ndéhë, minyuuchen naijon na m'an, cotquën cüenta na nnda' vaa. Majo' cha' ncüaa'ntyichen nn'ön ntyja 'naan' Tyo'ts'on, icanhan' na quinan'jn'aan juu jñ'oon' jon. Tsoñ'en jñ'oon'ñeen ya jndyihan', ndo' na nnan'jn'aan jaa juuhan', itsijnda'han' nquën. Cha'xjen juu tsion' quinty'i chi jndyihan' ngiö, mantyi mannda' vaa itsijonhan' na cota'jn'aan juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', ndo' joohan' conan'quindyiihan' jaa 'nan vi' na ntquenön xe na aa tyi'quita'nc'uëhan'. Majo' xe conan'jñ'ön' juu jñ'oon na co'xenhan', jndye naya nts'aa Tyo'ts'on jaa. Jndyaa' jndyi

na ntquën cüenta tsoñ'en nnon natyia na conan'tja jaa nnon jon. 'U' tye' Tyo'ts'on, quitsit'man tson' jaa yo joo natyia na mantyji jnt'a na mats'a, ndo' mantyi yo joo 'nan na min tyl'quën cüenta na mats'ahan'. Ndo' mantyi quitejnde' ja na tyl've'nts'atö 'nan natyia. Na nts'a ja na nnnda', ndui ja ts'an na tajnaan' juu. Nnda' ta, tsoñ'en na matsinën yo tson'en na ndyii' ts'ön, quits'aahan' na cavee' nchji'han'.

Salmo 22

—'U' Tyo'ts'on na matsit'man', ¿ndu na jndë jnty'i' ja? ¿Ndu na tyl'cü'a' 'ndyö xjen na matsinën nnon'? Nque ndochí tonan'qui n'onhan 'u' ndo' siquindya' joohan 'nan na totsijaa'han' cjohan, min na matsiqui ts'ön 'u', majo' juu 'nan na maquenñ vaa na inchjehan' ja. Tsoñ'en nn'an conan'cüejnaan'han ja ng'e na matsiqui ts'ön 'u', majo' min na nnnda' cont'ahan, ninnquii'chen ncu' t'man qui ts'ön. Jo' mac'an na quitejnde' ja. Jndë ntycüii najndö ndo' jaa' jndyi its'aahan' na nin'c'ua ndaa. Nanmin' jnan'quee'han nt'ö yo ng'e ndo' ve' cojnty'iatohan ja na neinhan 'nan na jndë jnt'ahan ja. Cot'onhan ndia ndëë ntyjehan ndo' co'ohan x'iaa' na ninjnda' nin ncüii joohan na ntjohan' nt'ö. Quitsa' vi naya'ñeen na quitejnde' ja.

Quii'nt'an tsoñ'en ntyjë nn'an tsjan Israel ntsit'man' ja Tyo'ts'on, ng'e tyincyaas jon jñ'oon na tc'an nnon jon.

Salmo 23

Nquii jon na conduihin na co'xen jon ja, ivantyjee' jon ja cha'xjen na ivantyjee' ts'an quinman ntsjuen' juu. Ninnquii'chen ncy'ön cüenta 'nan na icanhan' ja, ndo' minyuuchen na ncjö, ngüantyjee'ya jon ja. 'Nan na icanhan' ja, ivenonchen na incyaa jonhan' nnön ndo' ndëë joo nn'an na jndohan ja, 'nan navi' na nin'quint'ahan ja, itsiquindyaas jon ja yo ntyja 'naanhan'. Ninvaa xeechu ja ninnquii'chen m'aan jon na vi'nchjii jon ja, ndo' vaa ya jndyi its'aa jon yo ja. Ndo' tyl'je'quintycüii na nc'ön na m'aan jon.

Salmo 34

Mancya na ya Tyo'ts'on ndo' mancha' xjen ntsit'man' ja jon. Nn'an na cotjue'cjehan na tonnon jon, nnincyaaahan' na neinhan ya na nnndyehan jñ'oon na ntsjö ntyja 'naan' jon. Quinan'jonho' yo ja na nnan't'maan' Tyo'ts'on. Tc'an nnon jon na quitejnde' ja, ndo' tyincyaas jonhan'. Tsoñ'en na totsiquity'uehan' ja, siquindyaas jon ja na jnt'ui quityquii'han'. Nque nn'an na cont'ahan na njon Tyo'ts'on,

i'ua jon ts'ian nnon ncüii ángel na cüantyjee' jon joo nan'ñeen ndo' na ntsiquindya jonhan tsoñ'en 'nan na inchjehan'hin. Quint'aho' 'nan na matsjö cha' ntsi'manhan' ndëého' na mayuu'han'.

Quinan'qui n'onho' Tyo'ts'on, yajo' njnty'ia ndëého' na ya jndyi its'aa jon yo nque nn'an na conan'qui n'onhanhin. Xe na aa mayuu' matsa' na njon Tyo'ts'on, tyi'xe'quitsijahan' min'ncüii 'nan na icanhan' 'u', majo' joo nn'an na tyi'qui n'onhan jon, ntquenonhan 'nan na nchjehan'hin ndo' ngüenonhan jndo' t'man. Xe na aa nt'ue tson' na tco xeechu' ndo' na nc'on' na nein', chuhan' na quen' ncu' xjen na tyi'ntsinin' jñ'oon tsan' cjo nn'an, min tyi'tsinin' quintu ndëéhan. Min'ncüii ts'an tyi'ntsa'vi'hin, min tyi'ntsintja' 'u' yo nn'an, min tyi'ntyi' chonhin na nnan'ntja'han yo ntyjehan. Joo nn'an na covam'anhan nchu vaa na nt'ue ts'on Tyo'ts'on, indyii jon jñ'oon na conan'nein nan'ñeen nnon jon, majo' joo nn'an na covam'anhan ntyja 'nan natyia, condui jon na jndoo' jonhan. Ncüii ts'an na vam'aan juu ntyja 'naan' na chuhan', ndëé nts'aahan' na jndye nnon navi' ntquenon juu, majo' na mats'ia ntsiquindya jonhin na ndui juu quityquii' tsoñ'en na inchjehan'hin. Juu tsan'ñeen na jndyoyu conduihin, tyi'xe'ncaya Tyo'ts'on na ngiton min'ncüii tsii' jon. Majo' nque nn'an na cont'a natyia, juu natyia'ñeen nquiihan' nts'aahan' na nchjehan'hin.

Salmo 37

Tyi'ninnycya' na nts'aahan' tson' na nin'quitsijon 'u' yo nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' natyia, ee nn'an na nnda' vaa na cotsam'anhan, cje ro contyciüii ntyja 'naanhan cha'xjen cje ro co'uaa ntja'a' jndëë. Majo' ntyja 'nan', chuhan' na quitsiqui tson' nquii Tyo'ts'on ndo' quitsa' 'nan na chuhan'. Xe na aa nnda' vam'an', nninnycyaa jon 'nan na ntyjantyichen tson' na nt'ue tson' na cuáahan'. Tsoñ'en ntyja na vam'an', ncy'a'han' yo nt'ö nquii jon ndo' nts'aa jon na tsoñ'en nn'an ntquenhan cüenta na tsoñ'en ntyja 'nan' jndyoyu conduihan' ndo' yo 'nan matsa'. Majo' chuhan' na c'on' na t'man tson' na ciendo'chen' na tsoñ'en ntyja 'nan' nts'aa jonhan'. Joo nn'an na conan'jonhan yo 'nan natyia, tyi'nc'onho' na mantyi nin'quinan'xuanho' cha'xjen joohan, ee joohan coventyjahn 'nan na nt'ue n'onhan xe ng'e 'nan tyia na cont'ahan yo nn'an. 'U' tyi'ntsa' cha'xjen na cont'ahan. Cañjoon' tson' na ntsiquitsu Tyo'ts'on joo nn'an na cotsam'anhan yo ntyja 'naan' natyia, majo' nque nn'an na conan'qui n'onhan jon, vaa ya 'om'anhan its'aa jon. Tajndye xjen

vitja ndo' joo nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' 'nan tyia, tyi'xe'c'onntyihan. Na jndë tenon ntyja 'naan nan'ñeen, yajo' joo nn'an na cotjue' cje, nndahan ndyuua ndo' ya nc'onhan. Majo' joo nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' 'nan tyia, min na tyi'cuee' n'onhan yo nn'an na conan'jonhan yo 'nan na ya, nquii Tyo'ts'on nco jonhan ng'e ntyjii jnda' jon na tavivio xjen nc'on nan'ñeen. Ncüii ts'an je', yantyichen na jñen'hin ndo' na its'aa juu cha'xjen na nt'ue ts'on Tyo'ts'on, chito na tyahin ndo' na its'aa juu 'nan tyia. Ee nt'uiivi' Tyo'ts'on nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' natyia, majo' ya jndyi ndyion jon nn'an na conan'jonhan ntyja na nt'ue ts'on jon. Nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' 'nan naya, cotejndeihan nn'an na vi' coquenon. Majo' nn'an na conan'jonhan yo natyia, cotanhan xoquitu' ndëe ntyjehan, min tyi'quityionntcüe'han na chojnanhan. Nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' na ya, conan'neinhan jñ'oon na itsijnda'han' nquen ntyjehan, cota'jn'aanhán jñ'oon' Tyo'ts'on na coto'xenhan' ndo' cota'nguee'hinhan', majo' joo nn'an na cotsam'an ntyja 'naan' juu natyia, conan'chonhan na nn'an'cüjehan nan'ñeen. Majo' tanin, ee ngue'ntyja ncüii xuee ya na nt'uiivi' Tyo'ts'on joo nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' natyia, majo' joo nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' 'nan na chuhan', nninnccyaa jon 'nan ya na jndë tantjonhan.

Salmo 40

Tominnt'ö na ntejnde Tyo'ts'on ja ndo' jndë s'aa jonhan'. Na s'aa jon na nnda', itsijonhan' cha'vijon na tji' jon ja ncüii tsë'tsjon na ji vaa ndoo'han ndo' ñjonhan', ndo' tquen jon ja nacjoo' ncüii tsjö' na minntyjee'tyenhan'. Tyincyaa jon cüii alabanza xco cha' condëe matsit'man' ja jon. Jndye nn'an na cotquenhan cüenta na mata jahan', ncüaa' n'onhan nchu vaa na condui Tyo'ts'on, ndo' mantyi ntsi'manhan' ndëéhan na nan'qui n'onhan jon. Joo nn'an na conan'qui n'onhan jon, tsoñ'en 'nan na coquenonhan, its'aa jon na condui' yahan'. 'U' ta, mayuu' jndë sa' 'nan na ndicüaa' nn'ön yo ntyja 'naanhan', majo' na cavee' jndyi ngiohan'. Min'chjo tyi'tsijonhan' 'u' yo joo 'nan na jndë jnan'ya nn'an na cotji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihan' na conan't'maan'hinhan'. Tsoñ'en na matsa', matsa'han' cha' quitejndeihan' já. Nin'quitsinch'u jndyi ja ndëe tsoñ'en nn'an 'nan na jndë matsijnda', majo' joo jñ'oon na nchji, tyi'xe'cüinuhan' na nts'ahan!. 'U' chito ve' na nninnccyaa nn'an quioo' nnon' cha' ntsi'manhan' na conan't'maan'hinhan 'U'. 'U'

nt'ue jndyi tson' na quindyé já joo jñ'on' na cotoxenhan' ndo' na quita'ngué'han'. Ndo' mayuu' nin'cüaa' ts'ön joo jñ'on' cha' ntejndeihan' ja na nts'aa 'nan na nt'ue tson'. Mantyji' jnda' na quindë'ya jndë si'man ndëe nn'an 'nan na chuhan' na quint'ahan. Min'jon tacots'a na ntsc'u 'nan na ya na matsa', jndë si'manñ'ënhan' ndëéhan. Majo' nanein min 'nan na inchjehan' ja, ndo' jo' mac'an na quitejndeい' ja. Mac'an na ncy'a' na joo nn'an na jndohan ja, quit'uiivi'han'hin, ndo' mantyi mac'an na ncüii cüii ts'an na nt'ue ts'on juu na ndit'maan' 'U' ntyja 'naan' nquii juu, ndo' na ican juu na quitejndeい'hin, ncy'a' na nndëe ntsit'maan' juu 'U'. 'U' ta, t'man vaa na icanhan' na quitejndeい' ja. Cje ro quindyojejndeい' ja. Ee xia'ntyi ncu' ndëe ntsa'han', tanin ncüiichen.

Salmo 46

Xjen na min 'nan na inchjehan' jaa, nquii Tyo'ts'on conduihin na itejndeい jon jaa quityquii'han'. Ndo' ng'e na nnda' its'aa jon, tyi'xe'ncya na ntsiquity'uehan' jaa min juu tsonnangue ngitsuhan'. Jndë tji jon juu tsjoon Jerusalén na ntsixuanhan' tsjoon naijon na nquii jon nc'oon, ndo' ngüantyjee' jonhan' min na cotsu nn'an mañoon ndyuua. Jeová conduihin nquii Tyo'ts'on na totsit'maan' Jacob, ndo' nquii jon conduihin na itejndeい jon jaa. Quitquenho' cüenta nchu vaa na itsityui' jon nn'an mañoon ndyuua. Tatyincyaa jon na nt'antyichenhan ndyia' yo jaa ndo' joo nt'öts'ian ndyia' 'naanhan, jndë sityui' jonhan'. Jndë tso jon jñ'oon na joo nn'an njoonnangue'ñeen quitsacüentyjee'han na cont'ahan tyia' yo jaa nn'an tsjan Israel. Quintycüii juu tyia' na cont'ahan yo jaa ndo' quitquen yahan cüenta na nquii Tyo'ts'on iquen jon xjen nn'an na ncüii cüii tsonnangue. Nquii Tyo'ts'on na taquintyja t'man conduihin, itejndeい jon jaa nn'an tsjan Israel.

Salmo 51

'U' Tyo'ts'on, ng'e na condui 'U' na nty'ia ro nn'an ntyji', quitsit'man tson' ja. Macüji' jndyoyu ja na t'man vaa na jndë sitja ja, min tyi'ya nchji' yo ja na nnda' s'a. Ndo' na nnda' vaa ntyja njan, chuhan' na ntquen' jñ'oon nacjö ndo' na nt'uiivi' ja. Vitjachen na singui tsondyö ja, tsixuan jnan, majo' vi naya'ñeen, quitsit'man tson' ja ndo' ncy'a' nnda' na nc'ön na nén rö. Ncy'a' na ntsixuan ja na ñuan ya tonnon', ndo' na nt'ue jndyi ts'ön na ntsivë jñ'on' na maco'xen' ja. Tyi'jñon' ja na tycya yo nnon' min tyi'ncüji'ntcüe' quii' ts'ön nquii Espíritu Santo na conduihin ncu'. Mañoon nnon quitsa' yo ja,

ncya' xco' nc'ön na nën ng'e jndë matsin'man' ja. Ncya' na nquii Espíritu Santo ntejndeí jon ja. Yajo' ndëë joo nn'an na mantyi jndë jnan'tjahan nnon', ndëë ntsi'man ndëëhin nchu vaa na icanhan' na quintcüe' n'onhan ndo' na quita'nguee'han 'U'. Ng'e na nty'ia rö ntyji', quitsit'man tson' ja, yajo' ntsit'man' ja 'u!. Ntyji ya ja na chito nt'ue tson' na quitscüë quioo' na nnincyaa han o' nnon' xjen na matsit'man' ja 'U'. Ja mañoon 'nan nts'a, ncju'cjë tonnon', tyi'xe'cüji s'a ja ntyja na condui ja. Joo nn'an tsjön Jerusalén, ncyaa' na joohan 'io 'io t'manntyichen nnan'quindëhan jñ'on' na maco'xen'han. Ee xia'ntyi nninncyaa han' na nein! 'U' yo joo quioo' na coninncyahaa nnon' xjen na conan't'maan' 'U'.

Salmo 73

Ya jndyi condui Tyo'ts'on yo joo nn'an na cotsam'anhan cha'xjen na chuhan'. Mavaa mavaa xjen na ngitsuu' ts'ön na nnnda' vaa ng'e na toquëñ cüenta na joo nn'an na cotsam'anhan ntyja 'naan' 'nan natyia, ya m'anhan. Jndë jndui'han na tyahan ng'e ncüii ncüii nnon natyia na cont'a nquehan yo ntyjehan. Jñ'oon na conan'neinhan ts'i'manhan' na tyi'cuee' n'onhan Tyo'ts'on yo nin'joo nn'an na conan't'maan'han jon, ndo' min na nnnda' cotsam'anhan, covityincyoo' na ya ro m'anhan. Ata ñ'en nn'an na vantyja n'on Tyo'ts'on na cotquenhan cüenta yo ntyja 'naan' nan'ñeen, cotji'han' cüenta na ve' jn'aan na conan't'maan'han Tyo'ts'on. Mantyi ncö mavaa xjen na ngantyja ts'ön na mantyi ntsijon ja ntyja 'naan' juu nato na m'an nan'ñeen, majo' xe na aa s'a na nnnda', nduihan' ng'e tyi'xoncüe jöm'an ja na matsit'man' ja Tyo'ts'on. Jndye tondyii' ts'ön yo ntyja 'naan' juu jñ'oonva', min tataa' ts'önhan' ata xjen na tēc'ë quityquii' juu vats'on t'man. Na m'an jo!, sijnnda' Tyo'ts'on xquëñ na nt'uiivi' jon nan'ñeen tsojnaan' na conan'tjahan nnon jon. Ndo' min na jndye nnon na ve vaa na m'aan' ts'ön na tonnon jon, tejndeí jon jaa ninvaa xjen na jo' m'an. Nquii jon conduihin tsoñ'en ntyja njan ndo' ta'nán ncüiichen nnon na icanhan' ja. Nque nn'an na tyi'quinan'quindëhan na tonnon jon, nt'uiivi' jonhan. Majo' ntyja njan, jndë sitiuya ncüii na ngantyja ts'ön jon.

Salmo 89

Xjen na ngita alabanza nnon Tyo'ts'on, ntsjö:

—Nnda' ta, juu na vi'ntyji' já, njon jndyihan!. 'U' t'man vaa na matejndeí' já, min'jon tacocüji 'U' na ntsiquindë' juu jñ'oon na jndë tco' 'ndyo' ndé. Nnon tsonnangue oo quityquii' quiñoon'ndue, ta'nán

min'ncüii na itsijonhan' juuhan' cha'na ncu'. 'U' taquintyja najndeí conduí 'U', ndo' tsoñ'en m'anhan' tocje 'nan'. 'U' ntyja na conduí 'U', taquintyja ya matsixuan'. Tsoñ'en matsa' cha'xjen na chuhan', ndo' taquintyja na vi' nchji' tsoñ'en. Joo nn'an na conan'quindéhan 'nan na nt'ue tson', nein jndyihan. Já nn'an tsjan Israel, tsoñ'en ntyja nján, ya conduí'han' ng'e ntyja 'nan'. 'U' tji' David na nduijón na ntco'xen jon nn'an tsjan Israel, ndo' tco' 'ndyo' nnon jón na ninnquii'chen nc'oon ncüii ts'an tsjan 'naan' jón na nduihin rey na ntco'xen jón já. Tco' 'ndyo' nnon jón na ntejndeí' tsan'ñeen na ntsityuii' jón joo nn'an na jndohanhin ndo' juu jón ngüentyja na t'man nnduihin. Ndo' mantyi tsu' na nnduihin ts'an na ntco'xen jón nn'an ncüii ndyuua t'man. Tsu' na nque nn'an na conduihán tsjan 'naan' jón, xe na aa tyi'nan'quindéhan jñ'oón na maco'xen'han, nt'uivi'han, majo' juu jñ'oón na jndé tco' 'ndyo' ndééhan, ntsiquindé'han'. Majo' min na nnda' jñ'oón tsu' ndééhan, jndé tyincya' na joo nn'an na jndohan já, jndé tantjonhan já. Ta, cje ro quitejndeí' jaa. Cje ro quitsiquindé' jñ'oón na jndé tco' 'ndyo'. Tyi'ntsa' na ninvitco na matsiv'i já. Tsoñ'en jaa ninnquii'chen quinan't'maan' nquii Tyo'ts'on.

Salmo 91

Tsoñ'en jaa na t'man qui nn'lön Tyo'ts'on, mancha' xjen ivantyjee' jón jaa. Njnty'ia ndéé na it'uiivi' jón joo nn'an na cont'a 'nan natyia, majo' jaa ta'nan navi' na ntquenön ng'e na conan'qui nn'lön jón. Nc'ua jón ts'ian ndéé ángeles 'naan' jón na nta'ntyjee'han jaa minyuuchen na co'ö. Ndö' jñ'oón na jndé tso jón:

—Ntyja 'naan' juu tsanva, ntsiquindyaahin quityquii' 'nan na inchjehan'hin ng'e vi'ntyjii juu ja, ndo' na ivajnaan' juu ja. Xjen na ntcan jón na quitejndeí jahin, nninnycya jñ'oón na ican jón nnön, ndo' ntsiquindyaahin 'nan na it'uiivi'han'hin. Nts'a na t'man nnduihin ndo' nninncya na tco xeechuu' juu cha' joo 'nan na jndé sijnt'a ntyja 'naan' juu, ndéé nninjnt'uehinhán'.

Ndö' jñ'oón na tso Tyo'ts'on.

Salmo 95

Yo na nén jndyi quita alabanzas na ndit'maan' Jeová. Xia'ntyi nquii jón itsiquindya jón jaa quityquii' joo 'nan na conchjehan' jaa. Cüa, quitsac'ë quityquii' vats'on t'man na ninncya na ncyah yahin ndo' na ngita alabanzas na nnan't'maan' jaa jón. Chu'han' na quint'a na nnda', ng'e nquii Jeová na conan't'maan', t'manntyichen

conduihin, chichen joo 'nan na conan'ya nn'an na conan't'maan'hinhan'. Nquii jon tquen jon ndaandue, yo tsonnangue ndo' min'cya ro na m'an nn'an min ndyuua na tycya, nquii jon quen jon xjen 'nan na condui jo'. Chuhan' na quita'ngiö na tonnon jon yo na quitoquityë, ee nquii jon tquen jon jaa. Ndo' conduihin Tyo'ts'on ntyja njanhan ndo' condui jaa nn'an 'naan' jon. Xe na aa cota'nc'uë jñ'oon na co'xen' jon jaa, njnty'ia ndëë ntyja najndei na conduihin. Ee nquii Tyo'ts'on jndë tso jon:

—Nque ndochiho', xjen na tom'anhan juu ndyuua naijon na tyí'cova' ya, joohan tata'nguee'han jñ'oon na tcoxënhán. 'O' tant'aho' cha'xjen na tont'a nan'ñeen. Joohan tata'nguee'han na tonnön min na jndë jnty'ia ndëëhan ncüii cüii nnon na ya na tots'a joohan. Ndo' ng'e jo', joo venn'an chu'ñeen totsiv'i jahan. Ng'e na tata'nguee'han jñ'oon na totsjö ndëëhan joo ndyu'ñeen, jo' na tatyincya na nc'oque'han ndyuua Canaán, na vijon nta'jndyeehan.

Mannda' jñ'oon tso Tyo'ts'on.

Salmo 100

Tsoñ'en nn'an na ninvaa tsonnangue chuhan' na quinan't'maan'han nquii Jeová. Yo na neinhan quint'ahan na nnda'. Chuhan' na quitquën cüenta na xia'ntyi nquii jon mayuu' conduihin Tyo'ts'on. Nquii jon tquen jon jaa, ndo' xe ng'e nquii jon, jo' nan'xuan cüentaa' jon. Condui jaa nn'an 'naan' nquii jon. Nan'xuan jaa cha'vijon ncüii tmaan' quinman ndo' nquii jon conduihin na ivantyjee' jon jaa. Chuhan' na c'ön juu vats'on t'man cüentaa' jon na nninncya na ncy a yahin na conan't'maan' jaahin ng'e nquii jon njon jndyi conduihin. Jon ninvito vi'ntyjii jon jaaha, ndo' tyi'jon qui'ndyii jon jaaha.

Salmo 103

Yo na ninvaa ñuan njan, matsit'man' ja Tyo'ts'on. Na tsoñ'en nnon na its'aa jon yo ja, tsoñ'en naya na its'aa jon yo ja, min'ncüiihan' tyi'quint'ue ts'ön na ngitsuu' ts'önhán' na ninnycya naya ntyja 'haanhan'. Itsit'man ts'on jon ja tsoñ'en 'han na tyi'ya na jndë totsitja ja tonnon jon, ndo' itsin'man jon ja ntycu na iy'oonhan' ja. Itsiquindya jon ja yo ntyja 'naan' juu na nin'quitscuee'han' ja ndo' incyaa jon na ya jöm'an ja. Jon jen ya ñuan tsixuan jon ndo' jndyoyu its'aa jon tsoñ'en. Nnon nquii Moisés yo ntyjehin nn'an tsjan Israel, si'man jon ndëëhan nchu vaa na conduihin. Nion ro m'aan na itsiv'ii jon jaa ndo' ninnquii'chen m'aan cje jon na

ntsit'man ts'on jon jaa 'nan na conan'tja jaa nnon jon. Ya jndyi 'nan its'aa jon yo jaa, chito its'aa jonhan' cha'xjen nan'xuan na ncy'ön cüenta tsojnaan' na jndë tonan'tja jaa na tonnon jon. Ntyjii jnda' jon na condui jaa nn'an na tajndëhë na nta'nc'uë 'nan na nt'ue ts'on jon. Ng'e na nnda', vi' ntyjii jndyi jon jaa. Ndo' na nnda' conduihin, itsijonhan' ntyja 'naanhin cha'vijon ncüii tsans'a yo ntsinda jon na vi' ntyjii tsan'ñeenhan. Itsit'man ts'on Tyo'ts'on jaa joo natyia na cont'a na conan'tjaha tonnon jon. Jo xeechu na contant'ö itsijonhan' joohan' cha'vijon na tyi'vio min tsco jndëë yo ntjaa'. Majo' min na nnda', tyi'xe'cacüentyjee' na vi' ntyjii Tyo'ts'on joo nn'an na conan'quinjonhin jon ndo' cota'nguee'hán jñ'oon na ico'xen jonhan. Tsoñ'en na min nnon tsonnangue yo quiñoon'ndue, nquii Tyo'ts'on taquintyja conduihin na co'xen jon. Chuhan' na nque ángeles quinan't'maan'han jon yo tsoñ'en na jndë tquen jon, ndo' majo'ntyi mats'a yo ninvaa ñuan njan.

Salmo 110

Nquii Tyo'ts'on jndë tso jon nnon nquii jon na conduihin na co'xen jon ja: "Quijman' nc'ia tontyja ya ata xjen na ncju'cjë joo na jndohan 'u'."

Ndö' jñ'oon tso nquii Tyo'ts'on nnon jnda jon. Nquii jon ncyaa jon na juu tsan na conduihin rey na co'xen jon nn'an. Xjen na tuihin, jndë tejndeji jonhin ndo' jndë tco' jon 'ndyo jon na tyi'xe'cacüentyjee' na nduihin tyee, manin'juu ts'ian tyee cha'xjen juu ts'ian na totsixuan nquii Melquisedec. Juu reyvahin nc'oon jndyi najndeji na conduihin.

Salmo 118

Ya jndyi icüji'han' na ninnycyaa ts'an na ncyaa ya Tyo'ts'on. Ncüii cüii ts'an tsjan Israel chuhan' na quitso juu ndëë ntyje juu na tyi'jon ngacüentyjee' Tyo'ts'on na conduihin na vi'ntyjii jon nn'an. Sinën nnon Tyo'ts'on ndo' siquindyaas jon jaa na jnt'ui nduee joo nn'an na jndohan ja. Tanin min na jndye nnon m'anhan na jndohan ja, majo' ntejndeji Tyo'ts'on ja na ncju'cjëhan. Joo nn'an na conan'ya v'aa, juu tsjö' na jnduehan na tyi'xe'cüijnt'uehan', njonntyichen ts'ian tyincyaa Tyo'ts'on na condui nquii jon na conduihin juu tsjö'ñeen. Ndö' ts'ian na its'aa nquii Tyo'ts'on ndo' min na ndicüaa' nn'ön yo ntyja 'naan'han', majo' caveel' jndyi ngiöhan'. T'man jndyi naya na jndë tots'aa Tyo'ts'on yo ntyja njanhan. Ng'e na nnda', chuhan' na c'lön na nén jndyihi. Nnda' ta, vi naya'ñeen'hin na

ninvito quitsiquindya' jaa nduee joo nn'an na jndohan jaa, ndo' quitejnde' jaa quityquii' tsoñ'en 'nan na coquenön. T'man itejndei Tyo'ts'on juu ts'an na vaquits'aa juu ts'ian 'naan' nquii jon. Tsoñ'en jaa chuhan' na ninvito quindüe na ncya ya jon ng'e tyi'jon cacüentyjee' jon na vi'ntyjii jon jaa.

Salmo 119

Juu salmovahin tco chjohan'. Itsiqui'maan'han jaa nchu vaa na chuhan' na quinan'jn'aan juu jñ'oon' Tyo'ts'on na co'xenhan', ndo' na quita'nc'uëhan'. Ndö ro ñ'en vendye jñ'oon na chu juu salmovahin.

Juu ts'an na vanguee' juu jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', ya nc'oон tsan'ñeen. Juu ts'an na ndyuahin na itsiquindë jñ'oon' Tyo'ts'on na ico'xenhan', nduihin ts'an na ya ts'anhin. Juu juu ya ñuan ntsixuan juu ndëë ntyje juu. 'U' ta, yo ninvaa ñuan njan ntsit'man' ja 'u'. Ncya' na tyi'jon 'ndyi ja na ntsivë joo jñ'on' na cotoxenhan'. Mancha' xjen ñjon ts'önhan' cha' tyi'ntsitja ja na tonnon'. Quitejnde' ja na ntquén ya cüenta tsoñ'en jñ'on' na njon jndyihan' na minhan' quityquii' juu jñ'oon na matsijnda'han' cüenta ja. Na toxen'chen tata'nc'uë juu jñ'on' na cotoxenhan. Ndö' tsojnaan' jo', vi' 'nan toquenön, mang'e na nda', nein matsivë joohan'. 'U' ta, joo jñ'oon 'nan' na cotoxenhan', m'aan ndo' m'aahan'. Xjen na matsijn'anhan', concyahan' na jnda'ntyichen xquén, chichen joo nn'an na jndohan ja, oo nque nn'an na conan'manhinhan' nnön, oo nque nantque. Juu tseon' quinty'i yo s'on ijan concyahan' na nën rö, majo' juu jñ'oon 'nan' incyaahan na nënntyëchën. Joohan' conduihan' cha'vijon lámpara na itsixueehan' chon na incyaahan' na mavaa' ts'ön nchu vaa 'nan chuhan' na quits'a. Itsichjoo' jndyihan' ts'ön na jndye jndyi nn'an m'an na tyi'quinan'jñ'oon'han juu jñ'oon 'nan'.

Salmo 121

Xia'ntyi nquii Jeová ndëë ntejndei jon jaa. Ncüii cüii nnon na inchjehan' jaa, itsiquindya jaa na nt'ui quityquii'han'.

Salmo 135

Quinan't'maan' jaa Tyo'ts'on. Tsoñ'en 'o' na cotye'ntjonho' tsquii' vats'on t'man 'naan' jon, quinan't'maan'ho'hin, ee ya jndyi icüji'han' na nnan't'man' jaa Tyo'ts'on ndo' na ngita alabanzas nnon jon. Nquii jon jndë tji jon jaa nn'an tsjan Israel na condui jaa nn'an

'naan' nquii jon. T'man jndyi conduihin ndo' njonntyichen conduihin, chichen joo 'nan na conan't'maan' nn'an na conan'yahinhan' na cotji'han cüenta na nquii Tyo'ts'on conduihan'. Its'aa jon tsoñ'en na nt'ue ts'on jon. Ijñon jon jndye yo ndaatsua' na coquioo nnon tyuaa. Iscuee' jon ncüii cüii yus'a tsan na tuijndyee nda nn'an ndyuua Egipto ndo' mantyi yo nda ncüii cüii nnon quioo' na tuijndyee. Jndye nn'an na cotoxenhan na jndé jndyi tonan'xuanhan, iscüje jonhan. Ndyuaa na totoxen nan'ñeen, tyincyaa jonhan' ndëë jaa. 'U' ta, joo nn'an mancha'xjen nnan't'maan'han jon, ninnquii'chen conduihan' cha'xjen na chuhan', ndo' itsit'man ts'on jonhan. Nque nn'an mañoon ndyuua, joo 'nan na conan't'maan'han na conan'ya nn'anhan', ve' 'nan na sia ya ts'anhan'. Min jndyuehan', majo' ndiquindëë nnan'ntcüe'han' jñ'oon ndëë nn'an na cotan vi naya'ñeen ndëëhan'. Min tëndëëhan', majo' ndiquijnty'iahan' 'nan na coquenon nn'an. Min ndö'nquiham', majo' ndiquindyehan' jñ'oon na cotan nn'an ndëëhan'. Min ndyu'han', majo' ndiquityjahan' jndye 'nan quichi na coninncya nn'an ndëëhan'. Joo nn'an na conan'yahinhan', yo ntyjehin na vantyja n'onhan na ndëë ntejndeí nan'ñeeshan, joo nan'ñeen, ve' jn'l aan ntyja 'naanhin cha'xjen joo nan'ñeen na conan't'maan'hinhan'. Majo' tsoñ'en jaa nn'an tsjan Israel, chuhan' na quinan't'maan' jaa nquii Jeová, nquii jon na mayuu' conduihin Tyo'ts'on, na m'aan jon juu vats'on t'man tsjoon Jerusalén.

Salmo 137

Jaa nn'an tsjan Israel, sacüendyuuaa jndyue joo jndaa na m'an tsjoon Babilonia, tsjoon na ico'xenhan' ndyuua Caldea. Tom'an na chjoo' jndyi n'ön, jo' na tanjoo' n'ön juu tsjón Jerusalén na joo nn'an Babilonia jndé jnan'tyui'hinhan'. Joo nn'an Caldea'ñeen na jndé say'onhan jaa juu tsjoon Babilonia, tanhan ndëë na quita alabanza na nndyehan ntyja 'naan' juu Jerusalén, majo' tajndëë jnt'ahan' ng'e m'an ncüii tsonnangue na chito ndyuua njan conduihan'. Tyi'jon jnda quitsuu' ts'ön nquii Tyo'ts'on, ndo' na ntyja njan, ta'nán ncüiichen 'nan na ninvaa tsonnangue na njonntyichenhan' cha'xjen na njon juu Jerusalén. 'U' Tyo'ts'on, quit'ui'vi' joo nn'an ndyuua Edom, ng'e tovineiin' jndyi n'onhan xjen na jnan'tyui' nn'an Babilonia juu tsjón Jerusalén. Ntyji jnt'a ja na ngue'ntyja xuee na nt'uiivi' Tyo'ts'on joo nn'an tsjan caldeos tsojnaan' natyia na jndé jnt'ahan já.

Salmo 139

'U' Tyo'ts'on, vajnan'ya' ncüii ncüii nnon 'nan na mats'a yo 'nan na matsinën. Min na ndicüaa' ts'ön nchu vaa na matsa'han', majo' mantyji na min'ncüii joo ndiquindëë ngüanty'iu ja na tonnon'. 'U' m'an' tsoñ'en joo, min na aa quiñoon'ndue ndo' aa na tocjee' nnon tsonnangue. 'U' min na jaantsue', majo' ndëë ndyia' 'nan na cont'a nn'an. Mancu' sa' ja quityquii' tsia' tsongdyö. Ntsit'man' ja 'u' ng'e njon jndyi condui 'u' ndo' cavee' jndyi ntyji yo 'nan na matsa'. Mavajnan'ñ'en' juu si'ts'o njan yo tsoñ'en ntyja njan. Min ndiquindëë ncüji' ja cüenta yo joo jñ'oон na ndyii' tson' yo ntyja njan, jndyentyi joohan', chichen tei' na m'an 'ndyo ndaandue. Joo nn'an na tyi'cuee' n'onhan 'u', mantyi ja tyi'cuee' ts'önhan. Nnda' ta, quit'uivi' nan'ñeen. 'U' Tyo'ts'on, quint'ue' jnda' nchu vaa tsixuan ñuan njan. 'U' mantyji' jnda' tsoñ'en na ndyii' ts'ön. Tyi'nin'ncya' na nts'a ncüii nnon 'nan na tyi'cavee' ntyji'. Quitejndeja na nts'a 'nan na ncu' nt'ue tson' na quits'ahan'.

Salmo 146

Ntsit'man' ja nquii Tyo'ts'on viochen xjen na vant'ö, ndo' mantyi ngita alabanzas na ndit'maan' jon ntyja 'naanhan'. Juu xjen na icanhan' ts'an na ntejndeja jaa, tyi'quichuhan' na nan'qui n'ön joo nn'an na conduihan na coto'xen, ng'e joohan ndiquindëë nninnccyahinhan', ee ngue'ntyja xjen na ncüjehan. Majo' juu ts'an na itsit'maan' juu nquii Tyo'ts'on na juu Jacob tovantlyja ts'on jon, itejndeihan' tsan'ñeen, ya vam'aan juu. Ee nquii Tyo'ts'on tquenya jon juu tsonnangue, yo quiñoon'ndue yo ndaandue yo tsoñ'en 'nan na minhan'. Nquii jon nty'ia ro nn'an ntyjii jon na jndë jnt'a vi' mañoon nn'an nan'ñeen. Joo nn'an na m'anhin na ninjndo'han, incyaa jon 'nan na ninjnt'uehan ndo' mantyi itsiquindya jon nn'an na m'anhan vancjo. Joo nn'an na nchjan, incyaa jon na xuee cojnty'ianhan ndo' joo nn'an na ndicüaa' n'onhan nin 'nan nt'ahan, itsue jonhan. Vi'ntyjii jon joo nn'an na cont'a 'nan ya ndo' ivantyjee' jon joo nanntcu ninnque yo joo yotsca na jndë tjë tye ndyeehan, yo nn'an na mañoon tsjan nn'an conduihan na ve' m'an yahan ndyuua Israel. Majo' joo nn'an na vi' 'nan na cont'ahan yo nn'an, it'uiivi' jonhan. Nquii jon tyi'xe'cacüentyjee' na covitquehin na ico'xen jon nn'an na ninvaa tsonnangue. Cúa, quinan't'maan' jaa jon.

**Jñ'oon na tonan'nein nn'an Israel na conan'manhan' ndëëhë
nchu nc'ön na jnda' nquën**

Proverbios 1—31

Ñ'en ntyje nn'an tsjan Israel jndye jñ'oon tonan'neinhan nchu vaa na jnda' nquenhan. Nein nan'ñeen na tonan'neinhinhan'. Ñ'en jñ'oon'ñeen na chu tson na conan'quijndyuhan Proverbios. Nquii Salomón, tsan na jnda' jndyi xquen na toco'xen jon nn'an Israel, jndyentyichen jñ'oonmin tji jon. Mantyi mañ'en jñ'oonmin' na tji vendyechen nn'an.

Ndö m'an vendye jñ'oon na sinin rey Salomón ndëë nn'an tsjan Israel na conduihin nn'an ndyuahin:

Xe na aa nt'ue n'onho' na nduiho' nn'an na jnda' nquenho', chuhan' na quitquen yaho' cüenta joo jñ'oonmin.

Nn'an na nan' nquen, xia'ntyi joohan nnan'jonhan yo nn'an na t'man vaa na conan'tja. Majo' xe na aa cotji'han cüenta na njon condui Tyo'ts'on, nc'onhan na jnda' nquenhan.

Chuhan' na quinan'qui n'onhan Tyo'ts'on, chito na conan'qui n'onhan na jndye nnon na jn'anhan.

Nque nn'an na ninvito conan'chonhan na nt'ahan 'nan na cavee! ntyjii Tyo'ts'on yo ntyja 'naanhan, manquiintyi jon ntejndei jonhan na condëë nt'ahinhan'.

Tyi'quichuhan' na nc'onhan na tyi'ya ngioho' xe na aa nt'uiivi Tyo'ts'onho' 'nan na jndë tonan'tjaho' nnon jon. Ee xeng'e na vi'ntyjii jon jaa, xia'ntyi jo' na it'uiivi' jon jaa.

Quinan'tycyaa'ho' yo nanntcu ntjaa'. Ee xia'ntyi chuhan' na nc'onho' yo ntcu nqueho'. Vaa jnan' xe na aa ve' ndö ro nc'on' yo scuu' ncüiichen ts'an.

Quinan'chonntyichen 'o' na nc'onho' na jnda' nquenho', chichen na nnan'chonho' na nguen xoquitu' ndueeho' oo joo ntjö' na njon jndyi.

Ndo' jñ'oonmin mañoon jñ'oon na tonan'neinhan na tonan'manhan' na jnda' jndyi nquenhan:

Ncüii jnda ts'an, ya na vam'aan juu na jnda' xquen juu, incyaahan' na neiin' jndyi tye juu ndyee juu. Majo' xe na aa vam'aan tsan'ñeen na tsan' xquen juu, na nnad' its'aa juu itsichjoo' jndyihan' n'on nan'ñeen.

Ncüii ts'an na tsan' xquen, ndyii' ts'on juu na xia'ntyi nquii juu conduihin ts'an na ya ivaa' ts'on juu, majo' joo nn'an na conduihan na jnda' nquenhan, condyehan jñ'oon na conan'qui'maan' nn'anhan.

Ncüii jnda ts'an na itsitjahn, xe na aa tyi'co'xen tye juuhin, tsi'manhan' na tyi'vi'ntyjii jonhin. Xe na aa mayuu' vi'ntyjii jonhin, ntco'xen jonhin na quits'aa juu 'nan na chuhan'.

Nn'an na tyi'jnda' nquen, vantyja n'onhan tsoñ'en jñ'oon jndyue nn'an, majo' nn'an na jnda' nquen, xia'ntyi vantyja n'onhan jñ'oon na condyehan vi na jndë tityincyoo' na conduihan' na mayuu'.

Nn'an na jnda' nquen, conduihan nn'an na t'man n'onhan quityquii' tsoñ'en na vja na m'anhin. Majo' nn'an na cje ro conan'vjehan ntyjehan, conan'manhan na conduihan nn'an nquenhan.

Xe na m'aan ts'an na i'man juu 'u' na v'ii juu, jñ'oon ya na ntsintcüe' nnon juu nts'aahan' na ndichen juu tyia' choho'. Majo' xe 'u' mantyi v'ii jñ'oon matsintcüe' nnon juu, mat'manntyichen chon ntsiquinanhan'.

Ts'an na jñen'hin majo' njon Tyo'ts'on nchjii juu, yantyichen ntyja 'naan' juu, chichen ts'an na tyahin na jndye nnon inchjehan'hin. Ndo' mantyi yantyichen na condui ts'an jnda ts'an na jñen'hin ndo' jen cje 'nan na cocüa'han, chintyi na m'aan juu vaa' ts'an naijon tsoñ'en nan'ñeen m'anhan na vjehan ntyjehan min na jndye jndyi 'nan min na cocüa'han.

Jndye nnon min na inchjehan' joo nn'an na xue jndyihan ntyjehan.

Xjen na aa m'aan ts'an na v'ii juu ncüiichen ntyje juu, yanty na ntquen nquiihin xjen quityquii' na iquenon juu yo tsan'ñeen, chichen na conduihin sondaro na taquintyja na vjaquinjon' ts'ian its'aa juu na ngüantjon juu tyia' na vaquits'aa juu yo nn'an ncüii tsjoon.

Ncüii ts'an na cotji' nn'an cuenta na tsan'hin, ng'e na tyi'jndye itsinin juu, conduihin ts'an na jnda' xquenhan.

Na nc'u ts'an ndaa vinon yo mañoon nnon nta, xia'ntyi ts'iaan'han' na ityii'han' tyia' nn'an. Nn'an na jen icanhan' na nin'ncüiehan nan'ñeen, tyi'jon xuee nnduihan nn'an na jnda' nquen.

Juu ts'an na jndë s'aa 'nan na tju'cjehan' jaa, tyi'quichuhan' na nnan'chön na ndyiönhän'. Chuhan' na ngüent'ö na nquii Tyo'ts'on ntsinchu' jonhan'.

Tyi'quichuhan' na nt'a nquëhë na njon jndyi condui jaa xjen na m'an quii' nt'an nn'an na mayuu' t'man conduihan. Xjen na conan'jön ncüii nguee na min 'nan na ntcüa! nn'an, yantyichen na ngüent'ö na juu tsan na conditquehin ntyja 'naan' juu nguee'ñeen ntquen jon 'u' na ngaquijman' ncüii sillä naijon na ntsiquinjonhan' 'u', chichen na jndë sjnda' ncu' yuu jon na ngüaquityen' ndo' juu tsan'ñeen ngantyjaal' jon nnon' na ngitsö juu na quenan' jo', ncüiichen ts'an njman naijon m'an'.

Tyi'jndye tseon' quinty'i nc'u'a!, tyi'nts'aahan' na ndi'ndaa' tsia'.

Tyi'ntsa' na ndyo ndyo xjen na vaquindya' ts'an na ya jñ'oonhin yo 'u', ee nts'aahan' na tavinin'quindyaal' juu 'u'.

Ncüii ts'an na jndoo' juu 'u', xjen na itsitjahan' 'nan na ntcüa' juu ndo' na nc'u juu, 'u' ncyal' 'nan na nninjnt'uehin.

Juu ts'an na ve! v'aa jndëe vam'aan juu yo scuu' juu, majo' ta'nan tyia' quichohan yo ntyjehan, yantyichen m'an nan'ñeen, chichen xe na aa t'man v'aahan, majo' tyia' m'anhan yo ntyjehan.

Ts'an na tycya m'aan, juu jñ'oon na itsciénion juu na m'an ntyje juu na ya jñ'oonhan', itsijonhan' juuhan' cha'vijon ncüii vaso ndaatyio tein na nc'u ts'an xjen na jmin' ntyjii juu.

Joo tyia' na cho nn'an yo ntyjehan, itsijonhan' joohan' cha'vijon chon, ndo' joo quintu na conan'nein nn'an cjo ntyjehan, itsijonhan' joohan' cha'vijon ndu. Ya na ta'nan ndu, condu' chon. Ndo' mantyi tyia' na vaa quii' nt'an ve ts'an, ya na ta'nan ts'an tsinin quintu ntyja 'naanhan, cotsuu' n'onhin juuhan'.

Tyi'ntsisaal' tson' 'nan na ntsa! 'io cha, ee ta'nan min'ncüii ts'an na ntyjii jnda' nin 'nan na nguua.

Yantyichen na joo nn'an nduehan jñ'oon ya ntyja 'nan', chichen na ncu' matsinin' nchu vaa na tsixuan'.

Xe tyi'cüa'nguee' ts'an jñ'oon na iquen Tyo'ts'on na ico'xenhan', min nquii jon tyi'xe'quitsijñ'oon jon jñ'oon na ican tsan'ñeen nnon jon.

Joo 'nan na tyia na jndë tont'a, xe conan'chön na ngit'ëhan', xe'ncyaahan' na ya nc'ön. Majo' xe cotji' jndyoyu jaa na jndë tonan'tia nnon Tyo'ts'on, ndo' xe cotsacüentyjëë' na cont'ahan', yajo' ntsit'man ts'on Tyo'ts'on jaa.